ŽRTVE DRUGE SVETOVNE VOJNE
NA OBMOČJU MESTNE OBČINE SLOVENJ GRADEC

Za objavo ilustracij uredništvo portala SIstory nima dovoljenja avtorja

N 09.08.2002/579

ŽRTVE DRUGE SVETOVNE VOJNE
NA OBMOČJU MESTNE OBČINE SLOVENJ GRADEC

Izdala in založila: Mestna občina Slovenj Gradec; **Zanjo:** Janez Komljanec, župan; **Avtor:** mag. Marjan Linasi; **Jezikovni pregled:** prof. Darinka Rosc Leskovec; **Recenzenta:** prof. dr. Milan Ževart in dr. Milko Mikola; **Prevod povzetka v nemščino:** Wolfgang Zitta; **Reproducirane slike Jožeta Tisnikarja so last:** Galerije likovnih umetnosti Slovenj Gradec in Marije Tisnikar; **Produkcija: crashgroup**; **Oblikovanje:** Uroš Grabner; **Tisk:** DELO tiskarna d.d.; **Naklada:** 600 izvodov; **Leto izdaje:** 2002

DDV je obračunan z nižjo stopnjo (8%) v skladu s 7. točko 25. člena zakona o DDV!

CIP - Kataloški zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

940.467(497.4 Slovenj Gradec)

LINASI, Marjan
Žrtve druge svetovne vojne na območju občine Slovenj Gradec
/ Marjan Linasi. - Slovenj Gradec : Mestna občina Slovenj Gradec, 2002

COBISS-ID 47534593

Marjan Linasi

ŽRTVE DRUGE SVETOVNE VOJNE
NA OBMOČJU MESTNE OBČINE SLOVENJ GRADEC

Slovenj Gradec, 2002

UVODNA BESEDA AVTORJA 9

GEOGRAFSKI ORIS, UPRAVNA RAZDELITEV IN ŠTEVILO PREBIVALCEV 15

GEOGRAFSKI ORIS 16
UPRAVNA RAZDELITEV 17
ŠTEVILO PREBIVALCEV 18
GOSPODARSKI IN SOCIALNI ORIS 19

ORIS POLITIČNEGA ŽIVLJENJA PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO 22

POLITIČNE STRANKE IN SKUPINE, KI SO BILE PO USTAVNI UREDITVI PRVE JUGOSLAVIJE DOVOLJENE 23
KOMUNISTIČNA PARTIJA IN ZVEZA KOMUNISTIČNE MLADINE 26
NEMŠKA NARODNA MANJŠINA IN NJENA ORGANIZIRANOST 27

NACISTIČNA OKUPACIJA, VZPOSTAVITEV OBLASTNEGA IN POLITIČNEGA APARATA 30

APRILSKA VOJNA 1941 IN OKUPACIJA MISLINJSKE DOLINE 31
OKUPATORJEVA CIVILNA UPRAVA NA ŠTAJERSKEM 32
OKUPATORJEVA CIVILNA UPRAVA NA OBMOČJU SLOVENJ GRADCA 34
ŠTAJERSKA DOMOVINSKA ZVEZA 36
VERMANŠAFT ŠTAJERSKE DOMOVINSKE ZVEZE 38
NEMŠKA VOJSKA NA OBMOČJU SLOVENJ GRADCA 39
DRUGE USTANOVE 39

OKUPATORJEVI RAZNARODOVALNI UKREPI 41

SPREMEMBA ZUNANJE PODOBE KRAJEV 42
PONEMČENJE SLOVENSKIH PRIIMKOV IN KRSTNIH IMEN 42
UNIČENJE SLOVENSKEGA DRUŠTVENEGA ŽIVLJENJA 43
UVEDBA NEMŠKEGA ŠOLSTVA IN TEČAJEV NEMŠKEGA JEZIKA 43
RASNI IN POLITIČNI PREGLED PREBIVALSTVA TER PODELITEV DRŽAVLJANSTVA 45
IZGONI PREBIVALSTVA 46
ZAPLEMBE PREMOŽENJA IZGNANCEM 50
POMOR DUŠEVNO PRIZADETIH 50
MOBILIZACIJA V OKUPATORJEVE FORMACIJE 50

ODPOR PROTI NACISTIČNI OKUPACIJI 51

KRATEK PREGLED OSVOBODILNEGA GIBANJA V OSREDNJEM DELU MISLINJSKE DOLINE 52
ZAKLJUČNI BOJI, KONEC VOJNE IN RAZMERE TAKOJ PO KONČANI VOJNI 62
VOJNA ŠKODA 66

ŽRTVE 69

ŽRTVE APRILSKE VOJNE 1941 71

ŽRTVE IN OKOLIŠČINE SMRTI 72

ŽRTVE MED PARTIZANI 75

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH 76
ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI 86

ŽRTVE NACISTIČNEGA NASILJA 101

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH 102
ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI 106
MEHANIZMI, POSTOPKI IN PRAVNI VIRI OKUPATORJEVIH SODB IN USMRTITEV 114

ŽRTVE MED DOMAČINI - PRIPADNIKI OKUPATORJEVIH OBOROŽENIH FORMACIJ 121

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH 122
ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI 127

ŽRTVE, KI JIH JE USMRTILO OSVOBODILNO GIBANJE 139

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH 140
ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI 143
MEHANIZMI, POSTOPKI IN PRAVNI VIRI USMRTITEV, KI JIH JE IZVAJALO OSVOBODILNO GIBANJE 158

ŽRTVE, KI SO DOMNEVNO UMRLE NASILNE SMRTI TAKOJ PO VOJNI 173

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH 174
ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI 181
MEHANIZMI, POSTOPKI IN PRAVNI VIRI POVOJNEGA SOJENJA IN USMRTITEV 202

NAKLJUČNE CIVILNE ŽRTVE VOJNE 217

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH 218
ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI 220

ZAKLJUČEK 223

PRILOGE 231

PRILOGA ŠT. 1 232

NEDOMAČINI, KI SO UMRLI NASILNE SMRTI NA OBMOČJU MESTNE OBČINE SLOVENJ GRADEC 233

PADLI PARTIZANI - NEDOMAČINI 234
ŽRTVE NACISTIČNEGA NASILJA - NEDOMAČINI 241
PADLI PRIPADNIKI OKUPATORJEVIH FORMACIJ - NEDOMAČINI 243
NEDOMAČINI, KI JIH JE KOT UJETE PRIPADNIKE OKUPATORJEVIH SIL ALI Z OBTOŽBO, DA SODELUJEJO Z OKUPATORJEM, USMRTILO OSVOBODILNO GIBANJE 246
NAKLJUČNA MEDVOJNA CIVILNA ŽRTEV - NEDOMAČIN 251
SKUPNI SEZNAM VSEH OSTALIH NEDOMAČINOV, PREMINILIH NA OBMOČJU MESTNE OBČINE SLOVENJ GRADEC ZARADI VOJNIH DOGODKOV 251
NEDOMAČINI, KI SO PREMINILI KOT ŽRTVE MNOŽIČNIH IZVENSODNIH POBOJEV NA OBMOČJU MESTNE OBČINE SLOVENJ GRADEC PO KONČANI VOJNI 254

PRILOGA ŠT. 2 262

DOMAČINI, KI SO UMRLI ZA POSLEDICAMI VOJNE 263

PRILOGA ŠT. 3 268

VOJAKI JUGOSLOVANSKE ARMADE, KI SO UMRLI OB EKSPLOZIJI STRELIVA V GRADU GALLENHOF NA LEGNU 269

PRILOGA ŠT. 4 272

ŽRTVE REPRESIVNEGA DELOVANJA POVOJNE OBLASTI 273

SEZNAM KRATIC, UPORABLJENIH V KNJIGI 276
KAZALO IMEN OSEB, KRAJEV, ENOT IN USTANOV 279

DIE OPFER DES ZWEITEN WELTKRIEGES IM GEBIET DER STAATSGEMEINDE SLOVENJ GRADEC ZUSAMMENFASSUNG 295

SEZNAM REPRODUKCIJ 298

ŽRTVE DRUGE SVETOVNE VOJNE
NA OBMOČJU MESTNE OBČINE SLOVENJ GRADEC

Pred nami je knjiga **Žrtve druge svetovne vojne na območju Mestne občine Slovenj Gradec,** zahtevno in odgovorno avtorsko delo mag. Marjana Linasija, kustosa Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec. S tem se uresničuje sklep sveta Mestne občine Slovenj Gradec, s katerim smo se namenili pietetno oddolžiti spominu doslej zamolčanih žrtev.

Svet Mestne občine Slovenj Gradec je na 5. seji dne 11. aprila 1995 imenoval Komisijo za povojne poboje in medvojna nedokumentirana smrtna izginotja. 24. novembra 1997 je komisija predložila zaključno poročilo, ki ga je svet obravnaval in sprejel. Kljub temu je ob predlogu za postavitev spominskega obeležja prišlo med prizadetimi do tolikšnih nesoglasij in nasprotovanj, da zamisli ni bilo mogoče uresničiti. Svet mestne občine se je nato odločil, da namesto postavitve obeležja založi in izda strokovno publikacijo, ki bo na podlagi preverjenih zgodovinskih dejstev osvetlila okoliščine, v katerih in zaradi katerih so padale žrtve druge svetovne vojne. Delo smo zaupali domačinu, zgodovinarju mag. Marjanu Linasiju, uveljavljenemu strokovnjaku na področju raziskovanja polpretekle zgodovine in zlasti tematike druge svetovne vojne. Z zagnanim zbiranjem podatkov v dostopnih arhivih, tudi tistih, ki so bili doslej zapečateni, je študijo zaokrožil v obsežno znanstveno delo. Čeprav bodo nekatera spoznanja za marsikoga morda boleča, je avtor z objektivno obravnavo zbranega gradiva sledil izvirni ideji sveta mestne občine: nepristranskemu poklonu VSEM žrtvam vojne z jasnim humanističnim sporočilom - NIKOLI VEČ!

Grozote vojne spremljajo človeštvo skozi vso zgodovino. V sodobnem civiliziranem svetu, ko se zdi, da smo z mehanizmi demokratičnega uresničevanja človekovih pravic postavili temelje za boljše življenje v okviru svetovne skupnosti narodov, nas vedno znova osupnejo brutalni prizori gorja s kriznih žarišč po svetu.

Mnogi konflikti današnjega sveta, ki se razplamtijo v oborožene spopade z novimi, praviloma nedožnimi žrtvami, rasejo iz semen starega, nepreseženega sovraštva v preteklosti. Iskanje načinov za spravo prizadetih, ki jih bremenijo sence iz preteklosti, je ena izmed težkih, a nujnih nalog naše in prihodnjih generacij. Pričujoča knjiga naj bo eden izmed korakov na poti tega plemenitega poslanstva in opomin na veliko človeško tragedijo druge svetovne vojne, ki je bridko zarezala v zavest naših ljudi.

JANEZ KOMLJANEC,
ŽUPAN MESTNE OBČINE SLOVENJ GRADEC

UVODNA BESEDA AVTORJA

Vojne spremljajo človeka skozi vso zgodovino. Vsaka vojna povzroči na vseh vojskujočih se straneh žrtve, tako padle in na nasilen način umrle kot ranjene in bolne, izmed katerih mnogi čutijo posledice vse življenje; vsem preživelim pa pusti globoke duševne posledice. Vojne povzročijo tudi ogromno materialno škodo. Po vsaki vojni vojskujoče se strani preštevajo svoje žrtve in ugotavljajo škodo, zmagovalci zlasti z namenom, da bi na mirovnih konferencah dosegli čim večje materialno zadoščenje od poražene strani. Tako pogosto prihaja do manipulacij s številkami in količinami ocenjene škode, za kar imamo lep primer pri povojni Jugoslaviji, katere del smo bili takrat tudi Slovenci. Takoj po vojni so za vso Jugoslavijo ugotovili 1,7 milijona smrtnih žrtev in ta številka je veljala vse do leta 1989, ko sta dr. Vladimir Žerjavić in dr. Bogoljub Kočović ugotovila precej nižjo številko, nekaj več kot milijon. Gotovo pa tudi ta številka ni dokončna in tudi ne najvišja možna. To vidimo po podatkih, ki jih je navedel dr. Žerjavić za Slovenijo; določenih skupin žrtev namreč ni upošteval, nekatere številke pa je zaokroževal oz. zaokrožene povzemal po drugih avtorjih.[1] Vsekakor bomo prišli do bolj natančne številke, ko bomo naredili poimenski seznam po delih za vso Slovenijo. Civilizacijske norme namreč zahtevajo, da se vse smrtne žrtve poimensko ugotovijo, se vpišejo v mrliške matične knjige, sorodnikom pa se izdajo mrliški listi. Žrtve je treba tudi javno obeležiti v tovrstnih monografijah in zbornikih ter na javnih spominskih znamenjih. V Sloveniji si v to smer zaradi političnega sistema, v katerem smo živeli 45 let, bolj celovito in vsestransko prizadevamo šele po njegovi spremembi. Vsaj za območje, ki ga obravnavamo v tej knjigi, lahko rečemo, da so nekatere uradne popise žrtev po vojni izvajali in so ti popisi celo ohranjeni. Tu mislim predvsem na popis vojne škode in vojnih žrtev, ki ga je septembra 1945 začela izvajati tovrstna državna komisija s podkomisijami, celo za posamezne kraje oz. območja Krajevnih ljudskih odborov. Gradivo za celotno Koroško v okviru Republike Slovenije je ohranjeno v Pokrajinskem arhivu Maribor, res pa je, da je popis zajel smrtne žrtve, nastale med nemško okupacijo 1941 - 1945, ne pa tudi povojnih. Od smrtnih žrtev so tako poleg padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja bili zajeti tudi padli mobiliziranci v nemško vojsko in druge okupatorjeve oborožene formacije, naključne civilne žrtve ter tudi osebe, ki jih je med vojno usmrtilo osvobodilno gibanje. Ko pa so popise izvajale druge organizacije, kot na primer ZZB NOV, in ko so sestavljale sezname, ki so bili osnova za vpis žrtev na spomenike in spominska znamenja ali ki so bili objavljeni v publikacijah, pa so bile iz njih izpuščene že naključne civilne žrtve ali pa vključene samo tiste, za katere je bilo ugotovljeno, da so sodelovale v osvobodilnem gibanju, in so jih navadno vpisovali med žrtve nacističnega nasilja. V skupini žrtev nacističnega nasilja pa je bila tako izključena podskupina duševno in telesno prizadetih oseb, ki jih je nemški okupator pomoril kot prve. Povsem izpuščene iz tovrstnih popisov so osebe, ki so preminile v povojnih množičnih pobojih. Nihče tudi ni sistematično evidentiral v bojih s partizani padlih okupatorjevih vojakov in policistov; slednje tudi zato, ker ni bilo dokumentov, ki bi vsebovali njihove poimenske sezname, in jih je tudi danes težko poimensko evidentirati. V literaturi, ki je obravnavala akcije partizanskih enot, so bile navedene le številke

1 Vladimir Žerjavić, Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, Zagreb 1989.

padlih sovražnikov, pa še te mnogokrat pretirane. Bolj realne številke padlih vsebujejo nekateri redki ohranjeni dokumenti okupatorjevih vojaških in policijskih enot.
Že pred leti je začel z izdelavo centralne datoteke vseh žrtev Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani, bila so znanstvena posvetovanja na to temo, kot na primer na gradu Snežnik leta 1996 (posebej o žrtvah 2. svetovne vojne na Slovenskem) in v okviru zborovanja slovenskih zgodovinarjev v Izoli leta 1998 z naslovom Množične smrti na Slovenskem (v tem okviru tudi žrtve 2. svetovne vojne). Izšli so že zborniki v izdaji Društva za urejanje zamolčanih grobov, ki obravnavajo predvsem žrtve protirevolucionarnega tabora, vključno s pobitimi domobranci, vse bolj pa smo priča tudi poskusom znanstvene obdelave celotne problematike na določenem geografskem območju (ožja Notranjska, kamniško območje, Slovenska Bistrica idr.). V nadaljevanju pa se nam že kar sama ponuja obdelava drugih žrtev (zapornikov, taboriščnikov, prisilnih mobilizirancev, ranjencev in invalidov) in materialne škode. Ko bo obdelano še to, bomo šele imeli pred očmi vso grozljivost položaja, v katerem se je znašel slovenski narod v času druge svetovne vojne.
Na javnih mestih so bili doslej tudi na našem območju obeleženi padli partizani in žrtve nacističnega nasilja. Tudi množično grobišče v Žančanih na območju Starega trga je že od 1990 skromno označeno. Na sistemski, državni ravni problematiko žrtev, zlasti zamolčanih, začenjajo urejati šele v zadnjem času. V prihodnje bo najbrž šla tendenca v smeri obeležitve vseh vojnih žrtev na skupnih spomenikih ali spominskih ploščah, vendar ocenjujem, da je do tega še daleč. To sodim po znanem primeru iz Slovenj Gradca, edinega mesta v Sloveniji, ki mu je OZN 1989 podelila naziv "Mesto glasnik miru". S ciljem, opraviti pietetno dejanje simbolnega pokopa zamolčanih žrtev in njihovega priklica v javni spomin, je občinski svet pred leti soglasno sprejel sklep o postavitvi spomenika z imeni in priimki teh žrtev na območju občine, pozneje pa je zaradi žolčne reakcije številnih prizadetih, zlasti območnega združenja ZZB NOV pa tudi društva mobilizirancev v nemško vojsko, svoj prvotni sklep preklical.
Delo občinske komisije, ki je bila v ta namen ustanovljena in v katero sem bil kot edini zgodovinar vključen tudi sam, drugi člani so bili še Boris Marčič (predsednik), Vida Vrhnjak - Duler in Slavko Slemnik, in je zbrala podpisane izjave sorodnikov za okrog 130 žrtev, pa tudi mnogo arhivskega gradiva, ni bilo zaman, saj je občinski svet sprejel tudi sklep o pripravi in izdaji publikacije o žrtvah. Nalogo je zaupal meni. Tako sem se s projektom o žrtvah začel ponovno ukvarjati septembra 1999 in ga po več kot dveletnem intenzivnem delu tudi končal. Koncept, ki sem ga postavil, je temeljil na predpostavki, da se je treba problematike lotiti kompleksno, z obdelavo ne le tako imenovanih "zamolčanih žrtev", ampak vseh smrtnih žrtev 2. svetovne vojne na območju občine ne glede na to, na čigavi strani so ljudje umirali, kot tudi okoliščin, v katerih so umirali. Ravno zato sem pripravil obširno uvodno študijo s prikazom predvojnega obdobja, okupacije, odpora ter razmer kmalu po koncu vojne. V nadaljevanju sem menil, da je potrebno ugotoviti tudi okoliščine, v katerih je umrla vsaka posamezna žrtev. Zbral sem dosedanja prizadevanja tako zgodovinskih komisij pri krajevnih organizacijah ZB v povojnih letih (pri tem je bil pomembna gonilna sila tudi ustanovitelj in dolgoletni ravnatelj našega muzeja Bogdan Žolnir), društva mobilizirancev kot tudi občinske komisije, katere član sem bil sam, in posebej izpostavil, da bo potrebno v prvi fazi narediti kritičen pretres vsega, kar je bilo narejeno dotlej. V zaključku sem se namenil podati številčno in odstotkovno primerjavo med posameznimi skupinami (kar je prikazano tudi v tabeli in grafikonu) ter primerjavo s

skupnim številom žrtev na posameznih predelih znotraj Koroške, z obdelanimi območji Slovenije kot tudi s primerjavo odstotka žrtev glede na število prebivalcev med 1. in 2. svetovno vojno. Posamezne zanimivosti kot tudi metodologijo ugotavljanja žrtev, vire in literaturo ter njihovo problematiko pa sem sklenil navesti pri posameznih skupinah žrtev za vsako posebej. Ugotovil sem tudi, da je območje mestne občine Slovenj Gradec zelo primerno območje za izdelavo takšne "pilotske študije", ker imamo tako rekoč vse skupine žrtev, tako domačine kot nedomačine, ki so padli na našem območju, in bo zato lahko služila kot dober primer za podobne študije ne le na Koroškem, ampak tudi širše. Naloge sem se lotil resno, kot relativno mlad in neobremenjen zgodovinar, z izključnim ciljem čim bolj približati se objektivni znanstveni resnici. Do žrtev nimam subjektivnega odnosa; jasno je, da nikogar izmed njih nisem osebno poznal (rodil sem se 13 let po končani vojni), nobena žrtev tudi ni iz mojega bližnjega sorodstva. Zavedam se politične, še bolj pa splošnočloveške občutljivosti problematike, ki jo obravnavam, zlasti tam, ko gre za tako imenovane "zamolčane žrtve", med njimi posebej za tiste, ki jih je usmrtilo osvobodilno gibanje med vojno ali pa so bile pokončane v množičnih izvensodnih pobojih po končani vojni. Zlasti tu sem moral premagati predsodek, izražen v latinskem pregovoru "De mortuis nil nisi bene" (O mrtvih samo dobro.). Če bi se ga dosledno držal, bi vse žrtve vnaprej razglasil za nedolžne, tiste, ki so jih usmrtili, pa za zločince; tega pa nisem hotel storiti niti nimam te pravice. Moja naloga namreč ni bila niti žrtve obsojati niti jih rehabilitirati; za to so poklicani drugi. Ravno tu bodo razočarani tisti, ki so namesto zgodovinske študije pričakovali nekakšno "spominsko knjigo žrtev", zlasti doslej zamolčanih. Dilemo, kako ohraniti pieteto do žrtve, obenem pa zadostiti zgodovinski resnici in zgodovinarski poštenosti, sem v večini primerov rešil tako, da sem navedel vse dosegljive vire, ki govorijo v prid določene osebe, kot tudi tiste, ki jo obremenjujejo. Bralcem sem prepustil, naj v vsakem konkretnem primeru sami presodijo, ali je bila oseba kriva in ali so tisti, ki so ji sodili, ravnali prav.

Težka je bila tudi odločitev, katere žrtve upoštevati kot domačine, kajti migracija ljudi, zlasti delovne sile, je bila vedno prisotna, tako pred vojno kot tudi med njo. Ravnal sem se po pravilu, da kot domačina štejem in s tem uvrstim na seznam tisto osebo, ki je imela stalno bivališče, preden so nastopile okoliščine, ki so povzročile njeno smrt, na območju sedanje mestne občine Slovenj Gradec. Že vnaprej je jasno, da se takega pravila ni mogoče vedno dosledno držati že zaradi pomanjkanja natančnih podatkov, zato je treba uporabiti še druge kriterije, kot je zadnje bivališče pa tudi sorodstvene vezi. Tu sem ločil predvojno in medvojno obdobje, računajoč s tem, da pomeni vojna in okupacija izjemno stanje, ki je povzročilo tudi mnogo večje migracije, kot smo jih poznali pred vojno. Oseb, ki so se rodile na našem območju, a so se **že pred vojno** za stalno odselile drugam, praviloma nisem štel med domačine, četudi so imele na tukajšnjem območju sorodnike, s katerimi so vzdrževale stalne stike. Tiste pa, ki so se odselile **med vojno,** sem praviloma štel. Odvisno je tudi od tega, ali se je kdo kam priženil in si tam ustvaril družino, četudi med vojno, ali pa je bil tja le poslan na delo in je živel v kakšnem samskem domu. Posebne primere sem v besedilu sproti razložil.

Pri razvrščanju žrtev v skupine in podskupine sem postavil povsem svoje kriterije; nisem se oziral na to, kako so bile žrtve v dosedanjih seznamih (objavljenih in neobjavljenih) razvrščene, niti na to, kakšen status so doslej pripisovali kateri od žrtev. Kot osnovni kriterij za razvrščanje sem vzel **status žrtve ob njeni smrti;** seveda se ga ni bilo mogoče povsod dosledno

držati, ker imamo tudi mejne primere, ko se je težko odločiti, v katero skupino jih razvrstiti, in je treba včasih ravnati "cum grano salis". Tudi način razvrščanja v skupine in podskupine sem sproti obrazložil.

Težave so nastopile tudi pri poimenovanju krajev. Vsaj za tabele sem se odločil za enoten sistem poimenovanja krajev, tako da sem pri krajih, ki imajo pripono "Zgornji" ali "Spodnji", le-to črtal. S tem sem si olajšal delo pri seštevanju žrtev in njihovem razvrščanju po krajih. Pri imenih tujih krajev ne morem zagotoviti, da je vse zapisano natančno. Imena krajev (največ gre za manj znana imena pri nemških mobilizirancih in žrtvah nacističnega nasilja ter civilnih žrtvah, ki so umirale v tujih krajih) sem le natančno prepisal iz dokumentov. Njihovega pravilnega zapisa pa nisem mogel preveriti, ker bi moral imeti na voljo specialke vseh držav, kjer so se omenjene žrtve gibale, to pa je seveda nemogoče. Težave se utegnejo pojaviti tudi pri manj znanih slovenskih krajih, še zlasti, če so se takrat imenovali drugače kot danes. Na tem mestu moram razložiti tudi, kako sem zapisal imena naših krajev, ki so podobna imenom krajev v nekaterih drugih predelih Slovenije, na primer Šmartno, Sele, Stari trg. Kjer sem pustil pravkar zapisano obliko, se razume samo po sebi, da gre za kraje v okolici Slovenj Gradca; kadar pa gre za kraj podobnega imena drugje, sem dodal ime večjega kraja v njegovi bližini (na primer Šmartno pri Kamniku, Stari trg pri Ložu, Sele pri Borovljah).

Težave so tudi z zapisom osebnih imen in priimkov, zlasti pri osebah, katerih priimek je tujega, večinoma nemškega izvora. Malo je na voljo dokumentov, na katere bi se dotična oseba podpisala sama; okupacijska oblast je tudi vse priimke ponemčila in določila nemško transkripcijo. Če bi hoteli zares natančno ugotoviti zapis priimkov in imen, bi za vsako tako osebo morali imeti na voljo njen rojstni list ali osebno izkaznico iz predvojnega časa ali pa videti njen vpis v rojstno matično knjigo, kar pa je nemogoče.

Pri raziskavi sem se opiral na literaturo (predelal sem približno 80 naslovov) in na številne vire, ki pa so mnogokje tudi zelo pomanjkljivi. Obdelal sem vse slovenske inštitucije, ki hranijo gradivo, ki pride v poštev za raziskavo, tako Arhiv Republike Slovenije (centralni arhiv in njegove tri dislocirane enote), Pokrajinski arhiv Maribor, Zgodovinski arhiv Celje, arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru in arhiv Koroškega pokrajinskega muzeja. Upravna enota Slovenj Gradec mi je že pred leti posredovala podatke o umrlih med vojno iz mrliških matičnih knjig (za leti 1944 in 1945 imamo dvojnike tudi v muzeju), podobno velja za mrliške knjige ter kronike župnij na območju mestne občine Slovenj Gradec, in sicer Slovenj Gradec, Šmartno, Podgorje (tudi za župnijo Razbor), Stari trg pa tudi župniji Št. Ilj pod Turjakom (tudi za župnijo Šmiklavž) in Selnica ob Dravi, za informacije sem se obrnil tudi na župniji Teharje in Lovrenc na Dravskem polju. Tudi Splošna bolnišnica Slovenj Gradec mi je posredovala podatke o umrlih osebah za čas od 1941 do 1945. S prošnjami za podatke ali dokumente sem se obračal tudi na druge inštitucije, ki so mi, če so le mogle, rade priskočile na pomoč, tako na primer Dolenjski muzej Novo mesto, Splošni bolnišnici Celje in Maribor in druge. Zlasti je bilo problematično pridobivanje spominskih virov, le-ti pa pokrivajo dobršen del problematike, ki zadeva predvsem doslej zamolčane žrtve; med temi zlasti tiste, ki jih je usmrtilo osvobodilno gibanje med vojno, in tiste, ki so umrli za posledicami povojnih taborišč ali v množičnih izvensodnih pobojih. Pri svoji raziskavi sem kot spominski vir uporabil v prvi vrsti podatke iz popisnih formularjev, ki jih je zbrala občinska komisija ter objavljene spominske zapise in spominsko literaturo, sam pa sem vzpostavil ali pa vsaj skušal vzpostaviti stike z okrog 90

osebami; nekaterim sem poslal vprašalnike na dom, z drugimi sem se srečal neposredno. Nihče ni nasprotoval raziskavi kot taki, sem pa, zlasti ko je šlo za zamolčane žrtve in za okoliščine, v katerih so umrle (to velja tudi za nekatere doslej znane in priznane žrtve), čutil pri nekaterih pričevalcih določeno zadržanost. Tudi sam nisem bil ravnodušen, kajti tako težavnega projekta se doslej še nisem lotil. Led je bil večinoma prebit, ko sem razložil, da moja naloga ni ugotavljati, kdo je koga usmrtil, ampak predvsem ugotoviti žrtve, okoliščine njihove smrti ter v primeru usmrčenih tudi postopke, mehanizme in pravne vire. Ravno v zvezi s tem je treba poudariti, da bodo posamezniki najbrž razočarani, ker bodo v besedilu našli le malo podrobnih opisov grozodejstev, ki so bila doslej zamolčana, in oseb, ki so jih izvajale. Zgodovinar se mora ravnati po pravilu, da opiše tisto, kar je izpričano v virih. Svojih temeljnih ugotovitev ne more graditi zgolj na govoricah. Kjer obstajata o smrti posameznika dve verziji ali več, sem se odločil za najbolj verjetno, ki sem jo zapisal v besedilu, manj verjetno pa kvečjemu omenil v opombah. Do konca razrešiti vsak primer pa je po skoraj šestdesetih letih nemogoče; pri tej raziskavi ne gre za ugotavljanje pomembnih zgodovinskih dogajanj, ampak za razkrivanje drobnih dogodkov in usod posameznikov, ki so pogosto zavite v meglo. Gre torej za zgodovinsko-antropološki pristop, ki smo ga bili v našem zgodovinopisju doslej manj vajeni. Zadržanost pričevalcev se je kazala zlasti v tem, da večinoma niso privolili v snemanje pogovora na magnetofonski trak; nekateri, resda zelo redki, so nasprotovali tudi zapisovanju pogovora. Nekateri pričevalci so tudi izrazili bojazen nad objavo njihovih imen in priimkov, zaradi česar sem se odločil, da imena in priimke vseh pričevalcev navedem samo v opombah, pa še tam samo z inicialkami. Njihove izjave imam zapisane v posebnih blokih, ki jih bomo arhivirali v muzeju, kot tudi vse ostalo gradivo, tisto, ki ga je zbrala že občinska komisija, in tisto, ki sem ga naknadno zbral še sam. Nekateri pripisujejo tako zadržanost 45-letni ideološki cenzuri in samocenzuri. Menim, da so taka razmišljanja upravičena, vendar gre ob tem spričo zelo občutljive problematike tudi za povsem naraven strah. V celoti gledano pa mi pričevalci niso pripovedovali nič obremenjujočega. Njihova pričevanja so pomembna predvsem z vidika širšega poznavanja okoliščin in problematike. V večini primerov sem jih uporabil ob drugih virih in v podkrepitev tistega, kar sem našel zapisano v dokumentih in literaturi. Na tem mestu moram povedati, da sem poslal vprašalnike tudi nekdanjim pripadnikom določenih struktur (OZNA, KNOJ), za katere sem sklepal, da bi lahko karkoli vedeli zlasti o povojnih pobojih, vendar se povabilu večinoma niso odzvali.

Vire sem iskal predvsem na ozemlju Republike Slovenije, ne pa tudi v tujini, kar je morda ena od pomanjkljivosti dela, a tudi to gradivo bo morda kmalu dostopno. Še zlasti mislim pri tem na arhivske zbirke, ki so v Beogradu, na dokumente zveznih inštitucij, kot je bila JA, OZNA oz. pozneje UDBA in druge. Samo na dve osebi v tujini sem se obrnil s pismom, obe sta mi odgovorili, vendar mi bistvenih vprašanj, ki sem jih jima postavil, nista razjasnili. Kljub intenzivnemu delu, v katerega sem vložil tudi mnogo prostega časa, se je projekt vlekel več kot dve leti, po mnenju nekaterih predolgo, in na neki točki sem ga moral zaključiti. Gotovo pa s knjigo, ki jo predstavljam bralcem, nisem izrekel zadnje besede in zadnje resnice o žrtvah in vzrokih zanje, zlasti upoštevajoč dejstvo, da gre le za lokalno naravnano študijo, ki ne more odgovoriti na vsa vprašanja in dileme, ki se na ozemlju celotne Slovenije v zadnjih letih pojavljajo. Knjiga bo dosegla svoj namen tudi, če bo pri številnih ljudeh, ki so vojno in povojno obdobje doživeli, obudila spomine in spodbudila pozitivne odzive, ki jih bom s pridom uporabil

v morebitni drugi izdaji ali pa pri kakem novem projektu. Še enkrat moram poudariti, da je bila moja pozornost v tem projektu namenjena **samo smrtnim žrtvam** in da se ostalih žrtev nisem loteval; tudi materialno škodo sem obdelal le sumarno. Predvsem pa se nisem lotil številnih dogajanj in procesov (ali pa sem jih samo na kratko nakazal), ki so se zlasti v povojnem času poleg povojnih pobojev pri nas še odvijali in ki s smrtnimi žrtvami nimajo neposredne zveze. Mislim predvsem na vprašanja političnega sistema in na ukrepe povojne oblasti na našem območju. Vse omenjeno je potrebno posebne obdelave in morda bo to snov enega izmed projektov, ki se ga nameravam lotiti v prihodnjih letih. Prav tako sem tudi predvojno obdobje, nemško okupacijo in odpor obdelal le kot oris, ki lahko služi kot osnova za nadaljnje bolj poglobljeno raziskovanje.

Vsem pričevalcem in inštitucijam, ki so mi omogočile vpogled v svoje zbirke ali mi na kakršenkoli drug način pomagale, zlasti njihovim odgovornim osebam, se lepo zahvaljujem. Prav tako se zahvaljujem ostalim zgoraj naštetim članom občinske komisije, še zlasti Slavku Slemeniku, ki mi je tudi potem, ko komisija ni več delovala, mnogo pomagal zlasti pri identificiranju padlih nemških mobilizirancev. Zahvaljujem se tudi nekdanjim zgodovinskim komisijam pri ZB, direktorju Koroškega pokrajinskega muzeja Marku Košanu, ki me je med dveletnim delom na tem projektu podpiral, ter tudi ostalim sodelavcem muzeja, obema recenzentoma, ki sta mi dala pomembne strokovne nasvete, na osnovi katerih sem lahko izboljšal delo: prof. dr. Milanu Ževartu za recenzijo medvojnega dela knjige in dr. Milku Mikuli za recenzijo povojnega dela, prof. Darinki Rosc Leskovec za jezikovni pregled, oblikovalcu Urošu Grabnerju ter mestni občini Slovenj Gradec za finančno pomoč pri izdaji knjige, posebej županu Janezu Komljancu in direktorju občinske uprave Ivanu Plevniku.

Če sem s svojimi navedbami koga prizadel, ga gotovo nisem namerno in se mu že vnaprej opravičujem. Zavedam se, da delo še zdaleč ni popolno, vendar je potrebno upoštevati, da gre za specifično, zelo zahtevno in občutljivo problematiko, saj govori o mrtvih ljudeh. Sleherni izmed njih je načeloma enako pomemben, vendar so podatki o njih v virih pogosto pomanjkljivi in protislovni, tako da je že sestaviti seznam, ki bi vsaj približno odgovarjal dejanskemu stanju, zelo težko. Spomin nanje je zlasti med bližnjimi sorodniki še po več kot pol stoletja živ, zato razpravljanje o njih pogosto spremljajo čustvene intonacije. Vsemu temu pa se včasih, ko gre za "zamolčane žrtve", pridruži še politizacija, kot je to bilo v omenjenem slovenjgraškem primeru, kar problem še dodatno oteži. Zaradi vsega naštetega so se te teme tudi v demokratični družbi zgodovinarji doslej najraje ogibali.

GEOGRAFSKI ORIS, UPRAVNA RAZDELITEV IN ŠTEVILO PREBIVALCEV

GEOGRAFSKI ORIS

Ozemlje današnje mestne občine Slovenj Gradec obsega pretežni del Mislinjske doline. Osrednji del občine s središčem Slovenj Gradcem leži na območju tako imenovane slovenjgraške kotline, ki je nastala v pradavnini od Dovž navzdol, ko se prej razmeroma ozka dolina odpre, pri Trobljah severno od Slovenj Gradca pa se spet nekoliko zoži. V kotlinskem dnu se pojavijo sklenjena polja, katerih najširše je ob reki Mislinji, precej obširno je tudi ob Suhodolnici od Slovenj Gradca skozi Podgorje do Šmiklavža, nekoliko ožje pa ob Barbarskem potoku na Legnu (tako imenovana legenska terasa, ki se vleče od sotočja Mislinje in Barbarskega potoka vsaj sedem kilometrov daleč pod Pohorje). Med njimi so se ohranile večje krpe gozda, ki jih ločujejo, kot je Dobrava kot nizko razvodno sleme med Mislinjo in Suhodolnico ter ob robu legenskega polja od Golavabuke do Slovenj Gradca. Tako lahko govorimo poleg slovenjgraške kotline tudi o legenskem polju in o polju ob Suhodolnici, vsa tri pa se združujejo na mestu, kjer je nastal Slovenj Gradec. Vse območje kotline je proti severovzhodu zagrajeno z dokaj visoko in sklenjeno pregrado zahodnega Pohorja, odprto je na zahod proti Celovški kotlini in na severozahod ob Mislinji v Labotsko dolino ter v dokajšnji meri na jug, kjer segajo vrhovi karavanških slemen med Uršljo goro kot najvišjo točko, ki to območje omejuje (k. 1696), in Paškim Kozjakom (najvišja točka 1182 metrov) le do okrog 800 metrov nadmorske višine. Odprtost na zahod ima pomembne posledice za klimo, ki jo označujejo mrzle zime (Slovenj Gradec velja za najhladnejše mesto v Sloveniji), poleti pa tudi veliko dežja. Območje je imelo že od pradavnine v vseh zgodovinskih obdobjih pomembno prehodno lego.[2]

O prisotnosti človeka v vseh zgodovinskih obdobjih imamo veliko dokazov, od arheoloških najdb do pisnih virov; vendar naš namen ni opisovati vso zgodovino območja; o tem obstaja dovolj literature, čeprav je res, da mnoga obdobja starejše zgodovine še niso obdelana, kar je pogoj za izdelavo sinteze. Omejili smo se samo na oris obdobja 2. svetovne vojne, zlasti nemške okupacije in odpora, in obdobja neposredno po njej ter, kolikor je to za ponazoritev dogajanja potrebno, tudi na predvojno obdobje.

Poleg mesta Slovenj Gradec z bližnjo okolico sodijo v mestno občino še primestne vaške skupnosti Pameče, Gradišče, Legen, Turiška vas, Šmartno, Šmiklavž, Podgorje, Razbor, Sele in Stari trg. Naselij je 22. Površina občine znaša okrog 174 kvadratnih kilometrov; ima približno 17 000 prebivalcev (na dan 30. 6. 2001 jih je imela 16.941).[3] Po zadnji upravni razdelitvi na občine 1. 1. 1995 se je nekdanja občina Slovenj Gradec, ki je prej obsegala zgornji in osrednji del Mislinjske doline in je merila 286 kvadratnih kilometrov, razdelila na mestno občino Slovenj Gradec in občino Mislinja. Tako obsega sedanja mestna občina Slovenj Gradec dobrih šestdeset odstotkov površine nekdanje skupne občine in dobre tri četrtine prebivalstva. Meja med obema novonastalima občinama poteka tam, kjer je prej potekala meja med krajevno skupnostjo Mislinja ter krajevnima skupnostima Šmartno in Podgorje: na pohorski strani

2 Anton Melik, Slovenija, II. del, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino, Ljubljana 1957, str. 118-130 (odslej Melik, Slovenija II); Vanč Gams, O pokrajini okrog Slovenj Gradca, Slovenj Gradec ob 700-letnici, Slovenj Gradec 1951, str. 63-82; Ivan Gams, Jezero v Mislinjski dolini in njegova dediščina, zbornik Slovenj Gradec in Mislinjska dolina I, str. 13-23.

3 Podatki Upravne enote Slovenj Gradec.

Mislinjske doline torej po dolini potoka Turičnice do Kaštivskega sedla, tako da so Zgornje in Spodnje Dovže že v občini Mislinja, v drugo smer proti Graški gori pa od Spodnjih Dovž na Fričev vrh (k. 831) in nato do Metulovega vrha tako, da je slednji (k. 815) že v občini Mislinja. Meja proti drugim prejšnjim sosednjim občinam (ki so se, razen občine Dravograd, prav tako razdelile) pa je ostala nespremenjena. Lahko torej zapišemo, da obsega mestna občina Slovenj Gradec ves osrednji del Mislinjske doline z obrobnimi, v glavnem hribovskimi območji.[4]

UPRAVNA RAZDELITEV

Pred drugo svetovno vojno je vse območje Mislinjske doline skupaj s Šaleško in majhnim delom Savinjske doline upravno sodilo pod **okraj (srez) Slovenj Gradec.** Vanj so sodili tudi kraji v spodnjem delu Mislinjske doline Bukovska vas, Selovec in Št. Janž pri Dravogradu, ki danes sodijo v občino Dravograd, torej je ozemlje sreza na severu in severozahodu mejilo na staro koroško - štajersko deželno mejo. Ozemlje sedanje mestne občine je bilo po komasaciji občin v Dravski banovini v letu 1933 razdeljeno na naslednje občine: Pameče (našteti kraji so sodili v njen okvir), Podgorje, Razbor, Slovenj Gradec, Stari trg in Šmartno. Leta 1939 je samostojna občina Stari trg, obsegajoča tudi območje Sel, prenehala delovati in je bila pripojena k mestni občini Slovenj Gradec, ki se je na ta način precej povečala (treba je pripomniti, da je imela občina Slovenj Gradec status mestne občine pred vojno, med nemško okupacijo in po vojni do ustanovitve velikih občin). V cerkvenem smislu je ozemlje sedanje mestne občine Slovenj Gradec sodilo z drugimi župnijami Mislinjske doline v skupno dekanijo Stari trg, ki je na ozemlju sedanje mestne občine obsegala župnije Sele, Stari trg, Slovenj Gradec, Pameče, Podgorje, Razbor, Šmiklavž in Šmartno.

V času nemške okupacije 1941 - 1945 je bilo ozemlje vključeno v podeželsko okrožje Maribor (Kreis Marburg - Land), razdeljeno je bilo na občine Pameče (Gemeinde Richterberg), Podgorje (Gemeinde Widerdriess), ki je torej obsegalo predvojni občini Podgorje in Razbor, Slovenj Gradec (Gemeinde Windischgraz) in Šmartno (Gemeinde Hartenstein).

Po 2. svetovni vojni je bil del predvojnega okraja (sreza) Prevalje priključen okrajema Maribor levi breg in Maribor desni breg. Preostali del okraja Dravograd in okraj Slovenj Gradec pa so združili v nov okraj s sedežem na Prevaljah, ki je sodil pod okrožje Maribor. Upravna razdelitev dne 8. septembra 1945 je ozemlje Mislinjske doline pripojila k okraju Šoštanj. Po novi upravni razdelitvi 2. marca 1946 je bil okraj Šoštanj ukinjen in je bilo ozemlje Mislinjske doline pripojeno okraju Prevalje. Upravna razdelitev 23. februarja 1948 je prenesla sedež okraja v Dravograd, 21. junija 1950 pa je bil sedež okraja prenesen v Slovenj Gradec, kar se je zgodilo na osnovi ukaza Prezidija Ljudske skupščine LRS, ki je bila objavljena 15. septembra 1949. Tako je bil Slovenj Gradec sedež okraja do nove komunalne ureditve 1955.[5]

---

4 Informacije urada župana mestne občine Slovenj Gradec; Občina Slovenj Gradec v času in prostoru, Slovenj Gradec, 1979 (izdala Skupščina občine in Medobčinska geodetska uprava Slovenj Gradec); Koroška od A do Ž, Maribor 1999; Slovenj Gradec, karta mesta, izdala mestna občina Slovenj Gradec, 1999.

5 Koroška krajina 1945 - 1953, Slovenj Gradec 1991 (katalog k istoimenski razstavi, izdal Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec).

ŠTEVILO PREBIVALCEV

Če odštejemo tri kraje, ki ležijo v spodnjem delu doline in so sodili v občino Pameče, je ozemlje sedanje mestne občine Slovenj Gradec po podatkih Leksikona Dravske banovine iz leta 1937, ki se opira na podatke iz popisa prebivalstva iz leta 1931, štelo 9.875 prebivalcev. Povprečna gostota prebivalstva je bila 56,4 prebivalce na kvadratni kilometer; najredkeje naseljeno območje Razborja je imelo le 25 prebivalcev na kvadratni kilometer.[6]

Po prvem provizoričnem popisu prebivalstva, ki ga je izvedel nemški okupator na zasedenem območju Spodnje Štajerske, je imelo območje okupatorjevih občin Slovenj Gradec, Šmartno, Podgorje in Pameče na dan 10. 10. 1941 skupno 11.662 prebivalcev. Če od tega števila odštejemo 716 prebivalcev, kolikor so jih imeli pri popisu prebivalstva leta 1931 kraji v spodnjem delu Mislinjske doline, ki so bili med vojno del občine Pameče in danes ne spadajo pod mestno občino Slovenj Gradec (pri tem zanemarimo naravni prirastek, ki ni mogel biti visok) dobimo število 10.946. Če k temu številu dodamo 190 oseb, ki so bile dotlej že izgnane in jih okupator v popisu zagotovo ni upošteval, dobimo število 11.136. Nimamo pa podatkov o tem, koliko ljudi se je že na začetku okupacije ali v naslednjih mesecih samih umaknilo v Ljubljansko pokrajino. Menim, da ne bomo daleč od resnice, če zapišemo, da **je imelo območje sedanje mestne občine Slovenj Gradec na začetku nacistične okupacije okrog 11.200 prebivalcev.** To število bomo v nadaljevanju jemali kot osnovo za izračune.[7]

Po podatkih Krajevnega leksikona Ljudske republike Slovenije iz leta 1954, ki se sklicuje na podatke iz popisa prebivalstva 15. marca 1948, je ozemlje sedanje mestne občine, ki je poleg tedanje mestne občine Slovenj Gradec obsegalo še občini Podgorje in Šmartno, štelo 9.828 prebivalcev.[8] Tolikšno zmanjšanje je, kot bomo videli v nadaljevanju, zaradi dogodkov med vojno in kmalu po vojni povsem logično, na omenjeno število pa so vplivale tudi ekonomske in druge migracije.

---

6 Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 547-557 (Srez Slovenj Gradec); Kronika Župnije Svete Elizabete v Slovenj Gradcu, Župnijski urad Slovenj Gradec (za obdobje od 1933 do 1972 jo je izpolnjeval mestni župnik Jakob Soklič, znani kulturni delavec, ustanovitelj zasebnega muzeja v Slovenj Gradcu, za leta 1941 - 1945, ko je bil izgnan, jo je pisal po spominu; odslej: Župnijska kronika Slovenj Gradec).

7 Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermarkt 1941/42, str. 521-523, Erfassung der Wohnbewölkerung in der Untersteiermark. Stichtag 10. Oktober 1941 (nadalje: VAB) Ergebnisse der Bevölkerungsbestandsaufnahme in der Untersteiermark vom 29. November 1942 (odslej: Ergebnisse); Krajevni leksikon Dravske banovine 1937; Verzeichnis der aus der Untersteiermark ausgesiedelten Personen und der Betriebe, welche durch die Dienststelle deutschen Volkstums beschlagnahmt wurden.

8 Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije, Ljubljana 1954, str. 233-240 (okraj Slovenj Gradec).

GOSPODARSKI IN SOCIALNI ORIS

Na vsem območju slovenjgraškega okraja (sreza) je osnovo gospodarskega življenja predstavljalo kmetijstvo, v njegovem okviru pa predvsem poljedelstvo in živinoreja, pa tudi sadjarstvo in gozdarstvo, saj je bila polovica vsega območja pokrita z gozdovi, predvsem z iglastimi. V poljedelstvu so pridelovali predvsem žitarice in krompir ter lan, gojili pa govejo živino, svinje, drobnico, perutnino in konje. Posestna struktura pred vojno na območju, ki ga obsega današnja mestna občina Slovenj Gradec, kaže naslednjo sliko: 1296 posestnikov, 347 kočarjev in 314 najemnikov. Prevladovala je drobna in srednja posest. Še v času vojne (za predvojni čas nimamo tako natančnih podatkov) je bilo pri približno 4900 pripadnikih aktivnega prebivalstva, kar je predstavljalo približno 47 odstotkov vsega takratnega stalnega prebivalstva, 66,5 odstotka zaposlenih v poljedelstvu in živinoreji. Ostale skupine dejavnosti dajo naslednje odstotke: 10,75 odstotka je bilo zaposlenih v industriji in obrti, 6 odstotkov v trgovini in prometu, 3 odstotki v javnih in privatnih službah, 4,25 odstotka pa predstavljajo "samostojni" in ljudje brez poklica. Postavlja se vprašanje, kje je manjkajočih 7,5 odstotkov ljudi. Menimo, da so v teh odstotkih zajeti mobilizirani vojaki in pripadniki nemške delovne službe. Po svojem socialnem statusu v poklicu pa je bilo: 46,5 odstotka samostojnih (gotovo so mišljeni samostojni kmetje in ljudje svobodnih poklicev), dobrih 10 odstotkov je bilo družinskih članov, ki so bili zaposleni kot pomožna delovna sila doma, 4,6 odstotka uradnikov in nameščencev ter 41,3 odstotka delavcev (treba je pripomniti, da podatki iz nemškega popisa niso povsem natančni, kajti seštevek da več kot 100 odstotkov, vendar nam vsaj približno kažejo tedanjo socialno sliko družbe na območju sedanje mestne občine Slovenj Gradec). Največ prebivalstva je bilo skoncentriranega na dnu kotline in na njenih terasah. Večina prebivalstva je živela v zaselkih in vaseh, ki so bile razmeroma majhne in nepravilnih oblik. Na vsem obodu doline pa so prevladovale samotne kmetije s tipičnimi celki, kar pomeni, da predstavlja vsaka kmetija strnjeno celoto zemljišč, ki se razprostirajo okrog domačije, ki jo tvorijo hiša in gospodarska poslopja (za razliko od nekaterih slovenskih pokrajin, kjer je zemljiška posest razdrobljena). Večji kraji so nastali tam, kjer so na to vplivali nekmetijski faktorji, zlasti prometna lega (skozi dolino je že od pradavnine, zlasti pa v rimski dobi in v srednjem veku, vodila pomembna prometna pot in je tako slovenjgraška kotlina predstavljala pomembno prehodno območje od vzhodne Koroške pa tudi iz Dravske doline čez zahodno Pohorje proti Ljubljani in dalje proti morju). Pomembna je bila tudi kot prečni prehod v gorskem ozemlju iz območja Maribora in Slovenskih Konjic do stare poti skozi Železno Kaplo in Jezersko. Slovenj Gradec je bil kot srednjeveški trg (od 1251) in mesto (od 1267) najvažnejše počivališče na tej poti; torej sta se v njem križali dve pomembni poti. Moderni promet je Mislinjsko dolino pustil ob strani, ker je prevladala dravska pot in je železniška proga skozi njo stekla šele 1899. Slovenj Gradec pa je ostal urbano središče Mislinjske doline, trgovsko središče, upravno središče in sedež ne samo občine, ampak tudi okraja. Že od nove upravne razdelitve 1849. je bil v Slovenj Gradcu sedež okrajnega glavarstva, pred 2. svetovno vojno pa sedež sreskega načelstva z upravnim, prosvetnim, kmetijskim, gozdarskim, sanitetnim, veterinarskim in vojaškim oddelkom. V Slovenj Gradcu je imel svoj sedež tudi sreski cestni odbor, sresko sodišče, davčna uprava z

oddelkom finančne kontrole, banovinska bolnišnica z internim in kirurškim oddelkom ter oddelkom za nalezljive bolezni, državna meščanska šola s štirimi oddelki, osnovna šola z devetimi oddelki, obrtna nadaljevalna šola, trgovska nadaljevalna šola; mesto je premoglo šest zdravnikov, lekarno, veterinarja, notarja, tri odvetnike, orožniško postajo, v mestu je bil sedež mestne občine in mestne župnije, imel je pošto ter železniško postajo in postajališče, mestno elektrarno, ki je začela delovati 1903. ter dva hotela. 4. decembra 1938 so ustanovili tudi zdravstveni dom in protituberkulozni dispanzer. V mestu je bil koncentriran tudi znaten del lesne trgovine z več žagami, ker je bil v mesto osredotočen dovoz lesa posebno s hribovitega območja v zahodnem obrobju kotline, razvila pa se je tudi lesna ter kovinska in usnjarska industrija. Mnogo žag je bilo tudi ob številnih potokih v okolici. Tovarna kos, ki je bila ustanovljena leta 1773, je zaposlovala 34 delavcev, Tovarna usnja 45 delavcev, med vojno pa se je število še zmanjšalo, največji industrijski obrat pa je bila Tovarna meril, ki je zaposlovala različno število delavcev, in sicer v letu 1931 151, 1933 zaradi gospodarske krize samo 30, 1935 104, 1936 126, 1937 155, 1938 155, 1939 161 in 1940 126 delavcev. V Starem trgu je deloval manjši rudnik rjavega premoga; na Legnu je delovala manjša kamnoseška zadruga, v Slovenj Gradcu pa manjša tovarna perila ter tovarna gumbov in ovratnic. Tudi gradbena dejavnost je zaposlovala nekaj delavcev, mesto pa je bilo kot edino urbano središče za zelo prostrano kmečko okolico tudi tradicionalno obrtno središče, saj je v njem delovalo več obrtnikov različnih strok, ki so imeli zaposlene tudi pomočnike in vajence.[9]

Splošni socialni položaj delavcev je bil slab, temu pa se je v letih gospodarske krize pridružila še brezposelnost in z njo povezane ekonomske migracije. O socialnem položaju ljudi na območju sedanje mestne občine Slovenj Gradec imamo le fragmentarne zapise, je pa prav, da opozorimo nanj, da bomo laže razumeli, zakaj so se številni ljudje vsaj na začetku okupacije oklenili celo nacizma, ker so pač v njem videli rešitev iz svojih socialnih stisk, po vojni pa komunizma. Med industrijskim delavstvom je bil najslabši položaj delavcev Tovarne meril, kar je bilo takrat splošno znano in je bilo predmet številnih kritik, tudi v časopisju. Za to pa se lastnik Mikolič ni zmenil in je delavce še naprej slabo plačeval, povprečno od 450 do 500 din mesečno, medtem ko je bilo povprečje v drugih industrijskih obratih od 1400 do 1600 din; seveda so bile tudi razlike med posameznimi kategorijami delavcev ter med moško in žensko delovno silo. Delavcem so se dogajale še druge krivice: nadur jim niso priznavali, ni bilo sredstev za zaščito pri delu niti varnostnih naprav na strojih. Kršitve delovnih dolžnosti so največkrat kaznovali z odpusti delavcev, na enak način je lastnik reagiral tudi na poskus sindikalnega organiziranja delavcev. So pa mnogi delavci živeli v agrarni okolici mesta in imeli tudi nekaj zemlje, s čimer so si lajšali socialni položaj. Slabše se je godilo kočarjem in malim agrarnim posestnikom. V najslabšem položaju pa so bili kmečki delavci, ki so bili brez zakonske zaščite, brez zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja, pogosto tudi nepismeni in nerazgledani. Podobno je bilo tudi s služinčadjo v mestih. Ko so bili nezmožni za delo, so najpogosteje postali berači ali občinski reveži, ki so jih selili od kmeta do kmeta, od katerih vsak jih je moral nekaj dni prehranjevati. Položaj kmetov je bil različen, odvisen od velikosti kmetije, kvalitete zemlje ter različnih spremenljivih dejavnikov (bolezni, nesreče, požari, alkoholizem). Vsekakor je gospodarska

9 Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937; Ergebnisse; Melik, Slovenija, II, str. 118-130; Jože Potočnik, Oris upravnopolitičnih enot v Koroški pokrajini, Koroški zbornik 3, 2001, str. 112-120.

kriza tudi položaj kmetov močno poslabšala zaradi slabe prodaje proizvodov, zlasti lesa; mnogi kmetje so les v času konjunkture tudi močno izsekali. Tudi lesni trgovci so v času konjunkture spodbujali kmete k povečanemu izsekavanju gozdov, znali pa so tudi izkoristiti stisko kmetov v primeru bolezni ali nesreče.[10]

10 O socialnem položaju doslej še ni bila narejena nobena temeljna študija, omenjali pa so ga v svojih delih mnogi avtorji. Poznamo ga tudi po pripovedovanju številnih starejših ljudi in iz predvojnega časopisja, zlasti delavskega. V splošnem se ni razlikoval mnogo od sosednjih območij ali od drugih območij v predvojni Dravski banovini. Tudi naš koroški rojak pisatelj Lovro Kuhar - Prežihov Voranc, ki je v svojem romanu Jamnica opisal sosednjo občino Kotlje, za območje Slovenj Gradca, vsaj za njegov podeželski del, ne bi imel mnogokaj dodati ali odvzeti. Posebej za območje Slovenj Gradca glej Ljuba Prenner, Življenje za hrbtom, Ljubljana 1936; Franc Ksaver Meško, Križev pot, Izbrano delo, četrta knjiga, Celje 1959, str. 289-291 (odslej: Meško, Križev pot); Gusti Stridsberg, Mojih pet življenj, Maribor 1983; Ladislav Hory, Vse visi na popkovini, Maribor 1989; Marjan Linasi, Oris razvoja Tovarne meril Slovenj Gradec od ustanovitve do konca II. svetovne vojne (ob njeni 80-letnici), Kronika, letnik 33, št. 2 - 3, leto 1985, str. 162-166; Bogdan Žolnir, O razvoju partije in SKOJ-a v Slovenj Gradcu, Odsevanja št. 5/6, 1980, str. 6-7; Alojz Mušič, Moj izlet v mlada leta - mir in nemir v minulem Slovenj Gradcu, Celje 1981 (odslej: Mušič, Spomini; gre za tipkopis neobjavljenih, a zelo zanimivih spominov gozdarskega tehnika na sreskem načelstvu v Slovenj Gradcu nekaj let pred vojno; tipkopis je v Koroškem pokrajinskem muzeju in v knjižnici Ksaverja Meška v Slovenj Gradcu); župnijska kronika Slovenj Gradec, v kateri je zapisal mestni župnik Jakob Soklič za obdobje predvojne Jugoslavije sledeče: "Res pa je, da so fabrikantje zatirali delavce in jih preslabo plačevali. Tako v Tovarni meril. Tam je bila nekaka stavka in gospodar je zboljšal za celih 25 par".

ORIS POLITIČNEGA ŽIVLJENJA PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO

POLITIČNE STRANKE IN SKUPINE, KI SO BILE PO USTAVNI UREDITVI PRVE JUGOSLAVIJE DOVOLJENE

Z uvedbo šestojanuarske diktature 1929. so bile sprva razpuščene vse politične organizacije, tudi katoliška organizacija Orlov in Orlic. Do tedaj so delovali orlovski odseki v Slovenj Gradcu, Šmartnem in Pamečah, orlovski dekliški odsek pa je deloval v Šmartnem. Katoliška mladina se praviloma ni vključevala v novoustanovljeni Sokol Kraljevine Jugoslavije, ampak je odslej delovala v okviru župnijskih prosvetnih društev, ki so sodila pod krovno Prosvetno zvezo v lavantinski škofiji s sedežem v Mariboru. Sprva so v okviru omenjenih prosvetnih društev ustanovili Fantovske odseke in Dekliške krožke, potem ko je oblast februarja 1933 razpustila Prosvetno zvezo, pa so ponekod začeli snovati Fantovske odseke in Dekliške krožke v okviru Katoliške akcije.

Na skupščinskih volitvah 8. novembra 1931 je bil za narodnega poslanca v okraju na edini državni listi generala Petra Živkovića izvoljen dr. Bogumil Vošnjak (kot namestnika sta kandidirala tudi odvetnik dr. Alojz Bratkovič iz Slovenj Gradca in posestnik Ivan Kac iz Šmartna). V vsem okraju je šlo volit samo 29 odstotkov volilnih upravičencev in je bil tako slovenjgraški okraj po volivni udeležbi med najslabšimi v Dravski banovini. Jugoslovanska oblast je po razpustitvi strank odobrila ustanovitev vsejugoslovanske stranke, ki se je imenovala Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija (JRKD); sredi leta 1933 se je preimenovala v Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS). Okrajna organizacija nove stranke je bila ustanovljena 13. marca 1932 v Slovenj Gradcu. Predsednik je postal Ferdo Šentjurc, ravnatelj meščanske šole v Slovenj Gradcu. Kot opozicija je delovala prav tako vsejugoslovanska stranka Svetislava Hodjera, ki je simpatizirala z nacionalsocializmom, vendar na območju Mislinjske doline ni imela krajevnih organizacij in pristašev.

V času priprav za volitve v jugoslovansko Narodno skupščino, ki so bile razpisane za 5. maj 1935, so bili za vladno Jevtićevo listo sprva določeni štirje kandidati iz okraja Slovenj Gradec, ki je sodil pod volivno okrožje Maribor; pozneje se je lista zmanjšala na tri kandidate. Iz Slovenj Gradca je ostal na njej šolski upravitelj Leopold Kopač. Tudi na listi Hodjerove stranke sta bila za slovenjgraški okraj izbrana dva kandidata, vendar nobeden iz Mislinjske doline. Privrženci Socialistične stranke Jugoslavije (SSJ) so imeli predvolivne shode v Slovenj Gradcu (14. aprila), Šmartnem in Pamečah. Na njih so propagirali za listo Zveze delovnega ljudstva, katere nosilec je bil v jugoslovanskem okviru Živko Topalović. Za okraj so izbrali dva kandidata, vendar nobeden ni bil iz Slovenj Gradca ali okolice. Tako Hodjerovo kot Topalovićevo listo pa je kasacijsko sodišče v Beogradu zavrnilo z utemeljitvijo, da ne izpolnjujeta zakonskih predpisov. Na opozicijski listi dr. Vlatka Mačka je kandidiral Albert Puncer, trafikant iz Slovenj Gradca, na Ljotićevi Franc Marčič, posestnik iz Slovenj Gradca. Zastopniki nemške narodne manjšine so na sestanku v Slovenj Gradcu sklenili, da bodo volili Jevtićevo listo in so svoje glasove dali Leopoldu Kopaču. V vsem okraju je volilo 47,5 odstotka volivnih upravičencev, za narodnega poslanca okraja je bil izvoljen dr. Anton Novačan, konzul v pokoju iz Beograda. Nobeden od domačih kandidatov ni prodrl; Leopold Kopač je dobil samo 933 glasov, Albert Puncer 748 in Franc Marčič 46 glasov. Jevtićeva vlada je kmalu po izvolitvi padla in nadomestila jo je vlada Milana Stojadinovića, v kateri je dr. Anton Korošec postal notranji minister. Sredi avgusta istega leta so

predstavniki srbskih radikalov, Slovenske ljudske stranke in Jugoslovanske muslimanske organizacije prijavili novo vsedržavno stranko Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ). V Dravski banovini so se vanjo vključevali člani SLS na množičnih shodih in taborih; takega je imel 6. oktobra 1935 v Slovenj Gradcu dr. Miha Krek. 30. oktobra so ustanovili okrajno organizacijo JRZ za okraj Slovenj Gradec, njen predsednik je postal posestnik Jakob Jaš iz Mislinje. Z območja Slovenj Gradca je imel kot blagajnik v njej pomembno vlogo ing. Vinko Vrhnjak iz Pameč. Še pred tem so bile ustanovljene krajevne organizacije, na slovenjgraškem območju v Slovenj Gradcu, Šmartnem, Pamečah in Podgorju. Člani vodstvenih organov so bili v glavnem posestniki, gostilničarji, trgovci, duhovniki in privatni nameščenci. Tako je bil predsednik krajevne organizacije za Podgorje tamkajšnji župnik Simon Kotnik, v Pamečah župan in posestnik ing. Vinko Vrhnjak, v Šmartnem posestnik in župan Franc Hribernik z Legna in v Slovenj Gradcu zdravnik primarij dr. Franjo Radšel. Po zaslugi dr. Antona Korošca so se v okviru obnovljene Prosvetne zveze kot matične organizacije v lavantinski škofiji oživljala ali na novo ustanavljala številna prosvetna društva, posebej mladinska. Ta so se z ustanovitvijo Zveze fantovskih odsekov in Zveze dekliških krožkov leta 1937 pričela osamosvajati. Vzporedno s tem so se organizacijsko širili in v večini župnij že delovali Fantovski odseki in Dekliški krožki. Prosvetna društva, predvsem mladinske organizacije, vsa katoliška društva so imela duhovnega voditelja, dobivala so nove smernice delovanja v okviru uresničevanja krščanske socialne akcije, s poudarkom na ljudski izobrazbi in vzgoji. V okviru perečega socialnega in kulturnega vprašanja naj bi se člani teh društev posvečali predvsem tako imenovani socialni prosveti in protikomunistični propagandi, to je proti kulturnemu boljševizmu. Prosvetna društva kot Fantovski odseki in Dekliški krožki so se udeleževala prosvetnih taborov in drugih proslav v okrajnem in dekanijskem merilu in tudi izven njih. Tako je 4. julija 1937 slovenjgraška JRZ priredila slovenski narodni tabor v okviru proslav 20. obletnice majniške deklaracije, ki se ga je udeležilo okrog 5000 ljudi, kot slavnostni gost pa se ga je udeležil dr. Anton Korošec, ki so ga ob tej priložnosti imenovali za častnega občana Slovenj Gradca. Kmečko prebivalstvo se je v tem času vključevalo v Kmečko zvezo, ki je bila obnovljena konec 1935. Prva krajevna organizacija je bila ustanovljena 13. septembra 1936 v Starem trgu, nato so bile ustanovljene postopoma še v drugih krajih okraja, v okolici Slovenj Gradca v Šmartnem in Pamečah. Kmečka zveza je poskrbela tudi za svoj podmladek z ustanovitvijo samostojnih mladinskih odsekov, posebej fantovskih in dekliških; za njihove vodje je vodstvo začelo organizirati tečaje, organizirali so tudi kmečke večere, na katerih so se seznanjali z aktualnimi socialnimi vprašanji. V okolici Slovenj Gradca sta fantovska in dekliška odseka delovala v Starem trgu in Šmartnem. Organizirali so tudi tekmovanja in kmečke mladinske tabore, kot na primer 3. septembra 1939 v Škalah pri Velenju za mladino vsega okraja. Velik kmečki tabor s pisanim sprevodom pa je potekal 17. julija 1937 na Glavnem trgu v Slovenj Gradcu. Otvoril ga je župan občine Pameče Ivan Vrhnjak, od domačinov sta govorili tudi predsednica MKZ Helena Marzel in rojakinja in urednica Kmečke žene Kristina Prijatelj iz Ljubljane.

Člani novoustanovljene Kmetijske zbornice 1937 so bili v glavnem člani JRZ in Kmečke zveze. Slovenjgraški okraj je zastopal Stanko Sevčnikar iz Podkraja v občini Velenje, njegov namestnik pa je bil Franc Hribernik z Legna. Kot drugod tudi v okraju Slovenj Gradec kmetje niso bili povsem zadovoljni s Kmetijsko zbornico.

Jugoslovanska nacionalna stranka (JNS), ki je po padcu Jevtićeve vlade prešla v opozicijo, se je polagoma začela organizacijsko in programsko prenavljati. Osrednje banovinsko vodstvo v Ljubljani je ustanovilo banovinski akcijski odbor, z namenom, da se prične nacionalna mladina tudi politično organizirati, pod imenom Mladina JNS (MJNS). V to mladinsko organizacijo so vstopali člani sindikalne organizacije Narodne strokovne zveze pa tudi mlajši člani Sokola in Zveze kmečkih fantov in deklet, če so bili politično naklonjeni unitaristični JNS. Od 1937 so se začele ustanavljati okrajne organizacije, v slovenjgraškem okraju na skupščini v Slovenj Gradcu 31. oktobra 1937, ko je zbranim spregovoril tudi domačin Ivan Rojnik. Za predsednika okrajne MJNS so izvolili Gustava Kaca iz Šmartna, izvolili so dva podpredsednika, eden izmed njiju, Karol Kokolj, je bil iz Slovenj Gradca; od tod sta bila tudi tajnik Bogdan Pušenjak in blagajnik Hubert Kovač. Ustanovljene so bile tudi krajevne organizacije, tudi za Slovenj Gradec in Šmartno. Po priključitvi Avstrije k nemškemu rajhu 13. marca 1938 so bile nacionalne organizacije močno pritegnjene v narodnoobrambno gibanje. 8. maja 1938 je bila organizirana v Slovenj Gradcu velika okrajna manifestacija z okrog 500 udeleženci.
Od decembra 1935 do marca 1938 so v Dravski banovini postopoma potekale javne občinske volitve. V slovenjgraškem okraju je prišlo do mnogih pritiskov in groženj, zlasti na neorganizirano delavstvo. Povsod so zmagale liste JRZ.
16. junija 1938 je potekal javni letni telovadni nastop slovenjgraškega Sokola. Zbranim je spregovoril starosta Ivan Rojnik. 11. decembra 1938 so ponovno potekale skupščinske volitve. V predvolivnem boju je s shodi prednjačil katoliški tabor, ki je imel močno oporo v vladni stranki JRZ ter v razvejani organizaciji številnih katoliških društev in organizacij. Na listi JRZ je bil iz okraja Slovenj Gradec Ivan Theuerschuh, ravnatelj meščanske šole v Slovenj Gradcu (njegov namestnik je bil šoštanjski župan Anton Novak). Na opozicijski listi dr. Mačka so v Dravski banovini v enem bloku kandidirali privrženci slovenske Združene opozicije in v drugem socialisti, ki so se tehnično povezali z JNS. Z veliko večino je zmagala lista JRZ s Theuerschuchom, drugi blok opozicijske liste, ki ga je v okraju zastopal Albert Puncer, trafikant iz Slovenj Gradca, pa je dobil le minimalno število glasov.
1935. je bila v Ljubljani kot katoliška strokovna zveza slovenskega delavstva ustanovljena Zveza združenih delavcev (ZZD), ki je imela za cilj združiti vse slovenske delavce v eno stanovsko organizacijo in v katoliško skupnost. 21. avgusta 1938 je potekal delavski tabor ZZD na Gradu nad Starim trgom. Ustanovili so podružnico ZZD, ki je zajela mnoge delavce tukajšnjih tovarn, pa tudi mnogi gradbeni delavci so se vključili vanjo.[11]
Če bi sodili samo po volivnih rezultatih, bi lahko prišli do sklepa, da je bila velika večina ljudi v Slovenj Gradcu in okolici konzervativno katoliško usmerjena, naklonjena SLS, in da za nobeno drugo politično opcijo ni bilo prostora. Takšen videz pa je nekoliko varljiv. Res je, da se je več kot 50 odstotkov prebivalstva ukvarjalo s kmetijsko proizvodnjo in bilo že po svojem načinu proizvodnje konzervativno usmerjeno. Večina ljudi je bila katoliškega svetovnonazorskega prepričanja. Še po nemški statistiki iz konca leta 1942 je bilo prebivalstvo na območju občin Šmartno in Podgorje stoodstotno rimskokatoliške veroizpovedi, na območju Pameč 98,7 -

11 Anka Vidovič - Miklavčič, Okraj Slovenj Gradec v letih 1929 - 1941, Kronika št. 3, letnik 47, str. 41-53; Župnijska kronika Slovenj Gradec; časopisi Slovenec in Jutro.

odstotno in na območju Slovenj Gradca 98 - odstotno.[12] Treba pa je upoštevati, da so bile volitve v prvi Jugoslaviji po uvedbi diktature kralja Aleksandra javne in da je bilo mnogo ljudi eksistenčno odvisnih in so se v skladu z navedenima dejstvoma tudi odločali na volitvah. Komunistična partija, ki je bila najbolj levo usmerjena, je bila prepovedana in tako tudi na volitvah pod to oznako ni smela nastopati, pa tudi vsaka druga levo usmerjena stranka ali skupina, tudi če je bila dovoljena, je v takratnem političnem vzdušju imela malo možnosti, saj je lahko bila obtožena komunistične dejavnosti in tako prišla pod udar režima, ki jo je z različnimi sredstvi lahko onemogočil. Lahko pa pritrdimo mestnemu župniku Jakobu Sokliču, ki je v župnijski kroniki ob volitvah večkrat zapisal, da so bile na nizkem nivoju, da je bilo mnogo zmerjanja in nizkih udarcev ter da se ravno zato nobenih ni udeležil.

KOMUNISTIČNA PARTIJA IN ZVEZA KOMUNISTIČNE MLADINE

V drugem sklopu bomo spregovorili o političnem dejavniku, ki ni bil dovoljen in zakonit, vendar je imel med nacistično okupacijo kot organizator odpora glavno vlogo: Komunistična partija Slovenije (KPS) in Zveza komunistične mladine (SKOJ). Delavsko gibanje je bilo zaradi manjšega obsega industrijske proizvodnje in s tem povezanega manjšega števila delavcev na območju Slovenj Gradca manj razvito kot v sosednji Mežiški dolini. Leta 1934 so bili trije delavci iz Tovarne usnja zaradi komunistične dejavnosti obsojeni na zaporne kazni: brata Jože in Tone Radar ter Veselin Tucovič. Odtlej v nobeni tovarni ni imela komunistična partija svojih članov ali celic. Leta 1937 se je vrnil iz zapora v Sremski Mitrovici, kjer je prestajal kazen zaradi komunistične dejavnosti, domačin, učitelj Franjo Vrunč, in v dveh letih, ko je kot brezposeln živel pri svoji materi, širil komunistične ideje zlasti med študenti in med obrtniškim proletariatom. Bil je tudi vaditelj sokolskega naraščaja in je svoje ideje širil tudi tam. Med kmečkimi ljudmi sta bila zelo aktivna krščanska socialista Franc Šmon, kaplan v Starem trgu od 1. julija 1936 do 1. aprila 1938, in Jože Lampret, župni upravitelj v Šmiklavžu od junija 1938 do spomladi 1940. V letih pred 2. svetovno vojno je tako postopoma prihajalo do idejnega preobrata v levo tudi med katoliškimi izobraženci ter v katoliški organizaciji slovenskih fantov in deklet. KPS je v samem Slovenj Gradcu močneje zaživela zlasti po priključitvi Avstrije k nemškemu rajhu 1938. Poleg Franja Vrunča sta bila pomembna komunista Valentin France, vodja elektrodelavnice, in Jože Druškovič, študent visoke ekonomsko-komercialne šole v Zagrebu. Ta trojica je poleti 1938 organizirala v Slovenj Gradcu skupino SKOJ. Sekretar je bil Drago Druškovič, člani pa Ferdinand Januška, Oskar Slemenik, Pavel Juvan, Branko Šprager, Albert Škrubej, Jože Zaluberšek, Ervin Mlekuž, Miha Klakočar, pa tudi Zdravko Čebular, dijak iz

12 Ergebnisse. Židov ni bilo nič (edino židovsko družino, Ferberjevo, so Nemci 1941 izgnali v Našice na Hrvaško), evangeličanov je bilo v Pamečah 10 in v Slovenj Gradcu 25, pripadnikov drugih veroizpovedi v Pamečah 5 in v Slovenj Gradcu 7, pojavi pa se nova kategorija Gottgläubig; to so bili člani nacistične stranke, ki so morali uradno izstopiti iz vere. Takih je bilo v Pamečah 12 in v Slovenj Gradcu 49 ter še dva brezverca. Glede Ferberjevih glej ARS III, okupatorjev seznam v zbirnem taborišču v Šmartnem zaprtih oseb, in Meško, Križev pot.

Mislinje. Sestajali so se v Francetovi elektrodelavnici, sodelovali so tudi z Jožetom Lampretom, ki je izkoriščanim obrtnim vajencem pomagal, da so se vključili v Krekovo mladino, vejo krščanskih socialistov. Seznanjali so se z marksistično teorijo o preobrazbi družbe ter z dogajanji v svetu in doma. V skladu z naraščajočo nacistično nevarnostjo in v duhu sklepov 7. kongresa Kominterne so vse več pozornosti namenjali narodnoobrambnemu delu, h kateremu so z različnimi akcijami skušali pritegniti čim več ljudi, ne glede na svetovnonazorsko prepričanje. To je bilo še posebej pomembno zato, ker so pripadniki nemške narodne manjšine pod vplivom nacistične prisotnosti in propagande v sosednji Avstriji postajali vse bolj aktivni. Oblast je ljudi, osumljene komunistične dejavnosti, zapirala kljub njihovi narodnoobrambni dejavnosti. Tako so 11. junija 1938 aretirali Franja Vrunča, konec leta 1939 Jožeta Lampreta, ki se je oblasti zameril s svojim socialnim delom med domačini, posebej zato, ker je ob volitvah 11. decembra 1938 Šmiklavčane prepričal, da so oddali glasove za opozicijo, ne pa za vladno listo. Bil je edini krajan Mislinjske doline, ki je bil leta 1939 sopodpisnik znanega manifesta Zveze delovnega ljudstva Slovenije. Tik pred aretacijo je na pobudo Ferdinanda Januške in Oskarja Slemenika vodil v Druškovičevem Narodnem domu v Slovenj Gradcu občni zbor obrtnih vajencev. Orožniki so zborovanje razgnali in s tem preprečili organiziranje Krekove mladine. 9. maja 1940 so aretirali tudi Jožeta Druškoviča in ga na procesu obsodili na osem mesecev zapora. Kljub aretacijam vodilnih komunistov pa oblast ni mogla povsem zatreti njihove dejavnosti, saj so jo po prihodu iz zaporov nadaljevali. Druškovič, France, Radar in Vrunč so vzdrževali stike s skojevci in jih na tajnih sestankih izobraževali. Skupaj s skojevci so zbirali tudi podpise za Društvo prijateljev Sovjetske zveze.

Skupna zunanja nevarnost pa je prebivalce Slovenj Gradca in okolice zbližala in v povorki skozi mesto 28. marca 1941 ob državnem udaru in zamenjavi jugoslovanske vlade so složno šli pripadniki vseh političnih strank in prepričanj.[13]

NEMŠKA NARODNA MANJŠINA IN NJENA ORGANIZIRANOST

Tretji politični dejavnik, ki mu bomo posvetili pozornost, je nemška narodna manjšina, njeno organiziranje in delovanje pred vojno. Po podatkih ljudskega štetja leta 1931 je na območju tedanje Jugoslavije živelo nekaj manj kot pol milijona pripadnikov nemške narodnosti, od tega okrog 29.000 na območju Dravske banovine. V okraju (srezu) Slovenj Gradec, ki je zajemal Mislinjsko in Šaleško dolino, jih je živelo 274, od teh 207 jugoslovanskih državljanov in 67 državljanov drugih držav. Glede na to, da jih je 57 odpadlo na Šaleško dolino, jih je živelo v Mislinjski dolini 217, od teh največ v središču doline Slovenj Gradcu. Skupaj z nekaterimi Slovenci so tvorili vrhnji sloj prebivalcev sicer okrajnega središča, kljub temu pa majhnega in obrobnega Slovenj Gradca, saj sta bila v njihovih rokah oba hotela (Goll, Schuller), Tovarna kos (Köllner), Tovarna usnja (brata Pototschnig), nekatere gostilne in obrtne delavnice. Med

13 Bogdan Žolnir, O razvoju partije in SKOJ-a v Slovenj Gradcu, Odsevanja št. 5/6, 1980, str. 6-7; Župnijska kronika Slovenj Gradec.

revnimi prebivalci mesta in okolice jih je bilo zelo malo. Takšna socialna struktura nemške manjšine je prevladovala tudi drugod na Slovenskem, saj so bili tukajšnji Nemci nasploh pripadniki vrhnjega sloja družbe, "med vsemi jugoslovanskimi Nemci z izjemo Nemcev v Bosni in Hercegovini številčno najneznatnejši, zato pa gospodarsko in socialno zdaleč najmočnejši, najbolje organizirani, z bogato kulturno in politično tradicijo, z močno poudarjeno nacionalno zavestjo". Jugoslovanski Nemci so bili organizirani v Švabsko-nemški kulturni zvezi (Kulturbund), ki se je na območju Dravske banovine razmahnila šele po letu 1931. Po letu 1933 se je vse bolj nacificirala, zato so jugoslovanske oblasti od leta 1935 dalje postopoma razpuščale njene organizacije. Kljub razpustu so njeni pripadniki delovali ilegalno še naprej. V oktobru 1939, ko so nacistične oblasti dovolile delovanje Slovenske prosvetne zveze na Koroškem, so tudi jugoslovanske oblasti po načelu reciprocitete dovolile obnovitev Švabsko-nemške kulturne zveze, in takoj so pričeli v mnogih krajih, tudi na območju Koroške, ustanavljati njene krajevne organizacije ali pa legalizirati tiste, ki so že delovale v ilegali. Tako je bilo tik pred vojno v Sloveniji včlanjenih vanjo okrog 12.000 pripadnikov nemške manjšine. Sestanki pripadnikov se niso niti po vsebini niti po zunanjih oblikah niti malo razlikovali od zborovanj nacistične stranke v Nemčiji.[14] Tudi slovenjgraški Nemci so bili organizirani v Švabsko-nemški kulturni zvezi. V letih 1938 -1941 je ta organizacija štela okrog 70 do 80 članov. Predsednik odbora je bil sprva hotelir Hans Schuller, pozneje upokojeni učitelj Josef Hernaus, tajnica odbora pa njegova hči Germana. Sestajali so se največ v hotelu Goll, kjer so običajno jedli enolončnico, zato so tudi te sestanke imenovali kar Eintopfgericht, obenem pa politizirali. Glavna pobudnika ustanovitve in tudi najbolj aktivna sta bila že imenovana, poleg njiju pa so bili aktivnejši člani še Hans Rosenzopf, Josef Eichholzer st. in Josef Eichholzer ml. ter Julius Katzianer mlajši.[15] Da pa so se mnogi člani, tudi iz Slovenj Gradca, pred vojno ukvarjali tudi z vohunsko dejavnostjo v korist nacistične Nemčije, dokazuje seznam zaupnikov Pokrajinskega mejnodeželnega urada (Gaugrenzlandamt, kratica GGLA) v Grazu. Seznam je bil najden po vojni, na njem je tudi 32 oseb iz Mislinjske doline, od teh 31 iz Slovenj Gradca in bližnje okolice.[16] Nemci so namreč zlasti po priključitvi Avstrije k tretjemu rajhu, da bi čim bolje pripravili okupacijo slovenskega ozemlja, ustanovili več inštitucij , ki so imele nalogo zbirati podatke o slovenskem ozemlju,

---

14 Dušan Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933 - 1941, Ljubljana 1966 (odslej: Biber, Nacizem in Nemci); Zbornik "Nemci" na Slovenskem, Ljubljana 1998, posebej prispevek Janeza Cvirna Nemci na Slovenskem (1848 -1941); Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941 - 1945, Maribor 1968, v srbohrvaškem prevodu 1979, zlasti Nemačke imperijalističke pretenzije u Sloveniji izmedju dva svetska rata, str. 70-113; Milan Ževart, NOB v Šaleški dolini, Ljubljana 1977, zlasti podpoglavje Nemci in delovanje Kulturbunda, str. 57-63 (odslej: Ževart, Šaleška).

15 Arhiv Republike Slovenije, III. dislocirana enota (odslej: ARS I, II, III), zbirka Kulturbund, zapisniki o zaslišanjih slovenjgraških kulturbundovcev 1945 (zaslišali so jih organi OZNE), zlasti zaslišanje Josefa Hernausa, Germane Hernaus, Ericha Güntherja, Karla in Ljudmile Goll in drugih.

16 ARS, zbirka Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev (odslej: ARS, KUZOP), fasc. 2, Vertrauensmännerliste der Untersteiermark, Gaugrenzlandamt, Bezirkshauptmannschaft Unterdrauburg, Dravograd, Bezirkshauptmannschaft Windischgraz. Iz sosednje, mislinjske občine je na seznamu samo dr. Arthur Perger, lastnik tovarne lepenke ter velikih gozdnih površin na območju Mislinje (ki pa je pozneje postal nasprotnik nacizma in je bil med vojno zaprt), vsi ostali so bili z območja, ki ga v tej razpravi obravnavam, in sicer iz Pameč Štefan Šerbak in Hans Santner, iz Starega trga ing. Josef Felber, iz Slovenj Gradca pa (naštevam jih po vrsti, kot so navedeni na dokumentu): Hans Schuller st., Franz Lobe, Josef Hernaus, Johann Debelak, Julius Katzianer ml., Hans Schuller ml., Erich Günther ml., Kaspar Pelzgütter, Simon Kuhar, Karl Hauser, Hans Rosenzopf, Franz Schuller ml., Willi Lobe, Josef Eichholzer, Alois Kert, Johann Rink, Hans Brunker, Hans Schmidt, Fritz Zorzini, Julius Katzianer st., Hans Schüster, Ing. Bernard Pototschnig, Johann Ublak, Hans Habermann, Guido Wertschkownig, Johann Pungerscheg, Zepitsch (ime ni navedeno), Fritz Karnitschnig, Ignatz Sowan, Salnkoscheg (ime ni navedeno), Ernst Eichholzer, Karl Goll.

zlasti o nacionalni in politični pripadnosti prebivalcev, pa tudi podatke gospodarskega in vojaškega značaja. Prva inštitucija, ki so jo ustanovili maja 1938, je bila Jugovzhodni nemški inštitut (Südostdeutsches Institut) v Grazu, ki ga je vodil dr. Helmut Carstanjen; na videz znanstveni inštitut je sodil pod ministrstvo za notranje zadeve. Drugi dve taki inštituciji, ki sta se ukvarjali z vprašanji Nemcev v Sloveniji, pa sta bili GGLA v Celovcu in v Grazu, ki sta bili ustanovljeni v začetku 1939 kot posebna urada pri pokrajinskih vodstvih nacistične stranke za Štajersko in Koroško. Tretja vrsta inštitucij pa sta bili izpostavi vojaške obveščevalne službe (Abwehrstelle, kratica AST) v Celovcu in Grazu, ki sta delovali pod krinko vojaškega arhiva (Wehrmachtsarchiv). Zlasti za oba GGLA velja, da sta s pomočjo široko razvejane vohunske mreže, sestavljene iz ljudi iz vrst Švabsko-nemške kulturne zveze, vsaj od sredine 1940 zbirala podatke zlasti o tistih Slovencih, ki so bili protinacistično razpoloženi, in tudi o tistih, ki so se na Štajersko preselili po letu 1914, z namenom, da jih po okupaciji izženejo. Sezname takih Slovencev so izdelali do konca 1940, pozneje so jih samo še dopolnjevali. Poleg teh so sestavljali tudi sezname zaupnih oseb, predvsem članov Švabsko-nemške kulturne zveze, pa tudi Nemcem naklonjenih Slovencev, med njimi posebej tistih, ki bi utegnili po okupaciji koristiti kot poznavalci krajevnih razmer in kot funkcionarji v okupatorjevih oblastnih in političnih organih. Švabsko-nemška kulturna zveza pa je imela tudi pomembno vlogo pri rekrutiranju mlajših pripadnikov nemške manjšine za tako imenovano Spodnještajersko legijo.[17]

17 Ferenc, Nacistička, str. 85-113.

NACISTIČNA OKUPACIJA, VZPOSTAVITEV OBLASTNEGA IN POLITIČNEGA APARATA

APRILSKA VOJNA 1941 IN OKUPACIJA MISLINJSKE DOLINE

Kot je splošno znano, so armade fašističnih sil začele v noči na nedeljo 6. aprila 1941 brez vojne napovedi z vojaškimi operacijami na jugoslovanskih mejah. Za prodor čez jugoslovansko-avstrijsko mejo so Nemci na Koroškem in Štajerskem zbrali 49. gorski, 51. pehotni in 46. motorizirani korpus, skupaj 14 divizij iz sestava 2. nemške armade. V smeri proti Mežiški in Mislinjski dolini je imel ukaz prodirati 49. gorski korpus, zlasti njegova 1. gorska divizija pod poveljstvom generala Huberta Lanza. Potem ko so Nemci po tridnevnih bojih strli odpor 6. posadnega polka jugoslovanske vojske v obmejnih utrdbah na območju Mežiške doline in Dravograda (v teh bojih je padlo 26 vojakov jugoslovanske vojske, nekaj izgub pa so imeli tudi Nemci), so imeli prosto pot po Mislinjski dolini. Zadnja točka v dolini, kjer se je najdlje branila jugoslovanska topniška baterija, je bila Kronska gora nad Št. Janžem. Po Mislinjski dolini je proti Celju prodirala bojna skupina podpolkovnika Langa. Že pred tem so iz mesta evakuirali oblastne inštitucije, zlasti sresko načelstvo. Iz mesta in okolice se je z vojsko umikalo pred Nemci tudi mnogo civilnega prebivalstva, vendar se je sčasoma večina vrnila.[18] Mestni župnik Jakob Soklič se je v župnijski kroniki takole spomnil teh dramatičnih dogodkov: "V nedeljo, 6. aprila je izbruhnilo ... Kmalu so začela krožiti letala in so že bombardirali avto, ki je peljal v Špitalič opravo župnika Vinka Pivca, ki je težko obolel. Pri tem je bil ubit deček iz Šmartna. Prva žrtev. (Milan Fele iz Šmartna, op. avt.). Veliki teden - teden žalosti. Fantje in možje so odšli, dobili smo vojake. A vojaki so se umaknili že 9. aprila. Meni je orožnik naročil, naj skrbimo za red in mir, dokler Nemci ne zasedejo mesta. Z gospodom tajnikom (Alojzijem) Kranjcem sva požigala občinske spise. Prej sem še dosegel, da so izpustili Nemce: Ivana Schullerja, Ivana Schüstra in (Josefa) Hernausa, ki so bili obtoženi veleizdaje, zaprti na sodniji. Zvečer 9. aprila so naši vojaki začeli razstreljevati municijo in so vrgli v zrak novi lepi betonski most. Govorili so, da mesto prevzemajo četniki. K meni sta pribežala Hernaus in njegova hči Germana, naj ju skrijem. Dal sem jima na razpolago škofovo sobo. Noč je bila burna, nisem spal. Drugo jutro smo zvedeli, da so se naši vojaki iz Dravograda umaknili. Točno opoldne 10. aprila so Nemci zasedli Slovenj Gradec. Pred Šulerjem (hotelom, danes hotel Pohorje, op. avt.) je general (Hubert Lanz, op. avt.) nekaj govoril, par ljudi je zaklicalo Heil Hitler, gospodična Šister je prinesla liker, par vojakov je priteklo na občino - ceremonija - končana. Pod Nemcem! Kar trlo se je vojaščine, avto pri avtu. Pred cerkvijo, za cerkvijo - avto. Vojaki niso bili hudobni. Prijazno so vprašali za prenočišče. Obred Velikega tedna smo skrčili, procesija v soboto je odpadla, žalostno vstajenje. Na Veliko noč sem ljudi opomnil, naj vedo, da smo v božjih rokah. Kmalu so začeli zapirati. Zaprli so tovarnarja Mikoliča in ga pozneje izpustili."[19] Na podobno dramatičen način se spominja teh dogodkov tudi Franc Ksaver Meško, ki pove, da so se vojaki pri Sv. Petru na Kronski gori dolgo in junaško upirali, vendar jim je zmanjkalo streliva. V nadaljevanju govori o številnih beguncih, ki so se oglašali tudi pri njem; tudi jugoslovanski vojaki, ki so sprva prihajali še v formacijah, potem pa so samo še neorganizirano bežali in se, če je bilo to mogoče,

18 Meško, Križev pot; Mušič, Spomini.
19 Župnijska kronika Slovenj Gradec.

preoblačili v civilne obleke. Pove tudi, da se je kot dekan javil pri nemškem političnem komisarju, vendar je bil zelo zviška in hladno sprejet. Kmalu pa so, kot druge duhovnike, odpeljali tudi njega.[20]

Tudi območje Slovenj Gradca je v času vojaških operacij nemške vojske sodilo pod vojaško upravo poveljnika suhozemske vojske generalfeldmaršala Walterja von Brauchitscha, kar je trajalo do 14. aprila 1941. Potem, ko je šla nemška vojska skozi dolino, so v obratni smeri potovali celi vlaki vojnih ujetnikov. Kmalu po podpisu miru in po prenehanju transportov ujetnikov pa so ves maj in še del junija šle skozi Mislinjsko dolino in Slovenj Gradec nepregledne kolone nemške vojske vseh rodov, s pratežem in vojnim plenom, s konji, govedom, senom in vrečami najrazličnejših pridelkov, predvsem žita. Začele so se namreč koncentracije nemških armad za nameravani napad na Sovjetsko zvezo.[21]

OKUPATORJEVA CIVILNA UPRAVA NA ŠTAJERSKEM

Že 12. aprila 1941 je Hitler predložil smernice za razdelitev Jugoslavije, v katerih si je pridržal poleg Gorenjske in Mežiške doline z območjem Dravograda tudi slovensko Štajersko v nekdanjih pokrajinskih mejah, razširjeno južno od Save z 90 kilometrov dolgim in 10 do 15 kilometrov širokim pasom. 14. aprila pa je izdal štiri odloke, s katerimi je tudi na slovenskem Štajerskem (ter na Gorenjskem in v Mežiški dolini z območjem Dravograda) uvedel sistem začasne civilne uprave, podoben sistem torej, kot ga je pred tem že uvedel v Alzaciji, Loreni in Luksemburgu. Smisel takega sistema je bil narediti imenovane pokrajine v doglednem času godne za priključitev k nemškemu rajhu. Pokrajinske vodje nacistične stranke ("gaulajterje") in državne namestnike sosednjih pokrajin je postavil za šefe civilnih uprav v imenovanih pokrajinah. V našem primeru je torej postal šef civilne uprave na slovenskem Štajerskem (po nacistično imenovana Untersteiermark) dr. Sigfried Uiberreither, ki je to funkcijo opravljal do konca vojne. Imel je velika pooblastila. Bil je neposredno podrejen Hitlerju, razen za področje železnic in pošte, kjer je bil odgovoren ustreznima ministroma; v smislu načrtovanja vojne proizvodnje je bil odgovoren tudi pooblaščencu za štiriletni plan Hermannu Göringu, poveljnik vojske pa je na tem območju imel vojaško oblast in je njegove zahteve na civilnem področju prav tako reševal šef civilne uprave. Šefoma civilne uprave za Štajersko in Gorenjsko je Hitler naročil narediti pokrajini godni za priključitev k nemškemu rajhu, kar naj bi se po izjavah nacističnih veljakov zgodilo najpozneje v petih letih. Tudi uradna priključitev naj bi se zgodila že v letu 1941, vendar so jo odlagali, tako da do nje nazadnje sploh ni prišlo. Kljub temu so, kot bomo videli v nadaljevanju, nacisti obe pokrajini na nek način šteli za del rajha in uvajali ukrepe in zakone, kot so veljali v rajhu; v pokrajini jih je imel pravico uvajati s posebnimi uredbami šef civilne uprave. Tako sta imela šefa civilne uprave v tej vlogi mnogo večja pooblastila kot v vlogi državnih namestnikov; njune naloge so bile v prvi vrsti nacionalno-politične, na drugem mestu pa jima je bila organizacija uprave. Vse ukrepe, ki jih je civilna

20 Meško, Križev pot, str. 294-305.
21 Mušič, Spomini, str. 68.

uprava izvedla, so predhodno proučili z nacionalnopolitičnih vidikov in preverili, ali služijo germanizaciji pokrajine ali ne. Osnovni ukrepi za dosego tega cilja so bili izgon politično in rasno neprimernih ljudi, v prvi vrsti zavednih Slovencev, ki bi lahko zavirali proces germanizacije, krepitev že obstoječega germanstva, ki naj bi postalo jedro prihodnjega germanstva ter germanizacija preostalih Slovencev, za kar so na Štajerskem ustanovili organizacijo Štajerska domovinska zveza (Steirische Heimatbund). Uničiti so nameravali vodilni sloj slovenstva in vzpostaviti svojega, zato se pri dosegi ciljev že od samega začetka niso naslanjali na nobeno slovensko politično stranko ali skupino. V urade šefa civilne uprave niso nastavljali folksdojčerjev, vendar ne zato, ker jim ne bi zaupali, ampak zato, ker so taka mesta prevzeli izključno nacisti iz Gradca, ki so bili na enakih položajih v uradih državnih namestnikov. Prav tako na mesto političnih komisarjev, kot so se imenovali vodje okrožij (1. februarja 1942 preimenovani v deželne svetnike), ki sta jih postavila kmalu po svojem prihodu in ki so imeli na svojem položaju enake pristojnosti kot šef civilne uprave, niso postavljali domačih Nemcev, vendar prav tako ne iz nezaupanja do njih, ampak zaradi svojih izkušenj iz Sudetov, na podlagi katerih so prišli do zaključka, da se bosta Štajerska in Gorenjska hitreje vključili v rajh, če bodo na ta mesta postavili izkušene naciste, šolane v nacističnem sistemu. Glede na to, da je bilo pred vojno na Štajerskem 15 okrajev ali srezov, so Nemci prve mesece po okupaciji sprejeli takšno upravno razdelitev, ker pa jim je primanjkovalo kadra, so 1. julija 1941 ukinili okraje in jih združili v sedem okrožij. Politični komisarji teh okrožij so imeli sedaj manj pristojnosti kot prej, odvzeli so jim pristojnosti na področju pravosodja, pošte, železnice in financ. Šef civilne uprave za Štajersko je že 14. aprila razpustil občinske odbore in pooblastil politične komisarje, da v občinah imenujejo župane. Na njihova mesta so imenovali domače Nemce, v kolikor pa niso našli primernih oseb med njimi, pa tudi Nemcem naklonjene Slovence. Do 20. septembra 1941 je bila opravljena tudi teritorialna preureditev občin. Šef civilne uprave ter politični komisarji oz. deželni svetniki so bili tudi nosilci policijske oblasti. V nemškem rajhu se je policija delila na upravno policijo, varnostno in redarstveno policijo. V Mariboru je šef civilne uprave 15. junija 1941 ustanovil policijsko upravo pod vodstvom policijskega ravnatelja. Jugoslovanske orožnike so Nemci razorožili in jih aretirali, nato pa so redke med njimi sprejeli v službo kot pomožne policiste (Hilfspolizei). Varnostna policija se je delila na tajno državno policijo (gestapo) in kriminalistično policijo, redarstvena policija pa na orožništvo (Gendarmerie) in zaščitno policijo (Schutzpolizei). Posamezne veje varnostne policije so bile v rajhu samostojne in od leta 1939 podrejene ustreznim oddelkom v okviru Glavnega državnega varnostnega urada (RSHA) v Berlinu, na slovenskem Štajerskem (in Gorenjskem) pa so bili njihovi uradi združeni v enotnem uradu, urad pa je bil podrejen Komandantu varnostne policije in varnostne službe. Za slovensko Štajersko je bil na to mesto imenovan Otto Lurker, pozneje Josef Vogt, nazadnje pa od začetka maja 1944 do konca vojne Kurt Stage. Lurker je bil do tedaj šef odseka varnostne službe v Gradcu in je najbolje poznal razmere v pokrajini, ker je imel v rokah elaborate o razmerah in tudi sezname ljudi, ki jih je bilo treba aretirati, posebej pa organizirano zaupniško vohunsko službo. Njegova glavna naloga je bila z vsemi sredstvi odkrivati in uničevati nasprotnike nacizma in tretjega rajha, preprečevanje kriminala, nadzor posameznikov in ustanov in drugo. Bil je izvrševalec načrtov o izgonu prebivalstva, dolgo je bilo v njegovih rokah pravosodje, od poletja 1941 pa je bila njegova glavna naloga odkrivanje in uničevanje pripadnikov osvobodilnega gibanja.

Orožništvo je imelo na nivoju pokrajine svoje poveljstvo in tako ni bilo podrejeno poveljniku varnostne policije in varnostne službe. Za Štajersko je bil poveljnik orožništva Hugo Nowotny. Obe glavni veji policije ter varnostno službo je na nivoju 18. vojnega okrožja, kamor sta sodili Štajerska in Gorenjska, koordiniral Višji vodja SS in policije; to funkcijo je od decembra 1941 do konca vojne opravljal Erwin Rösener, ki ni imel svojega sedeža v Salzburgu, kjer je bil sicer sedež 18. vojnega okrožja, ampak do kapitulacije Italije na Bledu, odtlej pa v Ljubljani.[22] Od septembra 1943 dalje je bil Rösener tudi poveljnik Operativnega štaba za uničevanje band (Führungsstab für die Bandenbekämpfung) in sta tako obe veji policije s pomožnimi oboroženimi formacijami v vseh slovenskih pokrajinah prišli pod njegovo poveljstvo.[23]

OKUPATORJEVA CIVILNA UPRAVA NA OBMOČJU SLOVENJ GRADCA

Ker je bil Slovenj Gradec pred vojno samostojni okraj (srez), je bil do nove upravne razdelitve, ki je začela veljati 1. julija 1941, eden izmed petnajstih okrajev na Spodnjem Štajerskem. Za političnega komisarja okraja je bil imenovan Adolf Kleindienst, učitelj, doma iz Schwanberga v Avstriji. Njegov uradni naziv je bil "Politični komisar okrajnega glavarstva Slovenj Gradec". Njegov namestnik je bil dr. Herbert Hacke. V Slovenj Gradec so najprej prispeli politični komisar in njegovi poverjeniki ali pooblaščenci za občo upravo, policijo, šolstvo, finance in prehrano, osebje izpostave tajne državne policije (gestapa), ki jo je vodil August Krassnig-Pirkher, in četrti SS akcijski oddelek, ki mu je poveljeval SS-Untersturmführer Gaube. 16. aprila je prispela še izpostava varnostne službe in tega dne začela tudi delovati. Takoj ko so se novi oblastniki nastanili, je prišlo do kompetenčnih sporov med vodjema izpostave gestapa in varnostne službe ter političnim komisarjem. Kleindienst je imel težave pri imenovanju županov, ker ni našel dovolj primernih ljudi. Po novi uredbi, ki je začela veljati s 1. julijem 1941, dejansko pa že konec maja, je bil ukinjen samostojen slovenjgraški okraj, območje Mislinjske doline pa je bilo vključeno v podeželsko okrožje Maribor (Marburg-Land), s tem, da je bila za Mislinjsko dolino vzpostavljena izpostava političnega komisarja podeželskega okrožja Maribor s sedežem v Slovenj Gradcu, ki je bila nato ukinjena 25. februarja 1943. Njen vodja je bil dr. Hans Bauer.[24] Drugi znani uradniki na izpostavi pa so bili v času obeh imenovanih že omenjeni dr. Herbert Hacke, doma iz Graza, 25. 6. 1941 premeščen nazaj v Graz, Erik Adamek, prav tako iz Graza, v letu 1942 je odšel v vojsko in padel na fronti, in Mühlgassner (ime neznano), rojen v Franzdorfu, okraj Eisenstadt na Gradiščanskem, ki je služboval v Slovenj Gradcu do 8. 3. 1943. Župane v omenjenih štirih občinah na našem ozemlju so Nemci postavili na začetku iz vrst

22 Ferenc, Nacistička, str. 12-133.

23 Tone Ferenc, Kdo je Erwin Rösener, Delo, 1999 (podlistek).

24 Ževart, Šaleška, str. 76-82; KPM, partizansko gradivo, fasc. 46, Topografija, Mislinjska dolina. Za SS-Untersturmführerja Gaubeja ime ni navedeno, vendar je možno, da je ista oseba kot Gottfried Gaube, ki je bil pozneje območni orožniški vodja (Bow. d. Gend.) v Rogaški Slatini (glej ARS III, fasc. 301-69, Pohorski proces, seznam policistov, orožnikov in gestapovcev, ki so sodelovali pri uničenju Pohorskega bataljona).

domačinov, pripadnikov nemške narodne manjšine pa tudi Slovencev. Tako je bil v občini Pameče ves čas vojne župan Slovenec, posestnik in lesni trgovec Štefan Šerbak, tajnik pa Karel Kranjc. V Šmartnem je bil prve tri dni po prevzemu oblasti župan Ivan Kac, po domače Jurij (postavljen pomotoma), nato ves čas vojne Martin Kac, po domače Štrufej, tajnik pa Ivan Krpač, ki je ostal tajnik še izpred vojne. Tudi drugi uslužbenci na občini so bili Slovenci. V občini Podgorje je bil postavljen za župana tamkajšnji šolski upravitelj Ivan Klugler, ki se je spomnil svojega nemškega porekla in na začudenje vseh krajanov postal navdušen nad okupatorjem in ni spregovoril več slovensko, pozneje pa se je nad njim razočaral (k temu so mu pripomogli s svojim obiskom v novembru 1942 tudi partizani) in je funkcijo župana opravljal do jeseni 1943, ko so ga Nemci zaradi nezanesljivosti in domnevne nesposobnosti odstavili in premestili za upravnika državnega posestva v Vratih. Na njegovo mesto so imenovali Ivana Drameta, doma iz Zreč, po rodu Nemca, ki pa je bil domačinom naklonjen. Funkcijo župana je opravljal do 1. 1. 1944, za njim jo je prevzel Ferdinand Mains (Avstrijec iz Gornje Štajerske), nasprotnik nacizma, pri ljudeh priljubljen in jim je mnogo pomagal, gestapo pa ga je sumil sodelovanja s partizani in ga zaslišal. Funkcijo je opravljal do konca leta 1944, po njegovem odhodu pa zaradi partizanske dejavnosti niso postavili novega župana, ampak so občino pripojili občini Slovenj Gradec. V občini Slovenj Gradec je bil prvi župan domačin, pripadnik nemške narodnosti Hans Schuller, ki je to funkcijo opravljal do oktobra 1941, za njim pa jo je prevzel Josef Hribernig iz Gradkorna pri Grazu in jo opravljal do konca vojne, ko je pobegnil v Avstrijo. Znal je slovensko in bil korekten do domačinov. Vodja občinskega urada je bil ves čas vojne Josef Hernaus. Tudi ostali občinski uslužbenci so bili večinoma iz vrst domačih Nemcev. Znana je tudi sestava občinskega sveta in ožjega odbora, vendar ni gotovo, da je bilo tako vsa leta vojne.

Na območju, ki ga obravnavamo, je bila vsaj na začetku vojne zlasti **orožništvo** glavna oborožena sila za vzdrževanje javnega reda. Samostojni orožniški postaji sta bili v Slovenj Gradcu in Šmartnem; postaja v Podgorju je imela status podružnične postaje (Zweigposten) slovenjgraške postaje in je najbrž nastala v zimi 1942/43 v sklopu novih ukrepov, ki so jih Nemci v tem času podvzeli proti osvobodilnemu gibanju, ko so ustanovili vrsto podružničnih orožniških postaj, na njih pa angažirali tudi večje število pomožnih policistov iz vrst slovenskega prebivalstva. Občina Pameče je imela svoj sedež v Št. Janžu, tam je bila tudi orožniška postaja, ki je pokrivala pameško območje. Na slovenjgraški postaji so bili poveljniki v glavnem Avstrijci, prav tako tudi v Šmartnem. Nekaj orožnikov je bilo tudi Slovencev, v glavnem bivših jugoslovanskih orožnikov, ki so jih Nemci vzeli v službo kot pomožno policijo (Hilfspolizei).[25] Po napadu Zidanškove brigade v noči od 18. na 19. februar 1944 so orožniško postajo Podgorje ukinili, v zadnjih mesecih vojne pa je ponovno delovala.[26]

Poleti 1942 so Nemci preuredili svoje **policijske enote** na Gorenjskem in Štajerskem in jih podredili enotnemu poveljstvu, ki je imelo svoj sedež na Bledu. Za akcijskega vodjo na Spodnjem Štajerskem je bil imenovan major zaščitne policije Klein s sedežem v Celju. Prejšnja rezervna policijska četa Wiesbaden je postala 2. četa policijskega stražarskega bataljona Wiesbaden in je bila nameščena v Mislinjski dolini; svoji postojanki je imela v Slovenj Gradcu in

25 Odsek za ugotavljanje vojnih zločinov, Slovenj Gradec, Komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo, podružnica v Mariboru, 23. 7. 1945 (kopija v KPM, fasc. 21).

26 Jože Marolt, Šercerjeva brigada na Štajerskem, Maribor 1993, str. 357-358 (odslej: Marolt, Šercerjeva).

Mislinji.[27] Februarja ali marca 1943 je bila premeščena v Moravče.[28] Od konca leta 1944 je imela sedež v Slovenj Gradcu tudi Geheime Feldpolizei (GFP - tajna vojna policija), grupa 20.[29] **Gestapo** je imel na začetku v Slovenj Gradcu svojo izpostavo (Gestapo Aussendienststelle), katere vodja je bil od aprila do oktobra 1941 že omenjeni August Krassnig - Pirkher iz Gradca. Njegov namestnik je bil Otto Dürr, doma iz Brandenburga. Oktobra 1941 je bila gestapovska izpostava ukinjena, namesto nje pa vzpostavljeno gestapovsko oporišče (Stützpunkt) in je bil omenjeni vodja oporišča (Stützpunktleiter) do septembra 1943, ko je bil kazensko premeščen. Bil je na glasu kot zelo skorumpiran uradnik, ki se je vdajal pijači, kartanju in ženskam, kar so izrabili sodelavci osvobodilnega gibanja in ga podkupili, da je delal usluge zaprtim Slovencem in ustavil marsikatero preiskavo. Od septembra 1943 do konca vojne pa je bil vodja oporišča Franz Gutmann iz Graza, vnet nacist, odlikovan. Lastnoročno je pretepal jetnike in streljal ujete partizane.[30] Arhivskega gradiva o delu gestapovskega oporišča v Slovenj Gradcu je ohranjenega malo. Nekaj je ohranjenih tudi primerov naših ljudi, ki so bili poslani v Maribor v nadaljnji postopek in v taborišča.

ŠTAJERSKA DOMOVINSKA ZVEZA

Povedali smo tudi že, da so Nemci z namenom ponemčevanja ustanovili organizacijo Štajerska domovinska zveza (Steirische Heimatbund), ki je bila v času okupacije edina politična organizacija na okupacijskem območju Spodnje Štajerske (za razliko od Gorenjske in Koroške se Nemci niso odločili ustanoviti nacistične stranke; nacisti, na območju Slovenj Gradca jih je bilo po statistiki z 29. novembra 1942 skupaj 38, od teh v občini Slovenj Gradec 34 in na območju občine Pameče štirje, v občini Šmartno in Podgorje ni bilo nobenega, so delovali v okviru Štajerske domovinske zveze, običajno kot vodilni funkcionarji). V Štajersko domovinsko zvezo so s propagando in tihimi grožnjami o izgonu vsakega, ki ne bo član, uspeli včlaniti večino prebivalstva. Vanjo so kolektivno vključili tudi predvojno Švabsko-nemško kulturno zvezo ali Kulturbund. Njen vodja (njegova funkcija se je imenovala Zvezni vodja Štajerske domovinske zveze ali po nemško Bundesführer des StHb) je bil ves čas vojne Franz Steindl, učitelj, po rodu Avstrijec. Sedež je imela v Mariboru, tu je izdajala časopisa Marburger Zeitung (v nemščini) in Štajerski gospodar (v slabi slovenščini). Prvi je bil dnevnik, drugi pa tednik. 12. februarja 1944 so začeli izdajati tudi časopis Steierland, namenjen vojakom.[31] Teritorialno se je delila na krajevne skupine (nemško Ortsgruppe, vodja Ortsgruppenführer), ki so obsegale včasih tudi dve občini skupaj. Tak primer je bil pri krajevni skupini Slovenj Gradec, ki je obsegala občini Slovenj Gradec in Pameče, medtem ko sta imeli občini Podgorje in Šmartno

27 Ževart, Šaleška, str. 311-313.

28 KPM, nemško gradivo, fasc. 33/IV, dopis župana mestne občine Slovenj Gradec poveljstvu čete, 8. marec 1943.

29 Karel Forte - Marko Selin, Nič več strogo zaupno II, Ljubljana 1978, str. 469 (odslej: Forte - Selin, Nič več strogo zaupno).

30 Isto kot op. 25.

31 Univerzitetna knjižnica Maribor, Marburger Zeitung, Štajerski gospodar in Steierland, tudi na mikrofilmih (odslej: MZ in ŠG). Časopis Steierland je imel podnaslov Soldatenzeitung des Gaues Steiermark, Ausgabe für Untersteiermark. Iz najav v prvih dveh omenjenih časopisih vemo, da je izhajal redno vsak mesec skoraj do konca vojne, vendar je ohranjenih samo nekaj številk.

svojo krajevno skupino. Krajevne skupine so se dalje delile na celice (vodja Zellenführer) in so obsegale po več krajev ali zaselkov, in bloke (Blockführer), ki so obsegali običajno en kraj. Za krajevne skupine (Ortsgruppe) poznamo kadrovsko sestavo. Tako je bil pri krajevni skupini Slovenj Gradec vodja krajevne skupine od začetka okupacije do 1. 7. 1941 Hans Köllner, domačin in lastnik Tovarne kos v Trobljah, rojen v Judenburgu in avstrijski državljan, hud nasprotnik Slovencev, nato do konca leta 1943 Ludvik Kaltenböck, rojen v Studencih pri Mariboru, nato do februarja 1945 spet Hans Köllner, ki je nato zaradi invalidnosti predal funkcijo Maksu Bayerju, rojenemu v Brnu na Češkem, upravitelju gozdarskega urada v Slovenj Gradcu. Namestnikov vodij krajevna skupina Slovenj Gradec ni imela. V krajevni skupini Podgorje je bil od začetka okupacije do 1. 7. 1942 vodja Jan Nemschitzky, rojen v Auspitzu (Hustopec) blizu Brna, gozdar in že pred vojno upravnik gozdnega veleposestva na Plešivcu, ki je bilo last ravnatelja Trboveljske premogokopne družbe Riharda Skubica. Oba ženo sta bila člana nacistične stranke, imenovani je bil 1941 celo član komisije za rasni in politični pregled prebivalcev v Podgorju, vendar se politično pozneje nista udejstvovala. Od 1. 7. 1942 do svoje smrti 9. 12. 1943 je funkcijo vodje krajevne skupine opravljal učitelj Franc Prelog, doma sicer iz Maribora. Odtlej na to mesto ni bil imenovan nihče, krajevna skupina pa je bila priključena krajevni skupini Slovenj Gradec. Vodja krajevne skupine Šmartno je bil do 21. 6. 1941 Ivan Petrič, vendar so ga Nemci sami odstavili in zaprli zaradi prekoračitve pooblastil in kriminalnih dejanj, ki so mu jih očitali, in ga poslali v taborišče. Odtlej je do leta 1944 (mesec in dan nista znana) opravljal to funkcijo Martin Brunner, učitelj iz Knittenfelda v Avstriji, ki je bil med domačini na dobrem glasu. Potem ko je moral oditi v nemško vojsko, je to funkcijo prevzel njegov namestnik Vilibald Kus, pripadnik nemške manjšine, doma iz Marenberka (Radlje ob Dravi), sicer upravnik veleposestva izgnane Marije Kac. Sprva je bil vnet za okupatorja, že sredi leta 1943 pa se je povezal z osvobodilnim gibanjem in ga podpiral ter njegovim pripadnikom večkrat naredil kakšno uslugo. Po vojni je bil kljub temu obsojen na dveletno zaporno kazen, ki pa jo je le delno odslužil. Namestnik vodje krajevne skupine v Šmartnem je bil od začetka okupacije do jeseni 1942 domačin Alojz Brezovnik, ki je bil duša krajevne skupine in hud nemški priganjač, pozneje se je prostovoljno javil k policiji in bil poslan na zahodno bojišče, kjer je bil ujet.[32] Zanimivo bi bilo poznati nadaljnjo teritorialno strukturo Štajerske domovinske zveze (celice in bloke) ter njihovo kadrovsko zasedbo. Že omenjena okupatorjeva statistika z 29. novembra 1942 nam ponuja samo število celic in blokov. Tako so za občino Šmartno navedene štiri celice in 18 blokov, za občino Pameče tri celice in 20 blokov, za občino Slovenj Gradec pet celic in 30 blokov in za občino Podgorje tri celice in 17 blokov. Skupaj torej 15 celic in 85 blokov.

32 ARS II, KUZOP, dopis okrajnega tajništva Odseka za ugotavljanje vojnih zločinov Slovenj Gradec Komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo, podružnica v Mariboru, 23. 7. 1945 (kopija KPM, fasc. 21). Glede Martina Kaca tudi nedatiran dopis Komandantu OZNE v Slovenj Gradcu; KPM, fasc. 7/33, spomini Dominika Štalekerja, in fasc. 7/80, življenjepis Helene in Franca Kobolta. Glede Petriča in ostalih šmarških občinskih uslužbencev KPM, fasc. 2, prošnja za izpustitev Kaca. Glede Petriča tudi ARS III, Gestapo Maribor, zadeva Petrič (na dopisu, ki ga je mariborskemu gestapu poslala kriminalistična policija iz Graza, je navedenih osem zapornih kazni v skupni dolžini leto dni in tri mesece). Glede Kluglerja in Nemschitzkega KPM, fasc. 8/160, Prihod Nemcev v Podgorje in ukinitev slovenskega pouka (nepodpisani in nedatirani spomini). Glede Karla Kranjca KPM, fasc. 21, izjava Ivana Sešlja, 2. 7. 1945. Glede Hernausove in Schellove KPM, neoznačen fascikel, personalne pole. Glede Vilibalda Kusa tudi ARS III, Uprava državne varnosti Slovenj Gradec, kolut št. 5, zapisnik o zaslišanju, 29. 5. 1945 in 30. 5. 1951(nadalje: UDVSG). Glede občinskega sveta KPM, neoznačen fascikel, nedatiran dokument. Ožji odbor so sestavljali Arthur Siegel, Otto Golesch in Alojz Wyborny, svetniki pa so bili Josef Felber, Josef Gollob, Max Baier, Karl Hauser, Štefan Verčnik, Alojz Kert, Ivan Smolčnik, Anton Apat, Simon Slemnik, Mirko Pečoler, Maks Murko in Jože Hovnik.

Torej sto celičnih in blokovnih vodij.[33] Za zdaj lahko zapišemo le, da so ta mesta zasedali samo domačini, večinoma Slovenci, mnogi neradi, vendar jim jih je okupator vsilil. Sprejeli so jih zaradi strahu pred izgonom. To se vidi po tem, da je pozneje, ko se je pojavilo osvobodilno gibanje, večina sodelovala z njim in so jim omenjene malopomembne funkcije v okupatorjevem političnem aparatu služile kot dobrodošla krinka za sodelovanje. Mnogi so imeli istočasno funkcije v OF, saj so to bili običajno ljudje, ki so imeli med prebivalstvom ugled in so bili torej dragoceni tako za okupatorja kot za osvobodilno gibanje. Mnoge je okupator zaprl, izgnal, tudi postrelil, so pa bili redki med njimi, ki jih je usmrtilo osvobodilno gibanje ali pa so bili usmrčeni po vojni. V okviru Štajerske domovinske zveze so delovale tudi posebne organizacije, ki so združevale določene skupine prebivalstva, na primer žene (NS - Frauenschaft; v Slovenj Gradcu je bil sedež prav tako v bivšem sokolskem domu), dekleta (Bund der deutsche Mädel ali krajše BDM), mladino (Deutsche Jugend). Ena izmed priljubljenih oblik aktivnosti Štajerske domovinske zveze so bili tako imenovani dnevi krajevnih skupin (Ortsgruppentag). To so bila množična zborovanja. Eno izmed njih je bilo 25. in 26. septembra 1943 v Slovenj Gradcu. Udeležili so se ga dr. Sigfried Überreither, Franz Steindl in okrožni vodja (Kreisführer) Anton Dobotzky.[34]

Lahko torej zaključimo, da so vodilni kader na nivoju okraja, pozneje podeželskega okrožja Maribor in izpostave tega okrožja za Mislinjsko dolino sestavljali tujci, večinoma ne Nemci, ampak Avstrijci, člani nacistične stranke (kot rečeno, tudi kakega domačega Nemca ni bilo med njimi). Pri županih so prevladovali Slovenci in domači Nemci, le v dveh primerih sta bila to Avstrijca. Vodstvo Štajerske domovinske zveze je bilo v rokah Avstrijcev, pri vodstvu krajevnih skupin so prevladovali domači Nemci in Nemcem naklonjeni Slovenci, pri nižjih enotah pa v glavnem Slovenci, nekateri Nemcem naklonjeni, večina pa nenaklonjena. Krajevni kmečki vodje so bili na podeželju Slovenci, v mestu pa domači Nemec.

VERMANŠAFT ŠTAJERSKE DOMOVINSKE ZVEZE

Nemci so v nasprotju s prvotnimi nameni vse bolj uporabljali v bojih proti partizanskim enotam tudi enote vermanšafta (Wehrmannschaft). To je bila oborožena formacija Štajerske domovinske zveze in nekakšna inačica SA (Sturmabteilungen), ki je delovala v okviru Hitlerjeve Nemčije kot oborožena formacija nacistične stranke (NSDAP). Ustanovljena je bila skupno z ustanovitvijo Štajerske domovinske zveze. Vsi v Štajersko domovinsko zvezo vključeni moški od 18. do 45. leta so obvezno postali člani vermanšafta. Tudi o vermanšaftu, posebej o enotah v Slovenj Gradcu, bomo več povedali pozneje.

33 Ergebnisse.

34 ŠG, 2. 10. 1943, str. 7, Slavnostni potek Ortsgrupentaga v Vindišgracu.

NEMŠKA VOJSKA NA OBMOČJU SLOVENJ GRADCA

Za varovanje komunikacij in pomembnih objektov so na Koroškem, Štajerskem in Gorenjskem uporabljali bataljone deželnih strelcev, pozneje združene v 18. polk deželnih strelcev, in graničarske enote. Vse omenjene enote so bile novembra 1943 združene pod štabom divizije 438 za posebno uporabo (zu besondere Verwendung), ki je imela svoj štab s prištabnimi enotami in divizijsko sodišče v Celovcu, njen poveljnik pa je bil general Ferdinand Noeldechen. V divizijo so bili vključeni predvsem vojaki starejših letnikov, ki niso bili več sposobni za fronto. Tako je bila v Slovenj Gradcu od začetka 1942 do konca 1943 kolesarska četa (Radfahrerkompanie), ki je sodila pod 3. rezervni kolesarski bataljon; poveljeval mu je major Spaat. Po odhodu te enote pa je bila do konca vojne v Slovenj Gradcu enota za zvezo (Nachrichtenkompanie). Poveljeval ji je stotnik Brandecker, njegova enota je morala občasno po nalogu vojaških in političnih oblasti sodelovati v skupnih akcijah, ki so jih vodile zlasti policijske enote; v takih primerih je poveljnika včasih zastopal poročnik Hans Clasen, doma iz Hamburga.[35] Za zavarovanje železniške proge skozi Mislinjsko dolino je bil zadolžen 611. bataljon deželnih strelcev; v Slovenj Gradcu je bila njegova 1. četa (v Mislinji pa 3. četa).[36] Sicer pa so vojaške enote le malokdaj aktivno posegale v boje proti partizanskim enotam, razen kadar so jih neposredno napadli. Za zavarovanje krajev in pomembnih objektov, tudi za zavarovanje samega Slovenj Gradca, je nemška vojska zgradila precej bunkerjev in utrdb.[37] V zadnjih mesecih vojne so se ob svojem umiku tudi v posameznih krajih na našem območju začasno nastanile različne nemške vojaške in policijske enote, ki jih je zaradi pomanjkanja dokumentov težko identificirati.

DRUGE USTANOVE

Okupator je imel za cilj ne samo odstraniti prejšnji slovenski vodilni sloj in ga nadomestiti s svojim, ampak odstraniti tudi vse sledove prejšnje organiziranosti, torej ves oblastni in politični aparat prejšnje jugoslovanske države. Vse, kar je ostalo, je bilo le nekaj **cerkvene organizacije,** ki pa je bila zelo omejena v svojem delovanju, saj so izgnali večino duhovnikov. Ostalim so zapovedali uporabljati pri verskih obredih poleg latinščine samo nemščino.[38] Cerkvena teritorialna razdelitev je ostala enaka prejšnji, na čelu mariborske škofije je ostal knezoškof Anton Tomažič, ki ga je okupacijska oblast zelo omejila v delovanju in ga nadzorovala. Za upravitelja slovenjgraške župnije je bil postavljen duhovnik Avstrijec iz graške škofije Vinzenz

35 Odsek za ugotavljanje vojnih zločinov Slovenj Gradec Komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo, podružnica v Mariboru, 23. 7. 1945 (kopija v KPM).

36 KPM, partizansko gradivo, fasc. 62, poročilo obveščevalnega centra Tomšičeve brigade obveščevalnemu centru 14. divizije, 6. 12. 1944.

37 ARS II, partizansko gradivo, fasc. 333/III/1, poročilo obveščevalnega centra pri štabu 14. divizije obveščevalnemu centru 4.operativne cone 2. 8. 1944 o industriji v Slovenj Gradcu in Mariboru.

38 Verordnungs - und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark (odslej: VAB), 20. 4. 1942.

Strametz, ki ni znal slovensko in je bil vdan pijači, zato pri ljudeh ni bil preveč priljubljen. Pokrival je tudi župnijo Podgorje, pa tudi Stari trg, potem ko so Nemci začasnega upravitelja (provizorja), duhovnika domačina Alberta Areha marca 1942 aretirali in ga odpeljali v Dachau. Pameški župnik Anton Trinkaus ni bil izgnan in je torej pokrival pameško župnijo, pa tudi v omenjenih župnijah so se glede verskih zadev raje obračali na njega. Šmarško župnijo je pokrival šentiljski župnik - provizor Justin Oberžan, toda tudi njega so Nemci istočasno kot Areha zaprli in odpeljali v Dachau. Razborško župnijo je pokrival Ivan Rožman, župnik iz Zavodenj nad Šoštanjem, ki najbrž zaradi visoke starosti ni bil izgnan.[39] Selsko župnijo je pokrival, tako kot vso Mežiško dolino in Solčavo, župnik Valentin Stückler, Avstrijec iz Labotske doline, ki se je naučil slovensko in se je prebivalstvu pa tudi partizanom zelo priljubil, kljub temu pa ga je povojna oblast zaradi pomoči ubežnikom iz Jugoslavije obsodila in ga za nekaj let zaprla.[40]

Tudi v javnih zavodih, ki jih je okupator pustil, je nastavil na vodilna mesta svoje ljudi. Tako je v javni **bolnišnici v Slovenj Gradcu** postavil za predstojnika dr. Herberta Schwarza iz Graza, ki je bil do domačinov korekten in je pozneje tudi na tihem dopuščal sodelovanje osebja v osvobodilnem gibanju, zlasti njegovo medicinsko pomoč. Tudi druge slovenske zdravnike so zamenjali nemški, usmiljene sestre pa so ostale.[41]

Na slovenskem Štajerskem vse do aprila 1943 ni bilo **rednega sodstva.** Vzpostavil ga je šef civilne uprave s 1. aprilom 1943, ko je ustanovil nad deset sodišč, med njimi tudi sodišče v Slovenj Gradcu za pet občin Mislinjske doline, ki so bila pristojna za civilnopravne zadeve.[42]

Pomembna ustanova v nemškem rajhu je bila tudi organizacija za nujno tehnično pomoč (**Technische Nothilfe,** kratica TENO). Z 31. marcem 1942 jo je na Spodnjo Štajersko uvedel šef civilne uprave.[43] Za območje krajevne skupine Slovenj Gradec je bila ustanovljena 5. junija 1942.[44]

39 Župnijske kronike Slovenj Gradec, Podgorje, Stari trg, Razbor; Meško, Križev pot; ARS III, Gestapo Maribor, zadeva Albert Areh, Sidonius Lovše in Justin Oberžan.

40 Valentin Stückler, Duhovnik med okupacijo in revolucijo, Ljubljana 1989; Arhiv Okrožnega sodišča Slovenj Gradec, sodba Valentina Stücklerja (odslej: OSSG).

41 1896 1996, Splošna bolnišnica Slovenj Gradec, 100 let, pred 100 leti tu in danes (odslej: Splošna bolnišnica Slovenj Gradec 100 let).

42 VAB, 31. 3. 1943.

43 VAB 3. 4. 1942.

44 Marburger Zeitung, 5. 6. 1942, str. 5, Gründung die Tehnische Nothilfe in Windischgraz.

OKUPATORJEVI RAZNARODOVALNI UKREPI

SPREMEMBA ZUNANJE PODOBE KRAJEV

Že med prodorom nemške vojske so na mnogih hišah visele zastave s kljukastim križem, za kar so poskrbeli pripadniki Švabsko-nemške kulturne zveze. Ni pa znano, da bi se pripadniki te organizacije pri nas oborožili in prevzeli oblast še pred prihodom nemške vojske, kar se je zgodilo v nekaterih drugih, zlasti obmejnih krajih. Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko Uiberreither je že nekaj dni po prevzemu funkcije ukazal političnim komisarjem okrajev, da morajo začeti uporabljati imena s seznama, ki ga je že 1940 v Grazu izdal Südostdeutsches Institut. Poudaril je, da ta imena izvirajo še iz avstroogrske monarhije, in si pridržal pravico, da jih pozneje spremeni. To je storil 4. junija 1943, ko je spremenil tretjino starih imen iz časa avstroogrske monarhije, pri čemer je kot osnovo vzel imena gradov, dvorcev in zemljiških gospostev; kjer je šlo za ime kraja, ki je imel pripono "Sveti", so jo odbili ali pa kraj povsem preimenovali; kjer pa se ni dalo ne eno ne drugo, so po vsej sili našli kakšno nemško ime, pri čemer so se posluževali zgodovinskih dogodkov in drugih načinov. Steindl pa je 25. aprila 1941 opozoril politične komisarje, da morajo do 1. maja tega leta izginiti vsi slovenski napisi na ulicah in poteh mest, trgov in vasi ter z vseh javnih zgradb, vključno s cerkvami in kapelami, samo na pokopališčih jih je treba "iz psiholoških razlogov" pustiti.[45] Tako je tudi Slovenj Gradec postal Windischgraz, Pameče sprva Pametsch, pozneje Richterberg, Šmartno sprva St. Martin bei Windischgraz, pozneje Hartenstein, Podgorje sprva Podgorje, pozneje Unterbergen.[46] V Slovenj Gradcu so preimenovali tudi ulice in trge; tako smo dobili Adolf Hitler Platz, General Lanz Strasse, Hugo Wolf Platz, Brandgasse, Cillierstrasse, Postgasse in druge. Imena ulic in trgov so se ravnala po pomembnih osebnostih, tokrat pomembnih za Nemce, po značilnih dogodkih, ki so se tam zgodili, po pomembnih objektih in smereh, ki so jih nakazovale, seveda v nemškem jeziku.[47]

PONEMČENJE SLOVENSKIH PRIIMKOV IN KRSTNIH IMEN

20. oktobra 1941 je šef civilne uprave izdal odredbo (izšla je 25. oktobra), ki je določila ponemčenje slovenskih krstnih in rodbinskih imen. Po tej odredbi so se morali priimki izpisovati dosledno v nemškem pravopisu, imena pa prevzeti nemške oblike, kjer pa teh ni, pa jih je prav tako bilo treba izpisovati v nemškem pravopisu.[48] Ob tem je treba zapisati še, da je okupator odvzel župnijam pristojnost vodenja matičnih knjig in so jih odslej vodili posebni matični uradi (Standesamt) pri občinah.

---

45 Ferenc, Nacistička, str. 632-633.

46 VAB, 26. august 1943 (odredba je bila izdana 4. junija, objavljena pa šele 26. avgusta). Koroški pokrajinski muzej, krajevne table in hišne tablice.

47 Koroški pokrajinski muzej, krajevne table in hišne tablice.

48 VAB, 25.oktober 1941, Verordnung über die deutsche Schreibweise von Vor - und Familiennamen in der Untersteiermark.

UNIČENJE SLOVENSKEGA DRUŠTVENEGA ŽIVLJENJA

Šef civilne uprave je določil ukinitvenega komisarja za društva, ki je ukinil vsa slovenska društva razen strokovnih in gasilskih, ki so nato preimenovana in vključena v nemške zveze delovala naprej. Premoženje društev je zaplenil v korist utrjevanja nemštva.[49] Društvom so zaplenili tudi društvene knjižnice. Za uničevanje slovenske kulture in nasploh vseh sledov slovenstva je bila zadolžena Štajerska domovinska zveza, konkretno izvedbo pa so prepustili orožniškim postajam. Knjige je bilo treba pripeljati na sedež Štajerske domovinske zveze v Mariboru, kjer so jih nadalje razporejali.[50] Razen društvenih knjižnic v Slovenj Gradcu takrat drugih javnih kulturnih ustanov (muzejev, galerij, arhivov) ni bilo, kot tudi ne založb, tiskarn, časopisno-izdajateljskih ustanov in drugih. Edina muzejska ustanova, ki pa je bila last mestnega župnika in njenega ustanovitelja Jakoba Sokliča, je bil Sokličev muzej v prostorih župnišča, z bogato knjižnico. Po zaslugi osebja župnišča in drugih ožjih sodelavcev je muzej z bogatimi zbirkami in knjižnico tudi po izgonu župnika Sokliča ostal manj okrnjen in je že takoj po vojni 1945 dobil celo status javne muzejske ustanove.[51] Kljub temu je Jakob Soklič po vojni v prijavi vojne škode zapisal, da mu je bilo odvzetih in uničenih okrog 4000 knjig in da je izginilo nekaj dragocenih starih listin.[52]

UVEDBA NEMŠKEGA ŠOLSTVA IN TEČAJEV NEMŠKEGA JEZIKA

Nemci so takoj po prihodu zaprli slovenske šole, slovenske učitelje pa odpustili iz službe in jih v nadaljevanju večino izgnali. Pri štabu političnega komisarja v Slovenj Gradcu je bil pooblaščenec za šolstvo Walter Senegačnik, član nacistične stranke, doma iz Köflacha, ki je v okraju začel organizirati nemško šolstvo. V Slovenj Gradec je 30. aprila 1941 prišla prva skupina učiteljev iz okrožja Voitsberg. Že naslednjega dne so odšli na svoja nova službena mesta. Maja 1941 so Nemci postopno organizirali pouk na večini šol in šolsko leto 1940/41, ki je trajalo do 15. avgusta, se je končalo z nemškim poukom. V začetku so nemški učitelji vadili otroke predvsem v korakanju in jih učili prepevati nemško himno in nacistične bojne pesmi. Vse učitelje slovenjgraškega okraja, ki niso bili izgnani ali niso pobegnili v ljubljansko pokrajino, je Senegačnik pozval na preizkušnjo v Slovenj Gradec, ki je bila 1. julija 1941. Na njej so morali učitelji obravnavati naslednje teme: "Hitler in Evropa", "Program NSDAP", "Nacionalni socializem in komunizem". Pojasniti so morali tudi svoj odnos do katoliške cerkve. Pri ustnem delu preizkušnje je bilo tudi vprašanje: "Če bi bili mati, ali bi dali svojo hčer Judu za ženo?" Preizkušnjo je opravilo zelo malo učiteljev, ki pa niso ostali na svoji šoli, ampak so bili

49 Ferenc, Nacistička, str. 634-635.
50 Ferenc, Nacistička, str. 635-642.
51 Župnijska kronika Slovenj Gradec; Pokrajinski arhiv Maribor, Mestni ljudski odbor Slovenj Gradec, listina o podelitvi statusa javne ustanove (odslej: PAM, MLO Slovenj Gradec).
52 PAM, Vojna škoda, okraj Slovenj Gradec, fasc. 40.

premeščeni na Gornjo Štajersko. Drugi so bili upokojeni, dobili odpravnino ali pa se zaposlili izven šolstva.[53] Po združitvi okrajev v večja okrožja sta bila za podeželsko okrožje za šolstvo zadolžena Rudolf Schneider in Siegfried Stark. Za šolstvo je bil zadolžen tudi urad "Schulwesen" pri Štajerski domovinski zvezi, ki ga je vodil Michael Strobl. Celotni šolski sistem je služil ponemčevanju ter vzgoji v nacionalsocialističnem duhu, v ljubezni do Nemčije in Hitlerja. V šolah so uvedli nemški učni jezik; v glavnem so uporabljali direktno metodo, brez prevajanja, ali pa so se kvečjemu naučili nekaj slovenskih besed, s katerimi so si pomagali; v pomoč so jim bili tudi otroci, ki so že znali nekaj nemščine, predvsem otroci domačih Nemcev. Pouk se je začel že pri šestih letih, potekal je ločeno za dečke in deklice in po učnem načrtu Stoffplan für den Deutschunterricht in der Untersteiermark, 15 ur na teden, in sicer šest ur nemškega jezika, tri ure telesne vzgoje, tri ure računstva, uro risanja, uro pisanja in uro petja. Poleg nemških učbenikov so se pri doseganju svojih vzgojnih smotrov posluževali tudi propagandnih filmov. Delo šole je bilo tesno povezano tudi z delom Deutsche Jugend, kamor so vključevali slovenske otroke z darili, pa tudi z grožnjami. Učitelji so bili izbranci, člani nacistične stranke in prežeti s sovraštvom do Slovencev, zato ni čudno, da so se pri pouku posluževali ne le telesnih kazni, ampak tudi zmerjanja in poniževanja. Takšna šola se je učencem uprla in so jo obiskovali le še pod prisilo, kjer so jo seveda mogli uveljaviti. Zlasti na podeželju, kjer se je močneje razvilo partizanstvo, pa so šole postopoma prenehale delovati.[54] Nemški okupator je obnovil prejšnjo mrežo osnovnih šol. Šele leta 1942 je začela delovati osnovna šola v Šmiklavžu, druge pa že 1941. V šolsko poslopje v Slovenj Gradcu se je aprila 1941 vselila vojska, a že maja se je začel pouk, ki je potekal do aprila 1945, ko se učitelji niso več vrnili z velikonočnih počitnic. Kljub grožnjam z denarnimi kaznimi ni hodilo v šolo niti 50 odstotkov šoloobveznih otrok. V Slovenj Gradcu je delovala tudi nemška meščanska šola in nemški otroški vrtec. Tudi v Šmartnem so začeli s poukom 1941, od konca februarja 1944 pa pouka ni bilo več. Tudi do tedaj so starši pošiljali otroke k pouku le iz strahu pred sankcijami. Učitelji so bili usposobljeni za svoje delo na tritedenskih tečajih, torej niso bili strokovnjaki, in je bil pouk izpolnjen le s petjem in telovadbo. Tudi pameško šolo so zaprli februarja 1944. Šola v Podgorju je delovala do decembra 1943, nato je vso zgradbo prevzela orožniška postaja. Do konca šolskega leta 1942/43 je delovala tudi šola na Selah. Šola v Razborju pa je delovala še leta 1942, nato pa nič več.[55] V okviru Štajerske domovinske zveze so organizirali tudi tečaje nemškega jezika, ki jih je koordiniral Amt der Volksbildung. Tudi časopis Štajerski gospodar, ki je sicer izhajal v večjem delu v slabi slovenščini, je z namenom ponemčevanja v vsaki številki objavljal nemško-slovenski slovarček. Po že večkrat omenjeni statistiki z dne 29. novembra 1942, ki je ugotavljala tudi znanje nemškega jezika med prebivalstvom, tako da ga je uvrstila v pet kategorij, na koncu pa podala povprečno oceno znanja od 5 (zelo dobro) do 1 (zelo slabo), je najvišjo oceno znanja dobila občina Slovenj Gradec, pa še ta le 2.5 (občina Pameče 2.45, Šmartno 2.15 in Podgorje 1.73). Celo v Slovenj Gradcu je bila tretjina prebivalstva (33,4 %), ki sploh ni obvladala nemškega jezika (27,5 % ga je obvladalo, od teh ga je 15,5 % uporabljalo izključno, 12 % pa ne).

---

53 Ževart, Šaleška, str. 132-135.

54 Marjan Kroflič, Nemško šolstvo v okraju Slovenj Gradec, raziskovalna naloga, izvod v KPM, fasc. 28.

55 KPM, partizansko gradivo, fasc. 28, pregled nemškega in partizanskega šolstva na Koroškem; ARS II, KUZOP, kronika OŠ Slovenj Gradec, 15. 4. 1946.

V občini Podgorje je bilo takih, ki ga niso nič obvladali, še več, 35,8 %, povsem obvladalo pa ga je komaj 1,3 %. V občini Šmartno ga ni obvladalo 28 %, povsem obvladalo pa ga je skupaj 9,3 %, v občini Pameče ga ni nič obvladalo 26,3 %, povsem obvladalo pa ga je 16,8 %.[56] Tudi za nemške jezikovne tečaje, ki so jih vodili učitelji na prej omenjenih šolah, velja, da so zaradi osvobodilnega gibanja postopoma usahnili.

RASNI IN POLITIČNI PREGLED PREBIVALSTVA TER PODELITEV DRŽAVLJANSTVA

Nemci so v letu 1941 rasno in politično pregledali vse prebivalstvo Štajerske, Gorenjske in Mežiške doline, česar niso naredili v nobeni drugi okupirani pokrajini. Vsakemu prebivalcu so dali rasno oceno, ki je imela štiri stopnje, in politično oceno, ki je imela pet stopenj. Na osnovi kombinacij rasne in politične ocene so se odločili, kakšno usodo bodo posamezniku namenili. Najprej so od 23. do 25. maja 1941 pregledali vse prebivalstvo obsavskega in obsoteljskega pasu, nato od 27. maja do 28. junija vse osebe, ki so se priselile po 1. 1. 1914. Te so popisali že 27. aprila. Na območju, ki ga obravnavamo, je bilo takih oseb 574, od teh jih je v času popisa že manjkalo 124, torej so se že sami odselili. Za izgon na jug nekdanje Jugoslavije so jih določili 177, za izgon v Nemčijo 35 (to so bili ljudje s slabo politično, vendar dobro rasno oceno), drugi pa bi lahko ostali. Od 5. junija do 15. septembra pa so pregledali vse ostalo prebivalstvo, ki se je prijavilo za sprejem v Štajersko domovinsko zvezo. Ocenjevanje je izvedel akcijski urad Jugovzhod iz glavnega rasnega in kolonizacijskega urada SS, ki je imel 18 rasnih preiskovalcev in je bil priključen preselitvenemu štabu v Mariboru. V krajih, kjer so se pregledi odvijali, so v komisijo vedno dodali kakega domačina, navadno iz vrst domačih Nemcev, ki je podajal politično oceno posameznika.[57] Na osnovi smernic, ki jih je dal ob svojem obisku v Mariboru 18. aprila 1941 državni vodja SS in policije Heinrich Himmler, so morali s Štajerske izgnati v prvi vrsti vso slovensko inteligenco, nadalje vse doseljence po 1. 1. 1914 razen tistih, ki bi bili rasno dragoceni, prebivalstvo obsavskega in obsoteljskega pasu ter vse prebivalstvo, ki kaže primesi tuje krvi. Ostalo prebivalstvo bi zaenkrat ostalo, podvrgli bi ga natančnemu pregledu in ga na tej osnovi sprejeli v Štajersko domovinsko zvezo.[58] Vanjo se je bilo treba prijaviti na posebnih formularjih. Sestavili so posebne sprejemne komisije, ki so bile podobno sestavljene kot pri prejšnjih rasnih in političnih pregledih. Rasne ocene so imele štiri stopnje, politične ocene, ki so jih običajno podajali vodje krajevnih skupin Štajerske domovinske zveze, pa so imele pet stopenj, ki pa so jih za razliko od prej označevali z velikimi črkami abecede. Spet so na osnovi kombinacij rasne in politične ocene določili, koga sprejmejo in koga ne. Tiste, ki so jih sprejeli, so razdelili v dve kategoriji: dokončne člane in začasne člane. Razdelitev v kategorije je bila povezana tudi s poznejšo dodelitvijo državljanstva. Dokončni člani so dobili rdeče izkaznice in s

56 Ergebnisse.
57 Ferenc, Nacistička, str. 186-193.
58 Ferenc, Nacistička, str. 154-156.

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO Inštitut za novejšo zgodovino inz

tem postali tudi polnopravni državljani nemškega rajha; v to kategorijo so sprejeli večino domačih Nemcev - prejšnjih članov Švabsko-nemške kulturne zveze ali Kulturbunda. Začasni člani so dobili zelene izkaznice in pozneje tako imenovano "državljanstvo na preklic". Tisti, ki niso bili sprejeti, pa so postali tako imenovani "zaščitenci nemškega rajha", niso dobili nemškega državljanstva, omejevali so jih pri vsem, jih pošiljali na prisilno delo v posebno taborišče, namenjeno njim, Strnišče pri Ptuju, nameravali pa so jih tudi sterilizirati.[59] Po nemški statistiki z dne 29. novembra 1942 je bilo na območju, ki ga obravnavamo, povprečno 17,5 % tako imenovanih "zaščitencev". Največji odstotek (22,7) jih je bilo v občini Podgorje, najmanjši (10,9) pa na območju občine Šmartno. V Pamečah jih je bilo 18,5 %, v Slovenj Gradcu pa 17,9 %. 82,5 % jih je bilo torej sprejetih v nemško državljanstvo. Večinoma je šlo za državljanstvo na preklic. Dokončnih državljanov (z rdečimi izkaznicami) je bilo po številu na območju občine Slovenj Gradec 273, na območju občine Pameče 16, Šmartna 9 in na območju občine Podgorje eden; skupaj torej 299.[60]

IZGONI PREBIVALSTVA

Nemci so nameravali iz svoje okupacijske cone Štajerske in Gorenjske z Mežiško dolino izgnati več kot tretjino prebivalstva. Tolikšnega odstotka izgnanih niso predvideli za nobeno drugo okupirano pokrajino, začeli pa so z izgoni takrat, ko so jih v drugih okupiranih pokrajinah iz različnih vzrokov prestavili na poznejši čas. Deportacije so izvajali na osnovi Himmlerjevih smernic, v ta namen so ustanovili preseljevalne štabe in zbirna taborišča.[61] Za okraj Slovenj Gradec so ustanovili zbirno taborišče sprva v čakalnici železniške postaje v Slovenj Gradcu, ko pa je ta postala pretesna, so ga 21. aprila 1941 prestavili v župnišče Šmartno. Vodja taborišča je bil SS - Untersturmführer Sepp Strohmeier (pozneje zloglasni gestapovec v Mariboru). V zbirno taborišče so začeli dovažati prve zapornike že 16. aprila. Dovažali so jih iz Mislinjske in Šaleške doline na osnovi seznamov, ki so jih že pred vojno pripravljali v Grazu na osnovi poročil, ki so jih tja pošiljali zaupniki GGLA, ki so bili v glavnem iz vrst domačih Nemcev. Zanimivo je, da so iskali tudi osebe, ki so že pred leti umrle, kot na primer v Slovenj Gradcu dr. Železnikarja, nekdanjega vodjo Sokola, ki je umrl že leta 1936, in gostilničarja Jožeta Druškoviča, umrlega 1938; to pomeni, da so začeli delati sezname že pred leti, vendar jih včasih niso uspeli ažurirati. Aretirance so najprej odpeljali v poslopje sodišča, kjer so popisali njihove osebne podatke, pri čemer sta igrala aktivno vlogo domačina - učitelja Hernaus in Klugler. Nekateri so bili nekaj časa zaprti tudi v sodnih zaporih v Slovenj Gradcu. Skozi zbirno taborišče Šmartno je šlo okrog 120 oseb; potem ko so jih prečistili in jih nekaj tudi iz različnih vzrokov izpustili, jih je za izgon ostalo 99, od teh 62 iz Mislinjske doline, večina med njimi z območja, ki ga obsega sedanja mestna občina Slovenj Gradec. Med njimi je bilo tudi 16 duhovnikov; le-te so 10. maja z avtomobilom slovenjgraškega gasilskega društva prepeljali v taborišče v meljski vojašnici v

59 Ferenc, Nacistička, str. 642-664.

60 Ergebnisse. Med tujimi državljani je bilo takrat v Slovenj Gradcu 11 Madžarov, dva Slovaka, 15 Hrvatov, šest Italijanov, pet državljanov drugih držav.

61 Ferenc, Nacistička, str. 152-156.

Mariboru, od tam pa čez nekaj časa v Rajhenburg (Brestanica) v poslopje bivšega samostana. Med njimi so bili z območja sedanje mestne občine Slovenj Gradec mestni župnik Jakob Soklič, selski župnik in dekan Franc Ksaver Meško, starotrški župnik Franc Horvat ter kaplan Jože Klemenc in podgorski župnik Simon Kotnik, razborski župnik Anton Oblak, šmarški župnik Anton Somrek in kaplan Martin Petančič.[62] Tako kot v sosednji, Šaleški, se tudi v Mislinjski dolini okupator ni ravnal po mnenju nekaterih domačih Nemcev, ki so se ugodno izražali o duhovnikih, češ da se pred vojno niso politično udejstvovali. Odločalo je prepričanje, da je duhovščina že v času habsburške monarhije odigrala pomembno vlogo pri utrjevanju slovenske narodne zavesti. Obenem pa so morali paziti tudi na to, da ne bi aretacije duhovnikov povzročale nerazpoloženja med ljudmi, zato so morali dopustiti vsaj minimalno delovanje cerkve. Kot je bilo že povedano, je torej le ostalo nekaj duhovnikov, ki so pokrivali vsak po dve ali več župnij.[63] Mestnemu župniku Jakobu Sokliču na primer ni pomagalo niti to, da je se je tik pred umikom jugoslovanske vojske kot duhovnik zavzel za pomembne slovenjgraške kulturbundovce kot svoje farane in jih varoval. V zahvalo so mu obljubili, da se bodo zavzeli zanj pri prihajajočih nemških oblasteh in da se tudi njemu ne bo nič zgodilo. Pomagalo mu ni niti, da je teden dni živel v dobrih odnosih z dvema gestapovcema, kljub temu, da sta se proti njegovi volji vselila v župnišče. Že 18. aprila so ga aretirali ob devetih zvečer in ga odpeljali na železniško postajo v čakalnico 3. razreda. Mešku ni pomagalo prijateljstvo z mnogimi ljudmi, tudi domačimi Nemci, med katerimi je bil tudi novi župan Hans Schuller, niti dejstvo, da se je kot dekan v imenu duhovščine javil novim oblastem. Je pa bil scenarij aretacij pri duhovnikih, ki so pustili zapise o tem dogodku (kot gotovo tudi pri drugih aretirancih) podoben: aretacije so izvajali v glavnem ponoči, aretiranci so lahko vzeli s seboj nekaj najnujnejših stvari, predvsem odejo in pribor za osebno higieno, izvajalci aretacij v glavnem (še) niso bili nasilni, vsaj do duhovnikov ne, v prvi vrsti pa so se zanimali za denar in vrednostne papirje ter za tehnične pripomočke (radio ipd), kar vse so takoj ob aretaciji vzeli s seboj.[64]

Že bežen pregled poklicne strukture zapornikov nam pokaže, da je v glavnem šlo za izobražence: poleg duhovnikov tudi zdravniki, pravniki, učitelji, študentje, uradniki pa tudi trgovci, gostilničarji in drugi ljudje, ki sicer niso imeli akademske izobrazbe, so pa bili ugledni v svojem kraju, nekateri predsedniki društev, nekaj pa tudi takih, ki so jih sumili komunistične dejavnosti (ne pozabimo, da je takrat še veljal pakt o nenapadanju in sodelovanju med Nemčijo in Sovjetsko zvezo, ki ga je Nemčija 22. junija 1941 z napadom na Sovjetsko zvezo prekršila). Iz Slovenj Gradca sta to bila brata Jože in Drago Druškovič; mnogo več, trinajst, je bilo takih iz Šaleške doline, vnesli so jih na poseben seznam. Niso pa zaprli, kar je posebej zanimivo, vodje komunistov v Slovenj Gradcu Valentina Franceta. Po starosti so bili mlajši ljudje in ljudje nižjih srednjih let, skratka, v obdobju največje ustvarjalnosti, ko so bili poklicno in društveno najbolj aktivni. Glede na stan so bili samski in poročeni moški - družinski poglavarji (žensk je bilo nekaj, pa še te so bile samske ali poročene, a brez otrok). Taboriščna uprava jih je najprej

62 Ževart, Šaleška, str. 98-102; ARS III, Gestapo Slovenj Gradec, seznami zapornikov v zbirnem taborišču Šmartno; Bogdan Žolnir, Selili so nas skozi taborišče Šmartno, Mislinjska dolina , letnik III, št. 9-12, 25. 11. 1960 1. 1. in 1. 6. 1961 (odslej: Žolnir, Selili so nas); Meško, Križev pot.

63 Ževart, Šaleška, str. 100.

64 Župnijska kronika Slovenj Gradec in Podgorje; ARS II, KUZOP, fasc. 923/I/13b, zapis Jakoba Sokliča o aretaciji in izgonu, 14. 8. 1945; Meško, Križev pot; Žolnir, Selili so nas (navaja tudi izpoved šmarškega župnika Antona Somreka).

popisala, pri čemer so morali navesti vse svoje družinske člane in bližnje sorodnike, zlasti tiste, s katerimi so živeli v istem gospodinjstvu.[65] Posebna "leteča" komisija, ki ji je načeloval SS - Sturmbannführer in vladni svetnik dr. Walter Machule, je sezname zapornikov 14. maja preverjala. Pri tem se je posluževala mnenj nekaterih vodilnih domačih kulturbundovcev, sedaj pomembnih članov Štajerske domovinske zveze. Tako so pod seznamom pomembnih Slovenjgradčanov, ki naj bi predstavljali oviro za izgradnjo Spodnje Štajerske, podpisani Hans Schuller, Franz Lobe in Hans Köllner, člani vodstvenega štaba krajevne skupine Štajerske domovinske zveze Slovenj Gradec. Dokument je sicer nastal 13. julija 1941, vendar je gotovo, da so omenjeni sodelovali pri preverjanju ljudi že prej; jetniki iz taborišča Šmartno pa omenjajo poleg Köllnerja in Lobeja tudi Hansa Schüstra, ki da so prišli v taborišče in določili, kdo izmed zaprtih bo izpuščen in kdo bo izgnan.[66] V zvezi s preverjanjem že aretiranih, pa tudi v zvezi z morebitnimi novimi aretacijami, je bila tudi okrožnica vsem izpostavam varnostne službe z dne 24. aprila, ki jim je naložila takojšnjo dostavo seznamov vseh političnih in nepolitičnih združenj.[67] Že pred preverjanjem leteče komisije so po kontroli, ki jo je izvedel dr. Machule v Šmartnem, razdelili jetnike na štiri skupine. V prvi skupini so bili jetniki, za katere varnostna policija ni imela interesa, da bi bili zaprti, a jih je bilo potrebno zaradi pripadnosti tuji narodnosti obravnavati glede izgona. V drugo skupino so sodili folksdojčerji, ki jih je bilo potrebno podvreči nadaljnji policijski preiskavi. V tretjo skupino so uvrstili osebe tuje narodnosti, ki jih je bilo potrebno še preveriti. V četrto skupino so vključili osebe, ki jih je bilo potrebno poslati v koncentracijska taborišča; vanjo so uvrstili tri moške iz Slovenj Gradca. Do 5. junija je policija izvedla prvo akcijo aretacij, nato je 19. in 20. junija sledil drugi val. Tako kot prvega so ga izvedli rezervna policijska četa Wien, 2. in 3. četa 72. rezervnega policijskega bataljona in orožniki.[68] Zaprte v Šmartnem so 24. junija 1941 odpeljali v Rajhenburg, s tem je tudi šmarško taborišče prenehalo delovati; nato so osebe, ki niso imele družinskih članov, odpeljali neposredno iz Rajhenburga v izgnanstvo, zapornike, ki so imeli družinske člane, pa so odpeljali 28. junija v Maribor in jih pridružili družinskim članom, ki so bili med tem aretirani v drugem valu; nato so jih skupaj izgnali. V osmih skupinah, in sicer 13. in 27. junija, 1., 4., 5., 15., 20. in 21. julija je bilo v Srbijo, v Bosno in Hercegovino ter na Hrvaško izgnanih 190 oseb z območja sedanje mestne občine Slovenj Gradec.[69] Z 12. avgustom 1942 je šef civilne uprave uradno objavil konec "izseljevanja in priseljevanja na Spodnjem Štajerskem".[70]

Pri aretirancih je šlo za travmatična doživetja zlasti po prihodu v zbirno taborišče, ko so se večinoma izobraženi in ugledni ljudje znašli tako rekoč na družbenem dnu in so z njimi upravljali ter se nad njimi izživljali neizobraženi, primitivni ter z nacistično ideologijo prepojeni ljudje, pripadniki SS, večinoma Avstrijci. Zaporniki so morali opravljati najtežja in najbolj umazana dela, kot je čiščenje stranišč, pri čemer so morali zlasti duhovniki z golimi

65 ARS III, gestapo Slovenj Gradec, seznami zapornikov v taborišču Šmartno.

66 ARS III, Gestapo Slovenj Gradec, seznami zapornikov taborišča Šmartno, zlasti dopis izpostave varnostne službe Slovenj Gradec Komandantu varnostne policije za Spodnjo Štajersko z dne 14. 5. 1941; Liste der für Aufbau in der Untersteiermark untragbare Elemente, 13. 6. 1941; ARS II, KUZOP, fasc. 923/I, izjava Franca Kuharja, Trstenik, 4. 4. 1945.

67 Dopis zastopnika šefa varnostne policije in varnostne službe pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko vsem izpostavam varnostne službe z dne 24. 4. 1941 o dostavi list članov vseh političnih in nepolitičnih združenj.

68 Ževart, Šaleška, str.102-105; ARS III, Gestapo Slovenj Gradec, seznam zapornikov.

69 Verzeichnis aus dem Untersteiermark ausgesiedelten Personen (knjiga, imamo jo tudi v KPM); Žolnir, Selili so nas.

70 VAB, 24. 8. 1942.

rokami odpirati zamašene iztoke, z golimi rokami prazniti greznico, pometati prostore in okolico, sekati drva, kar so morali hoditi opravljat tudi na meščansko šolo, kjer je bila nastanjena enota SA, in na stanovanja gestapovcev in nemških funkcionarjev v Slovenj Gradec; čistiti so morali čevlje gestapovcem, od domačih so lahko prejemali le sveže perilo, ne pa hrane, od drugih civilistov prav tako niso smeli prejemati ničesar; če se je kaj takega zgodilo, so stražarji začeli na storilca streljati, ob vstopu stražarja so morali stati v pozoru, stražarji so jih verbalno poniževali in zmerjali, se tudi fizično znašali nad njimi, zaklepali so jih v sobe in jih redko spuščali na stranišče, vsako jutro ali pa za kazen so morali vsi telovaditi na mučen in ponižujoč način, za prekrške so posameznike tudi zapirali v krušno peč, prebujali so jih ponoči in jih podili na dvorišče, kjer so se morali valjati po blatu, zaporniki niso smeli gledati skozi okna; če so to opazili stražarji, so streljali nanje, kaditi so jim dovolili le dvakrat na dan, pisem svojcem niso smeli pisati, jetnike so natančno rasno in politično pregledali in jih zaslišali. Glasno so morali kričati stavke, ki so jim jih polagali na usta, nad njimi so se včasih tudi fizično izživljali. Fizičnega nasilja so se posluževali tudi proti nekaterim osebam iz Šaleške doline, ki so jih sumili komunistične dejavnosti. Nič bolje se zapornikom ni godilo tudi v Mariboru in v Rajhenburgu.[71] Domači Nemci pa tudi posamezni Slovenci, ki so v izgnancih videli svoje predvojne politične nasprotnike ali gospodarske konkurente, so z zaničevanjem in s privoščljivostjo gledali nanje, kako so jih nemški oboroženci naganjali na tovornjake, in celo glasno izrekali pripombe na njihov račun. Večina sokrajanov pa je le gledala nanje s sočutjem do njih, pa tudi s sovraštvom do okupatorja in s strahom za lastno prihodnost. Izgnance same je skrbelo za svojo usodo, obenem pa so tudi upali, da njihovo izgnanstvo ne bo trajno.[72]

---

71 Žolnir, Selili so nas; Meško, Križev pot; ARS II, KUZOP, fasc. 911 , zapisi izjav, ki so jih podali jetniki in pozneje izgnanci pred komisijo za vojne zločine marca in aprila 1945 še v izgnanstvu v Srbiji, in sicer: Marija Kac, Franc Kuhar, Amalija Kuhar, Franc Mikec, Jože Picej, Ivan Rojnik, Karl Skotnica, Viktor Stani, Štefanija Vrhnjak, Josip Zorman, Jernej Žlebnik, Bogdan Žolnir, Adela Brence, dr. Maks Pohar, Roza Druškovič, Matilda Šmid, dr. Jože Šmid. Med osebami, ki jih najpogosteje omenjajo kot krivce svoje nesreče (navadno tudi opišejo okoliščine, zaradi katerih jih sumijo, na izjavah pa so tudi podpisi prič), so: **organi nemške vojske in policije** Otto Russheim iz Graza, Untersturmführer, J. Puwein, Avstrijec, J. Krassnig, Avstrijec, Sturmführer (v resnici August Krassnig - Pirkher, prvi šef gestapa v Slovenj Gradcu), dr. J. Straub, gestapovec v Rajhenburgu, J. Schramel iz Graza, podoficir, Meier, gestapovec v Rajhenburgu, Posavec, gestapovec v Rajhenburgu, "Attila", gestapovec v Rajhenburgu, Hammer, nadporočnik, ing. Matty, direktor rudnika v Velenju in Zabukovici, Dunajčan, Teppner, gestapovec, imenovan tudi "car Boris", "Toby", gestapovec, Leopold, pripadnik SS iz Graza, Luis Etl, gestapovec iz Graza, Fritz, gestapovec iz Graza, pa tudi Oskar Reiter in Hans Pungerschek, ki sta bila sicer domačina, a sta pred vojno živela v Avstriji, sedaj pa sta prišla v Slovenj Gradec in postala komisarja zaplenjenih trgovin bratov Rojnik. **Med domačimi kulturbundovci** pa so zlasti omenjeni Hans Schuller st., Hans Schuller ml., Robert Zabukovšek, Hans Köllner, Marija Ulbnig, Fric Zorzini, baron Schweigart, Irma Ferk, Rudolf Siegl, Hans Schüster st., Hans Schüster ml., Marija Schüster, Frančiška Schüster, Franc Topolnik, Ernst Eichholzer, njegova žena Wilma, Franz Schuller, Ivan Debelak, Julius Katzianer ml., Alojz Mikaevič, Erich Günther, Mery Pototschnig, Karl in Ljudmila Goll, Franz Pototschnig, Josef Wresownig st. in ml. ter hčer Romano (ki je bila sicer sprva kot predvojna aktivna sokolica zaprta v Šmartnem, nato pa iz taborišča izpuščena, vendar je prihajala vanj kot prevajalka skupaj z nemškimi funkcionarji), Josef Hernaus, Angela Pratnecker, Karl Rebul in Hans Hauser (glej ARS II, KUZOP, fasc. 917).

72 Žolnir, Selili so nas, in njegova izjava avtorju.

ZAPLEMBE PREMOŽENJA IZGNANCEM

Vsem izgnancem so tudi zaplenili vse premoženje in ga namenili utrjevanju nemštva; z njim je razpolagal šef civilne uprave, ki je bil v isti osebi tudi pooblaščenec državnega komisarja za utrjevanje nemštva, in je, v kolikor je šlo za trgovske, industrijske in obrtne obrate ter za veleposestva, določil tudi komisarje ali upravnike, ki so zaplenjene obrate upravljali (isto je veljalo tudi za premoženje pobeglih oseb ter pozneje za premoženje ustreljenih partizanov in talcev ter oseb, ki so bile izgnane v koncentracijska taborišča).

POMOR DUŠEVNO PRIZADETIH

Nadaljnji ukrep, ki so ga Nemci izvedli v največji tajnosti v začetku julija 1941, je bil odvoz in pomor duševno prizadetih oseb, ki so jih pobrali po zavetiščih. Glede na to, da je to tema, ki neposredno zadeva naš projekt, jo bomo natančneje obdelali na drugem mestu, kajti nekaj pomorjenih oseb je bilo tudi z našega območja.[73]

MOBILIZACIJA V OKUPATORJEVE FORMACIJE

Ukrep, ki neposredno zadeva delno izkoriščanje človeških potencialov, delno pa ponemčevanje, in težnja nacističnih oblastnikov, da bi prebivalstvo Spodnje Štajerske močneje povezali z usodo Nemčije in njenimi vojnimi prizadevanji, in so ga Nemci na Štajerskem začeli izvajati sredi leta 1942, priprave zanj pa so potekale že prej, pa so bile prisilne mobilizacije v nemško vojsko (Wehrmacht in Waffen-SS) in obvezno delovno službo (Reichsarbeitsdienst, kratica RAD). Tudi o tej temi bomo obširneje spregovorili v nadaljevanju. Nimamo pa še podatkov o tem, koliko oseb je bilo mobiliziranih v obvezno delovno službo ali pa za razna priložnostna dela, kot je bilo proti koncu vojne kopanje protitankovskih jarkov.

73 Tone Ferenc, Nacistična "evtanazija" v Sloveniji leta 1941, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja št. 1-2, 1975 - 1976, str. 97 - 119 (odslej: Ferenc, "Evtanazija").

ODPOR PROTI NACISTIČNI OKUPACIJI

KRATEK PREGLED OSVOBODILNEGA GIBANJA V OSREDNJEM DELU MISLINJSKE DOLINE

O nacistični okupaciji, zlasti pa o odporu proti njej, bo prej ali slej potrebno napisati posebno znanstveno delo, zato bomo o tej problematiki spregovorili bolj na kratko, toliko pač, da bomo lažje razumeli okoliščine, v katerih so ljudje umirali, kar je naša osrednja tema.

V Mislinjski dolini sta v letu 1941 delovali dve med seboj povezani **odporniški skupini,** in sicer mislinjska in slovenjgraška. V slednji so bili udeleženi člani Komunistične partije Slovenije (KPS) pod vodstvom Valentina Franceta in člani Zveze komunistične mladine (SKOJ) pod vodstvom Jožeta Špragerja; seveda se je njen sestav tudi spreminjal zaradi odhoda posameznikov na nove dolžnosti, odhoda na delo v druge kraje, izgona ali zaradi umika pred aretacijo. Zvezo med skupino in PK KPS in POOF za Štajersko (oba organa je vodil Slavko Šlander) je vzdrževal domačin iz Mislinje Rado Iršič, ki je tako kot v Mislinji tudi v Slovenj Gradcu razvil živahno odporniško dejavnost. Pomembna partijska javka že iz časa pred vojno, ki se je obdržala še v čas vojne in delovala do marca 1944, je bila koča na Kremžarjevem vrhu, ki sta jo vzdrževala oskrbnik Karel Polenik in njegova pomočnica Helena Pungartnik. Že 1. maja 1941 je zlasti na območju Mislinje na Iršičevo pobudo prišlo do razbijanja nemških krajevnih tabel in kažipotov, do naslednje, večje akcije, ki je zajela vso Mislinjsko dolino od Otiškega Vrha do Hude luknje, pa je prišlo v noči od 6. na 7. julij 1941. Skupina se je ukvarjala tudi z zbiranjem oskrbe za Pohorsko četo, ki je bila v tem času posebej aktivna. Izven odporniške skupine pa je bila množica zaupnikov in sodelavcev OF, ki je njeno dejavnost podpirala. Mnogi podporniki so bili člani ali celo voditelji predvojnih organizacij, zlasti Zveze fantovskih odsekov in Društva kmečkih fantov in deklet, večina pa jih je bila vsaj volivcev SLS, če že ne članov. Bilo je več primerov, ko so posamezniki povsem samoiniciativno zbirali in uskladiščili orožje, strelivo in opremo, ki jo je pri umiku odvrgla jugoslovanska vojska. Po Iršičevem odhodu so zvezo s Šlandrom vzdrževali drugi člani skupine. Prek zvez je začela prihajati iz Ljubljane tudi prva ilegalna literatura, z njo pa tudi širši vpogled v odporniško dogajanje na Slovenskem in navodila za širjenje aktivnosti. Pod Francetovim vodstvom so člani KPS in SKOJ začeli pripravljati zahtevnejše diverzantske akcije, kot na primer miniranje daljnovoda Velenje - Mežica, transformatorja v Starem trgu, železniškega mostu pod Rahtelom in elektrarne na Meži blizu Dravograda, požig Lobejevega kozolca in druge. Po izvedenih diverzijah naj bi večina odšla v Pohorsko četo, saj je bilo pričakovati nemške preiskave in aretacije. Do teh pa je prišlo, še preden so načrtovane akcije stekle, najprej, 22. avgusta, na delovišču nove elektrarne v Dravogradu, ki jo je 1941. začela graditi firma Siemens Bauunion, ki je zaposlila veliko domačinov, nato pa 15. oktobra še v Slovenj Gradcu z aretacijo Valentina Franceta in več njegovih sodelavcev. Odporniški skupini med delavci v Dravogradu so dajali poseben ton člani SKOJ iz Slovenj Gradca Ferdo Januška, Oskar Slemenik in Ervin Mlekuž, ki so bili nato 3. oz. 17. septembra 1941 ustreljeni kot talci, maja 1942 pa so gestapovci v celjskih zaporih ubili Franceta. Vmes je prišel konec avgusta 1941 na območje Slovenj Gradca inštruktor CK KPS, obenem pa tudi sekretar šaleško-mislinjskega okrožja KPS in OF (ki pa se zaradi okupatorjevih vdorov v organizacijo OF in aretacij v Šaleški in Mislinjski dolini tedaj še ni moglo razviti) Franc Farčnik - Kristuš (Dušica). Spremljal ga je Tone Ulrih - Petek (Kristl). Farčnika so nato

pripadniki OF privedli v Slovenj Gradec, kjer se je tajno sestal z ljudmi, ki so bili že vključeni v odporniško dejavnost, in jim dal nadaljnja navodila; 12. septembra je ponovno prišel in se sestal z njimi. V začetku oktobra 1941 je prišel v Slovenj Gradec tudi inštruktor PK KPS za severno Slovenijo Dušan Kveder, ki se je prav tako sestal z nekaterimi pripadniki osvobodilnega gibanja in jim dal nadaljnja navodila. Po omenjeni aretaciji je postal sekretar celice KPS v Slovenj Gradcu Avguštin Lah, ob njem pa sta ostala aktivna samo še Pavle Juvan in Adolf Ankon, ki ga je Farčnik sprejel v KPS ob svojem drugem prihodu. Vsi drugi so bili aretirani ali pa so se morali umakniti, prav tako so bile izničene pomembne ilegalne javke.[74] Januarja 1942 je okupator zadal hud udarec organizaciji osvobodilnega gibanja v Mislinji; uničil je odporniško skupino, ki je pred tem izvedla nekaj diverzij.[75] S tem je bila organizirana odporniška dejavnost na območju Mislinjske doline za nekaj časa prekinjena. Potrebno pa je omeniti, da so v tem in poznejšem času tudi dogodki v neposredni bližini, zlasti akcije partizanskih enot, vplivali na razpoloženje ljudi na našem območju. Tak primer je bil napad Pohorske čete na orožniško postajo v Ribnici na Pohorju v noči od 11. na 12. avgust 1941 in druge njene akcije.[76] V zvezi z njeno aktivnostjo je treba dodati, da so Nemci že tedaj proglasili Pohorje za zaprto območje in da je ta zapora seveda veljala tudi za slovenjgraško stran. Močno je odmeval tudi napad Štajerskega bataljona na Šoštanj v noči od 7. na 8. oktober 1941, o čemer imamo ohranjene tudi zapise.[77]

Odporniška dejavnost je ponovno oživela v 2. polovici 1942. Sprva je bila v znamenju nove **Šaleške čete** (za razliko od prve, ki je bila ustanovljena že 1941 in vključena v Štajerski bataljon) kot prve partizanske enote, ki je bila ustanovljena na našem območju, in sicer na Vrhurskem vrhu na Graški gori 1. julija 1942. S svojim delovanjem je posegala tudi na območje Mislinjske doline in tudi na območje sedanje mestne občine Slovenj Gradec, kjer je imela ilegalne sodelavce. 6. oktobra 1942 se je kot 2. četa priključila Pohorskemu bataljonu.[78] Zadnje tri mesece leta 1942 ter do svojega zadnjega boja 8. januarja 1943 na Osankarici pa je dajal dogajanju na našem območju in na območju vse Mislinjske doline močan pečat **Pohorski bataljon.** Njegove patrulje so pogosto obiskovale ilegalne sodelavce v okolici Slovenj Gradca, ki jih je bilo zlasti na pohorski strani Mislinjske doline veliko, opravljale pa tudi manjše preskrbovalne akcije pri okupatorjevih sodelavcih in se spopadale z nemškimi patruljami. Bataljonu sta se priključila tudi dva domačina. Kot drznejši poseg lahko štejemo vdor bataljonove patrulje v občinski urad v Podgorju 21. novembra 1942, ko so partizani uničili arhiv in požgali notranjo opremo. Večje akcije pa tudi spopade z nemškimi oboroženimi silami

74 Žolnir, O razvoju partije in SKOJ-a v Slovenj Gradcu, Odsevanja št. 5/6, 1980, str. 6-7 in št. 7, 1980, str. 12-13; Ževart, Šaleška, str. 222.

75 Ževart, Šaleška, str. 228.

76 France Filipič, Pohorski bataljon, Ljubljana 1968, str. 10-43 (odslej: Filipič, Pohorski bataljon); Ivan Ferlež, Druga grupa odredov in štajerski partizani 1941-1942, Ljubljana 1972, str. 81-90 (odslej: Ferlež, Druga grupa).

77 Tako imamo ohranjen nemški prevod dnevnika (original se je očitno izgubil) trgovskega vajenca Jožeta Gluka, ki je ob tem zapisal: "Živio, komunisti, edino upanje slovenskega naroda, Bog z vami." Na drugem mestu v dnevniku pa, ko govori o okupatorju in njegovih pomagačih v Slovenj Gradcu: "Komunisti, naši rešitelji, pridite in uničite to kačje gnezdo." Nemški orožniki so ob neki kraji preiskali sobe vajencev in pomočnikov, našli v njegovi sobi dnevnik, ga prevedli, in avtorja zaradi navedenih pa tudi drugih izjav aretirali in odpeljali v mladinsko kazensko taborišče Moringen-Sollingen blizu Hamburga, od koder ga kljub nekajkratnim intervencijam njegove matere niso izpustili (prevod dnevnika je v ARS III, kopija v KPM).

78 Ževart, Šaleška, str. 295-301; Ferlež, Druga grupa, str. 469-476; Filipič, Pohorski bataljon, str. 142-144; Franc Zalaznik-Leon, Dolga in težka pot, Maribor 1963, str. 68-97 (odslej: Zalaznik, Dolga in težka pot).

pa je bataljon izvajal v sosednji mislinjski občini.[79] V začetku 1943 se je začelo oblikovati tudi **šaleško-mislinjsko okrožje** KPS in OF, ki je bilo nato več kot leto in pol ena izmed večjih teritorialnih enot, na katere je vodstvo osvobodilnega gibanja razdelilo teren Štajerske in ostalega slovenskega ozemlja. V šaleško-mislinjskem okrožju sta kot organizatorja odpora delovala Tone Ulrih - Kristl in Franc Zalaznik - Leon, ki ju je za delo na terenu določil štab Pohorskega bataljona. Do maja 1943 sta delovala predvsem na območju Mislinjske doline, svoje baze sta imela na območju Razborja in Šmiklavža. Teritorialno nista mogla zajeti niti vse Mislinjske doline; tako na območju med Slovenj Gradcem in Dravogradom do 2. polovice aprila 1943 ni deloval nihče. Največ zaupnikov sta pridobila na območju Šmiklavža, Graške gore in Razborja. Posamezne zveze sta imela tudi z nekaterimi meščani Slovenj Gradca. Odborov OF in drugih organizacij v okviru OF pa niti tedaj niti nekaj mesecev pozneje nista ustanavljala. Spomladi 1943 je bil ustanovljen okrožni komite KPS, ki je opravljal tudi vlogo okrožnega odbora OF.[80] Da je bilo osvobodilno gibanje v Mislinjski dolini, zlasti na območju, ki ga obravnavamo, v tem obdobju močno in je kljub padcu Pohorskega bataljona spet močneje zaživelo, priča tudi posebno povelje (Sonderbefehl) poveljnika varnostne policije in varnostne službe ter orožniškega glavarstva za Spodnjo Štajersko, na osnovi katerega je bilo 9. in 10. junija 1943 aretiranih 55 oseb z območja Šmiklavža, Razborja in Graške gore ter 37 oseb z območja Golavabuke in Mislinjske Dobrave, za katere so (upravičeno) domnevali, da so sodelavci osvobodilnega gibanja.[81] To sta bili množični aretaciji, tretja, ki je v času od 20. do 22. avgusta 1943 tudi zajela veliko oseb na območju Razborja in Graške gore, pa je bila povezana z izdajami bivše partizanske sodelavke Štefke Forneci - Sonje iz Komisije nad Mislinjo, ki je prestopila na stran gestapa. Bilo pa je v tem času tudi več posameznih aretacij partizanskih sodelavcev.

Vse aretacije so bile povezane tudi z delovanjem novih partizanskih enot, ki jih je štab 4. operativne cone, ustanovljene 26. decembra 1942, s poveljnikom Francem Rozmanom - Stanetom in političnim komisarjem Dušanom Kvedrom - Tomažem začel oblikovati spomladi 1943. Najprej so iz Koroškega bataljona, ustanovljenega konec marca 1943, izločili skupino 14 partizanov in jo poslali na Pohorje kot novo **Pohorsko četo.** Iz nje je Franc Rozman - Stane poslal na terensko politično delo na območje med Slovenj Gradcem in Dravogradom domačina Ferda Štiblerja in ga vezal na šaleško-mislinjsko okrožje. Četa se je oglašala pri posameznih kmetih na pohorski strani Mislinjske doline ter izvajala prehranjevalne ter politično-propagandne akcije; v več primerih je obiskala dopustnike iz nemške vojske in jim pobrala vojaško opremo in obleko. V vojaške akcije in spopade z okupacijskimi oboroženimi silami se zaradi svoje številčne šibkosti ni spuščala; tak ukaz ji je dal tudi poveljnik cone. Njeno aktivnost je potrebno presojati z vidika takratnih razmer, ko je po padcu Pohorskega bataljona zlasti na njegovem ožjem operativnem območju vladala splošna resignacija in mrtvilo. Že sama prisotnost čete je pomenila zanikanje okupatorjeve propagande, ki je govorila o uničenju vseh partizanov.

---

79 Filipič, Pohorski bataljon.

80 Ževart, Šaleška, str. 361-362.

81 ARS II, neurejeno okupatorjevo gradivo, posebno povelje komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko z dne 9. junija 1943 in orožniškega glavarstva z dne 10. junija 1943 za aretacijo 55 oz. 37 oseb z območja Graške gore oz. Golavabuke.

Drugi **Pohorski bataljon** je bil ustanovljen 10. maja 1943 na Pungartu. Razvil je široko dejavnost po vsem Pohorju z njegovim širšim območjem, ki ga je nemški okupator razglasil za zaprto območje, ter se številčno krepil. Tudi na slovenjgraški strani Pohorja se je občasno pojavljal pri posameznih sodelavcih osvobodilnega gibanja in izvajal podobne aktivnosti kot prej četa. V boje in zahtevnejše akcije se ni spuščal, delno zaradi (še vedno) številčne šibkosti, delno pa zaradi pomanjkanja orožja in streliva. 8. avgusta 1943 je moral po ukazu štaba 4. operativne cone oditi s Pohorja na Smrekovec, kjer je prišlo do zbora štajerskih in koroških partizanov. Glavni štab NOV in POS je namreč ukazal vsem partizanskim enotam na Slovenskem prihod v Ljubljansko pokrajino. Sodelovale naj bi namreč pri razorožitvi italijanske vojske, za katero je štab predvideval, da bo kapitulirala, kar se je 8. septembra tudi zgodilo. Iz Pohorskega in Koroškega bataljona je odšlo na Dolensko v Šlandrovo in pozneje v 12. brigado okrog 180 partizanov. Na Pohorju je ostala le **terenska četa** 22 slabo oboroženih partizanov. Vanjo so se zatekli številni delavci, pobegli iz raznih delovnih taborišč, in dezerterji iz nemške vojske. Številčno je hitro naraščala, vendar novih partizanov ni imela s čim oborožiti, zato jih je mnogo dezertiralo, državljane NDH pa so poslali v tamkajšnje partizanske enote. Četa ni mogla razviti aktivnosti, ki bi jo glede na številčnost lahko. Slabo stanje je imelo za posledico tudi občutek ogroženosti, zaradi česar je prihajalo do sumničenj o plavogardističnih in gestapovskih vrinjencih, to pa je imelo takrat in pozneje za posledico precej neupravičenih usmrtitev. Četa je nato, podobno kot prejšnji dve enoti, tudi na območju Slovenj Gradca in njegove širše okolice, zlasti na območju Pohorja ter Šmartna, Turiške vasi in Pameč opravljala manjše vojaške in oskrbovalne akcije. V začetku oktobra 1943 je bil ustanovljen nov, tokrat že tretji **Pohorski bataljon.** S svojimi patruljami se je večkrat pojavljal na območju Slovenj Gradca in se oskrboval pri sodelavcih osvobodilnega gibanja, ki jih je bilo vedno več. Prva resnejša akcija, ki jo je na tem območju izvedla bataljonova patrulja, pa je bila diverzija v rudniku rjavega premoga v Starem trgu 26. oktobra 1943. Partizani so pri tej akciji z razstrelivom, ki so ga dobili v rudniku samem, razstrelili velik elektromotor in komandno ploščo, nato pa zažgali barako, kjer je bila pisarna in skladišče ter odnesli nekaj oblačil in obutve. Velik odmev na dogajanje na našem območju pa je imela skupna akcija Koroškega in Pohorskega bataljona na železniški progi skozi Mislinjsko dolino v noči na 28. oktober, ko je do tal pogorela železniška postaja Turiška vas, partizani pa so v dolžini 300 metrov tudi požagali telefonske drogove. Okupator je moral promet na tej progi in na progi Dravograd - Maribor začasno ustaviti. Naslednja akcija, ki so jo izvedli aktivisti šaleško-mislinjskega okrožja, je bil požig gradu Hartenstein, sedeža nemškega državnega posestva v noči na 31. oktober.[82] V bataljon se je že vključilo nekaj domačinov iz okolice Slovenj Gradca. Partizanska mobilizacija je bila takrat v Mislinjski dolini uspešnejša kot v sosednji Šaleški, ker so pohorske partizanske enote delovale bliže prvi. Tudi med aktivisti šaleško-mislinjskega okrožja je bilo vse več domačinov: poleg Ferda Štiblerja še Jože Šurc - Gojko, Slavko Gams - Branko, Štefan Goršek - Čaki, Tone Radar - Jasko in drugi. V jeseni 1943 se je na več območjih Štajerske že kazal prehod od posameznih zvez s partizani na množično osvobodilno gibanje. Pokrajinski komite KPS za Štajersko, ki si je na osnovi kapitulacije Italije ustvaril vtis, da se bliža konec vojne in prevzem oblasti, je menil, da se ta ne more zgoditi s

82 Mirko Fajdiga, Pohorski partizani 1943, Maribor 1985, str. 9-244 (odslej: Fajdiga, Pohorski partizani); ARS II, nemško gradivo, fasc.151/III, poročilo orožniške postaje Slovenj Gradec in drugih orožniških postaj s širšega območja Pohorja, oktober 1943.

takšno organizacijo, ki trenutno obstaja, zato je zahteval od svojih okrožnih komitejev in aktivistov nov način delovanja, ki naj se kaže v povezovanju posameznih sodelavcev v odbore OF ter v odbore Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ), Zveze slovenske mladine (ZSM) ter v vzpostavljanju Narodne zaščite (NZ) ter odborov Slovenske narodne pomoči (SNP). Kljub ugovorom, da se ljudje zaradi množičnih aretacij, ki so se zgodile pred nekaj meseci, bojijo organiziranja v odbore, je vztrajal pri zahtevi po njihovem ustanavljanju. Na območju Mislinjske doline, zlasti v okolici Slovenj Gradca, so začeli prve odbore ustanavljati po konferenci aktivistov koroškega in šaleško-mislinjskega okrožja 12. oktobra 1943 pri Apohalu pod Uršljo goro na območju Kotelj. Prvi odbor OF je bil ustanovljen v Turiški vasi konec oktobra 1943. Konec leta 1943 so okrožje tudi razdelili na rajone, ki pa zaradi pomanjkanja aktivistov niso imeli rajonskih komitejev KPS in odborov OF.[83]

4. novembra 1943 je bil ustanovljen **Pohorski odred.** Tudi njegove enote so se že kmalu po ustanovitvi, poleg drugih predelov na širšem območju Pohorja, oglašale na območju Slovenj Gradca in se oskrbovale s hrano in potrebščinami. V veliki akciji proti odredu 6. decembra 1943, ko se je uspešno izmuznil iz obroča, so okupatorjeve oborožene sile preiskale tudi del slovenjgraškega Pohorja. Pomembnejših akcij odred na našem območju, tako kot enote pred njim, ni izvajal. 3. januarja 1944 pa je prišlo pri Turičnikovi in Zakršnikovi domačiji na Golavabuki do hudega spopada med odredom in nemškimi oboroženimi silami (o vzrokih za ta spopad več pozneje).[84]

8. januarja 1944 je bila kot druga brigada na Štajerskem ustanovljena 11. ali **Zidanškova brigada,** med ljudmi bolj znana po imenu Pohorska. Njeno osnovo sta predstavljala dotedanji Pohorski odred in bataljon koroških partizanov. Ob ustanovitvi je štela okrog 300 borcev. Še nekaj časa po ustanovitvi so jo razjedala notranja nesoglasja in sumničenja ter neupravičene usmrtitve, kar je hromilo njeno ofenzivnost. 17. januarja 1944 so Nemci začeli proti njej akcijo širših razsežnosti, ki je trajala do 13. februarja. Da bi razbremenil 14. divizijo, ki je imela boje vse bliže našemu območju (takrat se je s Paškega Kozjaka skušala prebiti na Pohorje), se je štab Zidanškove brigade odločil za napad na orožniško postajo v Podgorju v noči od 18. na 19. februar. Napad, ki se je začel 18. februarja ob 10. uri zvečer in trajal do jutranjih ur, ni uspel, saj brigada, ki je pri napadu utrpela tri ranjence, med njimi dva teže ranjena, ni mogla zavzeti postojanke, kljub temu, da je na njej že povzročila požar. Njena zaseda je v Starem trgu prestregla intervencijo orožnikov slovenjgraške postaje in pri tem ubila poveljnika postaje, enega orožnika pa ranila. 21. februarja je brigada izvedla diverzijo na leseni cestni most čez reko Mislinjo pri Sv. Jederti, 23. februarja pa je na nemškem državnem posestvu v Starem trgu požgala skladišča žita in hleve za živino.[85]

6. februarja 1944 je po točno enomesečnem pohodu čez hrvaško ozemlje prestopila reko Sotlo in prišla na Štajersko **14. divizija** NOV in POJ, proti njej pa je okupator kmalu po njenem prihodu začel ofenzivo, ki je trajala več kot tri tedne. Glavnina 14. divizije je med nemško ofenzivo prispela na naše območje iz Plešivca pri Velenju 21. februarja 1944, in sicer na širše območje

83 Ževart, Šaleška, str. 399-407.

84 Fajdiga, Pohorski partizani, str. 255-455.

85 Mirko Fajdiga, Zidanškova brigada, Ljubljana 1975, str. 53-106 (odslej: Fajdiga, Zidanškova); ARS II, KUZOP, šolske kronike, Kratek pregled dogodkov v dobi nemške okupacije 1941-1945 v šolskem okolišu Podgorje, sestavil šolski upravitelj Gregor Slavič (odslej: Kronika OŠ Podgorje).

Graške gore. Tam je imela hude boje z nemškimi oboroženimi silami, zlasti na Anžejevih tratah, Anžejevem in Danjelovem vrhu, nakar se je 22. februarja spustila v Velunjski jarek in od tam spet na območje Šaleške doline. 21. februarja je iz Razborce prišla na območje Brd in nato čez Turiško vas in Šmiklavž na območje Graške gore in Razborja **operativna skupina 14. divizije,** sestavljena iz štirih bataljonov, ki so se 18. februarja uspeli prebiti s Paškega Kozjaka na Pohorje (glavnini divizije se ni uspelo prebiti in je ostala v nemškem obroču na Paškem Kozjaku, vendar se je nato na drugi strani čez dolino Pake uspela brez strela izmuzniti iz obroča na območje Plešivca). Cilj operativne skupine je bil čim prej priti ponovno v sestav divizije in na našem območju do 26. februarja ni izvajala pomembnejših akcij. Navedenega dne pa je od Sv. Duha na Zgornjem Podgorju odšla nazaj na Pohorje, v noči od 26. na 27. februar je izvedla veliko oskrbovalno akcijo v Šmartnem, obenem pa požagala električne in telefonske drogove ob železniški progi. V noči na 28. februar je izvedla diverzijo na železniški progi, kjer je pri železniški postaji Dovže zaustavila vlak, ga zažgala in gorečega pognala po progi proti Slovenj Gradcu in Dravogradu. Isto noč sta nameravala dva bataljona Šercerjeve brigade iz sestava operativne skupine v Šmartnem napasti policiste, za katere so predvidevali, da so v šoli in župnišču, vendar jih tam ni bilo, sta pa požgala obe poslopji. 28. februarja so policijsko patruljo, ki jih je zasledovala, na območju Golavabuke s protinapadom pognali v beg. Oskrbovalno akcijo in diverzijo na železniški progi v Šmartnem so poskušali izvesti tudi v noči na 1. marec, vendar niso uspeli, ker vlaka ni bilo, živine v državnih hlevih, ki so jo nameravali odpeljati, pa tudi ne, ker so jo Nemci pred tem odpeljali drugam. 3. marca je prišlo do spopadov med operativno skupino in nemškimi enotami na Zgornjem Legnu, ki so trajali nekaj ur, nakar so se slednje morale umakniti. Zadnja akcija, ki jo je operativna skupina štirih bataljonov 14. divizije izvedla na našem območju, je bila zasežba konj in živine na Zavlerjevi graščini (nemško državno posestvo) v Starem trgu 10. marca 1944.[86]

Potem ko so se enote 14. divizije razen Tomšičeve brigade 22. marca zbrale na Graški gori in se preuredile, so začele z intenzivno mobilizacijo in z ofenzivnimi akcijami proti nemškemu okupatorju tudi na območju Mislinjske doline, tudi njenega osrednjega dela z okolico Slovenj Gradca. V letu 1944 so enote 4. operativne cone za nekaj mesecev osvobodile Zgornjo Savinjsko dolino, Kozjansko in Pohorje, ki je bilo našemu območju najbližje osvobojeno ozemlje, pa tudi nekateri drugi obrobni predeli doline, kot območje Podgorja, Šmiklavža, Graške gore in Uršlje gore so odtlej in ves čas vojne veljali kot nekakšna polosvobojena ozemlja, kjer okupator ni imel stalnih postojank ali pa jih je moral iz njih umakniti (primer Podgorja), pa tudi njegove oblastne in politične inštitucije ter šolstvo niso delovale.

---

86 Pohod 14. divizije na Štajersko ter njeni tri tedne trajajoči boji s premočnimi nemškimi silami so eden izmed tistih vojaških podvigov slovenske partizanske vojske, ki so bili doslej deležni največje pozornosti zgodovinarjev in publicistov. Našteli bomo glavna dela, v katerih je ta podvig opisan: Lado Ambrožič - Novljan, Pohod Štirinajste, vojnozgodovinska študija, Ljubljana 1978 (odslej: Ambrožič, Pohod Štirinajste); Franci Strle, Tomšičeva brigada IV, Maribor 1995 (odslej: Strle, Tomšičeva I, II, III, IV); Milan Guček, Pekoči sneg (Šercerjeva brigada, 2. del), Ljubljana 1984 (odslej: Guček, Pekoči sneg); Ladislav Kiauta, Bračičeva brigada , 1. del, Ljubljana 1982 (odslej: Kiauta, Bračičeva); Franc Strle, Med proletarci, Ljubljana 1953; Matevž Hace, Komisarjevi zapiski, druga knjiga, Ljubljana 1959; Milan Ževart, O pohodu Štirinajste in narodnoosvobodilnem boju na Štajerskem, Borec, april 1994, str. 303-311; Milan Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, Kratek oris njenih bojev in akcij od februarja 1944 do maja 1945, Maribor 1981 (katalog k razstavi, ki jo je pripravil Muzej narodne osvoboditve Maribor); Marjan Kranjc, Obveščevalno-varnostna zaščita pohoda 14. divizije NOV in PO Slovenije na Štajersko, Skica za varnostno študijo, Borec, 1998, str. 245-298.

Uspešno delovanje partizanskih enot ne bi bilo mogoče brez **podpore civilnega prebivalstva,** za kar so poskrbele predvsem politične strukture osvobodilnega gibanja. Njihova glavna naloga je bila prebivalstvu osmisliti osvobodilni boj in ga aktivirati za dajanje materialne pomoči ter za druge konkretne naloge. Glede na okupacijski sistem in cilje nemškega okupatorja, ki je imel v skladu s Hitlerjevimi besedami v načrtu "narediti deželo spet nemško" in je s tem udaril ljudi tam, kjer so bili najbolj občutljivi, torej po nacionalnem ponosu, so aktivisti KPS in OF poudarjali predvsem boj proti okupatorju do njegovega izgona. Da so zaščitniki slovenske kulture, so pokazali ne samo s prirejanjem "mitingov", ki so imeli poleg politično-propagandne tudi kulturno vsebino, ampak tudi z organiziranjem povsem kulturnih prireditev, kot na primer Gregorčičevih večerov ob 100-letnici pesnikovega rojstva, za kar imamo omembe v pisnih virih tudi iz okolice Slovenj Gradca. Tudi maše je bral v okoliških cerkvah partizanski duhovnik Jože Lampret. Pripadnost slovenskemu jeziku in kulturi so tudi pri nas, zlasti na pohorski strani Mislinjske doline, v 2. polovici 1944 pokazali z organiziranjem tako imenovanih "letečih" partizanskih šol. V duhu sklepov 2. zasedanja AVNOJ so poudarjali prihodnjo državo kot skupnost enakopravnih narodov, kar je bilo zanimivo za večino prebivalstva, ki je v času med obema vojnama imelo vseskozi - upravičeno - občutek, da živi pod "srbsko prevlado" (to dejstvo je v svoje propagandne namene izkoriščal tudi okupator). Socialni del boja za spremembo družbenega reda, ki ga je KPS vseskozi imela v načrtu in si ga je v duhu marksističnega nauka zamišljala v njegovi najbolj radikalni obliki, torej z razlastitvijo kapitalistov in s prevzemom proizvajalnih sredstev s strani delavske države po vzoru Sovjetske zveze, pa so prihranili za čas po vojni. Med vojno so kvečjemu poudarjali nujnost dosledne izpeljave agrarne reforme, kar je bilo všeč številnim najemnikom in kmečkim delavcem. Razen splošnih zagotovil o boljšem položaju delovnega človeka po vojni, o poštenem plačilu za pošteno delo, skratka, o izpolnitvi vsega tistega, kar je imela v načrtu že predvojna oblast, a tega ni uresničila, niso ukrenili nič drugega. Še zlasti niso izvajali, niti na osvobojenih ozemljih v naši bližini, revolucionarnih ukrepov, ki bi posegali v lastninske odnose. Zapišemo lahko, da je KPS, tako kot na ozemlju Štajerske in Koroške tudi na območju, ki ga obravnavamo, delala "na dolgi rok". Z organizacijo vseljudskega gibanja proti okupatorju v okviru OF ter s programom, ki je bil tako sestavljen, da je bil všeč večini prebivalstva vseh slojev, si je, pred vojno ilegalna, majhna, obrobna in neugledna skupina, sedaj pridobila simpatije velikega dela prebivalstva in se ob tem tudi organizacijsko in številčno močno utrdila za povojni prevzem oblasti.

Že od prej delujoče šaleško-mislinjsko okrožje se je kadrovsko okrepilo in se organizacijsko utrdilo z razdelitvijo na okraje; na območju sedanje mestne občine Slovenj Gradec so delovali štirje, in sicer okraj 1 (Sv. Jedert) - delno, okraj 2 (Slovenj Gradec), okraj 3 (Podgorje) in okraj 4 (Šmartno). Kot najboljšega so aktivisti aprila 1944 ocenjevali okraj Podgorje, junija pa tudi okraj Šmartno. Na območju Mislinjske doline je bilo do aprila 1944 osnovanih 14 krajevnih odborov OF, 11 krajevnih odborov ZSM, odbor SPŽZ, odbor DE, pa tudi dva okrajna odbora OF. Konec aprila 1944 je bilo v vsem okrožju 15 članov KPS, 13 kandidatov za KPS in 30 članov SKOJ. Novi sekretar okrožja Stane Ilc - Krištof, ki je funkcijo prevzel za Tonetom Ulrihom - Kristlom, je 23. aprila 1944 sklical zbor aktivistov okrožja pri Sveti Heleni na Graški gori. Udeležilo se ga je okrog 50 partizanov in civilnih sodelavcev. Poverjeništvo IOOF za Štajersko je določilo, da mora šaleško-mislinjsko okrožje zbrati 150 000 RM posojila narodne osvoboditve, pri čemer je na okraje v Mislinjski dolini prišlo 95 000 RM. 8. maja 1944 je bil ustanovljen tudi

okrožni odbor OF za šaleško-mislinjsko okrožje, ki je bil zelo aktiven in je poslal podrejenim okrajnim odborom več okrožnic z navodili za delo na najrazličnejših področjih. Osvobodilna fronta je v krajih, ki jih okupator ni mogel dovolj nadzorovati, po poročilih okrožnega vodstva "že dobivala značaj narodne oblasti in uprave". V 2. polovici julija 1944 je bilo po njegovi oceni v osvobodilno gibanje na terenu zajetega v okraju Podgorje 100 odstotkov prebivalstva, v drugih okrajih (razen Št. Ilja pri Velenju, kjer je bilo podobno kot v Podgorju) pa 60 do 80 odstotkov; med večjimi kraji, kjer je bilo zajetega najmanj prebivalstva, omenjajo tudi Slovenj Gradec. V tem času je bila ustanovljena tudi okrožna gospodarska komisija, delovale pa so tudi okrajne gospodarske komisije. V 1. polovici avgusta 1944 je bilo šaleško-mislinjsko okrožje ukinjeno in vključeno v novoustanovljeno veliko **okrožje Pohorje.** Znotraj okrožja je območje Slovenj Gradca in Mislinjske doline tvorilo slovenjgraški okraj. Konec septembra 1944 pa je ponovno prišlo do reorganizacije okrožij na Štajerskem, ko je med petimi velikimi okrožji, ki so bila ustanovljena, bilo tudi **okrožje Dravograd.**[87]

V okviru tega okrožja je bila Mislinjska dolina spet samostojni **okraj Slovenj Gradec,** ki je obsegal šest rajonov ali sektorjev ali prehranjevalnih odsekov (poimenovanja v dokumentih). Razen šestega, ki je zajemal današnjo občino Mislinja, so vsi ostali pokrivali vse ozemlje, ki sodi danes k mestni občini Slovenj Gradec. Tako je rajon ali sektor ali prehranjevalni odsek 1 obsegal Pameče, Troblje in Gradišče, 2 Slovenj Gradec, Stari trg, Sele, Vrhe, Gmajno in Raduše, 3 in 4 Podgorje, Šmiklavž, Razbor, Suhi dol Sv. Duh, Vodriž in Graško goro, 5 pa Šmartno, Legen, Turiško vas, Golavabuko, Brde in Mislinjsko Dobravo. Sekretar okrajnega komiteja KPS in okrajnega odbora OF je bil ves čas do konca vojne Slavko Verdev; za 1. februar 1945 vemo, da je okrajni odbor OF takrat štel osem članov, od teh jih je imelo šest konkretne zadolžitve: poleg sekretarja je imel odbor referenta za prehrano, za notranje zadeve, za agitacijo in propagando, za prosveto in za finance (naloga slednjega je bila tudi zagotavljati sredstva za podpore družinam, katerih skrbniki so bili v partizanih ali pa zaprti, izgnani in podobno). Personalna sestava odbora se je do konca vojne spreminjala. Že v poročilu okrajnega odbora OF Slovenj Gradec 1. februarja 1945 je zapisano, da je bilo takrat v vsem okraju 24 odborov OF, SPŽZ in ZSM, in da so zelo aktivni zlasti pri nabiralnih akcijah. V nadaljevanju poročila je rečeno, da se ljudje zavedajo potreb partizanske vojske in jo radi oskrbujejo z vsem potrebnim, vendar se najdejo tudi ljudje, ki bi se dajatvam radi odtegnili; pri takih pa naredijo prisilni odkup. Primanjkuje zlasti denarja za podpore družinam mobilizirancev v partizansko vojsko.[88] V marcu 1945 pa poročajo, da je je v okraju tudi sedem celic KPS s 37 člani, poleg teh je bilo še 16 aktivistov, ki so bili prav tako člani KPS pa tudi 86 članov SKOJ.[89] 8. aprila je bila nad Lesnikovo domačijo na Selah okrožna konferenca aktivistov OF, ki jo je vodil sekretar Oblastnega komiteja KPS za Štajersko Sergej Kraigher. Udeležilo se je je okrog 150 aktivistov, tudi iz okraja Slovenj Gradec. Govornik jih je seznanil z rezultati konference na Jalti, razpravljali so o koncu vojne in o usodi Nemčije, o sporazumu Tito - Šubašič, o enotni vladi

87 Ževart, Šaleška, str. 444-453 in 488-523; ARS II, partizansko gradivo, fasc. 654/IV, poročilo okrožnega komiteja KPS za šaleško-mislinjsko okrožje, 27. april 1944.

88 KPM, partizansko gradivo, fasc. 51/II/73, poročilo okrajnega odbora OF Slovenj Gradec okrožnemu odboru OF Dravograd, 1. 2. 1945.

89 Prof. Jože Potočnik, Ob 35-letnici okrajnega odbora OF Slovenj Gradec, Koroški fužinar št. 4, 1979, str. 33-34 (odslej: Potočnik, Ob 35-letnici).

DFJ ter o strukturi povojne oblasti.[90] Tej konferenci so v okraju Slovenj Gradec sledile še konferenca okrajnega komiteja KPS (15. aprila) ter konferenca SPŽZ.[91]
V letu 1944 in 1945 je osvobodilno gibanje na našem območju ustanovilo tudi več "zaledних" ustanov, ki so domala neokrnjeno delovale do konca vojne. Ena takih so bile **gospodarske komisije,** ki so delovale po prej naštetih sektorjih ali po njihovo prehranjevalnih odsekih, zbirale hrano in druge potrebščine ter za skladiščenje uredile številne skrivne bunkerje (na Golavabuki je delovala celo partizanska oljarna).[92] **Paučkove bolnišnice** zahodnopohorskega sektorja je s pomočjo domačih sodelavcev osvobodilnega gibanja organiziral in vodil dr. Ivan Kopač - Pauček in so obsegale šest dobro skritih in organiziranih bolnišničnih kompleksov. Za oskrbo vseh je bil zadolžen centralni sanitetni ekonomat, ki je v ta namen vzdrževal zveze z gospodarskimi komisijami na terenu. Poleg teh bolnišnic je delovala na območju Vodriža tudi partizanska bolnišnica Lipa, ki jo je prav tako imel na skrbi dr. Kopač in je obsegala več skritih sanitetnih bunkerjev. Skupno število ranjencev in bolnikov, ki so šli skozi te objekte, je bilo po evidenci prek 300, dejansko pa še več.[93] Že v letu 1943 so začeli snovati **tiskarsko dejavnost** z ustanovitvijo majhnih skritih tiskarn, imenovanih "tehnika" (izraz iz partizanskega žargona, ki pa ga do danes ni bilo mogoče nadomestiti z ustreznejšim). Ustanovljena je bila tehnika šaleško-mislinjskega okrožja z več lokacijami, ki so se menjale glede na nevarnost odkritja. Tako so že v letu 1943 delovale baze tehnike na Rožejevi in na Rdečnikovi domačiji v Spodnjem Razborju, v gozdu Burcu v Šmiklavžu in na Šisernikovi domačiji na Legnu. V letu 1944 in 1945 pa so delovale na našem območju Conska vojaška tehnika Sever (v Škratkovem gozdu nad Pamečami), tehnika Drava (sprva na isti lokaciji, pozneje v Škrjančevem gozdu), tehnika Kajuh (v Vodrižu, na dveh zaporednih lokacijah) ter od začetka 1945 tehnika okrožja Dravograd, imenovana Bojan 33.[94] Jeseni 1943 je bila v Brdah vzpostavljena prva **kurirska postaja** na našem območju, imenovana TV 31-S, ki je delovala do konca vojne. Omeniti je potrebno tudi napad kurirjev te postaje na nemško postojanko pri prehodu čez železniško progo v Turiški vasi julija 1944, kjer so kurirji brez strela razorožili posadko starejših vojakov in zaplenili sedem pušk ter mnogo druge opreme. Na Golavabuki je delovala tudi vojaška kurirska postaja 1-8, nad Smrčunovo grapo v Radušah pa postaja K-12.[95] Omeniti je potrebno še **radijsko sprejemno in oddajno postajo** 4. operativne cone, ki je delovala od februarja 1944 sprva v Sredmah, od nemške hajke 5. maja 1944 dalje pa na Golavabuki.[96]
Od pomladi 1944 dalje so bile v Mislinjski dolini, tudi v njenem osrednjem delu, skoraj vsak dan akcije in spopadi partizanskih enot ali vsaj patrulj in posameznih partizanov z nemškimi okupacijskimi silami. Navedli bomo le najpomembnejše, pri katerih so sodelovale večje enote. **Zidanškova brigada** je v noči na 31. marec napadla orožniško postajo v Šmartnem, v kateri je bilo 12 orožnikov, nastanjenih v Barletovi hiši ob glavni cesti Slovenj Gradec - Mislinja.

90 Marjan Linasi, Antifašistično in narodnoosvobodilno gibanje slovenske mladine na Koroškem 1938 - 1945, Ljubljana 1990, str. 136; Bogdan Žolnir, Naši aktivisti OF, Koroški fužinar št. 4, 1977, str. 3-8.
91 Potočnik, Ob 35-letnici.
92 KPM, partizansko gradivo, fasc. 46, topografija, Mislinjska dolina.
93 Partizansko zdravstvo na Pohorju 1941-1945, Maribor 1999 (prispevek Marjana Linasija Partizansko zdravstvo na zahodnem Pohorju in v Mislinjski dolini, str. 25-41).
94 Bogdan Žolnir, Partizanski tisk ob Mislinji, Meži, Dravi, Maribor 1962.
95 Kliče Glavni štab, Ljubljana 1972, str. 177 in 184; Rado Zakonjšek, Partizanski kurirji, Ljubljana 1985, str. 383 -384 in 500.
96 KPM, partizansko gradivo, fasc. 46, topografija, Mislinjska dolina.

Postojanke ni uspela zavzeti, čeprav se je napadalna skupina že prebila v samo zgradbo, zasede pa so uspešno odbijale intervencijo nemških enot iz Slovenj Gradca. 2. aprila je enota Zidanškove brigade izvedla diverzijo na parni mlin v Šmartnem, 3. aprila pa požgala grad Gallenhof na Legnu, kjer so bile nastanjene pripadnice nemške delovne službe (pogorel je le del ostrešja). S kmetij nad Pamečami je vsa brigada v noči na 4. april šla v dolino, kjer je porušila del železniške proge in most čez Mislinjo ter požagala telefonske drogove, v Trobljah pa zažgala hišo lastniku Tovarne kos Köllnerju. Pri Vrhnjakovi gostilni je brigada izvedla miting. Zjutraj se je umaknila na kmetije, s katerih je šla v akcijo, in počivala. Policijska enota, ki je šla za brigado, je presenetila njen 2. bataljon pri Jesenkovi domačiji in mu zadala hude izgube. Med prvomajskimi akcijami v Mislinjski dolini je 1. bataljon Zidanškove brigade obstreljeval nemške postojanke v Starem trgu, Slovenj Gradcu in Šmartnem. 3. maja je brigada na območju Slovenj Gradca mobilizirala 53 novincev, zvečer v osnovni šoli v Pamečah organizirala miting, nato pa šolo zažgala, ker je dobila obvestilo, da jo namerava okupator uporabiti za svojo postojanko. 4. maja je iz zasede uspešno napadla nemško enoto pri Turičniku na Golavabuki, 2. junija pa zelo uspešno odbila prodor močnih nemških enot na območju Kremžarjevega vrha ter Male in Velike Kope. Na območje Slovenj Gradca se je ponovno vrnila 30. septembra, ko je njen 1. bataljon izvedel demonstrativni napad na nemške postojanke v Slovenj Gradcu in Starem trgu.[97] Zidanškova brigada se nato na območje Slovenj Gradca ni več vračala, potrebno pa je pripomniti, da so imele velik odmev (kar velja tudi za druge brigade) tudi njene akcije na sosednjih območjih, zlasti na mislinjskem.

Na našem območju se je med brigadami 14. divizije občasno pojavljala tudi **Tomšičeva brigada,** vendar do septembra 1944 pomembnejših akcij ni izvajala.[98] 17. septembra je imela hude boje s Treeckovim polkom gorskih lovcev na Graški gori, v noči na 4. oktober je napadla postojanke v Turiški vasi in Šmartnem (pa tudi v Dovžah, istočasno je Bračičeva brigada demonstrativno napadla postojanko v Mislinji, obe pa sta tudi porušili del železniške proge). Pri napadu je uporabila top, kljub temu je ni uspela zavzeti in se je morala s hudimi izgubami umakniti. Po akciji se je brigada pomaknila na Razbor, kjer jo je 6. oktobra izsledil in napadel že omenjeni Treeckov polk. Prišlo je do hudih bojev, kjer so Nemci uporabili tudi topništvo. Boje na Razborju štejemo med najhujše na Štajerskem. Obe strani sta imeli hude izgube.[99]

Šercerjeva brigada je imela že 4. aprila 1944 hude boje z nemškimi enotami na območju Sv. Duh - Suhi dol. V noči od 9. na 10. maj je izvedla oskrbovalno akcijo v trgovini v Turiški vasi in nato še enkrat v noči na 18. maj. 23. maja je imela hude boje z enotami vermanšafta na Metulovem vrhu na območju Graške gore, kjer je uspela napadalce pognati v paničen beg ter zapleniti nekaj orožja in streliva, še hujše in uspešnejše boje pa je imela z mnogo močnejšimi okupatorjevimi enotami, ki so jo nameravale obkoliti in uničiti, naslednji dan, 24. maja na

97 Fajdiga, Zidanškova; o obstreljevanju postojank ob 1. maju 1944 glej tudi ARS II, nemško gradivo, fasc. 28, prijava orožniškega akcijskega voda Slovenj Gradec Gestapu Graz, kjer je zapisano, da se je to dogajalo 1. maja od polnoči do treh zjutraj, obstreljevali pa so izpostavljena zavarovanja orožništva in vermanšafta kot tudi zatočišča orožniške akcijske čete Celje v Starem trgu, zatočišče vermanšafta v Slovenj Gradcu in vojašnico v Starem trgu. Omenjene postojanke so se branile in partizane pregnale. Istočasno sta bili obstreljevani tudi postojanki vermanšafta v Pamečah in Šmartnem, gotovo z namenom blokirati jih in s tem omogočiti napad na postojanko Mislinja.

98 Strle, Tomšičeva IV.

99 Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem (več avtorjev), Ljubljana 1976, str. 762 in 792 (odslej: NOV na Slovenskem); KPM, dnevnik Treeckovega polka (prepis; original v ARS II); KPM, partizansko gradivo, fasc.13/91, življenjepis Ivana Triplata.

Rdečnikovem vrhu v Razborju. V teh bojih so imele enote vermanšafta pet mrtvih in enega pogrešanega. 14. februarja 1945 pa je njen 3. bataljon doživel tragedijo pri zaselku Sv. Duh, ko ga je nenadoma napadla nemška policijska enota iz Slovenj Gradca in mu prizadejala hude izgube. Padel je tudi celoten štab bataljona. 29. marca 1945 je imela ponovno spopad z nemškimi enotami na Rdečnikovem vrhu na Razborju, 14. aprila zvečer je njen 2. bataljon napadel nemško orožniško postojanko v Podgorju, a je ni mogel zavzeti. 29. aprila je prišlo do hudega spopada med 2. bataljonom in nemško policijo iz Slovenj Gradca pri Sv. Heleni na Graški gori. To je bil njen zadnji spopad na našem območju pred sklepnimi boji, nato pa je v skladu z ukazom Glavnega štaba odšla proti Koroški.[100]

Bračičeva brigada je imela prvi večji spopad z nemškimi enotami na našem območju 3. aprila 1944 na Razborju. V noči na 29. maj je izvedla napad na postojanko vermanšafta in na orožniško postajo v Šmartnem. Ker sta bili obe postojanki močno utrjeni, brigada pa ni imela ne težkega orožja ne razstreliva, ju je samo blokirala, medtem pa na bližnjem državnem posestvu izvedla obsežno oskrbovalno akcijo. Po končani blokadi je ena izmed čet odšla v Turiško vas, z namenom uničiti manjšo nemško postojanko, vendar so vojaki pred tem zbežali iz nje. 31. maja v zgodnjih jutranjih urah pa je eden izmed brigadnih bataljonov porušil del železniške proge. 6. junija je imela brigada uspešne boje z vermanšaftom na Golavabuki. V akciji na železniško progo in na postojanke v Mislinjski dolini 4. oktobra je Bračičeva brigada delovala skupaj s Tomšičevo, po akciji pa se je umaknila na Turičnikovo kmetijo na Golavabuko. Ko se je brigada 17. oktobra ponovno vrnila na Golavabuko, je na tem območju prišlo do več spopadov z nemškimi enotami, zlasti s Treeckovim polkom gorskih lovcev; najhujši med njimi je bil pri Turičnikovi domačiji, ki je pri tem pogorela.[101]

ZAKLJUČNI BOJI, KONEC VOJNE IN RAZMERE TAKOJ PO KONČANI VOJNI

S približevanjem konca vojne se je dejavnost okupacijskih sil stopnjevala, s tem pa tudi njihovo nasilje. Okupator si je namreč prizadeval narediti pomembne poti čez slovensko ozemlje varne za umik svojih sil z Balkanskega polotoka, da bi lahko z njimi branil ozemlje rajha pred prodorom zaveznikov. Stopnjevala pa se je tudi aktivnost osvobodilnega gibanja, tako partizanskih enot kot tudi političnih organizacij, zlasti ob nastopu pomladi. Za 27. april 1945 je mladina po vsej Mislinjski dolini na pobudo aktivistov OF pripravila in prižgala mnogo kresov, enako tudi za 1. maj. Zadnje dni aprila 1945 se je v okolici Slovenj Gradca zadrževala Šercerjeva brigada, 29. aprila je zapustila Graško goro in odšla na Golavabuko in nato v Pameče, kjer je 1. maja priredila miting. Iz Slovenj Gradca je prišla k štabu brigade tričlanska delegacija s prošnjo, naj brigada ne napade nemške postojanke v Slovenj Gradcu, češ da bi to povzročilo

100 Marolt, Šercerjeva; glede izgub vermanšafta na Razborju v 2. polovici maja 1944 glej Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni, Celje 2001, str. 61.

101 Fajdiga, Bračičeva, 1. in 2. del.

precejšnje žrtve tudi med prebivalstvom, ker naj bi bila velika verjetnost, da se bodo Nemci maščevali nad njim, še preden bodo tako ali tako morali zapustiti mesto.[102] Težko je reči, da je omenjena intervencija preprečila napad na postojanko; vzrok za drugačno odločitev je bil gotovo ta, da je imela brigada ukaz za čim hitrejši prodor na Koroško in je v nadaljevanju, da bi si zagotovila prevozna sredstva, napadla postojanko v Dravogradu in v Kotljah. Je pa poslal štab brigade poveljniku postojanke kapetanu Sommerju ultimativno pismo, v katerem mu je ukazal miren umik iz mesta ter določil pogoje, pod katerimi naj se umik izvede (odminiranje javnih zgradb v mestu, izpustitev vseh političnih in vojnih ujetnikov, mirno izročitev postojanke z vsem materialom, zapustitev vsega arhiva nepoškodovanega; noben strel ne sme pasti na civilno prebivalstvo, umik mora potekati v tišini in brez represalij). Odgovor je moralo nemško poveljstvo dostaviti do 6. maja do 8. ure zjutraj.[103] 7. maja 1945 so Nemci poklicali primarija dr. Alojza Simonitija v vojašnico in mu jo predali v urejenem stanju ter se istega dne brez boja in drugih nevšečnosti umaknili iz Slovenj Gradca. V vojašnici so ostale precejšnje zaloge neporabljenih prehrambenih artiklov. Podobno so na miren način predali bolnišnico in druge ustanove.[104] O tem sta bila takoj obveščena okrajni in okrožni komite KPS in okrajni ter okrožni odbor OF, ki sta poslala svoje člane v dolino z nalogo organizirati zaščitno četo, ki bi zavarovala v prvi vrsti izpraznjeno vojašnico, da ne bi prebivalstvo nenadzorovano odnašalo zalog iz nje, pa tudi druge javne zgradbe. Slovenjgradčani so se med tem sami organizirali in izvajali zaščitne naloge. Na več mestih v Podgorju in Starem trgu je mladina okrasila javne zgradbe in ljudje so se zbirali ter slavnostno pričakali člane prej omenjenih odborov, ki so se na okrašenem vozu peljali izpod Uršlje gore, kjer so imeli bunker, skozi Suhodolško grapo, skozi Podgorje in Stari trg v Slovenj Gradec. Vsepovsod je vladala velika evforija zaradi končane vojne, istočasno pa so vse večja prisotnost ustašev, četnikov in vlasovcev ter incidenti z njimi, v katerih so bili nekateri partizani in civilisti ranjeni, nakazovali, da vojna še ni končana. Zaradi večje varnosti so se člani omenjenih okrožnih odborov z zaščitno četo začasno nastanili na Šanclnovi kmetiji in na njenih sosednjih kmetijah nad Starim trgom, kjer bi se zaradi dominantne lege nad dolino v primeru napada lažje branili, obenem pa bili še vedno blizu dogajanja. Povsem varni pa tudi tu niso bili, saj je h kmetiji prišla večja skupina ustašev in njihovih oficirjev, ki pa so se po odločnem nastopu dežurnega in njegovega pomočnika umaknili brez incidentov. Od tu so člani OK KPS in OOOF poslali mnogo pozivov vojnim obveznikom, ki so bili še prosti, da so se morali od 10. maja dalje zglasiti v izpraznjeni vojašnici pred naborno komisijo pod vodstvom dr. Simonitija. Za izvedbo te naloge so z dopisi zadolžili tudi sekretarje krajevnih odborov OF.[105] Medtem so se namreč od 8. maja dalje začele valiti proti Mislinjski dolini ogromne množice nemških, ustaških, četniških in vlasovskih enot iz drugih predelov bivše Jugoslavije (med njimi je bilo nedvomno tudi mnogo hrvaških domobranov, ki so bili redna vojska NDH, vendar jih avtorji del o sklepnih bojih napačno označujejo kot ustaše). Mislinjska dolina je vsem tem silam začela vse bolj predstavljati edini izhod na avstrijsko ozemlje k zahodnim zaveznikom, zlasti k Britancem, ki jim je bila kot okupacijska cona dodeljena Koroška. V dolino so prihajale

102 Marolt, Šercerjeva, str. 381-386.
103 KPM, partizansko gradivo, fasc. 62/VIII, prepis ultimativnega pisma štaba Šercerjeve brigade poveljniku kasarne Sommerju, 5. 5. 1945.
104 Izjava J. S. in V. C. avtorju.
105 KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/15, spomini Antona Britovška - Propagande.

iz štirih smeri: skozi Šoštanj, Šaleško dolino in sotesko Huda luknja, od Arje vasi skozi Dobrno in Hudo luknjo, iz Celja skozi Vojnik in Vitanje proti Doliču in celo skozi Slovenske Konjice in Vitanje proti Doliču. Na svoji poti so te sile počenjale zločine: pobile nekaj domačinov ter požgale nekaj domačij, tudi v okolici Slovenj Gradca. Enote 4. operativne cone so že pred tem odšle na Koroško, da bi jo zasedle pred Britanci. Za omenjenimi kvizlinškimi ter nemškimi silami pa so pritiskale enote 3. jugoslovanske armade in jim skušale preprečiti napredovanje ter jih prisiliti k vdaji. Tako je na območju Mislinjske in Mežiške doline prišlo do hudih bojev pri Doliču, Dravogradu in (dvakrat) na Poljani pri Prevaljah. Na območju samega Slovenj Gradca in njegove okolice do posebej hudih bojev ni prišlo, ker je bilo to območje z vidika umikajočih se sil le prehodno, pa tudi dolina se na tem območju toliko razširi, da partizanskim silam ne bi bilo mogoče vzpostaviti učinkovitega obroča, kot so to lahko storile v naštetih primerih. Spopadale pa so se z manjšimi partizanskimi enotami že 10. maja, posebej pa je bilo njihovo prisotnost v Mislinjski dolini čutiti od 11. maja dalje. Po hudem porazu, ki so ga omenjene sile doživele 12. maja v Doliču, kjer je veliko njihovih pripadnikov padlo, so za njimi pritiskale zlasti 17. ali Vzhodnobosenska udarna divizija, 6. vzhodnobosenska proletarska udarna brigada, 2. krajiška udarna brigada in 15. majevička udarna brigada. Umikale so se po spodnjem delu Mislinjske doline proti Dravogradu, pa tudi izven glavnih smeri proti Šmiklavžu čez Sredme in Podgorje proti Slovenj Gradcu ter nato proti Selam in Kotljam ter v Mežiško dolino, mnoge manjše sile pa so ubirale še bolj stranske poti čez gozdnate hribe. 14. maja 1945 so bile kvizlinške sile dokončno pregnane iz Slovenj Gradca.[106] Najverjetneje 12. maja se je zgodil tudi neljub incident, ko je 17. ali Vzhodnobosenska divizija, misleč, da so v vojašnici v Slovenj Gradcu še Nemci, s prostora za bolnišnico izstrelila na vojašnico nekaj min iz minometov. Večina jih je padla na dvorišče vojašnice in pobila nekaj mul in konj, ki so se pasli znotraj ograde. Nekaj min je padlo v bližini Bundrove kmetije. Incident se je kmalu razjasnil in omenjena divizija je še nadalje preganjala kvizlinge do Dravograda ter tudi od Starega trga proti Selam in Kotljam, kjer je prav tako prišlo do hudega spopada z zaščito umikajočih se sil. Spopadi v dneh po uradnem koncu vojne so zahtevali med domačini, tako partizani kot civilisti, še nekaj mrtvih in ranjenih. Pripadniki prej omenjenih političnih organov pa so se pripravili za odhod v mesto, kamor so odšli 15. maja ob 10. uri dopoldne. V Marčičevi gostilni ob železniški postaji so se srečali s štabom 17. divizije. Že naslednji dan, 16. maja, so sklicali sejo in določili ljudi za funkcije v organih "ljudske oblasti".[107] Tako je bil v Slovenj Gradcu prvi sekretar Mestnega ljudskega odbora Albert Puncer, pozneje Martin Štruc, tajnik pa Zdravko Ferič, pozneje Alojzij Kranjc (ki je bil tajnik občine že pred vojno). V Podgorju je bil predsednik KLO Mihael Klančnik, tajnik pa Adolf Sušec, na Legnu predsednik Tone Šular, pozneje Franc Mrzel, tajnik pa Jože Žagar, pozneje Franc Kobolt.[108] V Šmartnem je postal prvi predsednik KLO kmet in partizan Franc Gams, po domače Lenart, tajnik pa je ostal prejšnji, Ivan Krpač.[109] V Turiški vasi

106 Franci Strle, Veliki finale na Koroškem, Ljubljana 1976, str. 235-260 (odslej: Strle, Veliki finale).

107 KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/15, spomini Antona Britovška - Propagande; fasc. 14, življenjepisi padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja, fasc.14, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec. Zapis Antona Britovška se v tistem delu, ko govori o žrtvah v zadnjih dneh vojne, nekoliko razlikuje od navedb datumov njihove smrti v mrliški matični knjigi. Upošteval sem podatke iz mrliške matične knjige.

108 PAM, MLO Slovenj Gradec in KLO v več krajih Mislinjske doline.

109 Izjava F. G. avtorju.

je postal prvi predsednik Ivan Čas, po domače Marovšek, na Golavabuki pa Franc Kavdik.[110] To je samo nekaj primerov, ki smo jih na hitro uspeli evidentirati. Ob njih so delovali tudi politični organi, kot so bili odbori OF in drugih množičnih organizacij v okviru OF, ki so izvirali še iz časa vojne, ter organizacije KPS. Tako je bil prvi predsednik Mestnega odbora OF Jakob Križaj, odbor pa je bil, podobno kot MLO, sestavljen tako, da je vsak član odgovarjal za določeno področje.[111] Odbori so se takoj lotili zlasti odpravljanja škode, ki jo je povzročila pravkar minula vojna. Nadaljnja skrb odborov pa je bila posvečena vzpostavitvi prometa, obnovi proizvodnje, preskrbi prebivalstva ter še mnogim drugim problemom, tudi reševanju socialnih vprašanj, ki jih je povzročila vojna, pa tudi že povojne razmere, zlasti aretacije hranilcev družin in njihove odvedbe v taborišča ter usmrtitve, pozneje izgoni v tujino, v kolikor niso tja že sami pobegnili.[112] Zlasti prve mesece po vojni se je nova oblast tudi na območju, ki ga obravnavamo, morala ukvarjati s številnimi manjšimi dobro oboroženimi skupinami zlasti ustašev, ki so se potikale po gozdovih, se oglašale na kmetijah zaradi pridobivanja hrane in informacij, niso se hotele predati, iskale so možnosti za pobeg v Avstrijo. Tako je ponekod prihajalo do pravih oboroženih spopadov med njimi ter milico in vojsko. Težave pa so že nastopale tudi z enotami Jugoslovanske armade, ki so se po koncu vojne namestile v tukajšnjih krajih, zlasti v Slovenj Gradcu. V njihovem sestavu so bili vojaki iz neslovenskih območij Jugoslavije. Prebivalstvo se je pritoževalo nad njimi zaradi pogostih kraj (tudi neupravičenih zaseg) in surovega vedenja.[113] Vojaško je bila vsa Slovenija vključena v Vojno oblast 4. armade, ki je bila razdeljena na vojna področja; ta so se delila na komande mest, te pa na rajone. Tako je bilo območje Mislinjske doline vključeno v mariborsko vojno področje, komando mesta Šoštanj, rajon Slovenj Gradec.[114] Od maja do septembra 1945 so znane naslednje vojaške enote, ki so bile nastanjene v Slovenj Gradcu: enote 17. vzhodnobosenske divizije, enote 51. vojvodinske divizije, 7. brigada 23. divizije (zanje domnevamo, da so bile sestavljene iz vojakov izven Slovenije) in še dve enoti, ki sta bili po svojem sestavu slovenski: 3. bataljon Komande mesta Šoštanj (poveljnik je bil Dane Filipovič, politični komisar Jože Petrič - Jožek, načelnik štaba Franc Hanže, poveljniki čet so bili Anton Medved, Marjan Krevh in Pogačar - ime neznano), in 7. strelska četa (verjetno se je formirala po odhodu bataljona; poveljnik je bil

110 KPM, Deset let ljudske oblasti Obč. LO Šmartno pri Slov. Gradcu 1944 - 1954 (brošura, napisana s pisalnim strojem, avtor besedila takratni ravnatelj osnovne šole Šmartno Edvard Resner).

111 KPM, partizansko gradivo, fasc. 51/9/73, poročilo okrajnega odbora OF Slovenj Gradec, 1. 2. 1945, ter fasc. 51/9/68, seznam članov MO OF Slovenj Gradec. Za gospodarstvo je odgovarjal Albert Puncer, za obrt in industrijo Vinko Rozman, za finance Anica Horvat, za narodno imovino Jože Lahovnik, za zdravstvo Jožica Rojc, za prosveto Mema Krötlinger, za agitacijo in propagando Franc Suhadolnik, za ženski odsek Marjana Britovšek, za mladinski odsek Marija Topolšek, za Rdeči križ Frančiška Krofl, za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev Franc Barl, za socialno skrbstvo Pavla Ferjan, za gradbeništvo Štefan Verčnik, za saniteto dr. Alojz Simoniti, za obnovo Anton Krofl.

112 PAM, MLO Slovenj Gradec, zlasti dokumenti oddelka za socialno skrbstvo.

113 ARS II, fasc. 57, dnevna poročila obveščevalnega centra komande mariborskega vojnega področja; informacijska poročila obveščevalnega centra Komande mesta Šoštanj; informacijska poročila obveščevalnega centra štaba slovenske divizije Narodne obrambe, zlasti za mesec junij in julij 1945; ARS III, dnevna poročila slovenske divizije Narodne obrambe. Po nepreverjenih informacijah naj bi skupina vojakov iz slovenjgraške vojašnice eno takih skupin, ki naj bi štela pet mlajših moških (domnevno niti ni bila oborožena), v Radušah že po zajetju postrelila, domnevno zato, ker vodja skupine vojakov - domačin ni pravilno razumel povelja. Pokopani naj bi bili na levi strani ceste v smeri proti Staremu trgu, približno sto metrov nižje od gasilskega doma.

114 Isto; poleg slovenjgraškega so v okviru Komande mesta Šoštanj delovali še rajoni Šoštanj, Vransko in Ljubno. Druge komande mest v okviru mariborskega vojnega področja so bile še Dravograd, Ljutomer, Murska Sobota, Slovenske Konjice, Trbovlje, Celje, Ptuj in Krško.

Anton Medved).[115] V mestu se je nastanila tudi tako imenovana "Narodna milica", njen poveljnik je bil Ivan Sešelj - Metod. Postaje NM so bile tudi v okoliških, celo manjših in bolj odmaknjenih krajih. V mestu pa se je namestila tudi OZNA.

VOJNA ŠKODA

Telesnih poškodb je bilo na območju naše občine 120 primerov, od teh so jih v 40 primerih povzročili Nemci v taborišču, v 78 primerih Nemci doma, v dveh primerih pa ustaši. V enem primeru je šlo za posilstvo. Odvzem svobode s strani okupatorja se je zgodil v 792 primerih, od teh je šlo za 163 primerov zapora, 30 internacij doma, 237 primerov odgona na prisilno delo, 228 prisilnih izselitev in 111 internacij izven Slovenije. Pri oškodovanju imovine gre za zelo različne oblike, ki jih je težko spraviti na skupni imenovalec. Tako je mogoče razumeti, da gre pri požigih ponekod za požige posameznih zgradb, drugod spet za domačije z več zgradbami. Ocenjujemo, da je bilo požganih 40 do 45 zgradb. Nekaj požigov je povzročil nemški okupator, v petih primerih so bili povzročitelji ustaši ob svojem umiku; nekaj domačij in posameznih zgradb so požgali partizani. Ocenjujemo tudi, da so Nemci ob obvezni oddaji pridelkov nasilno odpeljali od 180 do 200 glav goveje živine, 11 konj, 72 svinj, 30 do 50 ovac, več sto ton različnih prehrambenih artiklov ter mnogo orodja, obleke, obutve ter drugega blaga. Kljub pomanjkanju tovrstnih primerjalnih študij za vso Slovenijo pa lahko trdimo, da škoda vendarle ni bila tako huda kot v nekaterih drugih predelih Slovenije, zlasti na Dolenjskem, Notranjskem in Primorskem pa tudi v nekaterih predelih Štajerske (Kozjansko in Zgornja Savinjska dolina zlasti po nemški decembrski ofenzivi 1944).[116]

---

115 PAM, MLO Slovenj Gradec, potrdilo MLO, 28. 12. 1946, da je čevljarski mojster Jože Juvan s svojim osebjem od 12. 5. do 12. 8. 1945 delal v svoji delavnici izključno za potrebe 3. bataljona Komande mesta Šoštanj in 7. strelske čete v Slovenj Gradcu in da za to ni dobil nobenega plačila; PAM, KLO Legen, dopis Komandi 4. armije Ljubljana in Okrajnemu LO Prevalje, odseku za finance Prevalje, 10. 1. 1947 s seznamom kmetov z Legna, ki so vojski prispevali seno, slamo, travo in drugo, ter cena posameznih artiklov (omenjajo se 17. in 51. divizija , 7. brigada 23. divizije ter 3. bataljon Komande mesta Šoštanj, ki da so bili v garnizonu Slovenj Gradec, kmetje pa so jim dajali pomoč **od maja do septembra 1945;** za 7. brigado 23. divizije navaja dokument, da je imela v tem času nekajmesečne vaje, tudi na območju Legna); glede Jožeta Petriča - Jožka KPM, partizanska saniteta, njegov spominski zapis, glede Antona Medveda pa arhiv SBSG, matična knjiga pacientov 1941 - 1945; izjava I. G., M. K. in S. H. avtorju.

116 O vojni škodi imamo ohranjeno vse gradivo, ki ga je posebej v ta namen ustanovljena komisija začela zbirati v začetku septembra 1945 (ohranjeno, pa tudi urejeno in popisano je za vse območje današnje Koroške v Republiki Sloveniji), pa tudi v zbirki KUZOP. Seveda se je delo obeh komisij na lokalnem nivoju prekrivalo, pa tudi v obeh so bili pogosto isti ljudje. Zbrani podatki se nanašajo na čas do 15. maja 1945; čez ta datum torej ne sežejo in tako v gradivu ni podatkov o povojnih usmrtitvah, pa tudi ne o ljudeh, ki so bili po vojni zaprti. So pa podatki o padlih in pogrešanih mobilizirancih v nemško vojsko, tu in tam pa tudi o tistih osebah, ki jih je usmrtilo osvobodilno gibanje. Zbirni podatki so urejeni in vpisani v posebne tabele z rubrikami Umor, Telesna poškodba, Omejitev osebne svobode in Poškodba imovine (odslej: PAM, Vojna škoda).

ŽRTVE

Za objavo ilustracij uredništvo portala SIstory nima dovoljenja avtorja

ŽRTVE APRILSKE VOJNE 1941

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Način smrti
Cevsar Adolf	1909	Vodriž	november 1944	Hanau/Main	neznano (ujetnik od 1941)
Merkač Jože	14.3.1913	Brde	9.4.1941	Trbonje	padel
Pačnik Anton	1918	Vukovar	10.10.1943	Berlin	umrl kot nemški vojni ujetnik

ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI

Že uvodoma je bilo povedano, da je nemška vojska zasedla Slovenj Gradec brez bojev. Je pa bil Slovenj Gradec pomembno mobilizacijsko zbirališče jugoslovanske vojske že zaradi svoje lege v bližini meje in zaradi vojašnice, ki je bila zgrajena 1940.[117] Pomožne lokacije za nastanitev rezervistov so bile tudi v drugih javnih zgradbah, med drugim v meščanski šoli. Tam je v dneh zbiranja vojske prišlo do tragične smrtne žrtve, ko je rezervist Alojz Blaznik iz Radelj 8. aprila naredil samomor s puško. So pa bili rezervisti z našega območja vključeni v vojaške enote v drugih predelih Slovenije in Jugoslavije. V bojih je z našega območja padla samo ena smrtna žrtev, **Jože Merkač** iz Brd, in sicer v okolici Dravograda.[118] **Adolf Cevsar,** sin prevžitkarja iz Vodriža, naj bi po navedbah sorodnikov umrl novembra 1944 v ujetniškem taborišču v Nemčiji.[119] Če to drži, je bolj verjetno, da je umrl prej. Nemška nacistična oblast na okupacijskem območju Spodnje Štajerske je namreč že od začetka pozivala ljudi, naj pristojnim županom prijavijo svoje sorodnike, ki so morebiti še v ujetništvu kot vojaki bivše jugoslovanske vojske, češ da se bodo kot Spodnještajerci tako lahko v kratkem vrnili domov.[120] Tako so se ujetniki večinoma vrnili v 2. polovici 1942. in v 1. polovici 1943. So pa mnogi bili kmalu poklicani k naboru za nemško vojsko. Še v izjavi, ki jo je sestavil Krajevni odbor ZZB NOV Šmiklavž 15. 2. 1950, je zapisano, da se omenjeni iz nemškega ujetništva, v katerega je prišel po zajetju v okolici Varaždina, ni vrnil.[121] Naslednji, **Anton Pačnik,** je prav tako umrl v ujetništvu; doma je bil iz Slovenj Gradca, bil pa je aktiven narednik jugoslovanske vojske in kot tak služboval po različnih krajih tedanje Jugoslavije. Zanj sem se zelo lahko odločil, da ga uvrstim med domačine, kajti v krajih, kjer je nazadnje služboval, ga gotovo nihče ne bi štel med žrtve oz. ga gotovo sploh ne bi evidentiral. Glede na to, da ga niso šteli kot prebivalca Spodnje Štajerske ali Koroške, je moral do nadaljnjega ostati v ujetništvu.[122]

117 Župnijska kronika Slovenj Gradec; mestni župnik Jakob Soklič ocenjuje vojašnico kot nepotrebno, pove pa, da so ga pritegnili k blagoslovitvi temeljnih kamnov skupaj s pravoslavnim popom in muslimanskim imamom. Znano pa je, da je bila potrebna (poleg države za njeno obrambo) zlasti slovenjgraškim gostilničarjem in hotelirjem, ki jim je bistveno povečala promet.

118 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 1941.

119 PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec.

120 VAB, 23. 6. 1941.

121 KPM, partizansko gradivo, fasc. 33/I, izjava Krajevnega odbora ZZB NOV Šmiklavž , 15. 2. 1950.

122 PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec.

Za objavo ilustracij uredništvo portala SIstory nima dovoljenja avtorja

ŽRTVE MED PARTIZANI

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH

Število žrtev in problemi v zvezi z njegovim ugotavljanjem: Po podatkih, ki smo jih doslej uspeli zbrati, je v partizanih padlo ali na drugačne načine preminilo **180 domačinov** z ozemlja, ki danes pripada mestni občini Slovenj Gradec.[123] Že na začetku je treba pripomniti, da smo v to skupino šteli vse tiste partizane, ki so padli ali preminili v tej vlogi, torej tudi tiste, ki so jih Nemci zajeli in jih neposredno po zajetju ustrelili, tiste pa, ki so jih poslali v taborišča in so tam preminili, štejemo med žrtve nacističnega nasilja. V to skupino žrtev štejemo tudi partizane, ki so bili iz kakršnih koli vzrokov usmrčeni, le da mednje nismo uvrstili skupine iz Podgorja, ki je bila usmrčena v Javorju 17. marca 1944, ker so bili v Bračičevo brigado komaj pripeljani in jih po našem mnenju še ne moremo šteti med partizane. Kot je bilo že uvodoma povedano, so padli in drugače preminuli partizani tista skupina žrtev, ki so jo že zgodaj začeli popisovati (tudi za žrtve nacističnega nasilja velja enako), in sicer že med vojno v okviru komisij za vojne zločine pri odborih OF, nato že leta 1945 pri popisu vojne škode in vojnih žrtev (popis je za Koroško v okviru Republike Slovenije v celoti ohranjen v Pokrajinskem arhivu v Mariboru), pozneje pa v okviru za ta namen ustanovljenih zgodovinskih komisij pri krajevnih organizacijah ZB. Tako imamo v muzeju precej dokumentacije o popisovanju v petdesetih in pozneje še enkrat v šestdesetih letih. Kot je mogoče razbrati iz dokumentacije, pa popisovanje, kljub temu, da je šlo za priznane žrtve, ni potekalo povsem gladko. Kljub temu je bilo opravljeno veliko delo; do leta 1954, ko je potekala glavna akcija popisovanja, je bilo na območju, ki ga obravnavamo, evidentiranih 160 padlih partizanov in 74 žrtev nacističnega nasilja.[124] Na osnovi gradiva je tedanji ravnatelj muzeja Bogdan Žolnir sestavil posebne spominske knjige za posamezne večje kraje in za njihovo okolico za vso Koroško. Imena vseh, ki so jih ugotovili, so tudi vklesali na spomenike in plošče - znamenja NOB, za katera se je pod vplivom srbohrvaščine bolj uveljavil izraz "obeležja", za partizane pa izraz "borci". Prvi spomenik, arhitektonsko zelo dovršen, tri tristranične prisekane piramide, sezidane iz granitnih blokov (avtor je ing. arh. Zoran Didek), posvečen talcem, ki so bili tam ustreljeni 9. marca 1944, ter padlim partizanom in žrtvam z območja Legna, so odkrili ob dnevu OF leta 1951, istočasno pa tudi spominsko ploščo na osnovni šoli Šmartno (tudi za odkritje spomenikov in znamenj se je po vojni uveljavila srbohrvaška beseda "otvoritev"). Nato so sledili novi spomeniki in spominska znamenja, tako da je danes natančno število težko zapisati. Ob postavljanju nekaterih spomenikov so istočasno izvršili tudi prekope padlih partizanov in žrtev in njihovo koncentracijo v skupnih grobiščih, za

123 Poleg teh so še trije, ki so jih sorodniki ob popisu vojne škode septembra 1945 navedli kot pogrešane in za katere nismo mogli ugotoviti, ali so preminili ali ne: **Viktor** in **Stanislav Obreza,** Graška gora, in **Karel Volavc,** Šmiklavž. Za Viktorja Obrezo je zapisano, da je bil star 25 let, po poklicu delavec, stanujoč na Graški gori 12, borec NOV, padel 14. 5. 1945 v Labotski dolini na Koroškem, za Stanislava Obrezo, da je bil star 22 let, po poklicu čevljar, stanujoč prav tako na Graški gori 12, 20. 10. 1944 odšel z brigado v Savinjsko dolino, povzročitelj smrti ni znan (PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, škatla 12), za Karla Volavca pa, da je bil star 30 let, po poklicu tesar, živel v Šmiklavžu, borec NOV, padel 1. 4. 1945 na Koroškem (PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, škatla 53). Nobeden izmed njih ni omenjen med padlimi partizani niti v svojem kraju niti (morda pomotoma) v katerem izmed sosednjih območij.

124 KPM, muzejski arhiv, zapisniki sej muzejskega sveta, 1954. V vsem slovenjgraškem okraju (današnja Koroška v Republiki Sloveniji) je bilo do leta 1952 evidentiranih 610 padlih partizanov in 384 žrtev nacističnega nasilja, skupaj 994, pozneje se je število vseh povzpelo na 1008; zanje je ZB podelila sorodnikom spomenice. Poleg teh je v aprilski vojni 1941 padlo pet vojakov - domačinov; zanje so bile izdelane in podeljene posebne spomenice.

prekop nekaterih so poskrbeli svojci, tako da je danes najbrž malo partizanskih grobov, ki bi še bili izven urejenih grobišč. Osrednjo grobnico za Mislinjsko dolino s parkom herojev so uredili v Slovenj Gradcu leta 1961; zasnoval jo je ing. arh. Branko Kocmut, doprsne kipe je izdelal akademski kipar Stane Keržič, avtor besedila pa je pisatelj France Filipič.[125]

Število padlih partizanov in žrtev nacističnega nasilja, ki sem ga doslej ugotovil v svoji raziskavi, pa je večje od doslej znanega.[126] Večje ugotovljeno število je posledica monografij o partizanskih enotah, ki so izšle v zadnjih tridesetih letih in ki vsebujejo tudi sezname partizanov, posebej padlih, podatke pa so zbirali odbori enot. Težava je le v tem, da so tudi ti podatki pogosto pomanjkljivi in smo večkrat v dilemi, kam uvrstiti posamezno žrtev. Navedeni so kraji, od koder naj bi žrtve bile, vendar iz seznamov ni jasno razvidno, ali gre za kraj rojstva ali za kraj stalnega bivališča na dan 6. april 1941 ali na dan, ko je omenjena oseba šla v partizane. Tudi način smrti iz omenjenih seznamov ni jasno razviden, pogosto je navedena samo letnica smrti ali samo formulacija, da je "padel". Večje število ugotovljenih žrtev je tudi posledica delovanja občinske komisije za povojne poboje in medvojna nedokumentirana smrtna izginotja, ki je evidentirala več partizanov, ki so jih usmrtili sami in doslej niso bili evidentirani, pa tudi uporabe novih zbirk podatkov, kot so matične knjige, popis vojne škode in drugih.

Postavlja se vprašanje, kolikšen odstotek od skupnega števila oseb, ki so šle v partizane, predstavljajo padli, ali drugače, **koliko je bilo vseh partizanov na območju sedanje mestne občine Slovenj Gradec.** Do tega števila do danes še nismo prišli; gradiva je veliko, potrebna pa je natančna obdelava, ki bo trajala dolgo. Na osnovi analogije z območjem občine Mislinja in območjem Mežiške doline (za ti dve območji so podatki znani), kjer je bila ugotovljena smrtnost med partizani približno 20-odstotna, sklepamo, da je morala biti podobna tudi za območje sedanje mestne občine Slovenj Gradec. Torej je vseh partizanov - domačinov moralo biti okrog 900, kar je okrog 8 odstotkov takratnega prebivalstva (za Mežiško dolino je ugotovljenih 10 odstotkov).[127] Medtem ko je bil do kapitulacije Italije vstop v slovensko partizansko vojsko načeloma prostovoljen, je po znanem razglasu Glavnega štaba NOV in POS in IOOF o splošni mobilizaciji z 11. septembra 1943 postal obveznik partizanske vojske vsak moški od 17. do 45. leta.[128] Do kolikšne mere je bilo mogoče ta odlok uresničiti, je bilo odvisno od moči osvobodilnega gibanja na posameznih območjih Slovenije. Na Štajerskem in Koroškem je dolgo časa, vsaj do aprila 1944, veljalo načelo prostovoljnosti; še takrat so po direktivah dajali prednost tistim, ki so imeli pozive za nemško vojsko ali pa so prišli iz nje na dopust. Kljub temu lahko rečemo, da se je tudi na našem območju jeziček na tehtnici prevesil po prihodu 14. divizije, katere prihod že v zimskem času je bil rezultat pričakovanj o neizčrpnih možnostih mobilizacije, pa tudi pričakovanja okupatorjeve pomladanske mobilizacije; šlo je za

125 Jože Potočnik, Spomeniki in znamenja NOB v občini Slovenj Gradec, Slovenj Gradec 1985.

126 KPM, partizansko gradivo, fasc. 14, spominske knjige padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja, nekdanji občini Slovenj Gradec in Radlje.

127 Za Mislinjo glej Spominska knjiga padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja, Mislinja (KPM, partizansko gradivo, fasc. 14), kjer je navedenih skupno 226 partizanov, od teh 44 padlih, za Mežiško dolino pa Marjan Linasi, Koroške partizanske enote (magistrska naloga), posebej zbirka podatkov o koroških partizanih, ki si jo je naredil avtor na osnovi množice dokumentov in literature in ki vsebuje okrog 3600 oseb.

to, kdo bo koga pri mobilizaciji prehitel.[129] Tako je največ ljudi z našega območja šlo v partizane spomladi, poleti in jeseni 1944, torej v času največjega razmaha osvobodilnega gibanja. Načini mobilizacije so bili različni, največ so se enote posluževale pošiljanja mobilizacijskih patrulj v povezavi z lokalnimi aktivisti OF, pozneje so bili za mobilizacijo pri odborih OF zadolženi zlasti vojni referenti. Zlasti pri mobilizaciji dopustnikov iz nemške vojske je pogosto šlo za vnaprej dogovorjeno prisilno mobilizacijo, povezano s kakšno lažjo obliko nasilja, izvršeno pred ljudmi, kar je bilo bližnjim sorodnikom dobrodošel izgovor pred okupatorjevimi oblastmi, da so se na ta način ubranili njenih povračilnih ukrepov. Postavlja se vprašanje, do kakšne mere je dejansko šlo za prostovoljnost odhoda v partizane in do kakšne mere za prisilo. V vojnih razmerah, kakršne so bile, in ob okupacijskem sistemu, kakršen je bil, o pravi prostovoljnosti v nobenem primeru ni mogoče govoriti. Nacistični sistem je bil totalitaren, kar praktično pomeni, da je bilo slehernemu posamezniku določeno njegovo mesto in vloga. Preprosteje povedano, režim nikogar ni pustil pri miru. Večina moških v najboljših letih je bila obveznikov nemške vojske. Pozneje so postali obvezniki folkssturma tudi še ne polnoletni fantje, pa tudi možje, ki so bili že v letih. Kolikor so moške zaradi gospodarskih potreb pustili nemobilizirane, so jih vključili v vermanšaft in druge okupatorjeve pomožne oborožene formacije, v katerih je bilo tudi mogoče izgubiti življenje.[130] Življenje pa so ljudje izgubljali tudi na druge načine, ki jih prinese vojna - kot naključni mimoidoči ob spopadih, zaradi zavezniških bombardiranj itd. Tako kot nam manjkajo zbirni podatki o celotnem številu partizanov z našega območja, nam manjkajo še drugi podatki, na primer, koliko mobiliziranih je ostalo v partizanskih enotah, koliko pa jih je dezertiralo, bilo ujetih ali celo odpuščenih iz zdravstvenih razlogov. Sklepamo, da je bilo dezerterjev razmeroma malo.[131] Res pa je, da se je v zimi 1944/45 zlasti na Štajerskem zaradi izjemno težkih razmer rodil pojav, ki so ga v partizanskem besednjaku imenovali "skrivaštvo" ali tudi "zabitništvo": mnogo borcev se je odtujilo od svojih enot, vendar niso dezertirali v pravem pomenu besede, torej prebežali k okupatorju, ampak so se začasno prikrili; ob nastopu pomladi so se spet sami javili v svojih enotah ali so jih tja pripeljale patrulje VDV ali pa so se priključili najbližnji skupini "terencev".

---

128 Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, VI. del (odslej Zbornik NOV, VI), 7. knjiga, dok. št. 22, str. 38; Tone Ferenc, Ljudska oblast na Slovenskem 1941 - 1945, 2. knjiga, Ljubljana 1985, str. 39-55 (odslej: Ferenc, Ljudska oblast).

129 Glej op. 98.

130 Natančnega podatka, koliko pripadnikov vermanšafta je v bojih proti partizanskim enotam padlo in koliko je bilo ranjenih, nimamo in tudi dr. Tone Ferenc ga v svoji že navedeni razpravi ne navaja. Za orientacijo nam lahko služijo podatki, ki jih je Štajerska domovinska zveza, pod katero je vermanšaft sodil, objavljala v svojem listu Befehlsblatt des StHb. Težava je v tem, da je skupaj objavljala padle pripadnike vermanšafta in ustreljene funkcionarje Štajerske domovinske zveze. Enih in drugih smo po omenjeni publikaciji evidentirali okrog 480. (Befehlsblatt des StHb, vse številke). Dr. Marjan Žnidarič jih za obdobje 1941-1944 navaja 239 (Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni, Celje 2001, str. 63). Poleg tega obstajajo tudi podatki posebej za SS - Sonderstandarte Untersteiermark, da je do konca leta 1944 utrpela 298 padlih. (Muzej novejše zgodovine Maribor, zbirka Štajerske domovinske zveze, fasc. 3).

131 Marjan Linasi, Kako je nemški okupator ocenjeval razmere v Mežiški dolini 1941 - 1945, Koroški zbornik, št. 3, 2001, str. 56-84; nemška orožniška poročila iz Mežiške doline navajajo, da je dezerterjev malo in da tisti, ki so se od partizanov vendarle vrnili, izjavljajo, da je mogoče iz partizanske enote dezertirati kadarkoli. Nemško poročilo s konca junija 1943 pa za celotno Gorenjsko pravi, da je do tedaj odšlo v partizane okrog 3000 oseb, od teh jih le 10 do 15 odstotkov ocenjujejo kot prisilno mobilizirane, ostali pa so šli v partizane prostovoljno.

Spol: Med padlimi ali na drugačne načine preminulimi partizani imamo štiri ženske, vsi drugi pa so moški. To je logično, kajti glavno težo oboroženega boja so nosili moški. Pogoji v partizanskih enotah so bili za ženske skrajno neugodni. Kljub temu njihove vloge ne smemo zanemarjati, kajti praksa odporniških gibanj po vsej Evropi v času 2. svetovne vojne je pokazala, da so pri oskrbi in obveščanju partizanskih enot imele ravno ženske, pa tudi otroci, neprecenljivo vlogo.[132]

Povprečna starost: Povprečna starost padlih in drugače preminulih partizanov z našega območja je bila 26 let.

Kraj rojstva: Za nekatere ni znan, za večino pa je znan. Med tistimi, kjer je kraj rojstva znan, se jih je večina rodila na območju sedanje mestne občine Slovenj Gradec, kar dokazuje, da so bile migracije ljudi v tistem času majhne: iz svojega rojstnega kraja so hodili v službo in se ženili v sosednji kraj ali kvečjemu v kraj znotraj omejenega kroga.

Gostota umiranja glede na leta vojne: je bila tesno povezana z razvojem oboroženega odpora, ki je pri nas, kot smo uvodoma povedali, nekoliko kasnil za razvojem v nekaterih drugih slovenskih pokrajinah oz. predelih. V letu 1941 je padel samo en partizan z našega območja, v letu 1942 dva, 1943 štirje, v letu 1944 jih je padlo kar 94 ali več kot polovica vseh padlih, v letu 1945 pa 78 (za enega datum smrti ni znan).

Kraj stalnega bivališča: Glej tabelo na koncu knjige.

Poklic: Eden izmed padlih partizanov je bil oficir jugoslovanske vojske, ki pa je po aprilski vojni izgubil službo in se je preživljal kot delavec, v partizanih pa je bil navaden borec. Podobno usodo sta doživela dva aktivna podnarednika jugoslovanske vojske. Civilne osebe z visoko izobrazbo ni bilo med padlimi partizani nobene, bil je le en študent medicine. Med srednješolskimi poklici so bili geometer, komercialist in dva dijaka gimnazije. Vsi drugi padli so imeli kvečjemu poklicno izobrazbo, 50 je bilo nekvalificiranih delavcev, 19 kmečkih delavcev, 9 kmetov in 33 kmečkih sinov. Skratka, tudi poklicna struktura padlih partizanov je približno v skladu s takratno poklicno strukturo prebivalstva nasploh, le da je bilo intelektualcev v partizanih razmeroma malo in je skladno s tem tudi število le-teh, ki so padli.

Vloga v NOV: Anton Plešnik - Murat iz Starega trga je izmed partizanov z območja sedanje mestne občine Slovenj Gradec dosegel najvišji položaj poveljnika elitne partizanske brigade (poleg njega je položaj poveljnika brigade - Zidanškove - za več kot mesec dni dosegel tudi Mihael Ramšak z Legna, ki pa je umrl po vojni). Pred vojno je bil Plešnik aktivni pehotni podnarednik, med vojno so ga Nemci zaprli v taborišču Strnišče pri Ptuju, od koder je novembra 1943 pobegnil v Pohorski odred in nato v odredu opravljal različne vojaške dolžnosti, v Zidanškovi brigadi pa je bil poveljnik 2. bataljona. Po ustanovitvi Pohorskega odreda, pozneje preimenovanega v Lackov odred, je od druge polovice julija do ponovne preureditve odreda 8. decembra 1944 opravljal dolžnost poveljnika. Vodil je odred pri pomembnem podvigu, ko je septembra 1944 prečkal Dravo in odšel na Kozjak, ki mu je bil dodeljen kot zelo občutljivo operativno območje zaradi slovensko - avstrijske nacionalne meje. Odred je pri svojih akcijah posegal tudi globoko na avstrijsko ozemlje s povsem nemško govorečim prebivalstvom. O

132 Vlogo žensk in otrok je spoznal tudi okupator, kar se lepo razbere tudi iz analize, ki jo je julija 1944 naredilo poveljstvo 2. čete 3. bataljona 13. SS policijskega polka, ki je bila nameščena v Črni (glej op. 133; ker nimamo ustreznega dokumenta iz Mislinjske doline, si moramo spet pomagati z dokumenti iz sosešcine).

Plešniku kot poveljniku, ki je bil sicer med partizani zelo znan, so že med vojno, zlasti pa po vojni krožila nasprotujoča si mnenja, od velikih pohval do kritik. Pohvale so šle na račun njegovega poguma, odločnosti in vojaškega strokovnega znanja, zaradi česar so mu borci zaupali in se v bojih ob njem počutili varne. Z borci je tudi znal vzpostaviti neposreden stik in jim s preprostimi besedami okrepiti bojno moralo bolj kot politični funkcionarji. Kritike pa so bile usmerjene v pretirano strogost, red in disciplino, ki jo je zahteval in zaradi kršitve katere je včasih dal kakega partizana tudi usmrtiti. Hotel je biti uspešen poveljnik in je temu cilju podrejal vse drugo. Kljub nekaterim pomanjkljivostim je štab 4. operativne cone očitno cenil njegove vojaške sposobnosti in ga za poveljevanjem Lackovemu odredu najprej imenoval za namestnika poveljnika, nato pa 9. januarja 1945 za poveljnika Tomšičeve brigade, ki je bila prva brigada slovenske partizanske vojske in je veljala za eno najboljših enot med partizansko vojsko; kot tako jo je ocenjeval tudi nemški okupator.[133]

Šest padlih borcev je bilo poveljnikov čet, eden namestnik poveljnika, eden poveljnik minerskega voda, trije politični komisarji čet. Več kot sto jih je padlo v vlogi navadnih borcev, večinoma v bojnih enotah. V teh so bili še posebej izpostavljeni strojničarji in kurirji. Iz tabele padlih pa je razvidno, da so bile izgube tudi med borci "zalednih" enot in ustanov.

Kraj smrti: 20 do 25 odstotkov partizanov je padlo na domačem terenu, in sicer največ na območjih, na katerih so se najpogosteje odvijali boji (Pohorje, Graška gora, Razbor, Podgorje). Vsi drugi pa so padli izven domačega terena, kar je dokaz, da so bili večinoma vključeni v bojne enote, največ v brigade, ki so se po svoji naravi bojevanja neprestano premikale ne le iz kraja v kraj, ampak tudi iz pokrajine v pokrajino. Z vsega ozemlja 4. operativne cone (Štajerska s Prekmurjem, Koroška, del Gorenjske in del Dolenjske) je bilo okrog 8000 novomobilizirancev poslanih na Dolenjsko v enote 7. korpusa; po padlih vidimo, da so bili poslani tudi z našega območja, vendar konkretnih podatkov o številu poslanih (še) nimamo. Vemo le, da jih je na Dolenjskem padlo 13, na Gorenjskem eden, na Notranjskem, Primorskem z Istro in v Prekmurju ni padel nobeden, prav tako ni znano, da bi kdo izmed domačinov padel kot pripadnik zavezniške vojske ali kot pripadnik kateregakoli odporniškega gibanja v drugih zasedenih evropskih državah. Na Koroškem južno od senžermenske meje (Mežiška dolina z območjem Dravograda) je padlo 13 borcev, severno od senžermenske meje štirje, 15 pa na območju nekdanje Jugoslavije. Zlasti so to bili izgnanci, ki so se vključili v tamkajšnje partizanske enote, pripadniki 1. in 2. jugoslovanske brigade in drugih enot, ki so nastale v Sovjetski zvezi in so se vanje vključili tudi prisilni mobiliziranci z našega območja, ki so na vzhodni fronti na kakršen koli način prišli v sovjetsko ujetništvo, in pripadniki prekomorskih brigad, ki so tudi kot prisilni mobiliziranci prišli v ujetništvo angloameriških enot. Za več borcev ni podatka o kraju smrti. 93 pa jih je padlo na vsem ostalem območju Štajerske, od tega si sledijo Pohorje (24), Savinjska dolina - Zgornja in Spodnja (21), Šaleška dolina (15), ostalo pa so drugi predeli Štajerske.

Padli po enotah: Največ borcev z našega območja je padlo v Šercerjevi in Zidanškovi brigadi (23), sledijo Tomšičeva (19) in Bračičeva brigada (18). Med enotami, kjer je padlo vsaj pet

133 Milan Ževart, Lackov odred, Maribor 1988, str. 126-127 in 280-281 (odslej: Ževart, Lackov odred); Milan Ževart, Elaborat štaba Treeckove bojne skupine o narodnoosvobodilnem boju na Štajerskem, Časopis za zgodovino in narodopisje št. 2, 1990, str. 153-198; KPM, pisni izjavi Jožeta Vanca - Ludvika in Franca Fišerja - Vasilija; izjava Bernarda Hudolista avtorju.

borcev, so še Lackov odred (7), 1. jugoslovanska brigada, ustanovljena v Sovjetski zvezi (6), in Peta prekomorska brigada (5). Omeniti velja še Pohorski bataljon, v katerem sta padla dva naša domačina, in Pohorski odred, v katerem so padli trije naši domačini. V vseh drugih številnih enotah ali ustanovah osvobodilnega gibanja je padel eden, dva ali največ trije borci z našega območja.

Način smrti: Načinov smrti med borci z našega območja je bilo mnogo. Težava je v tem, da so opisi njihove smrti ponekod pomanjkljivi, tako da je marsikaterega posameznika težko uvrstiti v ustrezno podskupino. Največ borcev je padlo v bojih, kar pomeni ob napadih na postojanke, ob manevrskih bojih na odprtem terenu ali če so padli v zasedo, zavozili na mino in drugo, nekaj jih je bilo ranjenih in so umrli v partizanski bolnišnici ali ob prenosu vanjo, nekaj so jih usmrtili sami, nekateri so izginili ali pa je njihova usoda neznana, nekaj jih je bilo ustreljenih po nesreči, nekatere so kot ranjence Nemci ujeli in jih ustrelili ali ubili, en ranjenec je kot ujetnik umrl, nekaj so jih Nemci kot neranjene ujeli in ustrelili ali ubili, trije so v skrajni sili naredili samomor. Eden izmed borcev je umrl doma bolan, eden pa je umrl zaradi podhladitve. Nemogoče je v besedilu opisati usodo vseh, posebej ker imamo o mnogih zelo skope podatke. V nadaljevanju bomo iz vsake od navedenih podskupin, ki smo jih oblikovali po načinu smrti, opisali najbolj značilne primere.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Način smrti
Anderlič Srečko	15.11.1921	Šmiklavž	6.3.1944	Velunja	padel
Anželak Ladislav	17.6.1926	Razbor	8.10.1944	Velenje	padel
Anželak Valentin	7.2.1913	Razbor	21.4.1945	Šmihel nad Mozirjem	padel
Apačnik Frančišek	24.1.1906	Stari trg	7.1.1945	Konjski vrh/Luče	padel
Apšner Franc	27.12.1904	Stari trg	26.12.1944	Gornji Grad	padel
Arčnik Franc	/	Pameče	julij 1944	/	padel
Areh Stanko	30.4.1925	Stari trg	11.3.1945	Hinje	padel
Barl Jožef	6.2.1923	Vodriž	3.12.1944	Bele vode	padel
Bizjak Stanislav	1.5.1925	Muta	1.1.1945	/	neugotovljeno
Blodnik Blaž	31.1.1911	Gradišče	3.7.1944	Šmihel nad Mozirjem	padel
Blodnik Jože	17.3.1919	Gradišče	2.12.1944	Paška vas	ranjen, ujet, ustreljen
Breznik Franc	1927	Troblje	12.12.1944	Podhrastec/Šoštanj	ranjen, ujet, ustreljen
Breznik Luka	18.10.1913	Podgorje	/	/	pogrešan
Breznik Rudolf	1919	Šmartno	1944	Dolenjska	padel
Bricman Karel	5.11.1911	Legen	9.1.1945	Belska planina/Solčava	zmrznil in umrl
Bricman Ivan	7.7.1903	Slovenj Gradec	15.6.1944	Razbor	padel
Bučinek Drago	1.9.1922	Slovenj Gradec	4.4.1944	Pameče (Jesenk)	padel
Cevsar Ivan	26.10.1927	Turiška vas	13.7.1944	Zg. Savinjska dol.	ranjen, umrl
Čas Franc	1905	Vrhe	25.12.1944	Savinjska dolina	izginil
Čas Mirko	19.12.1925	Šmiklavž	10.11.1944	Št. Vid/Stična	padel
Čretnik Ivan	3.4.1925	Podgorje	1.3.1945	Vače/Litija	padel

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Način smrti
Dravšnik Friderik	1913	Legen	9.8.1943	Podgorje	ujet, samomor
Druškovič Jože	12.3.1912	Slovenj Gradec	23.1.1942	Han Pjesak	padel
Duler Franc	1.12.1918	Pameče	27.11.1942	Ribnica na Pohorju	ranjen, ujet, ustreljen
Egič Vekoslav	1919	Slovenj Gradec	13.2.1945	Črneče	ujet, ustreljen
Fele Anton	20.1.1925	Šmartno	10.3.1945	Bele vode	ranjen, ujet, ubit
Ferjan Radoslav	11.1.1923	Slovenj Gradec	28.9.1944	Fala	padel
Gams Alfonz	25.7.1913	Stari trg	12.2.1945	Negova	padel
Gams Slavko	3.6.1915	Stari trg	10.2.1945	Sele	padel
Gašper Jože	18.4.1926	Legen	15.11945	Črna na Koroškem	padel
Golob Avgust	8.8.1912	Stari trg	junij 1944	Razbor	padel
Goršek Štefan	1.5.1919	Turiška vas	2.2.1945	Otiški vrh	ranjen, ustreljen
Grabner Rudolf	1909	Sele	1945 1.1.	/ Dravograd	padel
Gregorič Ivan	12.9.1911	Slovenj Gradec	19.9.1944	Skomarje/Zreče	padel
Grešovnik Ivan	24.3.1919	Podgorje	december 1944	Stranice	padel
Grobelnik Jože	1927	Golavabuka	21.1.1945	Graška gora	usmrčen
Hartman Ferdo	19.4.1912	Turiška vas	3.7.1944	Golavabuka	po nesreči ustreljen
Hartman Vinko	21.1.1910	Šmartno	6.5.1945	Žerjav	ujet, ustreljen
Herman Mihael	17.9.1914	Raduše	20.4.1945	Šmarješke toplice	padel
Hodnik Franc	19.9.1922	Legen	6.11.1945	Jevnica	padel
Horvat Rudolf	5.4.1913	Golavabuka	16.6.1944	Savinjska dolina	neznano
Hovnik Jože	17.3.1927	Sele	11.2.1945	Razbor	usmrčen
Hovnik Urban	24.9.1911	Vrhe	20.12.1944	Gornji Grad	izginil
Hren Ivan	22.1.1913	Pameče	6.3.1945	Uršna sela	padel
Hribernik Slavko	19.10.1919	Golavabuka	16.4.1945	Djakovo	padel
Ibel Helena	24.3.1927	Slovenj Gradec	17.1.1944	litijsko okrožje	usmrčena
Ivančič Nada	1918	Slovenj Gradec	december 1944	Zg. Savinjska dolina	izginila
Jelen Zvonko	6.2.1924	Slovenj Gradec	11.3.1945	Vrhe-Selo/Dolenjska	padel
Jelen Ivan	14.5.1927	Razbor	9.12.1944	Ojstrica	samomor v sili
Jeromel Jože	16.2.1910	Brde	11.5.1945	Borovlje	padel
Jeseničnik Jože	1921	Mislinj. Dobrava	15.1.1945	Vinkovci	padel
Kašnik Ignac	31.7.1921	Gmajna	24.12.1944	Skala/Otok/Srem	padel
Kašnik Fortunat	5.7.1907	Legen	21.12.1944	Selo/Žakanje, Hrvaška	padel
Kašnik Ivan	15.12.1914	Gmajna	10.2.1945	Gmajna	umrl doma bolan
Kavčič Jože	17.11.1917	Sele	6.3.1945	Raduše (Prevolnik)	padel
Klančič Adolf	20.5.1915	Legen	13.11.1944	Legen (Popijal)	padel
Klančnik Fortunat	8.7.1921	Šmartno	15.4.1945	Beravci/Brčko-Bjelina	padel
Knap Andrej	1927	Podgorje	16.2.1945	Pohorje (Ribniško j.)	padel

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Način smrti
Knez Ivan	23.1.1925	Razbor	november 1944	Čačak	padel
Kolman Ivan	24.4.1907	Slovenj Gradec	maj 1945	domnevno pri Borovljah	domnevno padel
Konečnik Viktor	27.10.1918	Šmartno	12.12.1944	Št. Bric/Škale, Velenje	ranjen, ujet,-ustreljen
Konečnik Ivan	30.11.1920	Mislinj. Dobrava	10.3.1945	Prevole/Suha krajina	padel
Konečnik Franc	1910	Stari trg	1944	/	neznano
Kostanjevec Ferdinand	1.5.1914	Podgorje	15.5.1944	Langersvald/Ribnica na P.	ranjen, umrl
Kotalo Florjan	1.5.1925	Vrhe	22.11.1944	Kot/Prevalje	padel
Kotnik Martin	4.9.1905	Gmajna	november 1944	Kozjak	padel
Kotnik Jože	17.2.1927	Stari trg	3.3.1945	Kolovrat/Zagorje	padel
Kotnik Ludvik	26.8.1921	Mislinj. Dobrava	7.12.1944	Št. Vid/Mislinja	ustreljen
Krajger Mirko	4.4.1924	Brde	12.5.1945	Sv. Marjeta/Celovec	po nesreči ustreljen
Krančan Stanislav	17.2.1924	Stari trg	6.2.1945	Sele/Sl. Gradec	padel
Krajnc Ivan	5.4.1925	Brde	24.5.1944	Lukanja/Oplotnica	padel
Krajnc Ivan	27.8.1914	Golavabuka	29.8.1944	Pesek/Pohorje	padel
Krejan Karel	1927	Gmajna	24.3.1945	Rakovec/Šmarje pri Jelšah	padel
Krejan Blaž	1929	Sele	januar 1945	Savinjska dolina	padel
Krenker Martin	28.10.1909	Golavabuka	17.10.1944	Golavabuka	ranjen, umrl
Krenker Jože	5.3.1909	Podgorje	12.4.1945	Vodriž	padel
Krenker	/	Podgorje	6.5.1944	Mušenik/Črna na Kor.	padel
Krevh Jože	25.1.1912	Mislinj. Dobrava	23.5.1944	Vitanje	padel
Kristan Maks	3.10.1918	Slovenj Gradec	julij 1944	Železna Kapla	padel
Križevnik Franc	30.8.1918	Velunja	1.5.1944	Graška gora	ranjen, umrl
Lah Jože	13.2.1927	Sele	3.7.1944	Šmihel/Mozirje	padel
Lahovnik Maks	30.8.1928	Vrhe	18.5.1944	Zavodnje nad Šoštanjem	padel
Lahovnik Ivan	26.8.1920	Šmartno	7.1.1944	Menina planina	padel
Lauk Avgust	8.8.1901	Pameče	25.12.1944	Solčava	ranjen, umrl
Lavre Franc	20.1.1909	Tomaška vas	23.8.1944	Kolovrat/Zagorje	padel
Laznik Maksimiljan	25.9.1922	Pameče	30.3.1944	Šmartno	padel
Legner Ivan	16.6.1916	Podgorje	18.4.1945	Podturn/Dol. toplice	padel
Lorber Ivan	27.4.1912	Legen	7.7.1944	Zagradec ob Krki	padel
Marčič Ivan	12.1.1919	Slovenj Gradec	25.1.1945	Podgorje	padel
Marhart Mihael	1920	Golavabuka	marec 1945	Menina planina	usmrčen
Marzel Franc	20.1.1925	Slovenj Gradec	12.5.1945	Guštanj	padel
Meh Franc	25.8.1922	Stari trg	1945	Kragujevac	zavozil na mino
Meh Rafael	29.9.1921	Stari trg	1944	/	neugotovljeno
Mirkac Martin	1919	Stari trg	30.3.1944	Šmartno	padel
Mirkac Adolf	8.2.1919	Stari trg	12.1.1945	Graška gora	padel

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Način smrti
Mithans Anton	12.6.1918	Šmartno	2.12.1944	Skomarje	ranjen, umrl
Mozer Alojz	24.5.1918	Šmartno	8.7.1944	Tomaška vas	padel
Mrzel Ivan	2.3.1911	Šmiklavž	11.1.1944	Šmiklavž	ranjen, samomor
Nabernik Anton	10.4.1905	Legen	december 1944	Pernice	padel
Ocvirk Antonija	12.6.1920	Podgorje	7.12.1944	Primož na Pohorju	padla
Ogrizek Fridolin	6.3.1921	Dobrava	4.4.1944	Pameče (Jesenk)	padel
Ošlak Stanislav	18.7.1921	Turiška vas	17.10.1944	Šmiklavž	padel
Pačnik Martin	31.10.1914	Razbor	4.4.1944	Petkov vrh/Gornji grad	padel
Pačnik Konrad	10.2.1924	Podgorje	28.1.1945	Bukovje/Slivnica/Šentjur	padel
Pečolar Ivan	23.4.1924	Legen	29.11.1944	Sv. Kunigunda na Poh.	padel
Pečovnik Franc	24.10.1924	Razbor	21.1.1945	Dramlje	padel
Pečovnik Franc	1910	Šmartno	1944	Velika Lašna	padel
Penšek Vinko	18.12.1927	Stari trg	15.11.1944	Savinjska dolina	ranjen, ujet, sežgan
Pepelnik Rudolf	4.4.1905	Slovenj Gradec	23.12.1944	Sela/Mirna na Dol.	padel
Perše Franc	/	Sredme	1.5.1944	Velunja	ranjen, umrl
Plešnik Anton	17.1.1919	Stari trg	3.3.1945	Kolovrat/Zagorje	padel
Pocajt Franc	1916	Stari trg	september 1944	Ojstrica	padel
Podstenšek Rajko	5.8.1927	Podgorje	6.4.1944	Podgorje (doma)	ranjen, ujet, umrl
Pogladič Franc	6.6.1927	Brde	8.5.1945	Lačna gora/Oplotnica	zahrbtno ustreljen
Pogorelčnik Alojz	17.6.1924	Golavabuka	12.4.1945	Brčko	padel
Pogorevc Mihael	6.9.1908	Graška gora	15.5.1944	Langersvald/Ribnica na Poh.	padel
Pohovnikar Anton	20.5.1915	Podgorje	8.5.1944	Razbor (Kavnik)	usmrčen
Popijal Karel	3.11.1915	Šmartno	12.2.1945	Šmartno na Poh.	padel
Poštrak Franc	14.8.1913	Stari trg	1944	Črnivec	padel
Potušek Karel	1918	Legen	december 1943	Bele vode	padel
Pratneker Urban	24.5.1924	Vrhe	5.1.1945	Solčava	usmrčen
Pratneker Ivan	24.9.1918	Vrhe	7.5.1944	Javorje	padel
Prevolnik Avgust	11.8.1917	Mislinj. Dobrava	26.4.1945	Mislinjska Dobrava	ujet, ubit
Pritržnik Franc	24.8.1910	Šmartno	1.10.1944	Žužemberk	ranjen, umrl
Pust Ivan	13.5.1923	Stari trg	5.8.1944	Lipoglav pri Poljčanah	ranjen, umrl
Račnik Peter	22.2.1922	Pameče	2.2.1945	Otiški vrh	ujet, ustreljen
Rahten Ivan	22.5.1921	Graška gora	1.6.1944	Razgorca/Št. Ilj pri Velenju	padel
Ramšak Franc	22.9.1922	Legen	april 1944	Pohorje	usmrčen
Ramšak Franc	31.3.1905	Razbor	september 1944	Mislinja	ujet, ustreljen
Rečnik Franc	29.9.1909	Gmajna	5.4.1945	Stari trg	padel
Repas Alojz	20.4.1922	Vrhe	junij 1944	Knježja vas/Trebnje	ranjen, umrl
Repas Maks	28.1.1912	Gmajna	24.12.1944	Troblje	padel

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Način smrti
Repas Alojz	15.6.1922	Vrhe	december 1944	Solčava	ujet, ustreljen
Repas Franc	1907	Gmajna	15.1.1945	Radlje	padel
Repnik Jože	13.3.1923	Pameče	3.9.1944	Pohorje (Sokolski dom)	padel
Repnik Jože	1906	Gmajna	25.12.1944	Dolenjska	padel
Ribič Ivan	1911	Slovenj Gradec	1945	Šentjurij ob Taboru	padel
Robin Mihael	1916	Pameče	10.5.1945	Šmartno	padel
Rogina Anton	14.2.1900	Podgorje	13.4.1945	Podgorje	padel
Rotovnik Karel	20.2.1920	Legen	17.1.1943	Sv. Vid/Mislinja	padel
Rotovnik Jože	1917	Šmartno	22.2.1944	Radlje	ujet, ubit
Savinc Alojz	16.6.1905	Dobrava	13.5.1945	Dobrava	ujet, ubit (ustaši)
Sedar Jože	6.3.1913	Vrhe	14.5.1944	Zavodnje/Šoštanj	padel
Senič Jože	1911	Legen	9.4.1944	Golavabuka (Pridiger)	usmrčen
Sevčnikar Ivan	1912	Šmartno	april 1945	Gospić	padel
Skaza Karel	23.10.1921	Legen	23.4.1945	Virovitica	padel
Slemenik Stanko	3.10.1920	Šmartno	3.2.1945	Menina planina	padel
Slemnik Alojz	23.10.1921	Vrhe	13.5.1943	Topla	po nesreči ustreljen
Slemnik Urban	22.4.1911	Vrhe	13.3.1945	Vrhe	ujet, ustreljen
Slemnik Anton	18.5.1918	Vrhe	9.1.1944	Pohorje	usmrčen
Smolčnik Viktor	8.1.1925	Slovenj Gradec	1945	Split	pogrešan
Sovinc Ivan	22.6.1920	Uršlja gora	6.5.1944	Javorje	padel
Strmčnik Martin	17.8.1917	Legen	15.3.1945	Menina planina	padel
Sušek Mihael	11.9.1907	Šmartno	2.12.1944	Gneč/Šmartno ob Paki	padel
Svečko Jože	24.3.1920	Vodriž	9.6.1944	Pohorje (Ruška koča)	padel
Šavc Ivan	1926	Pameče	25.12.1944	Ilova gora	padel
Šerbelj Ivana	10.12.1925	Legen	3.6.1944	Pohorje	padla
Šmithofer Drago	28.7.1926	Legen	8.8.1944	Mala Kopa	padel
Šmon Jože	12.2.1924	Razbor	15.5.1944	Langersvald/Ribnica na Poh.	padel
Špec Jurij	1919	Stari trg	10.5.1945	Slovenj Gradec	padel
Špes Ivan	/	Turiška vas	3.9.1944	Pohorje (Sokolski dom)	padel
Štamulak Anton	10.6.1927	Legen	30.11.1944	Pernice	padel
Štruc Rajko	16.2.1927	Podrav. Slatina	16.1.1944	Kovačević/Bosna	padel
Šuler Alojz	24.4.1926	Legen	16.11.1944	Jezerski vrh	padel
Šuler Ivan	1918	Stari trg	februar 1945	Bele Vode	padel
Šurc Vinko	18.7.1919	Stari trg	december 1944	Solčava	ujet, izginil
Tisnikar Jože	15.3.1926	Legen	20.1.1945	Slovenj Gradec	padel
Trbovšek Jožef	1923	Stari trg	marec 1944	Oplotnica	usmrčen
Tučman Anton	6.12.1927	Mislinj. Dobrava	3.3.1945	Kolovrat/Zagorje	padel

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Način smrti
Ugler Mihael	19.9.1921	Razbor	maj 1944	Zavodnje/Šoštanj	padel
Veršič Rudolf	3.8.1899	Pameče	5.1.1944	Menina planina	padel
Vinarnik Martin	6.11.1918	Gradišče	16.2.1944	Sv. Anton na Pohorju	usmrčen
Vivod Ferdinand	9.7.1919	Legen	20.7.1944	Šalek	padel
Vodušek Avgust	16.8.1923	Gradišče	6.3.1945	Mlake	padel
Zabel Mihael	20.9.1911	Vrhe	17.4.1945	Navrški vrh	padel
Založnik Andrej	3.12.1925	Brde	1.5.1945	Guštanj	po nesreči ustreljen
Zbičajnik Justin	4.4.1925	Razbor	marec 1945	Pohorje	ranjen, umrl v bolnici
Žegel Valentin	22.2.1923	Legen	27.4.1945	Zadar	ranjen, umrl v bolnici
Železnikar Vinko	17.12.1917	Slovenj Gradec	4.11.1941	Sv. Ožbolt/Šk. Loka	padel
Žerdoner Ivan	1924	Šmartno	april 1945	Gospić	padel

ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI

Prvi in edini, ki je padel že v letu 1941, je bil že omenjeni študent medicine **Vinko Železnikar.** Leta 1941 je bil že v šestem semestru medicinske fakultete v Zagrebu, ko je moral zaradi vojne študij prekiniti. Vključil se je v Rašiško četo kot eno izmed prvih slovenskih partizanskih enot, vendar je bil v njej le pet dni. Po izdajstvu nekega domačina so ga skupaj s skupino soborcev presenetili Nemci na kozolcu pri Kopačevi domačiji na Ožboltu nad Škofjo Loko, kjer je v boju padel.[134] **Franc Duler** iz Pameč in **Karel Rotovnik - Gojko** z Legna sta padla v Pohorskem bataljonu. Franc Duler se je priključil Pohorskemu bataljonu 8. novembra 1942, vendar je bil že 27. novembra v boju z nemško policijo ranjen in ujet; odpeljali so ga v Ribnico na Pohorju, kjer so ga mučili in nazadnje ubili. Karel Rotovnik - Gojko pa je padel kot pripadnik patrulje Pohorskega bataljona, ki je bila v času nemškega napada na bataljon 8. januarja 1943 na terenu in se je v noči na 17. januar zadrževala v farovškem skednju v Završah nad Mislinjo. Patruljo je izdal Franc Blazinšek, domačin iz Mislinje, ki se je patrulji priključil malo pred tem in je z izgovorom, da gre domov po nekatere potrebščine, v resnici šel na orožniško postajo in patruljo prijavil. To je storil po predhodnem dogovoru z gestapom, ki ga je leta 1942 zaprl zaradi suma sodelovanja s partizani in ga nato izpustil, z naročilom, naj se skuša vriniti v kakšno partizansko skupino, po določenem času iz nje dezertirati in jo izdati. V zahvalo za to dejanje je prosil, naj Nemci iz taborišča izpustijo njegovega brata (res so ga izpustili, vendar je deloval kot gestapovski izvidnik, dokler ga niso partizani ustrelili). Nemci so preostalo skupino Pohorskega bataljona v Završah napadli in vsi borci razen enega so padli, med njimi tudi

134 KPM Spominska knjiga, Slovenj Gradec. Kot zanimivost lahko zapišemo, da je Železnikar pred vojno ustanovil sklad za postavitev spomenika slovenskemu pesniku Francetu Prešernu v Slovenj Gradcu; na računu sklada se je do vojne nabralo 1200 din, ki so jih Nemci zaplenili (PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, fasc. 40).

Rotovnik.[135] V letu 1943 so poleg Rotovnika izgubili življenje še trije partizani z našega območja. **Alojz Slemenik** iz Vrh je padel 13. maja v Topli, ko je stražil neki bunker. **Friderik Dravšnik** je šele prišel v partizane, ko je po dopustu dezertiral iz nemške vojske in se priključil aktivistom šaleško-mislinjskega okrožja v Šmiklavžu; na poti na Pohorje so Nemci skupino aktivistov razpršili in Dravšnika čez čas ujeli pri kmetu Jelenu ter ga odpeljali v postojanko v Podgorje, kjer si je v kleti, kamor so ga zaprli, z britvico, ki jo je imel všito v hlače, prerezal žile na roki in izkrvavel, da bi se tako izognil mučenju in sodnemu procesu pred okupatorjevim vojaškim sodiščem.[136] **Karla Potuška - Ambroža** pa sta kot kurirja ustrelila iz zasede dva vermana na kurirski poti na Šmihelu nad Mozirjem, potem ko je odklonil poziv k predaji.[137]

V nadaljnjih dveh letih vojne je bilo mnogo okoliščin, v katerih so umirali partizani z našega območja. V že opisanem napadu Zidanškove brigade na postojanko v Šmartnem v noči od 30. marca na 1. april 1944 sta padla dva partizana - domačina, ki sta bila v jurišni skupini, ki je vdrla v postojanko, in sicer **Maksimiljan Laznik** in **Martin Mirkac.** Po najbolj verjetni verziji je oba ustrelil poveljnik postojanke Norbert Miniböck.[138] V napadu nemške policije na Zidanškovo brigado pri Jesenku nad Pamečami 4. aprila 1944 sta prav tako padla dva naša domačina, **Drago Bučinek** in **Fridolin Ogrizek.**[139] Smrt dveh partizanov - domačinov iz Bračičeve brigade, **Franca Križevnika** in **Franca Peršeta** 1. maja 1944, je v zvezi s širokopotezno prvomajsko akcijo enot 14. divizije na Šaleško dolino, katere cilj je bil zlasti rudnik lignita. Akcija je bila uspešna, zgorelo je veliko premoga in koksa, partizani pa so zaplenili top, ki so ga nato zakopali na Graški gori.[140] Tudi v skupni akciji Bračičeve brigade in 1. bataljona Vzhodnokoroškega odreda na žago in lesno skladišče v Mušeniku pri Črni 6. maja 1944, kjer je zlasti Bračičevi brigadi uspelo zažgati žago in lesno skladišče, obe enoti pa sta mobilizirali 44 domačinov, so v akciji, ki je bila povezana s hudim spopadom med brigado in nemškimi obrambnimi silami, utrjenimi v bunkerjih okrog žage, in ob umiku, ko je obe enoti zasledovala 2. četa in četa tankovskih lovcev 3. bataljona 13. SS policijskega polka iz Črne in Mežice in je 7. maja prišlo do hudega spopada pri cerkvi v Javorju, so med šestimi padlimi borci bili tudi trije naši domačini; dva, **Krenker** (ime neznano) in **Ivan Sovinc - Tarzan,** poveljnik čete, sta bila iz Bračičeve brigade, tretji, **Ivan Pratneker,** pa iz Vzhodnokoroškega odreda.[141] Naš domačin **Jože Sedar** je padel tudi kot borec Tomšičeve brigade na Petrovem vrhu pri Zavodnjah nad Šoštanjem v bojih proti močnim nemškim silam, ki so 14. maja 1944 začele izvajati ofenzivo proti enotam in štabu 4. operativne cone, imenovano Anton I. Padel je kot član posadke italijanske težke brede skupaj s še tremi soborci, ko je ravno na njihov položaj padla mina iz nemškega minometa. Peti član posadke je zaradi

135 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; in ARS III, gestapovsko gradivo, zapisnik o zaslišanju Franca Blazinška; Filipič, Pohorski bataljon.

136 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; Franc Zalaznik-Leon, Dolga in težka pot, Maribor 1963, str. 172; mrliška knjiga župnije Stari trg.

137 KPM, Spominska knjiga, Šmartno.

138 ARS II, KUZOP, dopis KNOO Šmartno podružnici za severovzhodno Slovenijo, 30. 11. 1945 (podpisan tajnik KNOO Ivan Krpač).

139 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec in Fajdiga, Zidanškova.

140 Fajdiga, Bračičeva, 1. del, str. 87-101; Ževart, Šaleška, str. 475-488.

141 Fajdiga, Bračičeva, 1. del, str. 102-107; Linasi, Koroške partizanske enote, mag. nal., str. 108.

težkih ran umrl naslednji dan, mina pa je ranila še tri borce.[142] Trije naši domačini, **Ferdinand Kostanjevec, Mihael Pogorevc** in **Jože Šmon,** so padli kot borci Bračičeve brigade 15. maja 1944 v glažutarskem naselju Langersvald nad Ribnico na Pohorju (danes opuščeno naselje), potem ko so brigado po sicer uspešni akciji na Ribnico na Pohorju v omenjenem kraju zaradi slabega zavarovanja presenetili Nemci in ji zadali hude izgube.[143] Za **Jožeta Krevha** je navedeno, da je padel 23. maja kot poveljnik čete v Zidanškovi brigadi v boju z Nemci pri Vitanju, ko je peljal novomobilizirance na Dolenjsko. Bolj verjetno je, da je padel v hudih bojih v Kotu nad Oplotnico, ki sta jih tega dne vodili Zidanškova in Bračičeva brigada proti močnim nemškim silam, ki so od 21. do 25. maja izvajale na Pohorju ofenzivo, imenovano Anton II. Obe brigadi sta tega dne izbojevali pomembno zmago.[144] **Ivan Rahten,** po domače Andričev z Graške gore, je bil po dezerterciji iz nemške vojske v partizanih komaj en dan, ko je padel 1. junija kot borec 3. bataljona Tomšičeve brigade v hudem spopadu z 2. četo bataljona Cholm iz sestava 25. SS policijskega polka blizu Šentilja pri Velenju (poleg njega sta padla še dva borca, tretji pa je zaradi hudih ran umrl čez tri tedne).[145] **Blaž Blodnik** iz Pameč je padel 3. julija 1944 na Šmihelu nad Mozirjem, kjer je imela Zidanškova brigada, ki ji je pripadal, hude boje proti trem nemškim kolonam, ki so nastopale proti brigadi iz Mozirja in iz Ljubnega. Gotovo je bil v patrulji 18 borcev 2. bataljona, ki je imela nalogo na Mozirskih planinah zakuriti kresove za predvideni odmet zavezniške pošiljke, in so jo Nemci nenadoma in ostro napadli. Padlo je pet borcev, devet so jih Nemci zajeli in le štirje so se vrnili v brigado.[146] Po vsej verjetnosti je v tem spopadu padel tudi **Anton Lah** s Sel kot strojničar.[147] Izjemno pogumen partizan - strojničar, pozneje poveljnik 1. čete 2. bataljona Bračičeve brigade, **Ivan Pust** iz Starega trga, je umrl 7. avgusta v Lipoglavu pri Poljčanah, potem ko ga je na pohodu brigade blizu Pečice pri Grobelnem zadel v trebuh osamljen strel.[148] Borca Šercerjeve brigade **Jože Repnik** in **Ivan Špes** sta padla 3. septembra v napadu na nemško postojanko v Sokolskem domu med Staro Glažuto in Arehom na Pohorju med operacijami za osvoboditev Pohorja. Nemci so v kočo namestili posebno oficirsko šolo, ki je usposabljala kadre za boj proti partizanom, bila je tudi dobro utrjena. Tečajniki, ki jih je bilo v postojanki vedno okrog 100, so se vsak mesec menjali. 2. bataljon, ki je bil določen za napad, je postojanko sicer zavzel, vendar ob več kot desetih padlih in 19 ranjenih.[149] Pri znanem in uspešnem napadu Lackovega odreda na elektrarno Fala in na

142 Strle, Tomšičeva IV, str. 414-422.

143 Fajdiga, Bračičeva, 1. del, str. 107-116. Po prvem poročilu štaba po spopadu se navaja sedem padlih, poimenski seznam v omenjeni knjigi jih navaja devet, nadaljnje navedbe, prav tako v knjigi, pa govorijo o enajstih ali dvanajstih padlih, kar je bolj verjetno; to vemo že po tem, ker sta v knjigi med našimi tremi domačini poimensko navedena dva, eden pa ni naveden, vendar zanj vemo iz Spominske knjige, Slovenj Gradec, v KPM.

144 KPM, Spominska knjiga, Šmartno; Fajdiga, Zidanškova, str. 207-214; Fajdiga, Bračičeva, 1. del, str. 116-122.

145 Strle, Tomšičeva IV, str. 448-450.

146 Fajdiga, Zidanškova, str. 291-292.

147 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec, in Fajdiga, Zidanškova, str. 291-292. V spominski knjigi je zapisano, da je bil borec - strojničar v Šercerjevi brigadi in da je padel 6. 7. 1944 v Šmihelu nad Mozirjem. Menim, da je kraj smrti pravilen, datum in enota pa napačna. Šercerjeva brigada, ki naj bi ji pripadal, je bila v tem času na Pohorju, druge brigade so bile prav tako daleč od Šmihela nad Mozirjem, samo Zidanškova se je v tem času zadrževala tam in imela 3. 7. pet padlih, ki pa v monografiji niso poimensko navedeni. Za 6. 7. je navedeno, da je imela brigada na Šentflorjanskem vrhu nad Gornjim Gradom spopad s tako imenovano Revsovo bando, vendar o izgubah ni navedeno nič.

148 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; Fajdiga, Bračičeva, 1. del, str. 206; župnijska mrliška knjiga, Stari trg.

149 Marolt, Šercerjeva, str. 156 -159. V knjigi je na navedenih straneh poimensko zapisanih deset padlih borcev; Špesa ni med njimi, je pa naveden v seznamu borcev na koncu knjige.

njeno posadko 28. septembra 1944 je bil edini padli borec Slovenjgradčan **Rado Ferjan.** Že na začetku okupacije je bil povezan z osvobodilnim gibanjem in bil leta 1942 zaprt, nato pa izpuščen. Mobiliziran je bil v nemško vojsko in bil dodeljen divizijskemu sodišču v Grazu. Vključil se je v odbor OF, ki je deloval v Grazu, ko pa mu je grozila nevarnost izdaje, je avgusta 1944 pobegnil iz Graza in se po zvezi, ki jo je imel v Ptuju, vključil v Lackov odred, kjer je padel. Z brzostrelko ga je zadel poveljnik vermanov iz posadke falske elektrarne, ki se ni hotel predati, tako kot so se vsi njegovi vojaki.[150] Za **Franca Hodnika** z Legna so v virih zapisani protislovni podatki, da je padel 3. novembra 1944 pri Kresnicah kot vodnik v Zidanškovi brigadi. V resnici je najbrž padel 6. novembra v Jevnici. Tistega dne ponoči sta namreč Šlandrova in Zidanškova brigada, potem ko sta se na osnovi ukaza Glavnega štaba NOV in POS združeni v skupni operativni štab v noči z 11. na 12. oktober 1944 pri kraju Sava prebili čez Savo na Dolenjsko in se ob koncu leta vrnili na Štajersko zdesetkani zlasti zaradi hudih izgub, ki sta jih imeli v bojih z domobranskimi udarnimi bataljoni, skupaj napadli dve postojanki: Zidanškova brigada Jevnico, Šlandrova pa Kresnice. Napada na obe postojanki sta bila neuspešna, obe brigadi sta imeli po štiri mrtve; glede na to, da so padli v Šlandrovi vsi poimensko znani, v Zidanškovi pa so poimensko znani trije, bi četrti utegnil biti Hodnik.[151] V bojih obeh brigad na Dolenjskem je padlo še več borcev z našega območja, nekateri so tam padli kot borci tamkajšnjih enot, kamor so bili poslani med že omenjenimi 8000 mobiliziranci. Precej borcev z našega območja je izgubilo življenje v bojih za obrambo osvobojenega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini, ki so ga nemške enote več tisoč mož v hudih bojih ponovno osvojile v 1. polovici decembra 1944. Bračičeva brigada je imela v teh bojih 32 mrtvih in 15 ranjenih, Šercerjeva pa 18 mrtvih in 28 ranjenih. Izgube so imele tudi druge partizanske enote, ki so sodelovale v obrambi.[152] V zimi 1944/45, ki je bila za partizanstvo na Štajerskem izjemno huda, je padlo ali na drugačne načine umrlo še več borcev z našega območja. Žrtve so bile tudi med aktivisti in kurirji. Tako so gestapovci iz izpostave Dravograd, gotovo na osnovi izdaje, 2. februarja 1945 na Medvedovi domačiji pri cerkvi Sv. Ožbolta nad Otiškim Vrhom presenetili skupino aktivistov okrožja Dravograd, ki je imela nalogo priti na severno stran Drave in tam širiti osvobodilno gibanje. Pri tem so izgubili življenje znani aktivist iz Turiške vasi **Štefan Goršek - Čaki,** ki so ga gestapovci ranjenega ustrelili, **Peter Račnik** iz Pameč, ki so ga tudi ujeli in ustrelili, in **Vekoslav Egič - Alojz,** po rodu Hrvat iz Bosne, vendar doma v Slovenj Gradcu. Za slednjega govorijo pričevanja, da so ga ujeli skupaj z ženo, ga odpeljali v gestapovske zapore v Dravograd, že med potjo pa tudi v zaporih zelo grdo ravnali z njim in ga na koncu ustrelili. Padel je še partizan Jože Čas iz Št. Janža. Aktivistka Stanislava Orožim - Janja se je, ranjena, uspela rešiti, vendar je preminila pozneje (več o tem v nadaljevanju).[153] Tudi **Alfonz Gams** iz Starega trga, po poklicu geometer, je padel kot aktivist OF 9. februarja 1945, dan prej kot njegov sorodnik in prav tako aktivist

150 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; Milan Ževart, Lackov odred, 1. knjiga, Maribor 1988, str. 189; ARS III, Gestapo Maribor, zadeva Vide Amalieti.

151 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec; Miroslav Stiplovšek, Šlandrova brigada, Ljubljana, Maribor 1971, str. 579-582 (odslej: Stiplovšek, Šlandrova); Fajdiga, Zidanškova, str. 508-512.

152 Marolt, Šercerjeva, str. 235-256; Fajdiga, Bračičeva, 1. knjiga, str. 383-407.

153 Za Vekoslava Egiča PAM, MLO Slovenj Gradec, potrdilo, 15. 10. 1946; KPM, Spominska knjiga Slovenj Gradec in Šmartno in Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 16. 5. 1946 - 11. 9. 1955, kjer je zapisano, da je padel 2. 2. 1945 pri Sv. Ožboltu, 27. 10. 1948 pa je bil prekopan v Dravograd; KPM, partizansko gradivo, fasc. 9, spominske izjave za Dravograd, posebej za gestapovske zapore; za Jožeta Časa mrliška matična knjiga Trobelje, 31. 12. 1942 - 25. 12. 1945.

Slavko Gams-Branko, v Negovi v Slovenskih Goricah, "zadet od belogardistov". Po vsej verjetnosti gre za štajerske četnike, ki jih je vodil učitelj Jože Melaher - Zmagoslav in so se zadrževali predvsem v Slovenskih Goricah in v okolici Maribora, nekaj časa tudi izvajali akcije proti nemškemu okupatorju (napadli celo tri nemške orožniške postaje), nato pa 31. januarja 1945 sklenili z okupatorjem na gradu Vurberg sporazum o nenapadanju in sodelovanju in postali okupatorjeva pomožna policija, ki ji je okupator določil območje delovanja.[154]
Od 12. februarja do 2. polovice marca 1945 so se brigade 4. operativne cone zelo trudile izpolniti ukaz Vrhovnega štaba NOV in POJ, da se morajo prebiti na Dolenjsko, vendar jim nekajkratni poskus preboja, spremljan s hudimi boji z nemškimi enotami, zlasti zaradi močno narasle Save ni uspel. Med poskusi preboja je padlo nekaj borcev z našega območja. 3. marca so na Kolovratru nad Zagorjem padli trije borci Tomšičeve brigade, med njimi sam poveljnik brigade **Anton Plešnik - Murat,** njegov polbrat in kurir **Jože Kotnik - Alah** in borec **Franc Tučman.** Kot vodnik v 3. četi 2. bataljona Šercerjeve brigade pa je 1. marca pri Vačah pri Litiji padel **Ivan Čretnik.**[155] Plešnik in Kotnik sta bila ranjena, ker je šel Plešnik s kurirjema sam v predhodnico, da bi ugotovil vrzeli v nemškem obroču. Kotnik je dobil rafal v trebuh in ga je po pripovedovanju soborcev, da ne bi trpel, kajti rešitve zanj ni bilo, ustrelil Plešnik, njega, ki je dobil rafal v obe nogi, pa je na njegovo prošnjo ustrelil njegov drugi kurir.[156] Šlandrova in Zidanškova brigada pa sta se po odhodu od Save znašli med 13. in 15. marcem v obroču velikokrat močnejših nemških enot na Menini v hudem položaju, ko je obema brigadama grozilo uničenje. Potem ko sta vztrajno odbijali nemške napade, sta se v noči s 15. na 16. marec uspeli izmuzniti iz obroča v smeri proti Tuhinjski dolini. Med več padlimi borci je bil tudi **Martin Strmčnik** z Legna.[157] V bojih na Sremski fronti in po njenem preboju je v sklepnih operacijah Jugoslovanske armade padlo več borcev z našega območja, ki so pripadali 1. jugoslovanski brigadi, ustanovljeni v SZ: **Slavko Hribernik, Ignac Kašnik, Fortunat Klančnik, Ivan Knez, Franc Meh** in **Alojz Pogorelčnik.**[158] Izmed borcev, ki so padli v 5. prekomorski brigadi, sta **Ivan Sevčnikar** in **Ivan Žerdoner** padla v bojih za osvoboditev Gospića v okviru ličko - primorske operacije, ki je trajala od 20. marca do 15. aprila 1945, **Valentin Žegel** je bil v isti operaciji hudo ranjen in je umrl v zadarski bolnišnici, **Mihael Herman** in **Ivan Legner** pa sta padla oba kot poveljnika čete 20. in 29. aprila 1945 na Dolenjskem.[159] **Karel Skaza** je padel kot namestnik poveljnika 4. čete dopolnilnega bataljona JA skupaj s 30 svojimi soborci blizu Virovitice na Hrvaškem.[160] V zadnjih bojih v aprilu in maju je padlo še nekaj borcev z našega območja. Zlasti je treba poudariti izgube Bračičeve brigade v okviru operacij za zasedbo Koroške. Tako je v napadu treh brigad 14. divizije na nemške postojanke v Dravogradu, Kotljah, Žerjavu in Črni v prvi fazi te operacije samo Bračičevi brigadi 5. in 6. maja uspelo zavzeti postojanko v Žerjavu; pri tem je imela brigada šest padlih, med njimi je bil tudi **Vinko Hartman.**

154 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; Ževart, Lackov odred, 2. knjiga, str. 464-480.
155 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; NOV na Slovenskem, 1. izdaja, str. 904 - 905.
156 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; Izjava M. R. in M. P .avtorju.
157 KPM, Spominska knjiga, Šmartno; Fajdiga, Zidanškova, str. 608-637; Stiplovšek, Šlandrova, str. 642-655.
158 KPM, Spominske knjige, Slovenj Gradec, Podgorje, Šmartno; kopija originalnega seznama borcev 1. jugoslovanske brigade, narejen takoj po prihodu brigade na jugoslovansko bojišče, priskrbel odbor brigade, pri avtorju (original v Jugoslovanskem državnem arhivu v Beogradu).
159 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec, Šmartno in Podgorje; Leksikon NOR-a, 1. knjiga, geslo Ličko-primorska operacija.
160 KPM, Spominska knjiga, Šmartno.

Ob umiku so ga pripadniki SS ujeli, ga v obcestni gostilni nečloveško mučili in ga nato ustrelili. Najtežje boje pa je imela brigada skupaj s Koroškim odredom 11., 12. in 13. maja pri boroveljskem mostu, kjer je enotam SS divizije Prinz Eugen in domobrancem, zlasti Rupnikovem udarnem bataljonu (poveljeval mu je Vuk Rupnik, sin generala Leona Rupnika), uspel preboj čez most. Pri tem sta imeli obe enoti hude izgube, katerih število ni povsem ugotovljeno; znano je le, da je padel skoraj celotni avstrijski bataljon Koroškega odreda. Od naših domačinov sta padla **Jože Jeromel** in domnevno **Ivan Kolman.**[161] Slednji ni naveden v nobenem seznamu padlih borcev, čeprav je bil po vojni uradno proglašen za mrtvega. V partizane je šel resda šele aprila 1945, prej pa je bil šturmfirer pri vermanšaftu v Šmartnem.[162] **Mirka Krajgerja,** poveljnika čete v Bračičevi brigadi, pa je po nesreči ustrelil njegov kurir.[163]

To, da je bilo precej partizanov kot ujetnikov ustreljenih ali ubitih, od teh tudi nekaj ranjenih (enega od njih so ubili in zažgali domobranci skupaj s še drugimi ranjenci in z bolnišnico, ki so jo odkrili), nekatere med njimi, kot na primer **Antona Feleta** iz Šmartna, so pred smrtjo nečloveško mučili, priča, da se Nemci pa tudi domobranci niso vedno držali pravil mednarodnega vojnega prava. Kdaj so se jih držali in kdaj ne, je bilo gotovo odvisno od okoliščin, pa tudi od poveljnika, ki je o tem odločal. Takšen primer je bil v zvezi z **Rajkom Podstenškom** iz Zgornjega Podgorja, ki je bil mobiliziran v Tomšičevo brigado, iz katere je prišel domov 4. aprila 1944 ravno v času, ko je prišla k hiši nemška policijska patrulja. Ni se utegnil pravočasno umakniti v bunker pod podom domače hiše in so mu z avtomatskim orožjem prestrelili nogo. Očetu je uspelo prepričati Nemce, da se njegov sin skriva pred partizani in da je skočil v bunker, ker je mislil, da so partizani prišli ponj. Dovolili so očetu, da ga je z volovsko vprego naslednji dan odpeljal v bolnišnico v Slovenj Gradec, kjer je dva dni po ranitvi umrl zaradi prevelike izgube krvi in plinskega prisada.[164] Tudi **Avgust Prevolnik,** ki je bil poslan na domače zdravljenje in so ga Nemci tik pred koncem vojne na begu ustrelili blizu njegovega doma, je umrl tako rekoč pred očmi svoje matere, ki pa se ni smela izdati, da je njen sin, sicer bi tudi njo aretirali ali celo ustrelili.[165] **Franca Rečnika** so Nemci ranjenega ujeli in ga ustrelili na bolnišničnem pokopališču na Štibuhu na območju Starega trga skupaj s soborcem - ranjencem Lovrencem Ruparjem iz Ljubljane.[166] Podobno usodo je doživel tudi **Alojz Savinc** iz Šmiklavža, le da so ga ustrelili ustaši. Tik pred koncem vojne je prišel domov na zdravljenje in ustaši, ki so ob svojem umiku vstopili v hišo, so našli pri njem odpustnico, po čemer so ugotovili, da je partizan, zato so

161 PAM, MLO Slovenj Gradec, dopis Okrajnega sodišča na Prevaljah o uvedbi postopka za proglasitev Ivana Kolmana za mrtvega, 18. 8. 1947, in sklep Okrajnega sodišča Prevalje z dne 31. 5. 1948 o proglasitvi za mrtvega; mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 16. 5. 1946 - 11. 9. 1955.

162 Izjava F. G. avtorju. Po drugi verziji naj bi ga partizani usmrtili (glej Totengedenkbuch in KPM, nemško gradivo, fasc. 25/VIII).

163 KPM, Spominske knjige, Slovenj Gradec in Šmartno; Fajdiga, Bračičeva, 2. knjiga, str. 616-690; Strle, Veliki finale na Koroškem, Ljubljana 1977; kronika orožniške postaje Borovlje, 1945, kopija pri avtorju; Padlim za svobodo/Den Gefallenen für die Freiheit, Celovec - Trst 1987, str. 42-46; Stanko Kociper, Kar sem živel, Ljubljana 1995 (omenja, da je preboj izvršil Rupnikov udarni bataljon, s čimer potrjuje že prej znano dejstvo). Glede partizanskih izgub so številke različne in se gibljejo od najmanj 50 (kronika orožniške postaje Borovlje, kopija pri avtorju, kjer piše, da je na starem boroveljskem pokopališču pokopanih 50 partizanov in trije domobranci, padli v zadnjih bojih) preko sto (Fajdiga, Bračičeva 2) do 180 (Strle, Veliki finale na Koroškem).

164 KPM, Spominska knjiga, Podgorje; SBSG, matična knjiga pacientov in dokumentacija za leta 1941 - 1945; PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, škatla 33.

165 KPM, Spominska knjiga, Šmartno.

166 KPM, partizansko gradivo, zvezek s seznamom ranjencev partizanske bolnišnice Lipa v Vodrižu.

ga odpeljali in ga blizu njegovega doma ustrelili.[167]

Franca Repasa iz Starega trga so v novembrski hajki na Kozjaku ujeli vermani, po eni verziji iz Marenberka (Radelj ob Dravi),[168] po drugi verziji vermani iz Slovenj Gradca pod poveljstvom Hansa Schmidta, in ga kot dezerterja ustrelili ob pokopališkem zidu v Marenberku, ker je kot verman 12. 9. 1944 z orožjem vred zbežal iz postojanke v Št. Janžu pri Dravogradu in se priključil partizanom.[169]

Med borci, ki so bili ustreljeni po nesreči od soborcev, je poleg že omenjenega Krajgerja še **Ferdo Hartman.** Ko se je vračal od doma na kurirsko postajo TV 31-S, kjer je bil kurir, ga je, oblečenega v vermansko uniformo, na Brdah po pomoti ustrelil nek pripadnik partizanske terenske skupine, ki je kopal bunker, bil pa je predhodno obveščen o nameravani nemški hajki.[170]

Trije borci so naredili samomor. Treba je poudariti, da so to storili v brezizhodnem položaju; nihče izmed njih, pa tudi sicer ne poznamo nobenega takega primera, ni naredil samomora zaradi težkih pogojev vojne kot takih. Poleg že omenjenega Dravšnika je domnevno šlo za tak primer tudi pri **Ivanu Mrzelu,** po domače Bučineku, kmetu in gostilničarju iz Vodriža. Nemci so mu dali funkcijo celenfirerja pri Štajerski domovinski zvezi, kljub temu pa je, kot mnogi drugi v podobni vlogi, že zgodaj navezal stike z osvobodilnim gibanjem. Prvič so ga zaprli marca 1943, ga po mesecu dni izpustili, nato pa zaradi zvonov cerkve Sv. Helene na Graški gori, ki so jih aktivisti OF skrili pred Nemci, zaprli njega in ženo Marijo in ju na gestapu v Slovenj Gradcu pretepali in mučili, nato so ju premestili v gestapovske zapore v Mariboru. Ker jima niso mogli ničesar dokazati, so ju izpustili. Po prihodu iz zapora sta še bolj aktivno delovala za osvobodilno gibanje in je obstajala nevarnost, da ga bodo Nemci ponovno zaprli, zato je šel v partizane in bil gospodarski in socialni referent pri OOOF Dravograd. 11. januarja 1945 se je z nekim mladinskim aktivistom oglasil na svojem domu, da bi se posušila. Zagledala sta vermane, eden izmed vojakov je vstopil v hišo pri glavnih vratih, in mladinski aktivist se je še pravi čas skril v krušno peč z Mrzelovo torbo vred, Mrzel pa je skočil iz hiše pri zadnjih vratih in nato bežal po potoku navzdol (hiša stoji blizu potoka). Streljali so nanj in ga ranili v ramo. Ker je obstajala nevarnost, da ga bodo obkolili in ujeli, se je sam ustrelil s pištolo. Zvlekli so ga iz potoka in ga pustili ležati ob njem, da bi o tem obvestili orožnike, ki bi ga prišli identificirat. Medtem ga je nek partizan zametal s snegom in počistil sledove okrog in okrog, tako da ga orožniki niso našli, zaprli pa so dve domači služkinji (žena je z otrokom začasno živela pri svojih starših v Turiški vasi). Njegov svak je šel k orožniškemu poveljniku Karlu Zotterju, s katerim je že prej imel stike, in ga prosil za pomoč; ta je nato šel k zaprtima služkinjama in jima dopovedal, da ne smeta priznati, da je bil padli partizan njun gospodar. Mrzela so nato aktivisti in sorodniki skrivaj pokopali na šmiklavškem pokopališču. Po vojni je frizer Vekoslav Wiborny iz Slovenj Gradca povedal, da mu je poveljnik teh vojakov pripovedoval, da je ukazal vojakom, naj ne preiskujejo domačij, vendar eden izmed vojakov ni sledil njegovemu ukazu in je samovoljno vstopil v hišo, zaradi česar je Mrzel bežal.[171]

---

167 KPM, Spominska knjiga, Podgorje.

168 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec.

169 ARS III, Uprava državne varnosti, Slovenj Gradec, kolut št. 3, Odločba o ugotovitvi zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, Ivan Schmidt (odslej: ARS III, UDVSG).

170 KPM, Spominska knjiga Šmartno; izjava J. A. in E. K. avtorju.
KPM, Spominska knjiga, Podgorje, in partizansko gradivo, fasc. 12/132, pričevanje Marije (Mrzel) Krenker, 12. 3. 1961; fasc. 13/60, nedatiran in nepodpisan, vendar lastnoročno pisan zapis o smrti Ivana Mrzela, po domače Bučineka; ARS III, UDVSG.

171 Zapisnik o zaslišanju orožnika Josefa Rumpfa; Zalaznik, Dolga in težka pot, str. 169-170; izjava M. K. in I. Č. avtorju.

Ivan Jelen je bil borec Bojeve čete (poveljnik Franc Mahnič - Boj), ki je sodila v 4. bataljon Koroškega odreda, katerega operativno območje je bila Svinška planina s širšo okolico. Četa je v decembrski ofenzivi 1944 imela hude izgube in se je razpršila. Skupina štirih borcev, v kateri sta bila tudi Jakob Šteharnik iz Guštanja in Miha Linasi iz Raduš, se je prebijala proti Dravi in prispela do Ojstrice nad Dravogradom, kjer je prenočila na hlevu pri Očkovi žagi, ki jo je imel v najemu Valentin Kotnik. Po vsej verjetnosti je šlo za izdajo, kajti naslednji dan zjutraj je žago obkolila oborožena skupina gestapovske izpostave Dravograd, ki sicer ni bila v akciji splošnega pregledovanja terena, ampak je prišla naravnost do žage. V brezizhodnem položaju je vodja skupine Jelen sprožil bombo in si jo dal pod glavo, tako da mu jo je eksplozija odtrgala. Ostali trije so bili zajeti in so vojno preživeli.[172] Edini primer, ko je kdo umrl v partizanski enoti, vendar ne od krogle, je bil **Karel Bricman** z Legna, desetar v Zidanškovi brigadi. V partizane je šel junija 1944, da bi se izognil vpoklicu v vermanšaft. Umrl je od ozeblin, splošne podhladitve in izčrpanosti v neki pastirski koči nad Solčavo po izjemno težavnem pohodu, ki ga je opravil 2. bataljon Zidanškove brigade od 6. do 10. januarja 1945 na poti od Štajerskega Raka proti Mozirskim planinam, po visokem snegu in mrazu, ko so morali borci zvezati odeje in se spustiti po strmem skalovju Belske planine.[173]

Med preminulimi borci z našega območja je tudi enajst takih, ki so bili iz različnih razlogov usmrčeni.[174] Nekateri med njimi, kot tudi nekateri usmrčeni med civilnim prebivalstvom so napisani na spomenikih in znamenjih NOB kot padli borci ali sodelavci osvobodilnega gibanja, nekateri pa ne. Pri petih so vzroki usmrtitve povsem vojaške narave, zlasti dezertacija, nameravana dezertacija ali samovoljno oddaljevanje od enote. Mednje bi lahko uvrstili **Jožeta Grobelnika, Jožeta Hovnika, Urbana Pratnekerja, Franca Ramšaka** in **Mihaela Marharta.**[175] Med temi je bil le Pratneker doslej evidentiran kot padli partizan. Za **Antona Pohovnikarja** je bilo po vojni ugotovljeno, da je bil kot borec Šercerjeve brigade usmrčen po pomoti in je kot tak že vseskozi evidentiran v spominski knjigi padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja ter zapisan na spominski plošči v Podgorju.[176] **Martina Vinarnika** naj bi kot člana terenske oskrbovalne skupine dal usmrtiti njegov soborec in sosed zaradi starega sovraštva in neizpolnjenega ukaza.[177] Tudi on je napisan na spomeniku padlih borcev, žrtev in talcev in na legenskem polju. Za **Jožeta Trbovška** vzrok usmrtitve ni znan.[178] Prav tako ni znan pravi vzrok za edino žensko med usmrčenimi partizani **Heleno Katarino Ibl - Jelko.** Znano je le, da je bila pred odhodom v partizane zelo aktivna sodelavka osvobodilnega gibanja. Usmrtila jo je 17. januarja 1944 VOS

172 KPM, Spominska knjiga, Podgorje; KPM, Partizansko gradivo, fasc. 21, prijava krajevnega referenta za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev, Ojstrica, komisiji za ugotavljanje zločinov pri Okrajnem odboru OF Prevalje, 5. 7. 1945; pričevanje Mihaela Linasija avtorju.

173 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; Fajdiga, Zidanškova, str. 582-589; Anton Ikovic, Marjan Linasi, Koroško partizansko zdravstvo, Ljubljana 1985, str. 144-147.

174 Gotovo je takih primerov še več, vendar jih zaradi pomanjkljivih podatkov ne poznamo. Znan je primer nekega borca,dninarja z Gradišča, ki je bil oktobra 1944 odpuščen iz Šercerjeve brigade; na zgornjem Legnu ga je aretiral in samovoljno ustrelil vodja oskrbovalne ekipe Paučkovih bolnišnic Adolf Klančič - Repina (izjava I. Š. avtorju). F. T. se spominja, da je večkrat mimo njihove kmetije na Golavabuki pripeljala kakšna enota kakega jetnika, pri njih zahtevala orodje za izkop in ga čez čas vrnila.

175 KPM, gradivo Komisije za povojne poboje in medvojna nedokumentirana smrtna izginotja mestne občine Slovenj Gradec, formularji z izjavami sorodnikov (odslej: KPM, Komisija).

176 KPM, Spominska knjiga, Podgorje; Potočnik, Spomeniki in znamenja.

177 KPM, partizansko gradivo, fasc. 4/94, izjava Mihaela Vinarnika, 31. 1. 1950; izjava J. K. avtorju.

178 PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, fasc. 44.

za litijsko okrožje, z obtožbo, da je "špijonka belo-plave garde", gotovo v sklopu usmrtitev, ki so se v zimi 1943/1944 dogajale na Štajerskem zaradi pretiranega sumničenja.[179] Kako je zašla v litijsko okrožje, ni znano. Napisana je na novem spomeniku padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja v Šmartnem, ki je bil odkrit leta 1985.

Dokazano v zvezi s tako imenovano "pohorsko afero" pa je bil usmrčen **Anton Slemnik - Urh** z Vrh, že od začetka osvobodilnega gibanja zelo prizadeven aktivist (že 1941 je zbiral in skrival orožje propadle jugoslovanske vojske). Tudi on je napisan na spomeniku na Vrhah kot padli partizan. Ohranjen je zapisnik o njegovem zaslišanju, kot tudi mnogo druge dokumentacije, ki je z afero povezana (OZNA je namreč na zahtevo CK KPS že med vojno zadevo raziskovala, po vojni pa je z raziskavo nadaljevala in 1951 sestavila sklepno poročilo, ki pa mnogih dogodkov pa tudi vloge posameznikov v njih ne pojasnjuje). Iz zapisnika se vidi, da je na zaslišanju "priznal", da je delal za "plavo gardo" in da je bil vpleten v "zastrupitev" sekretarja OK KPS za mežiško okrožje Leopolda Eberla - Jamskega.[180] Pod izrazom "pohorska afera" razumemo pretirano sumničenje o domnevnih vrinjencih "belo-plave garde" v pohorskih in koroških partizanskih enotah v zimi 1943/1944, ko je bilo zaradi sumov usmrčenih več partizanov. Za vse je bilo pozneje ugotovljeno, da v resnici niso bili nikakršni agenti in da so jih usmrtili po nedolžnem; da mašne knjige, svetinjice, križci in rožni venci, ki so jih imeli s seboj, niso bili nikakršni razpoznavni znaki, na osnovi katerih bi se med seboj poiskali, pobili poveljstvo in sami prevzeli poveljevanje enote, ki bi bila tako očiščena komunistov, kot so jih dolžili. Sumničenje je zavzelo tolikšne razsežnosti, da so kot agente začeli obravnavati tudi nekatere funkcionarje, preko katerih so omenjeni prišli v Pohorski odred in pozneje v Zidanškovo brigado. Zlasti sta bila na udaru Ivan Nemec - Vojko in Dušan Špindler - Špiro, ki sta se pisno pritožila CK KPS; le-ta je nato afero prekinil, uvedel preiskavo in nekatere odgovorne funkcionarje poklical na zagovor.[181]

Za glavna krivca pretiranega sumničenja imajo mnogi dva funkcionarja v Pohorskem odredu, in sicer Aleksandra Vojinovića - Vojina in Bogdana Hrovata - Miho (bolj znanega pod vzdevkom "Grbasti Miha" ali "Puklasti Miha"). Poznavalci takratnih razmer, še zlasti bivši partizani, ki so dogajanje sami doživeli, so soglasni v oceni, da je bil Hrovat sadist, ki je sovražil vsakega postavnega in aktivnejšega partizana, in da je mnoge dal usmrtiti z izgovorom, da jih pošilja "na stražo". Nekateri mu pripisujejo tudi, da je bil gestapovski agent in da je vse, kar je delal, delal po navodilih gestapa. Nastalo je ozračje vsesplošnega sumničenja in negotovosti, kar je povzročilo, da so tudi najboljši partizani začeli bežati iz brigade. Če je kdo koga pogrešal in vprašal za njim, je bila velika verjetnost, da je bil tudi sam poslan "na stražo", torej da je izginil.

---

179 ARS III, fasc. 301 - 69 (Pohorski proces), poročilo PK VOS za Štajersko CK VOS, 19. 1. 1944 (zapisano je tudi, da je original zaslišanja na PK VOS, vendar ga med gradivom ni bilo mogoče najti); KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/107, spominski zapis Ivana Lakovška - Roka, kjer pravi, da so mu borci pripovedovali, da jo je dal ustreliti Dušan (Benedikt Grabner, poveljnik 3. bataljona Zidanškove brigade, op. avt.), češ da je gestapovka, čeprav sama o tem ni imela pojma.

180 ARS III, fasc. 301 - 69, zapisnik o zaslišanju Antona Slemnika in poročilo PK VOS za Štajersko CK VOS, 9. 1. 1944. Isto poročilo omenja tudi usmrtitev Jamnika, v isti zadevi je med dokumenti tudi zapisnik o njegovem zaslišanju, pa tudi poročili PK VOS za severno Slovenijo CK VOS z datumom 4. in 15. 3. 1944, kjer je omenjena ustrelitev Skočirja.

181 ARS III, fasc. 301 - 69, študija z naslovom Pohorski proces, z datumom 7. 4. 1951, in zapisniki zaslišanj osumljencev plavogardizma (na zapisnikih o zaslišanjih je na koncu navadno formulacija, da je zaslišanec podal izjave brez pritiska) ter preiskovancev - krivcev "pohorske afere"; KPM, partizansko gradivo, fasc. 62/XII, izjava Ivana Tlakarja - Luke (nedatirana, s pripisom "še ni za v javnost"); Ževart, Lackov odred, 2. knjiga, str. 464-480; Mirko Fajdiga, Pohorski partizani 1943, Maribor 1985, str. 374-387 (odslej: Fajdiga, Pohorski partizani).

Pri tem ga je popolnoma podpiral poveljnik brigade in pritožba pri njem čez Hrovatovo ravnanje je lahko imela negativne posledice za pritožitelja.[182] Primer bi lahko sklenili z naslednjimi ugotovitvami: osebnost, kakršna je bil Hrovat, je bila zelo pripravna za obveščevalno, zlasti pa za kontraobveščevalno dejavnost. V svoji vnemi po odkritju sovražnika in s tem po samopotrjevanju je šel predaleč in posredno zakrivil smrt večjega števila partizanov (nekatere je domnevno usmrtil tudi sam) in druge s tem povezane posledice. Zaradi svojih telesnih in duševnih posebnosti je postal pojem za vse negativno, k čemur so z letaki in drugimi propagandnimi prijemi pripomogli še Nemci, svoje pa je naredila tudi ljudska domišljija. Kot tak je postal najbolj pripraven za to, da se je vse slabo, kar so spodbudili in počeli drugi, pripisalo njemu. Vsekakor nosi svoj del krivde, nikakor pa ni mogoče vsega slabega, kar se je dogajalo na Pohorju v zimi 1943/44, pripisati samo njemu. Glavni del krivde nosijo njegovi nadrejeni, ki so mu dovolili prestopiti meje normalnega vedenja, kar pa ni nič čudnega. Primer za to trditev so dogodki pri kmetu Urbancu 3. in 4. januarja 1944, ko so zasliševali in pri tem mučili skupino 11 partizanov, osumljenih, da so agenti "gestapovske belo-plave garde", jih nato, ko je nastal preplah zaradi domnevne nevarnosti nemškega napada, sedem postrelili, medtem ko sta dva umrla že med zasliševanjem (dva sta v zmedi, ki je nastala, pobegnila), mrtve odpeljali na skedenj in ga zažgali. Pri opisovanju tega dogodka ni omenjeno, da bi imel ravno on pri samem zasliševanju kakšno aktivnejšo vlogo, čeprav je bil prisoten. Čakajočim na zaslišanje je celo dal cigarete, glavno vlogo pa so imeli zlasti namestnik poveljnika Pohorskega odreda Janko Vincenc - Harkov, namestnik političnega komisarja in obenem sekretar partijske organizacije odreda Aleksander Vojinović - Vojin in član PK VOS Ivan Tlakar - Luka, ki je zaslišanje formalno zaključil in sestavil zapisnik. Pri zaslišanju so bili prisotni tudi politični komisar 4. operativne cone Mitja Ribičič - Ciril, poveljnik odreda Drago Poglajen in Boris Čižmek - Bor (določen za poveljnika Zidanškove brigade, ki so jo nato 8. januarja ustanovili), verjetno pa še drugi. Da bi bil Hrovat gestapovski agent, ni bilo ugotovljeno ne v preiskavi med vojno in nekaj let po njej, ko bi bilo to mnogo lažje odkriti kot danes, niti v danes dostopnih dokumentih. Zdi pa se, da tudi razlaga o njegovi gestapovščini ustreza tistim, ki želijo njegova dejanja označiti kot nekaj tujega osvobodilnemu gibanju. V dokaz, da tako razmišljanje ni pravilno, navajamo Vojinovićevo izjavo, nad katero so se celo pripadniki UDBE - preiskovalci in pisci zaključnega poročila-zgrozili. Izjavil je namreč, da so mu bili taki postopki kot pri Urbancu nekaj povsem normalnega in da je že v Topličkem partizanskem odredu v Srbiji, v katerem je bil pred svojim zajetjem in odvedbo v delovno taborišče (od koder je po tretjem poskusu pobegnil in prišel v partizane na Pohorje), opravil nešteto podobnih čiščenj in usmrtitev "sovražnih elementov", tako v enoti kot tudi izven nje. Vojinović je bil po vojni proglašen za narodnega heroja.

Dogodki na Pohorju so imeli vpliv tudi na dogajanje v Mislinjski dolini, saj si tudi tukajšnji aktivisti niso upali novih borcev pošiljati na Pohorje in tudi sami so prekinili stike z Zidanškovo brigado in njenim vodstvom.[183]

---

182 KPM, gradivo ZB Dravograd, izjave Alojza Slemnika - Zvoneta, Jožeta Korošca -Vida, Mihe Hovnika, Munde Jamnika in Marije Jamnik, 1948, in izjave Ludvika Pušnika - Janeza ter Toneta Hudopiska - Zvoneta avtorju, 1982.

183 KPM, magnetofonski zapis pogovora s Tonetom Ulrihom - Kristlom.

Jožeta Seniča, delavca kamnoseške zadruge na Legnu, je Zidanškova brigada usmrtila 9. aprila 1944. Iz leta 1943 sta ohranjena dva dokumenta, ki pričata, da je bil sprva gestapovski zaupnik (Vertrauensmann), nakar so mu dali vlogo izvidnika (Aufklärer) in je v tej vlogi brez uspeha iskal sledi za partizani po Pohorju. Nato so ga odstranili, češ da imajo že dovolj zaupnikov.[184] Leta 1944 je bil mobiliziran v Zidanškovo brigado. Zaradi sumov so ga v brigadi aretirali in zasliševali. Najbrž je sklepal, da si bo na ta način rešil življenje, zato je pred štabom brigade očrnil štiri Legenčane, da sodelujejo z gestapom, in sicer kmeta in gostilničarja Karla Rotovnika starejšega, po domače Plesnika, kmeta Karla Grila, po domače Florjana, kmečkega delavca Valentina Štamulaka in kovaškega pomočnika Bernarda Jovana. Brigadna patrulja jih je aretirala in odpeljala h kmetu Pridigerju na Golavabuko, kjer so jih zasliševali, jih pri tem pretepali in slabo ravnali z njimi. Zanje sta se zavzela kmet Pridiger in partizan Karel Krevh - Marjan, ki mu je bil Rotovnik stric. Vse štiri so izpustili domov, Seniča pa, potem ko je priznal svoje predhodno sodelovanje z gestapom, obsodili na smrt in ustrelili nad sosednjo Žeglovo domačijo.[185]

Na seznamu imamo še nekaj primerov partizanov, ki naj bi po prepričanju nekaterih padli v ne dovolj pojasnjenih okoliščinah. 4. aprila 1944 je na Petkovem vrhu pri Gornjem Gradu v boju z Nemci padel borec Tomšičeve brigade **Martin Pačnik** iz Razborja. O načinu njegove smrti se je pred leti razvnela polemika. Nekateri trdijo, da je padel v sumljivih okoliščinah v zvezi z omenjeno skupino fantov iz Podgorja, ki so jih usmrtili 17. marca 1944 v Javorju, drugi spet, da je padel v boju tako kot marsikateri partizan. Po proučitvi vseh okoliščin sklepam, da je slednje bolj verjetno. Res je, da so njegovi soborci našli njegovo truplo šele čez dva dni, vendar je bilo takih primerov več.[186] **Adolf Klančič - Repina,** vodja centralnega sanitetnega ekonomata pri zahodnopohorskih ali Paučkovih partizanskih bolnišnicah, je padel 11. novembra 1944 pri Strmčnikovi, po domače Popijalovi domačiji na Legnu, pred odhodom v partizane leto dni prej pa je z ženo živel pri sosednji Rotovnikovi, po domače Klevževi domačiji. Tega dne se je zadrževal pri Popijalu, kamor so prišli trije v partizane preoblečeni gestapovski izvidniki (v partizane naj bi se preoblekli pri Uršejevi, po domače Boslnovi domačiji pet kilometrov niže v smeri proti Slovenj Gradcu; domačija leži tik ob gozdu). Ko so se na dvorišču s Klančičem srečali, naj bi mu rekli, da iščejo "Pohorsko grupo"; ker take enote ni bilo, so se mu zazdeli sumljivi, zato se je počasi odmaknil od njih, vendar so ga z rafalom iz parabele prestrelili. Skočili so k njemu, mu vzeli denar in orožje, nato pa izginili, ne da bi kogar koli kaj vprašali in ne da bi mu vzeli tudi seznam kmetov, ki so za bolnišnice prispevali pomoč v hrani. Posebej

184 ARS III, Gestapo Slovenj Gradec, zadeva Senič, 19. 3. in 14. 8. 1943.

185 ARS III, Gestapo Maribor, zapisnik o zaslišanju Karla Rotovnika, 14. 10. 1944; Fajdiga, Pohorski partizani, str. 317; izjava A. K., K. S, F. T. in Mr. Žg. avtorju.

186 Strle, Tomšičeva IV, str. 348; Večer, 9. 10. 1997, št. 234, str. 26, pisma bralcev, pismo Valentine Gregor iz Pameč; OZZBSG, pismo ing. Vide Vrhnjak - Duler (kopija), kjer se sklicuje na mnenje Razborčanov (ki pa jih ne navaja poimensko). Avtorju te knjige je Strletovo verzijo o smrti Martina Pačnika potrdil po telefonu tudi njegov sin, ki je bil sicer takrat star dve leti in živi v Šoštanju. Čeprav odgovorni v svojih sočasnih zapisih ne omenjajo usmrtitve v Javorju (ne omenja je Matevž Hace v Komisarjevih zapiskih niti ni omenjena v sicer redkih partizanskih dokumentih iz tega obdobja niti je ne omenja Franci Strle v spominskem zapisu z naslovom Med proletarci, izšel 1953), je bila znana vsem borcem ne samo Bračičeve brigade, ki so ji bili omenjeni dodeljeni, ampak tudi borcem drugih enot 14. divizije, ki so jim dogodek pojasnjevali politični komisarji na političnih urah. Težko je tudi verjeti razlagi, da se je ustrelitev v hrbet zgodila v elitni enoti, kot je bila Tomšičeva brigada. Ustrelitve so se navadno dogajale javno in so imele tudi vzgojni namen. Prekopali so ga njegovi domači 4. novembra 1945 na pokopališče v Razbor (mrliška knjiga župnije Sv. Danijela v Razborju).

nerodno je bilo, da je padel na dvorišču domačije in bi lahko družina zaradi tega čutila posledice s strani okupatorja. Domači so šli prijavit na občino Šmartno spopad in mrtveca, ki so ga nato morali sosedovi na enoosnem kmečkem vozu z volovsko vprego odpeljati v mrtvašnico pri šmarškem pokopališču. Prijavo je bilo treba podati tudi na orožniški postaji v Slovenj Gradcu. Nemci so nato poklicali vse okoliške kmete ter druge ljudi in skušali z njihovo pomočjo mrtvega partizana identificirati, vendar ga nihče, niti njegova vdova, ni smel prepoznati. V primeru, če bi ga kdo prepoznal, bi v priznanje prisilili tudi druge, okupator bi to imel za dokaz sodelovanja s partizani in bi verjetno vse navedene kmete odgnali v taborišče.[187]

Anton Rogina - Jager, gostilničar, posestnik in lesni trgovec, je bil najbogatejši in najuglednejši človek v Podgorju. Pred vojno je končal gimnazijo, bil član JNS in Sokola, torej liberalno usmerjen. Poročil se je s hčerko veleposestnika nemške narodnosti iz Spodnje Vižinge pri Marenberku in tako postal svak slovenjgraškega hotelirja Karla Golla. Že na začetku vojne, potem ko ga je, sicer zavednega Slovenca, najbrž njegov mešani zakon in vplivno sorodstvo med pripadnik nemške manjšine rešilo pred izgonom, si je, gotovo iz istih razlogov, znal pridobiti tudi zaupanje okupatorske oblasti, ki ga je postavila za krajevnega kmečkega vodjo. Svoj vpliv pri okupatorju pa je znal spretno izrabiti in je tudi za osvobodilno gibanje storil marsikaj koristnega. Nemci so njegovo dvojno igro počasi sprevideli, zato so ga 7. avgusta 1944 poklicali na zaslišanje na gestapovsko oporišče v Slovenj Gradec. Vodja oporišča Franz Gutmann, s katerim sta se dobro poznala, ker je, tako kot tudi drugi okupatorjevi funkcionarji, prihajal pit v njegovo gostilno in se v njej včasih zadrževal pozno v noč, ga je dolgo zasliševal (prisoten je bil tudi Ludwig Kaltenböck), nato mu je zvečer dovolil, da je lahko prespal v hotelu svojega svaka, naslednji dan ob osmi uri zjutraj pa bi se moral spet javiti na gestapu. Rogina je izkoristil začasno svobodo in približno ob petih zjutraj naslednji dan pobegnil iz mesta ter šel takoj v partizane. Ob 9. uri je bila policija že v Podgorju, ker pa Rogine ni več našla doma, je aretirala Jožeta Knapa, po domače Kolarja, in ga odpeljala na gestapo Slovenj Gradec in nato v Maribor. Rogina pa je postal vodja obveščevalne točke E. E. 4. operativne cone. Padel je 13. aprila 1945 ob napadu orožnikov iz podgorske postojanke na njegov bunker, ki ga je imel v gozdu nad svojo domačijo.[188]

Slavko Gams - Branko je bil od začetkov osvobodilnega gibanja na našem območju izjemno dejaven aktivist OF. Ob svoji smrti je bil vojni referent okraja Slovenj Gradec. Dejstvo je, da je bila njegova funkcija zelo nehvaležna, saj je moral nadzorovati teren in odkrivati številne prave

187 Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941-1945, 3. knjiga, dok. št. 25, str. 98, poročilo uprave sektorja bolnic Sever z dne 16. novembra 1944 referentu za bolnice sanitetnega odseka štaba 4. operativne cone Slovenije, da je sovražnik ubil ekonoma Adolfa Klančiča - Repino, in dok. št. 29, str. 133, poročilo uprave sektorja bolnic Sever z dne 25. novembra 1944 referentu za bolnice Sanitetnega odseka štaba 4. operativne cone Slovenije o poskusih sovražnika, da odkrije Vojno - partizansko bolnico Št. Primož na Pohorju; (poročili pravita, da so Klančiča napadli in ubili štirje v partizane preoblečeni gestapovci ob 7. uri zjutraj, ko je nabiral hrano; ustrelili so ga iz neposredne bližine, mu pobrali brzostrelko, pištolo, bombo in torbo z denarjem - okrog 7000 RM - in tiskanimi potrdili ter pismo uprave bolnic); KPM partizansko gradivo, Partizanska saniteta, spominski zapis Valentina Pogorelčnika - Zdravka, 1957; izjava Karla Strmčnika avtorju; KPM, Komisija, izjava A. C. o smrti Ivana Kolarja, 9. 2. 1996, in njena izjava avtorju; izjava I. Š. in F. S. avtorju. Po drugi verziji, ki jo zagovarja tudi več ljudi, pa naj bi ga ustrelila skupina partizanov na svojo pobudo, ker je bil grob in nasilen ter se je kot tak mnogim zameril.

188 PAM, KLO Podgorje, izjava KLO Podgorje o smrti Antona Rogine, 17. 4. 1947; KPM, partizansko gradivo, fasc. 12/99, spomini Urške Kramaršek - Vande, 12/100, spomini Terezije Štumpfl, 13/111, spomini Štefana Saveca; ARS II, KUZOP, šolske kronike, kronika OŠ Podgorje, 1946; ARS III, UDVSG, kolut št. 3, Problem Rogina Franc iz Podgorja pri Slovenj Gradcu, Dravograd, 3. 11. 1948 (ime Franc je na dokumentu napačno zapisano); izjave J. V. avtorju. Nad njegovo osebnostjo, zvezami in smrtjo še

in domnevne skrivače ter tudi tiste, ki so bili iz enot odpuščeni na domače zdravljenje ter jih pošiljati nazaj v partizanske enote, kamor pa zaradi hude zime niso radi šli. Pri izvrševanju vseh svojih nalog je bil znan kot zelo dosleden. Padel je na Selah blizu Samčeve kmetije, kjer so leta 1978 njemu in drugim padlim partizanom odkrili spomenik. Pri Samcu so mu malo pred tem odsvetovali hoditi v smer, kamor je nameraval, češ da je tam stalna zaseda SS policije, vendar jih ni poslušal, kar ga je stalo življenje. Pri Samcu so povedali sorodnikom, da je bil ranjen v trebuh, nakar ga je SS policist ubil s puškinim kopitom.[189]

Evidentirane imamo še tri partizane, katerih usoda ni jasna in ki jih ni na dosedanjih seznamih padlih partizanov niti niso napisani na spomenikih in spominskih ploščah. Za enega med njimi se domneva, da bi ga bili usmrtili sami, za druga dva pa je vprašanje, kako sta preminila. Znano je namreč, da so Nemci zlasti med ofenzivo na Zgornjo Savinjsko dolino ujeli mnogo partizanov in jih postrelili brez sodbe in ne da bi jih prej popisali. Znani sta dve množični grobišči tako postreljenih, in sicer pri Radmirju in pri Vranskem, ter še več manjših grobišč in posameznih grobov. Možno je, da krajevne organizacije ZZB NOV pri popisih zanje niti niso vedele.

Stanko Bizjak iz Starega trga je šel v partizane v letu 1944 skupaj z bratom Jožetom. Bila sta v isti enoti. Ob nemškem napadu na neko "postojanko", kjer sta se zadrževala (verjetno kak bunker), je Jožetu uspelo zadnji trenutek ubežati; pri tem je bil ranjen. Stanko je ostal v "postojanki". Od takrat se je sled za njim izgubila.[190]

Rudolf Horvat iz Starega trga je šel 4. aprila 1944 v Bračičevo brigado, 4. maja istega leta pa je bil z večjo skupino soborcev - novincev poslan v Kamniško-zasavski odred. Od takrat se je za njim izgubila sled. Po nekaterih podatkih naj bi ga usmrtili partizani sami.[191]

Rafael Meh iz Starega trga je bil julija 1944 mobiliziran v partizane skupaj s svojim bratom Ivanom in Alojzom Apačnikom. Znani sta dve enoti, skozi kateri je šel, in sicer Koroški odred in Komanda zgornjesavinjskega vojnega področja. Medtem ko sta se prva dva navedena vrnila, se je za njim izgubila vsaka sled in svojci nikoli niso mogli ugotoviti njegove usode.[192]

---

vedno visi tančica skrivnosti. Sumov in govoric o čudnih okoliščinah smrti posameznih partizanov med vojno je bilo mnogo, v njegovem primeru so se pojavljali zato, ker ga kljub pobegu okupator ni intenzivno iskal in tudi ne ukrepal proti njegovi družini. Še naprej so prihajali pit v njegovo gostilno nemški funkcionarji. Nekaj dni po njegovem pobegu je prišel celo Gutmann s skupino oboroženih gestapovskih izvidnikov v Podgorje, vendar se ni oglasil v gostilni, ampak je aretiral kmeta Ivana Verčkovnika, po domače Visočnika, in ga nato ob partizanskem napadu ustrelil. Tudi Rogina sam je kot obveščevalec prihajal domov ter vzdrževal zveze z mnogimi osebami, ki so vedele za njegov bunker in celo same prihajale vanj. Vsi pripadniki njegove skupine so se ob napadu rešili, padel je le on. Primer lahko zaključimo samo z ugotovitvijo, da je končal podobno, kot so med 2. svetovno vojno končali mnogi obveščevalci. Mnoge so odkrili in je imelo to zanje navadno tragične posledice. Nekaterih so se na tihem znebili njihovi "delodajalci" sami, ko jim niso bili več potrebni ali ko se jim je zdelo, da preveč vedo. Pogosto pa se je v takih primerih ugibalo, za katero stran so dejansko delali in za katero navidezno.

189 Bogdan Žolnir, Slavko Gams - Branko. Ob 30-letnici smrti borca, TV - 15, št. 5/6, 1975; izjava F. G. avtorju. Povedali so tudi, da ga je SS policist s puškinim kopitom udaril čez obraz in mu zdrobil nosno kost, obenem pa ga z udarcem ubil. Takšno poškodbo so svojci ugotovili tudi pri prekopu trupla kmalu po vojni. Avtor te knjige je namige o domnevni smrti imenovanega v premalo pojasnjenih okoliščinah slišal že v svoji mladosti, vendar jih glede na povedano ne more potrditi.

190 KPM, Komisija, popisni list za Stanka Bizjaka, podatke je dala svakinja Marija Bizjak, Slovenj Gradec, 18. 6. 1997. Da je bil partizan in da je kot tak tudi padel, potrjuje tudi izjava KO ZB Stari trg, vendar je čudno, da ga niso evidentirali že prej in ga napisali na spominsko ploščo.

191 Totengedenkbuch; ARS II, partizansko gradivo, 4. operativna cona, fasc. 335/II/KZO, dopis štaba 14. divizije z dne 4. maja 1944 s seznamom novomobiliziranih borcev, poslanih v Kamniško-zasavski odred.

192 KPM, Komisija, popisni list za Rafaela Meha, podatke je dala njegova sestra Marija Blaževič, Slovenj Gradec, 18. 6. 1997; Marjan Linasi, datoteka koroških partizanov, ki jo je pripravil avtor v zvezi s svojo magistrsko nalogo Koroške partizanske enote (shranjena je za zdaj v avtorjevem osebnem računalniku, obsega več kot 3600 priimkov in imen ter 15 kolon; Rafael Meh je vpisan pod številko 1610).

Za objavo ilustracij uredništvo portala SIstory nima dovoljenja avtorja

ŽRTVE NACISTIČNEGA NASILJA

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH

Število žrtev in problemi v zvezi z njegovim ugotavljanjem: Žrtev nacističnega nasilja smo z našega območja našteli **82,** kar je tudi več, kot jih je bilo znanih doslej. Glede virov zanje veljajo podobne ugotovitve kot za prejšnjo skupino. Že na začetku moramo povedati, da smo med žrtve - domačine uvrstili tudi osebe, ki v času, ko so bile aretirane ali ko jih je doletela smrt ali ko so odšle v partizane, niso živele ravno v Slovenj Gradcu ali okolici. Naletel sem na več takih primerov in se je vedno težko odločiti, kam jih uvrstiti, še zlasti, ker so opisi okoliščin navadno zelo skopi. Treba se je odločiti od primera do primera. Tako sem **Franca Feleta** iz Turiške vasi uvrstil med domačine zato, ker ga tam, kjer je umrl, gotovo nihče ne bo evidentiral. Bil je namreč kapetan jugoslovanske vojne mornarice, v službi v Boki Kotorski, po kapitulaciji jugoslovanske vojske pa je živel v Zagrebu, kjer se je vključil v osvobodilno gibanje. Ustaši so ga aretirali in ga 11. junija 1944 ustrelili v Dotrščini pri Zagrebu.[193] **Miloš Kalinšek** iz Šmartna se je izučil ključavničarske obrti v Slovenj Gradcu, nato se je selil za službo, najprej v Ljubljano, nato je po okupaciji in razkosanju Slovenije prišel domov v Šmartno, nakar je dobil službo v Bistrici pri Mariboru, od tam šel v partizane in bil ujet ter ustreljen kot talec v Račah pri Mariboru.[194] Kot domačina štejejo tudi **Jožeta Lesnika** iz Zgornjega Razborja, čeprav je živel in delal pri Sv. Antonu na Pohorju; umrl je v Dachauu, žaro s pepelom pa so sorodniki pokopali na pokopališču v Razborju.[195] Tudi pri **Franju Vrunču** ni nobenega dvoma, da ga je smiselno šteti kot domačina, saj je šlo za učitelja in komunista, ki se je moral nenehno seliti za službo in še bežati pred policijo. Pred vojno je bil tri leta zaprt v kaznilnici v Sremski Mitrovici. Po prihodu iz kaznilnice se je nekaj časa zadrževal v Celju, občasno doma v Slovenj Gradcu, učiteljeval je v Račah pri Mariboru, nazadnje pa je živel v Joštovem mlinu v Medlogu pri Celju. Bil je med prvimi organizatorji odpora na Štajerskem, poveljnik Celjske čete, ujet, ko sta s soborcem Petrom Stantetom - Skalo opravljala oglede pred nameravanim napadom čete na orožniško postajo v Slivnici pri Celju. Ustreljen je bil kot talec skupaj s Slavkom Šlandrom (sekretarjem PK KPS za Štajersko) in Slavo Klavora; vsi trije so bili po vojni proglašeni za narodne heroje. Med ohranjenim gestapovskim gradivom njihovih zadev ni bilo mogoče najti, kar je lahko dokaz, da gestapovci niso mogli izvleči iz njih niti enega omembe vrednega podatka (Šlander ni izdal niti svojega pravega priimka in imena, tako da je na plakatu o streljanju talcev zapisan kot Franz Weber).[196] Tudi **Viktor Hajtnik** je do okupacije živel in služboval v Slovenj Gradcu, nato ga je nemški okupator zaprl in izgnal v Beograd. Ker je bila njegova žena iz Novega mesta, sta si izborila, da sta se smela vrniti iz izgnanstva v Novo mesto, torej na italijansko okupacijsko

193 KPM, Spominska knjiga, Šmartno; PAM, Vojna škoda; Poslovilna pisma žrtev za svobodo, 3. izdaja, Maribor 1978, str. 458 in 459 , kjer je objavljeno njegovo poslovilno pismo (odslej:Poslovilna pisma).

194 KPM, Spominska knjiga; PAM, Vojna škoda.

195 KPM, Spominska knjiga, Podgorje; PAM, Vojna škoda.

196 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; PAM, Vojna škoda; Poslovilna pisma, 3. izdaja, uvodna študija dr. Milana Ževarta; Bogdan Žolnir, Slovenj Gradec ob občinskem prazniku 25. 8. 1957, št. 1, Narodni heroj Franjo Vrunč; Narodni heroji Jugoslavije, 1983, str. 33-332; Spomini na partizanska leta, 4. knjiga, Ljubljana 1949, str. 37-52 (Peter Stante - Skala, Prva celjska četa); Dokumenti VOS OF, NZ in pravosodja, Ljubljana 1976, dok. št. 11, str. 26, Navodila pripadnikom Osvobodilne fronte slovenskega naroda za držanje pred narodnim sovražnikom (objavil Slovenski poročevalec, leto II, št. 30, 15. decembra 1941), kjer v 8. točki piše: "Imej pred očmi svetel zgled narodnih in ljudskih borcev Slavka Šlandra, Franja Vrunča, Slave Klavora in sto in sto drugih, ki jim fašisti z najhujšimi mukami niso izvabili besedice iz ust".

območje, kjer se je zaposlil kot uradnik, obenem pa je bil sekretar mestnega odbora OF, deloval pa je tudi v Narodni zaščiti v Novem mestu. Ko je zaslutil nevarnost, je odšel v partizane, s seboj pa vzel tudi pištolo. Na poti mimo gradu Zalog je naletel na četnike - pripadnike enote, ki se je izdajala za partizanski Štajerski bataljon in je povzročila veliko zmedo med partizani in aktivisti v okolici Novega mesta. Ker je mislil, da so partizani, jim je povedal, kam je namenjen. Po hudem mučenju so ga usmrtili okrog 14. julija 1942 v Češči vasi pri Novem mestu. Kmetje so šele čez nekaj dni našli njegovo truplo, iznakaženo in pokrito z listjem.[197] Na Dolenjskem je nazadnje po sili razmer živel tudi **Albert Škrubej,** nezakonski sin Alberta Puncerja. Ob nemški okupaciji se je začasno zatekel v Ljubljano, od koder ga je Rdeči križ poslal na delo v Dobrepolje (delal je kot brivec, za kar se je bil izučil). Tam je deloval kot aktivist OF, ob nastopu velike italijanske ofenzive 16. julija 1942 pa se je umaknil v gozd. Ujeli so ga vaški stražarji (tako imenovani "belogardisti") in ga izročili Italijanom, ki so ga ustrelili v kraju Videm/Dobrepolje.[198] **Valentin France,** sekretar partijske celice v Slovenj Gradcu in prvi organizator odpora v mestu samem, ki si je moral pozneje poiskati delo v Šmartnem ob Paki, je bil prvič aretiran oktobra 1941 in bil zaprt do februarja 1942, nakar so ga zaradi pomanjkanja dokazov izpustili iz mariborskih gestapovskih zaporov. Maja 1942 ga je aretirala celjska gestapovska izpostava in ga odpeljala v predvojne celjske sodne zapore, tedaj gestapovske zapore (tako imenovani "Stari pisker"), kjer so ga ubili.[199]

Spol: Ženska imamo v tej skupini 9.

Povprečna starost: Povprečna starost žrtev je znašala približno 33 let, torej nekaj let več kot povprečna starost partizanov, kar je logično, saj so v partizanske enote mobilizirali mlade in zelo mlade ljudi (mnogo takih, ki še niso bili niti polnoletni), medtem ko so kot podporniki osvobodilnega gibanja na terenu bili tudi starejši in za bojevanje manj sposobni ljudje.

Kraj rojstva: Približno četrtina žrtev se je rodila izven območja, ki ga obravnavamo, tri četrtine pa je imelo kraj rojstva in kraj stalnega bivališča znotraj obravnavanega območja.

Kraj stalnega bivališča: Glej tabelo na koncu knjige.

Poklic: Dve osebi sta bili akademsko izobraženi (profesor, magister farmacije), ena žrtev je bila študent prava. Štirje so imeli srednješolski poklic (učitelj, knjigovodja, orožnik, zobotehnik), eden je bil dijak, 20 bi jih lahko označili kot kvalificirane delavce, 11 je bilo kmetov in 11 kmečkih sinov, drugi pa so bili nekvalificirani delavci. Skratka, tudi poklicna struktura žrtev, ki je nekoliko ugodnejša v korist bolj izobraženih kadrov kot pa pri padlih partizanih, je odsev takratne poklicne strukture nasploh.

Gostota umiranja: Zanimivo je, da jih je največ (35) umrlo v zadnjem letu vojne, ko je trajala samo štiri mesece in pol. Najmanj žrtev je bilo v letu 1943 (2), v letu 1944, ko je osvobodilno gibanje pri nas doseglo višek, jih je umrlo 22, je pa lahko med njimi veliko takih, ki so zaradi osvobodilne dejavnosti, ki se je zlasti v 2. polovici leta 1943 vse bolj večala, bili aretirani že tedaj. Enako velja za umrle leta 1945, od katerih je bilo veliko aretiranih v letu 1944, ko je

197 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, popis žrtve Viktorja Hajtnika (sklicuje se na prepis mrliške matične knjige župnije Prečna pri Novem mestu; pokop mrtvega, za katerega pravi, da je imel strel v pljuča in prerezan trebuh in vrat, je bil šele 26. julija 1942 na pokopališču v Novem mestu); Bogdan Oslonik, Z ljubeznijo skozi surovi čas, Ljubljana 1989, str. 90-91.

198 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec.

199 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju P. A. Med gestapovskim gradivom njegovega primera nisem našel.

osvobodilno gibanje pri nas doživelo višek. V prvem letu okupacije je umrlo 10 žrtev, v letu 1942, ko je okupatorjevo nasilje na Štajerskem doseglo višek, pa, zanimivo, "samo" 11. Za dve žrtvi leto in datum smrti nista znana.

Kraj smrti: Samo 13 žrtev je umrlo v domačem kraju, vse ostale pa v krajih izven sedanje mestne občine Slovenj Gradec.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Način smrti
Beričnik Jože st.	21.3.1903	Graška gora	22.2.1945	Mauthausen	umrl v taborišču
Breg Jože	9.3.1924	Pameče	20.12.1944	Pameče	ustreljen
Cvikl Jože	1906	Vodriž	junij 1941	Hartheim/Linz (iz Novega Celja)	evtanazija
Debelak Mirko	6.1.1915	Slovenj Gradec	25.2.1945	Dachau	umrl v taborišču
Fele Franc	1918	Zagreb	11.6.1944	Dotrščina pri Zagrebu	talec
Filimonov Fedor	maj 1895	Mislinj. Dobrava	20.6.1941	Hartheim/Linz (iz Novega Celja)	evtanazija
France Valentin	1895	Slovenj Gradec	maj 1942	Celje	ubit v zaporu
France Marija	/	Slovenj Gradec	1942	Auschwitz	umrla v taborišču
Golob Maks	6.3.1905	Stari trg	maj 1945	Dachau	umrl v taborišču
Gošek Verona	1888	Turiška vas	februar 1945	Rawensbrück	umrla v taborišču
Gošek Franc	1892	Turiška vas	1.11.1944	Herzbruck/Nürnberg	umrl v taborišču
Grebenc Rajko	15.8.1915	Stari trg	8.3.1945	Bučkovci/Mala Nedelja	partizan, ujet, talec
Gril Jože	1909	Gradišče	23.3.1945	Dachau	umrl v taborišču
Hajtnik Viktor	6.2.1912	Slovenj Gradec	14.7.1942	Novo mesto/Češča vas	žrtev četnikov
Hribernik Elizabeta	29.10.1891	Šmartno	junij 1941	Hartheim/Linz (iz Novega Celja)	evtanazija
Hudolist Maks	14.4.1902	Stari trg	19.2.1945	St. Valentin/Amstetten	umrl v taborišču
Hudolist Franc	18.3.1903	Šmiklavž	februar 1945	Mauthausen	umrl v taborišču
Januška Ferdinand	1920	Slovenj Gradec	3.9.1941	Domžale	talec
Juvan Pavel	1911	Slovenj Gradec	8.6.1942	Maribor	talec
Kalan Jožef	9.3.1895	Slovenj Gradec	15.4.1945	Sosnovitz/Šlezija	umrl v taborišču
Kalinšek Miloš	3.9.1916	Bistrica pri Mar.	11.1.1945	Rače pri Mariboru	partizan, ujet, talec
Kamenik Jožefa	1932	Sele	1941	Hartheim/Linz	evtanazija
Kamnik Jože	23.4.1903	Sele	/	Dachau	partizan, ujet, umrl v taborišču
Kandut Štefan	24.12.1920	Pameče	6.3.1945	Troblje	ustreljen
Kanduti Franc	1927	Graška gora	1.3.1945	Meitzinci/Štajerska	partizan, ujet, umrl v taborišču
Karaman Krešimir	1891	Slovenj Gradec	april 1945	Dachau	umrl v taborišču (zastrupljen)
Keber Anton	12.6.1889	Golavabuka	17.1.1945	Dachau	umrl v taborišču
Knez Jakob	/	Podgorje	/	/	/
Kociper Stanko	18.5.1914	Slovenj gradec	13.1.1944	Luče	partizan, ujet, talec
Konečnik Franc	1911	Gmajna	7.3.1942	Auschwitz	umrl v taborišču
Korošec Ivan	27.12.1906	Podgorje	23.3.1945	Bukovec/Zg. Polskava	partizan, ujet, talec

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Način smrti
Kos Ivan	14.1.1910	Pameče	10.5.1945	Troblje	žrtev kozakov
Kotnik Ivan	24.6.1904	Razbor	7.5.1944	Zagorje	talec
Kotnik Elizabeta	1898	Podgorje	26.3.1945	Praga	umrla v bolnišnici
Kotnik Konrad	16.10.1905	Slovenj Gradec	13.12.1944	transport v Nemčijo	partizan, ujet, izginil
Kranjc Avgust	27.8.1914	Brde	4.4.1945	Maribor	neugotovljeno
Krevh Ivan	16.11.1910	Mislinj. Dobrava	11.7.1944	Pameče	talec
Lesnik jože	24.1.1906	Sv. Anton na Poh.	26.6.1942	Dachau	umrl v taborišču
Lesnjak Mihael	/	Podgorje	15.11.1941	Maribor	talec
Marzel Helena	14.4.1919	Golavabuka	1.5.1944	Golavabuka	ustreljena (vermani)
Marzel Jože	18.2.1909	Golavabuka	12.1.1945	Dachau	umrl v taborišču
Marzel Aleš	1892	Golavabuka	4.2.1945	Dachau	umrl v taborišču
Matavž Julijana	10.2.1905	Šmartno	13.5.1945	Šmartno	žrtev ustašev
Merkač Ivan	1.5.1896	Sele	13.5.1945	Sele	žrtev - najbrž ustašev
Mlekuš Ervin	3.12.1923	Slovenj Gradec	17.9.1941	Vodice pri Kamniku	talec
Mrakič Franc	1909	Podgorje	december 1944	Dachau	partizan, ujet, umrl v taborišču
Mrakič Anton	1.1.1913	Podgorje	marec 1945	Dachau/Buchenwald	partizan, ujet, umrl ob bomb. vlaka
Mrakič Anton st.	1.1.1913	Podgorje	februar 1945	Dachau	umrl v taborišču
Nabernik Mihael	11.9.1898	Pameče	junij 1941	Hartheim/Linz (iz Novega Celja)	evtanazija
Pačnik Pongrac	1877	Mislinj. Dobrava	27.4.1945	Dachau	umrl v taborišču
Pajenk Karel	2.11.1912	Razbor	7.5.1944	Zagorje	talec
Paradiž Alojz	1926	Pameče	3.4.1945	Maribor	talec
Pečečnik Rudi	1903	Mislinj. Dobrava	marec 1942	Maribor	ubit v zaporu
Pečnik Adolf	17.6.1906	Mislinj. Dobrava	10.3.1942	Maribor	talec
Pečnik Alojz	1906	Gradišče	10.5.1945	Dachau	umrl v taborišču
Plaz Konrad	16.2.1907	Šmartno	25.1.1945	Dachau	partizan, ujet, umrl v taborišču
Pogorelčnik Fortunat	23.5.1909	Šmartno	11.9.1942	Trbovlje	talec
Pogorelčnik Jožef	11.2.1911	Šmartno	10.5.1945	Leipzig	partizan, ujet, umrl po nesreči
Potočnik Avgust	20.8.1921	Vodriž	7.11.1944	Flossenburg	umrl v taborišču
Prevolnik Karel	24.10.1920	Mislinj. Dobrava	11.1.1945	Rače pri Mariboru	talec
Prevolnik Franc	3.9.1908	Mislinj. Dobrava	avgust 1944	Dachau	umrl v taborišču
Ramšak Rudolf	april 1913	Golavabuka	marec 1944	Dovže	ustreljen
Rek Ivan	7.2.1895	Golavabuka	maj 1945	Dachau	umrl v taborišču
Rotovnik Marija	20.8.1924	Legen	24.2.1944	Auschwitz	umrla v taborišču
Rupreht Ivan	23.11.1911	Stari trg	april 1945	Mauthausen	umrl v taborišču
Slemenik Oskar	6.5.1922	Slovenj Gradec	3.9.1941	Domžale	talec
Slemenik Ivan	17.11.1926	Šmartno	februar 1944	Dachau	umrl v taborišču
Šavc Anton	15.1.1924	Troblje	4.12.1944	Graz	partizan, ranjen, ujet, obglavljen

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Način smrti
Škrubej Albert	1922	Slovenj Gradec	31.8.1942	Videm - Dobrepolje	žrtev Italijanov
Šmidhofer Mihael	16.9.1891	Legen	december 1943	Dachau	umrl v taborišču
Štraser Karel	22.9.1916	Velunja	11.7.1944	Pameče	talec
Šumah Franc	10.10.1922	Razbor	18.4.1945	Dobrava	partizan, ujet, ustreljen
Tamše Štefanija	6.2.1911	Plešivec	junij 1941	Hartheim/Linz (iz Novega Celja)	evtanazija
Tretjak Henrik	1910	Gradišče	20.12.1944	Pameče	ustreljen
Ugler Jože	1921	Stari trg	april 1945	Dachau	umrl v taborišču
Verčkovnik Ivan	5.3.1901	Podgorje	16.8.1944	Podgorje	ustreljen
Verdnik Oskar	1921	Šmiklavž	13.1.1944	Luče	partizan, ujet, talec
Vodušek Stanko	1932	Podgorje	junij 1943	Podgorje	odpeljan neznano kam
Vošner Viktor	21.2.1922	Šmartno	junij 1942	Flossenburg	umrl v taborišču
Vrunč Franjo	1910	Medlog pri Celju	24.8.1944	Maribor	partizan, ujet, talec
Zagernik Anton	17.1.1923	Sele	junij 1944	Celovec	partizan, ujet, izginil
Zaveršnik Anton	1905	Podgorje	14.2.1945	Podgorje	ustreljen

ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI

Glede načina smrti lahko žrtve združimo v podskupine. Časovno prva podskupina, umorjena približno v istem času, junija 1941, so bile **duševno prizadete in telesno oslabele osebe.** Z območja sedanje mestne občine Slovenj Gradec smo jih uspeli evidentirati **šest. Doslej jih še nihče ni evidentiral,** čeprav so bile žrtve nacističnega nasilja. Usmrtili so jih na osnovi tako imenovane nacistične "evtanazije" (več o tem pozneje). Omenjenih šest oseb je bilo odpeljanih v Hartheim pri Linzu. Zanje lahko z gotovostjo trdimo, da so jih pomorili, ker so pomorili vse, ki so jih peljali tja, sorodnikom pa poslali lažna sporočila o njihovi smrti. Tako se je šele po vojni postopoma ugotovilo, da je šlo za pomor, čeprav se je o tem govorilo med ljudmi že med vojno. Poleg teh imamo še sedem takih oseb z našega območja, ki so bile odpeljane v umobolnico Feldhof pri Grazu. Zanje je bilo ob izpraznitvi umobolnice Novo Celje in hiralnic rečeno, da jih peljejo na nadaljnje zdravljenje; šlo naj bi za osebe, ki so šele pred kratkim prispele in pri katerih diagnoza še ni bila stoodstotno ugotovljena in potrjena. Za te osebe nimamo stoodstotne potrditve, da so bile zares pomorjene. O njihovi usodi imamo nasprotujoče si podatke in izjave, tako da jih za zdaj nismo uvrstili na seznam. Za eno izmed teh oseb (Ivana Šerbec) imamo povojno izjavo njenega brata, da je bila odpeljana (v Feldhof) in da je 9. junija 1941 umrla. Po njenem primeru, pa tudi po nekaterih osebah iz drugih krajev Štajerske, ki so tudi bile odpeljane v Feldhof in so tam umrle, bi sklepali, da so bile tam pomorjene tudi osebe z našega območja. Imamo pa ohranjene izjave zdravnika in petih članov osebja, ki so bili iz umobolnice Novo Celje službeno premeščeni v umobolnico Feldhof. Iz teh izjav je razvidno, da Nemci v Feldhofu bolnikov niso ubijali, pač pa so včasih kakšnega neozdravljivo bolnega odpeljali

neznano kam, da je nekaj bolnikov umrlo naravne smrti, drugi pa so vojno preživeli. Večina bolnikov, ki so bili odpeljani iz Štajerske na območje Avstrije, naj bi bila sicer fizično povsem zdrava in razen duševnih niso imeli nobene druge bolezni.[200]

Druga podskupina žrtev so **talci.** Kot talcev je bilo naših domačinov ustreljenih **20,** od teh 19 v Sloveniji, eden pa izven nje (v Dotrščini pri Zagrebu). Dva domačina sta bila ustreljena na drugem izmed obeh streljanj, ki so se zgodila na našem območju - v Pamečah 11. julija 1944 (prvo 9. marca 1944 v Šmartnem; o obeh bo več povedano pozneje). Prvi je bil kot talec ustreljen Franjo Vrunč. Nato sta bila **Oskar Slemnik** in **Ferdinand Januška,** ustreljena 3. septembra 1941 v Domžalah, **Ervin Mlekuž** 17. septembra v Vodicah pri Kamniku. Vse tri so aretirali 22. avgusta 1941 na gradbišču hidroelektrarne Dravograd, kjer so bili zaposleni, kot pripadnike uporniške skupine pod vodstvom akademskega slikarja Franja Goloba s Prevalj (ki je bil prav tako ustreljen kot talec 3. septembra v Vodicah). Skupina je bila povezana s podobnimi skupinami v Guštanju, na Prevaljah in v Slovenj Gradcu in je načrtovala diverzijo ter po njej odhod v partizane na Pohorje, vendar so jo prej odkrili in v celoti aretirali. Enajst oseb iz te skupine so postrelili kot talce, ostale pa poslali v taborišča.[201] **Mihael Lesnjak** pa je bil ustreljen 15. novembra 1941 v Mariboru. V letu 1942 so bili ustreljeni trije talci z našega območja. Kot prvi je bil 10. marca ustreljen v Mariboru **Adolf Pečnik,** nato 8. junija prav tako v Mariboru **Pavle Juvan,** 11. septembra pa v Trbovljah **Fortunat Pogorelčnik.** V letu 1943, ko je bilo tudi streljanja talcev na Štajerskem v vseh vojnih letih najmanj, ni bil ustreljen noben talec z našega območja. V letu 1944 jih je bilo ustreljenih sedem. O Antonu Feletu smo že govorili, o streljanju v Pamečah bomo pozneje, zanimivi pa sta dve skupini, v katerih sta bili ustreljeni po dve osebi z našega območja. Prvo je bilo streljanje v Lučah 13. januarja, ustreljena sta bila tudi **Oskar Verdnik,** po domače Lakovnikov iz znane partizanske družine v Šmiklavžu, in profesor **Stane Kociper.** Prvega so Nemci ujeli kot borca Pohorskega odreda v boju pri Turičniku na Golavabuki 3. januarja 1944, ko je izgubil očala in se ni mogel pravočasno umakniti.[202] Drugi, profesor Kociper, pa je posebej zanimiva oseba. Bil je krščanski socialist, po rodu Mariborčan, pred vojno je učil na nižji gimnaziji v Slovenj Gradcu, se umaknil pred nemškim okupatorjem v Ljubljansko pokrajino, kjer je bil spomladi 1942 partizan in aktivist na Dolenjskem, z ilegalnim imenom Kosta Kositer. 28. junija 1942 ga je aretiral Ivan Maček - Matija in ga zasliševal, češ da je "krščanskosocialistični sektaš", da na mitingih ne omenja KPS, da v četi bere le poslanico

---

200 Ferenc, "Evtanazija" ; ARS, KUZOP, šk. 16/207, Seznam odpeljanih v Feldhof 9. 6. 1941 (za pet oseb s tega seznama, ki so iz drugih območij, so ohranjene izjave, da so umrle; med njimi je posebej zanimiva izjava Mihaela Sotenška, da je takoj po okupaciji šel na nemško občino Hrastnik plačat oskrbnino za svojega brata Ivana, pa so mu tam rekli, da mu ni treba več plačevati, češ da bo že nemški rajh poskrbel za brata in za druge podobne bolnike); dopis iz Slovenj Gradca (dopisovalec ni naveden) Komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, ekspozitura Celje, 27. 10. 1945, kjer so bolniki iz našega območja, odpeljani v Feldhof, našteti, in sicer **Florjan Pečečnik, Mihael Vanovšek** (zanju pravi dopisovalec, da sta na tem območju nepoznana), **Ivana Šerbec, Marija Santner, Jožefa Frišnik (ali Brišnik)** in **Marija Kališnik,** manjka pa **Anton Zanini;** zapisnik o zaslišanju dr. Danila Tomažiča, 13. 10. in 6. 12. 1945 (v Feldhofu je bil do 20. maja 1945; pravi tudi, da je v zadnjem obdobju vojne, ko je v Avstriji zaradi bombardiranj močno primanjkovalo stanovanj, slišal govoriti nemške zdravnike, da se sam Uiberreither pritožuje nad tem, da imajo v Feldhofu toliko bolnikov, ki samo jemljejo prostor zdravim ljudem); zapisnik o zaslišanju Franca Vajsa, Martina Beca, Maksa Slavana, Franca Dolžana in Jožeta Kovačiča (bili so službeno poslani iz Novega Celja v Feldhof) ter Antona Ropasa; seznam Slovencev, pokopanih na pokopališču v Grazu (navedenih je mnogo oseb, ki so bile pripeljane iz Hartheima, nobene pa ni iz Feldhofa).

201 Bogdan Žolnir, Mile Pavlin, Protifašistični odpor. Koroška od začetka vstaje do konca leta 1943, Celovec-Ljubljana 1994, str. 42-45 (odslej: Žolnir, Pavlin, Protifašistični odpor).

202 Fajdiga, Pohorski partizani, str. 373.

katoličanom in da se zadnje čase preveč druži z intelektualci. Med zasliševanjem ni mogel odkriti nič konkretnega, zato ga je izpustil, kljub temu pa je bil mnenja, da je sovražnik partije in da se je le potuhnil. Postal je član podokrožnega odbora OF Trebnje, novembra 1942 so ga Nemci ujeli na meji med okupacijskima conama in ga zaprli v Celju, nato pa izpustili.[203] Po izpustitvi je v začetku junija 1943 prišel na sedež šaleško-mislinjskega okrožja, kjer je delal v partizanski "tehniki". Bil pa je zelo trmast in svojeglav, zaradi česar je pozneje padel v nesrečo in bil ob življenje. Ko so aktivisti čez čas odšli iz Šmiklavža čez dolino na Pohorje, so pri prehodu čez železniško progo pri Turiški vasi padli v nemško zasedo in se razpršili. Kociper je ostal sam, nakar je odšel k Škodnikovi domačiji v Brdah. Družina je sodelovala z osvobodilnim gibanjem, vendar je bilo v času, ko so bili partizani še maloštevilni, po terenu pa je hodilo tudi precej gestapovskih izvidnikov, ki so se izdajali za partizane, potrebno biti previden. Gospodar se je z nekaterimi vodilnimi partizani in aktivisti dogovoril, da bo sprejel v hišo samo tiste partizane, ki se bodo sklicevali nanje, druge pa bo odslovil. Ko je tako prišel k hiši neznan moški s puško, ki se ni skliceval na nobenega znanega partizana, mu gospodar ni hotel odpreti, zato je vdrl v hišo, zahteval kruh in ko ga je dobil, ga je nekaj dal v nahrbtnik, drugega pa vrgel po klopi, nato je zahteval toplo jed, ki mu jo je gospodar spričo njegovega vedenja odklonil, nakar ga je začel zmerjati s "hitlerjancem" ter mu groziti s puško. Gospodar mu je puško vzel, nato je imenovani odšel iz hiše proti Pogladičevi, po domače Lazarjevi hiši, vendar vanjo ni šel, kar se je gospodarju Škodniku, ki mu je sledil, zdelo še bolj sumljivo. Odšel je v gozd ter proti Zakršnikovi domačiji, kjer je neka ženska pasla živino in vprašala Škodnika, ki mu je še vedno sledil, kdo je ta moški. Povedal ji je, da se mu zdi sumljiv, nakar je stekla v hišo ter poklicala hlapca in skupaj s Škodnikom sta Kocipra ujela, ga zvezala ter peljala do Goljatove gostilne v Št. Ilju, od koder so poklicali orožnike iz Slovenj Gradca. Po njihovem prihodu se je Kociper z njimi pogovarjal v nemškem jeziku in bil je videti nasmejan, kar je Škodnika še bolj utrdilo v prepričanju, da gre za gestapovskega izvidnika. Tako je bil ponovno ujet in pozneje ustreljen kot talec.[204] V Zagorju sta bila 7. maja ustreljena tudi domačina in soseda iz Razborja, kmet **Ivan Kotnik,** po domače Kunej, in kmečki sin **Karel Pajenk,** po domače Rdečnikov. Aretirana sta bila istočasno iz istih razlogov. Sodelovala sta z aktivisti šaleško-mislinjskega okrožja, ki so imeli pri Rdečniku nekaj časa celo bunker s partizansko "tehniko". Gestapo ju je odkril na osnovi izpovedi prej zelo aktivne partizanske sodelavke Štefke Forneci - Sonje iz Komisije nad Mislinjo, ki jo je aretiral vodja gestapovskega oporišča Mislinja Hannes Berložnik ter, ne da bi jo moral posebej siliti, izvedel od nje vse, kar je vedela o osvobodilnem gibanju (vedela pa je veliko, ker ji je konkretne naloge dajal tudi Franc Rozman - Stane, takrat poveljnik 4. operativne cone). Gestapovci iz oporišč Slovenj Gradec, Mislinja in Šoštanj so v 2. polovici avgusta 1943 organizirali akcijo, v katero so poleg svojih izvidnikov, seveda preoblečenih v partizane, vključili tudi Fornecijevo. Glede na to, da je bila v skupino izvidnikov prvič vključena ženska, ki so jo na partizanskih javkah, kamor je vodila lažne partizane, še donedavna poznali kot vneto partizansko sodelavko,

203 Ferenc, Ljudska oblast, 1. knjiga, Ljubljana 1986, str. 356-357.

204 Zalaznik, Dolga in težka pot, str. 167-175, kjer Zalaznik pove, da so takoj nato aktivisti dogodek raziskali in ugotovili, da je šlo za usodno zmoto in da si je bil Kociper s svojim vedenjem sam kriv smrti; proti gospodarju Škodnikove domačije niso ukrepali, ker je bil sicer zaveden in je sodeloval s partizani; UDVSG, kolut št. 1, izjava F. K., Dravograd, 15. 10. 1948; izjava I. M., Dravograd, 23. 10. 1948; kolut št. 2, zaslišanje M. Š., 4. 9. 1945 v Slovenj Gradcu (zaslišal ga je delegat Ministrstva za pravosodje pri okrajnem sodišču v Slovenj Gradcu sodnik Alojz Šmid).

ki je že večkrat pripeljala kakega partizana (niso pa vedeli, da je medtem prestopila h gestapu), so ji povsod nasedli in tako je gestapu uspelo odkriti in aretirati precej sodelavcev osvobodilnega gibanja; tudi navedena dva, ki sta izmed vseh doživela najbolj kruto usodo. Drugi aretiranci so bili večinoma poslani v taborišča. Med talci, ustreljenimi 11. julija 1944 v Pamečah, sta bila tudi domačina **Ivan Krevh** iz Mislinjske Dobrave in **Karel Štraser** iz Velunje. V letu 1945 pa je bilo ustreljenih pet talcev z našega območja: v Račah pri Mariboru 13. januarja **Karel Prevolnik** in **Miloš Kalinšek,** v Bučkovcih pri Mali Nedelji 8. marca **Rajko Grebenc,** v Bukovcu pri Zgornji Polskavi 23. marca **Pavel Korošec** in v Mariboru 3. aprila **Alojz Paradiž.**[206] Potrebno je omeniti še enega talca, ki smo ga iz seznama izpustili, in sicer Ivana Klančnika, ki je bil doma v Slatinah pri Šmartnem ob Paki, zaposlen je bil v Slovenj Gradcu, ustreljen pa je bil 13. maja 1942 v Mariboru.[207]

Tretja podskupina, ki šteje **34** oseb, od tega pet žensk, so **umrli v taboriščih.** Izmed bolj znanih taborišč glede na število žrtev z našega območja daleč prednjači Dachau (20 žrtev), sledita Auschwitz in Mauthausen s po tremi žrtvami, Flossenbürg (dve žrtvi) ter Ravensbrück (ena žrtev). Nadaljnje tri žrtve so umrle v taboriščih Herzbruck/Nürnberg, St. Valentin/Amstetten in Sosnowitz. Ena oseba je umrla v umobolnici v Pragi, kamor so jo zaradi bolezni premestili iz taborišča. Med umrlimi v taborišču je morda posebej zanimiv vodja lekarne v Slovenj Gradcu, magister farmacije **Krešo Karaman.** Doma je bil sicer iz Sarajeva, vendar je že pred vojno prišel v Slovenj Gradec in ga torej štejemo za domačina. Dopuščal je Frančiški Šisernik - Branki, ki je bila zaposlena v lekarni, pomoč osvobodilnemu gibanju, in tudi sam je pri tem aktivno sodeloval. Posebej se je sodelovanje okrepilo potem, ko so spomladi 1944 začele delovati Paučkove partizanske bolnišnice. Tako jim je lekarna Slovenj Gradec predstavljala enega izmed glavnih virov dobave zdravil in sanitetnega materiala. Šisernikovo so gestapovci osumili sodelovanja in jo 1945 zaprli, a so jo zaradi pomanjkanja dokazov po dveh mesecih zasliševanj izpustili. Odšla je v partizane in bila vodja lekarne pri omenjenih bolnišnicah. Manj sreče pa je imel Krešo Karaman. Nasedel je gestapovcu, ki je prišel v lekarno kupovat prašek proti ušem. Zaprli so ga, ga nato odpeljali v taborišče Dachau in ga neposredno pred koncem vojne umorili z injekcijo strupa.[208]

Morda bi lahko govorili o podskupini žrtev po skupnih značilnostih, zlasti po povzročiteljih pri treh osebah, ki so bile **žrtve ustašev in drugih bežečih okupatorjevih sodelavcev** v zadnjih dneh vojne, ko so se le-ti umikali skozi Mislinjsko dolino. To so bili **Ivan Kos** iz Pameč, ki so ga ustrelili vlasovci na mostu pri Tovarni kos v Trobljah, ker jim ni hotel izročiti harmonike, kar so

---

205 Fajdiga, Pohorski partizani, str. 157-164; ARS III, Gestapo Mislinja, Slovenj Gradec in Maribor.

206 KPM, Spominske knjige Slovenj Gradec, Podgorje, Šmartno. Alojza Paradiža na dosedanjih seznamih žrtev ni bilo, je pa napisan na spominski plošči na osnovni šoli Pameče (glej Poslovilna pisma, str. 441, Mrliška matična knjiga, Pameče 1945 - 1986, PAM, Vojna škoda, šk. 29).

207 V spominski knjigi padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja za Slovenj Gradec ni vpisan, pač pa v seznamu žrtev v knjigi Jožeta Potočnika Spomeniki in znamenja NOB v občini Slovenj Gradec, Slovenj Gradec 1985. V knjigi Poslovilna pisma žrtev za svobodo je navedeno, da je bil krojaški pomočnik, da se je vključil v osvobodilno gibanje **v svojem kraju,** ustreljen 13. maja 1942 v Mariboru, objavljeno je tudi njegovo poslovilno pismo, iz katerega izhaja, da je delal v Slovenj Gradcu. V potrdilu MLO Slovenj Gradec 25. 10. 1946 pa piše, da njegova sestra Anica Klančnik živi v Slovenj Gradcu in da je upravičena, da prevzame žare svojih dveh ustreljenih bratov Ivana in Martina (slednji je bil ustreljen 23. 5. 1942).

208 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, sig. 41/2604, Ž 515; Partizansko zdravstvo na Pohorju, Maribor 1999, prispevek Marjana Linasija Partizansko zdravstvo na zahodnem Pohorju in v Mislinjski dolini, str. 25-41.

od njega zahtevali, gospodinja iz Šmartna **Julijana Matavž**, ki jo je ustaš ustrelil na pragu njene hiše, ker mu ni mogla dati hrane, ki jo je zahteval od nje, ker je ni imela, in kmet **Ivan Merkač** s Sel, ki so ga, potem ko je množica beguncev, v kateri je bilo mnogo ustašev, šla skozi kraj, našli mrtvega s poškodbami glave.[209] V zadnjih bojih je bilo žrtev še več, vendar ostale obravnavamo na drugem mestu; je pa včasih po opisu okoliščin težko presoditi, ali je bilo nasilje namenjeno konkretni žrtvi ali pa je neka oseba naključno naletela na prizorišče bojev in bila zadeta. Ob tem moramo povedati, da je bilo v času zadnjih bojev veliko naših ljudi tudi ranjenih. Pet žrtev je bilo kot partizanov ujetih in so izginili v nenavadnih okoliščinah: **Konrad Kotnik** je izginil kot ujeti partizan 3. bataljona 8. brigade, potem ko so ga Nemci na Dolenjskem ujeli, med transportom v Nemčijo ali neznano kje v Nemčiji, po drugih vesteh naj bi pobegnil iz nekega taborišča v Nemčiji in prišel do Maribora, kjer naj bi se okrog 31. marca 1945 za njim izgubila sled.[210] **Anton Mrakič** je umrl kot bivši partizan, nato interniranec taborišča Dachau ob bombardiranju vlaka na transportu v taborišče Buchenwald.[211] **Jože Pogorelčnik** je kot interniranec umrl po nesreči; ko se je vračal iz taborišča Mühlberg na Elbi pri Leipzigu, kamor so ga Nemci poslali kot ujetega borca Zidanškove brigade, domov, ga je zadela krogla iz ruskega izvidniškega letala.[212] Za **Antonom Zagernikom** se je izgubila vsaka sled po osmih mesecih zapora v Celovcu, kamor so ga poslali Nemci kot ujetega partizana Koroškega bataljona.[213] Nič natančnega se tudi ne ve o končni usodi **Avgusta Kranjca - Marjana,** načelnika okrajne gospodarske komisije za Mislinjsko dolino; potem ko je bil imenovan za načelnika okrožne gospodarske komisije, so ga šmarški orožniki na osnovi prijave ujeli v njegovem bunkerju na Brdah, ga vodili po Brdah in ga hudo pretepali z namenom, da bi izdal kmetije, s katerimi je imel zveze, vendar nikogar ni izdal.[214] Na gestapu v Slovenj Gradcu so ga prav zato, ker so pri njem našli povelje o imenovanju za okrožnega gospodarskega referenta, hudo pretepali in ga nato poslali v mariborske zapore.[215] V mariborskih zaporih sta bila zaprta skupaj s Starotržanom Ludvikom Panjekom. Ob zavezniškem bombardiranju Maribora, ko je bila delno porušena stavba zaporov in je precej zapornikov ob tej priložnosti pobegnilo, je pobegnil tudi Panjek; še prej je prigovarjal Kranjcu, da bi pobegnila skupaj, vendar je bil Kranjc neodločen, zanašal pa se je tudi na pomoč znanca, ki je imel dobre zveze z gestapovci in je že večkrat koga rešil.[216] Kot datum njegove smrti je naveden 4. april 1945. Zadnje streljanje talcev, ki je bilo objavljeno na plakatih, je bilo v Mariboru dan prej, 3. aprila, vendar njega ni med ustreljenimi. Verjetno je bil ustreljen v eni izmed zadnjih skupin, ki so jih Nemci streljali ob bombnih lijakih v betnavskem gozdu brez objave na plakatih.[217]

---

209 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec , Šmartno; mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, Šmartno; ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju V. K. iz Pameč, Slovenj Gradec, 3. 7. 1945 (pravi, da so ga ubili **vlasovci;** po drugi verziji naj bi ga ubili ustaši).

210 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec.

211 KPM, Spominska knjiga, Podgorje; PAM, KLO Podgorje, 3/1, dopis KNOO Podgorje Okr. NO, odsek za RKS v Šoštanju, 12. 1. 1946 (kot pričo dogodka navaja dopis Karla Kosa iz Turiške vasi, ki je bil skupaj z njim na vlaku; Kos je ob bombardiranju skočil skozi okno vagona in se rešil, Mrakiča pa po dogodku ni več videl).

212 KPM, Spominska knjiga, Šmartno.

213 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec.

214 Izjava J. P. avtorju.

215 KPM, Spominska knjiga, Šmartno; ARS III, gradivo VOS, VDV, OZNA, zapisnik o zaslišanju gestapovskih izvidnikov Antona Kaštivnika in Vincenca Kreblja, 3. 3.1945.

216 Izjava I. Č. avtorju.

217 ARS, KUZOP; Poslovilna pisma.

Več žrtev so ustrelili gestapovci na terenu. **Jožeta Brega** in **Henrika Tretjaka - Hajno** so ustrelili ob isti priložnosti. Tretjakova družina je bila ena prvih, ki so v okolici Slovenj Gradca sodelovale v osvobodilnem gibanju in jo je na svoji poti na Koroško že v jeseni 1941 obiskal Dušan Kveder. Henrik, ki so ga klicali Hajna, je bil sodelavec osvobodilnega gibanja, obenem pa ga je okupator postavil za krajevnega kmečkega vodjo. Ob streljanju talcev v Pamečah 11. julija 1944 so ga prisilili, da jim je moral prebrati smrtno obsodbo. Nato se je skrival pred Nemci na Zapečnikovi domačiji nad Pamečami, last njegove sestre. Nemci so izvedeli zanj, organizirali hajko, v kateri je sodelovala policija in vermanšaft, oba ustrelili, obenem pa požgali domačijo.[218] Ob isti priložnosti so ujeli partizanskega sodelavca Jožeta Brega, ki je prebival pri Zgornjem Kavdiku, in ga dobesedno razmesarili. Štefana Kanduta, ki je služil na Pečolarjevi kmetiji v Pamečah, ki je bila last Potočnikov, lastnikov Tovarne usnja v Slovenj Gradcu, in je bil aktivni partizanski sodelavec, so odkrili policisti in vermani v bunkerju, ki ga je imel na tej kmetiji, in ga ustrelili. Vsi trije, Breg, Kandut in Tretjak so pokopani pri Zapečnikovem križu nad Pamečami.[219] **Ivan Verčkovnik,** kmet, po domače Visočnik iz Podgorja, je bil izdan, da je skrival in zdravil ranjenega partizana, zato se je dalj časa tudi sam doma skrival pred Nemci. 16. avgusta 1944 je delal na njivi, ko so prišli ponj gestapovci z izvidniki in vermani, trinajst po številu; približali so se mu trije gestapovski izvidniki, preoblečeni v partizane. Ker je mislil, da so partizani, sprva ni bežal pred njimi, ko pa jih je prepoznal in začel bežati, je bilo že prepozno. Zvezali so ga in odpeljali, Terezija Štumpfl, ki je delala na njivi skupaj z njim, pa je tekla domov in obvestila o dogodku partizane - domačine, ki so bili v bližini in so nato gestapovcem nad gasilskim domom v naglici postavili zasedo. Ko so le-ti prišli z zvezanim Vrčkovnikom do partizanske zasede, jih je ta napadla. Ker je bil zvezan in ni mogel zbežati, so ga gestapovci ustrelili.[220] Ustrelil ga je domnevno sam šef gestapovskega oporišča v Slovenj Gradcu Franz Gutmann.[221] Gestapovci in vermani so nato zbežali v Slovenj Gradec po pomoč, ki so jo priklicali tudi iz Šmartna, in že pol ure pozneje je bil kamion vermanov v Podgorju. Partizani so se medtem umaknili, Visočnika pa so naslednji dan zjutraj domačini najprej pokopali na mestu, kjer je padel, nato pa je prišel zvečer bataljon Šercerjeve brigade, ki je držal zasedo, da so ga lahko prekopali na vaško pokopališče.[222] Na podoben način je umrl tudi **Franc Šumah** iz Razborja. Kot ranjenega partizana so ga ujeli gestapovci iz Slovenj Gradca, ga imeli deset dni zaprtega in ga pretepali ter mučili, nato pa so ga 18. aprila 1945 odpeljali v Dobravo in ga tam ubili.[223]

Nadaljnje žrtve so umrle v glavnem kot posamezniki v različnih okoliščinah, tako da jih je težko združiti v skupine. Tako so **Stanka Voduška** kot otroka - posvojenca Nemci odpeljali neznano kam in se niti ne ve, ali je preživel vojno ali ne.[224] **Anton Šavc,** po domače Trinklnov iz Trobelj, je bil kot strojničar v Zidanškovi brigadi v celodnevnih bojih brigade na Hudinji nad Vitanjami 14. marca 1944 hudo ranjen, zdravil se je še z drugimi ranjenci pri nekem kmetu na Pohorju, ta

218 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; Obv. odd. Štaba 4. operativne cone, poročilo o streljanju talcev v Pamečah 11. 7. 1944.
219 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec.
220 KPM, partizansko gradivo, fasc. 8/134, spomini Jožeta Peršeta, 12/99, spomini Urške Kramaršek - Vande, in 12/100, spomini Terezije Kramljak, roj. Štumpfl.
221 ARS III, UDVSG, kolut št. 3, Problem Rogina Franc iz Podgorja pri Slovenj Gradcu, Dravograd, 3. 11. 1948.
222 ARS II, KUZOP, šolske kronike, Kratek pregled dogodkov v dobi nemške okupacije 1941-1945 v šolskem okolišu Podgorje, avtor šolski upravitelj Gregor Slavič.
223 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec.
224 KPM, partizansko gradivo, popisna pola žrtev nacističnega nasilja.

pa jih je prijavil Nemcem, ki so jih nato zajeli. Šavca so poslali na zdravljenje v graško bolnišnico. Kot ubežnik iz nemške vojske je bil pred nemškim vojaškim sodiščem obsojen na smrt in obglavljen, kar je bila v takem primeru običajna kazen, čeprav si je njegov zdravnik, ki je bil antinacist, prizadeval, da bi ga izpustili. K smrtni obsodbi je mnogo pripomogel vnet nacistični funkcionar Hans Köllner, ki je pisal vojaškemu sodišču, da je Šavc šel prostovoljno v partizane in da vsa njegova družina sodeluje z osvobodilnim gibanjem. Kmeta, ki je Šavca izdal, ter njegovo hčer in sina so partizani ustrelili.[225] Nič konkretnega ne vemo o smrti **Jakoba Kneza.** Zapisan je le kot ustreljen v mrliški knjigi župnije Sv. Urha v Podgorju.[226] **Heleno Marzel,** kmečko dekle s Kranjčeve domačije na Golavabuki, ki je bila pred vojno predsednica Mlade Kmečke zveze za Mislinjsko dolino, med vojno pa je bila, tako kot vsa njena družina, med prvimi sodelavkami in aktivistkami osvobodilnega gibanja v Mislinjski dolini (Franc Rozman - Stane, se je že v letu 1942 oglašal pri njih in domačiji dal ilegalno ime "Pri Slovencu"), so 1. maja 1944 blizu njenega doma ustrelili vermani. V noči na 1. maj so namreč enote 4. operativne cone izvedle pomembne vojaške akcije v Šaleški in Mislinjski dolini, istočasno pa so mladinci izvedli prvomajske propagandne akcije tako, da so ponoči zakurili več kresov, trosili letake in obesili slovenski zastavi, ki sta ju sešili Helena in njena sestra, na zvonika cerkva v Tomaški vasi in na Homcu. Naslednji dan so policisti in vermani zasedli dolino in izvajali preiskavo. Naključje je naneslo, da je ravno v času, ko so okrog cerkve v Tomaški vasi hodili vermani in iskali način, kako bi odstranili zastavo, prišlo na Kranjčevo domačijo sporočilo, da čaka Heleno v Tomaški vasi kurir s pomembnim pismom. Helena je odšla na kraj, ki ji je bil sporočen in prevzela pismo, kar so vermani opazili in jo takoj aretirali. Tudi pismo so ji iztrgali iz rok, Helena pa jim ga je uspela ponovno vzeti, ga stlačiti v usta in prežvečiti ter tako uničiti. Odpeljali so jo proti njenemu domu, da bi še tam opravili preiskavo. Pri Novakovi hiši ob kanalu, ki je izpeljan iz reke Mislinje proti Herčevi žagi in mlinu, jo je skupina vermanov stražila, drugi so odšli v hišo. Izkoristila je trenutno nepazljivost stražarja, stekla čez most in čez Mislinjo. Verman Pepi Zorec iz okolice Ljutomera je, ko je opazil, da beži, nameril brzostrelko, drugi vermani so zakričali nanj, naj ne strelja, vendar je bilo že prepozno. Izstrelil je rafal za njo in jo zadel, dosegla je še desni breg reke, nato se je zgrudila mrtva. Vermani so nato poiskali voziček, jo naložili nanj in jo odpeljali na šmarško pokopališče ter jo položili v mrtvašnico. Domače žene in njene vrstnice so jo umile in obdale s cvetjem, tudi zvonile so in imele zato težave z nemškimi oblastmi. Ob pogrebu so varnostniki VOS pod poveljstvom Pavla Keršiča - Ježka z Aberjevega plazu na Legnu nad Mislinjo izstrelili častno salvo. Dan po pogrebu so Nemci obkolili ta del doline in vse prebivalce odgnali na železniško postajo Turiška vas, kjer so ločili udeležence pogreba od ostalih. Med dolgotrajnim čakanjem so jim grozili z ustrelitvijo in s požigom domačij, hude grožnje jim je izrekel tudi zvezni vodja Štajerske domovinske zveze Franz Steindl, ki se je z oboroženim spremstvom pripeljal iz Maribora. Groženj pa vendarle niso uresničili.[227] Novica o njeni smrti se je hitro razširila po vsej Mislinjski dolini. Padle aktivistke z

225 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; Fajdiga, Zidanškova, str. 131-134; izjava V. K. avtorju.

226 Župnijski urad župnije Sv. Urha v Podgorju, župnijska mrliška knjiga. Tudi na družinskem nagrobniku na pokopališču na Razborju je pri njegovem priimku in imenu narejen vprašaj.

227 Fajdiga, Zidanškova, str. 191; KPM, partizansko gradivo, fasc. 112, spominski zapis Ferda Fischerja - Mojke (nedatiran); ARS III, UDVSG, kolut št. 5, zapisnik o zaslišanju V. K., 20. 11. 1951 (K. je bil ob dogodku vodja krajevne skupine Štajerske domovinske zveze za Šmartno in je na zaslišanju povedal, da je že uro po ustrelitvi Helene Marzel izvedel za to, po službeni dolžnosti pa je moral takoj na mesto dogodka, da bi ugotovil krivca. Tega ni našel, je pa bilo že takrat njegovo mnenje,

ilegalnim imenom Nada se je kmalu po smrti prijelo ime "Štajerska Lenčka". V zvezi z njenim primerom se postavlja vprašanje, zakaj je med številnimi aktivisti osvobodilnega gibanja, tako moškimi kot ženskami, tudi zelo dejavnimi, nekateri so med vojno tudi padli tako kot ona, ravno ona postala tako priljubljena. O njeni smrti je namreč že med vojno pisalo več piscev, med njimi politični komisar (pozneje poveljnik) 4. operativne cone Jože Borštner, pa Stane Lavrič, France Kosmač (posvetil ji je pesem, ki jo je po vojni uglasbil Jože Leskovar) in drugi. Mnogi, ki se je spominjajo, so si še danes soglasni v oceni, da je bila zelo pozitivna oseba, tudi mnogi partizani so jo poznali kot zelo prijazno dekle, ki mu, zlasti ko je šlo za pomoč osvobodilnemu gibanju, nobena žrtev ni bila pretežka. Tudi njena smrt je bila po svoje junaška, saj se je iz položaja, v kakršnem je bila, vsaj poskušala rešiti. Res pa je tudi, da je medvojni in povojni čas potreboval mite, legende in legendarne osebnosti. V vzdušju, kakršno je v omenjenem času vladalo na Štajerskem, ko je osvobodilno gibanje po triletnem okupatorjevem pritisku doseglo svoj višek, je Helena Marzel taka, kakršna je bila, to lahko hitro postala. K njeni posmrtni priljubljenosti je gotovo prispeval trenutek njene smrti ter tudi način: neoboroženo in nemočno, pa še žensko povrhu, jo je podnevi pred očmi prebivalcev Mislinjske doline ustrelil okupatorjev vojak, ki je bil povrhu vsega še Slovenec. Vse to je ljudi zelo razburilo, zlasti ker so bili taki primeri dotlej pa tudi pozneje redki. Med padlimi partizani in žrtvami nacističnega nasilja imamo tudi nekaj žensk, ki pa so ali padle v bojih ali pa umrle v zaporih ali taboriščih daleč od tod in domačini njihove smrti niso doživeli tako intenzivno kot v tem primeru. Že takrat pa se je pokazala tudi moč medijev, ki so lahko prispevali k podobi določene osebe, četudi posmrtni.[228]

Rudolfa Ramšaka so ustrelili v Dovžah v jezi, ko jim ni uspelo poraziti Zidanškove brigade; vrgli so ga na tovornjak in ga odpeljali v Slovenj Gradec, kjer so ga odložili na pokopališču in je bil tam tudi pokopan.[229]

Antona Zaveršnika, ki je bil hlapec pri Napotniku pri Sv. Duhu nad Podgorjem, so ustrelili Nemci 14. februarja 1945, ravno tedaj, ko so napadli 3. bataljon Šercerjeve brigade in mu povzročili hude izgube. Bil je nekoliko čuden in je ob prihodu Nemcev sedel za pečjo v domači hiši ter imel na glavi titovko, zaradi česar so gotovo mislili, da je partizan. Tudi njega doslej nismo imeli evidentiranega kot žrtev nacističnega nasilja.[230]

---

mnenje, da si je bila smrti kriva sama, ker je bila premalo previdna. Ob aretaciji prebivalcev tega dela doline je moral na železniški postaji Turiška vas prevajati Steindlov govor).

228 A. M. se spominja, da je kot partizanski kurir že nekaj dni po njeni smrti v partizanski "tehniki" imel na ušesih radijske slušalke in poslušal slovensko oddajo londonskega BBC, ko je bilo povedano, da je v Mislinjski dolini junaško padla Helena Mrzel, "Štajerska Lenčka"; to je takoj povedal soborcem. Postavlja se vprašanje, kako je novica o njeni smrti prišla do londonskega BBC-ja. Na območju Brd, Golavabuke, Tomaške in Turiške vasi je takrat delovala radijska ekipa 4. operativne cone, njen vodja je bil Henrik Zbil - Volodja, v njej sta bila tudi dva primorska Slovenca, ki sta kot italijanska vojaka prestopila k zaveznikom. Ekipa je vzdrževala radijsko zvezo z Glavnim štabom NOV in POS in s štabom angloameriških sil v Italiji. To je zelo verjetna pot, po kateri je vest prišla na BBC, po omenjeni poti je zanjo kmalu izvedela tudi vsa Slovenija in tako so že med vojno pisali o njeni smrti v partizanskih časopisih, kar je vedenje o njej še dodatno razširilo. O takem načinu širjenja novice piše tudi Ferdo Fischer - Mojka v prej omenjenem spominskem zapisu.

229 KPM, Spominska knjiga, Šmartno.

230 Mrliška knjiga župnije Podgorje; izjava J. P. avtorju.

MEHANIZMI, POSTOPKI IN PRAVNI VIRI OKUPATORJEVIH SODB IN USMRTITEV

Nacisti so ob svojem prihodu na oblast v Nemčiji 1933 prevzeli do tedaj veljavne rešitve na področju kaznovanja in jim dodali nekatere nove, ki so zadevale politične delikte. Centralizirali so do tedaj neenoten policijski aparat, legalizirali dotedanje varnostne politične službe nacistične stranke in uvedli kot novo tajno državno policijo (Gestapo) za zatiranje opozicije. Sledila je vrsta zakonov, ki jih je po sprejetju tako imenovanega opolnomočnostnega zakona (Ermächtigungsgesetz) lahko sprejemala vlada sama brez parlamenta; med prvimi Nujni zakon za obrambo države, s katerim so ukinili vrsto državljanskih pravic in omogočili policiji, da je lahko skoraj brez ovir aretirala vsakega posameznika. Gestapo je lahko uporabljal tudi mučenje, ki so ga uredili 1937 s tajnim ukazom vodje varnostne policije in varnostne službe in je dovoljeval pri zasliševanju pretepanje, in sicer 25 udarcev s palico, kar so imenovali "poostreno zaslišanje" (Verschärfte Vernehmung); od desetega udarca dalje je moral biti prisoten zdravnik. O uporabi postopka, ki pa je bil le formalno pokritje za mnoge druge načine mučenja, je odločal vodja dotičnega urada Gestapa. Nova institucija so bila tudi koncentracijska taborišča, to je prostor za izolacijo gestapovskih aretirancev izven sodnih zaporov. Sodni zapori so namreč vsaj v prvem obdobju nacistične vladavine sodili pod ministrstvo za pravosodje in tam samovolja nad jetniki ni bila mogoča. Gestapo pa je bil podrejen državnemu vodji SS in policije pri notranjem ministrstvu, ki je bil dejansko izvzet iz pristojnosti notranjega ministrstva in neposredno podrejen Hitlerju. Skratka, Gestapo je bil izvzet iz splošne pravne ureditve in na njegove ukrepe ni bila možna pritožba na upravno sodišče. Od 1939 je sodil pod Glavni državni varnostni urad (RSHA) kot njegov 4. oddelek. Z ustanovitvijo RSHA so v nacističnem tretjem rajhu združili vse veje policije in tako uvedli enoten policijski sistem po vsej državi, ki pa je bil vse bolj neodvisen od nadzora in vse bolj podrejen voditeljem, ti pa osebno Hitlerju. Najpomembnejša sprememba v pravni opredelitvi odvzema prostosti je bil tako imenovani tajni odlok o zaščitnem zaporu, ki je omogočil zakonit policijsko-administrativni odvzem prostosti za daljše časovno obdobje. Aretirani se na zaporni nalog ni mogel pritožiti, obvezen pa je bil trimesečni preizkus glede na okoliščine in jetnika. Zaščitni zapor se je izvajal v državnih koncentracijskih taboriščih, ukazal ga je centralni urad Gestapa z zapornim nalogom, sorodniki so lahko bili o odvzemu prostosti obveščeni, posebna komisija pa je preverjala, ali je prevzgoja zaprtega že dosegla svoj namen, in so ga lahko ustrezno ugotovitvi komisije tudi izpustili. V taboriščih so imeli tudi politične oddelke kot predstavnike Gestapa, ki niso sodili pod taboriščno upravo in kjer je Gestapo posamezne primere lahko ponovno preiskoval, tudi z mučenjem, večina taborišč pa je imela tudi notranji preiskovalni zapor. S posebnim ukazom so uredili tudi nadzor že izpuščenih oseb. Kmalu po prevzemu oblasti so nacisti začeli dopolnjevati obstoječe kazensko pravo z novimi uredbami, ki so širile krog kaznivih dejanj in s tem se je tudi število izrečenih in izvršenih smrtnih kazni vse bolj večalo. Ustanovili so tudi posebna sodišča za hitro sojenje političnih deliktov, leta 1934 pa "ljudski sodni dvor" (Volksgerichtshof) kot najvišjo instanco za politične delikte.

Po zasedbi slovenske Štajerske je šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko 14. aprila in 17. maja izdal uredbi, s katerima je želel vzpostaviti določen red na svojem ozemlju in določiti kazni za

kršitev; tudi smrtno kazen. Tudi na okupacijskem območju Spodnja Štajerska je bila prepovedana posest orožja in streliva. Prepovedano je bilo poslušanje tujih radijskih postaj in občevanje z vojnimi ujetniki. Zaradi prvih pojavov upora je Uiberreither izdal uredbo z veljavnostjo 16. 8. 1941, s katero je sankcioniral dejanja upora, kot udeležba na oboroženem sestanku, posedovanje orožja, podpiranje "tolp", sabotaža in druge, in za večino zagrozil s smrtno kaznijo (tudi za neprijavljanje). Sredi leta 1942 pa je na Spodnjo Štajersko uvedel vso kazensko zakonodajo nemškega rajha. 19. maja 1941 je z internim odlokom izvzel iz kompetence političnih komisarjev celotno nepolitično kazensko sodstvo in ga poveril pooblaščencu šefa varnostne policije in varnostne službe. Junija 1941 je bil pri komandantu varnostne policije in varnostne službe ustanovljen oddelek za kazenske zadeve, ki je začel poslovati 1. julija in bil pristojen za celotno nepolitično kazensko sodstvo. Taka ureditev je bila mišljena do priključitve; le-te pa ni bilo, zato je moral šef civilne uprave iskati trajnejše rešitve. 13. marca 1942 je izdal interne smernice za kazensko postopanje, kjer je določil, da smrtno kazen za politične zločine dosodi osebno komandant varnostne policije in varnostne službe. 1. septembra 1944 pa je bilo uvedeno posebno sodišče za politična kazniva dejanja. Imelo je sedež v Mariboru in bilo neposredno podrejeno šefu civilne uprave. Pristojno je bilo za vsa dejanja, za katera je bilo v državni pokrajini Štajerski pristojno ljudsko sodišče. S tem je ostalo izven pristojnosti sodišča področje oboroženega odpora, ki je še naprej pripadalo komandantu varnostne policije in varnostne službe, dopuščena pa je bila možnost, tudi taka dejanja obravnavati pred tem sodiščem. S tem se je pravosodna ureditev na območju civilne uprave približala ureditvi na področju nemške države. Še vedno pa so imele pri obravnavi zadev veliko moč policijsko-varnostne strukture. V primeru smrtne kazni je moralo sodišče predložiti sodbo šefu civilne uprave. Obsojence na smrt so obglavili v Grazu. 30. marca 1945 je Uiberreither izdal ukaz o ustanovitvi hitrega sodišča (Feldgericht), kar je veljalo tudi za Spodnjo Štajersko. Pristojno je bilo za vse delikte, ki bi ogrožali nemško vojaško in obrambno moč.[231]

Vodja RSHA Reinhardt Heydrich je še pred napadom Nemčije in Italije na Jugoslavijo imenoval Komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko kot tudi za tako imenovana Zasedena območja Koroške in Kranjske. Za Spodnjo Štajersko je to postal vodja odseka varnostne službe v Grazu, SS štandartenfirer Otto Lurker, njegov namestnik pa je postal SS šturmbanfirer in vladni svetnik dr. Walter Machule. Lurkerju so bili podrejeni trije uradi, ki so bili v Mariboru, in sicer **urad tajne državne policije (gestapa)** pod vodstvom dr. Machuleta, ki je bil tudi vodja gestapovskega urada v Grazu, nadalje urad kriminalistične policije in urad varnostne službe. Pri Lurkerjevem uradu so ustanovili tudi dva posebna organa, in sicer preselitveni štab (Umsiedlungsstab), ki je imel na skrbi izgon Slovencev, in kazenski oddelek (Strafabteilung), ki je imel do uvedbe sodstva nalogo obravnavati navadna hudodelstva. Lurkerja je marca 1942 nasledil Josef Vogt, maja 1944 pa Vogta Kurt Stage. Urad gestapa Maribor pa sta za Machuletom vodila še Georg Umpenbach in Erwin Rusche. Najbolj znani (in zloglasni) gestapovci so bili še Alois Farnleitner, Sepp Strohmeier, Franz Wiegele, Sepp Zangl in Johann Gerniak. Aprila 1941 je urad tajne državne policije v Mariboru ustanovil svoje izpostave v Celju, na Ptuju in v Slovenj Gradcu. Pozneje so bile še razne reorganizacije. Zlasti so maja

231 Damijan Guštin, Prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih. Vloga zaporov v okupacijski politiki, položaj jetnikov in raznolikost razmer v položaju političnih jetnikov in kriminalcev, doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1998.

1944 zaradi racionalnosti združili izpostave gestapa in izpostave varnostne službe, ki jih je bilo tudi nekaj, medtem ko je imela kriminalistična policija izpostavi samo na Ptuju in v Celju. Večino časa so na Spodnjem Štajerskem delovale izpostave gestapa v Celju, na Ptuju, v Trbovljah in v Brežicah. Zlasti od poletja 1942 pa je delovalo še več postojank gestapa (Gestapo-Stützpunkt); ena izmed njih tudi v Slovenj Gradcu. Gestapo je imel na Štajerskem več zaporov; najbolj znani o bili sodni zapori v Mariboru in Celju (tako imenovani "Stari pisker), pa tudi v drugih krajih (tudi v Slovenj Gradcu). Jetniki so bili v vseh izpostavljeni hudemu mučenju. Glavni način mučenja je bilo pretepanje z žilavko. V celjskih zaporih so imeli na stropu škripec, kamor so jetnike obešali, a so ga morali spomladi 1943 po neki kontroli iz Berlina odstraniti. Zasliševanje z mučenjem je moral tudi pri nas praviloma odobriti Komandant varnostne policije in varnostne službe za vsak primer posebej. Pri zasliševanju je moral biti praviloma prisoten zdravnik, vendar se tega niso držali dosledno. Po zaslišanju je uradnik, ki je postopek vodil, sestavil zapisnik, ki je vseboval na koncu tudi predlog, kaj storiti z jetnikom. Nekatere so predlagali za ustrelitev, nekatere za odgon v taborišča, nekaterim so ponudili sodelovanje in so tako postali gestapovski zaupniki (Vertrauensmann) ali izvidniki (Aufklärer).[232]

Za **talce** so nacisti najpogosteje jemali ljudi, ki so bili aretirani in zaprti zaradi odporniške dejavnosti: kot partizani ali kot njihovi podporniki. Streljali so jih kot povračilo za akcije, ki so jih partizanske enote izvedle proti nemškim oboroženim silam in v katerih so le-te imele smrtne žrtve; zelo pogosto pa tudi za usmrčene pripadnike okupatorjevega oblastnega in političnega aparata, navadno v razmerju deset talcev za enega usmrčenega. Včasih so tudi odstopali od ustaljenih pravil; tako so razmerja bila tudi drugačna, bolj ali manj ugodna; včasih so talce ustrelili tudi za partizanske akcije, v katerih so sami utrpeli le materialno škodo. Usmrčenih talcev predhodno ni obsodilo nobeno sodišče, ampak so bili podvrženi le policijsko-upravnemu postopku. O dokončni usodi je komandant varnostne policije in varnostne službe odločil sam. Uradniki so v primeru odločitve o usmrtitvi napisali samo odločbo o smrtni kazni, s katero so bili obsojenci seznanjeni neposredno pred usmrtitvijo. Nekaj časa so jim dovolili pisati svojcem poslovilna pisma, pozneje so tudi to ukinili. Usmrtitve so ponavadi javno oznanjali na plakatih, na katerih je bil na začetku običajno naveden razlog usmrtitve, na koncu pa grožnja. Namen objav je bil zastrašiti prebivalstvo in ga odvrniti od uporniške dejavnosti; izpostave varnostne službe so imele nalogo poizvedovati o učinkih streljanj in objav na prebivalstvo. Proti koncu vojne so streljali tudi brez objav na plakatih. Usmrtitve so običajno izvajale policijske enote, največkrat Rezervna policijska četa Wien. Do 10. marca 1943 so po streljanju talcev tudi aretirali njihove družine in jih poslali v taborišče organizacije Volksdeutsche Mittelstelle v Staubing; otroke so pozneje celo ločili od odraslih in jih odpeljali v taborišče Frohnleiten. Premoženje ustreljenih talcev in njihovih družin so zaplenili.[233]

V **taborišča** so prišli na osnovi prej opisanega postopka, po aretaciji, ki je največkrat sledila izdaji; šlo je za izdajo ljudi, ki so kot posamezniki podpirali nacistično oblast, nekateri celo kot registrirani zaupniki orožništva ali gestapa, nekateri so iz strahu za lastno usodo in usodo družine povedali policiji kakšen podatek preveč, nekateri pa niso mogli vzdržati nečloveškega

232 Tone Ferenc, Gestapo v Sloveniji, dodatek h knjigi Ruperta Butlerja Ilustrirana zgodovina gestapa, Murska Sobota 1998, str. 203-245.

233 Poslovilna pisma, Maribor 1978, str. 5-33.

mučenja. V taborišča so pošiljali tudi ujete partizane. Največ internirancev je umrlo v taborišču Dachau (prvo taborišče, ustanovljeno že 1933.), sledijo Mauthausen, Auschwitz, Flossenburg in druga taborišča. Seveda so bili naši domačini napoteni razen v našteta tudi v druga taborišča (Buchenwald pri Weimarju, Moringen/Sollingen - mladinsko kazensko taborišče blizu Hamburga in druga). Taborišča sama, ravnanje z interniranci in načini umiranja v njih so znani.[234]

Kot smo že povedali, so bile prve smrtne žrtve tudi na našem območju osebe, ki jih je nemški okupator odstranil na osnovi tako imenovane **evtanazije,** ki pa ni bila evtanazija v pravem pomenu besede, kajti cilj je bil odstraniti duševno neozdravljivo bolne in telesno onemogle ljudi, torej tiste, ki so nekoristni za državo. Odločali so torej vojnogospodarski in ne humanitarni razlogi. Nacisti so v Nemčiji začeli s pripravo na evtanazijo takoj po prevzemu oblasti in jo po malem in na tajen način tudi izvajali. Pravna osnova za to dejanje pa je bil tajni Hitlerjev odlok iz oktobra 1939, ki ga je datiral s 1. septembrom tega leta (napad na Poljsko in s tem začetek 2. svetovne vojne). Z namenom množičnega uničevanja so ustanovili posebne zavode, ki so bili prej zavodi za duševno bolne in telesno onemogle osebe, a so jih nacisti podržavili in jim spremenili vlogo. Slovenskemu ozemlju najbližji tak zavod je bil v gradu Hartheim pri Linzu. Žrtve so tam uničevali največ z injekcijami ali z ogljikovim monoksidom, jih upepelili, nato pa svojce obvestili o smrti, pri čemer so vedno navedli lažen vzrok, jim posredovali tudi dva izvoda mrliškega lista in na željo svojcev tudi žaro s pepelom. Na tak način so v vsej Nemčiji in v deželah, ki so jih do konca te akcije zasedli, pomorili okrog 70.000 oseb. Neposredno so te žrtve uničevali posebej za to nalogo usposobljeni policisti, največ iz vrst kriminalistične policije. Uničevanje neozdravljivo duševno bolnih in telesno oslabelih ter takih s prirojenimi duševnimi motnjami, tako odraslih oseb kot tudi otrok, je tudi med nemškim prebivalstvom imelo neugoden odmev in je vznemirilo ljudi bolj kot preganjanje Židov, zato ga je Hitler po napadu na Sovjetsko zvezo ustavil. Tudi na Štajersko so kmalu po nemški zasedbi, konec maja in v začetku junija 1941, prišle zdravniške komisije in v umobolnici Novo Celje ter v hiralnicah Medlog, Vojnik, Ptuj in Muretinci pregledale bolnike ter jih določile za prevoz drugam, torej v smrt. Strežno osebje jih je moralo opremiti s posebnimi številkami. S seboj niso smeli vzeti ničesar. Perilo so jim odpeljali posebej, prav tako tudi dragocenosti. 9. junija 1941 so s 23 avtobusi, ki so jih za ta namen prazne pripeljali iz Avstrije, odpeljali 583 oseb, namenjenih v Hartheim, v enem avtobusu pa 56 bolnikov v umobolnico Feldhof pri Grazu; za slednje je bilo rečeno, da so bili poslani na nadaljnje zdravljenje. Tiste za Hartheim so na Špiljah vkrcali na poseben vlak, ki jih je odpeljal do postaje Schwarzwald pri Linzu, od tam pa jih prepeljali do gradu Hartheim, kjer so se morali v neki dvorani sleči, nakar so jih poslali v kopalnico in tam spustili v prostor ogljikov monoksid. Mrtve so nato sežgali v krematoriju. Kot je bila navada v drugih podobnih zavodih, so tudi tu obveščali sorodnike s posebnim dopisom, pisanim na pisalni stroj, vsak je bil sestavljen nekoliko drugače, navedli pa so lažni vzrok smrti ter

234 Navajamo samo nekaj osnovne literature o tem: Enciklopedija druge svetovne vojne, Ljubljana 1982, geslo Koncentracijska taborišča, str. 236-239; Enciklopedija Slovenije, 5. knjiga, geslo Koncentracijsko taborišče, str. 240-241; Bili so zaprti pregnani obešeni ustreljeni na suženjskem delu uporni, Vodnik po koncentracijskih taboriščih in zaporih, Ljubljana 1981; zborniki Rawensbrück, Ljubljana 1971, Dachau, Ljubljana 1981, Auschwitz - Birkenau, Maribor 1982, Buchenwald, Ljubljana 1983, Dora KL Mittelbau, Ljubljana 1989; France Filipič, Slovenci v Mauthausnu, Ljubljana 1998; Janko Tišler, Jože Rovšek, Mauthausen na Ljubelju, Celovec 1995.

sporočilo, da lahko, če želijo, dobijo žaro s pepelom svojca; v nasprotnem primeru jo bodo sami pokopali na določenem pokopališču. Poslali so jim tudi dva izvoda mrliškega lista in jim priporočili, naj se odrečejo zapuščini umrlega svojca. Ljudje so kljub temu začeli dvomiti o tem, da bi njihovi svojci bili umrli tako, kot je bilo zapisano na sporočilu, pravo resnico o njihovi smrti pa so izvedeli šele nekaj mesecev po vojni.[235]

235 Ferenc, "Evtanazija"; Bojan Himmelreich, Seznam leta 1941 usmrčenih bolnikov umobolnice Novo Celje, Celjski zbornik 1991, str. 255-264; ARS, KUZOP, gradivo o evtanaziji; MNO Mb, seznam Slovencev, pokopanih na pokopališču v Grazu iz leta 1946 (izpis iz pokopališke knjige graškega pokopališča).

Za objavo ilustracij uredništvo portala SIstory nima dovoljenja avtorja

ŽRTVE MED DOMAČINI - PRIPADNIKI OKUPATORJEVIH OBOROŽENIH FORMACIJ

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH

Število in podskupine žrtev ter problemi v zvezi z njihovim ugotavljanjem: Doslej smo evidentirali **140 žrtev** med domačini - pripadniki okupatorjevih oboroženih formacij. Med temi je domobranec, dva orožnika, trije policisti, štirje pripadniki vermanšafta, pripadnik folkssturma in 129 mobilizirancev v nemško vojsko.[236] Kot vidimo, predstavljajo največjo podskupino **prisilni mobiliziranci v nemško vojsko.** Največ jih je padlo na frontah ali umrlo v bolnišnicah za posledicami ran in poškodb, del jih je preminil v ujetniških taboriščih, nekaj je bilo ustreljenih na domačem terenu. Če vzamemo kot pravilno število vseh mobilizirancev 450, predstavlja navedeno število padlih **30 odstotkov** vseh mobiliziranih, kar je zelo visok odstotek, ki pa je logičen glede na frontne pogoje vojskovanja, ki jim je bila večina izmed njih izpostavljena. Število predstavlja 1,1 odstotka takratnega prebivalstva, kar je primerljivo z odstotki izgub na nekaterih doslej znanih območjih Štajerske.

Mobilizirance v nemško vojsko, vsaj za naše območje to velja, je sicer, kot smo že uvodoma povedali, evidentirala že komisija za vojno škodo kmalu po vojni, vendar je pri tem tudi ostalo. Zgodovinarji so se te problematike sicer lotevali, vendar v omejenem obsegu. Posebej za naše območje doslej ni bila izdelana še nobena zgodovinska študija. O žrtvah je največ podatkov mogoče dobiti iz mrliških matičnih knjig, župnijskih mrliških knjig, popisa vojne škode in vojnih žrtev takoj po vojni, gradiva Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev (KUZOP), evidence padlih, ki jo je vodila Štajerska domovinska zveza do maja 1944 (hrani jo Muzej narodne osvoboditve v Mariboru), osmrtnic v okupatorjevih časopisih Štajerski gospodar, Marburger Zeitung in Befehlsblatt Štajerske domovinske zveze, knjige Totengedenkbuch, ki je izšla 1970. v Grazu, okupatorjevih dokumentov, zlasti orožniških poročil, in dokumentov osvobodilnega gibanja (zlasti evidence partizanov), spominov in drugega gradiva.

V nadaljevanju bomo podali sumarne številčne podatke za vso skupino, s pripombo, da je pripadnikov drugih podskupin v tej skupini žrtev zanemarljivo malo in na celotne rezultate nimajo bistvenega vpliva.

Letniki: Največ izgub je v razponu letnikov med 1919 in 1924. Največ izgub med temi ima letnik 1923.

Povprečna starost: Povprečna starost vseh žrtev je 23 let.

Kraj rojstva: Za 40 oseb ni podatka, od ostalih jih je bilo sedem rojenih izven območja, ki ga obravnavamo.

Kraj stalnega bivališča: Glej tabelo na koncu knjige.

Poklic: Za 29 žrtev nimamo podatkov o poklicu. Med tistimi, za katere je poklic znan, imamo 34 delavcev, izmed teh 13 kmečkih, 39 kmečkih sinov, kvalificiranih in visokokvalificiranih delavcev je 26, sledi še 6 uslužbencev, kmet - najemnik, rejenec, vajenec, dijak, študent in ena žrtev (domnevno) z visoko izobrazbo.

---

236 Poleg teh je še 14 oseb, za katere so sorodniki v popisu vojne škode septembra 1945 navedli, da so pogrešani, in nismo mogli ugotoviti, ali so preminili ali preživeli: **Stanko Breznik,** Šmartno, **Jože Koprivnik,** Stari trg, **Ivan Koprivnikar,** Pameče, **Franc Mrzel,** Pameče, **Rudolf Ogrin,** Misl. Dobrava, **Valentin Podojstršek,** Vrhe, **Karel Prevorčič,** Šmartno, **Santin** (ime neznano), Slovenj Gradec, **Ivan Sevčnikar,** Šmartno, **Viktor Slemnik,** Stari trg oz. Št. Peter pri Dravogradu, **Jakob Strmčnik,** Podgorje, **Ivan Šurc,** Vrhe, **Avgust Vivod,** Gradišče in **Florjan Završnik,** Stari trg.

Rod ali služba vojske: Imamo premalo podatkov za posplošitev. Kolikor imamo podatkov o mobilizirancih v nemško vojsko, so bili večinoma pri pehoti. Le za enega imamo podatek, da je služil v SS.

Gostota umiranja: V letu 1941 je padla ena oseba, v letu 1942 prav tako ena. V zimi 1942/43 sta padli dve osebi. V teh primerih gre gotovo za prostovoljce, kajti tudi tisti, ki so bili mobilizirani med prvimi, in to sredi leta 1942, so morali opraviti šestmesečno usposabljanje, pred odhodom na fronto pa jim je pripadal dopust. Največ (58) jih je preminilo leta 1944, sledi leto 1943 (40) in leto 1945 (24). Za 14 žrtev nimamo podatka o letu smrti. Domnevamo, da so med njimi tudi tisti, ki so umirali v ujetniških taboriščih še po končani vojni.

Kraj smrti: Najprej navajamo velika bojišča, na katerih so umirali naši mobiliziranci. Za 30 primerov se ne ve, kje so umrli. Od znanih jih je največ (67) umrlo na vzhodni fronti, največ v Sovjetski zvezi pa tudi drugih vzhodnoevropskih državah, sledijo Italija (11), Nemčija in Avstrija (6), Francija (6), Nizozemska (1) in ozemlje nekdanje Jugoslavije (6). Na afriškem bojišču ni padel nobeden, prav tako tudi ne na ozemlju Slovenije, ker Nemci slovenskih mobilizirancev niso pošiljali v vojaške enote na ozemlju Slovenije (izjema so bili koroški Slovenci, ki so bili polnopravni državljani nemškega rajha, pred anšlusom pa državljani Avstrije). Za dva mobiliziranca imamo podatek, da sta padla v bitki pri Stalingradu v zimi 1942/43.[237] Za pripadnike drugih podskupin navajamo podatke pri njihovem opisu.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti
Aberšek Franc	1920	Šmiklavž	17.3.1944	poljsko-sovjetska meja
Ajtnik Anton	8.1.1924	Pameče	14.1.1944	Minsk
Balant Ferdinand	5.7.1922	Velunja	16.6.1943	SZ
Blazinšek Jožef	1920	Gmajna	1942	/
Bošnik Franc	1920	Gmajna	13.11.1944	Madžarska
Britovšek Stanko	1922	Slovenj Gradec	januar 1945	Ostenburg/Varšava
Camlek Franc	1.9.1924	Podgorje	27.2.1945	Blatno jezero/Madžarska
Cesar Jože	14.3.1924	Slovenj Gradec	25.7.1944	Breslau
Cesar Ivan	1917	Slovenj Gradec	1944	vzhodna fronta
Čas Franc	1.9.1924	Slovenj Gradec	17.1.1944	/
Čebul Kristijan	1922	Slovenj Gradec	/	/
Dokl Karel	19.11.1924	Slovenj Gradec	25.8.1943	Rujansevo/vzhodna fronta
Dornik Maks	28.8.1920	Podgorje	25.2.1945	Ludenburg
Dvorjak Martin	1913	Turiška vas	25.10.1944	Nizozemska
Flogie Ivan	1914	Tomaška vas	1.7.1944	SZ
Gačnik Ivan	1916	Gmajna	/	Gmajna
Golob Viktor	1923	Brde	maj 1944	Čakovec
Hartman Franc	1913	Stari trg	1944	/

237 Totengedenkbuch der Deutsch - Untersteirer, Namen der Toten der Kriegs- und Nachkriegsjahre 1941 - 1948, Graz 1970 (odslej: Totengedenkbuch), kjer je naveden Wilhelm Lobe; za Edvarda Topolnika vemo iz pričevanja.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti
Hartman Alojz	1920	Golavabuka	11.6.1944	SZ
Herman Jože	1927	Podgorje	1.1.1945	Nemčija
Hojnik Ivan	1925	Pameče	14.8.1944	SZ
Hozner Franc	1920	Pameče	3.3.1945	Nagold
Hrašan Franc	27.7.1919	Graška gora	12.9.1943	Begenberg
Hribernik Drago	7.11.1924	Golavabuka	23.8.1943	SZ
Janže Viktor	5.7.1911	Legen	31.1.1945	Zgornja Savinjska dolina
Javornik Ivan	19.9.1923	Šmartno	25.7.1943	Bukan, vzhodna fronta
Jostl Avgust	18.8.1920	Podgorje	17.1.1944	SZ
Jug Ivan	23.9.1923	Razbor	5.1.1943	Velika Luka/SZ
Juvan Karel	28.10.1919	Razbor	21.9.1944	Černiševa/SZ
Juvan Jernej	20.8.1923	Razbor	5.8.1944	Berynes/Francija
Juvan Franc	25.1.1921	Podgorje	20.9.1943	/
Kac Stanislav	24.10.1921	Tomaška vas	1945	Split
Kanduti Jakob	29.7.1924	Brde	11.1.1944	Krim/SZ
Karničnik Jože	1920	Sele	1944	vzhodna fronta
Kaszuba Anton	25.10.1919	Stari trg	8.1.1944	Sewernyje/SZ
Kašnik Anton	22.7.1923	Gmajna	28.11.1943	/
Keber Ivan	/	Slovenj Gradec	1945	Slovenj Gradec
Klančnik Peter	1922	Podgorje	26.10.1943	Kijev/SZ
Klančnik Ferdinand	14.10.1922	Podgorje	4.11.1943	Krim/SZ
Knap Franc	25.1.1921	Podgorje	28.10.1943	/
Knez Franc	29.11.1914	Razbor	1.8.1944	Francija
Kočnik Alojz	20.6.1921	Graška gora	16.1.1944	Mogilev/SZ
Kogler Andrej	27.11.1914	Slovenj Gradec	15.6.1944	St. Nizire/Francija
Kopeiner Franc	26.3.1921	Pameče	1945	/
Kopriva Franc	1920	Mislinjska Dobrava	28.8.1943	Harkov/SZ
Korošec Silvester	23.12.1926	Podgorje	1945	/
Kosiker Gabrijel	/	Stari trg	1945	/
Kotnik Martin	1919	Raduše	15.12.1943	Kijev/SZ
Kotnik Alojz	8.2.1924	Slovenj Gradec	11.2.1944	/
Kovač Karel	1919	Slovenj Gradec	18.1.1943	Krakow
Kranjc Franc	28.8.1923	Brde	20.2.1943	Jestaulowska/SZ
Krebl Ivan	14.5.1914	Slovenj Gradec	8.5.1945	vzhodna fronta
Krenker Franc	/ 15.11.1923	Golavabuka	29.10.1943	Mironovka/Ukrajina
Krenker Bogomir	18.10.1923	Podgorje	1.5.1945	Pohorje
Kresnik Ivan	6.5.1925	Legen	4.8.1944	Romunija

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti
Krevh Franc	25.9.1923	Gradišče	17.1.1944	Kowalka/SZ
Krevh Ivan	1920	Slovenj Gradec	15.7.1944	Italija
Krevh Mihael	1921	Vrhe	30.9.1943	Italija
Križaj Rado	1924	Slovenj Gradec	oktober 1944	pri Beogradu
Lampret Jože	29.1.1915	Golavabuka	5.1.1945	vzhodna fronta
Legner Anton	9.6.1923	Podgorje	2.4.1944	Italija
Levovnik Ivan	6.11.1919	Brde	22.8.1944	Daks/Francija
Levovnik Martin	1921	Brde	/	Žegel/Golavabuka
Lobe Wilhelm	/	Slovenj Gradec	1942/1943	Stalingrad/SZ
Lubej Pavel	1921	Podgorje	9.2.1945	vzhodna fronta
Lužnik Ivan	1921	Stari trg	19.7.1945	Biaty - Kamin/SZ
Marčič Jože	25.7.1928	Slovenj Gradec	29.1.1945	Stična (samostan)
Marzel Jože	1922	Golavabuka	5.3.1944	SZ
Merkač Franc	13.10.1922	Brde	13.8.1943	Krim/SZ
Mirkac Jurij	4.5.1922	Razbor	15.9.1943	Salerno/Italija
Mirkac Jože	1915	Razbor	februar 1945	Dresden
Mithans Edvard	1919	Šmartno	25.8.1944	Poljska
Mithans Rajko	1922	Šmartno	31.7.1944	Luče ob Savinji
Mrakič Jože	16.4.1923	Podgorje	23.2.1943	vzhodna fronta
Mrzel Albert	22.8.1925	Legen	10.8.1944	St. Clair/Francija
Mrzel Ivan	1923	Pameče	1943	/
Mrzel Ivan	24.12.1920	Legen	3.3.1945	Berlin
Navodnik Ivan	1919	Podgorje	/	/
Novinšek Ivan	1922	/	1943	/
Ošlovnik Jakob	1922	Brde	14.3.1945	Italija
Pačnik Anton	26.10.1916	Slovenj Gradec	21.10.1944	Glewitz/Zg. Šlezija
Pačnik Ivan	1912	Gmajna	27.10.1943	SZ
Paradiž Vincenc	17.7.1923	Troblje	1.6.1943	Moldawskoje/SZ
Pinšek Jože	/	Raduše	/	/
Pohovnikar Jože	1920	Podgorje	14.11.1944	Madžarska
Potočnik Jožef	24.2.1914	Ptuj	8.6.1944	La Cambo/Francija
Pratneker Jože	1922	Vrhe	avgust 1944	Romunija
Pratneker Valentin	1924	Vrhe	1943	SZ
Presnic Ludvik	23.11.1912	Slovenj Gradec	21.1.1945	Launtenburg/zahodna Prusija
Rek Anton	30.5.1923	Golavabuka	7.4.1944	Waiwara
Repnik Franc	1924	Gradišče	28.4.1944	Italija
Rosenzopf Herbert	8.12.1922	Slovenj Gradec	28.6.1941	Dünaburg

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti
Santin Franc	/	Slovenj Gradec	/	/
Santin Ivan	/	Slovenj Gradec	/	/
Santin Jože	/	Slovenj Gradec	/	/
Schoster Eduard	8.2.1924	Slovenj Gradec	9.11.1943	Gorodok/vzhodna fronta
Schrimpf Walter	19.11.1917	Raduše	6.4.1944	Gradišče (Sv. Barbara)
Sešelj Lenart	1923	Šmartno	21.6.1944	SZ
Slatinek Ivan	26.2.1923	Šmartno	17.7.1943	Gerassimowa/SZ
Slemnik Jože	16.4.1923	Vrhe	24.1.1944	Nurma/SZ
Slemnik Maks	1923	Stari trg	30.4.1944	Polock/SZ
Slivnik Ivan	1917	Razbor	1943	Romunija
Smolar Leopold	11.11.1919	Pameče	6.1.1943	SZ
Smolar Štefan	1924	Pameče	julij 1944	Varšava
Smole Ernest	1921	Legen	/	/
Sovinc Marjan	1923	Podgorje	8.6.1944	Italija
Strmčnik Jakob	/	Raduše	1.3.1945	/
Strzelba Herbert	/	Slovenj Gradec	17.4.1945	Semmering/Avstrija
Sušec Ivan	23.1.1923	Gradišče	26.7.1943	Rogatka/SZ
Sušec Mihael	7.7.1921	Brde	16.3.1945	Ferara/Italija
Sušec Avgust	7.9.1920	Brde	28.3.1945	Hafna/Leoben
Španžel Franc	7.11.1910	Podgorje	29.3.1944	Mozirje
Štamulak Ivan	23.11.1925	Legen	5.11.1943	Chiavassa/Italija
Štruc Rudolf	10.4.1901	Slovenj Gradec	2.6.1944	Gradišče (Sv. Barbara)
Štumberger Jože	18.3.1922	Slovenj Gradec	12.11.1943	/
Štumpfl Albert	6.4.1919	Podgorje	24.11.1943	Korosten/SZ
Šumah Ferdinand	1923	Razbor	18.2.1944	Stanislov
Tamše Mihael	1.9.1922	Gradišče	12.2.1944	/
Topolnik Edvard	/	Slovenj Gradec	/	Stalingrad
Tratnik Ivan	20.2.1920	Maribor	14.7.1944	Galati/Romunija
Trbovšek Edvard	4.3.1920	Stari trg	1943	Krasmir/Moravska
Trbovšek Jože	/	/	/	/
Triplat Franc	20.1.1905	Razbor	13.2.1945	Neuwalt/Christianstatt
Unterberger Otto	1923	Slovenj Gradec	/	Hrvaška
Uršnik Franc	19.9.1924	Gradišče	28.5.1944	Italija
Venek Ferdinand	28.5.1923	Šmartno	16.7.1943	Vitebsk/SZ
Verderber Jože	3.4.1905	Podgorje	10.2.1943	/
Vinarnik Franc	1913	Brde	/	Brde
Vozič Ivan	17.10.1914	Slovenj Gradec	10.3.1945	Sv. Benedikt/Slovenske gorice

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti
Vranjek Ludvik	2.5.1924	Šmartno	16.10.1943	Rangoliza-Sparonise/Italija
Vratič Jože	1923	/	1943	/
Vrbač Peter	12.3.1922	Slovenj Gradec	12.9.1943	/
Vrhovnik Jože	25.3.1919	Slovenj Gradec	10.1.1944	/
Wirant Alfred	/	Sele	/	/
Zagernik Anton	17.1.1923	Sele	13.6.1944	vzhodna fronta
Zavodnik Alojz	1918	Slovenj Gradec	1944	/
Zdrčnik Jože	4.2.1924	Gmajna	26.7.1944	Neberdshajewskaja/SZ
Žužel Franc	1920	Podgorje	september 1944	Harkov/SZ
Žužl Jože	1920	Sele	1943	/
Žvikart Ivan	18.4.1923	Brde	15.11.1944	Singen/Nemčija

ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI

Mobilizacije: O mobilizacijah v nemško vojsko in v pomožne formacije, zlasti v vermanšaft, je pred kratkim izšel obsežen zbornik, v katerem je ta pojav podrobno obdelan, zato o njem na tem mestu bolj na kratko.[238]

Nemški okupator je v nasprotju z določbami mednarodnega vojnega prava tudi na slovenskem Štajerskem ter na Gorenjskem z Mežiško dolino začel že zgodaj mobilizirati prebivalstvo v svoje oborožene formacije: na Štajerskem najprej v vermanšaft Štajerske domovinske zveze, nato pa od sredine leta 1942 tudi v nemško vojsko in obvezno delovno službo (kar je bila tudi neke vrste priprava za vstop v vojsko).[239] Upravičenost do mobilizacij je formalnopravno utemeljil z dodelitvijo "državljanstva na preklic" večini prebivalstva in z njegovim sprejemom v Štajersko domovinsko zvezo.

Za mobilizacijo v **vermanšaft Štajerske domovinske zveze** je bilo do 4. novembra 1941 predvidenih okrog 84 700 mož. Seveda je to skupno število vseh moških, ki so bili sprejeti v Štajersko domovinsko zvezo in so bili zmožni nositi orožje. Vsi hkrati niso bili mobilizirani; moštvo enot se je menjalo. Osnovna naloga vermanšafta je bila vojaška in politična vzgoja članstva v nacionalsocialističnem duhu ter ponemčevanje. Vodstvo vermanšafta je prevzelo poveljstvo SA - Gruppe Südmark s štabom v Grazu, ki je obsegala Štajersko, Koroško in Gorenjsko, in je za območje Spodnje Štajerske postavilo vodjo vermanšafta, in sicer SA - Brigadenführerja Blascha s štabom v Mariboru, v posameznih političnih okrožjih pa standarte (ki odgovarjajo polku v redni vojski), tako da je vsako okrožje imelo eno ali dve standarti. Tudi okrožje Slovenj Gradec je imelo dve, pozneje pa eno standarto. Ves višji vodstveni kader je prišel iz Nemčije in bil profesionalno nastavljen, le vodje manjših enot so bili pripadniki nemške

238 Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni, Celje 2001.
239 Nemška mobilizacija, str. 2-28.

narodnosti, kjer pa teh ni bilo, pa tudi Slovenci. Nižje enote od standart so bili šturmi (čete), ki so bili osnovne vojaškoizobraževalne enote in so šteli 150 do 200 mož, poveljevali pa so jim šturmfirerji. Šturmi so bili znotraj razdeljeni na grupe (grupenfirer) in šare (šarfirer). Do pozne jeseni 1941 je bila organizacija vermanšafta končana. Standarta Slovenj Gradec je takrat štela 5129 mož. Prve dni marca 1942 so za območje Spodnje Štajerske ustanovili še Wehrmannschaft - Motorstandarte z 19 Motosturmi, v katerih so bili predvsem vermani - šoferji in mehaniki, aprila 1942 pa so ustanovili Wehrmannschaft -Sonderstandarte s 15 šturmi, od katerih je bil četrti nastanjen v Slovenj Gradcu. Za sprejem vermanov v to enoto so veljala ista načela kot v rajhu za sprejem v SS in se je zato pozneje preimenovala v SS - Wehrmannschaft - Sonderstandarte. Vanjo so vključili okrog 1600 mož, večinoma Nemcev. Že jeseni 1941 so posamezne enote pritegnili v boj proti partizanskim enotam, do večjega tovrstnega angažiranja pa je prišlo spomladi 1942. V jeseni 1942 so večino moštva vključili v novo formacijo - deželne straže (Landwacht), ki so ostale do februarja 1945, ko so bile vključene v nemški folkssturm. Druga formacija, ustanovljena decembra 1942 in januarja 1943 na povelje vodje vermanšafta, predvsem za ofenzivno delovanje proti partizanom, pa so bile alarmne čete. Tudi v standarti Slovenj Gradec so ustanovili dve, od teh je ena imela sedež v Slovenj Gradcu. 28. oktobra 1943 so ustanovili alarmni bataljon Nord s štabom in dvema alarmnima četama v Slovenj Gradcu, pod poveljstvom SA - Obersturmbannführerja Simona Kohlbacherja. Njegova osnovna naloga je bila držati zaporo od Dravograda do Vitanja, ločiti pohorske partizane od partizanov v Mežiški dolini in oboje po možnosti uničiti. V 2. polovici marca 1943 je Steindl združil alarmne bataljone v polk, imenovan Wehrmannschaftsregiment Untersteiermark, in sam postal njegov poveljnik. Štab polka je bil v Slovenj Gradcu, posamezni bataljoni pa v nekaterih okrožjih in so se le redko združili za skupne akcije. V okrožju Maribor - okolica je bil I. bataljon (Maribor) s štabom v Slovenj Gradcu, kjer je imel tudi dve alarmni četi. Septembra 1944 je Steindl zaradi zmanjšanja števila vermanov ukazal združiti posamezne alarmne čete; tako sta 1. in 2. alarmna četa Slovenj Gradec postali 5. alarmna četa 1. bataljona. Na splošno so se enote vermanšafta kot tudi druge pomožne formacije, ki jih je ustanovil nemški okupator na Štajerskem, že na začetku pokazale kot manj zanesljive in manj učinkovite. Da so bile mobilizacije vanje prisilne, kaže tudi dejstvo, da so bili mnogi vermani že 1941. in 1942. aretirani kot pripadniki osvobodilnega gibanja, poslani v taborišča ali pa ustreljeni kot talci. Po prihodu 14. divizije pa se je začel razkroj te paravojaške formacije, ki ga je zlasti pospešila ofenziva enot 4. operativne cone poleti 1944, tako da so se odtlej Nemci lahko zanesli samo še na moštvo iz nemškutarskih mest in na Kočevarje.

Zadnje ostanke moštva vermanšafta in preostalo moško prebivalstvo, ki ga niso zajele partizanske mobilizacije ali se ni poskrilo, so po septembru 1944 vključili v novoustanovljeno formacijo **nemški folkssturm,** katerega organiziranje pa je marsikje ostalo le na pol poti; zaradi splošne nezanesljivosti, ki se je kazala v vse številnejših dezertacijah, pa so v začetku maja 1945 tudi to formacijo uradno ukinili. Za območje Slovenj Gradca so bili za poveljnike enot (očitno bataljona in čet) s 1. 1. 1945 imenovani Max Bayer (poveljnik bataljona in prištabne enote) in poveljniki čet Vilibald Kus, Hans (Jan) Nemschitzky, Josef Wresownig in Franz Lobe.[240]

240 MNO Mb, KUZOP (štajerska podružnica), povelje št. 21/45 o formiranju enot folkssturma in o določitvi poveljnikov, 27. 3. 1945 (prepis).
Tone Ferenc, Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem, Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS 1958, str. 81-152; Zbornik "Nemci"na Slovenskem, Ljubljana 1998, prispevek dr. Toneta Ferenca Nemci na Slovenskem

Nekaj sto slovenskih dijakov je bilo mobiliziranih v **Domovinsko protiletalsko zaščito,** okupator pa je za potrebe vojske v različnih službah zaposlil tudi veliko žensk.[241]
Vsi tisti, ki so do srede leta 1942 šli v **nemško vojsko,** so bili prostovoljci (Freiwillige) ali pa nemški državljani. Nekateri so šli ilegalno iz države že pred vojno, zlasti pripadniki nemške narodne manjšine preko Kulturbunda, in se v Avstriji in Nemčiji vključili v nacistične oborožene formacije, v katerih so se seveda najprej izurili.[242] Za Slovenj Gradec so znani trije primeri, ko so se aprila 1941 celo vrnili kot okupatorjevi oboroženci v svoj domači kraj in se tu grdo vedli do slovenskih sokrajanov (Eduard Schoster, Otto Unterberger in Hans Pelzgütter).[243] Za čas vojne je na osnovi dokumenta znan samo en primer prostovoljne vključitve (Franc Vinarnik z Brd), ki pa najbrž ni edini.[244] To sklepamo že po nekaterih, ki so padli zgodaj. Z veljavnostjo 24. marca 1942 je šef civilne uprave objavil uredbo o uvedbi vojnega prava za Spodnjo Štajersko, istočasno tudi uredbo o uvedbi državne delovne službe, s 26. marcem pa že objavo mobilizacije letnika 1923 in 1924, pa tudi odredbo o posebni delovni obveznosti zaščitencev.[245] Tehnično so mobilizacijo izvajala okrajna vojaška poveljstva (Wehrbezirkskommande), ki so bila podrejena poveljstvu 18. vojnega okrožja s sedežem v Salzburgu, s svojimi vojnoprijavnimi uradi (Wehrmeldeamt). Za območje Slovenj Gradca in Mislinjske doline sta bila oba omenjena organa v Mariboru. Na politično-propagandnem področju je pri pripravi in izvajanju mobilizacije imela glavno vlogo Štajerska domovinska zveza, izvajala jo je s propagando, še bolj pa z grožnjami s sankcijami nad svojci tistih, ki se mobilizaciji ne bi odzvali. Tako je mobilizacija v letu 1942 bila za Nemce zelo uspešna, v letu 1943 se je že začela krhati, v letu 1944 pa je partizanska mobilizacija pogosto že prehitela nemško. Kljub temu Nemci mobilizacij na Štajerskem (za razliko od Gorenjske) vse do konca vojne niso povsem opustili. Za nabor so prišli v poštev letniki 1908 - 1929. Ob upoštevanju vseh odbitkov je okupator na Štajerskem lahko računal na 65.712 potencialnih kandidatov za mobilizacijo v nemško vojsko.[246] Po statistiki z 29. novembra 1942 je bilo takih na območju krajevnih skupin Slovenj Gradec, Podgorje in Šmartno 1737.[247] Nimamo podatkov za posamezne kraje, zato ne vemo natančnega števila tistih, ki so živeli v občini Pameče na območju spodnjega dela Mislinjske doline, ki danes **ne** sodi pod mestno občino Slovenj Gradec. Ne bomo se veliko zmotili, če bomo navedeno številko znižali na 1500. Od te številke lahko takoj odštejemo 17,5 % tako imenovanih "zaščitencev", ki niso služili vojske, torej dobimo okrog 1237, zaokroženo na 1200 oseb, ki bi prišle v poštev za mobilizacijo. Glede na to, da nimamo virov, ki bi mobilizacijo na območju sedanje mestne občine Slovenj Gradec natančneje osvetlili (zlasti mislimo pri tem na

med drugo svetovno vojno, str. 99-144; Nemška mobilizacija, str. 54-67. Pripadniki folkssturma so morali tudi priseči. Prisega se je glasila: "Prisegam pred Bogom to sveto prisego, da bom brezpogojno zvest in pokoren Firerju Velike Nemčije Adolfu Hitlerju - obljubujem, da se bom boril hrabro za mojo domovino in bom raje umrl, kakor da bi komurkoli izročil svobodo mojega naroda" (Štajerski gospodar, 18. 11. 1944, str. 10; primerjaj s prisego Slovenskega domobranstva).

242 Nemška mobilizacija, str. 34-38.

243 Spominski zapis Štefanije Slemnik, kopija pri avtorju.

244 MNO Mb, fond StHb, fasc. 1/2, odgovor župana občine Šmartno Martina Kaca, 4. 3. 1942. Za druge kraje nimamo dokumentov, jih je pa gotovo bilo mnogo manj kot na primer v Marenberku (Radljah ob Dravi), kjer je na seznamu navedenih kar 235 prostovoljcev, vpoklicanih 1941 in 1942.

245 VAB 30. 3. 1942.

246 Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 1941 - 1945, Maribor, 1992 (zbornik), sestavek dr. Milana Ževarta Nemška mobilizacija na Slovenskem Štajerskem, str. 9-17; Nemška mobilizacija, str. 38-54.

247 Ergebnisse.

dokumente okrožnih vojaških poveljstev in vojnoprijavnih uradov), ne vemo, koliko mož in fantov z našega območja je bilo dejansko mobiliziranih. Mnogi namreč iz zdravstvenih razlogov na naborih niso bili potrjeni, mnogi so bili dragoceni kot delovna sila v industriji in drugih dejavnostih, mnoge so pozneje zajele partizanske mobilizacije ali pa so bili kot sodelavci narodnoosvobodilnega gibanja zaprti, poslani v taborišča ali ustreljeni. Pomagati si moramo z rezultatom povojnega popisa vojne škode in vojnih žrtev, ki pa tudi ni povsem natančen. Tako navaja statistika, ki so jo 1945 zbrali ravnatelji osnovnih šol za svoje šolske okoliše, da je bilo prisilno mobiliziranih 499 oseb, s tem, da je za Podgorje ločeno navedeno, koliko v nemško vojsko in koliko v vermanšaft, v Šmartnem pa je poudarjeno skupno število mobiliziranih v obe navedeni formaciji.[248] Ocenimo lahko, da je okupator mobiliziral v nemško vojsko okrog 450 mož in fantov z območja sedanje mestne občine Slovenj Gradec, torej precej manj, kot jih je prvotno nameraval. Prav tako nam niso jasna še druga vprašanja v zvezi z mobilizacijami, kot na primer, kako so mobilizcije na našem območju sploh potekale, v katere rodove in službe so bili naši ljudje mobilizirani, na katera bojišča so jih pošiljali, kako so jih v enotah kot Slovence obravnavali, v katerih bolj znanih bitkah 2. svetovne vojne so sodelovali, koliko jih je bilo odlikovanih in s kakšnimi odlikovanji, kakšne vojaške stopnje so dosegli, ali je kdo bil v enotah, ki so počele zločine (o tej temi je Inštitut za sodobno zgodovino iz Hamburga že leta 1995 pripravil obsežno fotodokumentarno razstavo, izšla je obsežna knjiga in oktobra istega leta je potekal na Dunaju simpozij na to temo), koliko jih je prišlo v ujetništvo zavezniških armad, koliko jih je v ujetništvu umrlo, koliko jih je bilo ranjenih, koliko se jih je vrnilo kot invalidov s trajnimi posledicami, koliko jih je dezertiralo in se vključilo v partizanske enote v Sloveniji ali na ozemlju bivše Jugoslavije ali v zavezniške formacije ali v odporniška gibanja v drugih evropskih državah, koliko jih je do konca ostalo v nemški vojski, kako so bili obravnavani v partizanih, kako po vojni in drugo. Na vsa ta vprašanja bi moral odgovoriti poseben raziskovalni projekt. O večini teh vprašanj, vsaj kar zadeva naše območje, poznamo samo fragmente.[249] Tako je zanimivo vprašanje skrivačev, ki jih je bilo pri nas neprimerno manj kot na primer v Slovenskih goricah in Halozah, kjer osvobodilno gibanje vse do konca vojne zdaleč ni doseglo take stopnje razvoja kot pri nas in bi jih v takem primeru vključilo v partizanske enote (veliko se jih je vključilo med Melaherjeve četnike, drugi pa so se še naprej skrivali). O skupini skrivačev iz Podgorja bomo spregovorili pri usmrtitvah. Dezertiranje oz. odtegnitev služenju v nemški vojski je bila povezana z velikim tveganjem, saj je nemška oblast grozila z maščevanjem nad svojci. Potrebne so bile najrazličnejše zvijače, ki so nemško oblast prepričale, da je bil mobiliziranec res na silo odveden. Zgodbe o tem so si zelo podobne; potrebno je bilo inscenirati napad na mobiliziranca, ko se je po končanem dopustu vračal v svojo enoto, po možnosti pred ljudmi, ki so lahko nastopili kot morebitne priče. Uporabljali pa so tudi druge zvijače.[250] Znane so zgodbe o aktivistu Slavku

248 ARS II, KUZOP, fasc. 867/IV, tabelarični pregled vojne škode po okrajih in krajih koroške regije.

249 V letih po spremembi političnega sistema pri nas se v tej smeri zelo trudi društvo mobilizirancev, ki ima svoje podružnice po vsej Štajerski, Gorenjski in Koroški, in je do sedaj izdalo že pet zbornikov znanstvenih in spominskih prispevkov o tej problematiki, 1999 pa je izšla tudi zbirka pesmi mobilizirancev z naslovom Slovensko pesništvo pod tujimi zastavami, s spremno študijo Marije Stanonik.

250 Tako je na primer Ivan Lužnik iz Podgorja, mobiliziran avgusta 1943, iz Dravograda, od koder naj bi se z ostalimi mobiliziranci z vlakom odpeljal v Nemčijo, poslal ženi (doma napisano) poslovilno pismo, češ da je raje skočil v Dravo, kot da bi šel v vojsko, obenem je osebno prtljago pustil na železniški postaji in so jo Nemci našli. Žena je pismo nesla na orožniško postajo. Čez dva dni je mož ponoči skrivaj prišel domov, si nato naredil v gozdu bunker in se čez dan skrival v njem, ponoči pa

Gamsu - Branku, ki je nosil fantom v vojašnico v Nemčijo železničarske uniforme ter jih na ta način spravljal domov in v partizane.[251] Vsi mobiliziranci so naredili zelo zanimivo pot; mnoge so pošiljali po vsej Evropi.[252]

Naši domačini so bili vključeni tudi v druge okupatorjeve oborožene formacije: v **orožništvo,** kot pomožne policiste, kot smo zapisali že v uvodu, in, kot izhaja iz ohranjenih gestapovskih dokumentov, je tudi za **gestapovske izvidnike** veljala delno neke vrste mobilizacija, ki so jo imenovali Dolgotrajna nujna služba (Langfristige Notdienst), nekateri sicer zelo redki posamezniki pa tudi v **Slovensko domobranstvo,** ki ga je po kapitulaciji Italije v Ljubljanski pokrajini pod okriljem in s podporo nemškega okupatorja ustanovil vrh slovenske predvojne politične elite z namenom boja proti osvobodilnemu gibanju v okviru OF, ki je po mnenju ustanoviteljev predstavljalo prikrito komunistično revolucijo. O domobrancih je bilo v zadnjih letih v naši javnosti veliko povedanega, zlasti o njihovem množičnem poboju po končani vojni. Tudi ocene domobranstva so si zelo nasprotujoče. Medtem ko je štajerski vermanšaft, za razliko od domobranstva ustanovil izključno nemški okupator v skladu s svojimi političnimi cilji in se je v letu 1944 pod udarci osvobodilnega gibanja dobesedno sesul, pa je bilo pri domobrancih povsem drugače, kar so opazili tudi člani angloameriške misije pri Glavnem štabu NOV in POS. Vodja misije podpolkovnik Peter N. M. Moore je o njih dobil naslednje vtise: "Morala bele garde se je močno okrepila kljub njihovemu brezupnemu položaju, saj so 100-odstotni kolaboracionisti. Vsaj med osebjem pokretnih bataljonov, kjer so sami prostovoljci, je morala veliko boljša kot med partizani. Razlogi so slaba hrana pri partizanih, popuščanje partizanske iniciative in visoka stopnja izvežbanosti belogardistov v protipartizanskem boju, pridobljena pri Nemcih, vključno z uporabo smučarskih patrol. Pokretni bataljoni so si nespodbitno pridobili prednost pred partizani v velikih predelih gozdnate pokrajine, ki so veljali prej za partizanska oporišča. Amnestija 15. januarja (1945, op. avt.) ni prinesla niti enega dezerterja in slovenski partizani priznavajo, da je bela garda trd oreh, če ni celo hujša od ustašev ... "[253] Zgodovinar prof. dr. France M. Dolinar pa jih več kot pol stoletja po njihovem nastanku takole ocenjuje: "Oborožen upor proti oboroženi revoluciji je z vidika mednarodnega prava nedvomno legitimna pravica ogroženega, ki ima pravico zavarovati svoje življenje in svojo posest. Jedro problema slovenskih domobrancev pa je v spletu okoliščin druge svetovne vojne. V času, ko se je celotna Evropa združila v boju proti fašističnemu in nacističnemu nasilju, je seveda pravno in moralno vprašljivo kot manjše zlo sprejeti orožje od okupatorja in se na njegovi strani boriti proti komunizmu. S tem so dejansko domobranci v očeh protinacistične evropske in ameriške

---

hodil spat v hišo; tako vse do februarja 1944, ko se je vključil v Zidanškovo brigado, ki je prišla na območje Podgorja in napadla orožniško postajo (ARS III, Gestapo Maribor, zadeva Marije Lužnik).

251 Na tak način je na primer rešil Alojza Slemnika z Vrh, ni pa mu uspelo rešiti Jožeta Levovnika iz Slovenj Gradca (KPM Slovenj Gradec, pisna izjava Pavleta Žaucerja, Ivana Uraniča in Olge Kastelic o Alojzu Slemniku ter izjava J. L. avtorju).

252 Tako je bil na primer Albert Mirkac z Brd poslan z ladjo na Norveško, do koder je komaj prišel; zavezniki so bombardirali konvoj in zadeli sosednjo ladjo, ki se je potopila, z njo vred pa tudi večina vojakov. Na Norveškem je čez nekaj časa zbolel za tuberkulozo in bil poslan na zdravljenje v Nemčijo, kot na pol ozdravljen je dobil bolniški dopust in bil poslan na domače zdravljenje, kjer se je aprila 1944 vključil v partizane ter bil pozneje v četi Lackovega odreda, ki je bila pod poveljstvom majorja Ivana Majnika - Džemsa poslana v Prekmurje (KPM, Partizansko gradivo, fasc. 7/126, zvezek spominov Alberta Mirkaca z Brd; Ževart, Lackov odred, 2. knjiga, str. 480-488).

253 Thomas M. Barker, Socialni ravolucionarji in tajni agenti, Koroški partizani in britanska tajna služba, Ljubljana 1991, dokumentarni del, dodatek D, str. 189-204, poročilo podpolkovnika Petra N. M. Moora o Sloveniji, 14. februarja 1945 (odslej: Barker, Socialni revolucionarji).

koalicije podaljševali in do neke mere krepili moč nacističnega vojaškega stroja ... Ne glede na njihove namene domobranci niso mogli biti slovenska vojska ... Slovensko domobranstvo je bilo oblikovano kot pomožna policijska enota pod vrhovnim vodstvom generala Rösenerja. Tega seveda ne more spremeniti dejstvo, da so imeli domobranci lasten poveljniški kader in poveljevanje v slovenščini. Vsako akcijo in vsako spremembo v sestavi je moral osebno odobriti general Rösener, če je bilo to slovenskim oficirjem prav ali ne. Rösener je skrbno pazil, da domobranci ne bi dosegli prevelike samostojnosti ... To odvisnost slovenskega domobranstva od nemškega poveljstva v Ljubljani potrjuje tudi dvakratna domobranska prisega 20. aprila 1944 (Hitlerjev rojstni dan) in 30. januarja 1945 (obletnica prihoda nacistov na oblast v Nemčiji). Jedro problema je v odvisnosti domobrancev od nemškega okupatorja. Razpravljanje o tem, ali so prisegli Hitlerju ali ne, ali so prisegli s figo v žepu ali ne, ali so položili pisno prisego ali ne, je v tem kontekstu drugotnega pomena."[254]

Način smrti nekaterih mobilizirancev v nemško vojsko: Ta stolpec ima večino rubrik praznih; tako imamo o načinu smrti še posebej pomanjkljive podatke. Glede na prejšnjo trditev, da je bila večina v bojnih enotah, lahko sklepamo, da jih je večina padla v bojih na frontah. Za 11 mobilizirancev je navedeno, da so bili v bojih ranjeni in so umrli v bolnišnicah. Nekaj je nenavadnih primerov: **Ivan Štamulak** se je ponesrečil, **Mihael Krevh** se je utopil, **Franc Kotnik** je bil v zaledju zadet od bombe, **Franca Hrašana** je povozil tramvaj, **Stanka Britovška** pa so ustrelili pri poskusu pobega.[255] Tudi za **Gabrijela Kosikerja** si dolgo nismo bili na jasnem, kam ga uvrstiti, in tudi sedaj imamo o njem pomanjkljive podatke. Prav tako kot njegov brat Jože je bil tudi on vpisan v mrliško matično knjigo leta 1950, kot da je umrl v Celovcu leta 1945, vse druge rubrike pa so ostale prazne. Iz povojnega zaslišanja njegove sestre Marije pa izvemo, da je bil v nemški vojski in da je trenutno (1945) nekje zaprt.[256]

Nekateri mobiliziranci so bili ustreljeni na domačem terenu med njihovim dopustom. Partizani praviloma niso streljali mobilizirancev na dopustu niti jih niso, vsaj pri nas ne, silili k dezertacijam, ker je do pomladi 1944 pri popolnitvi partizanskih vrst veljalo načelo prostovoljnosti, pa tudi pozneje imamo več primerov, ko so mobilizirancu le pobrali uniformo, ostalo opremo in orožje, če ga je imel, in ga pustili oditi nazaj v nemško vojsko. Nemške mobilizirance, ki so prestopili k partizanom, so cenili kot dobre vojake, izurjene, vedeli so, da se ne bodo predali, zato so jih večinoma obdržali in jih niso pošiljali na Dolenjsko, čeprav so take direktive dobivali. Nekateri so v partizanih dosegli pomembne poveljniške položaje. Res je proti koncu leta 1944 dobila OZNA direktivo, da mora iz svojih vrst odstraniti nemške mobilizirance, ker je pri vodstvu prevladoval sum, da gestapo z njimi vriva v partizansko vojsko svoje agente, vendar vodstvo OZNE na ozemlju 4. operativne cone tej direktivi ni sledilo.[257] Kljub povedanemu so se zgodili tudi izjemni primeri. Eden takih je **Martin Levovnik,** po domače Mušičev z Brd, ki

---

254 Tamara Griesser Pečar, France M. Dolinar, Rožmanov proces, Ljubljana 1996, str. 288-289.

255 PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec; za Štamulaka tudi Mrliška matična knjiga, Šmartno: za Franca Kotnika tudi Muzej narodne osvoboditve Maribor, zbirka Steirische Heimatbund (odslej: MNO Mb, StHb), seznam padlih Spodnještajercev; za Stanka Britovška tudi KPM, Žrtve, Slovenj Gradec, fasc. 105-107, vprašalna pola.

256 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec 1945 - 1986; ARS III, UDVSG, kolut št. 5, zapisnik o zaslišanju Marije Kosiker, Slovenj Gradec, 4. 7. in Celje, 6. 8. 1945; KPM, OZZBSG (tudi ZB dopušča možnost, da je umrl v kakem ujetniškem taborišču, ki jih je bilo tudi na Koroškem nekaj in **kjer tudi Britanci niso zgledno ravnali z vojnimi ujetniki;** o tem glej Stane Kociper, Kar sem živel, Ljubljana 1995).

257 Referat dr. Milana Ževarta na 2. posvetu o nemških mobilizacijah 10. 5. 1994 v Mariboru.

so ga obtoževali, da je gestapovec in SS-ovec. Tudi njegovega zapisnika o zaslišanju ni med gradivom, čeprav ga poročilo VOS za šaleško-mislinjsko okrožje omenja.[258] Da je bil pripadnik enot SS, ne drži. Bil je pripadnik nemške vojske, gefreiter (desetar), torej stopnja, ki so jo dali domala vsakemu, ki je bil v nemški vojski vsaj leto dni. Iz rezervnega lazareta "Waldschule" v Neustiftu pri Passauu na Bavarskem so ga kot ranjenca s poškodovano roko poslali 15. decembra 1943 na tritedenski bolezenski dopust domov. 29. decembra se je še z nekaterimi drugimi osebami iz soseščine zadrževal na Pogorevčevi, po domače Tomažičevi domačiji na Golavabuki, ko je tja prišel Pohorski odred in njega ter še druge osebe, tudi (pozneje usmrčenega) Franca Krenkerja vzel s seboj. Sumili so ga, da jih zalezuje. Krenkerja in druge so tokrat še izpustili, njega, ki je bil v nemški vojski in se jim je nekaj protivil pa tudi kakšna nemška beseda mu je ušla, pa so odpeljali s seboj. Že pri Tomažiču so ga pretepali, posebej slabo je z njim ravnal Bogdan Hrovat ("Puklasti Miha"), nadaljevali s tem pri Pridigerju, kjer se je nad njim spozabila Sofija Klimenko - Sonja, potem ko je povedal, da je bil na vzhodni fronti, posebej pa pri Žeglu, kjer si je moral nad domačijo sam izkopati jamo, nakar so ga ustrelili.[259] Da bi bil gestapovec, na osnovi obstoječe dokumentacije ni mogoče dokazati. Po vsej verjetnosti je bilo zanj usodno sorodstvo s Francem Vinarnikom (z njegovo sestro je imel nezakonsko hčer), ki je bil uslužbenec gestapa in si je na tem območju skušal splesti mrežo obveščevalcev. Tako so partizani tudi Levovnika sumili, da dela zanj in da jih bo izdal.

Drugi tak primer je **Ivan Gačnik** iz Gmajne. Prišel je septembra 1943 na dopust iz nemške vojske in se vrnil na vlak, ko so ga tam pričakali: po eni verziji partizani, po drugi skupina skrivačev, ga odpeljali na Gmajno in ga tam v gozdu ubili in pokopali.[260]

Tretji primer, ki pa ni povem razjasnjen, pa je primer **Franca Kneza** mlajšega, po domače Zg. Kotnika iz Razborja. Po najbolj verjetni verziji je avgusta 1944 v Franciji padel ali pa prišel v ujetništvo, od koder se ni vrnil.[261]

Prav tako ne vemo pravega vzroka pa tudi ne potrebe za usmrtitev dveh ubežnikov iz nemške vojske, ki sta ob koncu vojne samo želela priti čim prej domov. To sta bila **Bogomir Krenker** iz Podgorja in **Jakob Strmčnik** iz Raduš.[262] Najbrž sta bila žrtvi evforije zmagovalcev.

Padli pripadniki vermanšafta in folkšturma: Otto Unterberger naj bi padel na Hrvaškem.[263] Drugi štirje so padli v Sloveniji. Izmed njih sta **Josef Walter Schrimpf,** ki je bil šarfirer in je

---

258 ARS III, fasc. 301 - 69, poročilo PK VOS za Štajersko CK VOS, 19. 1. 1944.

259 ARS II, nemško gradivo, neurejeno gradivo, poročilo orožniške postaje Šmartno, 1. 1. 1944; KPM, Komisija, popisni list za Martina Levovnika, 8. 5. 1997 (izpolnila sestra Marija Javornik); izjava F. T., Mar.. Žeg., I. K. avtorju.

260 KPM, Komisija, popisni list za Ivana Gačnika, podatke je dala Veronika Plešej, Gmajna, 11. 6. 1997 (njena pripoved o tem dogodku je opisana tudi v knjigi Antona Gričnika Noč ima svojo moč - Bog pa še večjo, izšla 1995, str. 355); izjava A. K. avtorju.

261 PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec. Po drugi verziji, ki se glede na okoliščine zdi manj verjetna, pa naj bi bil prišel iz nemške vojske na pogreb svojega očeta, ki so ga po nesreči ustrelili vlasovci, vendar naj bi ga na poti do doma v gozdu ujeli partizani in ga ustrelili nekje med Razborjem in Suhim dolom. Usmrtiti so ga nameravali že partizani Štajerskega bataljona 1942 in obenem požgali njihovo domačijo, on sam pa je, poškodovan, preživel; sedaj naj bi dokončali to, kar so nameravali takrat. Verzija se zdi manj verjetna, ker je med prvim in domnevnim drugim dejanjem minilo dve leti in pol, ker je šlo v obeh primerih za različne partizane, ker so bile komunikacije takrat že toliko poškodovane, da ne bi mogel v dveh dneh priti na pogreb z oddaljene fronte do doma in ker je zgodbo le enkrat omenil domačim neki partizan - sorodnik (KPM, Komisija, popisni list za Franca Kneza, podatke je dal njegov brat Feliks Knez, Razbor, 30. 12. 1995).

262 PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec; KPM, OZZBSG; za Jakoba Strmčnika tudi izjava sorodnika I. R. avtorju; čudno je torej, da so sorodniki v povojni prijavi voje škode dali zapisati, da je bil pogrešan od 1. marca 1945 pri Špiljah. Ne vemo tudi, ali je Krenker tisti nemški mobiliziranec, ki ga je ob koncu vojne ubil član osebja Paučkovih partizanskih bolnišnic, ki je o tem po vojni sam pripovedoval in dejanje obžaloval.

263 Totengedenkbuch.

veljal za precej vnetega, in **Rudolf Štruc** padla v bojih z Zidanškovo brigado na Pohorju 2. junija 1944, ki so med ljudmi bolj znani kot "boji pri Mačkovem križu". Padla sta, ko se je njuna enota že vračala v dolino in je pri cerkvi Sv. Barbare na Gradišču naletela na zasedo ene izmed čet Zidanškove brigade.[264] **Franc Španžel** je padel 29. marca 1944 pri Mozirju.[265] **Ivan Vozič** pa je padel 10. marca 1945 pri Sv. Benediktu v Slovenskih Goricah, pokopali pa so ga v Slovenj Gradcu.[266]

Padla orožnika sta na seznamu dva. **Ivan Keber** je služboval kot orožnik, nato v Nürnbergu kot uslužbenec pri nemški vojski. Ob vrnitvi domov po koncu vojne so ga usmrtili pripadniki OZNE. **Franc Triplat** pa je preminil 13. februarja 1945 v Nemčiji.[267]

Padli policisti so na seznamu trije. Prvi po času smrti je **Franc Vinarnik.** Tudi v prijavi orožniške postaje Šmartno piše, da je bil domnevno v službi na Gestapu Celje. Mirko Fajdiga je v monografiji o Zidanškovi brigadi na osnovi gestapovskih dokumentov, zlasti iz gradiva o povojni preiskavi drugega šefa varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko Josefa Vogta, ugotovil, da je imel Vinarnik kot gestapovec pomembno vlogo. Pravi, da sta se pri Vogtu ob koncu leta 1943 oglasila major Buchleitner in kapetan dr. Weber iz obrambnega urada ter mu izročila poročilo o delovanju "bele in plave garde" na območju Maribora in Ptuja. Zaradi organiziranja "bele in plave garde" sta imenovana nato pripeljala na pogovore k Vogtu podoficirja nemške vojske slovenske narodnosti Franca Vinarnika z Brd pri Slovenj Gradcu. Ta se je potem vozil v Ljubljano, od koder je prinašal navodila za "plavogardiste" v Mariboru in na Ptuju ter propagandno gradivo. Oba imenovana sta pozneje prosila Vogta, naj se proti "plavi gardi" ne loti ničesar in naj še naprej omogoča Vinarniku vzdrževanje zveze z Ljubljano. Od organizacijskega dela Vinarnika pa so si vsi trije imenovani zaman precej obetali, ker so ga prijeli in ustrelili partizani.[268]

Vinarnik se je pred vojno sprva izučil za trgovca, vendar je nato dalj časa služboval kot orožnik. Zaradi disciplinskega prekrška je pobegnil čez mejo v Avstrijo in se tam vključil v SA in nato v nemško vojsko, s katero je odšel v Sovjetsko zvezo, bil tam ranjen in poslan na zdravljenje v celjsko bolnišnico. V nemški vojski si je pridobil podoficirski čin (feldvebelj). Uspel je iz pregnanstva rešiti svojo sestro; potem ko so ga zaposlili v Celju, pa je pogosto prihajal na svoj dom na Brdah, se zanimal za partizane ter skušal za poizvedovalno dejavnost angažirati tudi nekatere domačine, ki jih je nato Zidanškova brigada 26. marca 1944 aretirala in postrelila (več o tem pozneje). Istega dne, 26. marca 1944, je prišel domov tudi Franc Vinarnik. Možno je, da je prišel po naključju, ker je bila nedelja, ali pa ga je kdo v Celju obvestil, da so partizani ponoči aretirali njegove sodelavce. Oglasil se je pri sestri, ki je živela pri Turiškem mlinu v neposredni bližini Turiške vasi, in tam do 18. ure zvečer, verjetno zaradi strahu pred partizani, tudi ostal. Neka domačinka - sodelavka osvobodilnega gibanja ga je tam očitno opazila in to takoj

---

264 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec; Totengedenkbuch; ŠG, 10. 6. 1944, osmrtnica za Walterjem Schrimpfom in Rudolfom Štrucem; Fajdiga, Zidanškova, str. 220-225.

265 PAM,Vojna škoda, Slovenj Gradec; Mrliška knjiga župnije Sv. Urha v Podgorju.

266 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 1945.

267 Izjava I.K. avtorju. Po drugi verziji naj bi bil Ivan Keber usmrčen doma, ker naj bi zasledoval sodelavce osvobodilnega gibanja; kot pomožni orožnik pa naj bi služil v Sarajevu, kjer so ga domnevno ubili partizani, **Vido Robnik,** rojen v Slovenj Gradcu, vendar večkrat menjal kraj bivanja. (KPM, partizansko gradivo, fasc. 12/63, rokopis z naslovom Izdajalci, avtor je Ivan Lakovšek - Rok). - Za Triplata glej PAM, Vojna škoda.

268 Fajdiga, Zidanškova, str. 150-151.

sporočila partizanom. Z največjo naglico se je k mlinu odpravila radijska ekipa 4. operativne cone, ki jo je vodil Henrik Zbil - Volodja, v njej pa so bili še trije partizani. Prestregla ga je, ko se je pravkar poslavljal, da bi odšel na vlak. Po krajših peripetijah ga je ustrelila ob strugi, po kateri je tekla voda do rake.[269]

Zgodba **Rajka Mithansa** iz Šmartna je tudi zelo zavita in zanimiva. Bil je mobiliziranec v nemško vojsko in poslan na vzhodno fronto, kjer je kot voznik tovornjaka doživel bitko pri Stalingradu. Bil je eden izmed redkih, ki so se rešili iz obroča sovjetske Rdeče armade. Rešil se je tako, da si je kabino tovornjaka zavaroval z leve in desne in se pognal skozi obroč. Gotovo je zato poleti 1943 dobil dopust, nakar so ga v noči na 7. avgust 1943 mobilizirali aktivisti šaleško-mislinjskega okrožja.[270] V boju pri Jesenkovi domačiji nad Pamečami 4. aprila 1944 je nemška policija med petimi partizani ujela tudi njega. Njegova smrt ni povsem razjasnjena. Pri okupatorju naj bi se bil izgovoril, da so ga partizani prisilno mobilizirali. Zaposlili so ga kot voznika na gestapovski izpostavi Celje. Od tu naj bi se ponovno povezal z osvobodilnim gibanjem, vendar so partizani med nemško hajko zaradi zamenjave vrstnega reda tovornjakov pomotoma iz zasede streljali na tovornjak, ki ga je vozil on, in ga pri tem ubili.[271] Po navedbah njegovega brata naj bi se povezal z aktivistom Ferdom Fischerjem - Mojko in mu dajal informacije o nameravanih nemških hajkah. Na gestapu so ga gotovo obdržali na osnovi njegove rešitve pri Stalingradu, sicer mu je po vojaški zakonodaji grozilo sodišče in smrtna kazen za dezerterstvo iz nemške vojske.[272] Napisali so ga že na prvo spominsko ploščo padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja v Šmartnem 1951, vendar so bile na to že takrat pripombe.[273] Na spomeniku, odkritem 1985, ga ne najdemo več.

Viktor Janže, ki je imel družino na Legnu, je bil zaposlen v Nürnbergu v Nemčiji in je občasno prihajal na dopust k družini. Nemci so ga 22. januarja 1945 skupaj z dvema sosedoma mobilizirali v "dolgotrajno nujno službo", kot piše na pozivu, in ga dodelili komandantu varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko.[274] Iz poziva samega pa tudi iz podobnih primerov, ki smo jih zasledili v ohranjenih okupatorjevih dokumentih, je mogoče razumeti, da so njemu in obema omenjenima sosedoma določili vlogo gestapovskih izvidnikov. Odpeljali so jih na hajko proti partizanom v Zgornjo Savinjsko dolino; oba soseda sta se vrnila, on pa je 30. januarja 1945 padel blizu Luč v Zgornji Savinjski dolini, o čemer so

---

269 ARS III, Gestapo Maribor, zapisnik o zaslišanju Jožeta Zdovca; ARS III, UDVSG, kolut št. 1, zapisnik o zaslišanju M. I., Dravograd, 22. 10. 1948, M. H., Dravograd, 26. 10 1948, in M. M. in F. Š., Dravograd, 27. 10. 1948; Kolut št. 5, zapisnik o zaslišanju V. L., Slovenj Gradec, 24. 2. 1953, in I. L., Slovenj Gradec, 18. 2.1953; PAM, Vojaško sodišče mesta Maribor, 5/23, zadeva J. L., kjer je poudarjeno, da se je imenovana kot sestra dveh bratov gestapovcev tudi družila z Nemci (javni tožilec je sodni postopek proti njej ustavil); pričevanja K. S., J. P., I. Č., I. K. idr. avtorju. AKPM, partizansko gradivo, fasc. 111, dopis Ferda Fischerja - Mojke Karlu Forteju - Marku Selinu, 28. 2. 1979.

270 KPM, Komisija, popisni list za Rajka Mithansa, podatke dal njegov brat Ivan Mithans, Maribor, 10. 1. 1997; Zalaznik, Dolga in težka pot, str. 171.

271 Fajdiga, Zidanškova, str. 170.

272 KPM, Komisija, dopis njegovega brata Ivana Mithansa članici komisije ing. Vidi Vrhnjak - Duler, 9. 2. 1997. Na starem spomeniku padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja v Šmartnem je bil napisan, ko pa so 1985 postavljali nov spomenik in so ga nameravali napisati nanj, so se oglasili in protestirali številni borci in je moral odbor od namere odstopiti. V istem dopisu pravi Ivan Mithans tudi za drugega brata Edvarda, da je prišel iz nemške vojske s ponarejenimi dokumenti do Dravograda in se nameraval priključiti partizanom, vendar je policija pri kontroli dokumentov ponaredbo odkrila in ga aretirala. Poslan je bil nazaj v nemško vojsko in dodeljen kazenski enoti, kjer je kmalu padel.

273 KPM, muzejski arhiv, poročilo ravnatelja muzeja Bogdana Žolnirja za zgodovinsko sekcijo pri OOZB, 7. 7. 1951.

274 Kopija poziva pri avtorju.

domači dobili pisno sporočilo.[275]

Padel **domobranec** je na seznamu samo eden. **Jože Marčič** iz Slovenj Gradca, dijak škofijske gimnazije, se je, komaj šestnajstleten, med domobrance vključil na Dolenjskem, kamor je z družino zbežal pred nemškim okupatorjem, šel z njimi na začetku leta 1945 na vojaški pohod proti partizanom in bil hudo ranjen. Prenesli so ga v domobransko vojaško bolnišnico, ki je bila v samostanu v Stični, kjer je, s tremi ranami, umiral teden dni.[276]

275 Kopija pisnega sporočila o smrti pri avtorju.
276 Župnijska kronika Slovenj Gradec.

Za objavo ilustracij uredništvo portala SIstory nima dovoljenja avtorja

ŽRTVE, KI JIH JE USMRTILO OSVOBODILNO GIBANJE

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH

Žrtve in problemi v zvezi z njihovim ugotavljanjem: Ena izmed posebnosti druge svetovne vojne je, da je to bila totalna vojna, kar pomeni, da je potekala na frontah in v zaledju in so jo enako občutili vsi prebivalci; tisti v zaledju v mnogočem še bolj. Prav 2. svetovna vojna je ponovno obudila pojav, ki v zgodovini dotlej ni bil povsem nov, vendar se je v 2. svetovni vojni razmahnil do neslutenih razsežnosti in bistveno pripomogel k zlomu nacistične Nemčije: pojav odporniških gibanj na ozemlju Evrope, ki so ga zasedle fašistične države in njihove zaveznice. Tudi po 2. svetovni vojni smo se s tem pojavom pogosto srečevali povsod tam, kjer je neko ozemlje zasedel okupator ali kjer so se ljudstva v kolonijah hotela osvoboditi svojih kolonizatorjev. Prinesel je novo skupino žrtev: osebe, ki so jih usmrtila odporniška gibanja kot sodelavce okupatorja oz. kolonizatorja. Ker si je okupator iskal sodelavce tudi med domačim prebivalstvom okupiranih držav, četudi le med posamezniki, so odporniška gibanja povsod izvajala usmrtitve ljudi, ki so z njim sodelovali. Tako je na primer francosko odporniško gibanje, ki je bilo precej manj razvito kot pri nas in kjer odporniška dejavnost vsaj do izkrcanja v Normandiji skoraj nikjer ni šla dlje od diverzij in propagande, do izkrcanja angloameriške vojske v Normandiji 6. junija 1944 zaradi kolaboracije usmrtilo 2004 svoje sonarodnjake, ob osvobajanju Francije pa še 4025.[277] Tudi na Danskem, kjer so Nemci uvedli najmilejši okupacijski sistem v Evropi in je vsa država, ki je pred vojno štela 3.850.000 prebivalcev, med vojno izgubila le okrog 4000 oseb, od teh večino kot mornarjev in vojakov po svetovnih bojiščih, doma pa le nekaj sto, je dansko odporniško gibanje že med vojno zaradi kolaboracije usmrtilo 375 svojih sonarodnjakov.[278] Pri nas na Slovenskem so številke precej večje. Za kaznovanje okupatorjevih sodelavcev s smrtjo se je že med vojno uveljavila oznaka "likvidacija", ki jo v razpravah o medvojnih in povojnih dogodkih še danes pogosto uporabljajo, vendar ni pravilna: pravilni slovenski izraz je "usmrtitev". V povojni literaturi o NOB najdemo včasih za usmrtitev tudi izraz "justifikacija", s katerim skušajo pisci tem dejanjem naknadno pripisati pravno veljavo. Za izvajalce usmrtitev se je uveljavil izraz "likvidatorji", ki tudi ni pravilen.

Za razliko od povojnih pobojev osvobodilno gibanje medvojnih usmrtitev praviloma ni prikrivalo in vsaj za naše območje velja, da imamo skoraj za vsakega usmrčenega tudi kakšen dokument, ki njegovo smrt vsaj potrjuje. Tudi povojna literatura o NOB usmrtitev ne prikriva, vsaj tistih ne, pri katerih naj bi bila krivda usmrčenega nedvoumna. Take usmrtitve prišteva k uspešnim akcijam osvobodilnega gibanja. Res pa je, da tovrstnih podatkov do nedavnega nihče ni sistematično zbiral in obdeloval in smo bili kljub navedenemu presenečeni, ko smo odkrili precej več usmrtitev, kot pa jih je mogoče zaslediti v obstoječi literaturi. Glavni viri tovrstnih podatkov so torej dokumenti osvobodilnega gibanja, zlasti o delovanju VOS, VDV in OZNA, dokumenti "zalednih" oblasti, zlasti sodišč pri komandah vojnih področij in komandah mest, gradivo sodnega oddelka pri GŠ NOV in POS in pri štabih obeh korpusov, okupatorjevo gradivo, zlasti orožniška poročila, mrliške matične knjige, župnijske mrliške knjige, gradivo popisa

277 Dr. Božo Repe, Francija med drugo svetovno vojno: vprašanje kolaboracije, odpora in epuracije ter možne primerjave s Slovenijo, Borec, letnik 50, Ljubljana 1998, str. 3-90.

278 Boris Mlakar, Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi (referat na okrogli mizi o žrtvah 2. svetovne vojne, ki je bila na gradu Snežnik 21. maja 1996), Prispevki za novejšo zgodovino št. 1-2, Ljubljana 1996, str. 201-215.

vojne škode in vojnih žrtev, spominski zapisi, literatura o NOB, knjiga Totengedenkbuch in drugo.

Število usmrčenih: Skupina usmrčenih med vojno na ozemlju, ki ga obravnavamo, šteje **44 oseb,** s pripombo, da je to skupina, ki je ne moremo kako drugače opredeliti kot pa po načinu smrti. Usmrčenih je bilo še več oseb, vendar sem jih, upoštevajoč kriterij statusa osebe ob njeni smrti, razvrstil nekaj med padle in drugače preminule partizane, nekaj pa med mobilizirance in jih obravnavam tam.[279]

Spol: Med usmrčenimi so tri ženske, ostali pa so moški.

Letniki: Najstarejša oseba je bila ob usmrtitvi stara 61 let, najmlajša 17 let. Za eno osebo ni podatka o letnici rojstva. Žrtve so po letih rojstva dokaj enakomerno razporejene v časovni razpon med leti 1893 in 1927; odstopa le letnik 1921 (pet primerov) in letniki 1906, 1919, 1922 (po trije primeri). Povprečna starost vseh je 34 let.

Kraj rojstva: 11 žrtev ali četrtina vseh je bilo rojenih v krajih izven obravnavanega ozemlja, kar je podobno kot pri prejšnjih skupinah.

Kraj stalnega bivališča: Glej tabelo na koncu knjige.

Poklic: Tudi poklicna struktura usmrčenih je podobna kot pri prejšnjih skupinah. Dobra tretjina je bila kmečkega stanu, tretjina nekvalificiranih delavcev, četrtina kvalificirane in visokokvalificirane delovne sile, vajenec in zdravnik (edina žrtev s fakultetno izobrazbo).

Kraj smrti: Za šest oseb ni znano, vsaj 13 oseb pa je bilo usmrčenih izven območja, ki ga v tej knjigi obravnavamo.

Gostota umiranja glede na leta vojne: To vprašanje je tesno povezano z razvojem osvobodilnega gibanja. V letu 1941 ni bil usmrčen nihče, v letu 1942 samo eden, 1943 prav tako eden, 1944 kar 32 ali 72 odstotkov vseh, 1945 pa 9. Za enega ni znano, kdaj je bil usmrčen, domnevamo pa, da leta 1944.

Narodnost: Za dve osebi (Marija Pačnik in dr. Otto Korschitz) lahko z gotovostjo trdimo, da sta bili nemške narodnosti, izmed obeh je bil dr. Korschitz pripadnik nemške narodnosti - domačin, Pačnikova pa priseljena iz Avstrije. Za tri nadaljnje osebe ugotavljamo, da so izvirale iz Avstrije in je težko reči, ali jih šteti za osebe nemške narodnosti ali že za asimilirance (Anton Požarnik, brata Konrad in Ernest Kosiker). Tudi za Vilija Habermana bi lahko trdili, da je izviral iz družine, ki je bila nemške narodnosti, vsaj sodeč po obtožbah, ki so o drugih članih te družine zapisane v povojnih dokumentih OZNE. Podobno najbrž velja tudi za Irmo Ferk. Navedeni predstavljajo 15 odstotkov vseh. Za vse druge pa z gotovostjo domnevamo, da so bili Slovenci, vendar so se nekateri med njimi identificirali z nemštvom.

279 V knjigi Totengedenkbuch je omenjen tudi neki **Primus Johann** iz Slovenj Gradca, delavec, ki naj bi bil usmrčen 1943. Glede na to, da ga nisem našel omenjenega v nobenem drugem viru in ker sumim, da je le pomotoma še enkrat zapisan Primož Jamnik, usmrčen marca 1944, ga izpuščam iz seznama.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Umrl (pogrešan)	Kraj smrti
Bauer Anton	7.6.1921	Gmajna	april 1945	Gmajna
Črešnik Rudolf	1922	Podgorje	17.3.1944	Javorje (Mežnar)
Dvornik Ivan	1915	Raduše	6.8.1944	Sele (Logar)
Ferk Štefan	dec. 1921	Pameče	1944	Sv. Barbara/Gradišče
Ferk Irma	/	Slovenj Gradec	1945	Sv. Barbara v Halozah
Fišer Franc	11.2.1886	Vrhe	5.6.1944	Raduše (Bošnikov gozd)
Grajner Ivan	1903	Vrhe	1945	/
Grajner Maks	1906	Vrhe	1945	/
Haberman Viljem	8.5.1919	Slovenj Gradec	april 1945	Pohorje
Hartman Albert	26.6.1924	Slovenj Gradec	13.8.1944	Sele (blizu Dularja)
Hojnik Anton	10.1.1921	Šmiklavž	11.1.1944	Razborca
Horvat Franc	28.9.1908	Brde	26.3.1944	Brde (Mušičev gozd)
Jamnik Jakob	1922	Gmajna	april 1944	Gmajna
Jamnik Primož	5.6.1902	Stari trg	5.3.1944	Stari trg (Lamutov hlev)
Javornik Franc	1906	Turiška vas	21.5.1944	Brde (Vinarnikov gozd)
Javornik Karel	1904	Turiška vas	21.5.1944	Brde (Vinarnikov gozd)
Kolar Franc	1893	Pameče	2.7.1944	Pameče (pred cerkvijo)
Kolar Ivan	2.6.1891	Golavabuka	6.4.1944	Kremžarjev vrh (Maček)
Korošec Jože	6.3.1920	Podgorje	17.3.1944	Javorje (Mežnar)
Korošec Miha	23.10.1921	Podgorje	17.3.1944	Javorje (Mežnar)
dr. Korschitz Otto	1905	Slovenj Gradec	20.3.1944	Suhi dol
Kosiker Konrad	14.2.1910	Stari trg	5.3.1944	Stari trg (doma)
Kosiker Ernest	13.12.1922	Slovenj Gradec	11.5.1945	/
Krenker Franc	1905	Brde	26.3.1944	Brde (Mušičev gozd)
Laure Albert	6.8.1911	Golavabuka	27.3.1944	Velika Mislinja (Vaukan)
Laure Viktor	1910	Golavabuka	26.3.1944	Brde (Mušičev gozd)
Lorger Ivan	20.6.1913	Sele	/	/
Mavc Karel	17.11.1886	Mislinjska Dobrava	22.1.1944	Mislinjska Dobrava (doma)
Miklavžina Adolf	27.7.1895	Velunja	17.7.1942	Graška gora, k. 789
Murko Maks	14.1.1905	Slovenj Gradec	20.4.1944	Ribnica na Pohorju
Nabernik Friderik	1909	Slovenj Gradec	april 1945	Kozjak
Pačnik Marija	3.9.1893	Šmartno	1.3.1944	Šmartno
Penšek Pavel	1914	Razbor	18.2.1945	/
Pongrac Viktor	5.4.1883	Stari trg	30.3.1944	/
Požarnik Anton	13.5.1915	Golavabuka	1.2.1944	Golavabuka (doma)
Praprotnik Franc	30.3.1919	Razbor	17.3.1944	Javorje (Mežnar)
Ramšak Franc	1920	Razbor	17.3.1944	Javorje (Mežnar)

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Umrl (pogrešan)	Kraj smrti
Skobir Marija	24.7.1921	Podgorje	26.6.1944	Vodriž (Perjolič)
Štrumpfl Franc	30.6.1927	Raduše	1944	Podgorje (domnevno)
Šumah Alojz	15.5.1891	Razbor	20.3.1944	Zavodje (Zalesnik)
Tovšak Anton	25.4.1906	Legen	31.12.1944	Legen (Vivodova centrala)
Velunšek Ivan	10.12.1919	Razbor	17.3.1944	Javorje (Mežnar)
Velunšek Franc	25.1.1921	Razbor	17.3.1944	Javorje (Mežnar)
Zagmajster Franc	19.9.1895	Podgorje	30.12.1943	Podgorje (doma)

ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI

Prva oseba, ki je bila z našega območja usmrčena že leta 1942 (in tudi edina, usmrčena tisto leto), je bil **Adolf Miklavžina** iz Velunje.[280] Usmrtila ga je Šaleška četa, tedaj edina partizanska enota, ki je delovala na območju Šaleške, deloma pa tudi Mislinjske doline. Primer je zanimiv, ker je prvi in ker imamo nekaj gradiva, tudi okupatorjevega, s pomočjo katerega ga lahko pojasnimo. Zadnjih pet let, torej v letih 1937 - 1942 je Miklavžina živel z družino v Franciji, kjer je delal kot rudar v nekem rudniku, v lasti pa je imel kmetijo, po domače pri Danijelu v Velunji, ki sta jo imela v najemu zakonca Marija in Lovrenc Leskovšek, ob dogodku stara 73 let. Preden so partizani prišli ponj, je bil z družino šele devet dni doma in samo dvakrat se je pojavil na svoji kmetiji (z družino se je začasno nastanil pri svoji sestri v Škalah pri Velenju). Glede na navedena dejstva partizanom ni mogel biti znan, niti sam najbrž ni utegnil izvedeti, da sploh obstajajo, saj jih je bila samo skromna četica in so se redko pojavljali, kaj šele, da bi jih imel vzrok izdati Nemcem. V samo devetih dneh, odkar je prišel iz Francije, se namreč ni nikoli srečal z njimi, vendar ko so 18. julija ob 2. uri zjutraj prišli ponj (zadrževal se je pri svojem stricu Jožetu Andrejcu, po domače Šublju v Velunji), so ga poklicali po imenu in kot vzrok odvedbe navedli, da jih je izdal Nemcem. Nemški orožniki so že takrat sumili, da bi ga pred partizani utegnila očrniti zakonca Leskošek sama, in sicer zato, ker naj bi jima bil odpovedal podaljšanje najemne pogodbe, ki se je po petletnem roku ravnokar iztekla.[281] Franc Zalaznik - Leon, ki je bil takrat poveljnik Šaleške čete, je po vojni v svoji obsežni knjigi spominov o dogodku zapisal: "Bruno (Franc Podvinšek, borec čete -op. avt.) je poznal vse ljudi na tem koncu (Graška gora - Velunja; op. avt.). Ko je prišel do prve hiše, je srečal pastirja. Fant mu je povedal, da je prišel mimo kmet Danijel, ki mu je dal pet mark, da bi šel v Slovenj Gradec prijavit partizane. Bruno se je zahvalil pastirju, ker kmeta ni ubogal, in mu je dal še deset mark. Pastir se je bal, da ga Danijel zaradi tega ne bi prijavil. Bruno mu je obljubil, da ga bomo spravili s poti. Ko se je znočilo, smo poslali šest borcev v patruljo, da ga pripeljejo. Vodil jih je Bruno. V tem času smo vse pospravili in se umaknili na rob gozda ... Okrog enajste ure ponoči so prignali Danijela do

280 Mrliška matična knjiga, Podgorje, 19. 1. - 31. 12. 1943.

281 ARS II, nemško gradivo, fasc. 81/IV/7, dopis orožniškega oddelka Slovenj Gradec; PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, prijava smrti Miklavžine, kjer je zapisano, da so ga partizani ustrelili po pomoti.

INZ

nas. Z Oskarjem (Dominik Hribar, politični komisar čete) sva ga zaslišala. Vse je hotel utajiti. Zvezali smo mu roke in ga zastražili. Gnali smo ga s seboj, ker smo se morali premakniti drugam. Kmet Danijel nam je hotel med potjo pobegniti, pa ga je Pupče (Adam Dušak) zadržal. Privezal ga je še z vrvjo okrog nog. Začelo je deževati. Ko smo prišli na stari kraj, smo se utaborili. Kmeta smo trdno zvezali, ker se nam je že trikrat poskusil odvezati. Pregrizel je vrvi. Zarana smo se zmenili, da ga odženemo v dolino. Odpeljali so ga Oskar, Srečko (Florjan Srečnik) in Pupče in mu na kratko sodili. Pozneje smo zvedeli, da so ga našli Nemci in ga slavnostno pokopali."[282] Že kmalu potem je policijska četa iz Šoštanja preiskovala območje Graške gore in na koti 789, osem kilometrov severno od Velenja, še v občini Velenje, naletela na njegov grob, v katerem je bil plitvo pokopan; ker pa je bila prepričana, da gre za grob nekega partizana, ga je pustila pri miru. 5. maja 1943 pa so sorodniki ustreljenega prijavili na orožniški postaji Velenje, da so prav tam našli grob in da na osnovi ostankov obleke sklepajo, da gre za grob Adolfa Miklavžine. Naslednji dan so orožniki ob prisotnosti zdravnika na zahtevo gestapa in kriminalistične policije iz Celja izkopali truplo in ga s pomočjo sorodnikov identificirali. Na desni strani lobanje nad ušesom je imel vstopno rano, in ker ni bilo izstopne rane, so sklepali, da je moral biti ustreljen z neko staro pištolo, ki ni imela velike prebojne moči (da bi bili našli v lobanji kroglo in ugotovili njen kaliber ter izvor orožja, ne omenjajo, kar je čudno). Posmrtne ostanke so po preiskavi odstopili sorodnikom, ki so jih nato pokopali na pokopališču v Šmiklavžu. Sum o tem, da sta zakonca Leskošek pripomogla k usmrtitvi Miklavžine, je ponovno oživel, ko je policija pregledala pogodbo o najemu, v kateri naj bi bilo zapisano, da se prekine s prihodom Miklavžine in njegove družine iz Francije; ko je zaslišala Miklavžinovo sestro, ki je živela na domačiji in je povedala, da se je Leskošek, potem ko mu je še pred bratovim prihodom iz Francije omenila prekinitev pogodbe, do nje neprijazno vedel, po njegovi odvedbi pa je to dejanje partizanov glasno odobraval, in ko je policija pri hišni preiskavi našla na podstrešju obrazno očesno masko, za katero je sklepala, da naj bi jo uporabljali partizani. Lovrenc Leskovšek je bil aretiran in predan gestapovski izpostavi Celje v nadaljnjo preiskavo.[283] Povsem mogoče je, da so partizani sprva iskali Danijela, najemnik Leskošek pa je pokazal na Miklavžino, češ da je ta Danijel in ne on, nakar so šli ponj k Šublju. Po vsej verjetnosti je v tem primeru šlo za usmrtitev napačnega, nedolžnega človeka, žrtev lažne ovadbe, ki so ji partizani nasedli.[284]

Po tem osamljenem dogodku partizani približno leto in pol na našem območju niso usmrtili nikogar izmed domačinov. 29. avgusta 1942 je Štajerski bataljon ob tem, ko je požgal domačijo Franca Kneza starejšega, po domače Zgornji Kotnik v Zgornjem Razborju, poskusil ustreliti sina Franca Kneza mlajšega zaradi njegove aktivnosti pri vermanšaftu, vendar je omenjeni ostal živ, čeprav poškodovan. Decembra 1943 pa sta bila usmrčena dva domačina (Martin Levovnik, ki smo ga obravnavali pri nemških mobilizirancih, in Franc Zagmajster, oba na isti dan) in dva nedomačina (Vinko Jamnik in Franc Prelog).

Za **Franca Zagmajstra** iz Podgorja pravi partizansko poročilo, da je bil "zagrizen hitlerjanec,

---

282 Zalaznik, Dolga in težka pot, str. 72-73; partizanska imena razrešil po Ževart, Šaleška.

283 ARS II, nemško gradivo, fasc. 81/IV/7, poročilo orožniške postaje Velenje, 9. 5. 1943.

284 Kako se je zgodba z aretiranim najemnikom in njegovo ženo razpletla, nisem utegnil raziskati. S. H. se spominja, da so v času, ko je bil kurir, na Danijelovem v Velunji živele tri ženske, ki so jim partizani pravili "Francoskinje" in so sodelovale z njimi. Najbrž je šlo za Miklavžinino ženo, hčer in sestro.

celenfirer in denunciant". Istočasno je OK VOS poskušala usmrtiti v Podgorju tudi Jožeta Urbancla, za katerega pravi poročilo podobno kot za Zagmajstra.[285] Urbancl pa je ostal živ, vendar invalid.[286] Pripadnik VOS s partizanskim imenom Brane, ki mu je Ivan Tlakar - Luka dal nalogo, da še s tremi borci izvrši ustrelitev omenjenih dveh Podgorčanov, je štiri leta po dogodku zapisal, da je skupina funkcionarjev 4. operativne cone, ki ji je bil dodeljen kot zaščitnik (v njej je bilo skupaj z zaščitniki okrog 20 borcev, med funkcionarji pa Mitja Ribičič - Ciril, Boris Čižmek - Bor, Ivan Tlakar - Luka in Rudi Knez - Silas) šla v začetku decembra 1943 iz Revirjev v Mežiško dolino ter prek Mislinjske doline na Pohorje z namenom, da tam ustanovi Zidanškovo brigado. V Koroškem bataljonu so usmrtili dva partizana, obdolžena plavogardizma in aktivista, trgovca Vinka Jamnika - Belega iz Št. Janža pri Dravogradu, prav tako obtoženega plavogardizma. Po prihodu v Mislinjsko dolino sta jih izdala "nek blokfirer v Podgorju in njegov sosed, po poklicu čevljar". Po prehodu čez dolino so se ustavili pri nekem kmetu, kjer so imeli dogovorjeno javko s Pohorskim odredom. Isto noč je krenila ena četa v dolino na oskrbovalno akcijo, ob povratku pa so jo Nemci napadli in razpršili (očitno se je to zgodilo 29. decembra, kmetija pa je bila Tomažičeva, kar se povsem sklada s prejšnjim opisom smrti Martina Levovnika). Ker je bilo več kot očitno, da je bila vmes prijava in so za to sumili omenjena dva (pri katerih so se med potjo zadrževali in ju opozorili, naj jih ne prijavita), ga je Tlakar s še tremi borci poslal, naj ju usmrti. Čevljar (Zagmajster) je priznal, da je takoj po odhodu partizanov šel k sosedu (Urbanclu), ki je bil blokfirer, ter da sta skupaj šla v postojanko Podgorje prijavit. Takoj so ga ustrelili in je umrl. Soseda so samo ranili, ker so ga ustrelili v naglici, kajti orožniki so začeli iz postojanke streljati v smer, kjer so se partizani zadrževali.[287] Istočasno so aktivisti ustrahovali tudi ostale odbornike nemške občine Podgorje: Jurija Skobirja, Vincenca Košutnika, Ivana Gaberška in Franca Krenkerja.[288] Z razlago o krivdi obeh usmrčenih bi povsem soglašali, če se že kmalu po vojni ne bi začeli o njej pojavljati dvomi.[289] Dejstvo je, da sta bila oba imenovana krajevna funkcionarja Štajerske domovinske zveze in občinska odbornika. Ni čudno torej, da je sum najprej padel nanju, zlasti, ker so se partizani prejšnjo noč zadrževali pri njima. Partizanom sta tudi priznala, da sta res podala prijavo na orožniško postajo. Vprašanje pa je, ali je nista podala bolj kot zaradi svoje nemške usmerjenosti iz strahu pred Nemci, kajti partizani so bili tisto noč tudi pri drugih Podgorčanih in se je o njihovem obisku po vasi govorilo.[290] Če so torej bili pri drugih občinskih odbornikih, bi Nemci gotovo vprašali, zakaj niso bili tudi pri njima, ko sta vendarle funkcionarja Štajerske domovinske zveze, oz. če so bili, zakaj jih nista prijavila. Lahko bi jih pred njima prijavil tudi kdo drug.

---

285 ARS III, fasc. 301-69, poročilo PK VOS za Štajersko CK VOS, 19. 1. 1944.

286 KPM, Komisija, popisna pola za Franca Zagmajstra, podatke je dala hči Ivanka Panjek, 17. 1. 1996.

287 ARS III, fasc.301-69 , zapis bivšega vosovca Braneta, 15. 12. 1947.

288 KPM, Komisija, popisna pola za Franca Zagmajstra.

289 Prvi dvom izraža že omenjena podgorska šolska kronika, pisana, čeprav nedatirana, bržčas kmalu po koncu vojne za potrebe in po zahtevi komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, ki pa v zvezi s tem primerom navaja protislovno trditev: na eni strani, da so nekateri domačini podlegli okupatorjevemu vplivu, na drugi strani pa, da so nekateri domačini, tudi omenjena dva, postali žrtev suma o sodelovanju z okupatorjem. Okrajno sodišče Šoštanj pa je 7. januarja 1946 prosilo Krajevni narodnoosvobodilni odbor Podgorje, naj mu sporoči imena in naslove ljudi, ki bi lahko pričali o upravičenosti ali neupravičenosti "likvidacije, ki se je zgodila nad Francem Zagmajstrom s strani domače vojske" (glej PAM, KLO Podgorje).

290 Okrožno sodišče Slovenj Gradec, Zaplembe, zadeva Zagmajster, dopis KLO Podgorje Okrajnemu sodišču na Prevaljah, 25. 4. 1946 v zvezi z usmrtitvijo imenovanega (odslej: OSSG, Zaplembe).

V letu 1944 so pripadniki VOS na našem območju prvega usmrtili **Antona Hojnika** iz Podgorja, ki je nazadnje živel na Petelanšekovi domačiji. Odpeljali so ga v Razborco in ga tam okrog 11. januarja usmrtili tako, da so mu prerezali vrat in ga ustrelili v tilnik. Sumili so ga, da sodeluje z gestapom.[291]

22. januarja je eden izmed aktivistov šaleško-mislinjskega okrožja na domu usmrtil **Karla Mauca,** ki je bil sicer doma iz okolice Vitanja, živel pa je v izvenzakonski skupnosti z Antonijo Zavodnik v Mislinjski Dobravi in bil lovski nadzornik pri veleposestniku Času, po domače Lužniku.[292] Domnevno je bil član nacistične stranke, sicer pa celični vodja Štajerske domovinske zveze za Šmartno in prijatelj nacističnih funkcionarjev.[293] Najbrž je bil glavni povod njegove usmrtitve, da so 16. januarja 1944, torej šest dni pred tem, skupaj s poveljnikom postojanke vermanšafta Norbertom Miniböckom in poveljnikom orožniške postaje Šmartno Hermanom Ritzingerjem pod krinko lova iskali partizanske bunkerje na območju Brd, kjer so v gozdu na zelo skritem mestu, ki ga še Mauc kot star lovec ni poznal, res izsledili partizanski bunker. Iz njega so drugi partizani uspeli pravi čas uiti, v njem pa so našli mladoletnega partizanskega sodelavca, pozneje partizana Franca Pogladiča - Srčka, po domače Lazarjevega z Brd (ustrelili so ga vlasovci 8. maja 1945 nad Oplotnico kot zaščitnika funkcionarja OZNE Egona Conradija). Prva dva izmed treh, ki so ga ujeli, sta ga pretepala, nato so ga odpeljali na orožniško postajo Šmartno in v gestapovske zapore v Maribor, kjer je bil zaprt dva meseca. Čeprav so ga pretepali, zlasti gestapovec Franz Wiegele, je vztrajal pri svoji prvotni izjavi. Trdil je namreč, da je nesel staremu očetu žganje in je po naključju naletel na bunker, potem ko je zagledal stopinje v snegu in jim sledil, zato so ga nazadnje izpustili iz zapora.[294]

1. februarja 1944 je Zidanškova brigada ob sodelovanju domačih aktivistov usmrtila **Antona Požarnika,** po domače Zakršnika z Golavabuke, njegovo domačijo pa požgala.[295] Njegova usoda je dokaj zavita, pa zato toliko bolj zanimiva. Rodil se je sicer v kraju St. Georgen v Labotski dolini materi Nemki in očetu Slovencu in je bil nekoliko nemško usmerjen, saj je bolj obvladal nemško kot slovensko. Njegovo hribovito posestvo, ki leži dokaj odmaknjeno od doline, je obsegalo okrog 30 hektarjev. Že 1942. so se, tako kot pri mnogih hribovskih kmetijah na območju Pohorja, tudi pri njem oglašali borci Pohorskega bataljona. Prvič so se

---

291 Mrliška matična knjiga Mislinja 1943 - 1945; KPM, Komisija, popisni list za Antona Hojnika, 13. 2. 1996 (podatke je dala njegova polsestra Antonija Zupanc); KPM, partizansko gradivo, fasc. 13/54, pričevanje Ivane Skarlovnik, Podgorje (pravi, da je Hojnik najprej ovadil njo in so jo Nemci klicali na zaslišanje, nato pa je ona njega prijavila partizanom, ki so mu sodili).

292 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 4. 1. 1943 - 25. 2. 1946: mrliška knjiga župnije Sv. Martina v Šmartnem (kjer piše, da je bil brezverec in konkubinator; zlasti po formulaciji "brezverec" sklepamo, da je bil član nacistične stranke, torej Gottgläubig).

293 KPM, gradivo Komisije, popisni list za Karla Mauca, podatke je dal Franc Mauc, 23. 11. 1996; ARS II, nemško gradivo, fasc. 28, poročilo orožniške postaje Šmartno, 22. 1. 1944.

294 PAM, MLO Slovenj Gradec, fasc. 1, izjava Jožefa Plešca, bivšega orožnika v Šmartnem v zvezi z vprašanjem Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev z dne 29. 8. 1945; dopis KNOO Šmartno Komisiji, podružnici za severozahodno Slovenijo, 30. 11.1945; izjava J. A. avtorju; Stanko Hovnik, Pohorske poti ... 1941 - 1945 ... da ne bi pozabili, Ravne na Koroškem, 2001, str. 16-19 (odslej: Hovnik, Pohorske poti; S Francem Pogladičem - Srčkom sta bila skupaj zaprta). Ob odkritju bunkerja so Nemci našli v njem tudi napisana, a neodposlana pisma partizanskim sodelavcem, ki jih v naglici niso utegnili uničiti, zaradi česar so v Slovenj Gradcu zaprli 29 oseb. Ker pa so tajile zvezo z omenjenimi pismi, so bile izpuščene (izjava J. A. in N. A. avtorju, in ARS III, gestapo Maribor, zadeva Mara Pungeršek).

295 KPM, Komisija, popisni list za Antona Požarnika (Zakeršnika), podatke je dala svakinja Katica Krevh, Trobljе, 15. 11. 1996; Totengedenkbuch.

oglasili pri njem 29. septembra 1942. Bili so povsem mirni in so samo zahtevali zase hrano, ki so jo tudi takoj pojedli.[296] Kljub temu si odtlej z družino ni upal več spati doma, ampak pri sorodniku Štefanu Pogorevcu, po domače Tomažiču. Tako je v noči od 5. na 6. oktober skupina desetih partizanov vdrla v zaklenjeno hišo in odnesla vsa oblačila in obutev, ter mnogo gospodinjskih in drugih pripomočkov, iz hleva pa odpeljala 500 kilogramov težkega bika, 120 kilogramov težko svinjo ter odnesla nekaj piščancev. Ista skupina si je nato pri sosedu Turičniku priredila zabavo.[297] V že omenjeni množični akciji aretacij pohorskih kmetov 10. junija 1943 pa so bili med 37 aretiranimi tudi Anton Požarnik in njegova žena Antonija ter njuna varovanka, komaj sedemletna Helena Sajtl. Že v poročilu o aretaciji pa je, poleg še dveh kmetov, tudi za Antona Požarnika rečeno, da je njegova aretacija povzročila vznemirjenje med nemško usmerjenim prebivalstvom, češ da je vendar Nemcem prijazen, kot takega da ga pojmuje tudi orožniška postaja Šmartno in drugi oblastni organi; zanj sta se zavzela tudi vodja krajevne skupine Štajerske domovinske zveze in krajevni kmečki vodja.[298] Po več kot dveh mesecih je bil z družinskima članoma izpuščen iz gestapovskih zaporov v Mariboru, vrnili so mu tudi posestvo, ki so mu ga takoj po aretaciji zaplenili.[299] Ob koncu leta 1943 in v začetku 1944 se je Pohorski odred zadrževal pri Pridigarjevi, Žeglovi, Turičnikovi in Zakršnikovi domačiji na Golavabuki. Gotovo je bila z njimi tudi skupina funkcionarjev 4. operativne cone s spremstvom, o čemer smo že govorili. Tako so bili v noči od 29. na 30. december pri Tomažiču, od 30. na 31. december pri Pridigerju in Žeglu (kar se sklada z opisom usmrtitve Martina Levovnika), nato so se od tu oddaljili v smeri proti Mali Kopi, kar je na orožniški postaji Šmartno prijavila neka oseba, ki se ji je, kot pravi poročilo, posrečilo neopazno oddaljiti od Pridigerja. Na osnovi prijave so Nemci v Slovenj Gradcu mobilizirali akcijski vod 26 orožnikov pod poveljstvom rezervnega poročnika Pflugla in 36 vermanov 2. in 3. alarmne čete ter orožnike iz postaje Šmartno (ki so bili takrat na postaji samo štirje) ter šli v zasledovanje partizanov. Obhodili so kmetije, kjer so se partizani zadrževali; tudi Turičnikovo in Zakršnikovo, kjer partizani tokrat niso vzeli ničesar. Do spopada tokrat ni prišlo.[300] 2. januarja 1944 so se partizani Pohorskega odreda ob petih zjutraj ponovno pojavili pri Turičniku in Zakršniku, domačijah, ki ležita blizu skupaj, na približno enaki nadmorski višini. Kot izhaja iz sporočila orožniške postaje Šmartno orožniški postaji Slovenj Gradec tega dne ob 21. uri zvečer, je bila prijava na postajo podana pred pol ure, in partizani naj bi ob prijavi še bili na omenjenih dveh domačijah.[301] Orožniki in vermani so takoj šli v akcijo in prišlo je do bojev, v katerih so ujeli Oskarja Verdnika, po domače Lakovnikovega, in ga kmalu zatem v Lučah ustrelili kot talca.[302] Kot je razvidno iz povojnega akta o zaplembi premoženja

296 ARS II, neurejeno nemško gradivo, poročilo orožniške postaje Šmartno, 29. 9. 1942; Filipič, Pohorski bataljon, kjer je na več krajih omenjen tudi Zakršnik.

297 ARS II, neurejeno nemško gradivo, poročilo orožniške postaje Šmartno, 6. 10. 1943. France Filipič v knjigi Pohorski bataljon te oskrbovalne akcije ne omenja.

298 ARS III, neurejeno nemško gradivo, strogo zaupno poročilo o izvedbi akcije aretacij (Festnahmeaktion) 10. 10. 1943, s seznamom aretiranih in z njihovimi osebnimi podatki. Tako kot za Zakršnika je v poročilu rečeno tudi za kmeta Jurija Požarnika, po domače Turičnika, in Ivana Tretjaka, po domače Pridigerja.

299 KPM, nemško gradivo, fasc. 22, zadeva Anton Požarnik, po domače Zakršnik. Podobno kot njega so izpustili tudi prej omenjena kmeta ter jima prav tako vrnili že zaplenjeno premoženje.

300 ARS II, neurejeno nemško gradivo, poročilo orožniške postaje Šmartno, 2. 1. 1944.

301 ARS II, nemško gradivo, fasc. 28, zapis telefonskega pogovora orožniške postaje Slovenj Gradec z orožniško postajo Šmartno, 2. 1. 1944 ob 21. uri.

302 Fajdiga, Pohorski partizani, str. 370-374. Po prepričanju partizanov naj bi imele okupatorjeve sile v tem spopadu 15 mrtvih in več ranjenih, v kar pa je že pisec omenjene knjige podvomil. V resnici so imeli vermani dva ranjena, od teh je eden (Kristijan

ustreljenemu Požarniku, je bil res on tisti, ki je šel prijavit prisotnost partizanov; v aktu so namreč podpisane izjave prič (Karel Tretjak, Franc Kavdik, Andrej Skočir in druge), ki so ga videle, kako je šel tega dne v dolino, partizanskim stražam naj bi se izmuznil tako, da je skočil skozi hlevsko okno.[303] Ustrelili so ga v domačem hlevu, nato iz hleva odpeljali nekaj živine, ostalo pa pustili v hlevu in celotno domačijo požgali. Požar je opazila tudi orožniška postaja Šmartno, ki pa zaradi pomanjkanja goriva za službena vozila ni mogla takoj posredovati, ampak je lahko patrulja prišla in ugotovila škodo šele po dogodku.[304] Ali je Požarnik podal prijavo zaradi svoje nemške usmerjenosti ali iz jeze do partizanov, ki so mu enkrat že oplenili hišo, ali iz strahu pred nemško oblastjo, ki ga je enkrat že zaprla, ostaja za zdaj skrivnost. Priče takratnih dogodkov sumijo na slednje, res pa je, da je imela njegova prijava tragične posledice za partizane, vsaj zaradi izgube soborca.

1. marca 1944 so partizani usmrtili **Marijo Pačnik,** po domače Šmidhoferjevo iz Šmartna. Domnevno je usmrtitev izvedla Šercerjeva brigada, ki je ravno takrat izvajala akcijo na Šmartno, sodelovati pa so bržkone morali tudi domači aktivisti, saj brigada dotlej na tem območju ni delovala in ni mogla poznati tukajšnjih razmer in vedeti, kdo sodeluje z okupatorjem.[305] Pačnikova je bila po rodu Avstrijka iz okolice Leobna, bila pa je poročena s Slovencem Filipom Pačnikom. Gospodarila sta sprva na kmetiji po domače pri Ronetu na Tolstem vrhu pri Črnečah, ki pa sta jo 1942. prepustila njeni nezakonski hčeri Mariji, poročeni Jerovšek iz Dravograda, sama pa sta se preselila v Šmartno na Šmidhoferjevo. Bila je nemško usmerjena in je že pred vojno delovala kot vneta članica Kulturbunda.[306] Tudi po preselitvi v Šmartno je s svojim delovanjem nadaljevala, bila naj bi celo članica nacistične stranke, kar sicer ni gotovo, bila pa je zelo aktivna voditeljica nacistične ženske organizacije (NS-Frauenschaft) za Šmartno. Domačini so ji očitali, da ščuva orožnike in policiste na zavedne Slovence, in so se je bali. Za njeno smrt so se Nemci maščevali tako, da so 9. marca pripeljali iz gestapovskih zaporov v Celju deset zapornikov in jih na legenskem polju ustrelili kot talce.[307]

5. marca so varnostniki VOS na predlog štaba 14. divizije usmrtili dva Starotržana, Primoža Jamnika in Konrada Kosikerja. **Primož Jamnik** je bil blokfirer Štajerske domovinske zveze, grupenfirer pri vermanšaftu in za zasluge v bojih proti 14. diviziji v nemški februarski ofenzivi 1944 odlikovan s križcem za vojne zasluge II. stopnje z meči.[308]

Lah) mnogo pozneje, 15. maja, v bolnišnici umrl, drugi pa je preživel. Oba sta bila iz Maribora (glej SBSG, matična knjiga pacientov in dokumentacija 1941 - 1945).

303 OSSG, Zaplembe, zadeva Antona Požarnika, po domače Zakršnika.

304 ARS II, nemško gradivo, fasc. 28, zapis telefonskega sporočila orožniške postaje Šmartno orožniški postaji Slovenj Gradec, 2. 2. 1944.

305 Mrliška matična knjiga, Črneče, 1892 - 1946; Totengedenkbuch.

306 OSSG, Zaplembe, zadeva Marija Pačnik.

307 ARS II, nemško gradivo, fasc. 28, zapis orožniške postaje Šmartno z dne 1. marca 1944 o prihodih partizanov, kjer je v dodatku na koncu napisano, da je bila imenovana naslednji dan najdena umorjena, domnevno ubita; KPM, partizansko gradivo, fasc. 12/63, rokopis o okupatorjevih sodelavcih z opisom njihove usode, avtor Ivan Lakovšek - Rok; Jože Potočnik, Spomeniki in znamenja NOB v občini Slovenj Gradec, Slovenj Gradec, 1985 (Krajevna skupnost Šmartno); Poslovilna pisma; Milan Guček, Pekoči sneg (Šercerjeva brigada, 2. del), Ljubljana 1984, str. 398 (odslej: Guček, Pekoči sneg; zapiše protislovno trditev, da je bila "ob aretaciji po nesreči ubita izdajalka iz Šmartna Šmidhoferjeva"). Ustrelili naj bi jo res v naglici in jo pustili ležati ob kupu gnoja na domačem dvorišču. Morda zato, ker je bila ustreljena na javnem mestu in je bilo truplo najdeno, predvsem pa zaradi tega, ker je imela funkcijo v nemškem političnem aparatu in jo aktivno in zavzeto opravljala, so zanjo ustrelili talce; z ustrelitvijo samo so Nemci dali vedeti, da jim je mnogo pomenila. Za vse partizanske usmrtitve se Nemci niso maščevali na tak način.

308 KPM, Komisija, popisni list za Primoža Jamnika, podatke je dal njegov pastorek Milan Drev, Stari trg; Totengedenkbuch; ŠG, 15. 4. 1944, str. 5, rubrika Hrabri Spodnještrajerci.

Tudi **Konrad Kosiker** je bil blokfirer Štajerske domovinske zveze in pripadnik vermanšafta, ki se je tudi aktivno udeležil bojev proti 14. diviziji februarja 1944. Pri napadu patrulje varnostnikov VOS nanj v hiši, kjer je živel, se je branil in pri tem huje poškodoval dva partizana, nakar so ga le - ti pokončali z več streli iz strelnega orožja.[309] Oba usmrčena sta tudi slabo ravnala z ujetimi partizani 14. divizije.[310]

17. marca je v Javorju prišlo do tragičnega dogodka, ki še do danes ni povsem pojasnjen. V Bračičevo brigado, v katero je bil takrat začasno vključen tudi 3. bataljon Tomšičeve brigade, so dva dni prej pripeljali 12 fantov iz Podgorja. Nekateri med njimi so že pred meseci dezertirali iz nemške vojske in so se skrivali. V noči na 17. marec so jih aretirali, jih pretepali in jih na koncu sedem ustrelili (enemu je uspelo pobegniti), z obtožbo, da so imeli zveze z gestapom, konkretno s svojim sokrajanom Adolfom Marovškom, ki je bil v tem času res gestapovski sodelavec. Osebe, ki so bile usmrčene, so naslednje: **Rudolf Črešnik,** po domače Pohovnikarjev, brata **Miha in Jože Korošec,** po domače Svetčeva, vsi trije iz Podgorja, **Franc Praprotnik,** po domače Ledinekov iz Spodnjega Razborja, **Franc Ramšak,** doma iz Mislinje, nazadnje je živel pri Pintarju v Podgorju ter brata **Ivan in Franc Velunšek,** po domače Rožejeva iz Spodnjega Razborja.[311] Nekaj zvez z Marovškom naj bi imel, kot je na zaslišanju, seveda pod pritiskom, priznal, samo Črešnik. Marovšek naj bi mu bil dal arzenik, s katerim naj bi zastrupil partizane, notes z nekakšno molitvico, ki bi služila za šifriranje, in razpoznavni prstan za druge vrinjence, ki bi jih moral šele organizirati (povsem podobno kot pred tem pri "pohorski aferi"). Usodno zanje je bilo ravno srečanje članov štaba divizije (zlasti Matevža Haceta) s štabom Zidanškove brigade, ki je bil še vedno obseden s psihozo o gestapovskih vrinjencih in o nenehni budnosti pred njimi. Informacije, ki so jih člani štaba divizije dobili od štaba Zidanškove brigade, so bile tako rekoč prve informacije, ki so jih dobili od štajerskih partizanov o tukajšnjih razmerah. Psihozo o vrinjencih je štab Zidanškove brigade tako prenesel na štab 14. divizije, ki je bila po februarski ofenzivi močno oslabljena in si še ni opomogla, zlasti ker je Nemci kljub uradnemu zaključku ofenzive niti en dan niso pustili povsem pri miru. V takem vzdušju ni bilo težko v vsakem novincu, ki se je nekoliko sumljivo vedel, slutiti gestapovskega vrinjenca in ga na zasliševanjih, spremljanih z nasiljem, pripraviti do "priznanja". To je bil v 14. diviziji po prihodu na Štajersko prvi, obenem pa najbrž zadnji tak primer, ki so ga že kmalu potem sami ocenili kot nepravilno ravnanje, po vojni pa ga kot takega nekateri odgovorni funkcionarji tudi priznali.[312] Približno tako razlagata zadevo v svojih monografijah o Tomšičevi in Bračičevi brigadi avtorja Franci Strle in Mirko Fajdiga. O nedolžnosti usmrčenih so še danes prepričani tudi mnogi pripadniki osvobodilnega gibanja, sploh pa pripadniki njihovih družin, ki so vse sodelovale v odporu. Žrtev boleče zmote, če je bila res zmota, pa kljub temu niso rehabilitirali in jih niso napisali na spominsko ploščo padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja v Podgorju.

Omenjeni Adolf Marošek je točno po petih mesecih svojega partizanstva 18. januarja 1944

309 Totengedenkbuch; ARS II, nemško gradivo, fasc. 28, prijava orožniške postaje Slovenj Gradec vodji orožniškega okrožja, 5. 3. 1944; ARS III, fasc.301-76, poročilo OK VOS za šaleško-mislinjsko okrožje pokrajinski komisiji VOS, 23. 6. 1944.

310 KPM, partizansko gradivo, fasc. 12/62.

311 KPM, Komisija, popisni listi za vse imenovane.

312 Fajdiga, Bračičeva brigada, 1. knjiga, str. 33-37 (odslej: Fajdiga, Bračičeva); Strle, Tomšičeva IV, str. 227- 228. Zanimivo pa je, da Matevž Hace v svojih Komisarjevih zapiskih dogodka ne omenja, čeprav po drugi strani omenja mnoge podrobne in manj pomembne dogodke.

dezertiral iz Zidanškove brigade kot eden izmed tistih, ki so dezertirali zaradi Bogdana Hrovata - Mihe, ker naj bi bil tudi njemu stregel po življenju. Gotovo ni imel kam drugam, zato se je javil nemški policiji. Pod pogojem, da bo delal za gestapo, so ga 2. marca istega leta izpustili iz zapora, nato pa so ga kratek čas uporabljali kot izvidnika gestapovskega oporišča Slovenj Gradec. Od tu so ga na njegovo željo poslali v Maribor, kjer je bil kurir na gestapu, nato je bil mobiliziran v nemško vojsko, marca 1945 so ga Britanci ujeli in se je 9. avgusta istega leta vrnil iz ujetništva. Čas, ko je deloval na gestapovskem oporišču v Slovenj Gradcu, se sicer sklada s časom, ko so bile omenjene osebe usmrčene pod obtožbo sodelovanja z njim, sam pa je v povojnem zaslišanju pred OZNO odločno zanikal kakršne koli zveze z njimi. Kljub zanikanju je javni tožilec za okrožje Celje vložil proti njemu obtožnico, v kateri je ponovil navedene obtožbe.[313] Kako se je zgodba z Marovškom razpletla, ali je bil tudi zaprt ali ne, ni znano, je pa po vojni živel v okolici Borovelj. Tam ga je obiskal A. H. Pogovarjala sta se tudi o medvojnih dogodkih, vendar mu Marovšek zadeve ni omenjal.[314]

20. marca so bile ustreljene tri osebe: zdravnik dr. Otto Korschitz, kmet Alojz Šumah in kovač Viktor Pongrac. Glede ustrelitve prvega so mnenja deljena; po eni verziji naj bi ga ustrelili po nesreči. **Dr. Otto Korschitz** je bil sicer rojen Slovenjgradčan, pripadnik nemške narodnosti, izviral je iz rodu svetovno znanega skladatelja - Slovenjgradčana Huga Wolfa, poročen je bil s hčerjo znanega slovenjgraškega zdravnika nemške narodnosti dr. Hansa Harpfa. Čutil se je Nemca in med vojno ni hotel govoriti slovensko, čeprav je kot domačin hodil v slovenske šole.[315] Več pričevalcev pa zatrjuje, da so ga kot zdravnika ljudje zelo cenili.[316] Tistega dne se je peljal z avtomobilom k Filipu Plešeju v Zgornjem Podgorju pregledat bolnega sina. Na povratku ga je ustavljala zaseda varnostnikov VOS za šaleško-mislinjsko okrožje. Na pozive ni hotel ustaviti, ampak je proti partizanom uporabil orožje, zato so prestrelili avtomobil in njega.[317] Mrtvemu so odvzeli usnjeno obleko, pištolo beretto (kal. 9 mm), ročno uro in torbo z medicinskimi pripomočki in zdravili, nato pa so avto z njim vred zažgali. V poročilu omenjajo, da je bil "eden izmed glavnih voditeljev in propagatorjev hitlerizma".[318] Dokazov za tako trditev nimamo, kot tudi ne, da bi imel kakšno pomembno funkcijo v okupatorjevem aparatu, pač pa je družina v njegovi osmrtnici dala zapisati "Im Kampf gegen Banditen gefallen", kar gotovo vsaj delno kaže na njeno (in njegovo) medvojno usmerjenost.[319] V dokumentu, sestavljenem julija 1945, je

313 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Adolfa Marovška; dopis javnega tožilca za okrožje Celje UDV za celjsko okrožje 16. junija 1946 s prošnjo za dodatne poizvedbe o Adolfu Marovšku.

314 Izjava A. H. avtorju. Zadeve ni povsem prepričljivo pojasnil niti pripadnik VOS Jože Korošec - Vido, čeprav je imel v njej določeno vlogo (Jože in Miha Korošec sta bila celo njegova bratranca). Nekateri pričevalci pa namigujejo, da bi jo lahko bolje pojasnil Anton Rogina, če bi preživel vojno.

315 KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/107, spomini Antona Lakovška - Roka; izjava M. L., da sta z materjo, ki je bila bolna, šli k dr. Korschitzu, in je ona, ki je nemščino dobro obvladala, prevajala materi navodila, ki ji jih je dr. Korschitz dajal glede zdravljenja.

316 Izjave H. V., C. Š., J. V. in drugih avtorju.

317 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 1944; Totengedenkbuch; KPM, Komisija, popisni list za dr. Korschitza, podatke je dala nečakova žena Marija Harpf, Stari trg, 2. 3. 1997; ARS II, KUZOP, kronika medvojnih dogodkov v okolišu osnovne šole Podgorje, napisal takoj po vojni šolski upravitelj Gregor Slavič; izjava J. S. avtorju.

318 ARS III, fasc. 301 - 69, poročilo št. 1 OK VOS za šaleško-mislinjsko okrožje pokrajinski komisiji VOS, 23. 6. 1944.

319 ŠG, 1. 4. 1944, str. 15. Priče navajajo tudi, da so Nemci zanj nameravali ustreliti deset talcev iz vrst domačinov, vendar je to namero preprečila njegova vdova (izjava H. V. in drugih). Ta navedba se zdi nekoliko neverjetna, kajti pri nemškem okupatorju je veljalo pravilo, da je tisto, za kar se je odločil, tudi izpeljal in se ni pustil vplivati; tudi pri streljanju talcev ne. V zadnjem obdobju vojne je talce za streljanje predlagala Štajerska domovinska zveza, komandant varnostne policije in varnostne službe pa je predlog poslal generalu Erwinu Rösenerju, ki je streljanje navadno odobril.

Mestni odbor OF Slovenj Gradec med drugim zapisal, da civilnih krstov na matičnem uradu medvojne občine Slovenj Gradec ni bilo mnogo, bili pa so na tak način krščeni otroci samih pristnih Nemcev; med njimi je naveden tudi dr. Korschitz. V istem dokumentu je zapisano tudi, da je bil med vojno z vsemi nacionalnimi častmi pokopan samo dr. Korschitz in padli policisti in orožniki.[320] Dejstvo je tudi, da je njegova družina ob koncu vojne še pred nemško kapitulacijo med prvimi zapustila Slovenj Gradec in zbežala v Avstrijo.[321]

Alojza Šumaha, gospodarja na Jamnikovi domačiji v Spodnjem Razborju, so partizani Šercerjeve brigade odpeljali k Zalesniku v Zavodnje nad Šoštanjem in ga tam ustrelili.[322] Leta 1943 naj bi prijavil krajevni skupini Štajerske domovinske zveze v Podgorju devet bolje situiranih družin iz Razborja, češ da so protinemško naravnane in naj se jih zasliši in izžene. Za to naj bi po naključju izvedel Anton Pečolar iz Zgornjega Razborja, ki je bil blokfirer Štajerske domovinske zveze in je bil tudi na listi ovadenih. Takoj se je odpravil k vodji krajevne skupine Štajerske domovinske zveze v Podgorju Francu Prelogu in ga prepričal, da prijave ni posredoval nemškim oblastem; tako do aretacij ni prišlo. Neposreden povod za njegovo usmrtitev pa je bil, da je prijavil nemškim oblastem partizana 14. divizije, ki se je zatekel k njemu zaradi ozeblin na nogah; policija ga je prijela in odvedla, pozneje naj bi bil ustreljen.[323]

20. marca so varnostniki VOS za šaleško-mislinjsko okrožje usmrtili tudi **Viktorja Pongraca,** kovača s Štibuha.[324] V poročilu je zapisano, da je bil "gestapovec in izdajalec".[325] Ravno marca 1944 so nemški policisti polovili nekaj aktivistov v Slovenj Gradcu in okolici, jih pretepali, nato pa poslali v gestapovske zapore v Maribor, kjer so nekatere po treh mesecih zasliševanj izpustili. Sumili so, da jih je izdal imenovani.[326] Zlasti je padel sum nanj zato, ker naj bi bil "navdušen hitlerjanec in je močno nasprotoval osvobodilnemu gibanju", kot je zapisano v povojnem dokumentu.[327]

26. in 27. marca 1944 je bilo usmrčenih kar pet oseb, in sicer tri z Brd, dve pa z Golavabuke: **Franc Horvat,** ki je delal kot žagar na Vinarnikovi žagi, **Franc Krenker,** po domače Peršetov z Brd, **brata Albert in Viktor Laure,** po domače Herčeva z Golavabuke, in Franc Vinarnik z Brd (že opisan). Skupni imenovalec vseh obtožb proti njim je bil, da so bili nemško usmerjeni, navdušeni za okupatorja, gestapovski zaupniki in kot taki vsaj potencialno nevarni za osvobodilno gibanje, saj bi utegnili kaj izdati. Prve štiri, pa tudi Franca Čretnika z vzdevkom Melek, ki je bil hlapec pri Petru Vinarniku na Brdah, so sumili, da spadajo v obveščevalno mrežo Franca Vinarnika, zato so jih, da bi prikrili njihovo aretacijo, navidezno mobilizirali v okviru

320 PAM, MLO Slovenj Gradec, dopis MO OF Slovenj Gradec OOOF Celje, 11. 7. 1945 (kopija tudi v KPM, partizansko gradivo, fasc. 21.

321 ARS III, dopis okrožnega pooblaščenca OZNE za okrožje Dravograd, 3. 5. 1945.

322 KPM, Komisija, popisni list za Alojza Šumaha, podatke je dala njegova vdova Marija, drugič poročena Višič, Brde, 12. 11. 1996; ARS II, nemško gradivo, fasc.28, prijava orožniške postaje Slovenj Gradec orožniškemu okrožju Maribor, 27. 3. 1944.

323 OSSG, Zaplembe, zadeva Alojz Šumah, dopis KLO Razbor Okrajnemu sodišču na Prevaljah, 25. 4. 1946 (kot dokaz za usmrtitev samo navaja dokument izjavo Antona Kanduta, ki je živel z vdovo usmrčenega, ta pa se sklicuje na izjavo partizana Alojza Štinjeka iz Mislinje, ki pravi, da pri usmrtitvi ni bil navzoč, pač pa je videl Šumaha že mrtvega, za vzroke usmrtive pa Antona Pečolarja in vdovo Marijo in pokojnikovo sestro Heleno Šumah; KPM, partizansko gradivo, fasc. 21, kronika NOB, Podgorje (avtor Bogdan Žolnir).

324 PAM, KLO Legen, AŠ 3, sklep Okrajnega sodišča na Prevaljah z dne 20. oktobra 1947 o proglasitvi Viktorja Pongraca za mrtvega. KPM, gradivo Komisije, popisni list za Viktorja Pongraca, podatke je dala njegova hči Marija Meh, Stari trg.

325 ARS III, fasc. 301 - 76, poročilo št. 1 OK VOS za šaleško-mislinjsko okrožje pokrajinski komisiji VOS, 23. 6.1944;

326 KPM, partizansko gradivo, fasc.12/93, izjava Jožefe Kotnik iz Štibuha, Stari trg; potrjuje jo tudi Albert Puncer.

327 PAM, MLO Slovenj Gradec, dopis MLO Slovenj Gradec Okrajnemu LO, odseku za notranje zadeve Prevalje 21. 3. 1947 glede Viktorja Pongraca; KPM, partizansko gradivo, fasc. 12/63, spominski zapis Ivana Lakovška - Roka.

splošne mobilizacije, ki jo je izvajala Zidanškova brigada v noči na 26. marec 1944. Čretnik se je mobilizaciji uprl, češ, naj ga ustrelijo kar doma; pustili so ga in je vojno preživel. Ostale štiri so odpeljali h kmetu Dovniku na Brdah, kjer so Horvatu, Krenkerju in Viktorju Lavretu sodili in jih nato isti dan usmrtili v grapi pod kmetijo. Alberta Lavreta so odpeljali z drugo skupino mobilizirancev do kmeta Vavkana v Veliki Mislinji in ga tam naslednji dan ustrelili.[328]

8. aprila je patrulja Zidanškove brigade odpeljala od doma **Ivana Kolarja,** ki je bil najemnik na Strmčnikovi kmetiji v Golavabuki.[329] Pri Tretjaku, po domače pri Mačku na Gradišču, so ga močno pretepali, nato pa ustrelili in ga tam tudi pokopali.[330] Konkreten vzrok odvedbe, ravnanja z njim in usmrtitve ni povsem jasen. Res je, da je bil imenovani brat Franca Kolarja, po domače Krevha (pozneje tudi ustreljenega), ki je štiri dni pred njegovo aretacijo pripeljal nemško policijo k Jesenkovi domačiji, kjer je imel 2. bataljon Zidanškove brigade hude izgube. Jasno je, da so bili partizani zaradi tragedije in izgube velikega števila svojih soborcev pretreseni in da so mrzlično iskali krivce zanjo. Očitno so ga povezovali z bratom in njegovimi dejanji. Pred tem se je tudi sprl z aktivistom Adolfom Klančičem - Repino, ki je potem sodeloval pri njegovi aretaciji.[331]

20. aprila je bil ustreljen gostilničar, kovač in mali posestnik **Maks Murko** z Legna. Bil je sicer celenlajter pri Štajerski domovinski zvezi.[332] Ker naj bi bil "navdušen hitlerjanec in priganjač", je bil usmrčen "na predlog aktivistov in domačega prebivalstva".[333] Usmrtili so ga blizu Samčeve kmetije nad Ribnico na Pohorju.[334]

21. maja so partizani usmrtili brata **Franca in Karla Javornika,** po domače Kreblova iz Turiške vasi.[335] Odpeljali so ju h Gaberščku na Brdah, kjer so jima sodili, nato pa ju ubili v Vinarnikovem gozdu.[336] Vsekakor gre pri obeh vsaj za osebi, ki sta bili navdušeni nad okupatorjem in sta to navdušenje tudi javno izkazovali.[337] Gre pa tudi za sum sodelovanja z gestapom in drugimi okupatorjevimi strukturami. Na tak sklep navaja navedba v orožniški

---

328 KPM, Komisija, popisni listi za vse imenovane; Totengedenkbuch; ARS II, nemško gradivo, fasc. 28, prijava orožniške postaje Šmartno glede odvedbe Franca Krenkerja, Franca Vinarnika, Alberta in Viktorja Lavreta; KPM, partizansko gradivo, fasc. 12/63, spominski zapis Ivana Lakovška - Roka; ARS III,UDVSG, več zapisnikov o zaslišanjih; izjave I. Č., A. M, I. K. in drugih avtorju. AKPM, partizansko gradivo, fasc. 111, dopis FerdaFischerja - Mojke Karlu Forteju - Marku Selinu, 28.2.1979. Za brata Lavre ni gotovo, da bi bila v zvezi z Vinarnikom, vendar sta bila gotovo sumljiva zaradi svojega brata Valentina, ko je bil orožnik, sprva v Šmartnem, in je v tej vlogi hodil v akcije za partizani in sodeloval pri aretacijah pripadnikov osvobodilnega gibanja ter se pri tem pokazal precej vnet. Pozneje je bil premeščen v Francijo, kjer je bil ujet; po vojni, ko se je vrnil, pa se mu ni nič zgodilo. Po eni verziji so pri obeh bratih našli gestapovske izkaznice, po drugi pa samo pri Albertu všitek v ovratniku suknjiča. Domneve, ki se vlečejo vse do danes, pa govorijo tudi o sporu s sosedi in osebnih zamerah, ki naj bi imele vlogo pri aretacijah in usmrtitvah.

329 ARS II, nemško gradivo, fasc. 28, zapis orožniške postaje Šmartno o prihodih partizanov, 9. 3. (takrat so ga prvič odpeljali s seboj) in 10. 4. 1944.

330 KPM, Komisija, popisni list za Ivana Kolarja, podatke je dala njegova hči Anica Cafuta, 9. 2. 1996.

331 Izjava A. C. avtorju, 20. 2. 2001; KPM, Komisija, popisna pola; izjava I. Š. avtorju, Legen, 27. 2. 2001, in K. S., ki je povedal avtorju, da naj bi imenovani večkrat v navalu jeze zagrozil, da bo partizane prijavil, kar je slednjim najbrž prišlo na uho, in so ga imeli za potencialno nevarnega.

332 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec; ARS II, nemško gradivo, fasc. 28, prijava orožniške postaje Slovenj Gradec, 17. 4. 1944; Totengedenkbuch; KPM, Komisija, popisni list za Maksa Murka, podatke je dal njegov sin Hinko Murko, 11. 1. 1996.

333 PAM, MLO Slovenj Gradec, dopis MLO Slovenj Gradec Okrajnemu sodišču v Prevaljah, 27. 4. 1946 (podpisan predsednik MLO Albert Puncer); KPM, partizansko gradivo, spomini Helene Polenik - Jelke in Ivana Lakovška - Roka.

334 Izjava F. T. avtorju.

335 Totengedenkbuch; KPM, nemško gradivo, neoznačen fascikel, dopis župana občine Šmartno delovnemu uradu Brežice, 8. 6.1944, kjer je naveden datum odvedbe ter da se nista vrnila domov.

336 KPM, Komisija, popisni list za oba imenovana, podatke je dala njuna sestra Frančiška Glinšek, 10. 12. 1996.

337 Izjava I. Č. avtorju.

prijavi z dne 2. aprila 1944, ko so se pojavili partizani na domačiji in spraševali za Karlom, ki je bil lastnik posestva; iz prijave izhaja, da si od jeseni prejšnjega leta ni upal spati doma. Ženo, ki je bila sama doma, so spraševali, ali ima mož morda pred njimi slabo vest, da ga ni mogoče najti doma.[338] V povojnem dokumentu je ta domneva močno izražena,[339] pa tudi v povojnih spominskih zapisih in pričevanjih. Iz njih izvemo tudi, da ju je prvič iskala konec septembra 1943 patrulja Pohorskega bataljona pod vodstvom Toneta Hudopiska - Zvoneta, vendar jima je uspelo pobegniti preko reke Mislinje. Nato sta se nekaj časa skrivala v podzemnem bunkerju doma, nakar sta se zatekla v Slovenj Gradec h Francu Lobeju. Ko sta se navedenega dne oglasila na domu, ju je podnevi zajela partizanska patrulja, ju odpeljala in usmrtila.[340]

5. junija sta pripadnik VOS za šaleško-mislinjsko okrožje in aktivist - domačin odpeljala iz Vrh žagarja **Franca Fišerja** in ga ubila v Bošnikovem gozdu v Radušah ter ga tam pokopala. Pred domačimi sta njegovo odvedbo utemeljila s tem, da jima bo kazal pot.[341] V poročilu VOS najdemo o vzroku za usmrtitev samo suhoparno oznako "tajni policist in izdajalec" in nič drugega.[342] Koga bi bil izdal in ali je bil tajni policist, po ohranjenih dokumentih ni mogoče ugotoviti, res pa je, da se je tovrstnih dokumentov ohranilo zelo malo. Velika verjetnost je, da so ga imeli za potencialno nevarnega in so ga usmrtili iz preventivnih razlogov.

26. junija so aktivisti - domačini odpeljali, nato pa zasliševali in blizu Perjoličeve domačije v Vodrižu ukazali usmrtiti **Marijo Skobir,** kmečko hčer z domačije pri Zgornjem Hrastelu v Podgorju, ki je bila zaposlena kot služkinja pri Antonu Rogini. Po eni verziji naj bi Rogina opazil, da jo na poti iz mesta do kapelice pri odcepu za Suhi dol spremlja "neki gestapovec" (domnevno naj bi to bil Franc Herman, po domače Levov iz Raduš, ki je bil paznik v mariborskih zaporih in je občasno prihajal domov). Zbal se je, da bi omenjeni kaj izvedel od nje o njegovem sodelovanju s partizani, za katerega je vedela. Za nasvet je vprašal štab 4. operativne cone, katerega obveščevalec je bil. Štab se je odločil, da jo bodo spremljali na osvobojeno ozemlje na Dolenjsko (osvobojenih ozemelj na Štajerskem takrat še ni bilo). Aretirali so jo in jo v Šmiklavžu zadrževali nekaj dni, vendar so se naknadno odločili, da jo usmrtijo, ker so se zbali, da bi Nemci ujeli kurirje in njo in bi pod pritiskom lahko izdajala. Odločili so se, da raje žrtvujejo eno življenje, kot pa da izpostavijo nevarnosti mnoge partizanske družine.[343] Po drugi verziji je, še preden je bila ustreljena, od nekod prišlo sporočilo, da ni kriva, česar jo dolžijo. Ob aretaciji so izjavili, da bo morala povedati, po kaj je šla v Dravograd. Tja je res malo pred tem šla kupovat blago, ki ga v Slovenj Gradcu ni bilo mogoče dobiti, in prej omenjeni paznik naj bi na svoji poti domov v Dravogradu prisedel k njej na vlaku, nato pa jo je spremljal. Kljub temu naj bi jo bili ustrelili zato, ker je, pretepene kot je bila, niso smeli izpustiti, ker bi se bili ljudje zgražali in bi bilo to slabo za osvobodilno gibanje na tem območju. Partizan,

338 ARS II, nemško gradivo, fasc. 28, prijava orožniške postaje Šmartno orožniški postaji Slovenj Gradec, 2. 4. 1944.

339 OSSG, Zaplembe, poročilo Krajevnega mesta Narodne milice Slovenj Gradec Okrajnemu NOO Šoštanj, odsek za notranje zadeve, kriminalni oddelek, 10. 9. 1945.

340 Feliks Rutar, Partizan s kolovratom, Magazin 7D, št. 41, 1969, str. 3 (govori o dveh bratih izdajalcih iz Turiške vasi, ki sta hodila po hišah prisluškovat, kdo posluša prepovedane radijske oddaje, in da je enega izmed njiju zalotil tudi pod oknom svoje hiše; pozneje da sta oba prejela plačilo); KPM, spominski zapis Ivana Lakovška - Roka; KPM, partizansko gradivo, fasc. 111, dopis Ferda Fischerja - Mojke Karlu Forteju - Marku Selinu, 28. 2. 1979; izjava I. Č. avtorju.

341 KPM, Komisija, popisni list za Franca Fišerja, podatke je dala njegova hčerka Angela Fišer; PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, Franc Fišer.

342 ARS III, fasc. 301 - 76, 1. Poročilo OK VOS Pokrajinski komisiji VOS, 23. 6. 1944; izjava I. F. in A. F. avtorju.

343 Odgovor Urške Kramaršek - Vande na zastavljena pisna vprašanja, Slovenj Gradec, 3. 3. 2001.

ki jo je ustrelil in ni bil domačin, ampak z Dolenjske, je ob koncu leta prišel to sam povedat domačim. Še pred ustrelitvijo jo je spraševal, ali je kriva ali ne.[344] Njen primer je eden redkih, za katere je bilo tudi v popisih priznanih žrtev 2. svetovne vojne v povojnih letih zapisano, da so jo usmrtili po nedolžnem in jo imamo kot tako v muzeju že ves čas evidentirano. Napisana je tudi na spominski plošči padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja v Podgorju.[345] Je pa primer, ki na svojevrsten način dokazuje, kako nizka je (bila) med vojno cena človeškega življenja.

Ena najbolj spektakularnih in odmevnih usmrtitev, ki se je zgodila na našem območju in v Mislinjski dolini nasploh in ki je imela za posledico ustrelitev dvanajstih talcev, je bila usmrtitev **Franca Kolarja,** po domače Planskega Krevha, kmeta iz Pameč.[346] S številno družino je težko živel na sicer veliki hribovski kmetiji, zato se je vdinjal nemškemu okupatorju, misleč, da si bo s tem pomagal iz ekonomskih stisk.[347] Vneto je deloval zlasti kot blokfirer Štajerske domovinske zveze.[348] Njegova dejavnost v korist nemškega okupatorja pa je morala biti še širša, tako da si od konca 1943 dalje iz strahu pred partizani ni upal več spati doma, ampak v Slovenj Gradcu na orožniški postaji ali na gestapu, hranil pa se je v hotelu Goll. Gotovo je od nemškega okupatorja prejemal denar ali bone za svoje vzdrževanje, saj od doma ni dobival nobenih sredstev, kvečjemu kakšne malenkosti v hrani ali pijači. Domov je prihajal le poredkoma in se zadrževal doma le čez dan. Z družino se je sestajal tudi po nedeljski maši v pameški cerkvi, pa tudi hčerke so pogosto prihajale k njemu v Slovenj Gradec. Tudi tisto noč, ko se je Zidanškova brigada po akciji v Pamečah in Sv. Jederti zadrževala na Jesenkovi domačiji, ki je od njegove oddaljena približno pol ure hoda, je ena izmed hčera odšla v Slovenj Gradec k njemu in mu to povedala. Sledila je akcija policije, katere vodič je bil tudi Kolar, ki je dobro poznal teren in je vedel, kje so partizanske zasede. Usodna za 2. bataljon brigade je bila ravno kolona, ki jo je Kolar pripeljal južno okoli Jesenkovega vrha. Obšla je zavarovanje 2. in 3. bataljona in se neovirano znašla pred vrati in okni Jesenkove hiše. Po dogodku se je skupaj z vračajočo se nemško policijo za kratek čas ustavil na svojem domu in pripovedoval družini, da so pobili mnogo partizanov, pa tudi policija naj bi imela izgube (po lastnem poročilu policije dva mrtva). Da je bil ravno on vodič nemške policije, se je med partizani takoj izvedelo in partizanske patrulje so ga trikrat iskale na domu, da bi ga usmrtile, vendar vsakič zaman.[349] Usmrtitev so izvedli aktivisti 1. okraja šaleško-mislinjskega okrožja in njihovi spremljevalci, približno deset po številu, v nedeljo, 2. julija 1944 po maši pred cerkvijo v Pamečah. Zanjo so se odločili sami, ne da bi jim bil to kdo ukazal. Naredili so natančen načrt, po katerem so se razporedili okrog cerkve, eden izmed njih, ki je bil določen za

344 KPM, Komisija, popisni list za Marijo Skobir, podatke je dala njena sestra Martina Skobir, Podgorje, 17. 1. 1996, in pričevanje M. S. , E. B. in R. L. avtorju. Še potem, ko je bila pokopana, naj bi se trudili zabrisati sled za svojim dejanjem, kar sta po vojni povedala družini dva partizana - domačina.

345 KPM, Spominska knjiga, Podgorje; Jože Potočnik, Spomeniki in znamenja NOB v občini Slovenj Gradec, Slovenj Gradec 1985.

346 Totengedenkbuch; KPM, Komisija, popisni list za Franca Kolarja, podatke sta dala njegova hči Jožefa Ajtnik in zet Anton Ajtnik, Pameče, 8. 1. 1996; OSSG, Zaplembe, Franc Kolar.

347 KPM, partizansko gradivo, fasc. 12/63, spominski zapis Ivana Lakovška - Roka. Nemci naj bi mu obljubili, da bo po njihovi zmagi dobil enega izmed 14 gradov, katerih razglednice je imel pri sebi in jih kazal ljudem.

348 KPM, letak z naslovom Za zaščito domovine, Proti boljševističnemu terorju, ki so ga Nemci v noči pred usmrtitvijo talcev v Pamečah natisnili v Vrhnjakovi hiši v slovenskem jeziku in ga razdelili prebivalstvu (izvod tudi v ARS II, KUZOP); MNO Mb, StHb, Befehlsblatt des StHb.

349 Fajdiga, Zidanškova, Akcije v Mislinjski dolini in hud spopad pri Jesenku nad Pamečami, str. 165-178, posebej o vlogi Franca Kolarja in drugih vodičev kolon str. 172; ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Jožeta Zlodeja, Slovenj Gradec, 4. 7. 1945, in kolut št. 4, zapisnik o zaslišanju A. K., Dravograd, 6. 11. 1948; spomini Helene Polenik - Jelke; glede večkrat načrtovane ustrelitve Kolarja na njegovem domu tudi izjava A. K. avtorju.

neposredno izvedbo, pa je šel v cerkev, kjer mu je domačin in sodelavec osvobodilnega gibanja med mašo namignil, kdo je Kolar (atentator ga ni poznal; med udeleženci ga je osebno poznal samo Franc Mrzel - Sever, ki pa je bil v zavarovanju). Po maši je atentator stopil k njemu in ga vprašal, če je on Franc Kolar. Odgovoril je sprva pritrdilno, takoj nato pa je gotovo zaslutil, za kaj gre, in se hitro popravil. V tem trenutku je atentator potegnil pištolo in sprožil, vendar pištola ni delovala. Kolar je začel bežati ob pokopališčnem zidu, ostali udeleženci pa, ki so bili razporejeni okrog cerkve v tolikšni oddaljenosti, da niso natančno videli prizorišča dogajanja, so zaslutili, da nekaj ni v redu. Izmed njih je na prizorišče skočil sekretar okraja Ferdo Štibler - Jug. Ko je videl, da Kolar beži, je potegnil pištolo in ustrelil za njim, Kolar pa s svojo pištolo, ki jo je vedno nosil s seboj, nazaj, ter zadel Štiblerja v levo roko, nakar je Štibler, čeprav ranjen, ponovno ustrelil za njim in mu zadal smrtno poškodbo.[350] Že na njegovem pogrebu je okrožni vodja Štajerske domovinske zveze Anton Dobotzky v pogrebnem govoru napovedal maščevanje za njegovo smrt, kar se je čez teden dni, 11. julija, tudi zgodilo. Iz mariborskih zaporov so pripeljali 11 talcev, dodali pa so jim Ivana Vrhnjaka, pameškega domačina, ki se je priženil na kmetijo v Sv. Jederti in imel dva sina v partizanih, pa tudi sam je aktivno sodeloval z njimi. Skupaj torej 12 talcev, kar naj bi simboliziralo 12 otrok, ki jih je ustreljeni Kolar zapustil (dvanajsti se je rodil že po njegovi smrti), so ustrelili na Vrhnjakovem travniku blizu kraja, kjer je bila usmrtitev Kolarja izvršena. Po ustrelitvi talcev so se Nemci maščevali nad krajani Pameč tako, da so nekaj družin in posameznikov, skupno 40 oseb iz Pameč, Sv. Jederti in Št. Janža aretirali in jih odpeljali, domačije temeljito izropali, dve med njimi pa požgali. V aretacijah in ustrelitvi talcev ter požigih sta po eni verziji sodelovali dve četi vermanšafta, in sicer iz Maribora (izmed te so nabrali 25 prostovoljcev za ustrelitev talcev) in iz Marenberka, slednja pod poveljstvom Franca Brudermana.[351] Po drugi verziji naj bi pri tem sodelovala neka enota SS iz Maribora in četa vermanšafta pod poveljstvom Hansa Schmidta iz Slovenj Gradca.[352]

Naslednji usmrčeni, **Ivan Dvornik,** po domače Mengušev iz Raduš, delavec v železarni Guštanj (Ravne na Koroškem), je po dezertaciji iz Vzhodnokoroškega odreda, kamor je bil mobiliziran, po nalogu vodje krajevne skupine nacistične stranke za Guštanj Huberta Legnerja zasledoval partizane in mu hodil poročat; vsaj tako je priznal na zaslišanju. Na Selah ga je namreč ujela zaščitna patrulja štaba Vzhodnokoroškega odreda, ga zaslišala in usmrtila 6. avgusta 1944.[353]

Iz podobnih razlogov kot Dvornika so aktivisti OF okraja Slovenj Gradec 13. avgusta 1944 aretirali v Slovenj Gradcu, ga odpeljali na Sele in tam usmrtili **Alberta Hartmana,** nezakonskega sina perice Ane Hartman in zidarja Ivana Habermana, ki so ga ljudje zaradi njegove invalidnosti (nekdo ga je v otroštvu pri spravilu sena z vilami pičil v koleno in je zato

350 KPM, magnetofonski zapis pogovora s Francem Mrzelom - Severjem.

351 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 1944, kjer so ustreljeni talci vpisani; ARS II, KUZOP, poročilo okrožnega odbora OF za šaleško-mislinjsko okrožje z dne 20. 7. 1944 o zločinu, ki je bil storjen na Okraju 1, Slovenj Gradec, šaleško-mislinjskega okrožja, in poročilo obveščevalnega centra štaba 4. operativne cone z dne 28. 9. 1944 o tragičnem dogodku v Pamečah; ARS III, zbirka Kulturbund, zapisnik o zaslišanju Ane Kolar, hčerke Franca Kolarja, pred OZNO za okrožje Celje, 4. 7. 1945, kjer pravi, da je vedela za očetova dejanja, da pa zanje ne more odgovarjati; ARS III, fasc. 301 - 76, Okrožni obveščevalni oddelek šaleško - mislinjski, 28. 7. 1944, obveščevalno poročilo po okrajih.

352 ARS III, UDVSG, kolut št. 3, Odločba o ugotovitvi zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za imenovanega (na koncu akta je navedenih pet prič).

353 KPM, Komisija, popisni list za Ivana Dvornika, podatke je dal njegov nečak Stanko Belinc, Mežica, 24. 1. 997; KPM, Vzhodnokoroški odred, zapisnik o zaslišanju Ivana Dvornika, 6. 8. 1944 (kopija, original v ARS II, 4. operativna cona, Vzhodnokoroški odred).

šepal) poznali pod vzdevkom "Krumpasti Bertl". Bil je dober prijatelj in obveščevalec uslužbenca Tovarne kos Jakoba Tonjutija, ki je skupaj z Ivanom Lužnikom po naročilu njunega gospodarja, tovarnarja Hansa Köllnerja, vodje krajevne skupine Štajerske domovinske zveze za Slovenj Gradec, zasledoval partizane in njihove podpornike ter mu poročal o njihovi dejavnosti.[354]

Antona Tovšaka z Legna (po domače Krakarjeva bajta), ki je delal v Knittenfeldu in je občasno prihajal domov k svoji družini ter prinašal razne novice za partizane, pa tudi družina je materialno podpirala partizane, zlasti Paučkove partizanske bolnišnice, so 31. decembra 1944 najprej ob pretepanju zasliševali, nato pa ustrelili trije partizani - pripadniki sanitetnega ekonomata Paučkovih partizanskih bolnišnic. Dejanje so storili na svojo roko, brez vednosti vodje ekipe in dr. Ivana Kopača - Paučka ter političnega komisarja bolnišnic Jožeta Oblaka - Simeta, v vinjenem stanju, in kmalu so ga sami obžalovali, še zlasti ker so se prebivalci Legna nad dejanjem zgražali. Malo pred dogodkom so Nemci zapril kmeta Strmčnika, po domače Šumija, in Tovšaka, ki so ga kmalu izpustili, ker se je moral vrniti na delo. Strmčnika so še pridržali; ravno to jim je bilo sumljivo, poleg tega naj bi imel z enim izmed njih neke stare neporavnane račune. Ustrelili so ga pri Vivodovi centrali ob potoku Svarina in ga tam tudi pokopali.[355]

V letu 1944 sta bili usmrčeni še dve evidentirani osebi z našega območja, vendar nimamo natančnih podatkov o datumu njune smrti. Prvi izmed njiju je bil sedemnajstletni mesarski vajenec **Franc Štumpfl** mlajši iz Raduš.[356] Družina, katere gospodar Franc starejši (glej pri usmrčenih po vojni) je bil blokfirer Štajerske domovinske zveze in navdušen nad okupatorjem, je do novembra 1944 živela na Arehovem posestvu v Radušah, kjer je oče delal na žagi; posestvo z žago vred je bilo last posestnika in gostilničarja Ernsta Eichholzerja iz Slovenj Gradca. Zaradi strahu pred partizani se je družina preselila v Slovenj Gradec, domačijo pa so Nemci požgali, da je ne bi mogli koristiti partizani. Franc mlajši se je, dokler je družina živela v Radušah, pogosto zadrževal pri sosednjih kmetijah in s svojim vedenjem in izjavami zbujal sum, da bi utegnil kaj izdati. Kmetje so svojo zaskrbljenost zaupali partizanom - domačinom, pripadnikom gospodarske komisije. Odpeljali so ga in usmrtili.[357]

Drugi tak primer je **Štefan Ferk** iz Pameč.[358] Partizani so družino sumili sodelovanja z okupatorjem (o tem več pri povojnih usmrtitvah). Leta 1944 so ga blizu Golobove domačije na Gradišču ubili in tam pokopali, z obtožbo, da je delal za gestapo.[359]

16. februarja 1945 je pooblaščenec OZNE za okrožje Dravograd aretiral **Pavla Penšeka,** ki je živel v Rdečnikovi bajti v Razborju, ga zaslišal in s potrebnimi podatki poslal najprej v Šercerjevo brigado. Kontraobveščevalni oficir brigade ga je ponovno zaslišal in ga dal usmrtiti z

354 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Ivana Habermana, Slovenj Gradec, 22. 6. 1945; Totengedenkbuch; KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/107, spomini Ivana Lakovška - Roka.

355 Izjava M. K., F. K., I. Š., J. K. avtorju.

356 KPM, Komisija, popisni list za Franca Štumpfla, podatke je dal njegov brat Viktor Štumpfl, Stari trg, 16. 3. 1996. Domačim so sporočili, da so ga poslali v podoficirsko šolo na Dolenjsko.

357 ARS III, Kulturbund, OZNA za okrožje Celje, zapisniki o zaslišanju Wilhemine Eichholzer, 25. 5. 1945; KPM, spominski zapis Ivana Lakovška - Roka; izjava F. H. in drugih avtorju. Partizani naj bi našli pri njem zapise o njegovih zapažanjih.

358 KPM, Komisija, popisni list za Štefana Ferka, podatke sta dala njegov brat Peter Ferk in sestra Jožica Belaj, Ravne, 10. 1. 1996.

359 ARS III, Kulturbund, OZNA za okrožje Celje, zapisnik o zaslišanju Jakoba Ferka, 18. 7. 1945; dopis postaje LM Slovenj Gradec 26. 5. 1962 tajništvu za notranje zadeve okr. LO Maribor o zadevi Jakoba Ferka.

utemeljitvijo, da je "nevaren in nepoboljšljiv".[360] Kaj je konkretnega storil, ni navedeno, priče pa vedo povedati, da je bil preprostež, da se ni zanimal za politiko, da nikomur ni storil nič slabega in da ni šel nikamor, razen na priložnostna dela h kmetom, s čimer se je preživljal.[361] Kot je mogoče razumeti iz dokumenta, so ga ustrelili zaradi dezerterstva in skrivaštva, ni pa to povsem gotovo.

Na Gmajni so pripadniki VDV aprila 1945 ustrelili dva bivša partizana - domačina: **Antona Bauerja - Luko** in **Jakoba Jamnika.** Prvi je bil nazadnje sanitetni referent Koroškega odreda.[362] Drugi pa je bil ranjen v roko in kot tak spuščen na domače zdravljenje.[363] Nato sta si v gozdu naredila bunker in se očitno nameravala do konca vojne skrivati. Njuna usmrtitev je nedvomno povezana s pojavom skrivaštva, ki je bil v zimi 1944/45 na Štajerskem in Koroškem dokaj množičen, in z ostrino, s katero je vodstvo osvobodilnega gibanja ukrepalo proti temu pojavu.

Tudi za **Friderika Nabernika** iz Slovenj Gradca za zdaj vemo le, da je bil odpeljan in usmrčen, ne vemo pa vzroka.[364] Aprila 1945 naj bi ga iz kinodvorane v Slovenj Gradcu Nemci mobilizirali v folkssturm, ne da bi mogel to povedati komu od domačih. Nato je delal pri nekem kmetu v Selnici ob Dravi, kamor je prišel ponj partizan iz Lackovega odreda - Slovenjgradčan, ki ga je nato na neznanem kraju na grozljiv način ubil; tako je sam povedal Nabernikovim sorodnikom kmalu po koncu vojne.[365]

Bolj jasna je usoda Ernesta Kosikerja in Viljema Habermana, ki naj bi delala za gestapo. **Ernest Kosiker** je leta 1941 šel na delo v Maribor, nato v nemško vojsko, od koder je prišel bolan živet k svojemu bratu Jožetu v Slovenj Gradec, občasno pa se je zadrževal tudi pri starših v Starem trgu. Sodeloval je z gestapom in izdajal ljudi, za katere je sumil, da sodelujejo z osvobodilnim gibanjem, kar sta na zaslišanju pred OZNO izpovedala tudi ujeta (in usmrčena) gestapovska izvidnika Anton Kaštivnik in Vincenc Krebl (glej pri opisu njune usmrtitve). Partizani so ga večkrat iskali na domu staršev, da bi ga usmrtili (kot so leto poprej njegovega brata Konrada). 11. maja 1945 so ga odpeljali in od takrat ni bilo več sledu o njem.[366] Da je res sodeloval z gestapom, je na povojnem zaslišanju pred OZNO priznala tudi njegova sestra Marija.[367]

Viljem Haberman pa je aprila 1945 odšel v partizane, potem ko je po eni verziji dobil poziv za nemško vojsko.[368] V partizane naj bi bil po drugi verziji poslan kot gestapovec, vendar ga je OZNA za okrožje Dravograd takoj aretirala, zaslišala in usmrtila.[369]

Zelo zavita v meglo je usoda **Ivana Lorgerja,** soboslikarja s Sel.[370]

---

360 ARS III, fasc. 301-76, poročilo pooblaščenca OZNE za okrožje Dravograd 5. sekciji Odseka za oblast Štajerske in Koroške za Slovenijo, 25. 2. 1945.

361 Izjava E. B. in M. S. avtorju.

362 Ikovic, Linasi, Koroško partizansko zdravstvo; Marjan Linasi, Koroške partizanske enote (magistrska naloga).

363 KPM, Komisija, popisna lista za Antona Bauerja in Jakoba Jamnika, podatke sta dali Ivica Kraup in Kristina Kraker, Dravograd, 13. 12. 1996.

364 KPM, Komisija, popisni list za Friderika Nabernika, podatke je dal njegov nečak Miro Pruš, Slovenj Gradec, 17. 1. 1996.

365 Izjava M. P. avtorju.

366 ARS III, UDVSG, kolut št. 5, zapisnik o zaslišanju sestre Marije Kosiker, Slovenj Gradec, 4. 7. in Celje, 6. 8. 1945, kjer za Ernesta priznava, da je bil tajni gestapovec in je tudi njo spraševal, če kaj vidi partizane, povedala pa je, da je nekje zaprt; OSSG, Zaplembe, zaplembena akta Konrada in Ernesta Kosikerja.

367 ARS III, UDVSG, kolut št. 5, zapisnik o zaslišanju Marije Kosiker, Slovenj Gradec, 4. 7. in Celje, 6. 8. 1945.

368 KPM, Komisija, popisni list za Viljema Habermana, podatke dal Hugo Haberman, 22. 8. 1997.

369 ARS III, Kulturbund, OZNA za okrožje Celje, zapisniki o zaslišanju več članov družine Haberman, kjer je navedena tudi Viljemova usoda; zapisnik o zaslišanju in kazenska prijava zoper Ivana Smolčnika iz Slovenj Gradca.

370 PAM, Vojna škoda. Po eni nepotrjeni verziji naj bi ga ustrelili partizani, ker jih je prijavljal in so ga predhodno večkrat opozarjali, naj s tem preneha. Po drugi verziji, ki prav tako ni potrjena, naj bi ga bil neki domačin kmalu po koncu vojne srečal v Pontebbi,

Tudi dva izmed petih bratov **Grajner** s Sel, **Ivan** in **Maks,** sta bila po zatrjevanju ZB usmrčena še pred koncem vojne.[371] Poleg omenjenih dveh sta bila še Jože in Slavko, ki sta preminila po koncu vojne, in Franc, ki je preživel.[372] Živeli so pri Apaški žagi. Preživljali so se s priložnostnimi deli, predvsem z žganjem apna. Živeli so zelo revno. Maja 1944 so bili mobilizirani v Šercerjevo brigado, vendar so že prvo noč pobegnili.[373] Potem so se vsak po svoje prebijali skozi vojno in se celo vdinjali okupatorju, misleč, da si bodo na ta način izboljšali življenje. Najbrž gre pri omenjenih dveh za primer, ki ga navaja nedatirano poročilo OZNE za okrožje Dravograd, potem ko govori o taktiki gestapovcev na Štajerskem.[374]

Irma Ferk iz Slovenj Gradca je bila po izgonu Mikecove družine 1941 upravnica njihovega posestva in gostilne. Okoriščala se je z njihovim premoženjem. Pozneje je odšla na svoje posestvo v Sv. Barbaro v Halozah, kjer naj bi jo tik pred koncem vojne usmrtili tamkajšnji partizani.[375]

MEHANIZMI, POSTOPKI IN PRAVNI VIRI USMRTITEV, KI JIH JE IZVAJALO OSVOBODILNO GIBANJE

Najstarejši pravni vir osvobodilnega gibanja na Slovenskem in tudi na ozemlju tedanje Jugoslavije je bil **Partizanski zakon,** ki ga je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet izdalo v neposrednih pripravah na vstajo sredi julija 1941. V 16. členu so določene kazni: opomin, ukor, izvrševanje težavnih in neprijetnih del in ustrelitev.[376] Več kot očitno je, da gre v primeru partizanskega zakona samo za reševanje primerov kaznivih dejanj znotraj partizanskih enot; določena je sestava sodišča in kazni, ni pa posebej določen postopek niti niso nikjer našteta kazniva dejanja in kazni zanje niti ni razločkov med disciplinskimi prekrški in

---

potem pa se je za njim dokončno izgubila sled. Njegova vdova je po vojni spraševala bivše partizane, če kaj vedo o njegovi usodi. Pozneje se je ponovno poročila.

371 KPM, OZZBSG.

372 KPM, gradivo Komisije, popisni listi za Maksa, Ivana, Jožeta in Slavka, podatke je dala njihova nečakinja Erna Breznik, Stari trg.

373 Izjava P. L. avtorju.

374 ARS III, fasc. 301 - 76, OZNA za okrožje Dravograd, nedatirano poročilo, ki se glasi takole: "V vas Podgorje in Sredme pri Slovenj Gradcu sta prišla dva taka agenta, izdajala sta se za partizana iz Šercerjeve brigade, katero sta zgrešila. Domačine sta prosila, naj jima povedo, kje se brigada nahaja. Omenila sta, da iščeta poleg tega še deset tovarišev, ki so se ravno tako izgubili. Ljudje jima niso nasedli. Teden nato sta prišla ista dva na isti kraj. Spraševala sta za kurirsko stanico, ker morata priti v Savinjsko dolino. Da bi bila metoda učinkovitejša, je močna policijsko - gestapovska patrola fingirala pogon za obema namišljenima partizanoma. Dognalo se je, da sta bila raztrganca brata Apačnik, doma s Sel pri Slovenj Gradcu. Oba sta bila mobilizirana v NOV, vendar sta iz brigade dezertirala. Javila sta se v Slovenj Gradec. V civilu sta bila neznačajneža in pijanca." Eden izmed štirih bratov je bil še leta 1945 med borci zaščitne enote okrožja Dravograd, ki je imela svoj bunker nad Pečovnikovo domačijo na Zgornjem Podgorju. Nekega večera se je še kot partizan grel na peči omenjene domačije, drugi dan pa je že prišel nanjo v družbi gestapovcev, vendar kmeta in njegove sestre, ki je živela pri njem, ni izdal. Eden izmed obeh, ki sta preminila po vojni, pa se je kmalu po koncu vojne ženil in ga je na sami poroki aretiral pripadnik OZNE.

375 Izjava F. M., ki mu je takšno izjavo dal poveljnik tamkajšnje Narodne milice kmalu po koncu vojne, ko je družina po prihodu iz izgnanstva odšla v ta kraj in v njegovi prisotnosti vstopila v hišo, da bi poiskala svoje premičnine, ki jih je imenovana odnesla iz Slovenj Gradca.

376 Zbornik NOV/ VI, 1. knjiga, dok. št. 5, str. 22-32, Partizanski zakon. Pravila Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet o ustroju, delu in nalogah partizanskih čet, sredina julija 1941.

kaznivimi dejanji ter način obravnavanja enih in drugih. Od kaznivih dejanj je omenjena samo izdaja. Nikjer ni zapisano, kako reševati primere izven partizanskih enot. Nekoliko bolj natančen je **Odlok o zaščiti slovenskega naroda,** sprejet 16. septembra 1941. Za dejanja izdajstva po vseh točkah 2. člena sodijo po tem odloku **posebna sodišča.** Postopanje je naglo, ustno in tajno. Posebno zaslišanje krivca ni potrebno, izvede pa se, če je dana možnost brez škode za osvobodilno gibanje. Proti sodbi sodišča ni pritožbe. Kazen se izvrši takoj, na način in po osebah, ki jih določi sodišče. Kdor bi se odtegnil sodbi med osvobodilno borbo, bo zasledovan po osvoboditvi. Zadnji, osmi člen določa še, da se bodo ti ukrepi ukinili s prenehanjem izrednega stanja.[377] Če odlok natančno preberemo, se nam kljub soglašanju s formulacijo o izrednih razmerah, kakršne so razmere vojne in okupacije vsekakor bile, zdi marsikaj problematično. Kot samovolja, ki jo odlok skuša preprečiti, je mišljena samovolja nasploh, zlasti samovolja tistih, ki bi želeli škodovati narodnim interesom, nikjer v odloku pa ni varovalke, ki bi preprečevala samovoljo v lastnih vrstah, zlasti samovoljo v izbiri tistih, ki jih je potrebno kaznovati, in v postopku dokazovanja njihove krivde. Odlok in njegove pravkar navedene določbe kažejo na veliko zaverovanost vase zlasti vodilnih ljudi v osvobodilnem gibanju. Očitno je, da je bil s tem podan širok maneverski prostor za različne zlorabe.

Odlok je bil do nadaljnjega pravna osnova za vse usmrtitve, ki jih je izvajala **Varnostno - obveščevalna služba (VOS),** ki jo je avgusta 1941 v Ljubljani ustanovil CK KPS mimo in brez vednosti IOOF in Vrhovnega plenuma OF in je bila uradno ukinjena na 1. zasedanju Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) 19. februarja 1944 v Črnomlju. Bila je specifična bojna organizacija, edinstvena v takratni okupirani Jugoslaviji in Evropi. Sprva so VOS organizirali samo v Ljubljani, sčasoma pa tudi izven nje, po vsem slovenskem ozemlju, na terenu, pa tudi v partizanskih enotah.[378] Morda se je Centralni komisiji VOS zdelo, da pri usmrtitvah prihaja do samovolje, zato je v svojih navodilih, ki jih je izdala 17. februarja 1943, določila med drugim tudi, da varnostnim oddelkom odreja naloge, tudi "justifikacije", kot sama imenuje usmrtitve, okrožna komisija VOS po obvezni predhodni odobritvi pokrajinske komisije VOS in v soglasju s sklepi odgovornih organov OF. Za vsako izvršeno akcijo ali postopek je bilo treba narediti zapisnik in ga poslati CK VOS. Akcije, ki ne bi bile zapisniško ugotovljene, razen tistih vojaškega značaja, bi se smatrale kot samovoljne in bi bili krivci poklicani na odgovornost (ni pa bilo določeno, kakšne sankcije bi jih lahko zadele). Kjerkoli je le bilo mogoče zaslišati krivca, proti kateremu so postopali organi VOS, je bilo to treba obvezno storiti. Zaslišanje je lahko izvršil in zapisniško ugotovil organ, ki ga je v ta namen določil OK VOS. Obenem z zapisnikom je bilo treba CK VOS poslati tudi seznam morebitnih zaplenjenih predmetov, denar in dragocenosti pa skupaj z zapisnikom CK VOS.[379]

---

377 Makso Šnuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana 1949, dok. št. 6, str. 22-23, Odlok Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev (odslej: Šnuderl, Dokumenti).

378 Zbornik fotografskih dokumentov o razvoju in delovanju VOS OF Slovenije 1941 - 1944, Ljubljana 1984, str. 13-23 (odslej: Zbornik VOS).

379 Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, 5. knjiga, dok. št. 166, str. 465, Navodilo Centralne komisije Varnostno - obveščevalne službe z dne 17. februarja 1943 za izgraditev VOS na terenu (odslej: Dokumenti ljudske revolucije). Isti dan je Glavno poveljstvo slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov izdalo zelo podobno navodilo o organizaciji obveščevalne službe v partizanski vojski. Datum 10. februar 1943 pa ima strogo zaupno navodilo CK KPS o reorganizaciji VOS na terenu in v vojski, ki ponovno definira vlogo VOS in določa njen organizacijski sistem, posebej pa poudarja, da mora biti celoten aparat VOS pod neposrednim nadzorstvom partije; članstvo osnovnih komisij, centrov in poverjeništev VOS lahko sestavljajo izključno člani

Po Odloku o zaščiti slovenskega naroda in po Partizanskem zakonu pa so se do nadaljnjega ravnala tudi poveljstva partizanskih enot, tudi na območju 4. operativne cone. Izkušnje s prvega osvobojenega ozemlja v ljubljanski pokrajini so pokazale, da je do številnih neupravičenih usmrtitev prišlo zato, ker so imela sodno oblast celo četna poveljstva.[380] To pa je bilo v nasprotju celo z omenjenima odlokoma. Glavni štab NOV in POS se je očitno zavedel te pomanjkljivosti, zato je konec julija in v začetku avgusta 1942 izdal odredbo, ki določa, da je preiskovalni postopek zoper osumljene osebe zaradi kaznivih dejanj pridržan le bataljonskim poveljstvom, nadzor nad tem postopkom in izrek ter izvršitev smrtne kazni pa le odrednim štabom.[381]
5. avgusta 1943 pa je Glavni štab NOV in POS izdal odlok o postavitvi brigadnih in odrednih vojaških sodišč, ki so sodila vsem civilnim in vojaškim osebam. Sestavljena so bila iz treh članov in njihovih namestnikov ter tožilca in njegovega namestnika. Določeno je bilo, da bo njihovo podrobno organizacijo, poslovanje in postopek uredil poseben pravilnik.[382]
Pravilnik o brigadnih in odrednih vojaških sodiščih (BOVS) je nato izdal 16. oktobra 1943 sodni oddelek Glavnega štaba NOV in POS.[383]
Ta pravilnik je veljal do **Uredbe o vojaškem kazenskem sodstvu,** ki jo je izdal sodni oddelek Glavnega štaba 20. aprila 1944, in je uvajal določene novosti, nekatere rešitve pa je ohranjal. Za 4. operativno cono je določil kot drugostopenjsko sodišče 7. korpusa. Sodišča prve stopnje pa so bila brigadna in odredna ter področna vojaška sodišča pri vseh komandah področij. Novost so bili tudi tožilci, ki sedaj niso bili več člani sodišč, ampak neodvisni, odgovorni izključno Glavnemu javnemu tožilcu pri Predsedstvu SNOS. Novost je tudi možnost pritožbe na višje sodišče, ki jo vloži obsojenec in javni tožilec. V času vojne obsojenec samo, če je bil obsojen na smrtno kazen. Novost je tudi milostna prošnja, ki jo je na smrt obsojeni lahko vložil na Predsedstvo SNOS. Smrtna obsodba se je lahko izvrševala samo s streljanjem.[384]
Glede izgona oseb iz kraja bivališča je bil 20. avgusta izdan še poseben odlok, ki je predvideval izgon v primeru, kadar zločin veleizdaje, narodnega izdajstva in vohunjenja ni bil direktno dokazljiv, je pa bilo jasno, da so bile določene akcije sovražnika mogoče le s pomočjo domačega prebivalstva, zlasti njegovega obveščanja.[385] 30. maja 1944 pa je sodni oddelek pri Glavnem štabu izdal okrožnico, po kateri so morala sodišča postopke proti "izdajalcem, provokatorjem in špijonom" čim bolj pospešiti in poostriti kaznovanje.[386] Sodni oddelek Glavnega štaba je izdal tudi šest navodil, ki jih je označil s številkami od 1 do 6, in v njih dopolnil navedene odloke in pravilnike.[387] Navodilo št. 6 je posebej pomembno, saj razlaga novo **Uredbo o vojaških**

---

partije ali z njo tesno povezani simpatizerji, za organizacijo mreže na terenu pa smejo in morajo mobilizirati tudi nekomuniste. "V delu VOS je treba čuvati maksimalno konspiracijo. **Tako sam obstoj VOS kakor tudi njegovo delovanje in organizacijska mreža morajo ostati neznane ne le širši okolici, ampak tudi partijskemu aktivu.** Kontrola partije naj se uresničuje izključno samo preko za to določenih tovarišev. "(podčrtal avtor; glej Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, 5. knjiga, dok. št. 139, str. 390).

380 Ferenc, Ljudska oblast 1. knjiga, str. 359.

381 Šnuderl, Dokumenti, dok. št. 49, str. 58, odredbi o sodni pristojnosti odrednih in bataljonskih štabov, 30. julija in 8. avgusta 1942.

382 Šnuderl, Dokumenti, dok. št. 60, str. 73, Odlok o postavitvi brigadnih in odrednih vojaških sodišč.

383 Šnuderl, Dokumenti, dok.št. 91, str. 109, Pravilnik za organizacijo in poslovanje brigadnih in odrednih vojaških sodišč (Prav. BOVS).

384 Šnuderl, Dokumenti, str. 177, Uredba o vojaškem kazenskem sodstvu, 20. 4. 1944.

385 Šnuderl, Dokumenti, dok. št. 151, odlok o izrednih merah proti pomagačem okupatorja, švabobrancev in drugih veleizdajnikov, 20. 8. 1944.

386 Šnuderl, Dokumenti, str. 190, dok. št. 142, str. 189, Vsem sodiščem, 30. 5. 1944.

387 Šnuderl, Dokumenti, dok. št. 64, str. 76, Navodilo vsem brigadnim in odrednim vojaškim sodiščem, 30. 8. 1943.

sodiščih, ki jo je maja 1944 izdal Vrhovni štab NOV in POJ in pomeni poenotenje sodnega sistema po vsej Jugoslaviji. V Sloveniji je začela veljati 1. septembra 1944. Uvedla je nova sodišča, in sicer (ponovno) Višje vojaško sodišče pri Glavnem štabu, vojaško sodišče pri štabu korpusa (enako kot prejšnja slovenska uredba) in (na novo) pri štabu korpusne oblasti ter (na novo) samo vojaška sodišča pri štabih divizij (in ne več brigad in odredov ter celo bataljonov, kot prejšnja slovenska uredba). Le v izjemnih primerih je bila dopuščena možnost, da je lahko sodišče pri štabu korpusa ustanovilo sodne senate pri posameznih brigadah, če so operirale samostojno, ločeno od divizije. Ni pa bila nikjer omenjena ustanovitev sodišča pri štabih odredov, vendar je sodni oddelek GŠ NOV in POS predvidel tudi to možnost. Prav tako je dopustil možnost ustanovitve sodišča pri štabu 4. operativne cone, čeprav ga nova uredba ni predvidevala.[388]

Na območju 4. operativne cone imamo prve podatke o partizanskem vojaškem sodstvu šele iz marca 1944. Vse brigade 14. divizije, ki je bila po končani ofenzivi vključena v 4. operativno cono (Tomšičeva, Šercerjeva in Bračičeva), so imele vojaška sodišča. Pred tem so sodno funkcijo v enotah opravljali kar štabi enot. 30. maja 1944 je sodni oddelek glavnega štaba imenoval dr. Jožeta Žabkarja za sodnega referenta pri štabu 4. operativne cone. Ko je prišel iz Glavnega štaba na območje cone, je ugotovil, da so imele le nekatere operativne enote svoja vojaška sodišča, pa še ta so bila nepopolna, ker so mnogi člani sodišč padli. Zato je na novo organiziral sodišča pri vseh operativnih enotah (vojnih področij takrat še ni bilo). Tako so bila do 6. avgusta organizirana sodišča v Šlandrovi, Zidanškovi in Tomšičevi brigadi, pri Kamniško-zasavskem odredu in pri zaščitnem bataljonu pri štabu 4. operativne cone, pri ostalih enotah pa ne, in sicer zaradi bojev in akcij, ki so jih te enote imele. Konec julija 1944 so ustanovili tudi področno vojaško sodišče moravškega vojnega področja. Po novi Uredbi o vojaških sodiščih so na območju cone že septembra 1944 večino brigadnih in odrednih sodišč ukinili; samo sodišče pri Šercerjevi brigadi in pri Lackovem odredu sta zaradi oddaljenosti delovali do novembra tega leta. Ustanovili pa so na novo Vojaško sodišče 4. operativne cone in Vojaško sodišče vojne oblasti 4. operativne cone. Do 31. oktobra 1944 sta navedeni sodišči ustanovili sodne senate pri štabu 4. operativne cone, vojni oblasti 4. operativne cone, štabu 14. divizije, štabu Zidanškove brigade, komandi zgornjesavinjskega, kamniško-zasavskega in kozjanskega vojnega področja. Za štabe vseh ostalih brigad in odredov ni podatkov, ali so ustanovili sodišča ali ne.[389] Zdi se, da so prava partizanska sodišča obravnavala le majhen del primerov, vsaj kar zadeva območje, ki ga obravnavamo v tej knjigi. Res je, da sta vojaško sodišče 4. operativne cone in vojaško sodišče vojne oblasti 4. operativne cone samo v mesecu oktobru, za katerega je podatek ohranjen, intervenirali v 132 primerih, največ za kazniva dejanja vohunstva in ovaduštva, ki so izvirala še iz časov pred osvoboditvijo Zgornje Savinjske doline, in zaradi dezertacij. V času poročanja je bilo 44 primerov še v teku, izmed končanih pa je bilo izrečenih 19 smrtnih obsodb. Sodbe so bile poslane na Višje vojaško sodišče pri GŠ NOV in POS, ki je dve smrtni obsodbi spremenilo zaradi mladoletnosti obsojencev. Z ustanovitvijo področnih sodišč so mnoge zadeve prešle na področna sodišča, od tega največ, 65 primerov, na senat zgornjesavinjskega vojnega področja, ki je bil

388 Šnuderl, Dokumenti, dok. št. 146, str. 194, Navodila št. 6 k uredbi o vojaških sodiščih, 9. 8. 1944; Milko Mikola, Sodni procesi na Celjskem 1944 - 1951, Celje 1995, str. 13-14 (odslej: Mikola, Sodni procesi).

389 Mikola, Sodni procesi, str. 13-15.

našemu območju najbližji. Obstajajo podatki, da so bili pred to sodišče privedeni tudi osumljenci izven osvobojenega ozemlja Zgornje Savinjske doline, posamezni primeri, kot Alojz Kotnik z Legna, tudi z našega območja. Primer je še posebej zanimiv, ker so imenovanega, ki ni bil obsojen, potem v decembrski ofenzivi ujeli Nemci in ga odpeljali v taborišče Dachau.[390] Vprašanje je, koliko izmed 19 smrtnih obsodb je bilo z našega območja; po doslej najdenih podatkih menimo, da nobena. Vse zadeve omenjenih sodišč niso ohranjene. V ohranjenem vpisniku sodb Višjega vojaškega sodišča pri Glavnem štabu NOV in POS je med več kot 2000 vpisanimi primeri najti le redke z našega območja, med njimi nobene smrtne obsodbe. Težko bi bilo sklepati, da so se vse izgubile na poti do Glavnega štaba.[391]

Kljub temu, da ni bilo rednih partizanskih sodišč ali pa so le postopoma nastajala, pa še to ne pri vseh enotah, **pa so usmrtitve vseskozi potekale.** Izvajale so jih tako partizanske enote kot VOS, pozneje VDV, OZNA in druge strukture osvobodilnega gibanja, ki so v ta namen večkrat oblikovale posebne skupine partizanov, v partizanskem žargonu imenovane "leteča patrola". Na območju 4. operativne cone je VOS po že omenjenem pravilniku začel že spomladi 1943 organizirati Rudolf Knez - Silas. Po 25. avgustu 1943 pa je bila ustanovljena pokrajinska komisija VOS za Severno Slovenijo, ki so jo sestavljali načelnik Rudolf Knez - Silas, njegov pomočnik Ivan Tlakar - Luka in pet varnostnikov. Januarja 1944 je Centralna komisija VOS ustanovila novo pokrajinsko komisijo, ki ji je načeloval Vladimir Diehl - Zoran, člani pa so bili Anton Černivec - Tomič, odgovoren za varnostno službo, ter Stana Gerk - Lena in Ivan Tlakar - Luka, odgovorna za obveščevalno službo; Knez je odtlej odgovarjal za VOS v partizanskih enotah. Postopoma so začele nastajati tudi okrožne komisije; tako je bila **januarja 1944 ustanovljena tudi okrožna komisija VOS za šaleško - mislinjsko okrožje,** ki jo je vodil načelnik Anton Kovič - Sine, člana pa sta bila Jože Korošec - Vido, odgovoren za obveščevalni del, in Milan Kranjc - Brane, odgovoren za varnostni del službe.[392] Še pred ustanovitvijo komisije sta v okrožju že delovali dve skupini VOS, imenovani "varnostni grupi", od katerih je prva delovala na območju Šaleške, druga, ki je imela poveljnika, politdelegata in štiri varnostnike, ki so bili oboroženi z brzostrelko, petimi puškami in dvema pištolama, pa je delovala na območju Mislinjske doline.[393] Tudi v partizanskih enotah so že poleti 1943 začeli postavljati zaupnike VOS, ki so navzven delovali kot vojaški obveščevalci in je bila tako njihova vloga pri VOS prikrita.[394] Tako je bil v enoti, ki je bila ob ustanovitvi našemu območju najbližja, Zidanškovi brigadi, poverjenik VOS Bogdan Hrovat - Miha.[395] Večina obveščevalcev VOS na terenu se je vključila pozneje v odsek za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS. Ko pa je s posebnim odlokom SNOS 1. marca 1944 začela sredi marca nastajati Vojska državne varnosti (VDV), ki je bila dana na voljo odseku za notranje zadeve kot njegova oborožena sila, so se v njene vrste

390 ARS II, partizansko gradivo, sodni oddelek GŠ NOV in POS, fasc. 118/IV, 4. operativna cona, dopis vojaškega sodišča 4. operativne cone sodnemu oddelku GŠ NOV in POS, 11. 11. 1944.

391 ARS, partizansko gradivo, sodni oddelek GŠ NOV in POS, fasc. 118/I, Višje vojaško sodišče, vpisnik prispelih sodb.

392 Zbornik VOS, str. 233 - 236. ARS III, fasc. 301 - 69, poročilo PK VOS za severno Slovenijo centralni komisiji VOS, 27. 1. 1944.

393 ARS III, fasc. 301 - 69, poročilo načelstva VOS za Štajersko centralni komisiji VOS, 31. avgusta 1943. Tako so postavili brigadnega in bataljonske obveščevalce v novoustanovljeni Šlandrovi brigadi. Isto poročilo govori tudi, da je načelstvo VOS poslalo v trboveljsko in slovenjgraško (?) okrožje po dva varnostnika. Če je pod slovenjgraškim okrožjem mišljeno šaleško-mislinjsko, je to potrebno šele ugotoviti, res pa je, da je poslalo že spomladi 1943 v mežiško okrožje dva varnostnika VOS, in sicer Ferda Flajmiša - Iztoka in Julijana Vodopivca - Aleksa (glej Žolnir, Pavlin, Protifašistični odpor, str. 141).

394 Fajdiga, Zidanškova, str. 59.

395 Fajdiga, Zidanškova, str. 59.

postopoma vključili nekdanji varnostniki VOS.[396] Kljub formalni ukinitvi februarja 1944 je VOS pri nas še nekaj časa delovala naprej v enaki obliki. Tako je konec februarja 1944, ko je bila VOS na Slovenskem formalno že ukinjena, nastala v šaleško - mislinjskem okrožju **enota VOS,** ki je štela 14 borcev in ji je poveljeval Milan Kranjc - Brane, njeno jedro pa je izšlo iz posebne minersko - sabotažne skupine Zidanškove brigade. 24. junija 1944 je bil ustanovljen štajerski bataljon VDV, v katerega so se vključile skupine VOS iz vse Štajerske, ki so dotlej delovale. Septembra 1944 je bila v Radmirju ustanovljena 3. ali štajerska brigada VDV, ki je združevala vse bataljone VDV, delujoče na območju 4. operativne cone. Za razliko od prejšnje VOS pa je imela VDV omejeno pravico pregona osumljencev. Za takšne akcije je dobivala privoljenje ali ukaze od Odseka za notranje zadeve oz. njegovih okrožnih izpostav, ki so bile hkrati vključene v narodnoosvobodilne odbore ter tako načeloma pod nadzorom političnih vodstev OF v pokrajinah in okrožjih. VDV ni imela sodno izvršilnih pravic. Samovoljne obsodbe se praviloma niso smele izvrševati; tudi vse aretacije so se smele praviloma izvrševati samo na zahtevo načelnika okrožne izpostave ONZ (delovala je tudi v šaleško-mislinjskem okrožju). Podobne naloge je imela tudi Narodna zaščita.[397] Ukinitev VOS, ustanovitev odseka za notranje zadeve ter njegovih pokrajinskih in okrožnih izpostav, VDV in Narodne zaščite so bile izvirne slovenske rešitve, ki so pomenile korak k demokratizaciji tudi na tem področju.

V takšen razvoj pa je poseglo jugoslovansko vodstvo osvobodilnega gibanja z ustanovitvijo OZNE in KNOJ, pri čemer je izkoristilo tudi slovenske izkušnje. OZNA ali Oddelek za zaščito naroda je bila ustanovljena 13. maja 1944 kot vsejugoslovanska inštitucija, ki je skupaj s svojo oboroženo silo, KNOJ, sodila pod Poverjeništvo za narodno obrambo NKOJ (in ne pod Poverjeništvo za notranje zadeve). Delovati je morala v najstrožji tajnosti, saj je na primer politični komisar Glavnega štaba NOV in POS Boris Kidrič še 5. januarja 1945 celo pred člani angloameriške misije zanikal njen obstoj.[398] Bila je razdeljena sprva na štiri, pozneje na pet odsekov. Za načelnika OZNE za Slovenijo je bil imenovan Ivan Maček - Matija, dotlej poverjenik za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS.[399] Z ustanovitvijo KNOJ 15. avgusta 1944 so se tudi dotedanji bataljoni in brigade VDV, ki so bili dotlej ustanovljeni v Sloveniji, vključili v KNOJ. Tako se je poveljstvo VDV 3. decembra 1944 preimenovalo v 1. slovensko divizijo Narodne obrambe. Zaradi boljše koordinacije bojnega delovanja KNOJ z OZNO so morala biti poveljstva KNOJ v stalnih stikih z organi OZNE . Štabi brigad, bataljonov in čet KNOJ so morali OZNI za njeno delovanje po potrebi začasno odstopiti določeno število oficirjev in vojakov, ki so bili v času izvajanja takšnih operacij pod popolno nadoblastjo organov OZNE.[400]

Območje 4. operativne cone je pokrival Odsek OZNA za oblast Štajerske in Koroške. Funkcionarji, ki so bili določeni za delo v OZNI za Štajersko in Koroško, so prišli iz Bele krajine

---

396 Zbornik VOS, str. 22-23.

397 Drago Vresnik, Tretja brigada Vojske državne varnosti narodne obrambe, Ljubljana 1988, str. 16-18 in 18-24 (odslej: Vresnik, Tretja brigada VDV - NO).

398 Barker, Socialni revolucionarji, dodatek D, str. 201, Peter N. M. Moore, Poročilo o Sloveniji.

399 ARS II, Glavni štab NOV in POS, sodni oddelek, 4. operativna cona, dopis sodnega oddelka GŠ NOV in POS vojaškemu sodišču 4. operativne cone, 4. 11. 1944 (v dopisu opozarja vojaško sodišče 4. operativne cone v zvezi s primerom Jože Lovec - Vojteh iz Studencev pri Mariboru, sum sodelovanja z gestapom, na okrožnico GŠ NOV in POS št. 365 z dne 20. 8. 1944. Okrožnice v Zborniku NOV, VI. del, pod tem datumom in številko nisem našel).

400 Dokumenti ljudske revolucije, dok. št. 75, str. 163, Odredba Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije z dne 15. avgusta 1944 o organizaciji Korpusa narodne obrambe Jugoslavije.

na sedež 4. operativne cone 22. avgusta 1944. V tem času je območje Mislinjske doline sodilo pod obširno okrožje Pohorje. Osnovali so pooblaščenstvo OZNE za to okrožje, ki pa je bilo med tem septembra 1944 reorganizirano; nastalo je okrožje Dravograd, vendar se je OZNA prilagodila novi razdelitvi okrožij šele 8. januarja 1945. Tako je bil pooblaščenec OZNE za okrožje Pohorje Franc Šifrer - Rovtar, njegovi pomočniki pa so bili Anica Pezdirc - Anica, Pavel Keršič - Ježek, Marica Krenker - Cvetka, Ferdo Štibler - Jug (Ivan) in Jože Korošec - Vido. V partizanskih enotah, ki so delovale na našem območju, so bili imenovani kontraobveščevalni oficirji (K. O. oficirji), ki so sodili pod OZNO: v Tomšičevi brigadi Franc Mekina - Borut, v Šercerjevi Stane Žigmond - Niko, v Bračičevi Miha Butara - Aleks v Zidanškovi Ludvik Mlinarič - Ivanov in v 3. ali štajerski brigadi VDV Milan Kranjc - Brane. Po 8. januarju 1945 so iste osebe kot prej pri okrožju Pohorje opravljale enake dolžnosti tudi pri pooblaščenstvu OZNE za okrožje Dravograd. Le vršilec dolžnosti pooblaščenca je bil sprva Franc Šifrer - Rovtar, nato je njegovo mesto za nekaj časa prevzel Jože Pogačnik - Tomi, nato pa 27. aprila 1945 spet Šifrer. Pomočnica pooblaščenca Nada Kovačič - Anuška pa je padla 12. aprila 1945 pod Uršljo goro na Vernaršekovi domačiji, ki so ji partizani pravili "Pri starem". Skupaj z njo je padel še en partizan, ker pred hišo niso postavili straže in so jih Nemci presenetili.[401]

Pri **usmrtitvah** bi lahko govorili o štirih vrstah. Prva, ki jo štejemo za najbolj zakonito v smislu takratnih vojnih razmer in predpisov osvobodilnega gibanja, so bile usmrtitve na osnovi sodb vojaških sodišč, po postopkih, ki so jih določali prej opisani pravni akti. O tej vrsti sodb, kot smo že ugotovili, za območje, ki ga obravnavamo, ne moremo govoriti. Druga vrsta, že manj zakonita, so bile tiste, ki so jih izvajale strukture, ki so bile za to pooblaščene (VOS, VDV, OZNA). Še manj zakonite so bile tiste usmrtitve, ki so jih določale in izvajale za to nepooblaščene strukture. Za najmanj zakonite pa štejemo tiste, sicer redke, ki so jih izvajali posamezni partizani ali aktivisti na osnovi povsem individualne in samovoljne odločitve, brez odobritve organov partizanske sodne oblasti. Ni čudno, da se je Egon Conradi, pomočnik vodje 2. sekcije OZNE za oblast Štajerske in Koroške v svojih poročilih pritoževal, da je na svoji poti po Štajerski opazil, da se na terenu dogajajo **pogoste usmrtitve,** ki jih opravljajo člani kurirskih postaj, politični aktivisti in podobno, in da je to znak, da **se ne držijo dogovorjenih postopkov,** in na drugem mestu, da je za vso Štajersko značilno, da usmrtitve na terenu opravljajo politični aktivisti in vojska, medtem ko so od pooblaščencev OZNE zahtevali, naj aretirancev ne usmrtijo oz. naj jih najprej zaslišijo in jim krivdo dokažejo.[402] V primeru nepooblaščenih usmrtitev, o katerih govori Conradi, gre za skupine partizanov, ki se jih je že med vojno v ljudski govorici prijel vzdevek **"terenci",** ki pa je težko opredeljiv. V ožjem, pravilnejšem pomenu so to bili aktivisti OF, v širšem smislu pa jih je prebivalstvo pojmovalo kot vse tiste partizane, ki so bili "na terenu", torej v številnih nebojnih oboroženih formacijah osvobodilnega gibanja (izraz "zaledne" v položaju, kakršen je bil, ne bi ustrezal). Beseda je imela že takrat slabšalni prizvok; partizani v bojnih enotah so nanje gledali zviška, kar pa se je njim zdelo krivično. Nemški okupator jih je v svojih poročilih imenoval "Hausbanden". Najštevilnejša taka formacija so bili

401 ARS III, fasc. 301 - 76, dopis v. d. pooblaščenca OZNE za okrožje Dravograd Egonu Conradiju, 7. 1. 1945 in seznam pripadnikov okrožnega pooblaščenstva; Ljuba Dornik - Šubelj, Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo, Ljubljana 1999 (odslej: Dornik - Šubelj, OZNA za Slovenijo). Poleg pooblaščenca in petih pomočnikov je imelo pooblaščenstvo še sedem kurirjev, intendanta in kuharico.

402 Dornik - Šubelj, OZNA za Slovenijo.

pripadniki okrožnih, okrajnih in krajevnih gospodarskih komisij, osebje kurirskih postaj (TV linije in vojaške linije), člani osebja partizanskih bolnišnic, "tehnik", radijskih ekip, obveščevalnih točk, signalnih ekip na krajih, kjer so zavezniki spuščali pomoč iz zraka, člani številnih političnih organov (okrožnih in okrajnih komitejev KPS, okrajnih in okrožnih odborov OF, SKOJ, ZSM, SPŽZ) in njihovo osebje (zaščitniki, kurirji, kuharji in intendanti). Za vse naštete skupine je bila značilna ohlapna in večlinijska subordinacija, kar pomeni, da jih je bilo nemogoče učinkovito nadzorovati in da so odgovarjali več nadrejenim organom. Tako so bile po politični liniji načeloma odgovorne OK KPS in OOOF, ki sta njihovo delo koordinirala in skrbela za povezavo s prebivalstvom. Že tu se pojavljata dva organa, od katerih je bil prvi zaradi prevladujoče vloge KPS v OF praviloma močnejši. Po strokovni liniji pa so odgovarjale svojim nadrejenim organom, s katerimi so zaradi prevelike oddaljenosti najpogosteje komunicirale pisno, s kurirskimi zvezami, in je lahko trajalo tudi več tednov, preden je pismo našlo naslovnika, in vsaj še enkrat toliko, da je kurir odnesel sporočilo pošiljatelju nazaj. V takih razmerah so morale terenske skupine pogosto ukrepati same. Tudi notranji odnosi v teh skupinah so bili veliko bolj sproščeni kot v bojnih enotah, zlasti v razmerju vodja-moštvo, vloge pogosto niso bile dovolj jasno definirane, kar je včasih imelo za posledico samovoljna dejanja njihovih pripadnikov; tudi usmrtitve, za katere niso bili pristojni.

V večini primerov pa vendarle ugotavljamo, da je pri izreku smrtne kazni sodelovalo več oseb, torej se odgovornost porazdeli na več ljudi (več pričevalcev se spominja, da so usmrčene vendarle predhodno obsodila nekakšna "sodišča"). Gotovo je šlo za izredna, na hitro in za posamezni primer sestavljena sodišča, za kar so vzeli kot pravno osnovo Partizanski zakon ali pa Odlok o zaščiti slovenskega naroda. Za sodišče so se v takem primeru pogosto razglasili kar štabi enot ali pa politični organi osvobodilnega gibanja. V primeru usmrtitev s strani VOS so uporabljali omenjeni Pravilnik VOS, ki pa je z ukinitvijo VOS formalnopravno gledano "ugasnil". Kakšnega pravilnika so se pri postopkih, o katerih govori Conradi, in izreku obsodbe morali držati organi OZNE, pa je težko reči. Najbrž so dobivali sprotna, seveda tajna navodila. Prav tako je to težko reči za enote VDV, ki bi praviloma morale osumljenca samo privesti pred ustrezno partizansko sodišče, vendar vemo, da so jih mnogo usmrtile kar same. Kot posameznik pa je lahko odločal o usmrtitvi tudi pooblaščenec OZNE ali poveljnik ali kontraobveščevalni oficir v bojni enoti, za kar imamo prav tako primere med osebami, ki jih navajamo.

Ob tem, ko skušamo problematizirati postopke z osumljenci, mehanizme in pravne vire, na osnovi katerih so se postopki proti njim izvajali, se nam vsiljuje tudi vprašanje njihove krivde, ali drugače, koliko smrtnih obsodb je bilo izrečenih in izvedenih nad krivimi in koliko nad manj krivimi osebami (za krive lahko štejemo tiste osebe, ki so povsem zavestno delale za interese okupatorja, imele pri njem funkcije in pri njihovem izvajanju povsem zavestno naredile konkretno škodo slovenskemu prebivalstvu). Natančen pregled primerov usmrčenih, ki jih navajamo in opisujemo, nam pove, da imamo med njimi osebe, za katere lahko pogojno trdimo, da so bile nekatere **krive,** druge **manj krive** in tretje **nedolžne.** V več primerih imamo premalo podatkov za presojo o krivdi. Manjka nam okupatorjevih arhivskih virov, zato težko rečemo, koliko je imel okupator registriranih tajnih sodelavcev (zaupnikov) gestapa, varnostne službe ali orožništva. Nekaj jih je vendarle moralo biti (vsaj orožniško gradivo za sosednjo Mežiško dolino, ki ga je ohranjenega veliko, jih večkrat omenja, seveda ne poimensko), ne pa toliko, kot bi morda pričakovali. Tak način pridobivanja informacij pa za okupatorja in njegove

strukture ni bil edini; nasprotno, bilo jih je mnogo. Eden med njimi je bil tudi prijavljanje s strani prebivalstva. Splošno znano je namreč, da so partizani na nemškem okupacijskem območju, tudi na območju, ki ga obravnavamo, prebivalstvu dovoljevali prijavljati svoje prihode nemškim oblastem, pač po določenem času, ko zanje ni bilo več nevarnosti.[403] Včasih pa je kdo podal prijavo, ne da bi mu to dovolili, ali pa prehitro. Kdo je to storil iz svoje privrženosti okupatorju, drugi iz strahu zase in za svojo družino, misleč, da s tem tudi osvobodilnemu gibanju ne bo prizadejal škode, pa je le - ta potem zaradi nesrečnega spleta okoliščin vendarle nastala (mnogokrat je bilo namreč težko najti pravi trenutek za prijavo, da ne bi mogla tudi nemška oblast očitati prijavitelju, da jo je namerno podal prepozno). Zlasti v začetni fazi osvobodilnega gibanja, ko so bile enote majhne, je bilo težko razlikovati prave partizane od nepravih - gestapovskih izvidnikov, ki so jim ljudje pravili "raztrganci" ali pa, še pogosteje, "tajni". Tudi pošiljanje slednjih na teren je bil eden izmed načinov pridobivanja informacij zlasti za gestapovska oporišča. Okupator pa je pridobival informacije tudi preko svoje široko razpredene politične organizacije - Štajerske domovinske zveze in njenih podorganizacij, kot smo jo orisali v uvodu. Marsikomu je okupator kakšno funkcijo v tej organizaciji vsilil, a jo je potem opravljal, da bi zavaroval družino in sebe, tu in tam kdo pa jo je opravljal tudi z navdušenjem. Zlasti prva leta vojne je bilo takih več, pozneje vse manj. Na sestankih pa tudi na zborovanjih (apelih) so obravnavali tudi politično stanje na terenu, v tem okviru tudi pojave osvobodilnega gibanja in partizanstva. Po nevidnih kanalih so informacije odtekale do okupatorjevih struktur, tudi policije in gestapa, kar je bila osnova za njihovo protiakcijo. Marsikdo se je vdinjal okupatorju iz naivnosti, v prepričanju, da mu bo omogočil boljše življenje in bil navdušen nad njim (razlogi za tako razmišljanje in zlasti začetno navdušenje so bili polna zaposlenost, izboljšanje standarda zlasti z uvedbo otroških dodatkov, izboljšanje oskrbe prebivalstva, uvajanje tehničnih novosti zlasti v kmetijstvo, uvedba socialnega zavarovanja za kmečke delavce, črtanje kmečkih dolgov in drugi). Marsikdo pa je bil le preveč zgovoren. Tako je včasih povedal več kot bi smel, ker morda zaradi premajhne razgledanosti tudi ni doumel položaja. Tisto, kar je povedal, je prišlo na ušesa nepravim ljudem, ki so novico prenesli do okupatorjevih represivnih organov (ni nujno, da bi bil to napravil sam) in je s tem tudi povsem nehote škodoval sonarodnjakom. Tudi osvobodilno gibanje je imelo vse več svojih obveščevalcev tudi v okupatorjevih organih, posebej med tistimi uslužbenci, ki so bili Slovenci, in so marsikatero informacijo, kot tudi njen vir, prestregli. Znanih je sicer tudi z našega območja precej primerov, ki jih je na tem mestu nemogoče naštevati, ko so partizani do neke mere razumeli okoliščine in tiste bolj vnete in potencialno nevarne predhodno opozarjali, naj svoje početje omilijo. Dekleta, ki so se družila z okupatorjevim osebjem, so v javno sramoto in opomin navadno ostrigli. V knjigi navajamo tudi primere, ko so kakšno osebo aretirali, jo zaslišali in zaradi pomanjkanja dokazov izpustili. Če pa opozorila niso zalegla, so sledile sankcije. Zlasti še v primeru, ko je prišlo do kake izdaje s posledicami, je sum najprej padel na take osebe, tu in tam pa so koga usmrtili tudi iz preventivnih razlogov. Taki postopki seveda niso bili v skladu z mirnodobnimi pravnimi normami, kajti vojni položaj zlasti v pogojih tuje

403 14. divizija je po svojem prihodu na Štajersko izdala poseben odlok, s katerim je prepovedala prijavljanje, vendar je v praksi ta navada obveljala do konca vojne in osvobodilnemu gibanju celo koristila, ker je prebivalstvo, ki mu je bilo vse bolj naklonjeno, pretiravalo v navajanju številčnosti in oborožitve partizanov in s tem okupatorja zavajalo. General Marjan Kranjc imenuje ta pojav **"štajerska množična dezinformacija"** (Kranjc, Obveščevalno-varnostna zaščita pohoda 14. divizije, Borec 1998).

okupacije, in mirnodobni, sta neprimerljiva. Obče veljavnih pravnih norm pa tudi tistih iz mednarodnega vojnega prava ne med 2. svetovno vojno ne v nobeni drugi dosedanji vojni ni dosledno upoštevala nobena vojskujoča se stran.[404] Pri partizanih pa je treba posebej upoštevati še, da so se bili, v pogojih tuje okupacije, postavljeni izven zakona, prisiljeni boriti tudi za lastno preživetje in preživetje svojcev (večina izmed njih je bila obveznikov ali dezerterjev iz nemške vojske in bi v primeru, če bi se izvedelo, da so v partizanih, to imelo posledice tudi za njihove svojce). V mnogih primerih kaznovanja je torej deloval predvsem preživetveni refleks. Povsem drugače bi lahko ravnali po vojni, ko takega razloga ni bilo več, vendar, kot bomo videli, so takrat nastopile povsem nove okoliščine in novi razlogi, da so ravnali tako, kot so.

Postopki pa v več primerih tudi niso bili skladni niti z aktualnimi predpisi osvobodilnega gibanja samega. Zlasti lahko to trdimo v primeru, ko imamo opravka s samovoljnimi usmrtitvami. Da bi lahko natančneje vedeli, na kakšen način so ugotovili krivdo vsake posamezne osebe in ali so pri kaznovanju vedno našli pravega krivca, nam manjka tudi tovrstnih pričevanj neposrednih izvrševalcev partizanske sodne oblasti. Mnogi so že pomrli, preostali pa molčijo ali pa so zaradi časovne oddaljenosti in obilice dogodkov že marsikaj pozabili. V primerih, ko se je pozneje ugotovilo, da je šlo za napake z usodnimi posledicami, pa teh tudi nihče ne prizna rad.

Splošen vtis, ki ga po vsem povedanem dobimo, je, da si je osvobodilno gibanje po eni strani s pravnimi uredbami in z vzpostavitvijo sodnega sistema vendarle prizadevalo vzpostaviti nek pravni red. Bile pa so številne ovire na poti k temu cilju: neenakomeren razvoj osvobodilnega gibanja v posameznih pokrajinah in njihovih predelih, nenehna prisotnost okupatorjevih sil na večjem delu slovenskega ozemlja, posebej na Štajerskem in Koroškem, v vsem obdobju vojne in njegova učinkovitost v zatiranju osvobodilnega gibanja, nenehni pohodi partizanskih enot, ki jih je narekovala partizanska taktika, in njihovi skoraj neprekinjeni spopadi, pomanjkanje ustreznega kadra, zlasti pravnikov ali vsaj študentov prava, oddaljenost in slabe zveze. Slednje je oviralo že hiter dotok pravnih predpisov; tako so ponekod uporabljali še stare predpise, ki so jih drugod že opuščali; ni bilo jasno rečeno, kateri stari predpisi z novimi ugasnejo; pogosto so bili dvoumni, mnogo je bilo v njih lukenj in pravnih praznin. Dopuščali so skrajševanje postopkov, velika pomanjkljivost je bila, da niso izdelali kazenskega zakonika, ki bi natančno določal kazniva dejanja in kazni zanje. Tako je bilo možno, da so različna sodišča obsojencem za enaka ali podobna dejanja izrekala različne kazni, pač odvisno od trenutnih razmer, od politike, ki so jo izvajala vodstva osvobodilnega gibanja v različnih razmerah (včasih se je vodstvu zdelo potrebno boj proti nasprotnikom posebej zaostriti; takrat so bile tudi kazni hujše). Marsikaj pa je bilo odvisno tudi od ljudi, ki so izvajali partizansko sodno oblast, od njihove pravne izobrazbe, razgledanosti in sposobnosti presoje, starosti (večina partizanov je bila še zelo mladih, šele v fazi odraščanja, ko človek še ni ne zrel ne čustveno uravnovešen), ne nazadnje pa tudi od njihovih človeških vrlin. Pooblaščenih organov za izvajanje sodne oblasti mnogokje ni

404 Lovro Kuhar - Prežihov Voranc, Doberdob, Mladinska knjiga, Ljubljana 1979, str. 20-23. Na omenjenih straneh pisatelj, ki je bil sam aktivni udeleženec prve svetovne vojne, opisuje na osnovi pripovedovanja vojaka iz njegove enote, kako je postopala avstroogrska vojska v Galiciji leta 1915. Tudi enota, iz katere je bil omenjeni vojak, ni bila tenkočutna pri ugotavljanju krivde posameznikov; usmrtila je brez kakršnegakoli sodnega postopka, le na poveljnikov ukaz, družino, gospodarja že v letih in njegovo mnogo mlajšo ženo z dojenčkom vred, ker je iz njihove hiše priletela krogla in smrtno zadela njihovega tovariša, kajti "eksemplarične kazni so bile takrat nujno potrebne".

bilo ali pa so bili daleč - niso mogli biti vsak trenutek ravno tam, kjer se je pokazala potreba, ker za komuniciranje pač niso uporabljali prevoznih sredstev pa tudi radijskih zvez je bilo na voljo le malo. Isti razlogi so ovirali tudi hitro privedbo osumljencev do organov sodne oblasti. Zaradi izrednih razmer, ki jih je pogojevala vojna in okupacija, je bilo težko zbrati dokazno gradivo, izpeljati sodni postopek v skladu s pravili, zaslišati obtoženca in priče.

Po drugi strani pa se zdi, da je partiji kot vodilni sili osvobodilnega gibanja ustrezalo imeti "svojo" tajno policijo (VOS, OZNO) z izjemnimi pooblastili po vzoru sovjetske NKVD, pa četudi je šlo pri osebah, ki jih je usmrtila, v mnogih primerih za resnične okupatorjeve sodelavce. Drugače si tudi ne moremo razlagati pisma, ki ga je Edvard Kardelj konec marca 1942 pisal Josipu Brozu - Titu in v katerem v hvalisavem tonu med drugim pravi: "Dejansko je ves aparat (VOS) sestavljen iz članov Partije in tega naši ne dajo iz rok niti ne dovolijo kontrole".[405] Ali pa v že navedenem strogo zaupnem navodilu CK KPS, po katerem celo navadni **člani KP niso smeli vedeti** ne le za organizacijsko mrežo in delovanje (kar bi bilo do neke mere razumljivo), temveč **celo za sam obstoj VOS.**[406] Istočasno pa je treba pripomniti tudi, da je bilo navedeno le splošna usmeritev in da so razmere v posameznih pokrajinah in predelih Slovenije pogosto odstopale od tako strogo začrtanih usmeritev. Tako se je ne samo na Štajerskem nasploh, ampak tudi na območju, ki ga obravnavamo, ali blizu njega dogajalo, da vsi pripadniki VOS in OZNE niso bili člani KPS (vsaj ob vstopu v te formacije ne, če so jih že pozneje sprejeli) in da vodstvo iz teh formacij ni odstranilo tistih, ki so bili pred odhodom v partizane v nemški vojski, čeprav je taka navodila dobivalo.[407]

V vsakem primeru, naj je šlo za smrtne sodbe po skrajšanem postopku pred regularnimi partizanskimi sodišči, ali za usmrtitve, ki sta jih izvajali VOS in OZNA, ali pa za usmrtitve, ki so jih nepooblaščeno opravljale druge strukture osvobodilnega gibanja ali celo posamezniki, pa **se je bilo mogoče vedno sklicevati na izredne, vojne razmere,** na vse zgoraj naštete razloge, na potrebo po hitri in učinkoviti odstranitvi tudi samo potencialno nevarnih oseb, da se s tem prepreči še hujša nesreča, ki lahko zadene osvobodilno gibanje in prebivalstvo (in praksa je v številnih primerih pokazala, da so se nesreče tudi dogajale). Kljub predpisom, ki so določali več različnih kazni, tudi če so enote in organi osvobodilnega gibanja te predpise poznali, v praksi, zlasti izven osvobojenih ozemelj, če je bila ugotovljena krivda, skoraj ni bilo mogoče uporabiti drugih kazni kot smrtno, v najboljšem primeru po predhodnih opozorilih (morda bi se lahko pogosteje posluževali izgona iz kraja stalnega bivališča, ki so ga predpisi osvobodilnega gibanja dopuščali). Ravno iz prej navedenega razloga ter zaradi dejstva, da je osvobodilno gibanje težko vzpostavilo učinkovit sistem nadzora tudi nad ravnanjem svojih ljudi in da tudi nikjer v svetu

405 Dokumenti VOS, NZ in pravosodja 1941 - 1945, Ljubljana 1974, dok. št. 19, str. 36, odlomek iz pisma člana politbiroja CK KPJ Edvarda Kardelja z dne 29. marca 1942 generalnemu sekretarju Josipu Brozu - Titu o položaju v Sloveniji (odslej: Dokumenti VOS).

406 Dokumenti VOS, dok. št. 54, str. 115, Navodila CK KPS z dne 10. februarja 1943 za izgraditev VOS na terenu in v vojski.

407 Tako pooblaščenec OZNE za mežiško okrožje še 5. oktobra 1944 piše, da njen pripadnik Ferdo Flajmiš - Iztok dotlej še ni bil sprejet v KPS, Franc Gregorič pa je bil sprejet šele pred kratkim (ARS III, 301 - 70/ZA, karakteristika za tovariša Iztoka in Franceta, 5. 10. 1944). Vsaj za Ferda Flajmiša vemo, da je deloval v VOS že od spomladi 1943. Glede odstranitve iz OZNE tistih pripadnikov, ki so bili prej v nemški vojski (zaradi strahu, da bi Nemci prek njih v OZNO vrinili gestapovske agente) pa je ohranjen dokument, kjer Karel Forte - Marko Selin piše, da če bi to direktivo hoteli dosledno uresničiti, bi morali odstraniti skoraj vse, kajti skoraj ni partizana na Štajerskem, ki prej ne bi bil v nemški vojski. V isti sapi poudarja, da so to odlični borci, kot primer zares predanega pripadnika OZNE - prej nemškega vojaka pa navaja Jožeta Korošca - Vida, s pripombo, da je pomagal odkriti neko sovražno skupino (gre za skupino podgorskih fantov, ki so bili usmrčeni v Javorju, o čemer smo že pisali).

dotlej ni bila praksa, da bi zmagovalci pred kom polagali račune za svoja dejanja, lahko domnevamo, da večina njegovih pripadnikov, ki je bila vpletena v neupravičene usmrtitve ali take, ki so bile opravljene na grozljiv način in po neregularnih postopkih, za to ni nikoli nikomur odgovarjala; ne med vojno, še manj pa po vojni. Tako so se dogajali absurdni primeri, ko so v partizanskih enotah koga kaznovali s smrtno kaznijo za dejanja, ki bi jih lahko uvrstili med prekrške, ker se je poveljniku pač zdelo, da mora tudi na take načine vzpostavljati disciplino v enoti, na drugi strani pa je lahko aktivist OF na terenu koga tudi nepooblaščeno ubil, pa še na grozljiv način, in za to ni odgovarjal. Dokaz za to trditev je dejstvo, da vsaj za naše območje med sodbami vojaških sodišč, ki so ohranjene iz vojnega in povojnega časa (domnevamo, da niso ohranjene vse), ni bilo najti niti enega primera, ko bi kdo izmed pripadnikov osvobodilnega gibanja sodno odgovarjal, niti za postopke nad svojimi ljudmi, še manj pa za postopke nad osebami, ki so jih šteli kot svoje nasprotnike oz. sovražnike. Le tako imenovano "pohorsko afero" so raziskovali že med vojno, s preiskavo nadaljevali po vojni, razvozlali so jo le napol, pa še takšne - polovične - rezultate so pred javnostjo skrivali; nobenega izmed udeležencev pa niso poklicali na kazensko odgovornost (med vojno so se morali nekateri funkcionarji zaradi nje zagovarjati, vendar so dobili le partijske kazni, nekateri so bili premeščeni na druge funkcije na drugih območjih, nekateri celo degradirani). Vzrok za to je v povojnem političnem sistemu in v visokih funkcijah, ki so jih nekateri izmed njih dobili zlasti v represivnem aparatu; tistem torej, ki bi jih moral preganjati. Vodstveni organi osvobodilnega gibanja so (tudi pri nas) deloma reagirali na neprimerno ravnanje svojih pripadnikov samo v primeru, če se je pokazalo, da bi lahko tako ravnanje povzročilo ali je celo že povzročilo "politično škodo", torej zgražanje ljudi ter njihovo odtegnitev od osvobodilnega gibanja. V primeru pa, ko je šlo vsaj za utemeljen sum o krivdi, usmrtitvam niso oporekali niti se niso spuščali v postopke z osumljenimi in usmrčenimi, čeprav so v svojih pravnih aktih in navodilih izrecno poudarjali pravičnost (v isti sapi pa tudi strogost) sojenja. Usmrtitve so kvečjemu šteli med svoje uspehe, tako kot boje in akcije. V dokumentih je navadno formulacija, da jih je "ljudstvo odobravalo", ali pa celo, da je zahtevalo odstranitev nevarnih oseb. Samo nekatere osebe, za katere se je pozneje izkazalo, da so bile neupravičeno usmrčene, so, če so bile same ali njihovi svojci pripadniki osvobodilnega gibanja, svojci nekaterih po vojni tudi na pomembnih položajih, rehabilitirali tako, da so jih napisali na spominske plošče ali spomenike padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja. Najbližnji svojci so za njimi dobivali skromne finančne podpore, tako kot svojci padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja. Tudi zaplembo premoženja, če ga je usmrčeni imel, je povojna oblast v takem primeru včasih opustila, vsem, ki jih je štela za krive, pa je avtomatično zaplenila premoženje. Če je usmrčeni zapustil mladoletne otroke, so zaplembene komisije lahko iz zaplembene mase izvzele delež, ki je bil potreben za njihovo preživljanje.[408]

Vsaj v primeru območja, ki ga obravnavamo, pa bi težko trdili, da je pri medvojnih usmrtitvah šlo za načrtno odstranjevanje potencialnih političnih nasprotnikov, ki bi lahko partijo ovirali na poti k oblasti. Morda je bil kak tak primer, vendar o množičnem tovrstnem pojavu ne moremo govoriti. Na to kaže že njihova socialna in izobrazbena struktura, saj je šlo predvsem za manj izobražene in revne ljudi, torej take, ki bi morali revolucijo, če bi se pri nas dogajala v čisti

408 Mikola, Zaplembe.

obliki, kvečjemu podpirati. Večinoma so bili Slovenci. Postavlja se vprašanje, zakaj so odstranjevali le "male ljudi", pomembne nacistične funkcionarje pa so puščali pri miru. Pomembni nacistični funkcionarji so bili navadno v mestih, dobro varovani in so se sami le redkokdaj podali na teren. Če bi usmrtili katerega izmed njih, je obstajala velika verjetnost, da bo okupator zanj ustrelil večje število talcev. Več bi jih usmrtili, večje število Slovencev bi padlo kot talcev; s tem bi tudi osvobodilno gibanje med ljudmi izgubljalo podporo. Bolj produktivno v smislu ohranjanja žive sile je bilo odstranjevati tiste, ki so delovali neposredno na terenu in so lahko s svojimi ovadbami prav tako ogrožali osvobodilno gibanje in njegove sodelavce. Z usmrtitvijo ene take osebe so prestrašili druge, okupator zanje navadno ni streljal talcev in tako je bil dosežen dvojni učinek, ker so tudi na ta način rušili nacistično oblast. Iz podobnega razloga so najbrž v nekaterih primerih izvajali usmrtitve na skrivaj, kajti če so kakšno osebo odpeljali, jo usmrtili in pokopali na skrivnem kraju, je še vedno obstajalo upanje, da je kje živa in okupator v takem primeru ni izvajal povračilnih ukrepov.

Verjetno so računali, da bodo pomembnejše osebe iz nacističnega oblastnega in političnega aparata polovili in jim sodili ob koncu vojne in po vojni, vendar, kot bomo videli v nadaljevanju, so se sodbi mnogi pravočasno izmaknili in spet so največjo ceno plačevali "mali ljudje".

Za objavo ilustracij uredništvo portala SIstory nima dovoljenja avtorja

ŽRTVE, KI SO DOMNEVNO UMRLE NASILNE SMRTI TAKOJ PO VOJNI

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH

Vprašanje virov: Naslov poglavja ni izbran naključno; beseda "domnevno" v naslovu ni naključna. Pri žrtvah, ki so preminile v povojnih množičnih izvensodnih pobojih ali v povojnih taboriščih z obtožbo, da so med vojno sodelovale z okupatorjem, je položaj, kar zadeva vedenje o njih, najbolj meglen. Ni ga namreč zgodovinarja, ki bi bil doslej našel kakršenkoli ukaz o izvedbi povojnih pobojev, seznam pobitih ali celo seznam izvajalcev, niti niso poboji omenjeni skoraj v nobenem drugem izmed številnih povojnih dokumentov. Domnevamo, da dokumentov o tem sploh ni bilo, sicer bi, če že ni ohranjen kakšen tovrstni ukaz ali seznam, bil vsaj med številnimi drugimi dokumenti iz tistega časa, ki so vendarle ohranjeni, vsaj med vrsticami kakšen tovrstni namig. Kar smo doslej našli dokumentov, ki kak primer po vojni preminule ali ubite osebe navajajo, so to večinoma viri druge roke - nastali dolgo po dogodkih, napisala jih je oseba, ki pri pobojih domnevno ni sodelovala, ampak je zanje le slišala (za razliko od medvojnega obdobja, ko imamo skoraj za vsakega usmrčenega vsaj omembo v kakšnem sočasnem dokumentu). Parlamentarna komisija, ki je bila ustanovljena z namenom, razložiti povojne poboje in ki jo je vodil dr. Jože Pučnik, ni mogla ugotoviti veliko konkretnega. In vendar so se poboji dogajali; o tem pričajo številna grobišča, ki jih odkrivajo v zadnjih letih. Številni posamezniki manjkajo in ob pomanjkanju dokumentov smo pogosto v dilemi, ali so bili usmrčeni, ali so emigrirali, ali pa so morda bili izgnani, kajti tudi izgoni, zlasti pripadnikov nemške narodnosti, so se kmalu po vojni množično (in prav tako tajno) dogajali. Dokumentov in natančnih seznamov torej ni, mnogi sorodniki preminulih ne živijo več ali pa tudi sami ne vedo več natančno, kaj se je z njihovim sorodnikom zgodilo (če so kdaj sploh vedeli; včasih vedo le, da je bil aretiran in da se odtlej ni več pojavljal), nekdanji sosedje večinoma vedo povedati le, da te in te osebe po letu 1945 "niso več videli", kar pa je premalo. Tisti, ki so bili takrat v takih strukturah, da bi lahko kaj vedeli (OZNA, KNOJ), o konkretnih dejstvih molčijo ali pa zase dokazujejo odsotnost, obenem pa z javnimi izjavami skušajo dajati vtis, kot da se poboji niso dogajali množično; kot da so številke, ki se v javnosti pojavljajo, zdaleč pretirane in kot da je šlo za povsem zakonite postopke proti resnično krivim osebam. Dokaz za slednje naj bi bilo tudi majhno število ohranjenih primerov, ko so določenim osebam vendarle sodili, ter številni zaprti pripadniki okupatorjevih oboroženih formacij, ki jih je amnestija 3. avgusta 1945 našla še žive in so se lahko vrnili na svoje domove. Tako se vseskozi vrtimo v začaranem krogu, soočeni z zelo težavno nalogo, sestaviti seznam preminulih oseb na osnovi zelo skopih, fragmentarnih podatkov.

Ker nimamo virov prve roke, se moramo pri tem opirati predvsem na vire druge roke. Prvi vir, na katerega smo pri raziskovanju naleteli, je bil dolgo časa edini vir; to je knjiga **Totengedenkbuch** der Deutsch - Untersteirer, s podnaslovom Namen der Toten der Kriegs- und Nachkriegsjahre 1941 - 1948, ki je izšla 1970 v Grazu, izdalo pa jo je združenje spodnještajerskih Nemcev. Vsebuje več kot 4500 imen in priimkov oseb domnevno nemške narodnosti s slovenske Štajerske in Koroške, ki naj bi preminile med drugo svetovno vojno in po njej; seveda je treba pripomniti, da so mnogi navedeni bili v resnici Slovenci, vendar jih avtorji štejejo za ljudi, ki so delali za nemške interese. Na manjšo zanesljivost knjige je že takoj po njenem izidu opozoril dr. Tone Ferenc.[409]

409 Tone Ferenc, Knjiga, ki nas je vznemirila, Naši razgledi št. 20, 12. 3. 1971; Večer, 12., 13., 16. in 17. 3. 1971.

Avtorji sami pa pravijo, da v knjigo vpisane osebe predstavljajo le približno polovico vseh dejansko preminulih. Vsebuje tudi 83 oseb z območja sedanje mestne občine Slovenj Gradec, ki naj bi bile usmrčene med vojno in po vojni, kar je po naših raziskavah res zdaleč premalo, kot je zdaleč premalo tudi navedenih oseb, ki so padle v nemški vojski ali vermanšaftu. Le za nekaj navedenih oseb se je izkazalo, da v resnici niso bile usmrčene, tu in tam je katera od usmrčenih oseb zapisana napačno, samo z domačim imenom. Za nekatere sicer usmrčene osebe se je izkazalo, da so v resnici umrle v drugačnih okoliščinah, kot je zapisano; tudi datum in leto usmrtitve sta včasih zapisana napačno. Knjiga tudi ne vsebuje podatkov o virih oz. o informatorjih; domnevamo, da temelji na izjavah slednjih, njena prednost pa je v tem, da je bila pisana že 25 let po vojni, ko je bilo živih še mnogo več ljudi, ki so ta čas doživeli, in so tudi njihovi spomini bili še mnogo bolj sveži. Vprašanje je le, ali so avtorji spričo takratnega političnega sistema lahko iskali informatorje tudi pri nas. Podatke o padlih mobilizirancih so očitno dobili le iz osmrtnic, objavljenih v medvojnem časopisju.

Drugi vir, ki se ga je poslužila že uvodoma omenjena občinska komisija, je bilo zbiranje **izjav,** zlasti sorodnikov preminulih. Na osnovi prej omenjene knjige in podatkov v njej so starejši člani komisije ugotovili sorodstvene povezave, nato pa pristopili k zbiranju izjav, ki so jih zapisali na posebne formularje. Vsega skupaj je komisija tako zbrala okrog 130 podpisanih izjav, večinoma sorodnikov, tako za usmrčene med vojno kot tudi po vojni. Težave so nastopile le pri tistih žrtvah, katerih sorodniki so bili prav tako usmrčeni ali izgnani in jih pri nas ni.

Tretji vir so **mrliške matične knjige.** Za čas po vojni vsebujejo podatke za posamezne osebe, ki so bile v povojnih letih proglašene za mrtve, tako da je to nedvoumen dokaz, da so umrle nenaravne smrti, okoliščine smrti pa niso zapisane.

Četrti vir so podatki iz **povojnih zaplembenih spisov.** Povojna oblast je namreč vsem med vojno in po vojni usmrčenim osebam (kot tudi izgnanim in tistim, ki so pobegnile same) zaplenila premoženje. Spisov je ohranjenih veliko na Okrožnem sodišču v Slovenj Gradcu, vendar le tu in tam kateri vsebuje tudi zaznamek o usodi določene osebe, zlasti tam, kjer je bila zaplemba sporna in so ji sorodniki oporekali. Pri nekaterih zadevah najdemo tudi sodbe sodišč, ki pa nam same zase ne povedo nič o smrti določene osebe, ampak le, česa so jo dolžili.

Peti vir so dokumenti **Krajevnih ljudskih odborov** in **Mestnega ljudskega odbora** Slovenj Gradec, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Maribor. Zlasti pri slednjem smo našli nekaj seznamov oseb, ki da so bile izgnane, v resnici pa se je za mnoge med njimi pokazalo, da so bile usmrčene; našli smo tudi sezname otrok preminulih po vojni, ki so jih dali rejniškim družinam ali pa na kak drug način poskrbeli zanje. V nekaterih primerih je bilo mogoče le med vrsticami sklepati, da je šlo za usmrtitev, terenske raziskave in poizvedovanja pa so to domnevo večinoma potrdila. V zvezi s temi seznami je treba posebej poudariti, da so bili narejeni že "post festum". Prvi seznam ima datum 4. marec 1946, drugi pa izvira iz julija ali avgusta, po vsej verjetnosti, glede na letnice in datume, ki jih vsebuje, tudi leta 1946. Narediti jih je moral Mestni ljudski odbor Slovenj Gradec, očitno na zahtevo Okrajnega ljudskega odbora. Zanesljiva sta v toliko, da vsebujeta natančen popis manjkajočih oseb; kaj se je z njimi v resnici zgodilo, pa civilna oblast ni mogla natančno vedeti in so pri navedbi njihove usode napake in nedoslednosti.

Šesti vir so dokumenti Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev **(KUZOP),** ki je bila ustanovljena na 1. zasedanju SNOS 19. februarja 1944 v Črnomlju. Zbirka je razdeljena na dva dela; njen prvi del je v centralnem Arhivu Republike Slovenije, drugi del

pa v njegovi II. dislocirani enoti (bivši arhiv Inštituta za novejšo zgodovino). Opisana so ravnanja določenih oseb med vojno, iz česar lahko sklepamo o vzrokih za njihovo usmrtitev po vojni.

Sedmi vir so dokumenti **povojnih vojaških sodišč,** shranjeni v Pokrajinskem arhivu v Mariboru. Za naše območje je bilo pristojno vojaško sodišče pri 4. armadi, divizijsko sodišče v Mariboru, tudi s senatom v Celju. Našel sem precej zadev z našega območja, vendar niti enega primera, ko bi katera od oseb, ki jih imamo na seznamu usmrčenih, bila na katerem koli sodišču obsojena na smrt z ustrelitvijo. Nekatere osebe s seznama usmrčenih so bile obsojene na zaporne kazni, vendar so bile pozneje kljub temu usmrčene na izvensodni način ali pa so preminile med prestajanjem kazni; vsaj tako lahko sklepamo. Tudi na Okrožnem sodišču v Slovenj Gradcu imajo posebej shranjene kazenske zadeve s politično vsebino iz povojnega obdobja. Pregledal sem jih, vendar v njih nisem našel nič bistvenega, vsaj ne z vidika povojnih usmrtitev. Kazenske spise pa vsebuje tudi že omenjena zbirka povojnih zaplemb premoženja, ker so bile osnova za zaplembe tudi sodbe sodišč.

Osmi vir so zbirke **III. dislocirane enote Arhiva Republike Slovenije** (bivši arhiv Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije). Gre za več zbirk dokumentov, ki so zanimive za našo raziskavo. Prva zbirka se nanaša na delovanje VOS, VDV in OZNE med vojno. Druga je zbirka o delovanju gestapa, zlasti zapisniki o zaslišanjih zaprtih sodelavcev osvobodilnega gibanja, in pride v poštev zlasti za medvojno obdobje. Tretja je zbirka okrog dveh milijonov dokumentov na mikrofilmih, ki jih je arhiv SOVE oddal v navedeni arhiv, nanaša pa se to gradivo na delovanje OZNE oz. UDBE v letih 1945 - 1955. Gre za osebne dosjeje, največ o osebah, ki jih je OZNA oz. UDBA v teh letih nadzorovala, torej naj bi bile žive. V skladu z zakonom je mogoče to gradivo dobiti na vpogled deset let po smrti določene osebe. Glede na to, da so osebe, ki jih imamo na seznamu, domnevno umrle že pred 56 leti, mi je bilo omogočeno primerjati naš seznam z računalniškim seznamom zadev iz te zbirke. Razen za eno osebo ni podatkov za nobeno osebo s seznama (lahko sklepamo, da so res umrle takoj po vojni, sicer bi bile nadzorovane). Omogočeno pa mi je bilo pregledati tudi pet mikrofilmskih trakov gradiva, ki se ne nanaša neposredno na osebe, ampak na ozemlje Koroške v Republiki Sloveniji. Za našo temo pridejo iz tega gradiva v poštev zapisniki o zaslišanjih priprtih oseb s strani OZNE takoj po končani vojni (podobno kot pri zbirki "Kulturbund", ki jo obravnavam kot naslednjo; nekatera zaslišanja se podvajajo), pa tudi nekateri zelo nazorni opisi medvojnih dogodkov (ki jih je OZNA oz. njena naslednica UDBA pridobila na osnovi zasliševanj posameznikov, vendar ne toliko z namenom razčiščevati zgodovinske dogodke, ampak bolj z namenom zagotoviti obremenilni material za pridobivanje tajnih obveščevalcev, pri čemer so prav razni kritični dogodki iz vojnih časov ter osebe, ki so bile vanje vpletene, prišli zelo prav). Četrta zbirka ima naslov "Kulturbund" in se nanaša v glavnem na predvojne in medvojne člane Švabsko - nemške kulturne zveze ali Kulturbunda, torej na pripadnike nemške narodne manjšine pri nas, pa tudi na Slovence, ki so sodelovali z okupatorjem. Tako imamo za mnoge osebe z našega seznama zadeve ohranjene; vemo torej, da so bile takoj po vojni pripeljane na OZNO, zaslišane (imamo ohranjene kratke zapisnike o zaslišanjih, iz katerih sklepamo, da jih niti niso posebej mučili ali silili k priznanjem; povedati so morali samo svoje osebne podatke, tudi narodnost in barvo izkaznice, ki so jo posedovali med vojno, ter svojo dejavnost pred vojno in med njo). Nekateri s seznama sploh niso bili zaslišani ali pa so se njihove zadeve izgubile, na drugi strani pa so bili zaslišani

tudi taki, ki so bili pozneje izpuščeni in je to na koncu dokumenta tudi navedeno (več o tem pozneje). Nekateri so bili zaslišani samo v Slovenj Gradcu, nekateri v Slovenj Gradcu in Celju, nekateri samo v Celju ter bili predlagani javnemu tožilcu v nadaljnji postopek; tu pa se sled za njimi izgubi. Na dan pride spet pozneje pri redkih v obliki sodb, toda tudi obsodba na zaporno kazen še ni dokaz, da je določena oseba kazen tudi prestala in se po njej vrnila domov. Med dokumenti v tej zbirki najdemo tudi zaznamke policije, ki je morala v povojnih letih bdeti nad izgnanimi osebami, ki so se občasno vračale na obiske k sorodnikom. Ravno iz teh zaznamkov včasih dobimo podatek o kakšni usmrčeni osebi. Peta zbirka je personalna kartoteka, ki jo je že med vojno sestavljala OZNA, še prej pa njena predhodnica, VOS.

V nadaljevanju najdemo v tem arhivu še druge pomembne dokumente, ki pa usmrtitev ne pojasnjujejo v zadostni meri. Prvi tak dokument so dnevna poročila slovenske divizije KNOJ o dogajanju na posameznih delih Slovenije, tudi pri nas. Ravno od take enote, kot je bila divizija KNOJ, bi pričakovali tudi zaznamke o povojnih usmrtitvah, vendar jih ne najdemo. Le na nekaterih mestih lahko med vrsticami razberemo tudi njeno likvidatorsko vlogo. Drugi taki dokumenti so seznami zapornikov iz povojnih taborišč Teharje in Bresternica (ohranjen je tudi obsežen seznam zaprtih v Kočevju, vendar za nas ne pride v poštev). To pa so le seznami oseb, ki so bile obsojene na povojnih procesih in so prestajale kazen na osnovi sodb, ne pa seznami oseb, ki so bile usmrčene v teh taboriščih. Tudi z našega območja so na seznamu osebe, veliko tistih, ki so bile obsojene pred Sodišči narodne časti in so bile večinoma amnestirane. Med zaporniki so tudi nekatere osebe z našega območja, ki so bile obsojene pred vojaškimi sodišči, vendar jih imamo na seznamu preminulih po vojni (na posamezne primere bomo sproti opozarjali). Tretji pomemben dokument je tako imenovani "Debevčev seznam" izgnanih oseb, ki ga je leta 1951 sestavil major UDBE Franc Debevc. Seznam vsebuje okrog 6000 oseb, ki naj bi bile izgnane s Štajerske; narejen je gotovo na osnovi predhodnih seznamov, v njem so tudi napačne navedbe. Ob tem seznamu je še poseben seznam "Volksdeutscherjev", ki so bivali na območju okraja Slovenj Gradec. Razdeljen je na tri dele, in sicer na osebe, ki so pobegnile z nemško vojsko, osebe, ki so ilegalno pobegnile, in osebe, ki so bile prisilno izgnane. Kljub nekaj napakam (kot izgnana sta navedena tudi zakonca Karl in Ljudmila Goll in Angela Nemschitzky, kar pa ne drži) je treba reči, da so druge ugotovitve v njem pravilne; primerjava med seznamom usmrčenih v Totengedenkbuch in Debevčevim seznamom je za naše območje pokazala, da se oba seznama križata le v navedenih treh primerih. Vsekakor je OZNA oz. UDBA imela bolj natančne podatke o izgnanih osebah kot civilna oblast, saj je izgone izvajala ona, ne da bi civilno oblast o tem obveščala, zato je ta seznam bolj verodostojen.

Število doslej ugotovljenih primerov: 71

Obrazložitev števila in vprašanje zanesljivosti virov: Kot najbolj zanesljive štejemo tiste primere, kjer imamo poleg navedbe v knjigi Totengedenkbuch ali v kakem drugem viru tudi podpisano izjavo sorodnika, da je navedena oseba zanesljivo preminila nasilne smrti, kar je zbrala že omenjena Komisija. Takih primerov imamo 55. Nekaj primerov med njimi odpade samo na podpisano izjavo sorodnika. V dveh primerih med navedenimi gre za podpisano izjavo znanca, ki jo je potrdil tudi naknadno odkrit sorodnik. Za nadaljnjih pet oseb imamo namige o nasilni smrti v dokumentih, od teh gre pri enem za navedbo, ki ni povsem zanesljiva (navedeno je, da je bila omenjena oseba 1945 aretirana "od naših oblasti", 1948 pa še neznanega bivališča, družina pa je živela v Slovenj Gradcu; če toliko let po aretaciji ni bilo nobenega glasu njej, je zelo

verjetno, da je bila mrtva), v enem primeru je smrt potrdil naknadno odkrit sorodnik, v enem pa znanec. Pri primerih, ki so navedeni v Totengedenkbuch, nisem upošteval tistih, za katere smo že v teku delovanja Komisije ugotovili, da niso umrli nasilne smrti, in tistih, za katere sem naknadno zaznal kakršen koli dvom o tem. Ostalo mi je še11 primerov, ki so navedeni samo v Totengedenkbuch in ki sem jih upošteval pri sestavljanju svojega seznama. Od teh najdemo v dveh primerih tudi v dokumentih namige o njihovi nasilni smrti, v dveh primerih so nasilno smrt potrdili tudi naknadno odkriti sorodniki. Nadaljnih sedem tovrstnih primerov pa sem vključil v seznam iz naslednjih razlogov:

1. Na Debevčevem seznamu izgnanih oseb jih ni.
2. Na omenjenih mikrofilmskih dosjejih UDBE (opazovane osebe) jih ni.
3. V mrliških matičnih knjigah za povojna leta jih večinoma ni ali pa so zapisane kot proglašene za mrtve.
4. Območno združenje ZB Slovenj Gradec se v gradivu, ki ga je zbralo od svojih osnovnih organizacij, o teh osebah večinoma ni izjasnilo.
5. Za tri ženske osebe imamo sodbe sodišč, na osnovi katerih so bile obsojene na zaporne kazni, bile pa so vse tri nemške narodnosti. Najdemo jih nato na seznamu zapornikov v taborišču Bresternica, vendar so vse druge rubrike v knjigi prazne, na koncu rubrik pa je pri vseh narejen minus. Glede na vse zgoraj zapisane ugotovitve sklepamo, da taborišča niso preživele (za eno med njimi imamo podpisano izjavo, o njej tudi ZB pravi, da naj bi bila "likvidirana", na osnovi tega za ostali dve ob enakih drugih postavkah sklepamo, da sta bili prav tako usmrčeni).
6. Za mnoge primere, tako tiste, za katere imamo podpisano izjavo sorodnika kot tudi za tiste, za katere te izjave nimamo, pa so mi domnevno o njihovi nasilni smrti potrdili znani in ugledni informatorji - starejši občani mestne občine Slovenj Gradec pa tudi osebe iz drugih predelov Slovenije, ki izvirajo od tod in poznajo dogajanje v tem času.[410]

Spol: Med 71 osebami je kar **32 žensk** ali 47 odstotkov vseh žrtev te skupine.
Povprečna starost: Povprečna starost vseh je bila okrog 46 let. Najstarejša oseba je imela v letu aretacije in domnevne smrti 75 let, sicer pa so bile še štiri osebe, ki so imele 70 ali več let. Najmlajša oseba je imela 15 let. Gre torej večinoma za starejše ljudi, ki so se težje umaknili na varno.
Kraj rojstva: 25 oseb se je rodilo zunaj območja, ki ga obravnavamo, za štiri osebe pa kraja rojstva ne vemo. Tudi tu velja ugotovitev, ki smo jo podali že pri prejšnjih skupinah žrtev.
Kraj stalnega bivališča: Štiri osebe niso imele zadnjega bivališča pred aretacijo v Slovenj Gradcu; od teh sta dve osebi, kot vse kaže, ob koncu vojne emigrirali, sicer pa sta bili doma na našem območju. Ena oseba je bila po službeni dolžnosti v Otiškem Vrhu. Tri osebe (družina

410 Preobširno bi bilo navajati, kako so bile osebe vključene v seznam in z njega spet izločene, dokler ni bil dokončno oblikovan. S seznama sem na primer izločil **ing. Ernsta Puschmanna,** ki je vpisan v knjigo Totengedenkbuch kot Slovenjgradčan, preminil naj bi julija 1945 v Strnišču, vendar ga nobeden izmed starejših Slovenjgradčanov ne pozna. **Ano Bernardi** sem črtal, ker sem jo našel na prepisu iz knjige izpuščenih oseb iz zapora Slovenj Gradec 1945, kjer je vpisana med 61 izpuščenimi osebami, in sicer 22. 9. 1945 ob 15. uri (prepis je v Koroškem pokrajinskem muzeju, original pa neznano kje). Smrt mnogih oseb iz seznama je potrjena tudi na pisnem komentarju Antona Britovška h knjigi Totengedenkbuch, 1971 (KPM, nemško gradivo, fasc. 25/VIII).

lekarnarja Vaupota) pa so bili Slovenjgradčani, vendar so pred vojno dobili koncesijo za opravljanje lekarniške službe v Mariboru in so sicer živeli tam, vendar z rodbinskimi vezmi še vedno vezani na Slovenj Gradec in jih tudi povojni dokumenti MLO Slovenj Gradec štejejo za Slovenjgradčane. Franca Vaupota, njegovo ženo Albino in hčer Albino je ob koncu vojne tudi aretirala in zaslišala slovenjgraška OZNA. Ne glede na navedene posebne primere lahko rečemo, da velika večina žrtev izvira iz Slovenj Gradca in okolice, skratka, z območja današnje mestne občine Slovenj Gradec, od teh 45 ali 61 odstotkov prav iz Slovenj Gradca.

Narodnost: Nekaj žrtev se je v povojnih zaslišanjih opredelilo za osebe nemške narodnosti (nihče se ni opredelil za Avstrijca), redki so se, čeprav je očitno, da gre za osebe nemške narodnosti, pri zaslišanjih opredelili kot Slovenci; tu in tam je katera izmed oseb slovenske narodnosti živela v mešanem zakonu z osebo nemške narodnosti. Na osnovi njihovih opredelitev pri zaslišanjih in na osnovi drugih virov lahko sklepamo, da je v tej skupini žrtev šlo **v približno 60 odstotkih za osebe nemške narodnosti, v 40 odstotkih pa za Slovence.**

Poklic: Poklicna struktura je pri tej skupini žrtev ugodnejša kot pri vseh ostalih. Tako imamo samo dve žrtvi z visoko izobrazbo, za pet oseb ni podatka o poklicu. Zastopane so torej vse poklicne in izobrazbene kategorije, vendar v drugačnem razmerju in v korist bolj kvalificiranih; skratka, glede na to, da je bil največji odstotek žrtev meščanske provenience, je tudi njihova poklicna struktura temu primerna, torej bolj obrtniška.

Podskupine: To skupino žrtev bi težko razdelili na podskupine. Razen enega samega domobranca imamo v glavnem člane predvojne Švabsko-nemške kulturne zveze in posameznike, ki tej organizaciji domnevno niso pripadali.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Umrl, pogrešan, odpeljan, zadnjič viden, zaslišan
Ajtnik Viktor	1905	Slovenj Gradec	1945
Apat Anton	1897	Stari trg	7.7.1945
Borovnik Franc	1897	Stari trg	1945
Cesar Filip	29.4.1894	Slovenj Gradec	1.7.1945 (MMK)
Černjak Alojz	21.5.1909	Pameče	1.7.1945 (zaslišan)
Debelak Greta	9.6.1907	Slovenj Gradec	1945
Eichholzer Ernst	21.12.1902	Slovenj Gradec	31.5.1945 (zaslišan)
Eichholzer Josef	15.3.1881	Slovenj Gradec	maj 1945
Eichholzer Karolina	20.10.1881	Slovenj Gradec	maj 1945
Eichholzer Wilhemina	16.6.1906	Slovenj Gradec	31.5.1945 (zaslišana)
Ferk Margareta	9.6.1916	Slovenj Gradec	1945
Ferk Friderik	11.7.1879	Slovenj Gradec	maj 1945 ; v roj. listu ime Miroslav
Ferk Verona	1925	Pameče	2.6.1945 (zaslišana)
Fišer Ljudmila	17.10.1923	Slovenj Gradec	junij 1945
Fišer Rozalija	5.8.1921	Stari trg	24.5.1945 (zaslišana)
Forneci	/	Slovenj Gradec	1948
Garbus Friderik	14.2.1914	Šmartno	1945

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Umrl, pogrešan, odpeljan, zadnjič viden, zaslišan
Goll Karl	28.10.1896	Slovenj Gradec	30.5.1945 (zaslišan)
Goll Ljudmila	27.8.1903	Slovenj Gradec	30.5.1945 (zaslišana)
Grajner Slavko	1905	Vrhe	1945
Grajner Jože	1904	Vrhe	1945
Gros Kristina	14.12.1918	Slovenj Gradec	1945
Günter Frančiška	1.12.1910	Slovenj Gradec	junija 1945
Habermann Ivana	12.9.1922	Slovenj Gradec	1945
Habermann Ivana	17.5.1894	Slovenj Gradec	27.6.1945 (zaslišana)
Habermann Rajmund	6.8.1916	Otiški Vrh	25.5.1945 (zaslišan)
Habermann Romana	24.1.1924	Slovenj Gradec	23.6.1945 (zaslišana)
Hernaus Josef	27.8.1874	Slovenj Gradec	31.7.1948 (umrl)
Hernaus Germana	27.8.1905	Slovenj Gradec	11.7.1945 (obsojena)
Hrastnik Franc	1.9.1900	Raduše	11.5.1945
Kac Martin	11.11.1888	Šmartno	3.8.1945
Karbeutz Pauline	26.6.1870	Slovenj Gradec	1945
Katzijaner Julius	25.4.1910	Slovenj Gradec	7.7.1945
Kert Alojz	12.7.1900	Slovenj Gradec	junij 1945
Knez Franc	1909	Stari trg	1945
Kolar Ana	27.6.1924	Pameče	4.7.1945 (zaslišana)
Kosiker Josef	16.12.1908	Stari trg	1945
Kranjc Marija	17.6.1899	Pameče	20.5.1945
Kraus Johann	12.3.1873	Legen	18.10.1945
Kuhar Marija	9.9.1873	Slovenj Gradec	1945
Lipovnik Vincec	4.4.1876	Slovenj Gradec	1945
Nemschitzky Jan	23.7.1897	Slovenj Gradec	junij 1945
Nemschitzky Angela	20.3.1905	Slovenj Gradec	28.2.1946 (še prestaja kazen)
Pajer Franc	2.8.1903	Slovenj Gradec	1945
Petek Milan	/	Slovenj Gradec	1945
Pollak Marija	1890	Slovenj Gradec	1945
Pelzgütter Marija	1897	Troblje	1945
Popič Marija	8.4.1925	Pameče	20.5.1945
Popič Rozalija	10.8.1899	Pameče	20.5.1945
Pratneker Angela	24.4.1884	Slovenj Gradec	28.6.1945 (zaslišana)
Prednik Ivan	12.5.1899	Podgorje	maj 1945
Pruš Hans	27.6.1911	Slovenj Gradec	okrog 15.5.1945
Schell Agathe	15.2.1885	Stari trg	16.7.1945 (obsojena)
Schuller Hans	18.8.1870	Slovenj Gradec	/

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Umrl, pogrešan, odpeljan, zadnjič viden, zaslišan
Schuller Franz	2.4.1876	Slovenj Gradec	/
Schüster Frančiška	29.3.1902	Slovenj Gradec	1945
Siegl Rudolf	24.7.1884	Slovenj Gradec	/
Souvan Ignac	20.10.1875	Slovenj Gradec	2.7.1945 (zaslišan)
Souvan Thelka	23.9.1902	Slovenj Gradec	/
Šmon Anton	24.7.1903	Slovenj Gradec	1945i
Štumpfl Franc	29.1.1896	Stari trg	1.6.1945 (zaslišan)
Tonjutti Jožefa	1900	Slovenj Gradec	1945
Unger Johanna	13.6.1894	Slovenj Gradec	4.7.1945 (zaslišana)
Unterberger Elizabeth	1905	Slovenj Gradec	junij 1945
Vaupot Inga	1930	Maribor	1945
Vaupot Franc	29.1.1892	Maribor	13.11.1945 (obsojen)
Vaupot Albina	1901	Maribor	1945
Vrhnjak Vinko	19.12.1900	Pameče	20.5.1945
Wirant Anton	18.10.1878	Slovenj Gradec	1945
Wresounig Roman	13.7.1882	Slovenj Gradec	26.6.1945 (zaslišan)
Zdrčnik Jože	19.3.1890	Gmajna	1945

ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI

Viktor Ajtnik, po domače Uršič iz Pameč, sicer pa je živel v Slovenj Gradcu, naj bi bil takoj po vojni zaprt v zaporih v Slovenj Gradcu, nato pa naj bi več jetnikov z dvema tovornjakoma zvezanih odpeljali neznano kam. Pozneje so zaprli tudi njegovo ženo in hčer, ki sta preživeli nekajmesečni zapor, žena na Teharjah, hči pa v celjskih sodnih zaporih ("Stari pisker").[411]

Anton Apat, po domače Gostenčnik, kmet iz Starega trga, je bil že v predvojni Jugoslaviji znan kot javni delavec na področju zadružništva in hranilništva. Ob prihodu nemškega okupatorja je bil postavljen za upravnika zaplenjenega cerkvenega posestva Stari trg in še drugih zaplenjenih posestev. V vprašalni poli, ki jo je moral, tako kot drugi upravniki, tudi on izpolniti, je zapisal, da je po narodnosti "Volksdeutscher" in da se je vedno čutil Nemca, enako tudi njegova žena.[412] Bil je član sveta nemške občine Slovenj Gradec, kjer je opravljal funkcijo pomočnika referenta za kmetijstvo. Njegov sin je bil partizan in ga je oče kot ranjenca dolgo skrival in zdravil doma. Kljub temu sta v začetku julija 1945 prišla s kolesljem ponj dva bivša partizana - domačina ter

411 KPM, Komisija, popisni list za Viktorja Ajtnika, podatke je dal njegov sin Viktor Ajtnik, 19. 3. 1996. Po zatrjevanju ZB naj bi bilo zanj obremenjujoče, da naj bi bil navdušen pripadnik vermanšafta in naj bi dobil visoko nemško odlikovanje. Glede odlikovanja nisem zasledil v Befehlsblatt der StHb nič, čeprav sem pregledal vse številke in v vsaki so objavljeni odlikovanci, tako nemške vojske kot tudi vermanšafta.

412 KPM, nemško gradivo, fasc. 22, vprašalne pole za upravnike, zadeva št. 14, Anton Apat.

ga odpeljala s seboj. Že naslednji dan je bila organizirana široka akcija za njegovo izpustitev, vendar brez uspeha; ni se vrnil, zato so pozneje sklepali, da naj bi bil usmrčen že na dan aretacije.[413] Ali je to res ali ne, ne vemo, vendar ga je 5. julija 1945 zaslišala OZNA v Slovenj Gradcu; torej ga omenjena dva nista ubila sama, kot so pozneje domnevali. V zapisniku je posebej zanimiva njegova izjava, da je sprejel funkcijo od Nemcev zato, ker naj bi bil Alojzij Kuhar, pred vojno eden vidnih ljudi v SLS, po londonskem radiu dal navodila, naj se vsi zavedni Slovenci vrinejo v nemške organizacije, "ker vas bomo še rabili".[414]

Franc Borovnik, po domače Rupreht, kmet iz Starega trga, je med vojno ovajal partizane nemškim oblastem. Tako sta prišla januarja 1944 k njemu partizan Tone Okrogar -Nestl, ki je bil hudo ranjen v boju Zidanškove brigade pri Smagejevi domačiji nad Mislinjo, in partizanka, po rodu Ukrajinka, Sofija Klimenko - Sonja, ki ga je spremljala. Rupreht jima je dal hrano, nato pa se skrivaj oddaljil od domačije in pripeljal orožnike, pred katerimi sta se imenovana komaj rešila z begom v bližnji gozd.[415] Gotovo zato so mu partizani februarja 1944 požgali domačijo in je družina odtlej živela v mestu ter hodila čez dan obdelovat polje.[416] Aktivisti okraja Slovenj Gradec so ga že poleti 1944 iskali z namenom, da bi ga usmrtili, vendar ga niso našli doma.[417] Ob koncu vojne je bil odpeljan v taborišče Teharje, kjer je preminil.[418] Tudi zanj nismo našli nobenega zapisnika o zaslišanju niti sodbe.

Filip Cesar je stanoval z družino v Slovenj Gradcu, delal pa kot kosni kovač v Köllnerjevi Tovarni kos. Takoj po okupaciji je kazal svojo privrženost nemštvu z nošenjem nemške obleke.[419] Sumili so ga, da tako kot nekateri drugi delavci in uslužbenci (Lužnik, Tonjuti) tesno sodeluje z lastnikom tovarne in vodjo krajevne skupine Štajerske domovinske zveze Hansom Köllnerjem. Tako je oktobra 1944 skupina aktivistov slovenjgraškega okraja čakala v zasedi v koruznem polju pri gostilni Murko Jakoba Tonjutija, da bi ga prijeli, po cesti pa se je s kolesom pripeljal Filip Cesar, zato so prijeli njega, ga odpeljali k Jamnikovi domačiji na Gradišču in ga izročili okrožnemu pooblaščencu OZNE, ki se je ravno tam zadrževal s svojo skupino. Po zaslišanju so ga zaradi pomanjkanja dokazov izpustili.[420] Na seznamu oseb z njihovimi karakteristikami, ki ga je OZNA sestavila 6. oz. 9. februarja 1945, je zapisano, da je zelo vnet, da hodi pogosto na orožniško postajo in na gestapo, da je pripeljal policijo na Sv. Ano, kjer je padlo več partizanov (gotovo je mišljen spopad pri Jesenku 4. 4. 1944) in da je bil zaradi njega izgnan Jože Petrič.[421]

---

413 KPM, Komisija, popisni list za Antona Apata, podatke je dal njegov sin Jože Apat, 10. 4. 1996; KPM, OZZBSG, kjer na enem mestu piše, da je ovajal svoje sosede nemškim oblastem, na drugem pa, da je podpiral partizane in da je bil usmrčen najbrž zaradi osebnega maščevanja. Ivan Lakovšek - Rok piše v svojem spominskem zapisu (KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/107): "Lobe (krajevni kmečki vodja za Slovenj Gradec), je imel sodelavca Apata iz Starega trga in Krumpastega Bertla".

414 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Antona Apata, Slovenj Gradec, 5. 7. 1945.

415 KPM, partizansko gradivo, fasc.12/59, nepodpisan, vendar z roko napisan zapis z naslovom Izdajstvo pri Ruprehtu, kjer je na koncu zapisano tudi, da je po vojni prejel zasluženo plačilo; KPM, partizansko gradivo, fasc. 12/63, spominski zapis Ivana Lakovška - Roka; pismo Sofije Klimenko - Sonje, Yevpatorija, Krim, Ukrajina, 1. 12. 1999, pri avtorju .

416 Izjava P. S. in M. B. avtorju.

417 KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/107, spominski zapis Ivana Lakovška - Roka.

418 KPM, Komisija, popisni list za Franca Borovnika, podatke je dal njegov sin Milan Borovnik, 11. 2. 1996; KPM, gradivo ZB Slovenj Gradec; PAM, KLO Stari trg, fasc. 1, zvezek, ki se nanaša na socialno skrbstvo pri KLO, seznam sirot, 1948, kjer piše, da je žena mala posestnica, da je pri hiši več otrok, da pa podpore zanje ne dobiva, "ker je njen mož bil od naše oblasti interniran". Po drugi, manj verjetni verziji, ga je ubil ob koncu vojne partizan - domačin.

419 Izjava F. M. avtorju.

420 ARS III, UDVSG, kolut št. 3, zapisnik o zaslišanju Filipa Cesarja, 4. 10. 1944; KPM, spominski zapisi Jelke Polenik.

421 ARS III, OZNA, okrožje Dravograd, V. sekciji za oblast Štajerske in Koroške, 6. in 9. 2. 1945, Seznam narodnih izdajalcev in zagrizenih hitlerjancev, z njihovimi karakteristikami (odslej: ARS III, OZNA, Dravograd, Seznam).

Ob koncu vojne so ga na domu aretirali pripadniku OZNE in ga odpeljali v zapore v mestni hiši na Glavnem trgu. Po 14 dneh so njega ter Vinka Vrhnjaka in Viktorja Ajtnika naložili na tovornjak in jih odpeljali neznano kam, verjetno v Teharje, od koder se niso več vrnili.[422]

Alojza Černjaka je OZNA zaslišala 1. julija 1945 v Slovenj Gradcu; dolžili so ga, da je bil gestapovski agent in da je sodeloval z Avgustom Strmčnikom, po domače Avsom (krajevni kmečki vodja v Šmartnem, zaprt v Teharjah, vendar po 3. avgustu 1945 amnestiran). Seveda je imenovani vse obtožbe zanikal in trdil, da je celo sodeloval z Albertom Puncerjem.[423] Vse to mu ni nič pomagalo; ubit je bil na neznanem kraju.[424]

Greta Debelak, po poklicu modistinja, je bila med vojno zaposlena na delovnem uradu (Arbeitsamt) v Slovenj Gradcu. OZNA jo je že med vojno zelo slabo okarakterizirala.[425] Po vojni je bila odpeljana in ubita na neznanem kraju.[426]

Od **Eicholzerjeve** družine gostilničarjev in posestnikov so bili odpeljani in so preminuli starši in stari starši, skupaj štiri osebe: **Josef, Ernst, Karolina** in **Wilhemina.** Bili so trdna nemška družina, česar v povojnem zaslišanju pred OZNO niti niso tajili. Vsi so bili pred vojno člani Kulturbunda, oče Josef od ustanovitve, kmalu po prihodu okupatorja pa je postal celo član nacistične stranke in bil član komisije za izgon Slovencev ter tudi sodelavec gestapa. Sin Ernst, poročen s trdno Nemko, ki naj bi se ob izgonu slovenskih družin javno zelo slabo izražala o njih, pa je bil že pred vojno zaupnik GGLA.[427] Očeta so usmrtili domnevno v Žančanih. Ohranjena je samo prva stran njegovega akta z osebnimi podatki, iz česar lahko sklepamo, da ga je imela OZNA v obdelavi. Karolina je bila iz Slovenj Gradca, kjer jo je OZNA zaprla in zaslišala, domnevno odpeljana v Teharje in je tam preminila, prav tako tudi Ernst in Wilhemina. Zapustila sta hčerko, staro deset let, in sina, starega osem let, ki ju je povojna oblast dala v rejništvo k njihovi predvojni služkinji v okolico Ptuja.[428]

Veroniko Ferk, kmečko hčer, po domače Rihtarčevo iz Pameč, so obtoževali, da je imela ljubezensko razmerje z nekim gestapovcem in da se je družila z gestapovci ter izdajala partizane, med drugim tudi Henrika Tretjaka - Hajno. Druženje z gestapovci, med njimi je bil tudi njen bratranec, in ljubezensko razmerje z enim izmed njih je na povojnem zaslišanju delno priznavala, izdajstev pa ne.[429] Preminila je gotovo v Teharjah. Skupaj z njo sta bila zaprta tudi oče Jakob in mati Pavla (brata Štefana so že prej ustrelili partizani), vendar sta bila oba izpuščena, mati po treh, oče pa po devetih mesecih. Družino so že med vojno partizani sumili sodelovanja z okupatorjem, vendar ji kaj konkretnega niso mogli dokazati. Po izpustitvi si je oče

---

422 KPM, Komisija, popisni list za Filipa Cesarja, podatke je dal njegov sin Ivan Cesar, 11. 3. 1996; Totengedenkbuch.

423 ARS III, Kulturbund, zapisnik o zaslišanju Alojza Černjaka.

424 KPM, Komisija, popisni list za Alojza Černjaka, podatke je dala njegova sestra Ivanka Potočnik, 12. 1. 1996; Totengedenkbuch.

425 ARS III, OZNA, Dravograd, Seznam.

426 KPM, Komisija, popisni list za Greto Debelak, podatke je dal Miro Pruš.

427 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Karoline Einholzer z obtožnico, Slovenj Gradec, 21. 6. 1945 (na koncu razmeroma dolgega zapisnika je zasliševalec pripisal, da jo je treba kot staro "hitlerjanko" najstrožje kaznovati, kakor tudi njeno družino); ARS III, Kulturbund, OZNA za Slovenijo Oddelek za okrožje Celje, zapisniki o zaslišanju Wilhemine in Ernsta Einholzerja, Slovenj Gradec, 25. 5., in Celje, 31. 5. 1945; ARS, KUZOP, seznam zaupnikov Pokrajinskega mejnodeželnega urada.

428 KPM, Komisija, popisni listi za Ernsta, Wilhemino, Karolino in Josefa Einholzerja, podatke je dala hči oz. vnukinja Erika Frelih, Maribor, 18. 1. 1996; PAM, MLO, Slovenj Gradec, dopis MLO Slovenj Gradec Okrajnemu sodišču na Prevaljah, 15. 12. 1946; Totengedenkbuch.

429 ARS III, Kulturbund, OZNA za Slovenijo, Oddelek za okrožje Celje, zapisnik o zaslišanju Veronike Ferk, 2. 6. 945 (zaslišana je bila samo v Slovenj Gradcu).

Jakob dolga leta po vojni obupno prizadeval, da bi mu zaplenjeno kmetijo, na kateri je smel ostati kot najemnik (mati se je odselila), vrnili, vendar ni uspel, čeprav je imel potrdilo, da je bil brez kazni izpuščen iz taborišča.[430]

Iz Slovenj Gradca pa sta preminila oče **Friderik** in hči **Margareta Ferk.** Širša Ferkova družina je bila premožna obrtniška družina, imela je hišo in krojaško delavnico s tremi pomočniki v Cankarjevi ulici. Friderik je bil upokojeni pismonoša. Takoj po vojni ga je OZNA zaprla v zapore v mestni hiši na Glavnem trgu; njegova hči Margareta mu je, ker je bil sladkorni bolnik, nosila v zapor dietno hrano. Naenkrat sta oba izginila in za njiju niso nikoli več slišali. Tudi ostale družinske člane so aretirali in jih zaprli v Teharjah, vendar so jih čez nekaj časa izpustili.[431] Ohranjen je zapisnik o zaslišanju Friderika in njegove žene Marije in sodba Marije Ferk pred Okrožnim sodiščem Celje. Iz teh dokumentov izhaja, da so bili Ferkovi nemško usmerjena družina, od ustanovitve člani Kulturbunda ter navdušeni za Hitlerja.[432]

Neznano kdaj in kje, vendar domnevno maja 1945 in domnevno pod Gradom v Starem trgu sta bili ubiti tudi sestri **Milka** in **Rozalija Fišer** iz Slovenj Gradca, ki sta sicer izvirali iz številne Fišerjeve družine v Starem trgu. Bili sta samski, privlačni dekleti. Milka je bila uslužbenka in je 17. 2. 1944 rodila sina z nekim nemškim oficirjem, kar ji je najbrž povojna oblast zamerila, zato jo je OZNA takoj po vojni zaprla, najprej v župnišču v Starem trgu, nato pa jo je premestila v zapore v mestni hiši v Slovenj Gradcu. Sestra Rozalija, po poklicu frizerka, ji je nosila hrano v zapor, nekega dne pa tudi nje ni bilo več nazaj. Milkinega sina Stanislava je prevzela teta Avgusta Spevan, ki je živela v Zagrebu, in po njej je prevzel priimek.[433] Ohranjen je samo zapisnik o zaslišanju Rozalije; zaslišana je bila samo v Slovenj Gradcu, 24. maja 1945, iz česar sklepamo, da je bila usmrčena v okolici Slovenj Gradca, pod Gradom (najbrž gre za manjše grobišče nad tedanjo vojašnico) ali pa v Žančanih. Iz zapisnika, zlasti iz obtožbe, izhaja, da je bila zelo sovražna do partizanov in da je to svoje razpoloženje večkrat tudi javno kazala. Sicer pa se je priznavala za Slovenko in je imela v času okupacije zeleno izkaznico Štajerske domovinske zveze. Povedala je, da so jo partizani iskali na domu; priznala je, da se je vedno družila z Nemci, ni pa tega počela iz kakih političnih razlogov.[434]

Za **Fornecija** iz Slovenj Gradca ne vemo imena; tudi nimamo nobenih drugih podatkov kot te, da ga je OZNA 1945 aretirala in da je bil 1948 še neznanega bivališča, iz česar sklepamo, da je

---

430 ARS III, Kulturbund, OZNA za okrožje Celje, zapisnik o zaslišanju Jakoba Ferka, Slovenj Gradec, in kazenska prijava javnemu tožilcu, Celje, 18. 7. 1945; ARS III, Kulturbund, dopis postaje LM Slovenj Gradec Okrajnemu ljudskemu odboru, Maribor, Tajništvu za notranje zadeve o zadevi Jakoba Ferka, 26. 5. 1962; KPM, Komisija, popisni list za Veroniko Ferk, podatke je dal njen brat Peter Ferk, Ravne, 10. 1. 1996; OSSG, Zaplembe, zadeva Jakoba Ferka (tudi potrdilo o izpustitvi iz taborišča brez kazni); KPM, spominski zapisi Jelke Polenik.

431 KPM, Komisija, popisna lista za Friderika in Margareto Ferk, podatke je dal nečak oz. vnuk Alojz Roter, Prevalje, 19. 1. 1996; Totengedenkbuch.

432 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Friderika Ferka z obtožnico, Slovenj Gradec, 29. 5. 1945; ARS III, Kulturbund, OZNA za okrožje Celje, kazenska prijava zoper Marijo Ferk in zapisnik o njenem zaslišanju, s pripombo, da je bila aretirana 1. 7. 1945 in izpuščena 21. 9. 1945 z namenom, da se brani na svobodi pred sodiščem (pravi, da ima moža, ki je bil tudi zaprt, vendar zanj ne ve, kje je, in dve hčerki, ki sta bili zaprti, vendar sta že izpuščeni) in sodba Okrožnega sodišča Celje, po kateri je bila obsojena na šest mesecev zapora in na zaplembo imetja; v zapor se ji šteje pripor od 1. 7. do 22. 9. 1945. Pritožbo javnega tožilca je Vrhovno sodišče 14. 5. 1946 zavrnilo.

433 KPM, Komisija, popisna lista za Milko in Rozalijo Fišer, podatke dala njuna nečakinja Vera Naglič, Pameče, 18. 3. 1996; Totengedenkbuch.

434 ARS III, Kulturbund, OZNA za okrožje Celje, zapisnik o zaslišanju, 24. 5. 1945.

preminil v katerem od povojnih zaporov ali taborišč.[435]

Friderik Garbus je kot partizan izkoristil priložnost, ko je šel v partuljo, in pobegnil iz Šercerjeve brigade, se javil na gestapu v Slovenj Gradcu in nato pripeljal orožnike in gestapovce, da so ujeli še njegova soborca. Nato je deloval kot gestapovski izvidnik v Slovenj Gradcu. Izdal je več bunkerjev, za katere je vedel, v hajki na Golavabuko 28. februarja 1945 pa je streljal na obveščevalca Ivana Mrzela - Mija.[436] Vodil je nemške policiste po zgornjem Legnu, da bi odkrili Paučkove partizanske bolnišnice. Gotovo ni mogel vedeti njihove natančne lokacije, ampak samo približno, ker so bile odlično zamaskirane. Člani osebja bolnišnic so tudi zagrozili njegovi družini, da se bodo maščevali nad njo, če bo bolnišnice izdal. Tako do odkritja ni prišlo.[437] Po vojni je bil odpeljan in ubit na neugotovljenem kraju.[438] Domnevamo, da na Teharjah, ker je bil tudi njegov oče zaprt in zaslišan tam. Na zaslišanju je oče priznal, da je bil navdušen za okupatorja, da je prijavljal partizane in da sta bila njegova sinova Jože in Friderik sprva oba partizana, a sta od tam dezertirala in se javila gestapu, ostala v gestapovski službi in zasledovala partizane. Iz obtožnice je mogoče razbrati tudi, da sta bila oba sinova zaprta v Teharjah in da je sin Jože iz taborišča pobegnil skupaj s Francem Blazinškom.[439]

Zelo znani povojni žrtvi sta **Karl** in **Ljudmila Goll,** lastnika hotela v Slovenj Gradcu. Karl Goll je bil brat znanega nemškega pesnika Ernsta Golla iz Slovenj Gradca, Ljudmila pa je bila iz nemške družine Hedl iz Spodnje Vižinge. Takoj po koncu vojne so Karla Golla poklicali v vojašnico v Slovenj Gradec, od koder so ga pripeljali še enkrat domov, da je pokazal oblasti (najbrž zaplembeni komisiji) premoženje in morebitne skrite zaloge. Konec maja so odpeljali še njegovo ženo Ljudmilo. Sorodniki domnevajo, da sta bila ubita v Žančanih.[440] Ohranjena sta kratka zapisnika o zaslišanju obeh pred OZNO, oba sta bila zaslišana samo v Slovenj Gradcu in oba na isti dan, 30. 5. 1945. Obema so očitali, da sta bila člana Kulturbunda že od njegove ustanovitve, kar sta tudi priznala, kot tudi, da sta imela rdečo izkaznico Štajerske domovinske zveze; da so v njunem hotelu potekala zborovanja Kulturbunda in da sta bila navdušena "hitlerjanca", žena celo bolj kot mož.[441] Orožnik Valentin Kadunc je povedal v svoji spominski izjavi, da je bila Ljudmila bolj navdušena nad Nemci, medtem ko je Karl tudi po okupaciji z njim še vedno govoril slovensko in se celo pritoževal, da je bilo v Jugoslaviji mnogo bolje kot sedaj.[442] Tudi seznam OZNE iz februarja oz. aprila 1945 Ljudmile Goll ne omenja, za Karla Golla pa pravi, da je bil pred vojno član Kulturbunda, da pa se potem nikjer več ni udejstvoval.[443] Je pa bil pred vojno tudi zaupnik GGLA.[444] Ne glede na svojo prejšnjo dejavnost pa sta vsaj zadnje leto vojne občasno podpirala osvobodilno gibanje. Tako sta prispevala

435 PAM, KLO Slovenj Gradec.
436 ARS III, fasc. 301 - 76, zapisnik o zaslišanju Antona Kaštivnika, 3. 3. 1945.
437 KPM, partizansko gradivo, partizanska saniteta, spominski zapis Valentina Pogorelčnika - Zdravka, 1956.
438 KPM, Komisija, popisni list za Friderika Garbusa, podatke je dal njegov sin Miroslav Garbus, Slovenj Gradec, 26. 2. 1996.
439 ARS III, Kulturbund, zapisnik o zaslišanju Jurija Garbusa, Celje, 23. 8. 1945. Po izjavi Oskarja Rotovnika, Legen, 19. 1. 1981, je Blazinšek dejansko pobegnil v Avstrijo in tam nekaj let pred tem umrl.
440 KPM, Komisija, popisna lista za Karla in Ljudmilo Goll, podatke je dala njuna hči Irma Štumpfl, Slovenj Gradec, 7. 9. 1996.
441 ARS III, OZNA za Slovenijo, Oddelek za okrožje Celje, zapisnik o zaslišanju Karla in Ljudmile Goll, 30. 5. 1945.
442 KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/71, spominski zapis Valentina Kadunca, Slovenj Gradec, 20. 12. 1957.
443 ARS III, OZNA, Dravograd, seznam.
444 ARS, KUZOP, Vertrauensmännerliste der Untersteiermark, Gaugrenzlandamt.

sanitetni material pa tudi denar. Zveze sta vzdrževala s svakom - partizanom Antonom Rogino - Jagrom, ki pa je mesec dni pred koncem vojne padel in tako ni bilo nikogar, ki bi ju lahko zaščitil pred povojno oblastjo.[445]

O dejavnosti bratov **Grajner** smo že govorili. Kdaj in kje sta bila ubita druga dva izmed štirih, **Slavko in Jože,** se ne ve, ker nimamo o tem nobenega dokumenta.[446]

Nič bolje se nam ne godi v zvezi s **Kristino Gros,** ki so jo, uradnico na Elektru, takoj po vojni aretirali in odpeljali v zapore v mestno hišo v Slovenj Gradcu, od koder so jo najprej za nekaj dni izpustili, nato pa so jo ponovno zaprli in nato je za njo izginila vsaka sled.[447]

Malo več vemo o družini **Frančiške Günther,** ne pa tudi o njeni usodi. Bila je žena posestnika ter medičarja in svečarja, slovenjgraškega Nemca Ericha Güntherja, sama pa je bila slovenskega rodu, z Golavabuke, z dekliškim priimkom Pogorelčnik. Najprej so po vojni zaprli njenega moža, nato še njo, in medtem ko je bil mož septembra 1945 izpuščen (a je kmalu nato umrl), je ona izginila brez sledu. Otroci domnevajo, da je bila ubita v Žančanih. O njej ni ohranjen noben dokument, samo mrliški list, ki so ga otroci dobili ob zahtevku za denaconalizacijo, vsebuje zaznamek, da je bila 12. 5. 1950 razglašena za mrtvo.[448] Dolžili so jo, da je leta 1941 izdala svojega brata, ki so ga Nemci zato zaprli.[449]

Od družine **Haberman** so po vojni preminili štirje člani, med vojno pa eden. Sina Vilija so ustrelili partizani z obtožbo, da je gestapovec, po vojni pa so preminili mati **Ivana,** ki je imela sedlarsko delavnico v Slovenj Gradcu, hči **Romana,** ki je bila zaposlena kot trgovska pomočnica pri trgovcu Karlu Lorgerju v Dravogradu do 13. junija 1945, ko je bila aretirana, sin **Rajmund** in njegova žena **Ivana,** z dekliškim priimkom Dobnik, doma iz Pesja pri Velenju.[450] Ohranjeni so zapisniki o zaslišanju za vse štiri, po njih se sklepa, da sta bili mati in hči ubiti v Žančanih, saj sta bili obe zaslišani samo v Slovenj Gradcu, in sicer mati 27., hči pa 23. junija 1945. Obtoževali so ju, da sta bili kot osebi nemške narodnosti navdušeni nad okupatorjem, bili članici Kulturbunda, mati tudi aktivna pri nacistični ženski organizaciji, trije bratje pa pri gestapu, kar sta delno tudi priznali, hči Romana tudi, da se je družila z nekim nemškim vojakom iz Schwarzwalda.[451] Za sina Rajmunda se domneva, da je bil ubit v Teharjah, kar je zelo verjetno glede na to, da je bil zaslišan najprej 20. maja v Slovenj Gradcu (kraj ni naveden, kot zasliševalec pa je podpisan Ježek - Pavle Keršič), nato pa še v Celju 25. maja 1945. Med vojno je stanoval na orožniški postaji v Št. Janžu, zaposlen pa je bil kot ključavničar v Tekstilni tovarni Ornik - Mitrovič v Otiškem Vrhu. Seznam OZNE iz februarja 1945 mu očita, da je bil že v predvojni Jugoslaviji član Kulturbunda in petokolonaš, sedaj pa član nacistične stranke, v tovarni delavski zaupnik, ki je neprestano hodil na Gestapo.[452] Podobna obtožba je bila ponovljena tudi v obtožnici proti njemu, kar pa je delno zanikal.[453] Za njegovo ženo Ivano je poleg zapisnika o zaslišanju ohranjen tudi zaznamek v dokumentu MLO Slovenj Gradec iz

445 Izjava E. B. in J. V. avtorju.
446 KPM, Komisija, popisni listi za brate Grajner.
447 KPM, Komisija, popisni list za Kristino Gros, podatke dala njena sestra Julka Hictaler, Slovenj Gradec, 9. 4. 1996.
448 KPM, Komisija, popisni list za Frančiško Günther, podatke je dal njen sin Erich Günther, Dobja vas pri Ravnah, 10. 1. 1996.
449 KPM, OZZBSG.
450 KPM, Komisija, popisni listi za imenovane, podatke je dal Hugo Haberman, Slovenj Gradec, 1997.
451 ARS III, Kulturbund, zapisnik o zaslišanju Ivane st. in Romane Haberman.
452 ARS III, OZNA, Dravograd, seznam.
453 ARS III, Kulturbund, zapisnik o zaslišanju Rajmunda Habermana.

aprila 1948, ki pravi, da je bila tedaj še neznanega bivališča, 1945 pa aretirana.[454] Zaslišana je bila 5. julija 1945 v Slovenj Gradcu, iz česar je mogoče sklepati, da je bila tudi ona usmrčena v Žančanih. Za svojega moža Rajmunda je izjavila, da je bil član Kulturbunda, član nacistične stranke in gestapovski zaupnik in da je bila kot njegova žena tudi ona navdušena simpatizerka okupatorja.[455]

O dejavnosti **Josefa Hernausa,** upokojenega učitelja in vodje Kulturbunda v Slovenj Gradcu, in njegove hčere Germane, tajnice Kulturbunda, je bilo povedano že v uvodu. Oba sta bila zaslišana na OZNI in predana sodišču ter tudi obsojena, vendar, kot vse kaže, zaporne kazni nista preživela.[456] Vsaj za očeta se ve, da je bil zaslišan najprej na OZNI v Slovenj Gradcu 23. junija 1945, bil pred Vojaškim sodiščem mesta Celje 12. julija istega leta s sodbo št. 156/45 obsojen na dosmrtno ječo, vendar je 31. julija 1948 umrl med prestajanjem kazni, star 74 let. Bil je član Kulturbunda od 1934, konec leta 1940 je postal predsednik odbora, po prihodu okupatorja pa je bil že leta 1941 kot edini z našega območja sprejet v nacistično stranko, nato je bil najprej namestnik župana, nato pa vsa vojna leta nekakšen svetovalec na občini in njen zastopnik. Vse to je sam priznal, kljub temu pa je bil prepričan, da Slovencem ni napravil nič slabega. Obtožnica mu je očitala tudi, da je bil v svojih funkcijah zelo aktiven in da sta bila tudi hči in sin člana Kulturbunda.[457] Priče so vedele povedati tudi, da je bil leta 1941 član komisije za izgon Slovencev.[458] **Germana Hernaus** je bila zaslišana samo v Slovenj Gradcu 23. junija 1945. Priznala je svoje članstvo in dejavnost ter tudi dejavnost očeta in brata pri Kulturbundu.[459] Nato je bila s sodbo Vojaškega sodišča mesta Celje št. 148/45-6 obsojena na tri leta prisilnega dela, izgubo državljanskih pravic za dobo 10 let, izgon iz prebivališča in zaplembo celotne imovine.[460] Nato jo najdemo na seznamu zapornikov v taborišču Bresternica, vendar samo s priimkom, imenom ter da je nemške narodnosti, na koncu pa je narejen minus.[461] Zapustila je nezakonsko hčerko Majdo, rojeno 19. julija 1943, ki so jo dali rejniški družini, vendar je 13. oktobra 1946 umrla za davico.[462]

Za **Franca Hrastnika,** ki je s številno družino revno živel sprva v Jotlšem mlinu v Radušah, nato pri Lampreči žagi v Podgorju, in bil blokfirer Štajerske domovinske zveze, vemo, da je moral iti 11. ali 12. maja 1945 v vojašnico v Slovenj Gradcu, kot da gre na rekrutacijo, od tam pa so ga prepeljali v zapore OZNE v Slovenj Gradec, kjer so ga člani družine skozi okence občasno videli, nakar je sčasoma izginil in se ni več vrnil k družini. Domnevajo, da so ga ubili pripadniki OZNE v Žančanih. Po vojni je bil razglašen za mrtvega.[463]

Za **Martina Kaca,** po domače Štrufeja, smo že uvodoma zapisali, da je bil vsa vojna leta župan

---

454 PAM, MLO Slovenj Gradec, dopis okrajnemu LO Dravograd, poverjeništvu za socialno skrbstvo in zdravstvo, 12. 4. 1948.

455 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Ivane Haberman, Slovenj Gradec, 5. 7. 1945.

456 Totengedenkbuch.

457 ARS III, Kulturbund, zapisnik o zaslišanju z obtožnico zoper Josefa Hernausa; MNO Mb, KUZOP (štajerska podružnica), seznam Spodnještajercev, ki so bili že leta 1941 sprejeti v NSDAP (prepis originalnega nemškega seznama).

458 PAM, vojaško sodišče, fasc. 5/38, zadeva Josef Hernaus; odvetnik Mirko Lovrenc iz Slovenj Gradca je kot priča izjavil, da je našel na cesti seznam za izgon, ki ga je izgubil Hans Schuller, na njem pa je videl tudi Hernausov podpis.

459 ARS III, Kulturbund, zapisnik o zaslišanju Germane Hernaus.

460 Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), zbirka MLO Celje, škatla 116, sodba Germane Hernaus (prepis).

461 ARS III, knjiga zapornikov taborišča Bresternica.

462 PAM, MLO Slovenj Gradec, fasc. 5/1, dopis MLO Slovenj Gradec Okr. LO Prevalje, socialno-zdravstveni odsek, 19. 2. 1947.

463 Mrliška knjiga župnije Sv. Urha v Podgorju; KPM, Komisija, popisni list za Franca Hrastnika, podatke je dala njegova hči Majda Lavre, Slovenj Gradec, 21. 1. 1990; izjava M. L. in I. G. avtorju.

nemške občine Šmartno. Takih primerov je bilo med nemško okupacijo na Štajerskem kar nekaj, vsaj na začetku okupacije (pozneje so Nemci, kjer je le bilo mogoče, zamenjali slovenske župane z nemškimi). Nemška oblast je, čeprav zavednega Slovenca, tako kot druge tudi njega prisilila v to vlogo.[464] Biti župan med vojno in okupacijo, ko je moral na eni strani zadovoljevati potrebe slovenskega prebivalstva, ki je bilo po svoje zainteresirano, da mu županuje domačin in ne tujec, po drugi strani pa tudi okupacijsko oblast, ki tudi ni bila naivna in je dobro vedela, da bo skušal delati za svoje ljudi, ga imela nenehno na očeh ter ga skušala kompromitirati, je bila zelo težavna vloga. Pritiskati je moral na kmete glede oddaje pridelkov, moral je imeti tudi pomembno vlogo pri mobilizaciji v okupatorjeve oborožene formacije idr. Skratka, lahko je bil objektivno kriv za številna dejanja, ki jih je načrtoval pa tudi izvedel okupator. Tako se je tudi Kac, čeprav je v svoji vlogi kolikor mogoče dosledno varoval interese Slovencev, marsikomu tudi zameril.[465] Aretirali so ga 29. junija 1945 in ga najprej odpeljali v zapore v Slovenj Gradec, od tam pa 3. avgusta v Celje.[466] V Slovenj Gradcu so ga 3. julija zaslišali. Ni priznal, da bi bil leta 1941 podpisal akte za izgon nekaterih družin iz Šmartna, ki mu jih je prinesel vodja krajevne skupine Štajerske domovinske zveze Ivan Petrič. Tudi rdečo izkaznico, ki jo je imel, je dobil 1942, v tem času da jo je dobil tudi občinski tajnik Ivan Krpač in drugi. Priznal pa je, da je iz strahu pred partizani hodil spat v Slovenj Gradec, da se je njegov sin izognil partizanski mobilizaciji in da je šele od jeseni 1944 dalje prostovoljno podpiral partizane s hrano.[467] Kot bomo pozneje videli, je bil postopek proti njemu speljan do stopnje obtožnice pred Vojaškim sodiščem mesta Celje, tu pa se je nit pretrgala. Takoj po aretaciji se je začela široka akcija za njegovo izpustitev. Sekretarji krajevnih odborov OF in drugi funkcionarji OF so sestavili dve tipkani strani obsežno peticijo, ki so jo naslovili na "poveljnika OZNE v Slovenj Gradcu", v njej pa naštevali zasluge, ki jih je imel v času okupacije za Slovence.[468] Ni mu pomagalo, čeprav se je pod peticijo podpisalo 13 oseb, med njimi tudi (kar so pod podpisom posebej poudarjali) starši padlih partizanov. Zanj so šli nekateri sokrajani osebno posredovat tudi na sedež OZNE za okrožje Celje, kjer so jim obljubili, da ga bodo izpustili.[469] Kljub obljubi se ni vrnil.

Pauline Karbeutz je bila hči nekdanjega lastnika Tovarne usnja iz Slovenj Gradca Franza Xaverja Pototschniga. Poročena je bila z veletrgovcem iz Celja, bila pa je tudi lastnica hiše v Slovenj Gradcu, kjer je živela tri leta pred smrtjo. Tu jo je OZNA 1945 tudi aretirala in jo poslala v Teharje, kjer je preminila, stara 75 let.[470] Natančnega vzroka smrti ne vemo, saj ni ohranjen noben zapisnik o zaslišanju niti kak drug dokument, lahko pa sklepamo, da zaradi njihove

---

464 KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/99, izjave Ivana Krpača o Martinu Kacu, 31. 1. 1953.

465 KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/33, izjava Dominika Štalekerja, in 80, življenjepis Helene Kobolt in njenega moža Franca Kobolta (nedatiran, a napisan lastnoročno), in fasc. 12/63, spominski zapis Ivana Lakovška - Roka.

466 KPM, Komisija, popisni list za Martina Kaca, podatke sta dala njegov sin Franc Kac in hči Jožica Sekavčnik, Slovenj Gradec, 5. 3. 1996.

467 ARS III, UDVSG, kolut št. 3, zapisnik o zaslišanju Martina Kaca z obtožbo, Slovenj Gradec, 3. 7. 1945. O njegovem pristanku za streljanje talcev v Šmartnem 9. marca 1944, o čemer še danes slišimo določene namige, da naj bi bil vzrok za njegovo usmrtitev, ne v zapisniku in ne v obtožnici ni nobenega sledu. Sicer pa, kot smo že ugotavljali, je okupator streljal talce po svojih pravilih in na to tudi lokalna oblast ni imela nobenega vpliva; podobno kot tudi povojna civilna oblast ni imela nobenega vpliva na poboje, ki so se dogajali na njenem terenu.

468 KPM, partizansko gradivo, fasc. 21 (kopija; original v ARS, KUZOP).

469 Izjava I. Č. avtorju.

470 KPM, Komisija, popisni list za Paulino Karbeutz in dodatna pisna obrazložitev dr. Ivke Marie Munda, 25. 2. 1997, s priloženim rodovnikom družine Pototschnig, ki ga je sestavila Lotte Pototschnig.

nemške narodnosti, še bolj pa zaradi njihovega članstva v Kulturbundu. Sklepamo lahko tudi, da je bila vzrok za smrt tudi njena starost ter neznosne taboriščne razmere.

Tudi za **Juliusa Katzianerja mlajšega,** pekovskega mojstra iz Slovenj Gradca, nismo našli nobenega zapisnika o zaslišanju, lahko pa sklepamo, da je poleg njegove nemške narodnosti in članstva v Kulturbundu bil vzrok tudi ta, da je bil pred vojno zaupnik GGLA v Grazu.[471] Iz zaplembenega spisa po vojni izvemo, da je bila njegova žena slovenske narodnosti in je torej šlo za mešani zakon, vendar ni mogel uživati posebne zaščite, ki jo je podeljeval odlok AVNOJ-a z dne 21. 11. 1944 v takem primeru, "ker je bil pripadnik nemškega fašističnega gibanja in član Kulturbunda, tedaj pristaš gibanj, ki so imela za cilj zatrtje slovenskega naroda in njegovega narodnoosvobodilnega gibanja", kot je zapisano v omenjenem spisu.[472] Da je res preminil nasilne smrti takoj po koncu vojne, pa imamo nekaj dokazov, saj je bil po vojni tudi uradno proglašen za mrtvega. 28. maja 1945 je bil aretiran in do 7. julija zaprt v zaporih v Slovenj Gradcu, ko je bil z drugimi zaporniki odpeljan proti Celju, od takrat dalje pa se je za njim izgubila vsaka sled, čeprav ga je žena iskala v celjskih zaporih in tudi po uradni poti poizvedovala o njegovi usodi.[473] Kot bomo videli pozneje, so postopek proti njemu speljali do stopnje, ko bi ga morali že obravnavati pred Vojaškim sodiščem mesta Celje.

Tudi mesar **Alojz Kert** je bil že pred vojno zaupnik GGLA.[474] Obtožnica, ki je bila naslovljena sicer na njegovo ženo, ki je njegova dejanja v zaslišanju tudi priznala, ga je obremenjevala, da je bil zloglasen nemčur, član nacistične stranke in blokfirer pri Štajerski domovinski zvezi in da sta oba z ženo odobravala izganjanja in aretacije Slovencev.[475] Po izpovedbah nekih prič, ki pa niso navedene, naj bi v slovenjgraških zaporih mučil tudi dr. Bogdana Premrova, zdravnika v Zidanškovi brigadi, ki je bil ujet 4. aprila 1944 pri Jesenku.[476] Zaprt je bil maja 1945 in od takrat je pogrešan.[477]

Franc Knez iz Starega trga je bil med vojno orožnik v Mislinji.[478] Tudi on je preminil nasilne smrti po vojni, vendar zanj nimamo nobenega dokumenta. Poleg spominov nanj imamo samo posreden zapis o njegovi smrti v dokumentu socialne komisije KLO Stari trg, ki pravi, da je neko dekle, njegova nezakonska hči, "polsirota po narodnem izdajalcu". Lahko torej sklepamo: sirota je otrok brez staršev, polsirota je otrok brez enega od staršev; če se jim je zdelo potrebno poudariti, da je bil "narodni izdajalec", potem je zelo verjetno, da je to njen oče in da je bil ubit. Povpraševanja pri starejših krajanih so to domnevo potrdila.[479]

O dejavnosti in smrti Franca Kolarja smo že govorili; junija 1945 pa so aretirali njegovi hčeri

---

471 ARS, KUZOP, seznam zaupnikov GGLA.

472 OSSG, Zaplembe, odgovor Okrožne zaplembene komisije Celje na pritožbo Matilde Katzianer, roj. Sušec, 5. 12. 1945.

473 KPM, Komisija, popisni list za Juliusa Katzianerja mlajšega, podatke je dala njegova hči Erika Katzianer, Slovenj Gradec, 26. 3. 1997; Okrajno sodišče Slovenj Gradec, sklep o razglasitvi Juliusa Katzianerja ml. za mrtvega, 1969, in izpisek iz rojstne matične knjige občine Slovenj Gradec, 1. 3. 1993, po katerem je bil imenovani proglašen za mrtvega; Totengedenkbuch.

474 ARS, KUZOP, Seznam zaupnikov GGLA.

475 ARS III, OZNA, Dravograd, Seznam; ARS III, Kulturbund, OZNA za okrožje Celje, zapisnik o zaslišanju Marije Kert, Slovenj Gradec, 2. 7. 1945.

476 KPM, partizansko gradivo, fasc. 47/II/2, dopis občinskega odbora ZB Radlje zgodovinski sekciji pri okrajnem odboru ZB Slovenj Gradec, 25. 3. 1954.

477 KPM, Komisija, popisni list za Alojza Kerta, podatke je dala njegova nečakinja Marina Klobas, 15. 3. 1996; Totengedenkbuch.

478 Splošna bolnišnica Slovenj Gradec, matična knjiga pacientov in mikrofilm za leto 1942; izjava S. S. avtorju.

479 PAM, KLO Stari trg, socialna komisija, kjer je našteto, kateri otroci so vse potrebni socialne pomoči. Čeprav so člani komisije vedeli, da je bil njen oče "izdajalec", so kljub temu dodelili njeni materi zanjo 500 din za nakup najpotrebnejše obleke pred zimo.

Cilko in **Ano Kolar** in ju odpeljali v slovenjgraške zapore. Po treh tednih so Ano odpeljali neznano kam in ni se več vrnila, Cilko pa so jeseni 1945 izpustili.[480] Ano so dolžili, da je bila sodelavka gestapa, kar je v zaslišanju pred OZNO zanikala. Obremenjevala so jo tudi očetova dejanja, za katera je potrdila, da je zanje vedela.[481] Kot je mogoče razumeti vsebino povojnega zaslišanja njihove matere, je ena izmed hčera šla tisto noč, ko se je Zidanškova brigada zadrževala na Jesenkovi domačiji v Pamečah (dogodek smo že opisali), v Slovenj Gradec k očetu, ki je tam prebival, in mu to sporočila, sledila pa je akcija policije, katere vodič je bil tudi njihov oče Franc Kolar. Katera izmed treh naštetih hčera je šla v mesto, se mati ni mogla spomniti, mogoče pa je sklepati, da je bila to Ana kot najstarejša (v času materinega zaslišanja je bila že dolgo mrtva).[482]

Tudi za **Jožeta Kosikerja** in brata Gabrijela smo že povedali, zakaj smo ju uvrstili na seznam. Izhajata iz Kosikerjeve družine iz Starega trga, od katerih so dva brata že med vojno usmrtili partizani zaradi sodelovanja z gestapom. Za Jožeta in Gabrijela je bil narejen vpis v mrliško matično knjigo 1950. Za Jožeta piše, da je umrl 1945 neznano kje, vse druge rubrike (datum smrti, natančne okoliščine in vzrok smrti, mesto pokopa, duhovnik, ki je mrliča blagoslovil) pa so ostale prazne. Glede na njun družinski izvor, glede na to, da sta umrla oba leta 1945 ter na neizpolnjene rubrike sklepamo, da sta morala preminiti na nenaraven način.[483] Domneva je utemeljena zlasti glede na vsebino povojnega zaslišanja njihove sestre Marije, ki je izjavila, da je bil brat Jože šturmfirer pri vermanšaftu na Muti.[484]

Marija Kranjc je bila žena Karla Kranjca, tajnika občine Pameče in vnetega okupatorjevega sodelavca. Aktivisti okraja Slovenj Gradec so ga zaradi njegove dejavnosti prijeli in izročili VDV, ki ga je odpeljala na neko kmetijo v Šmiklavžu in ga zasliševala. Utrujen stražar je zaspal, Kranjc pa je to izkoristil in pobegnil (stražarja so zato usmrtili).[485] Kranjc se je ob koncu vojne od 5. do 16. maja 1945, kot vse kaže, začasno prikril v bolnišnici v Slovenj Gradcu,[486] nakar je pobegnil v Avstrijo, prav tako tudi njegov sin, žena pa je ostala doma. Gotovo je OZNA sklepala, da je moževo medvojno dejavnost podpirala, zato jo je 20. maja 1945 aretirala istočasno z Vinkom Vrhnjakom ter Marijo in Rozalijo Popič in jih odpeljala v slovenjgraške zapore.[487] Preminila naj bi septembra 1945 v Strnišču.[488]

Johan Kraus z Legna je bil takoj po vojni aretiran in je od tedaj pogrešan, ne vemo pa, kdaj in kje je umrl.[489] Vemo le, da je bil nemške narodnosti.[490]

Še manj vemo za **Marijo Kuhar,** saj imamo o njej le zaznamek v Totengedenkbuch, kjer piše, da je umrla v Strnišču.[491]

---

480 KPM, Komisija, popisni list za Ano Kolar, podatke dala njena sestra Jožefa Kolar, Pameče, 8. 1. 1996.
481 ARS III, Kulturbund, zapisnik o zaslišanju Ane Kolar, Slovenj Gradec, 4. 7. 1945.
482 ARS III, UDVSG, kolut št. 4, zapisnik o zaslišanju I. K., Dravograd, 6. 11. 1948.
483 KPM, Komisija, popisni list za štiri Kosikerjeve brate, podatke je dala soseda Angelca Kristan, Slovenj Gradec, 21. 3. 1997; KPM, OZZBSG; Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec 1945 - 1986.
484 ARS III, UDVSG, kolut št. 5, zapisnika o zaslišanju Marije Kosiker, Slovenj Gradec, 4. 7. in Celje, 6. 8. 1945.
485 KPM, partizansko gradivo, spominski zapisi Jelke Polenik.
486 SBSG, matična knjiga pacientov 1941 - 1945, kjer je za naveden čas vpisan kot "na opazovanju", brez konkretne diagnoze o bolezni.
487 KPM, Komisija, popisni list za Marijo Kranjc, podatke je dal njen nekdanji sosed Alojz Bricman, Pameče, 7. 2. 1996.
488 Totengedenkbuch.
489 Totengedenkbuch; KPM, Komisija, popisni list za Johana Krausa, podatke je dala njegova nečakinja Danica Cesar.
490 ARS III, UDVSG, kolut št. 3, podatki za Johanna Krausa.
491 Totengedenkbuch.

Vincenc Lipovnik, upokojeni poštar iz Slovenj Gradca, je bil po medvojnih podatkih OZNE član ne samo Kulturbunda, ampak tudi nacistične stranke, pisal naj bi tudi neka pisma proti OF (ki pa niso ohranjena, zato njihove vsebine ne poznamo).[492] Tudi on je bil aretiran takoj po vojni in se ni vrnil; o aretaciji in o njegovem zaslišanju se ni ohranil noben dokument.[493]

Zakonca **Jan** in **Angela Nemschiztky** sta že pred vojno upravljala gozdno veleposestvo na Uršlji gori, last Riharda Skubica, direktorja Trboveljske premogokopne družbe. Otrok nista imela. Živela sta v plešivški graščini pod Uršljo goro, leta 1943 pa sta se preselila v Slovenj Gradec. Jan ali Hans, kot je naveden v okupatorjevih dokumentih, je bil po rodu sudetski Nemec (sodeč po priimku ponemčen Čeh), rojen v kraju Auspitz (Hustopec) pri Brnu in po poklicu gozdar, Angela pa je bila rojena v Vuzenici, z dekliškim priimkom Helbl, vendar se je priznavala za Slovenko, prav tako tudi drugi člani njene družine. Jan je bil član nacistične stranke, Nemci so ga postavili za prvega vodjo krajevne skupine Štajerske domovinske zveze v Podgorju, leta 1941 pa je bil tudi član komisije za izgon Slovencev. Angela je prav tako vstopila med vojno v nacistično stranko; kot je povedala na zaslišanju v taborišču Strnišče, zato, ker je mož dobil državno službo; iz tega razloga naj bi se tudi preselila v Slovenj Gradec. Aktivna je bila tudi v nacistični ženski organizaciji in hodila vsak teden peč kruh za nemške vojake, kar je na zaslišanju opravičevala, češ da je to kot ženska brez otrok morala početi. Ob koncu vojne je bil prvi aretiran Jan (na zaplembeni odločbi piše, da je pobegnil, njegova žena pa je na zaslišanju pred OZNO izjavila, da je bil aretiran in da ji ni znano, kje je). Angela je bila ob koncu vojne aretirana v slovenjgraški bolnišnici, kamor je prišla na zdravljenje približno dva tedna pred tem. Odpeljali so jo v taborišče Strnišče pri Ptuju, kjer jo je zaslišal Janez Petje - Jovo, ki je na koncu zapisnika pripisal pripombo, da sklepa, da je njej in njenemu možu šlo bolj za dobro eksistenco in državno službo in sta bila za ta cilj pripravljena čim več žrtvovati. Iz Strnišča so jo premestili v mariborske sodne zapore. Zanjo se je s pismom javnemu tožilcu mesta Maribor zavzela njena sestra Neža Osrajnik, gostilničarka in posestnica iz Vuhreda. Kot vse kaže, je bila nato obsojena na zaporno kazen, ki naj bi jo 28. 2. 1946 še prestajala. O njenem možu Janu se ni ohranila nobena dokumentacija, zato sklepamo, da je bil ubit izvensodno, Angela pa je eden izmed tistih primerov, ko so bili pokončani celo tisti, ki so bili obsojeni na zaporne kazni. Za obema se je izgubila sled, ki je sorodnikom ni uspelo najti, kljub temu, da so se obračali celo na (mednarodni) Rdeči križ.[494]

Tudi za smrt **Franca Pajerja** imamo popisni list občinske komisije, kjer pa piše, da je bil 1. 9.

---

492 ARS III, OZNA, Dravograd, Seznam.

493 KPM, Komisija, popisni list za Vincenca Lipovnika, podatke je dala nečakinja Melanija Štruc, Slovenj Gradec, 11. 2. 1996; Totengedenkbuch; OSSG, Zaplembe, zadeva Vinko Lipovnik; PAM, MLO Slovenj Gradec, zapis pravnega referenta tajništva Okrajnega LO, nedatiran, a gotovo iz leta 1949, podpisan Franc Jurjec, kjer piše, da je bil imenovani aretiran 1945 in da je njegovo bivališče odtlej neznano.

494 Totengedenkbuch; OSSG, Zaplembe, zadeva Nemschitzky; ARS III, Kulturbund, zapisnik o zaslišanju Angele Nemschitzky s predlogom javnemu tožilcu v nadaljnji postopek in prošnjo sestre Neže Osrajnik javnemu tožilcu za okrožje Maribor, 24. 10. 1945; MNO Maribor, zbirka Štajerska domovinska zveza, Kreis- und Ortsgruppenverzeichnis des Steirischen Heimatbundes, Marburg, 10. 6. 1941; Mušič, Spomini; KPM, Komisija, popisni list za Jana in Angelo Nemschitzky, podatke je dala Štefka Melanšek kot njuna nekdanja soseda in priložnostna delavka; KPM, partizansko gradivo, fasc. 21, dopis komisije za vojne zločine okrajnega odbora OF Slovenj Gradec mariborski podružnici KUZOP, 23. 7. 1945, kjer piše tudi, da je Jana Nemschitzkega po vojni aretirala OZNA in da se med vojno "politično ni bog ve kaj udejstvoval"; ARS III, OZNA, Dravograd, Seznam, 6. 2. 1945, kjer piše samo, da je član NSDAP in da se je iz strahu pred partizani umaknil v Slovenj Gradec, kjer je v službi na gozdnem uradu (Forstamt); izjava Angeline nečakinje I. R. avtorju, 21. 3. 2001.

1950 uradno proglašen za mrtvega.[495] Pozneje bomo povedali, da je bil obravnavan pred OZNO v Slovenj Gradcu in da je bil njegov postopek pripeljan tako daleč, da bi moralo v kratkem priti do sodbe pred Vojaškim sodiščem mesta Celje. Nismo pa prepričani, ali ni to ista oseba kot Pajer (naveden samo s priimkom), ki je bil član hitrega sodišča vermanšafta, ki je zaradi sumov sodelovanja z osvobodilnim gibanjem obsodilo na smrt vermana Jakoba Ploja (obširneje o tem pozneje). Na tak sklep nas navaja tudi vsebina obtožnice in zaslišanja po vojni, kakor je zapisano, tudi na osnovi njegove lastne izjave, da je bil navdušen nad okupatorjem, do konca vojne aktiven pripadnik vermanšafta in za zasluge tudi odlikovan.[496]

Zelo malo vemo tudi o medvojni dejavnosti in o povojni smrti **Milana Petka.** Vemo le, da se je rodil na Dunaju, se poročil s Slovenko iz Prekmurja, pogosto menjal kraje bivališča, bil slikar - podobar, pred vojno in med vojno zaposlen v Tišlerjevi mehanični delavnici v Slovenj Gradcu. Po vojni so ga aretirali v Celju in ga odpeljali v teharsko taborišče, kjer je preminil.[497]

Za **Marijo Pelzgütter** vemo, da je bila zadnjih 16 let življenja popolnoma slepa in da je bila ubita domnevno v Žančanih.[498] Da je bila slepa, piše tudi v povojnem oznovskem zapisniku o zaslišanju, ki ga ni mogla podpisati. Njena hči je bila poročena z lastnikom Tovarne kos Hansom Köllnerjem, ki je pobegnil v Avstrijo. Priznala je, da je bila vsa družina na strani okupatorja, tudi ona, mož je bil tudi član Kulturbunda, zamerili pa so ji tudi, da je sin pred vojno odšel v Avstrijo in se vrnil z nemško vojsko.[499]

Marija Pollak je evidentirana samo v Totengedenkbuch. Preminila naj bi v Strnišču.[500]

Mati **Rozalija** in hči **Marija Popič** iz Pameč sta bili aretirani 20. maja 1945 in nato na neznanem kraju usmrčeni.[501] Že med vojno so ju organi osvobodilnega gibanja sumili vohunske dejavnosti za okupatorja, zlasti Marijo, in v tem smislu povezav z nacističnim funkcionarjem Ludwigom Kaltenböckom.[502] Rozalijo je vodila na seznamu že VOS.[503] Povezovali so ju tudi s streljanjem talcev, požigom domačij in odvozom Pamečanov julija 1944.[504] Na povojnem zaslišanju pred OZNO sta obe (zaslišani sta bili 29. in 30. maja 1945) priznali stike in sodelovanje z gestapovci ter tudi z nacističnim funkcionarjem Ludwigom Kaltenböckom.[505]

---

495 KPM, Komisija, popisni list za Franca Pajerja, podatke je dala njegova hči Olga Šerbak, Pameče, 7. 2. 1996.

496 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Franca Pajerja, Slovenj Gradec, 3. 7. 1945.

497 KPM, Komisija, popisni list za Milana Petka, podatke je dal njegov vnuk Milan Petek, Slovenj Gradec, 6. 2. 1996.

498 Totengedenkbuch; KPM, Komisija, popisni list za Marijo Pelzgütter, podatke je dala njena nečakinja Berta Slemenik, 23. 1. 1996.

499 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Marije Pelzgütter, Slovenj Gradec, 1. 7. 1945.

500 Totengedenkbuch.

501 Totengedenkbuch; KPM, Komisija, popisna lista za Rozalijo in Marijo Popič, podatke je dal sin oz. brat Drago Popič, Slovenj Gradec, 5. 1. 1996; OSSG, Zaplembe, zadeva Marija in Rozalija Popič; PAM, KLO Troblje, šk. 4, dopis KLO Troblje, sedež Pameče Okrajnemu sodišču Prevalje, 5. 7. 1948, kjer je rečeno, da "sta bili kot sodelavki okupatorja s strani VDV meseca maja 1945 res likvidirani".

502 ARS III, OZNA, Dravograd, Seznam.

503 ARS III, fasc. 301 - 76, nedatiran vosovski seznam "izdajalcev" iz Št. Janža pri Dravogradu.

504 ARS II, KUZOP, poročilo OOOF za šaleško-mislinjsko okrožje Komisiji za vojne zločine pri predsedstvu SNOS, 20. 7. 1944 in njen odgovor 26. 8. 1944; dopis obveščevalnega oddelka GŠ NOV in POS omenjeni komisiji, 2. 8. 1944, odgovor komisije obv. oddelku 27. 9. 1944; KPM, neoznačen fascikel, dopis okrajnega odbora OF 1 šaleško-mislinjskega okrožja OOOF šaleško-mislinjskega okrožja, 23. 8. 1944, kjer med drugim piše: "Köllner toči krokodilove solze zaradi tega zločina (v Pamečah), izdelal je neke letake, v katerih se opravičuje, da je to zakrivila višja oblast. Sokrivka tega zločina Popič Marija je že prejela delno plačilo, da se ji je omračil um."; dopis štaba 4. operativne cone komisiji o tragični zadevi v Pamečah, 28. 9. 1944; letak Za zaščito domovine! Proti boljševiškemu terorju!

505 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Marije Popič, 29. 5. in Rozalije Popič, 30. 5. 1945 v Slovenj Gradcu.

Za **Angelo Pratneker** velja podobno kot za Germano Hernaus. Bila je starejša samska ženska nemške narodnosti, po poklicu šivilja s samostojno obrtjo v Slovenj Gradcu, že pred vojno članica Kulturbunda, 1. novembra 1944 pa je bila sprejeta tudi v nacistično stranko, s člansko izkaznico št. 10161246. Dolžili so jo tudi, da je bila "vneta nemčurka", da se je udeleževala nemških sestankov in zabavnih večerov, kar je na zaslišanju pred OZNO v Slovenj Gradcu 28. junija 1945 tudi sama priznala.[506] Zaprli so jo 3. junija 1945, nato je bila 11. julija pred vojaškim sodiščem mesta Celja obsojena na dve leti prisilnega dela, izgubo državljanskih pravic za dobo desetih let, izgon iz prebivališča in zaplembo celotne imovine.[507] Po obsodbi jo najdemo na seznamu zapornikov taborišča Bresternica, kjer ni zapisano niti kdaj je prišla v taborišče niti kdaj je iz njega odšla niti kaj je delala v taborišču, samo da je nemške narodnosti, na koncu rubrik pa je narejen minus.[508] Glede na to, da sorodniki vedo, da se iz taborišča ni vrnila, s čimer soglaša tudi ZB, sklepamo, da je bila usmrčena na Pohorju, kjer je bilo najbližje morišče za zapornike iz Maribora in okolice.[509]

Kmet **Ivan Prednik,** po domače Vitko, je bil edini Podgorčan, usmrčen po vojni. Obremenjevala ga je njegova aktivnost pri vermanšaftu. Takoj po vojni sta prišla ponj dva partizana - domačina, ga odpeljala s seboj in pri tem grobo ravnala z njim.[510]

Hans Pruš prav tako ni bil zaslišan niti nimamo zanj kakšne sodbe. Vemo le, da je bil leta 1957 še neznanega bivališča; po tem in po pričevanju sorodnikov vemo, da je preminil takoj po vojni, ni pa znano, kdaj in kje.[511] Z bratom sta bila takoj po prihodu nemškega okupatorja zaprta v zbirnem taborišču Šmartno, nato pa iz njega izpuščena "zaradi folksdojčerskega izvora", kot je zapisano v obrazložitvi.[512] Že med vojno je bil na seznamu OZNE, označen kot "predvojni član Kulturbunda, zelo zagrizen hitlerjanec in gestapovski agent".[513] Pomembno vlogo naj bi imel tudi pri vermanšaftu.[514]

Pri **Agathi Schell** gre za podoben primer kot pri že opisanih Germani Hernaus in Angeli Pratneker. Rojena je bila v Trstu in je živela kot samska ženska v svoji hiši, ki si jo je sama zgradila v Slovenj Gradcu. Bila je članica Kulturbunda od oktobra 1940, od 26. aprila 1941 zaposlena kot uradnica na občini.[515] 16. julija 1945 je bila pred vojaškim sodiščem mesta Celje obsojena na leto dni zapora. Najdemo jo na seznamu zapornikov taborišča Bresternica, samo vpisano, na koncu praznih rubrik pa je narejen minus.[516]

O samskih bratih **Hansu** in **Franzu Schullerju,** solastnikih manjšega hotela v Slovenj Gradcu, ki sta imela tudi nezakonske otroke, in o njuni dejavnosti v korist nemškega okupatorja smo

---

506 ARS III, Kulturbund, zadeva Angele Pratneker z zapisnikom o zaslišanju, obtožnico in njeno člansko izkaznico nacistične stranke ter člansko izkaznico Kulturbunda z markicami o plačani članarini.

507 ZAC, MLO Celje, šk. 116, sodbe v zvezi z zaplembami premoženja, sodba Angele Pratneker.

508 ARS III, zvezek s seznamom zapornikov v taborišču Bresternica.

509 Totengedenkbuch; KPM, Komisija, popisni list za Angelo Pratneker, podatke je dal njen nečak Valter Šehl, Maribor, 1. 4. 1996; KPM, OZZBSG.

510 KPM, Komisija, popisni list za Ivana Prednika, podatke je dala njegova hči Jožа Klančnik, Podgorje, 5. 3. 1996; KPM, OZZBSG.

511 KPM, Komisija, popisni list za Hansa Pruša, podatke je dal njegov brat Miro Pruš, Slovenj Gradec, 17. 1. 1996; PAM, MLO Slovenj Gradec, dopis MLO Slovenj Gradec OLO, odseku za notranje zadeve, 5. 8. 1947.

512 ARS III, Gestapo Slovenj Gradec, seznam zapornikov v taborišču Šmartno z njihovimi karakteristikami.

513 ARS III, OZNA, Dravograd, Seznam.

514 KPM, partizansko gradivo, fasc. 21, odgovor okrajnega odbora OF Slovenj Gradec komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo, podružnica v Mariboru, 23. 7. 1945.

515 KPM, nemško gradivo, fasc. 33, personalna pola in več drugih dokumentov v zvezi z zaposlitvijo Agathe Schell.

516 ARS III, zvezek s seznamom zapornikov taborišča Bresternica; Totengedenkbuch.

nekaj že napisali. Zlasti Hansu so očitali predvojno dejavnost v okviru Kulturbunda, že takratno dajanje podatkov Nemcem o najbolj zavednih Slovencih v Slovenj Gradcu in okolici (skupaj s svojim sinom Hansom in bratovim sinom Franzem so bili že pred vojno tudi zaupniki GGLA v Grazu), zlasti pa sodelovanje pri sestavljanju karakteristik Slovenjgradčanov za potrebe gestapa, na katerih je poleg Lobejevega in Köllnerjevega tudi njegov podpis, in so bile osnova za izgon 1941. Nemci so ga postavili za prvega župana v Slovenj Gradcu, a so ga nato še isto leto sami odstavili. Potem se ni več vidno udejstvoval. Brat Franz, s katerim sta skupaj živela v hotelu, po svoji pronemški dejavnosti sicer ni izstopal, vsaj iz dokumentov to ni razvidno, je pa nedvomno podpiral svojega brata in bil navdušen nad okupatorjem, kar je v povojnem zaslišanju pred OZNO sam priznal. Potem ko se je zmaga vse bolj prevešala na stran zaveznikov, sta Schullerja začela skrivaj po malem podpirati partizane, pri katerih je bil od marca 1943 tudi Hansov nezakonski sin Anton Hudopisk - Zvone. Kljub temu sta bila ob koncu vojne najprej v hišnem priporu, nato aretirana in odpeljana domnevno v Teharje. Tudi intervencija Hansovega sina - pomembnega partizana, pripadnika KNOJ, pri OZNI, ni pomagala. Ohranil se je samo zapisnik o zaslišanju Franza ter sodbe vojaškega sodišča. Oba brata sta bila s sodbo vojaškega sodišča mariborskega vojnega področja, senata v Celju, 22. avgusta 1945 v odsotnosti obsojena vsak na po deset let zapora. V resnici sta bila oba usmrčena, najbrž še prej, preden je prišlo do sodbe. Sorodniki domnevajo, da sta bila usmrčena in vržena v rudnik Huda jama pri Laškem.[517]

Frančiška Schüster in njena sestra Marija ter brat Hans, samske osebe nemške narodnosti, ki so se ukvarjale s klobučarsko obrtjo, so bile prav tako zaprte takoj po vojni, kar je razvidno tudi iz zapisnikov o zaslišanju in iz obtožnice proti Hansu in Mariji (zanju so se ti akti ohranili). Iz njunih priznanj izhaja, da so bili člani Kulturbunda, Hans od leta 1936, in vneti "hitlerjanci". Hans je na zaslišanju v Slovenj Gradcu 8. julija 1945 izpovedal, da ima sestri Marijo in Frančiško, ki da sta obe zaprti.[518] To se sklada tudi z izpovedjo Erike Eichholzer (por. Frelih), ki je bila takrat stara deset let, njen brat pa osem. Ko so njune starše in stare starše Eichholzerjeve odpeljali, sta se z bratom zatekla k Schüstrovim, ki so jima bili botri, vendar jima je domača služkinja povedala, da so odpeljali tudi njih. Z bratom sta nato živela pri rejniških družinah na Ptuju, njuni starši in stari starši se niso več vrnili, pa tudi s Schüstrovimi se nikoli več nista srečala; je pa izvedela, da je služkinja pri Schüstrovih potem živela v Grazu.[519] Če je torej živela v Grazu, je morala vsaj ona dati podatke za knjigo Totengedenkbuch, kjer je Frančiška Schüster vpisana kot usmrčena. Gotovo pa je, da sta tam ali kje drugje v Avstriji živela tudi Hans in Marija, ki nista navedena kot usmrčena, sta pa navedena na Debevčevem seznamu izgnanih oseb.[520] Navedena pa sta tudi na enem izmed seznamov MLO Slovenj Gradec, na katerem je zapisano, da sta bila junija 1946 izgnana v Avstrijo. Glede na to, da smo na teh seznamih odkrili tudi napake, jim ne gre verjeti stoodstotno.

---

517 Totengedenkbuch; ARS III,UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Franca Schullerja z obtožnico, Slovenj Gradec, 31. 5. 1945; ARS III, Gestapo, Slovenj Gradec, seznam Slovenjgradčanov z njihovimi karakteristikami iz leta 1941; KPM, partizansko gradivo, fasc. 21, dopisi podružnici za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za severovzhodno Slovenijo; OSSG, Zaplembe, zadeva Schuller s kopijo sodbe (sodba tudi v ZAC); ARS, KUZOP, seznam zaupnikov GGLA; izjava M. H. in A. H. avtorju, 21. 3. 2001.

518 ARS III, Kulturbund, OZNA za okrožje Celje, zapisnik o zaslišanju Hansa Schüstra, Slovenj Gradec, 8. 7., in kazenska prijava, Celje, 24. 8. 1945, ter zapisnik o zaslišanju ter kazenska prijava za Marijo Schüster, Slovenj Gradec, 4. 7. 1945.

519 KPM, Komisija, popisne pole za Schüstrove, podatke je dala Erika Frelih, Maribor; telefonski pogovor avtorja z E. F.

520 Totengedenkbuch; ARS III, Debevčev seznam izgnanih oseb; izjava A. E. avtorju.

Rudolf Siegl in njegova hči Helena naj bi prav tako preminila nasilne smrti. Rudolf se je rodil v kraju Komodau na Češkem in je bil po rodu sudetski Nemec; svoje nemštvo je, potem ko je postal upravnik Sibilovega posestva v Šmartnem, na vprašalni poli za upravnike tudi javno priznal. Navedel pa je tudi, da slovenski jezik vsaj govorno obvlada, kar je logično, saj je živel že dolgo kot posestnik in kot izučen strojni ključavničar v Slovenj Gradcu v Cerkveni ulici.[521] Njegov brat Arthur je bil lastnik Tovarne meril v Slovenj Gradcu, ki pa jo je že dolgo pred vojno prodal Ivanu Mikoliču in se izselil, leta 1941 pa je ponovno prišel v Slovenj Gradec in postal upravnik svojega bivšega, sedaj nemškega državnega podjetja.[522] Ob koncu vojne je pravočasno pobegnil v Feldkirchen.[523] Ne vemo, kaj se je zgodilo z ostalimi Rudolfovimi družinskimi člani (bil je poročen, z ženo sta imela štiri odrasle otroke); priče pravijo, da sta sin Rudolf in hči Erna živela po vojni v Avstriji in občasno prihajala v Slovenj Gradec. Rudolfa starejšega naj bi izvensodno usmrtili v Strnišču. Ohranjen ni noben zapisnik o zaslišanju, ampak samo prva stran njegovega akta z osebnimi podatki, niti sodba; po drugih podatkih naj bi ga kot jetnika povozil vlak, ko je moral delati v bližini proge. Hči Helena pa naj bi bila umrla v bolnišnici Celje za posledicami taborišča Bresternica (več o njej pozneje).[524]

Nekoliko več gradiva je ohranjenega za **Ignaca Sovana,** manj pa za njegovo hčer Teklo. Ignac, čevljar in trafikant, je bil pred vojno zaupnik GGLA.[525] Že od 1934 je bil tudi član Kulturbunda, česar tudi v povojnem zaslišanju pred OZNO ni zanikal, ni pa omenil, da bi bil član nacistične stranke, kar mu medvojno gradivo OZNE očita. Ob aretaciji 1945 je bil star že 70 let in je na zaslišanju izjavil, da je živel od svojega dela in da se ni zanimal za nič drugega, tudi za politiko ne. Izjavil je celo, da je podpiral partizane s cigaretami in kot priči navedel Karla Barleta in Ivana Kaca iz Šmartna.[526] Možno je, da je to počel v zadnjih mesecih vojne, svoje navdušenje nad okupatorjem pa sta s hčerko Teklo kazala na začetku vojne s tem, da sta nosila nemško nošo.[527] Hči Tekla, ki je kot samska živela pri očetu, pa je bila aktivna pri nacistični ženski organizaciji. Odpeljana sta bila oba konec maja ali v začetku junija 1945; vsaj po datumu očetovega zaslišanja lahko tako sklepamo. Za hčer imamo prav tako podatek v dokumentu, da je bila aretirana.[528] Oče je vpisan v knjigi Totengedenkbuch, o smrti hčere lahko sklepamo s seznama pobeglih in izseljenih oseb iz Slovenj Gradca iz julija ali avgusta 1946, na katerem je za 24 oseb napisano, da se ne ve, kam so bile izseljene, in pripomba, da se ni vrnil(a), na koncu pa klicaj. Glede na to, da so to v glavnem osebe, za katere vemo, da so bile usmrčene, sklepamo, da je taka usoda doletela tudi njo; na to nas navajajo tudi izjave ljudi, ki so oba omenjena poznali.[529]

Anton Šmon, šolski sluga na meščanski šoli, je bil takoj po vojni aretiran, dokument iz konca

---

521 KPM, nemško gradivo, fasc. 22, vprašalna pola za upravnike posestev, Rudolf Siegl, št. 20.

522 Marjan Linasi, Oris zgodovine Tovarne meril Slovenj Gradec ob njeni 80-letnici, Kronika, letnik 33, št. 2-3, 1985, str. 162-186.

523 ARS III, Kulturbund, zapisnik o zaslišanju (obratovodje) Bogomirja Gladeža.

524 Totengedenkbuch; KPM, Komisija, vprašalna pola za Heleno in Rudolfa Siegla; izjave H. V., S. S., M. Š. in M. P.

525 ARS, KUZOP, seznam zaupnikov GGLA.

526 ARS III, OZNA, Dravograd, Seznam; zapisnik o zaslišanju Ignaca Sovana, 2. 7. 1945.

527 Izjava F. M. avtorju.

528 KPM, partizansko gradivo, fasc. 21, okrajni odbor OF Slovenj Gradec KUZOP, štajerski podružnici, 23. 7. 1945, seznam okupatorjevih organov in nosilcev.

529 Totengedenkbuch; PAM, MLO Slovenj Gradec, seznam izseljenih in pobeglih oseb, podpisan Albert Puncer, nedatiran, vendar s svinčnikom pripisano, da ga je treba izpolniti do 18. 8. (1946); izjave M. Š., M. P., H. V. avtorju. Ignacova hči Marija je še po vojni živela na Dunaju in z možem večkrat prišla v Slovenj Gradec.

leta 1947 pa govori, da je bil tedaj še neznanega bivališča, po čemer sklepamo, da je bil pokončan na izvensodni način.[530] Je eden izmed po vojni usmrčenih ljudi, ki bi jih morda glede na njegov že medvojni opis krivde uvrstili med klasične "nasprotnike KPS in OF". Pred vojno je bil dolgo v Sovjetski zvezi. Po okupaciji je prišel ponovno v Slovenj Gradec. Vseskozi je izvajal propagando proti Sovjetski zvezi in v ta namen s svojim sodelavcem, že omenjenim Vincencem Lipovnikom, pisal in širil nekakšna "pisma proti OF".[531]

Franc Štumpfl je bil od leta 1922 upravnik Eichholzerjevega posestva v Radušah (po domače pri Arehu), kjer je bila tudi žaga. Nemški okupator mu je dodelil funkcijo blokfirerja Štajerske domovinske zveze, ki jo je vzel preveč resno, bil navdušen nad okupatorjem, večkrat je hodil na orožniško postajo prijavljat partizane, ki so zato večkrat prišli k njemu, mu kaj zaplenili in ga opominjali, naj s prijavljanjem preneha. Ker se je bal, da bi ga usmrtili, se je z družino novembra 1944 umaknil v Slovenj Gradec, kjer ga je hotelir Karl Goll vzel za hlapca. Da ne bi izpraznjene domačije uporabljali partizani za svojo javko ali zatočišče, jo je nemška policija zažgala.[532] Glede na to, da je bil nazadnje zaslišan v Celju, sklepamo, da je bil ubit na Teharjah.[533] Tudi njegovo ženo Marijo so zaprli in zaslišali, bila je obtožena in celo obravnavana pred sodiščem, vendar nazadnje oproščena.[534]

Jožefa Tonjutti je bila žena Jakoba Tonjuttija, pri zasledovanju partizanov vnetega sodelavca Hansa Köllnerja, ki je bil vodja krajevne skupine Štajerske domovinske zveze in obenem njegov delodajalec.[535] Imenovani je skupaj s Köllnerjem in z nekaterimi drugimi medvojnimi sodelavci (Lužnikom, Kranjcem) ob koncu vojne pobegnil na območje Avstrije in se tako izognil zasledovanju in kazni, morda celo usmrtitvi za svoja medvojna dejanja (med drugim naj bi sodeloval tudi kot eden izmed vodičev policije proti Zidanškovi brigadi na Jesenkov vrh 4. aprila 1944).[536] Zato pa je kazen doletela njegovo ženo, ki je delala kot kuharica pri Köllnerju in so jo gotovo sumili, da je podpirala moža pri njegovih dejanjih. Bila je zaprta, nato pa odpeljana na neznan kraj, domnevno na Teharje, od koder se ni vrnila.[537]

Johanna Unger je bila ena izmed štirih ostarelih samskih sester Unger iz Slovenj Gradca. Bila je aktivna v dejavnosti Štajerske domovinske zveze, zato so jo marca 1945 sprejeli tudi v nacistično stranko. Po končani vojni so bile ona in njene tri sestre, ki so prav tako sodelovale z okupatorjem, zaprte v Slovenj Gradcu. Na zaslišanju pred OZNO v Slovenj Gradcu 4. julija 1945 je priznala, da ji je Ludwig Kaltenböck naročil, naj njemu osebno poroča o vsaki odporniški dejavnosti, ki jo bo zasledila, ni pa zanikala, da bi to počela, po čemer sklepamo, da je. Tudi proti njej so postopek zaključili tako, da bi morala biti v kratkem obravnavana pred Vojaškim

530 PAM, MLO Slovenj Gradec, dopis Okrajnemu LO Dravograd, socialno-zdravstveni odsek glede pomoči tuberkuloznim osebam (nedatiran, vendar po vsebini sodeč iz konca leta 1947).

531 ARS III, OZNA, Dravograd, Seznam; izjava njegove hčere N. avtorju.

532 ARS III, Kulturbund, zapisnik o zaslišanju Franca Štumpfla, Slovenj Gradec, 29. 5. in Celje, 1. 6. 1945, in že naveden zapisnik o zaslišanju Wilhemine Eichholzer.

533 KPM, Komisija, popisni list za Franca Štumpfla, podatke je dal njegov sin Viktor Štumpfl, Stari trg, 16. 3. 1996. Časa in kraja smrti ne navaja.

534 ARS II, KUZOP, sodba Marije Štumpfl pred Okrožnim sodiščem v Celju, 9. 4. 1946. V obrazložitvi oprostilne sodbe je zapisano med drugim tudi, da imenovana "ni bila tako zagrizena kot njen mož", kar so kot priče potrdili nekateri kmetje iz Raduš.

535 ARS III, OZNA,Dravograd, Seznam.

536 Fajdiga, Zidanškova.

537 Totengedenkbuch; KPM, Komisija, popisni list za Jožefo Tonjutti, podatke je dala njena svakinja Jožefa Oletič, Pameče, 21. 2. 1996, in izjava J. K. avtorju (Tonjuttijeva ji je bila krstna botra).

sodiščem mesta Celje, kot bomo videli pozneje. Vse štiri sestre so bile odpeljane na Teharje. Tam je Johanna preminila (domnevno so jo usmrtili), druge tri sestre pa so bile izgnane v Avstrijo.[538]
Elizabeta Unterberger je bila rojena v Trobljah. Bila je nemškega rodu in se je poročila z avstrijskim državljanom ter je imela tudi sama avstrijsko državljanstvo. Leta 1938 je bila vsa družina izgnana v Graz, leta 1941 pa se je vrnila v Slovenj Gradec. Ob koncu vojne je bila aretirana in je končala domnevno na Teharjah.[539] Bila je na seznamu OZNE iz februarja 1945, kjer so ji očitali, da je članica nacistične stranke.[540] Slednje je bilo res, kar izvemo tudi iz njene povojne obtožnice, ki ji očita, da je bila do konca vojne navdušena nad okupatorjem, in iz zapisnika o zaslišanju, kjer priznava, da se je družila ne le z osebami nemške narodnosti, ampak tudi s funkcionarji in z gestapovci.[541]
Kot smo že povedali, so od družine **Vaupot** preminili trije člani: oče **Franc,** lekarnar, njegova žena **Albina,** rojena Köllner, hči nekdanjega in sestra tedanjega lastnika Tovarne kos, o čigar dejavnosti smo že govorili, in njuna petnajstletna hči **Inga.**[542] Vsekakor so se imeli za Nemce, posebej Franc, ki je bil sin slovenskih staršev, in naj bi kljub svojemu deklariranemu nemštvu in kljub protiintervencijam uspel postati član ene izmed nacionalnih organizacij ter na tej osnovi dobiti koncesijo za opravljanje lekarniške dejavnosti v Mariboru.[543] Povedali smo že, da so bili trije člani družine aretirani in zaslišani v Slovenj Gradcu, kamor so se umaknili iz Maribora, očitno računajoč na milejšo obravnavo. Oče Franc je na zaslišanju priznal, da je bil član Kulturbunda že od njegove ustanovitve, prav tako žena Albina, da sta tudi obe hčerki vzgajala v nemškem duhu ter da je imel zveze celo z Ottom Lurkerjem (poveljnik varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko). Da je bila članica Kulturbunda že od začetka, je priznala tudi njegova žena, ni pa priznala, da bi bila vneta za nacistični režim, nasprotno, trdila je, da je že od 1942 obsojala Hitlerja in njegov režim in se pri tem sklicevala na svoja svaka ter da je iz lekarne pošiljala zdravila za partizane. Za dejanja svojega brata Hansa Köllnerja, v čigar zvezo so jo postavljali, pa je trdila, da ni vedela in da zanje ne more odgovarjati. Podobno se je branila tudi hči Albina.[544] Zanimivo pa je, da je bil Franc Vaupot v skupini obtožencev, ki so bili obtoženi 13. novembra 1945 s strani javnega tožilca za mariborsko okrožje. Vsi obtoženci so priznali, da so bili člani Kulturbunda in s tem veleizdajalci; v kolikor se niso javno udejstvovali, je tožilec dopustil možnost, da bi se to lahko štelo kot olajševalna okoliščina. Franc Vaupot kot sedmoobtoženi je bil takrat priprt v taborišču Bresternica.[545] Nadaljnja usoda njega in njegovih dveh družinskih članov ni znana, da pa je OZNA skupaj s specialnimi skupinami KNOJ izvajala tudi izvensodne usmrtitve celo mladoletnih oseb, je

538 ARS III, Kulturbund, Zapisnik o zaslišanju Ivane (Johanne) Unger, Slovenj Gradec, 4. 7. 1945, in poročilo in preverka postaje LM Slovenj Gradec 24. maja 1962 Tajništvu za notranje zadeve Okrajnega LO Maribor v zvezi z Ivano Unger; Totengedenkbuch; ARS III, Kulturbund, zadeve Ida in Miroslava Unger.
539 Totengedenkbuch; Izjava njenega nečaka B. G. avtorju, 21. 3. 2001; isti je tudi dal podatke za popisno polo Komisije.
540 ARS III, OZNA, Dravograd, Seznam.
541 ARS III, UDVSG, zapisnik o zaslišanju Elizabete Unterberger, Slovenj Gradec, 29. 5. 1945.
542 KPM, Komisija, popisni listi za Franca, Albino in Ingo Vaupot, podatke je dala Francova svakinja Hilda Vaupot, Slovenj Gradec, 19. 1. 1996; Totengedenkbuch.
543 ARS II, KUZOP, prijava dr. Jožeta Šmida, načelnika sreskega sodišča Slovenj Gradec Anketni komisiji za ugotavljanje zločina nasilnega preseljevanja Slovencev, Beograd, 8. 5. 1945 (podpisanih šest prič).
544 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisniki o zaslišanju Franca, Albine st. in Albine ml., Slovenj Gradec, 29. 5. (Franc) in 2. 7. 1945 (Albina ml., za Albino st. datum zaslišanja ni naveden).
545 ARS III, Kulturbund, obtožnica proti Francu Vaupotu in soobtoženim.

splošno znano.[546] Zadnjo "izpraznitev" taborišča Bresternica v prvih mesecih leta 1946 omenja tudi dr. Jože Pučnik.[547]

Edini domobranec,[548] ki ga imamo na seznamu po vojni usmrčenih domačinov, je bil znani in ugledni Pamečan, kmet, gostilničar in diplomirani inženir gozdarstva **Vinko Vrhnjak.** Najbrž nimamo primera, ki bi bil vsaj za naše razmere bolj zavit, pa zato toliko bolj zanimiv zlasti zaradi zelo različne medvojne in povojne usode članov Vrhnjakove družine, iz katere je izviral. Družina je bila katoliško usmerjena in narodno zavedna. Tako je že njegov oče aktivno sodeloval s prostovoljci in z vojaki jugoslovanske vojske v bojih za severno mejo po 1. svetovni vojni. Njegovega brata Ivana, prav tako uglednega, "pravega ljudskega tribuna",[549] ki se je priženil na kmetijo v sosednji vasi Sv. Jedert, so Nemci ustrelili kot talca v Pamečah, o čemer smo že govorili. Sestra Štefanija, učiteljica na osnovni šoli na Selah, je bila že leta 1941 izgnana v Srbijo. Najbrž so starši predvidevali Ivana kot starejšega sina za naslednika kmetije, Vinka pa so poslali študirat, vendar se je pozneje obrnilo drugače in je moral 1928. prevzeti kmetijo. Ker pa je bila kmetija obložena z dotami in dolgovi, je moral v službo, in ker je bil zaveden Slovenec, so mu slovenjgraški Nemci in nemčurji preprečili, da bi dobil službo v Slovenj Gradcu; tako se je moral zaposliti kot šef gozdne uprave razlaščenih gozdov grofov Auerspergov v Straži pri Novem mestu. Tam ga je zatekla vojna in okupacija. 20. aprila 1941 se je vrnil domov, vendar se doma zaradi nasprotovanja slovenjgraških Nemcev ni čutil varnega, zato je že čez dva dni odpotoval nazaj na svoje delovno mesto. 15. avgusta 1941 je bil zaradi proruske izjave aretiran; Italijani so ga zaprli najprej v Novem mestu, nato v Benetkah, od koder se je vrnil konec leta 1941, obenem pa je bil odpuščen iz službe, z oznako, da je komunist (značilno je, da je okupator, tako nemški kot italijanski, pogosto označeval vse svoje nasprotnike kot komuniste, pa naj so to bili ali ne in s tem nehote delal komunistom uslugo). Ker so Nemci grozili z aretacijo tudi ženi, je z dvema hčerkama odšla na Dolenjsko, kjer je dobila službo kot učiteljica in po moževi vrnitvi iz zapora živela skupaj z njim. 15. julija 1942 naj bi Vinko Vrhnjak celo vložil prošnjo nemškim oblastem, da bi mu kot brezposelnemu dovolile vrnitev v Pameče na svoje posestvo, vendar naj bi mu prošnjo zavrnili. Družina je samo ob ženini skromni plači živela na Selih in v Vavti vasi. Po kapitulaciji Italije in po nemški jesenski ofenzivi 1943 se je družina preselila v Novo mesto, kjer se je priključil domobrancem.[550] Zelo nenavadno se zdi, da je v tej vlogi sodeloval s taistimi Nemci, ki so imeli o njem zelo negativno mnenje.[551] Tako so ga predstavniki slovenjgraških

---

546 Glej zapis Zdenka Zavadlava v zborniku Brez milosti, Ljubljana 1999 (odslej: Brez milosti), kjer ravno navaja, da je bila v skupini, ki so jo usmrtili ponoči na Pohorju, tudi petnajstletna hči nekega nemškega funkcionarja. Podobnost z navedenim primerom je najbrž naključna.

547 Jože Pučnik, Množični povojni poboji, zbornik Temna stran meseca, Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945 - 1990, Ljubljana 1998, str. 39-52 (odslej: Temna stran meseca).

548 V zborniku Brez milosti je naveden še en domobranec, **Jožef Potočnik,** ki se je rodil na našem območju, in sicer 1914 v Starem trgu; ker pa njegovo zadnje bivališče ni navedeno, ne vemo, ali bi ga šteli kot domačina ali ne. Bil je v 44. domobranski četi na Rovtah in je bil v tisti skupini domobrancev, ki so bili 2. junija 1945 ob 22. uri zvečer odpeljani iz centralnih zaporov OZNE v Ljubljani neznano kam in so bili verjetno usmrčeni.

549 Mušič, Spomini.

550 OSSG, Zaplembe, zadeva Vrhnjak, Dodatek k pritožbi Marije Vrhnjak Okrajnemu sodišču Prevalje proti sklepu I 192/48 G, 28. 7. 1948.

551 Podobno usodo kot on so doživeli tudi nekateri drugi Štajerci; glej Marijan Eiletz, Moje domobranstvo in pregnanstvo, Celje 2000. Tudi avtor te knjige je bil zaveden Slovenec, tako kot vsa njegova družina, zato je moral 1941 zbežati pred Nemci iz Maribora v Ljubljano (rojen je bil 1926 v Slovenj Gradcu, kjer je živel do 1933). Kot človek iz globoko verne krščanske družine, ki je tudi politično pripadala krogu SLS, se je vključil v Slovensko legijo, pozneje pa k domobrancem, s katerimi je

Nemcev Hans Köllner, Hans Schuller st. in Franz Lobe že kmalu po okupaciji v njegovi odsotnosti, skupaj s še drugimi osebami, zelo očrnili pred poveljnikom varnostne službe v Slovenj Gradcu, ko so zapisali, da je znan kot "vodja klerikalne stranke, besen (wütend) sovražnik Nemcev in ima velik vpliv na kmečko prebivalstvo".[552] Odgovor na ta problem se nam morda ponuja že v istem stavku: kot območni vodja SLS kot dela predvojne vladajoče JRZ je na osnovi strankarske discipline očitno sledil politiki njenega vodstva, ki je bila antikomunistično usmerjena; to pa je prevladalo nad njegovo protinemško naravnanostjo, ki jo je prinesel na Dolenjsko s Štajerske. Svoje pa je naredilo tudi razočaranje nad partizanstvom, od koder se je po treh tednih vrnil. OZNA je v njegovo personalno kartoteko, ki jo je vodila že med vojno, zapisala, da je že pred kapitulacijo Italije organiziral "belo gardo" v vaseh Sela, Hruševec in Zalog.[553] V Novem mestu naj bi postal domobranski stotnik in poveljnik 1. domobranske čete. Označujejo ga kot zelo aktivnega.[554] Njegova najvišja oficirska stopnja, omenjena samo v partizanskih virih, je poleg tiste, omenjene v kartoteki OZNE, tudi nadporočnik; kot tak je omenjen med drugimi oficirji 37. domobranske čete prejšnje 3. domobranske bojne skupine kot oficir z najvišjo stopnjo v četi (drugi oficirji so našteti kot poročniki), vendar ni izrecno omenjeno, da bi bil on poveljnik. Omenjeno je tudi, da ta četa deluje na sektorju Št. Peter - Lešnica - Trška gora, in da je bil pred tem v 40. četi.[555] Gradivo KUZOP pa mu očita objektivno odgovornost za usmrtitev osmih oseb, ki jih je, vsako zase, aretirala domobranska četa pod njegovim poveljstvom.[556] Pozneje naj bi bil degradiran, konec vojne naj bi dočakal kot poveljnik straže pri mostu čez Krko v Novem mestu,[557] po drugih podatkih pa v neki majhni graščini blizu Bučke.[558] Morda se zdi na prvi pogled čudno, da spričo njegove medvojne aktivnosti kot človek srednjih let, izobražen in politično razgledan, ni vedel ali razmišljal, da je že VOS od 1942 dalje vodila kartoteko najbolj aktivnih nasprotnikov osvobodilnega gibanja in da je OZNA s tem nadaljevala ter da ga bodo tudi po vojni iskali vsaj na vsem slovenskem ozemlju, če že ne izven njega.[559] Tako je ob koncu vojne bežal skupaj z množicami bežečih vojska v smeri proti Mislinjski dolini, se za nekaj časa prikril pri svoji sestri pri Času, po domače pri Marovšku v Turiški vasi, nato pa, ko je bil prepričan, da je glavna nevarnost minila, odšel na svoj dom v Pameče, kjer se je lotil spomladanskih kmečkih opravil, tudi čiščenja domačega travnika od vojaškega materiala, ki so ga zapustile bežeče vojske, zvečer pa se kot veren človek, pred vojno cerkveni ključar, redno udeleževal šmarničnih pobožnosti v domači cerkvi. Tu ga je 20. maja 1945 zalotila in aretirala patrulja OZNE in ga odpeljala v slovenjgraške zapore. 25. maja so ga videli, ko so ga pripadniki

---

ob koncu vojne, za razliko od Vrhnjaka, zbežal na Koroško, tam pa se z begom rešil pred izročitvijo Jugoslovanski armadi in odšel v Argentino, kjer je pozneje s študijem postal ugleden arhitekt in dejaven član tamkajšnje slovenske skupnosti.

552 ARS, KUZOP, fasc. 9, poveljniku Varnostne službe (SD) v Slovenj Gradcu, seznam oseb, ki so bile že pred letom 1914 naseljene v Slovenj Gradcu in okolici in katerih odstranitev iz Spodnje Štajerske zaradi njihove poudarjeno protinemške naravnanosti se zdi potrebna, Slovenj Gradec, 12. 6. 1941; ARS III, Gestapo, Slovenj Gradec, seznam nezaželjenih oseb, 13. 6. 1941.

553 KPM, odgovori hčerke Vide Vrhnjak - Duler na zastavljena vprašanja, 16. 2. 2001.

554 ARS III, personalna kartoteka OZNE, zadeva Vrhnjak.

555 ARS II, brošura Seznam sovražnih edinic na ozemlju, kontroliranem s strani NOV in POS, izdal GŠ NOV in POS 1944.

556 ARS, KUZOP, fasc. 25, zadeva 2527, Vrhnjak (aretirane in nato usmrčene osebe so v aktu poimensko navedene, kot tudi nekakšni dokazi).

557 OSSG, Zaplembe, zadeva Vrhnjak, Marija Vrhnjak, Okrajnemu sodišču Prevalje, Dodatek k pritožbi proti sklepu I 192/48 G, 28. 7. 1948.

558 KPM, odgovori Vide Vrhnjak - Duler na zastavljena vprašanja, 16. 2. 2001.

559 Dornik - Šubelj, OZNA za Slovenijo, str. 117.

OZNE skupaj s še nekaterimi zaporniki naložili na tovornjak in ga odpeljali v smeri proti Celju. V celjskih zaporih naj bi ga bili še videli, torej je do tja prišel, tam pa se je za njim in drugimi, ki so bili pripeljani z njim, izgubila sled.[560] Na intervencijo njegove vdove Marije z dne 16. marca 1946 je Divizijsko vojaško sodišče Celje odgovorilo, da Vinko Vrhnjak ni bil ne v preiskavi ne obsojen.[561] Gotovo je, da je bil izvensodno usmrčen na Teharjah ali na kakem drugem množičnem morišču v okolici Celja. Po drugi verziji, ki pa je glede na povedano manj verjetna, pa naj bi bil usmrčen blizu svojega doma.[562] Težko se je po tolikih letih, tako v njegovem kot tudi v njemu podobnih primerih, spuščati v ugotavljanje, koliko je resnice v tistem, kar so mu očitali. Glede na prakso tedanjih sodišč v podobnih primerih obstaja velika verjetnost, da bi ga, če bi mu prej navedena dejanja dokazali, doletela najstrožja kazen. Seveda bi bilo dokazovanje težavno, rezultat pa negotov. Tako je o njegovi usmrtitvi brzkone odločalo že samo dejstvo, da je bil domobranec, in to ne navaden. Glede na to, da so domobrance, tudi mnogo navadnih, usmrtili, obstaja velika verjetnost, da bi tudi njega usmrtili v vsakem primeru, tudi če mu ne bi imeli nič konkretnega očitati. Nadaljnji razvoj dogodkov je pokazal, da je tudi razmišljanje o tem, zakaj se ni umaknil na Koroško, brez pomena, saj so se tudi med tistimi, ki so se tja umaknili, rešili le redki. Vinko Vrhnjak je bil nato s sklepom Okrajnega sodišča na Prevaljah 19. julija 1948 uradno proglašen za mrtvega, s predpostavko, da je 1. september 1945 skrajni datum, ki ga ni preživel. Bil je tudi vpisan v mrliško matično knjigo, izdan je bil zanj tudi mrliški list.[563] S tem pa še zdaleč ni bilo konec zgodbe o dedovanju in zaplembi njegovega premoženja, ki ga je povojna oblast sprva razdelila med njegove otroke, pozneje pa jim ga je odvzela.[564]

Anton Wirant, čevljarski mojster s Sel (med vojno je živel v Slovenj Gradcu), je omenjen kot usmrčen po vojni v knjigi Totengedenkbuch, njegovo nasilno smrt potrjujejo tudi tisti, ki so ga poznali.[565] Ne omenja ga niti Debevčev seznam izgnanih oseb, torej lahko sklepamo, da ni bil izgnan. Našli pa smo sodbo vojaškega sodišča mesta Celje, iz katere izhaja, da je bil aretiran 25. maja 1945, 11. julija istega leta pa obsojen na dve leti prisilnega dela, pet let izgube državljanskih pravic in izgon iz prebivališča, in sicer zato, ker je leta 1940 stopil v Kulturbund in denunciral Mihico Vrhnjak, ki je bila nato izgnana (najbrž gre za Štefanijo Vrhnjak, ki je bila učiteljica na Selah in izgnana).[566] Sklepamo, da je bil usmrčen kljub obsodbi na časovno zaporno kazen ali pa je na kakšen drug način preminil med prestajanjem kazni. V enem izmed seznamov pobeglih in izseljenih oseb, ki ga je sestavil predsednik MLO Slovenj Gradec Albert Puncer, je naveden skupaj z ženo Marijo kot pobegla oseba, in sicer na začetku maja 1945, kar pa glede na prej povedano ne drži. Njegov sin Alfred je padel v nemški vojski, hči Herna (por. Hauser) pa je živela v Avstriji.[567]

---

560 KPM, Komisija, popisni list za Vinka Vrhnjaka.

561 OSSG, prepis dopisa Vojaškega sodišča Celje Sa 88/46, Celje, 25. 3. 1946, naveden tudi v pritožbi Marije Vrhnjak na Okrožno sodišče Maribor 15. 7. 1948 na sklep Okrajnega sodišča Prevalje št. 1192-48.

562 OSSG, Zaplembe, zadeva Vrhnjak, dopis Odseka za notranje zadeve pri OLO Dravograd Javnemu tožilstvu za okraj Dravograd, 5. 5. 1948, in op. 464.

563 OSSG, Zaplembe, sklep Okrajnega sodišča Prevalje o proglasitvi za mrtvega in mrliški list.

564 OSSG, Zaplembe, zadeva Vrhnjak, in KPM, odgovori Vide Vrhnjak - Duler na zastavljena vprašanja, 16. 2. 2001.

565 Totengedenkbuch; izjava M. P. in A. K. avtorju.

566 OSSG, Zaplembe, zadeva Anton Wirant, sodba vojaškega sodišča mesta Celje 11. 7. 1945.

567 Izjava M. P. avtorju.

O medvojni dejavnosti **Wresownigove** družine smo nekaj že povedali. Pred vojno so bili aktivni člani Sokola. Verjetno so bili kot nemška družina tudi člani Kulturbunda, vendar za to nimamo dokazov. Nihče izmed njih pa pred vojno ni bil zaupnik GGLA. Med vojno so se otroci Josef, Marija in Romana (slednji sta bili 1941 celo zaprti v šmarškem zbirnem taborišču, vendar kmalu izpuščeni) spomnili na svoje nemško poreklo in opravljali nekatere funkcije v okupatorjevem aparatu, predvsem pa se družili s predstavniki okupatorja več, kot pa je bilo nujno potrebno. Tako pravi že omenjen seznam OZNE, da je bil Josef Wresownig ml. vodja organizacije Hitlerjugend za območje Slovenj Gradca, da je gestapovski agent in sovražnik vsega, kar je slovensko; da je Romana, uradnica na Delovnem uradu zelo vneta "hitlerjanka" in se družila z gestapovci in vojaki ter zelo nastrojena proti Slovencem; podobno pravi za Marijo, da se stalno druži z nemškimi gestapovci in vojaki.[568] Podobna mnenja najdemo o Wresownigovi družini tudi iz povojnih dokumentov, zlasti iz že večkrat navedenega dopisa Okrajnemu odboru OF Celje o zločinih zoper slovensko narodno čast, kjer je zapisano, da so vsi Wresownigovi otroci izstopili iz "domače vere", kar pomeni, da so gotovo vstopili v nacistično stranko (vsi, ki so vstopili v nacistično stranko, so morali s posebno pisno izjavo, ki so jo podali pred županom, uradno izstopiti iz vere). Zapisali so tudi, da so bile Wresownigove hčere v prijateljskih stikih z nemško vojsko, posebno z oficirji, in da so izginile čez mejo, oče Josef in mati Marija pa sta zaprta.[569] Ob koncu vojne so se navedeni otroci skupaj z Josefovo ženo Elzo in njunim sinom Faustom vsedli v avtomobil in se odpeljali k sorodnikom v Avstrijo, pozneje pa se razselili po Avstriji in Nemčiji. Očeta in mater so po vojni zaprli in ju iz Slovenj Gradca prepeljali v celjske zapore. Oba sta bila nato izpuščena, oče **Josef** po kratkem času, mati pa po nekaj mesecih. Za očetom se je kmalu po izpustitvi izgubila sled.[570]

Jože Zdrčnik starejši, po domače Bricman z Gmajne, je prav tako preminil po vojni.[571] Sin Jože je padel v nemški vojski. Med vojno mu je 2. aprila 1944 od zažigalnih bomb, ki so jih odvrgla zavezniška letala na območju Gmajne, povsem pogorela domačija.[572] Sklepamo, da ga je najbolj bremenila izjava, ki jo je na zaslišanju pred OZNO že med vojno podal o njem gestapovski izvidnik Vincenc Krebl.[573] Da so k njemu zahajali gestapovci, med njimi tudi šef gestapa Franz Gutmann, in da so se pogovarjali tudi o partizanih, če se kaj pojavljajo v bližini, je priznal tudi na povojnem zaslišanju pred OZNO, kot tudi, da je bil prva leta vojne pod nemškim vplivom, le da je zadnje leto spregledal.[574]

---

568 ARS III, OZNA Dravograd, Seznam. Da sta se hčerki družili z gestapovci, izvemo tudi iz izpolnjene prijave Bogdana Žolnirja za Anketno komisijo za ugotavljanje zločina nasilnega preseljevanja Slovencev, Požarevac, 8. 4. 1945 (ARS II, KUZOP). Sin Josef Wresownig ml. pa se je že med vojno poročil z učiteljico, po rodu Avstrijko Elzo Pichlhöfer in imel z njo sina Fausta.

569 PAM, MLO Slovenj Gradec, dopis MLO OOOF Slovenj Gradec, julij 1945, o zločinih zoper slovensko narodno čast (kopija v KPM, partizansko gradivo, fasc. 21).

570 KPM, Komisija, popisni list za Romana (v resnici Josefa) Wresowniga, podatke je dal njegov nečak Marjan Samec, Maribor, 10. 3. 1997. Ob tem je treba poudariti še, da se je 18. 9. 1998 s pismom na mestno občino Slovenj Gradec oglasil Faust Wresownig, vnuk Josefa Wresowniga st. oz. sin Josefa ml., ki je dvakratni doktor prava in sodnik na višjem sodišču v Grazu, in v zvezi s spomenikom neznanih žrtev 2. svetovne vojne, ki ga je nameravala občina postaviti, zagrozil, da bo v primeru, če do spomenika ne bo prišlo, zahteval od OZN, da Slovenj Gradcu vzame prestižni naziv Mesto glasnik miru, ki ga je Slovenj Gradec dobil 1989 kot edino mesto na Slovenskem (dvojnik pisma v KPM, Komisija).

571 KPM, Komisija, popisni list za Jožeta Zdrčnika, podatke je dala njegova hči Ljudmila Matvoz.

572 KPM, nemško gradivo, fasc.33/IV, poročilo o odvrženih bombah in pogorelih domačijah. Poleg njegove je delno pogorela tudi domačija Dominika Robina, po domače Grajnerjeva.

573 ARS III, fasc. 301-76, zapisnik o zaslišanju Vincenca Krebla in Antona Kaštivnika, 3. 3. 1945. Izjavil je sledeče: "Šef (Franz

MEHANIZMI, POSTOPKI IN PRAVNI VIRI POVOJNEGA SOJENJA IN USMRTITEV

Čiščenje okupatorjevih sodelavcev ali epuracija se je odvijala po končani 2. svetovni vojni po vsej Evropi, ki so jo okupirale nemške sile, tudi v državah s klasičnim zahodnim parlamentarnim sistemom, vendar vsaj v teh ne na tako drastičen način, vsaj kar zadeva število usmrčenih, kot se je to dogajalo na Slovenskem. Skupni imenovalec epuracije v omenjenih državah je bil, da so tudi tam vse, ki so na kakršen koli način sodelovali z okupatorjem, spravili v posebna taborišča, kjer so bili v preiskavi. Tudi v nekaterih izmed teh se je zaprtim slabo godilo, bili so lačni, bolni in osebje je slabo ravnalo z njimi. Ponekod se je uveljavila praksa, da so tisti, ki so manj zagrešili, lahko brez sodnega procesa (ki se je lahko zanje tudi manj ugodno končal) sprejeli določeno zaporno kazen, drugi so šli skozi procese, ki so se za največje okupatorjeve sodelavce končali tudi s številnimi smrtnimi kaznimi; nad mnogimi izmed njih so jih tudi dejansko izvršili. Za nekatere države je značilna tudi "divja" epuracija. Najbolj značilen primer je Francija, vendar, kar je posebej presenetljivo, skupno število usmrčenih med vojno in po njej pri 43 milijonih takratnih prebivalcev ne presega 10.000 oseb.[575] Divja epuracija se je dogajala tudi v Italiji. Vsekakor so postopki v večini zahodnoevropskih držav potekali na bolj civiliziran in pravno sprejemljivejši način kot pri nas, in sicer zaradi dolgoletne demokratične tradicije, zaradi bolj milega okupacijskega sistema, ki ni težil po izbrisu tamkajšnjih narodov z etničnega zemljevida Evrope, ponekod pa celo pustil stare oblastne strukture neokrnjene. Verjetno pa je vzrok tudi v tem, da v omenjenih državah v odporniških gibanjih niso prevladali komunisti, ki bi težili k revolucionarni preobrazbi družbe in s tem po odstranitvi nezaželjenih oseb.

Podobno kot pri nas velja za medvojne usmrtitve, velja tudi za povojne. Odvijale so se na dveh ravneh: sodni in izvensodni. Do 25. avgusta 1945, ko je bil sprejet Zakon o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo, so sodišča, ki so bila do 26. avgusta oz. v Sloveniji do 21. septembra 1945 le **vojaška,** do 24. avgusta 1945 pa tudi **Sodišča narodne časti,** kot glavni pravni vir uporabljala: vojaška že omenjeno **Uredbo o vojaških sodiščih (UVS),** sprejeto že med vojno, Sodišča narodne časti pa Zakon o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast, ki ga je Predsedstvo SNOS sprejelo 5. junija 1945. Sodišča narodne časti nas v tem kontekstu manj zanimajo in, kar zadeva naše območje, so lahko predmet posebne raziskave. Delovala so le krajši čas, sodila pa za lažje oblike sodelovanja z okupatorjem, in sicer, kot pravi zakon, "za politično, propagandno, kulturno, umetniško, gospodarsko, pravno ali upravno sodelovanje z okupatorjem ali domačimi izdajalci, prijateljske stike s pripadniki okupatorske vojske in oblasti in za delovanje na odgovornih mestih v letu 1941, ki je prispevalo k sramotnemu porazu in kapitulaciji Jugoslavije". Istočasno z ukinitvijo je Predsedstvo SNOS

Gutman, šef gestapa v Slovenj Gradcu) mi je povedal, da bomo imeli 19. marca 1945 hišno zabavo, ki jo bo priredil Bricman nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu. Izjavil je, da je omenjeni njegov najboljši prijatelj in nam bo na ta dan zaklal prašiča ter pripravil tudi pijače."

574 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Jožeta Zdrčnika, Slovenj Gradec, 4. 7. 1945.

575 Dr. Božo Repe, Francija med drugo svetovno vojno: vprašanje kolaboracije, odpora in epuracije ter možne primerjave s Slovenijo, Borec 1998, str. 5-92; Boris Mlakar, Epuracija in povojne žrtve v zahodni Evropi, Prispevki za novejšo zgodovino 1996, str. 201-215.

sprejelo Ukaz o pomilostitvi oseb, obsojenih po omenjenem zakonu. Za nas pridejo v poštev predvsem sodbe pred vojaškimi sodišči in predhodni postopki, ki so do sodb privedli. Skušali se bomo omejiti predvsem na po vojni usmrčene osebe z našega območja.

Že prej smo govorili o vlogi OZNE in KNOJ kot tudi o njuni organiziranosti. 4. (koroški) bataljon 3. brigade VDV - NO je moral aprila 1945, ko se je zadrževal v Revirjih, sestaviti posebno enoto, ki jo je vodil Franc Mesner - Roland, politični komisar je bil Jože Sirk - Stojan, sekretar SKOJ pa Janko Dolenc - Darinko, in jo dati na voljo okrožnemu pooblaščenstvu OZNE za dravograjsko okrožje, z nalogo mobilizacije novih borcev, da bi lahko zavarovala industrijske objekte zlasti v Mežiški dolini, zavarovala organe "ljudske oblasti" in **"opravila čiščenje med nacisti in gestapovsko agenturo"** (podčrtal avtor).[576] Pooblaščenstvo OZNE za okrožje Dravograd je zlasti za območje Mislinjske doline, posebej Slovenj Gradca, še v teku vojne na osnovi svojih terenskih poizvedovanj sestavilo seznam, kot ga samo imenuje, "narodnih izdajalcev in zagrizenih hitlerjancev", datiran s 6. 2.1945. Obsega 97 oseb s priimki in imeni ter datumi in kraji rojstva, v posebni prilogi, ki je oštevilčena tako kot osebe na seznamu, so navedene njihove kratke karakteristike, v spremnem dopisu pa piše, da so to podatki, ki jih je OZNA do tedaj uspela zbrati, in da bo seznam v kratkem izpopolnjen. Skoraj enak glede na opisane osebe, delno izpopolnjen, vendar le do številke 53 ohranjen seznam imamo tudi z datumom 30. april 1945. Večinoma gre za domačine, razen nekaj pripadnikov okupatorjevega aparata. Tudi po vsebini karakteristik lahko ocenimo, da gre v večini primerov, razen v enem ali dveh (ki smo ju že omenili), za osebe, ki so bile na kakršenkoli način vezane na okupatorjev okupacijski sistem in ga podpirale in ne za morebitne "nasprotnike OF in KPS" (podoben, vendar manjši seznam iz istega obdobja, z datumom 10. februar 1945, se je ohranil tudi za zgornji del Mežiške doline). Poudariti je potrebno tudi, da so na obeh seznamih poleg domačih Nemcev, ki so bili večinoma člani Kulturbunda, tudi Slovenci in da ne gre za kakšen genocidni seznam.[577] Zdi se, kot da sta ravno ta dva seznama s karakteristikami služila OZNI kot prvi in osnovni vir za povojne aretacije, kajti večina izmed tistih, ki so na seznamu (razen tistih, ki so pravi čas pobegnili na ozemlje Avstrije), je bila tudi dejansko aretirana (seveda so bile aretirane tudi številne druge osebe, ki pa jih omenjeni seznam ne vsebuje), in tudi po že omenjeni dokumentaciji OZNE, kjer so zapisniki o zaslišanju aretiranih oseb in obtožbe zoper njih, se vidi, da so bile obtožbe podobno sestavljene. Drugi pomembni vir je gotovo bilo registraturno gradivo nemških uradov, zlasti gestapa in orožništva, kajti ukaz o zaplembi vsega tovrstnega gradiva je OZNA dobila tik pred koncem vojne (več je ohranjenega orožniškega in manj gestapovskega gradiva, ki ga je Gestapo, kolikor ga je utegnil, pred koncem vojne sistematično uničil). Tretji vir so bili dokumenti, ki jih je že med vojno zbirala Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu SNOS, ki je imela tudi svojo podružnico za severovzhodno Slovenijo, komisije pa so delovale pri vseh odborih OF, od pokrajinskih do okrožnih in krajevnih. Vprašalnike so spomladi 1945 še v izgnanstvu dobili in izpolnjevali tudi izgnanci leta 1941. Zbiranje prijav seveda ni bilo samo sebi namen, ampak so bile poslane na OZNO z namenom ukrepanja zoper storilce.[578] Poslane pa so bile tudi v Beograd (od koder je zvezna

576 Vresnik, Tretja brigada VDV - NO, str. 277-278.

577 ARS III, fasc. 301-76, OZNA, Dravograd, Seznam, 6. 2. in 30. 4. 1945.

578 ARS II, KUZOP, dopis podružnice OZNI za mariborsko okrožje. 30. 6. 1945.

oblast po diplomatskih kanalih pošiljala zaveznikom zahteve po izročitvi posameznikov, ki so uspeli pobegniti).[579] Četrti vir informacij so bile dodatne poizvedbe OZNE preko svojih agentov, prijave političnih aktivistov in prebivalstva, kar je mogoče razbrati iz dokumentov.

Že na začetku aprila 1945 so okrajni pooblaščenci OZNE dobili **dopis, ki so ga morali pod najstrožjo grožnjo uničiti takoj po prejemu** (podčrtal avtor). V njem so dobili navodila za delovanje ob kapitulaciji Nemčije. Določeno je bilo, da morajo aretirati vse nezanesljive ljudi, kulturbundovce, ortsgrupenfirerje, blokfirerje, orožnike in druge osebe. Najti so morali primerno poslopje, v katerega bodo te ljudi zaprli. Pri aretiranju ni smelo prihajati do nobenih osebnih obračunov, za kar je osebno odgovarjal okrajni pooblaščenec. Za pomoč so si lahko vzeli četo Narodne obrambe. V zapore ni imel vstopa nihče. Aretirati so smeli tudi partizane, ki bi iskali osebno zadoščenje. Aretiranci so si lahko vzeli toliko obleke in perila, da so bili oblečeni, zalog pa niso smeli imeti. Po opravljeni aretaciji je bilo treba stanovanja zaplombirati in natančno popisati odvzete stvari. Aktivisti se niso smeli vmešavati v aretacije, ampak so lahko le dajali sezname ljudi za aretacije. Za vojake Narodne obrambe, ki so jim zaupali članstvo v aretacijskih patruljah, so okrožni pooblaščenci pošiljali posebne oštevilčene legitimacije, v katere je bilo treba vpisati samo še imena.[580]

Zadnje obsežno politično poročilo OZNE za okrožje Dravograd iz časa vojne ima datum 3. maj 1945, kjer je za Slovenj Gradec rečeno, da v mesto ne prihaja več uradna pošta, ampak samo privatna pisma in časopisi. Vojaki in civilne okupatorjeve ustanove od nikoder ne dobivajo več nobenih direktiv. Zaradi nastajajočega položaja so se do tedaj iz Slovenj Gradca že izselili Hans Köllner, Georg Kum (apotekar), družina Arthurja Siegla, družina Siegfrieda Harpfa (žena je bila takrat še v mestu), gospa Koršič (Korschitz) z družino (ključe stanovanja je dala vojakom, ki so vsak dan prihajali v stanovanje in pobirali razne stvari), Hans Pungeršek (komisar v Rojnikovi trgovini; s seboj je odnesel precej blaga).[581]

Za Mislinjsko dolino je bila prve mesece po vojni pristojna OZNA za celjsko okrožje, njen uradni naziv je bil OZNA za Slovenijo, Oddelek za okrožje Celje (vodja oddelka je bil kapetan Milan Venišnik), oddelek pa je imel svoje izpostave, imenovane "pooblaščenstva"; okrajno pooblaščenstvo, ki je obsegalo Mislinjsko dolino, tudi v Slovenj Gradcu (na zapisnikih o zaslišanju je navadno zapisano "položaj" in naveden datum).[582] Tam so bili tudi preiskovalni zapori v bivših celjskih sodnih zaporih ("Stari pisker"), kot ustanova, namenjena preiskavi, je bilo mišljeno tudi taborišče v Teharjah, ter vojaško sodišče, v posameznih večjih krajih pa so bile izpostave. Tako je naše območje pokrivalo Vojaško sodišče 4. armade, s senatom v Mariboru in Celju (obenem sta bili ustanovljeni tudi vojaški sodišči za mesto Maribor in za mesto Celje). Sedež okrajnega pooblaščenstva OZNE je bil v 1. nadstropju stare mestne hranilnice na Glavnem trgu v Slovenj Gradcu, zapori pa kar v zaporih nekdanje mestne hiše, ki so služili temu namenu že v času Avstroogrske (danes je v njih stalna arheološka zbirka Koroškega pokrajinskega muzeja), in v 1. nadstropju nekdanje mestne hiše.[583]

---

579 ARS II, KUZOP, prepis aktov, poslanih v Beograd dne 22. 9. 1945.

580 Dornik - Šubelj, OZNA za Slovenijo, str. 213.

581 ARS III, fasc. 301-76, politično poročilo pooblaščenstva OZNE za okrožje Dravograd, 3. 5. 1945. Glede Wresownikovih je najbrž zapisana zmotna trditev, zato je ne navajamo.

582 ARS III, Kulturbund, zapisniki o zaslišanjih; ZAC, OZNA za okrožje Celje upravi jetnišnic v Celju, seznam zapornikov, predanih vojaškemu sodišču, Celje, 22. 7. 1945.

583 Izjave H.V. in M. P. avtorju.

Pooblaščenka OZNE je bila domačinka iz Šmartna Jožica Štibler - Šarna (več o njej pozneje). Kot komisar pri OZNI v Slovenj Gradcu v tem času se omenja Viktor Trančkar.[584] Kot članica OZNE v Slovenj Gradcu v tem času se omenja tudi Milka Šapec.[585] Aretacije domačinov je izvajala aretacijska patrulja OZNE, ki jo je do 24. julija 1945 vodil sedemnajstletni Rado Radšel. Kot je sam navedel v povojni izjavi, je bila to zanj zelo težka naloga glede na to, da je moral aretirati domačine, ki jih je poznal.[586] Kot pripadnike patrulje omenjajo tudi Milko Tretjak, zlasti v zvezi z aretacijo Vinka Vrhnjaka in drugih Pamečanov.[587] Zlasti pri aretaciji slednjih naj bi bil prisoten tudi Ivan Tavčer, kurir pri pooblaščenstvu OZNE v Dravogradu, in oficir OZNE "neki Stane".[588] Kot je bilo že povedano, so organi OZNE zapornike na kratko zaslišali in natančno popisali osebne podatke, pri čemer so uporabljali posebne formularje. To so storili že v Slovenj Gradcu, nato pa, če je bil zapornik premeščen v Celje, še tam. Redki so ohranjeni primeri iz taborišča Strnišče pri Ptuju, kamor so v glavnem zapirali ljudi iz sosednje Mežiške in Dravske doline in ne vemo, zakaj so tja zašli tudi nekateri, čeprav redki ljudje iz Slovenj Gradca. Tam jih je zasliševala OZNA za okrožje Maribor, ki jo je vodil okrožni pooblaščenec Vlado Majhen - Rafael. Kot vodilni osebi taborišča Strnišče v tem času se omenjata v dokumentih Albert Konečnik - Modras in Martin Štorgelj - Tine.[589] Na prvo stran formularja so zapisali organ, ki je zapornika prevzel, datum, priimek in ime zapornika in njegove osebne podatke, tudi stan in poklic ter podatke o starših, bratih in sestrah, o njegovi narodnosti, članstvu v okupatorjevih organizacijah in o izkaznici, ki jo je imel med okupacijo. Nato je sledila (pogosto kar na istem formularju, vendar na hrbtni strani) kratka obtožnica, nato kratek, v nekaterih primerih tudi daljši zapisnik o zaslišanju, ki ga je opravil organ OZNE, ki se je pod zapisnik podpisal, včasih s polnim priimkom in imenom, največkrat pa kar s svojim bivšim partizanskim imenom. Nato je sledila kazenska prijava javnemu tožilcu, kjer je bilo še enkrat v povzetku zapisano, kaj je obtoženec zagrešil, na koncu pa je sledila formulacija, da se ga predlaga javnemu tožilcu v nadaljnji postopek. To so seveda najbolj idealni primeri; za mnoge zapornike se noben dokument ni ohranil (ali pa sploh ni bil narejen), za nekatere so bili narejeni le skromni zapisniki. Ohranjenih je skupno 175 primerov oseb iz vse Mislinjske doline, ki so bile zaslišane pred OZNO. Večina izmed njih, razen treh primerov, je bila zaslišana v Slovenj Gradcu, in večina izmed njih je z območja sedanje mestne občine Slovenj Gradec. Iz zapisnikov o zaslišanjih, v katerih zaslišanci omenjajo tudi zaprte sorodnike, in iz drugih virov pa izhaja, da je bilo aretiranih precej več oseb; gotovo vsaj 200 ali pa več. Večina je bila aretirana in zaslišana v mesecih maj, junij in julij 1945. Nekatera pričevanja govorijo, da so jih, v kolikor je šlo za moške, priklicali v vojašnico v Slovenj Gradcu pod pretvezo, da gredo na nabor

584 ARS III, Okrožno načelstvo Narodne milice Maribor, dopis okrajnega NOO, odseka za notranje zadeve Šoštanj okrožnemu javnemu tožilcu v Celju, 24. 9. 1945.

585 SBSG, matična knjiga pacientov 1941 - 1945. Po izjavi F. Š. sta Milka Tretjak in Milka Šapec ista oseba.

586 ARS III, UDVSG, kolut št. 3, življenjepis Rada Radšela, 6. 10. 1945; KPM, partizansko gradivo, fasc. 13/40, spominski zapis Rada Radšela.

587 KPM, Komisija, popisni list za Vinka Vrhnjaka; pisna izjava Ivice Vrhnjak Kren, Plač 12, Zg. Kungota, 13. 12. 1994, kopija v KPM.

588 OSSG, Zaplembe, zadeva Vrhnjak, dopis Odseka za notranje zadeve pri OLO Dravograd Javnemu tožilstvu za okraj Dravograd (Vinko Vrhnjak, dopolnilno poročilo), nedatirano, videti je, kot da je iz leta 1948, podpisan v. d. šefa odseka Jože Rant. Omenjeni Stane je podpisan tudi kot zasliševalec na več zapisnikih. V poznejšem gradivu UDBE s tega območja se omenja več uslužbencev s tem imenom, ki se podpisujejo s priimkom in imenom.

589 ARS III, UDVSG, kolut št. 5, zaslišanja nekaterih prič; Poročilo varnostnega direktorja za Koroško, 1952.

(nekatere so še v zadnjih dneh vojne vključili v mestno stražo). **Izmed 71 oseb, ki jih imamo na našem seznamu po vojni usmrčenih, je ohranjenih 35 primerov (ali slabih 50 odstotkov), ko so bile osebe zaslišane pred OZNO.** Kot zasliševalci so v Slovenj Gradcu podpisani Šarna (Jožica Štibler), Džoni (Ivan Radšel), Ježek (Pavle Keršič), Franc Virens ter že omenjeni Stane. V Strnišču je kot zasliševalec podpisan Franc Petje - Jovo, v Celju pa Žumer, Franc Primus, Maks (morda Maks Jakopič - Jur) in Zdenko (najbrž Konrad Pevec - Zdenko ali Konči).[590] Iz Slovenj Gradca so pošiljali v Celje ali drugam zapornike navadno v večjih skupinah. Tako je ohranjen seznam ene izmed takih skupin, datiran z 22. julijem 1945, ki vsebuje 48 imen zapornikov iz zaporov okrajnega pooblaščenca OZNE v Slovenj Gradcu, ki jih je treba predati vojaškemu sodišču. Med osebami, vpisanimi na seznamu, so tri prečrtane, in to Helena Siegl, Johann Kraus in Karolina Vrhovnik. Kravsa in Sieglovo imamo na seznamu usmrčenih, drugi pa, vsaj kar zadeva tiste z našega območja (nekaj jih je tudi z območja Mislinje), naj bi preživeli oz. so bili obsojeni na zaporne kazni.[591] Med redkimi dokumenti, ki jih hrani Zgodovinski arhiv v Celju, je tudi zelo pomemben dopis Vojaškega sodišča mesta Celje OZNI za okrožje Celje, iz katerega se da razbrati, da se je senat tega sodišča večkrat podal tudi v Slovenj Gradec, kjer je imel na kraju samem razprave proti obtožencem, ki jih je prej obdelala OZNA. Iz tega dokumenta je mogoče razbrati, da je proti večji skupini obtožencev bila s strani sodišča že izdelana obtožnica, vendar je neki funkcionar OZNE iz kupa obtožnic izvzel 16 spisov, z utemeljitvijo, da bo OZNA o teh ljudeh izvedla še dodatne poizvedbe. Med temi 16 osebami so za nas zanimive štiri, ki jih imamo na seznamu usmrčenih, in sicer Johanna Unger, Julius Katzianer mlajši, Martin Kac in Franc Pajer. Navedene so tudi številke njihovih sodnih spisov.[592] Zaključimo torej lahko, da je bil tudi proti navedenim postopek speljan do sodbe pred vojaškim sodiščem; ali so bili dejansko obsojeni ali ne, je drugo vprašanje, sodbe niso ohranjene, dejstvo pa je, da se na svoje domove nikoli niso vrnili. **Izmed 71 oseb,** za katere smo pogojno ugotovili, da so bile usmrčene ali so preminile na drugačne načine takoj po koncu vojne, **imamo ohranjene sodbe** ali pa vsaj podatke o njihovi obsodbi pred sodiščem **le za devet oseb.** Za 62 oseb ni ohranjene sodbe ali pa je sploh ni bilo in je mogoče sklepati, da so bile izvensodno usmrčene ali pa so umrle v povojnih zaporih in taboriščih iz drugih razlogov. **Nobena izmed teh devetih oseb ni bila obsojena na smrt,** ampak le na zaporne kazni; od teh največ Josef Hernaus, predvojni vodja Kulturbunda v Slovenj Gradcu na dosmrtno ječo, a je po treh letih umrl med prestajanjem kazni, delno najbrž tudi zaradi starosti. Josef Hernaus je izmed vseh obsojenih na zaporno kazen z našega območja dobil najvišjo. Dva obsojenca, brata Schuller, sta bila obsojena v odsotnosti; kot vse kaže, v času obsodbe nista bila več živa. Vprašanje je samo, ali sodišče tega ni vedelo in je torej koordinacija med OZNO, javnim tožilstvom in sodiščem zatajila, ali pa so ju namerno obsodili naknadno. Bolj verjetna je prva razlaga, čeprav tudi druge ni mogoče izključiti. Vseh ostalih šest oseb je bilo obsojenih v prisotnosti, od teh štiri pred vojaškim sodiščem mesta Celje. dve pa pred okrožnim

590 Zbornik Slovenija 1941. 1948. 1952, Tudi mi smo umrli za domovino, Zamolčani grobovi in njihove žrtve, Ljubljana - Grosuplje 2000, str. 200-202 (odslej: Tudi mi smo umrli za domovino).

591 ZAC, OZNA Slovenije, OZNA za okrožje Celje, dopis Upravi jetnišnic v Celju, seznam zapornikov, predanih vojaškemu sodišču, Celje, 22. 7. 1945.

592 ZAC, dopis Vojaškega sodišča mesta Celje OZNI za okrožje Celje, Celje, 18. 7. 1945; o delovanju vojaškega sodišča v Slovenj Gradcu, ki so ga sestavljali trije člani, dva oficirja, od teh eden Slovenec in eden srbohrvaško govoreč ter en civilist, tudi izjava F. M. avtorju.

sodiščem Maribor. Imamo pa ohranjene sodbe ali pa vsaj podatke o njihovi obsodbi **še** za skupno **27 oseb** z našega območja, ki so bile zaradi različnih medvojnih dejanj **obsojene na zaporne kazni, a so kazen preživele** (sodb je bilo še več, kar vemo iz drugih virov, vendar niso ohranjene). Obsojeni so bili v glavnem pred vojaškim sodiščem mesta Celje in Maribor, redki pozneje tudi pred Okrožnim sodiščem v Celju in Mariboru (obsojenih oseb je bilo sicer še več, vendar se obsodbe nekaterih, četudi kmalu po vojni, nanašajo že na povojna dejanja proti novi jugoslovanski državi). **Za nobeno osebo z našega območja, obsojeno za medvojna dejanja, nimamo podatka ali celo sodbe, iz katere bi bilo razvidno, da je bila obsojena na smrt,** tako ne za omenjenih devet kot tudi ne za druge (niti da bi bil kdo obsojen na smrt, pa bi mu bila smrtna kazen spremenjena v zaporno). Takšne sodbe sem našel za nekatere osebe z drugih, nam sosednjih območij; tako je bil Franc Blazinšek iz Mislinje obsojen sprva na 15 let zaporne kazni, po pritožbi javnega tožilca pa na smrt z ustrelitvijo, Ernest Plešivčnik iz Zagrada pri Prevaljah pa je bil sprva obsojen na smrt z ustrelitvijo, nato pa so mu kazen po pritožbi znižali na 15 let zapora (oba sta nato pobegnila v Avstrijo in preživela). Nekatere izmed omenjenih 27 oseb z našega območja so bile obsojene tudi v odsotnosti. Takšen je primer Hansa Köllnerja in Franza Lobeja, ki sta bila za svojo že opisano dejavnost obsojena vsak na po 15 let zapora. Visoko kazen 12 let zapora je dobil Hans Pelzgütter, ker je že pred vojno pobegnil v Avstrijo, se tam vključil v SS in kot tak prišel v Slovenj Gradec z okupatorjevo vojsko, kar je na povojnem zaslišanju pred OZNO tudi sam priznal. Po vojni je bil zaprt v Teharjah, vendar je pobegnil skupaj s še nekaterimi drugimi zaporniki, a jih je milica ponovno ujela. Prvotno kazen so mu pozneje znižali navkljub obremenilnim pričevanjem več prič iz Slovenj Gradca, ker je uspel zasliševalce in sodnike prepričati, da je v nemški vojski zbolel za malarijo, ki se mu je večkrat ponovila, da je bil le voznik in tolmač, zaradi skrivne prodaje bencina obsojen pred nemškim vojaškim sodiščem na šest let zapora, januarja 1945 pa celo prebegnil k sovjetski Rdeči armadi, kjer je bil voznik pri večcevnih raketometih (tako imenovanih "katjušah"). Kazen je nato prestajal v Mariboru. Dokaj visoko kazen, sprva pet let zapora, ki so mu jo po pritožbi javnega tožilca zvišali na osem let, je dobil tudi Vekoslav Rotter zaradi svoje dejavnosti pri vermanšaftu. Visoko kazen petih let zapora je dobila Marija Vetter (izdaja in posledično smrt dveh oseb). Zaradi zelo visoke in dejanju nesorazmerne zaporne kazni desetih let težkega prisilnega dela pa moramo omeniti tudi Viktorja Turičnika z Legna, čeprav ga je obsodilo Sodišče narodne časti, in to zaradi dveh mesecev dokazanega služenja v vermanšaftu in celovojne ustne propagande v korist okupatorja (kazen so mu tako ali tako kmalu izbrisali, premoženja pa mu tudi niso zaplenili, ker je imel premajhno). Nekaj je bilo tudi takih primerov, ko je javni tožilec postopek proti posameznim osebam ustavil, nekatere že obsojene osebe, zlasti tiste, ki so bile samo pripadniki vermanšafta, niso pa v tej vlogi česa zagrešile, so bile z odlokom Predsedstva AVNOJ 3. avgusta 1945 amnestirane in s tem izpuščene iz zaporov oz. taborišč, za nekatere, ki jih zlasti najdemo v seznamu zapornikov teharskega taborišča, pa je vpisana samo številka sodbe, tako da ne vemo, kaj so zagrešile. Vse druge osebe so bile kaznovane z zapornimi kaznimi od nekaj mesecev do treh let (Hans Schuller mlajši je bil obsojen sprva na pet let zapora, po pritožbi pa so mu kazen znižali na tri leta; obtožbo, da je bil pripadnik vermanšafta, so mu črtali, češ da so bili pripadniki te formacije tako vsi moški na Štajerskem, ostala pa je obtožba za aktivno članstvo v Kulturbundu). Težko bi rekli, koliko izmed njih je zaporno kazen odslužilo do konca, kolikim so jo znižali oz. so bili predčasno

odpuščeni, ker o tem nimamo podatkov.[593] Postavlja se tudi vprašanje, ali niso med izpuščenimi in milo kaznovanimi tudi taki, ki so za protiuslugo odtlej delali za OZNO oz. UDBO kot njeni tajni sodelavci. Z našega območja nimamo nobenega z dokumenti dokazanega tovrstnega primera. Nasprotno, zelo ilustrativen je primer bratov Potočnik, ki sta bila milo kaznovana, potem pa živela v tujini in občasno prihajala v Slovenijo in ju je policija ob njunem prihodu nadzorovala in o njunem gibanju pisala poročila.[594] Ni pa izključeno, da takih primerov sploh ni bilo.

Za našo temo je posebej pomembno **vprašanje odnosa med dejanjem posameznika in med kaznijo, ki ga je za to dejanje doletela.** Nekaj smo o tem že povedali. Obstaja vtis, da je pogosto šlo za velika nesorazmerja: da je mnoge ljudi za mnogo manjša dejanja doletela mnogo višja kazen kot pa druge, ki so storili hujša dejanja, pa so imeli svojevrstno srečo in prišli pred sodišče, ki je njihov primer presodilo bolj objektivno. Najbolje se je godilo tistim, ki so pravi čas pobegnili na ozemlje Avstrije, ki so ga zasedle zavezniške sile, in se s tem izognili kazni (nimamo podatkov, koliko izmed teh jih je bilo zaprtih v britanskih ujetniških taboriščih, a bilo jih je gotovo nekaj), in tisti, ki so imeli med partizani, zlasti tistimi, ki so izvajali represivno vlogo, sorodnike ali znance, ki so na odgovornih mestih zanje zastavili besedo. Nekaterim pa tudi intervencije uglednih ljudi - bivših pripadnikov osvobodilnega gibanja niso pomagale. Poleg glavnih nosilcev okupatorjeve oblasti - Nemcev, zlasti pa Avstrijcev so pravi čas pobegnili predvsem vidnejši predstavniki taiste oblasti med domačini, ki so običajno največ zakrivili in so slutili, da med domačini niso priljubljeni in da jih utegne doleteti kazen. Ti so imeli najpogosteje v tujini tudi svoje sorodnike ali poslovne partnerje, kamor so se imeli možnost zateči; tudi nemški jezik so dobro obvladali, kar prav tako ni bilo nepomembno. Treba je poudariti, da v Slovenj Gradcu sicer ni bilo kakih posebno pomembnih nacističnih funkcionarjev, ker Slovenj Gradec v tem času tudi ni bil pomembno središče (vse pomembnejše okupatorjeve inštitucije so bile v Mariboru kot središču okrožja), vendar s tem ni rečeno, da že v funkcijah, kakršne so imeli, niso bili zelo nevarni Slovencem. Tako med usmrčenimi ali vsaj obsojenimi na zaporno kazen ni niti enega predstavnika okupacijskih organov, ki so v Slovenj Gradec prišli iz Avstrije ali Nemčije, na primer Gutmann, Kaltenböck in drugi. Vsi so pravi čas pobegnili in jih, verjetno zato, ker so na okupatorjevi hierarhični lestvici zavzemali nižja mesta, tudi po vojni ni bilo mogoče dobiti od zaveznikov. Doma so običajno ostali manj vidni in manj pomembni sodelavci ali pa samo simpatizerji okupatorja, ki se najbrž niso čutili preveč krive ali so proti koncu vojne celo navezovali stike z osvobodilnim gibanjem ali pa enostavno niso imeli kam, niso imeli prihrankov, niti nemškega jezika niso obvladali dobro. V kolikor so zadnje mesece podpirali osvobodilno gibanje, so to, tako kot drugi podporniki, morali delati zelo skrivno. Imeli so stike s posameznimi aktivisti, ki so, če so vojno sploh preživeli, ob koncu vojne šli običajno na druge dolžnosti v druge kraje; prišla pa je OZNA s svojimi seznami in karakteristikami in pred neznanimi bivšimi partizani - oznovci so zelo težko dokazali svojo

593 Sodbe in podatke o tem, da so sodbe bile, najdemo največ na Okrožnem sodišču Slovenj Gradec, Zaplembe, PAM, sodbe Vojaškega sodišča mesta Maribor (in Sodišča narodne časti), ZAC, sodbe Vojaškega sodišča mesta Celje, in ARS III, seznam zapornikov taborišča Teharje in Bresternica; za Pelzgütterja ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju in obtožnica, in PAM, MLO Slovenj Gradec, fasc. 5/1. Omenja pa jih tudi dr. Milko Mikola v že navedenih delih Sodni procesi na Celjskem, Celje 1993, in Zaplembe premoženja na Slovenskem, Celje 1999.

594 ARS III, Kulturbund, zadeva Pototschnig.

manjšo krivdo ali svojo (zapoznelo) podporo osvobodilnemu gibanju.[595] Dvotirnost v kaznovalni politiki, reševanje primerov po sodni in izvensodni poti, po sodni poti tudi preko dveh vrst sodišč, ki jo je omogočal takratni sistem, je po mojem mnenju eden izmed glavnih vzrokov hudih nesorazmerij in protislovij v kaznih, ki so ljudi doletele. Na eni strani opažamo veliko prizadevanje organov, ki so sodelovali pri sodnem pregonu, zlasti sodišč in tožilstev, da bi svojo nalogo opravili čim bolj pravično in v skladu s pravnimi normami. To se vidi iz dikcije vseh ohranjenih dokumentov, pa tudi iz dejstva, da so se kljub neštetim zapornikom potrudili soditi celo odsotnim osebam ter da so mnoge ljudi, če jim niso imeli kaj posebnega očitati, tudi izpustili brez kazni (zlasti na osnovi odloka o amnestiji 3. 8. 1945) ali jim vsaj omogočili, da so se branili na prostosti. Tako so na primer zaradi starosti izpustili Johanna Debelaka, nad katerega izpustitvijo naj bi se mnogi Slovenjgradčani zgražali, češ da je bil vseskozi vnet kulturbundovec, po vrnitvi pa je do svoje smrti (umrl je 1948) predstavljal socialni problem za Mestni ljudski odbor (premoženje so mu, tako kot drugim, zaplenili).[596] Njegov primer je seveda osamljen, vendar če bi prevladovala sama brezdušnost in popoln pravni kaos, bi ga enostavno ustrelili ali ga pustili umreti v taborišču ali v izgnanstvu. Tudi če se sliši še tako nenavadno, je vendar res, da **so bili tisti primeri, ki so prišli pred tožilstvo in sodišče, dokaj korektno rešeni** (velja tudi za ljudi z našega območja). Sodišča so omogočila obtožencem, da so se zagovarjali, imeli zagovornika, zaslišala so priče, omogočila obtožencem, da so se branili na prostosti, sestavila sodbo v pisni obliki in jo posredovala obsojencu, ki se je smel v določenem roku nanjo pritožiti. V primerih, ki so ohranjeni, se je sodišče za smrtno kazen odločilo, če je kdo koga lastnoročno ubil ali pa če je (z ovadbo ali kot poveljnik z ukazom) posredno povzročil smrt več oseb (če ni videlo kakih olajševalnih okoliščin). Na drugi strani pa za mnoge od preminulih, ki jih imamo na seznamu, nimamo nobene ali skoraj nobene dokumentacije, da bi bili obravnavani celo samo v preiskovalnem postopku pred OZNO, kaj šele pred sodišči.

Zanimivo bi bilo vedeti, ali in v kolikšni meri je šlo pri povojnih izvensodnih pobojih za revolucionarne cilje KP in če so preminuli z našega območja bili ljudje, ki so KP ovirali ali bi jo samo utegnili ovirati na njeni poti k oblasti. Da med njimi ni bilo mnogo ideoloških in političnih nasprotnikov KP, smo že ugotovili. Čeprav je v skupini preminulih po vojni tudi nekaj ljudi z univerzitetno izobrazbo, le-teh vendarle ni veliko, ker jih predvojni Slovenj Gradec mnogo tudi ni premogel. Med vsemi preminulimi bi lahko bil ing. Vinko Vrhnjak tisti, ki bi najbolj ustrezal navedeni karakterizaciji, in sicer zaradi svoje izobrazbe, predvojne in medvojne dejavnosti in ugleda, ki ga je imel med kmečkim prebivalstvom, kot smo že ugotovili. Res je, da je kar nekaj med preminulimi samostojnih obrtnikov in posestnikov, pa vendarle med njimi ni lastnikov največjih podjetij, kolikor jih je v Slovenj Gradcu sploh bilo. Ivana Mikoliča, lastnika največjega industrijskega obrata, Tovarne meril, že od 1941 ni bilo več v Slovenj Gradcu, ker so ga Nemci izgnali, iz izgnanstva pa se je vrnil v Ljubljano in bil nato med organizatorji domobranstva ter je z domobranci tudi pobegnil v Italijo. Hans Köllner, lastnik Tovarne kos, je pobegnil na ozemlje Avstrije. Bernard, Franc in Rozalija Potočnik kot solastniki takrat majhne Tovarne usnja pa so pred vojaškim sodiščem dobili relativno nizke kazni, samo po leto dni

595 Tako je bivši partizan Ludvik Kašnik - Žarko kmalu po vojni zapisal, da je imel od Ericha Güntherja 18 potrdil o njegovi materialni podpori, ki jih je ob koncu vojne izročil "tovarišici Šarni" (OSSG, Zaplembe, zadeva Günther); Tudi Schullerja sta pomagala osvobodilnemu gibanju, o čemer imajo sorodniki potrdila; o podpori Gollovih smo tudi že govorili.

596 PAM, MLO Slovenj Gradec, dopis MLO Slovenj Gradec Okrožnemu LO, socialno-zdravstveni oddelek Maribor, 2. 7. 1946.

prisilnega dela brez odvzema svobode, čeprav so bili člani Kulturbunda in celo nacistične stranke. Zanje je veliko prič na procesu ugodno pričalo, pa tudi že med vojno so imeli partizani o njih dobro mnenje.[597] Tudi veleposestnikov ni bilo med njimi (v okolici je bilo nekaj veleposestev, katerih lastniki so bivali drugje). Pri obrtnikih je šlo za majhne obrate z nekaj zaposlenimi, v več primerih za nekakšna majhna družinska podjetja. Največja "kapitalista" med njimi sta bila Karl in Ljudmila Goll, lastnika največjega, a za splošne razmere majhnega hotela v Slovenj Gradcu. Tudi brata Hans in Franz Schuller sta bila lastnika še manjšega hotela. Če je šlo za "ekspropriacijo ekspropriatorjev" v skladu z marksističnim naukom, se je ta tako ali tako dogajala z zaplembami premoženja, ki so bile obvezni sestavni del skoraj vsake sodbe, tudi v primeru, ko je bila oseba zaradi medvojne podpore okupatorju obsojena na še tako nizko zaporno kazen, ali pa so jo zaradi istočasne podpore osvobodilnemu gibanju celo oprostili.[598] Na drugi strani pa imamo med usmrčenimi tudi ljudi brez premoženja. Vse to je veljalo tako za Slovence kot za pripadnike nemške narodne manjšine. Tudi obsojence pred Sodiščem narodne časti je Predsedstvo SNOS oprostilo samo zapornih kazni, ne pa tudi ukrepa zaplembe premoženja. Pripadnike nemške narodne manjšine pa so razlastili že na osnovi znanega odloka Predsedstva AVNOJ z 21. novembra 1944. Vsa veleposestva so bila razlaščena z Zakonom o agrarni reformi iz avgusta 1945 (tudi Kacovo, po domače Lutrovo iz Šmartna, čeprav so bili njegovi lastniki kot zavedni Slovenci vsa vojna leta v izgnanstvu). Ni znano, da bi se razlaščenci ali potencialni razlaščenci skušali organizirati in se ukrepom upreti in bi jih oblast zato nasilno odstranila. Skratka, razlastitve premoženja bi se oz. so se lahko mirno zgodile tudi brez fizične odstranitve lastnikov. Če menimo, da je morda šlo za ljudi, ki bi na skupščinskih volitvah predstavljali "jeziček na tehtnici", se tako razmišljanje spet zdi nesmiselno, če poznamo vsebino takratnih predvolivnih plakatov, ki so na vsakem koraku opozarjali ljudi, da je treba pri sestavljanju volilnih imenikov paziti, da ne bi vanje vpisovali kakšnih "sovražnikov" in "protiljudskih elementov". Obsojenci pred sodišči pa so v primerih, za katere imamo podatke, tako ali tako dobili vsi kot stransko kazen tudi izgubo državljanskih pravic, torej tudi volivne pravice. Pripadniki nemške narodne manjšine pa so izgubili državljanske pravice že po drugem, neobjavljenem avnojskem odloku, in ne bi smeli voliti, tudi če bi bili ob volitvah še vsi živi in na svojih domovih. V kolikor je bil prisoten vnaprejšnji strah, da bi ljudje, ki so bili že med vojno na drugi strani, utegnili biti tudi sedaj, lahko takšni trditvi brez pridržkov verjamemo zlasti v primeru poboja domobrancev in drugih skupin kvizlingov, toda tudi teh niso odstranili vseh in tudi v njihovem primeru ni šlo le za golo računico, ampak je bilo vmes tudi sovraštvo. V primeru usmrčenih oseb z našega območja pa je bil položaj še bolj zapleten. V celoti gledano je pri povojnih pobojih glede na število usmrčenih in glede na postopke same šlo za neke vrste selektivni institucionalni linč ob tihi podpori velikega dela prebivalstva, ki je imel v primeru odstranitve naših domačinov - okupatorjevih sodelavcev **močneje poudarjeno narodnoobrambno noto.** Dejanje je pri nas koreninilo v vsaj stoletnem upiranju Slovencev na Štajerskem germanizacijskemu pritisku. Zaradi okupacije in začasne prevlade nemškega elementa ter uvodoma opisanih raznarodovalnih ukrepov, ki jih je nacistična okupacija prinesla, se je to upiranje še okrepilo in se ob koncu vojne sprostilo, ne toliko nad okupatorjem

597 ARS III, Kulturbund, zadeva Pototschnig.
598 Mikola, Zaplembe.

samim (nemška vojska se je disciplinirano in neovirano umaknila iz mesta in drugih krajev) kot nad vsemi tistimi, ki so okupatorja podpirali pri njegovih germanizacijskih težnjah. V prvi vrsti je šlo za predvojne člane Švabsko-nemške kulturne zveze ali Kulturbunda. Kar lepo število njenih članov je bilo tudi zaupnikov GGLA. Že ob izgonih 1941. so imeli slovenski izgnanci priložnost spoznati, da so okupatorjeve patrulje, ki so izganjale, zelo dobro opremljene s podatki o aktivnejših Slovencih, celo o že umrlih, kar je dokaz, da so podatke zbirali že leta pred vojno. Nekateri domači Nemci so te patrulje tudi spremljali. Pod seznamom ljudi za izgon leta 1941 so bili sicer podpisani vodilni predstavniki slovenjgraškega Kulturbunda, vendar so jim pri sestavljanju karakteristik gotovo pomagali tudi drugi člani ali pa so slovenski someščani glede na njihovo siceršnje vedenje in izjave to vsaj sklepali. Tako so celotni nemški manjšini pripisali sokrivdo za nesrečo, ki jih je doletela. Mnogi pripadniki nemške narodne manjšine so tudi postali komisarji premoženja izgnanih Slovencev, mnogi so premoženje izgnancev, ki je bilo prodano, poceni odkupili. Primerov, da bi pripadniki nemške manjšine aktivno sodelovali v osvobodilnem gibanju ali ga vsaj materialno in moralno podpirali, je bilo malo.[599] Okupatorju pa so se vdinjali tudi nekateri Slovenci. Mnogi domačini so zaradi obojih utrpeli škodo, bili izgnani ali štiri leta živeli vsaj pod psihološkim pritiskom; vsi ti, še zlasti pa številni zaporniki, interniranci, taboriščniki in izgnanci, ki so se vračali domov, so komaj čakali, da lahko ustreznemu organu prijavijo ljudi, za katere so mislili, da so krivi njihove nesreče (mnogi so to storili že med vojno s prijavami komisijam za zločine okupatorjev in njihovih pomagačev, ki so delovale v okviru odborov OF), in pričakovali od njih zadostitve. Ker ni bilo drugih organov, so jih prijavljali pač pri tistih, ki so bili pri roki, torej "komunističnim", zlasti OZNI (če bi se bila vrnila predvojna oblast, bi jih prijavljali pač tej). Pripadniki povojnega represivnega aparata so bili večinoma nekdanji partizani, ki so že med vojno na vsakem koraku najbolj občutili okupatorjev pritisk, mnogo njihovih soborcev, tudi osebnih prijateljev je med vojno izgubilo življenje in tudi sami so komaj preživeli, marsikaterega vnetega okupatorjevega sodelavca bi bili že takrat usmrtili, vendar je bilo do njih težko priti (na to kažejo nekateri medvojni poskusi usmrtitev), mnogi so morali po ukazu lokalnih okupatorjevih funkcionarjev prej v nemško vojsko in občutiti vse tegobe frontnega bojevanja; mnogi so med vojno izgubili bližnje sorodnike. V zmedi prvih povojnih mesecev, v ozračju, ki je bilo nabito s sovraštvom do vsega, kar je bilo nemškega in kar je podpiralo nemško okupacijo, in upoštevajoč vse povedano, je bilo tako stvari težko racionalno presojati in je jeza padla tudi na manj krive. Tako se je tudi v kaznovanju okupatorjevih sodelavcev zgodilo mnogo iracionalnega, čeprav, kot je razvidno iz navedenega strogo zaupnega navodila OZNE, so višji organi pregona svarili pred spontanim maščevanjem. Le-tega, sklepamo, je bilo sicer malo, se je pa, kot je videti, grozeče spontano maščevanje sprevrglo v sistemsko, ki ga je nastajajoča povojna oblast zaradi svojih interesov dopustila. Sodeč po omenjenem strogo zaupnem navodilu je nastajajoča povojna oblast takrat (na začetku aprila 1945) še nameravala urejati stvari v skladu z nekimi pravnimi normami,

599 "Nemci" na Slovenskem 1941-1955, Ljubljana 1998, prispevek dr. Toneta Ferenca Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno, zlasti str. 113. Sklicuje se na statistiko KUZOP (glej MNO Mb, štajerska podružnica). Po tej statistiki je bilo na vsem Štajerskem 9349 pripadnikov nemške narodnosti, od teh jih je bilo 5693 članov Kulturbunda. Ob koncu vojne jih je 2823 pobegnilo, 3587 jih je povojna oblast aretirala. 815 jih je bilo prostovoljcev v nemški vojski, 1789 prostovoljcev v Vermanšaftu, 195 pa prostovoljcev pri gestapu, toliko tudi prostovoljcev pri pomožni policiji. **278 jih je bilo odkritih nasprotnikov nacizma, 507 pa nevtralnih. Za okraj Slovenj Gradec navaja šest nasprotnikov nacizma in sedem nevtralnih.**

vendar je najbrž pozneje in najbrž iz Beograda prišlo drugačno navodilo, ki je bilo pač v skladu z nastalim položajem ob koncu vojne, ki je bil mesec in pol pred tem morda še nepredvidljiv: preveč ljudi se je znašlo v taboriščih in zaporih, prostorske kapacitete zdaleč niso zadoščale, prepočasi so potekali postopki proti osebam in premalo je bilo usposobljenih ljudi, zlasti takih s pravno izobrazbo, ki bi se z njimi ukvarjali, nastajale so težave s preskrbo, nevarnost epidemij zaradi nevzdržnih higienskih razmer, poslabšanje odnosov med nekdanjimi zavezniki in grožnja nove vojne. Predvsem pa je bilo, kot smo že povedali, mnogo sovraštva do "izdajalcev" tudi pri tistih, ki bi morali gledati na stvari bolj objektivno. Sovraštvo pa se je marsikje mešalo tudi z ideološko indoktriniranostjo izvajalcev represije, zaradi česar ni čudno, da so usmrtili tudi ljudi, ki so bili pred tem že obsojeni pred sodišči na zaporne kazni, za kar imamo primere tudi z našega območja. Naravnani kot so bili, so tudi v sodnikih gledali zgolj bivše "priveske okupatorja", "buržuje", ki ščitijo sebi enake.

Drugi vzroki zlasti za ovadbe, ki so imele za posledico aretacije in v mnogih primerih tudi smrt aretiranih, so gotovo bile tudi **stare osebne zamere** (v tem okviru tudi maščevanje nad nekdanjimi gospodarji in delodajalci zaradi storjenih krivic in izkoriščanja), **pohlep po premoženju, težnja po odstranitvi konkurentov** in drugo. Marsikdo se je na ta način znebil konkurentov in sodedičev premoženja, dobil premoženje pregnanih ali usmrčenih v najem, postal skrbnik mladoletnih otrok brez staršev in si tako obetal materialne koristi in podobno. Kot smo videli, je bilo mnogo takih primerov že ob izgonu Slovencev 1941. Taki in podobni primeri pač nujno spremljajo vsako družbo ob prelomnih dogajanjih, le da so se ob koncu najbolj obsežne in najbolj krvave vojne dotlej gotovo pokazali najbolj drastično. Na dogajanje pri nas v tem času torej ne smemo gledati izolirano, ampak moramo upoštevati, da je bilo le del širšega dogajanja v Evropi po končani vojni, le da se je to izražalo pri nas v bolj radikalni obliki kot drugje, in sicer zaradi nezadostne demokratične tradicije, ostrejšega okupacijskega sistema pa tudi zaradi revolucionarnih ciljev KP. Jasno je namreč, da je novi partijski oblasti ozračje, kakršno je bilo, šlo zelo na roko in ji pomagalo urediti družbo po njenih zamislih.

Skratka, gotovo je bilo vzrokov za smrt tolikšnega števila oseb, tudi z našega območja, več, dokončni odgovor na vsa vprašanja pa je težko dati. Ker ne poznamo natančnih okoliščin smrti vsakega posameznika, ki ga imamo na seznamu, v povojnih taboriščih, si upamo trditi, da vsi preminuli niso bili tudi usmrčeni, ampak jih je del umrl zaradi lakote, pomanjkanja ali bolezni (te tegobe so v razmerah kmalu po vojni čutili vsi prebivalci, tudi zmagovalci in ne samo poraženci, zaporniki in taboriščniki pa seveda najbolj).[600] Umirali pa so gotovo tudi zaradi slabega ravnanja taboriščnega osebja z njimi. Tako imamo podatke, da so se na primer v taborišču Strnišče pri Ptuju nekateri vodilni ljudje celo z motorjem vozili čez jetnike, ki so morali v ta namen poleči na tla.[601] Nekateri so pri tem, četudi so ostali živi, utrpeli poškodbe, ki so jih spremljale vse življenje. V taborišču Teharje, kjer je bilo zaprtih največ ljudi z našega območja, se jim prav tako ni godilo mnogo bolje. Na dnevnem redu so bila ne le zmerjanja in drugačna šikaniranja, temveč pretepanja, brcanja, odtegovanja hrane in vode (oznovci in

600 Temna stran meseca, str. 489-491, kjer so navedeni dokumenti o mrtvih, ki jih je uprava koncentracijskega taborišča Strnišče pri Ptuju predala župnijskemu uradu Sv. Lovrenc na Dravskem polju, z navedbo vzrokov smrti; med njimi je nekaj zlasti otrok s Koroške. Sedanji gospod župnik iz Lovrenca na Dravskem polju mi je po telefonu naštel vse primere, ki jih ima evidentirane na dokumentih (jih je čez 50), vendar z območja sedanje mestne občine Slovenj Gradec ni nobenega.

601 ARS III, UDVSG, kolut št. 5, zaslišanje nekaterih prič.

knojevci so kljub pomanjkanju imeli dobro in obilno hrano in pijačo), izpostavljanja soncu, tekanje na soncu do onemoglosti. Nekateri so že v taborišču zaradi obupnih razmer naredili samomor, nekatere so zaradi prekrškov postrelili v opozorilo drugim, vsako noč pa je jetnike vznemirjal in jim puščal psihične posledice ropot tovornjakov, ki so odvažali njihove sojetnike neznano kam; osebje je med njimi razširilo govorice, da jih odvažajo v druga taborišča, v kar so jetniki dvomili (resnica o tem se je odkrila šele mnogo pozneje). Nihče torej ni bil gotov, da ne bo tudi sam prišel na vrsto. Za posebne kazni znotraj taborišča samega in za tiste, ki so pobegnili ali poskusili pobegniti in so jih pri tem zasačili, so imeli tudi poseben bunker. Iz njega je pot navadno vodila pred puške.[602]

Odveč je poudarjati, da je bilo opisano ravnanje v velikem neskladju ne le s splošno veljavnimi pravnimi normami, ampak tudi s takrat veljavno, čeprav še skromno zakonodajo **pa tudi z vsem (dotlej in pozneje) deklariranim, in ravno slednje je vzrok, da je povojna oblast vse to dogajanje, predvsem izvensodne poboje, pred javnostjo prikrivala.**[603]

Če torej sklenemo razmišljanje o krivdi ali nedolžnosti za navedenih 71 oseb, ki jih pogojno lahko štejemo kot usmrčene ali drugače preminule, in o ustreznosti kazni, ki jih je doletela, lahko rečemo, **da povsem nedolžen najbrž ni bil nihče,** (za nekatere imamo premalo podatkov za presojo) **vprašanje pa je, ali je bilo breme vsakega med njimi tolikšno, da bi si vsi zaslužili smrt.** To lahko sklepamo po tem, da so mnoge podobne primere rešila že Sodišča narodne časti, in tudi na našem seznamu preminulih imamo osebe, katerih dejanja bi bila prav tako zrela kvečjemu za to sodišče. Takšen primer sta Milka in Rozalija Fišer iz Starega trga, ki sta se družili z Nemci. Res je, da je ena izmed njiju imela otroka z nemškim oficirjem, druga pa se je o partizanih javno slabo izražala, imamo pa dokument (zapisnik o zaslišanju pred OZNO) o tretji ženski osebi (njen priimek in ime namenoma izpuščamo), za katero je v obtožbi poudarjeno, da je bila nemška prostitutka in tudi sama je priznala, da se je družila z omenjenima dekletoma in da so se vse tri družile z Nemci, vendar je njen primer prišel pred javnega tožilca, ki pa je postopek proti njej ustavil.[604] Vprašanje je tudi, koliko sta omenjeni dekleti in njima podobni primeri lahko "ovirali partijo pri njeni poti na oblast". Vzroki za njuno usmrtitev so torej morali biti vse prej kot politične, domnevamo, da izrazito emocionalne narave. To pa gotovo ni osamljen primer. Imamo še več primerov, da so bili za podobna dejanja nekateri usmrčeni ali so drugače preminili, drugi pa so pred sodišči dobili relativno mile zaporne kazni ali bili celo oproščeni, ker jih je amnestija zajela še žive ali pa so imeli dobre zveze. Videti pa je, da se je med našimi domačini najhuje godilo tistim, ki so bili pred vojno vodilni člani Kulturbunda, zaupniki GGLA, člani komisij za izgone, člani nacistične stranke in vidnejši funkcionarji, zlasti župani, nadalje tistim, ki so jih sumili sodelovanja z gestapom ter vsem tistim, sicer redkim posameznikom, za katere je obstajal sum, da sodijo med klasične nasprotnike KP.

---

602 Marjan Tršar, Dotik smrti, Ljubljana 2000.

603 Dr. Milko Mikola je v enem izmed intervjujev o povojnih pobojih v Večeru navedel dokument, kako je Miha Marinko, takrat sekretar CK KPS, že v jeseni 1945, ko je govoril aktivu komunistov trboveljskega okraja, rekel približno takole: "Imeli smo svoje sovražnike v taboriščih. Lahko bi jih bili poklali, če bi ravnali po srcu; toda potem ne bi bili več komunisti". Čas je pokazal, da jim je govoril polresnico. Nemogoče je, da tako visok funkcionar ne bi bil vsaj vedel, kaj se je v resnici zgodilo z mnogimi izmed zaprtih, če že ni soodločal o njihovi usodi.

604 ARS III, Kulturbund, in PAM, Vojaško sodišče mesta Maribor.

Poboje so praviloma izvajali, zlasti pa organizirali in nadzorovali, pripadniki OZNE, kar je mogoče razbrati iz zapisov Zdenka Zavadlava, vendar je imela OZNA sama relativno malo ljudi, njena prvenstvena naloga pa je bila zbirati obremenilni material, zato sklepamo, da so jih bolj kot OZNA izvajale vojaške enote, zlasti specialne, za ta namen oblikovane skupine v okviru 2. ali slovenske divizije KNOJ, v sodelovanju z OZNO. To sklepamo iz že večkrat navedenega navodila iz ukaza o ustanovitvi KNOJ, **da je KNOJ dolžan dati OZNI na voljo določeno število ljudi za njene specialne akcije,** pa tudi iz zapisov Zdenka Zavadlava, ki pravi, da so seznami za usmrtitve prihajali iz hotela Slavija v Ljubljani (sedež OZNE za Slovenijo), zlasti za tiste iz taborišča Strnišče pri Ptuju, tiste iz sodnih zaporov v Mariboru pa je predlagala OZNA. Pravi, da so morali hiteti, ker je bilo to delo treba opraviti pred sprejetjem ustave in ukinitvijo taborišč. On sam je bil zadolžen za dogovor s KNOJ in knojevci iz mariborske brigade so šli in izkopali jame med Hočami in Mariborsko kočo. Ustrelitve so izvajali zvečer. Že pri nalaganju na kamione so sodelovali oficirji mariborske brigade KNOJ, straža KNOJ pa jih je pričakala tudi na mestu, kjer so zavili s ceste proti predvidenemu morišču. Ob samem morišču so jih slekli, da jih ne bi bilo mogoče identificirati. Nato so dali knojevski oficirji v dogovoru z oznovci povelje za streljanje, in po pet so jih postavili pred jamo in jih pokončali s strojnicami. Nekateri so bili samo ranjeni; takšne so jih zmetali v jamo in jih nato še zasuli z rafali. Nato je del knojevcev odnesel obleke na kamione, da jih bodo pozneje uničili, kamion z nekaj knojevci pa je ostal, da bodo jamo zasuli in zamaskirali.[605] Nobenega vira iz prve roke nimamo, ki bi nam pojasnil dogajanje v Žančanih, kjer je največje množično grobišče v okolici Slovenj Gradca, vendar lahko sklepamo, da bistveno drugačno ni moglo biti. Vsaj za domačine domnevamo, da jih je usmrtila OZNA.

Kot epilog k temu razmišljanju navajamo še zanimiv primer, ki pa ga tudi ni bilo mogoče dokončno razrešiti. Gre za že omenjeno Jožico Štibler - Šarno iz znane Štiblerjeve družine iz Šmartna, ki je bila vključena v osvobodilno gibanje že leta 1941. Med vojno je bila sprva mladinska aktivistka v šaleško-mislinjskem okrožju, avgusta 1944 pa je bila dodeljena OZNI za območje Slovenskih Goric. Po osvoboditvi je bila imenovana za pooblaščenko OZNE za okraj Slovenj Gradec. Na poli padlih in umrlih uslužbencev organov za notranje zadeve iz leta 1964 je zapisano, da je imela med vojno živčni zlom in se je dlje časa zdravila v bolnišnici ter da je po vojni dobila za opravljanje svoje službe motor, s katerim se je avgusta 1945 smrtno ponesrečila. Posebno pozornost pa zasluži zadnji stavek, da njeni domači izjavljajo, da bi bili poplačani za vse svoje trpljenje med vojno, **"če bi se rehabilitiralo njeno smrt in jo vneslo v spominsko knjigo".**[606] Z navedeno verzijo o njeni smrti bi bili zadovoljni, če ne bi v mrliški matični knjigi našli podatka, da je umrla 9. 9.1945 ob 2. uri zjutraj na Glavnem trgu 8 v Slovenj Gradcu, kjer je stanovala, kot vzrok smrti pa je naveden preboj lobanje s paralizo možgan.[607] Brez dvoma gre za

---

605 Brez milosti, zapis Zdenka Zavadlava, str. 248; glej tudi Zavadlav, Partizani, obveščevalci, jetniki, Ljubljana 1996, in Zavadlav, Iz dnevniških zapisov mariborskega oznovca, Ljubljana 1990. Podobno ugotavlja tudi dr. Jože Pučnik na osnovi gradiva, ki ga je pridobil kot predsednik parlamentarne komisije za raziskavo množičnih povojnih pobojev (glej Temna stran meseca, prispevek Jožeta Pučnika Množični povojni poboji, str. 39-52).

606 ARS III, 302 - 28/ZA, inv. 633, Padli pripadniki OZNE, Jožica Štibler - Šarna, Maribor, 3. 1. 1964 (kot vir podatkov je navedena postaja ljudske milice Slovenj Gradec). Kot spominska knjiga je najbrž mišljena knjiga Pali nepobeđeni, Beograd 1964, ki vsebuje kratke življenjepise s fotografijami pripadnikov organov za notranje zadeve z ozemlja celotne Jugoslavije, ki so pri opravljanju dolžnosti izgubili življenje med vojno in po vojni do leta izida knjige. Jožice Štibler - Šarne v knjigi ni, prav tako tudi ne Bogdana Hrovata - Mihe, ki je kot oficir OZNE oz. UDBE 1948 domnevno naredil samomor.

607 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 1945, v muzeju (vpisana 12. 9. 1945 pod številko 137, kot prijavitelj smrti je navedena njena sestra Kristina Štibler, šivilja iz Šmartna).

strelno poškodbo. Če bi šlo za padec z motorjem in posledično za preboj lobanje, gotovo ne bi umrla v svojem stanovanju, ampak na kraju nesreče ali pa kvečjemu v bolnišnici. Skupaj z njeno polo pa smo našli tudi zaznamek, iz katerega je razvidno, da se je njen brat Ferdo Štibler, partizan od leta 1943, pri OZNI od oktobra 1944, nato pa od 1945 do 1952 uslužbenec Zveznega sekretariata za notranje zadeve, 27. 5. 1977 zglasil pri Edu Kranjčeviču, takratnemu načelniku SDV SRS, **da bi razčistil vzrok smrti sestre "Šarne".**[608] Neverjeten primer, ko brat, ki je bil v istem času kot sestra uslužbenec OZNE, vse do leta 1977 ni poznal pravega vzroka njene smrti (ali je zanj vsaj takrat izvedel ali ne, iz dokumenta ni razvidno). Iz opisa pa tudi iz izjav vemo, da je šlo za samomor s strelnim orožjem. Kakršenkoli že je bil motiv za tako odločitev in dejanje, je njen primer potrditev izreka nemške revolucionarke Rose Luxemburg, ki je bila tudi sama žrtev revolucije v Nemčiji po 1. svetovni vojni, da "revolucija žre (tudi) svoje lastne otroke".[609]

608 ARS III, 302 - 28/ZA, inv. 633, zadeva Jožica Štibler - Šarna.

609 Med ljudmi živi prepričanje, da je šlo za izsiljen samomor s strani višjih organov OZNE. Namig o tem, da ni šlo za navaden samomor, je izražen tudi v pisnem komentarju Antona Britovška h knjigi Totengedenkbuch, 18. 3. 1971 (KPM, nemško gradivo, fasc. 25/VIII); izjava F. Š. avtorju.

Za objavo ilustracij uredništvo portala SIstory nima dovoljenja avtorja

NAKLJUČNE CIVILNE ŽRTVE VOJNE

SPLOŠNI PODATKI O ŽRTVAH

Tudi te skupine žrtev doslej nihče ni sistematično evidentiral. Nekatere med njimi so bile že doslej zapisane med žrtvami nacističnega nasilja in vnešene na spomenike in znamenja NOB, druge pa ne. Menim, da že naslov pove dovolj: v to skupino štejem vse primere, ko smrt ni bila namenjena neposredno neki osebi, ampak se je ta oseba po naključju znašla na mestu spopadov in bila zadeta, včasih celo od neugotovljene strani, ali pa se je znašla na mestu bombardiranj ali naletela na minsko-eksplozivna telesa. Težava je le v tem, da so opisi smrti v virih včasih preskopi in je na njihovi osnovi osebo težko uvrstiti v določeno skupino žrtev. Upošteval sem samo žrtve med trajanjem 2. svetovne vojne pri nas, torej od 6. aprila 1941 do 15. maja 1945, tako kot pri vseh drugih skupinah žrtev. Primerov, tudi očitnih, ki so se zgodili po 15. maju 1945, nisem upošteval, razen tam, kjer je poškodba nastopila pred 15. majem 1945, smrt zaradi nje pa pozneje (vse druge primere sem vključil v eno izmed prilog).

Število primerov: 24.

Kraj rojstva: Tretjina žrtev se je rodila v krajih izven ozemlja sedanje mestne občine Slovenj Gradec, dve tretjini pa znotraj njega, vendar vsi na ozemlju današnje Slovenije.

Kraj smrti: Večina primerov se je zgodila na domačem terenu, v precej različnih okoliščinah, tako da jih je zelo težko združevati v podskupine po skupnih značilnostih.

Povprečna starost: Osem je bilo rojenih še v 19. stoletju, in sicer dve osebi leta 1883 in sta bili ob smrti stari 62 let. Najmlajša oseba je bila ob smrti stara sedem let, ena osem in ena devet let. Med temi žrtvami je opazno večje število otrok in mladoletnih oseb.

Kraj stalnega bivališča: Dve osebi sta nazadnje živeli izven območja, ki ga obravnavamo, vendar je več kot očitno, da je šlo za domačina, ki sta bila tja premeščena zaradi dela - ena oseba na Dunaj, ena pa v Sinčo ves na Koroškem, vzdrževali sta stalne stike z domačimi na našem ozemlju in tudi tam, kjer sta nazadnje bivali, ju gotovo nihče ne bo uvrstil v kakršen koli seznam žrtev.

Poklic: Poklicna struktura je podobna kot pri ostalih skupinah. Je pa navedba izobrazbe ponekod pomanjkljiva; naveden je samo položaj ali služba, iz tega podatka pa ne moremo razbrati tudi izobrazbe. Tako ne vemo, kakšno izobrazbo je imel starešina finančne kontrole ali pa lesni trgovec. Kmečkih (najemniških) in bajtarskih sinov in hčera je bilo osem ali več kot tretjina vseh, dva sta bila kmeta, pet delavcev ter po en mehanik (lastnik mehanične delavnice), zidar in čevljarski vajenec.

Gostota umiranja glede na leta vojne: V prvem letu vojne se je zgodil samo en tak primer (med aprilskim napadom Nemčije na Jugoslavijo). Potem se vse leto 1941, 1942 in 1943 ni zgodil noben primer. V letu 1944 se je zgodilo pet takih primerov, v letu 1945 pa 18, torej največ, in še od teh večina med sklepnimi boji.

Kraji umiranja: Šest oseb je umrlo izven našega ozemlja, in sicer v Dravogradu, na Ptuju, v Sinči vesi na Koroškem, na Št. Vidu na Slemenu, v Berlinu in v neznanem kraju v Nemčiji. Vse druge osebe so umrle na ozemlju sedanje mestne občine Slovenj Gradec.

Način smrti: Tri osebe so umrle od minsko-eksplozivnih sredstev, ena oseba v spopadu med partizansko in nemško enoto na svojem domu, štiri osebe med zadnjimi boji (padle ali pa bile ranjene in umrle v bolnišnici), tri osebe zaradi zavezniškega bombardiranja, dve osebi kot

zaščita nemških enot med boji s partizani (živi zid), tri osebe ob partizanskem napadu na vlak oz. ob miniranju vlaka, ena oseba je bila ustreljena iz nemškega letala, eno osebo je ustrelila nemška straža, eno osebo je partizanska zaseda ustrelila po nesreči, ena oseba je bila zasuta pod ruševinami, ko so ustaši zažgali domačijo, za eno osebo pa vemo samo, da je bilą pogrešana in se ni več vrnila.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Način smrti
Andrejc Nikolaj	27.1.1909	Sinča vas	25.2.1945	Sinča vas/Koroška	ob zavezniškim bombardiranjem
Beričnik Jože	17.12.1929	Graška gora	24.1.1945	Graška gora	prisilna zaščita nemških enot
Britovšek Antonija	1887	Vrhe	marec 1945	Vrhe (na polju)	eksplozija odvržene bombe
Čas Franc	23.1.1912	Dunaj	28.10.1944	Bukovska vas	pri partizanskem miniranju vlaka
Fele Milan	9.6.1928	Šmartno	7.4.1941	Slovenj Gradec	ustreljen iz nemškega letala
Grein Franc	13.5.1883	Slovenj Gradec	5.4.1945	Dravograd	ob zavezniškim bombardiranjem
Grobelnik Pavel	7.1.1899	Sele	15.2.1945	Nemčija	pogrešan
Hovnik Ivan	27.1.1893	Sele	14.5.1945	Slovenj Gradec	ranjen med zadnjimi boji
Kašnik Marta	27.7.1928	Podoršlja	16.11.1944	Podoršlja (doma)	med spopadom partizanov z Nemci
Knez Franc	19.7.1888	Razbor	11.12.1944	Št. Vid na Slemenu	nemška straža - po nesreči
Krauser Jožefa	16.3.1920	Troblje	14.5.1945	Slovenj Gradec	ranjena med zadnjimi boji
Markuš Marija	29.8.1928	Gmajna	11.5.1945	Stari trg	med zadnjimi boji pri vojašnici
Marovšek Simon	20.10.1928	Podgorje	14.5.1945	Podgorje	kot vodič partizanov - od ustašev
Polutnik Franc	1904	Slovenj Gradec	12.9.1945	Slovenj Gradec	ranjen med zadnjimi boji
Repas Franc	8.8.1937	Gmajna	12.5.1945	Gmajna	eksplozija odvržene bombe
Sešel Jože	1930	Podgorje	24.1.1945	Graška gora	prisilna zaščita nemških enot
Smolčnik Helena	1888	Slovenj Gradec	20.9.1945	Slovenj Gradec	ranjena med zadnjimi boji
Steble Jože	7.3.1909	Slovenj Gradec	19.8.1944	Dovže - Mislinja	pri napadu partizanov na vlak
Stopar Martin	20.10.1931	Podgorje	21.10.1944	Sv. Jedert	pri napadu partizanov na vlak
Šenk Franc	1.2.1900	Slovenj Gradec	4.1.1945	Ptuj (kolodvor)	ob zavezniškem bombardiranju
Šmidhofer Mihael	1922	Legen	april 1945	Berlin	v neznanih okoliščinah
Šmon Slavka	7.7.1938	Graška gora	14.5.1945	Graška gora	eksplozija odvržene bombe
Tišler Franc	7.12.1920	Slovenj Gradec	5.5.1945	Turiška vas	partizani - po nesreči
Vastl Jože	5.2.1931	Legen	15.5.1945	Legen (doma)	zasut pod hišo, ki so jo zažgali ustaši

ŽRTVE IN OKOLIŠČINE NJIHOVE SMRTI

Prvi primer, ki se je zgodil, je obenem tudi prva žrtev 2. svetovne vojne v vsej Mislinjski dolini in se je še danes starejša generacija dobro spominja. To je primer **Milana Feleta,** trinajstletnega dečka iz Šmartna, ki se je zgodil na prvi dan vojne, na cvetno nedeljo, 6. aprila 1941. Ko je nesel butaro v cerkev, ga je iz letala ustrelil nemški pilot, najbrž misleč, da gre za vojaka, ki nese na ramah puško. Hudo ranjenega so odpeljali v slovenjgraško bolnišnico, kjer je umrl.[610] Zaradi minsko-eksplozivnih sredstev so med vojno umrle tri osebe (po vojni je bilo takih primerov več): **Antonija Britovšek, Franc Repas** in **Slavka Šmon.** Od teh osemletni Franc Repas in sedemletna Slavka Šmon v zadnjih dneh vojne.[611] Od zavezniškega bombardiranja so umrli **Nikolaj Andrejc, Franc Grein** in **Franc Šenk.** Nikolaj Andrejc je bil delavec v nekem mlinu v Sinči vesi, ob bombardiranju 25. februarja 1945 je bil ranjen in odpeljan v celovško bolnišnico, kjer je čez dve uri umrl.[612] Franc Grein je bil lastnik gradbenega podjetja v Slovenj Gradcu, umrl je na delu pri gradnji dravograjske elektrarne ob zavezniškem bombardiranju 5. aprila 1945, ko je bilo še več civilnih smrtnih žrtev.[613] Franc Šenk je umrl kot starešina finančne kontrole na ptujskem kolodvoru ob bombardiranju 4. januarja 1945.[614] Ob partizanskem napadu na vlak oz. ob miniranju vlaka so umrli **Franc Čas** (ob povratku na Dunaj, kjer je služboval), **Jože Steble** (ob napadu Šercerjeve brigade na vlak med Dovžami in Mislinjsko Dobravo) in **Martin Stopar** (ob napadu Bračičeve brigade na vlak pri Sv. Jederti 21. oktobra 1944).[615] Kot zaščita nemških enot v bojih proti Tomšičevi brigadi na Graški gori 24. januarja 1945 ("živi zid") sta padla **Jože Beričnik** in **Jože Sešel.**[616] Med spopadom med partizani in Nemci je na svojem domu na Plešivcu padla **Marta Kašnik.**[617] **Pavel Grobelnik** s Sel je bil po eni verziji usmrčen po koncu vojne,[618] po drugi verziji pa je bil od 15. februarja 1945 dalje pogrešan; bil naj bi nekje v Nemčiji. Glede na to, da je bil takrat star 47 let, ni verjetno, da bi bil v nemški vojski; bolj verjetno je, da je bil tam na delu (kot njegov poklic navajajo tesar in tkalec) in je preminil v enem izmed številnih zavezniških bombardiranj (ravno 13. februarja 1945 so zavezniki bombardirali Dresden in je ob tem izgubilo življenje okrog 135 000 ljudi, vendar ni gotovo, da bi bil tam).[619] Podobna je bila domnevno tudi usoda **Mihaela Šmithoferja,** ki je umrl aprila 1945 v neznanih okoliščinah kot prisilni delavec v Berlinu. Kmeta **Franca Kneza,** po domače Zgornjega Kotnika iz Zgornjega Razborja, ki so mu partizani Štajerskega bataljona avgusta 1942 zažgali domačijo, je po nesreči ustrelil stražar nemške postojanke Št. Vid na Slemenu, ko

---

610 KPM, Spominska knjiga Šmartno; župnijska kronika Slovenj Gradec; mrliška matična knjiga Šmartno, do 16. 9. 1941.

611 KPM, spominska knjiga, Slovenj Gradec, Podgorje; PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec; PAM, KLO Podgorje.

612 KPM, spominska knjiga, Podgorje.

613 Mrliška matična knjiga, Dravograd, 1945; PAM, vojna škoda, Slovenj Gradec.

614 PAM, vojna škoda, Slovenj Gradec; KPM, Komisija, popisni list za Franca Šenka; mrliška knjiga župnije Slovenj Gradec; Totengedenkbuch.

615 Mrliška knjiga nadžupnije Šmartno; izjava I. Č. (za Franca Časa); mrliška matična knjiga Slovenj Gradec; Marolt, Šercerjeva (za Jožeta Stebleta), KPM, spominska knjiga, Podgorje; mrliška knjiga župnije Sv. Urha Podgorje (za Martina Stoparja).

616 KPM, Spominska knjiga, Podgorje; PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec; Strle, Tomšičeva IV.

617 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec; mrliška knjiga župnije Sv. Pankracija v Starem trgu.

618 KPM, Komisija, popisni list za Pavla Grobelnika, podatke je dala njegova snaha Fanika Grobelnik.

619 PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, zadeva Pavel Grobelnik; Enciklopedija druge svetovne vojne, Ljubljana 1982, geslo Dresden, str. 139.

se je vračal iz Črne domov in zaradi ropota voza ni slišal pozivov, naj se ustavi.[620] Podoben nesrečni primer se je 5. maja 1945 zgodil s **Francem Tišlerjem** iz Slovenj Gradca, lastnikom mehanične delavnice, le da so njega ustrelili partizani, ki jih je na skrivaj podpiral. Z motorjem, na katerem se je kot sopotnik peljal tudi zdravnik Andreas Wurzinger, zaposlen na okrožnem vojaškem poveljstvu v Mariboru, je v temi na prehodu čez železniško progo v Turiški vasi (na cesti, ki vodi na današnje letališče) naletel na zasedo, ki jo je držala na tem mestu skupina borcev OZNE okrožja Dravograd. Sprva ju je zaseda spustila naprej. Na motorju je imel znak RK, njegov sopotnik pa je bil oblečen v vermanske hlače, kar je partizanom zbudilo sum; iz izkušenj so vedeli, da so Nemci večkrat zlorabljali znak Rdečega križa, zato so bili tudi tokrat prepričani, da gre morda za kakšne vojaške osebe v civilni obleki. Ko sta se vračala, sta dva partizana skočila na cesto, eden s strojnico, in ker motorist na poziv ni hotel ustaviti (oba, motorist in sopotnik naj bi bila tudi nekoliko vinjena, znanci pa so ju že prej opozarjali, naj se ne peljeta v to smer, ker so tam pogosto partizanske zasede), je strojničar z rafalom prestrelil oba, Tišlerja in Wurzingerja, ki sta bila na mestu mrtva.[621] Zelo nenavadno smrt je tik ob koncu vojne našel tudi štirinajstletni **Jože Vastl,** po domače Bimarjev z Legna. Domačijo, ki leži ob glavni cesti iz Slovenj Gradca proti Trobljam, so ob svojem umiku zažgali ustaši, nanj pa se je podrl obžgan zid požgane hiše, ko se je zadrževal ob njem.[622] Ob koncu vojne v sklopu zadnjih bojev je bilo nekaj primerov smrtnih žrtev med domačini. Nekatere smo uvrstili že med žrtve okupatorjevega nasilja, v kolikor je nasilje bilo namenjeno neposredno njim. Bilo pa je tudi nekaj primerov naključnih civilnih žrtev. **Ivan Hovnik,** po domače Vržišnik s Sel, je kot sekretar krajevnega odbora OF Sele pripeljal 14. maja v slovenjgraško vojašnico okrog 40 oseb iz svojega kraja na nabor. Ko je odhajal iz vojašnice, ga je zadela krogla v desno roko in je izkrvavel, še preden so ga utegnili pripeljati v bolnišnico. **Marija Markuš,** 17-letno dekle z Gmajne, je bila zadeta 11. maja ob 5. uri zjutraj pred vojašnico v Starem trgu ob priliki napada kozakov.[623] Tudi **Jožefa Krauser** je umrla v bolnišnici Slovenj Gradec od izkrvavitve zaradi strelne poškodbe desne noge, ki so ji jo povzročili ustaši.[624] **Simon Marovšek,** mladinski aktivist iz Podgorja, je padel 14. maja 1945, ustrelili pa so ga ustaši kot vodiča partizanov.[625] **Helena Smolčnik,** 57-letna delavka Tovarne meril, je bila 14. maja v svoji hiši, ko jo je zadela krogla, ki je priletela skozi okno. Takoj so jo prepeljali v bolnišnico, kjer so jo oskrbeli, vendar je zaradi zapletov in pljučne embolije 20. septembra umrla v bolnišnici. Istega dne kot Smolčnikova je bil prenesen v bolnišnico tudi 41-letni zidar **Franc Polutnik** zaradi strelne rane levega kolka, ki jo je dobil, ko je bežal pred ustaši. Tudi on je 12. septembra v bolnišnici umrl.[626]

620 PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec; mrliška knjiga župnije Sv. Danijela v Razborju; pričevanje domačih.

621 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec; ARS III, fasc. 301 - 76, poročilo OZNE okrožja Dravograd o vojaški akciji, 6. 5. 1945.

622 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 1945; PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec; izjava njegovega bratranca S. S. avtorju.

623 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/15, spomini Antona Britovška - Propagande; PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec; mrliška knjiga župnije Stari trg.

624 Mrliška matična knjiga Slovenj Gradec 1945; SBSG, matična knjiga pacientov 1941 - 1945.

625 PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, škatla 33.

626 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 1945; SBSG, matična knjiga pacientov 1941 - 1945.

ZAKLJUČEK

Iskanje skupnega imenovalca vseh žrtev, ki smo jih ugotovili, torej vseh skupin in podskupin nam da naslednje ugotovitve: **umirali so kot:**

A. vojaki v bojih (vojaki jugoslovanske vojske, partizani, pripadniki okupatorjevih formacij),
B. naključne civilne žrtve in žrtve umikajočih se kvizlingov,
C. žrtve delovanja vojaške in civilne oblasti (okupatorjeve, partizanske, povojne).
Pri slednjem je pri **vseh treh** naštetih oblasteh obstajal **sodni** in **izvensodni** nivo, kot kaže naslednja shema:

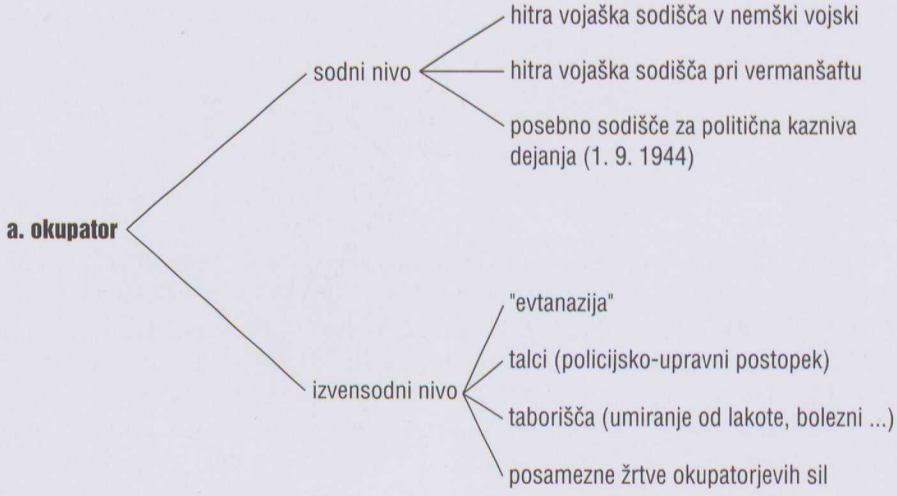

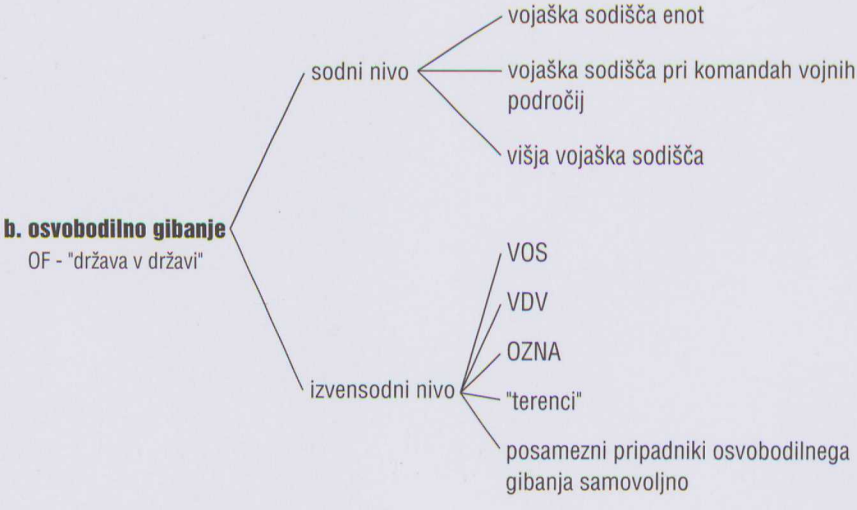

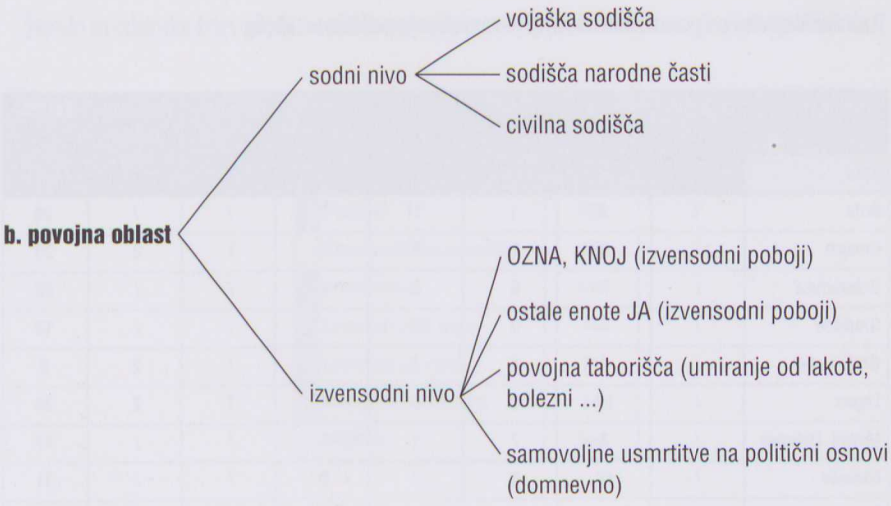

Vseh smrtnih žrtev, vključno s tistimi, ki so se zgodile že po končani vojni in ki so tudi posledica vojne, smo na območju današnje mestne občine Slovenj Gradec ugotovili **544, torej 294 ali približno 118 odstotkov več kot jih je bilo znanih doslej.**[627] Na novo ugotovljeno število predstavlja približno **4,8 odstotka takratnega prebivalstva.** Če pa bi k temu številu dodali še tistih 49 oseb, ki so predčasno umrle po vojni dokazano za posledicami vojne, bi bil ta odstotek še znatno višji. Koliko ljudi pa je **še** predčasno umrlo zaradi posledic vojne, najbrž nikoli ne bomo mogli izračunati. Mnoge predčasne smrti se gotovo nanašajo na posledice vojne, vendar te vzročno - posledične zveze ni mogoče neposredno dokazati.

627 Jože Potočnik, Spomeniki in znamenja NOB v občini Slovenj Gradec, Slovenj Gradec 1985 (seznam padlih partizanov, talcev in žrtev nacizma na območju nekdanjih občin Slovenj Gradec, Šmartno, Mislinja in Podgorje na koncu knjige).

Tudi število žrtev po posameznih krajih je razvidno iz priložene tabele:

Skupine žrtev / Kraji	Jugoslov. vojska	Partizani	Žrtve nacist. nasilja	Pripadniki okup. oboroženih sil	Usmrčeni med vojno	Usmrčeni po vojni	Naključne civilne žrtve	SKUPAJ
Brde	1	5	1	11	2	/	/	20
Gmajna	/	8	1	6	2	1	2	20
Golavabuka	/	7	6	6	4	/	/	23
Gradišče	/	4	3	5	/	/	/	12
Graška gora	/	2	2	2	/	/	2	8
Legen	/	22	2	6	1	1	2	34
Mislinj. Dobrava	/	8	7	1	1	/	/	17
Pameče	/	10	5	7	2	7	/	31
Plešivec	/	1	1	/	/	/	/	2
Podgorje	/	13	10	20	5	1	3	52
Raduše	/	1	/	4	1	1	/	7
Razbor	/	10	3	9	6	/	1	29
Sele	/	5	4	4	1	/	2	16
Slovenj Gradec	/	17	13	31	7	44	6	118
Sredme	/	1	/	/	/	/	1	2
Stari trg	/	22	5	6	4	7	/	44
Šmartno	/	16	7	7	1	2	/	33
Šmiklavž	/	3	2	1	1	/	1	8
Tomaška vas	/	1	/	2	/	/	/	3
Troblje	/	1	1	1	/	1	1	5
Turiška vas	/	5	2	1	2	/	/	10
Velunja	/	1	1	1	1	/	/	4
Vodriž	1	2	2	/	/	/	/	5
Vrhe	1	13	/	4	3	2	1	24
Drugi kraji	/	2	4	2	/	4	2	14
Prazne	/	/	/	3	/	/	/	3
SKUPAJ	3	180	82	140	44	71	24	544

Kot vidimo, je največje število žrtev utrpel Slovenj Gradec, kar je logično glede na njegovo vlogo središčnega kraja. Navedeno število znaša 7,8 odstotka tedanjega mestnega prebivalstva in 21 odstotkov vseh žrtev območja. Po številu žrtev mu sledita Podgorje in Stari trg.

Število in odstotke žrtev glede na njihove skupine nam kažeta naslednja tabela in grafikon:

Delež žrtev posameznih skupin	
Vojaki jugoslovanske vojske	3
Partizani	180
Žrtve nacističnega nasilja	82
Mobiliziranci	140
Usmrčeni med vojno	44
Usmrčeni po vojni	71
Naključne civilne žrtve	24
SKUPAJ	544

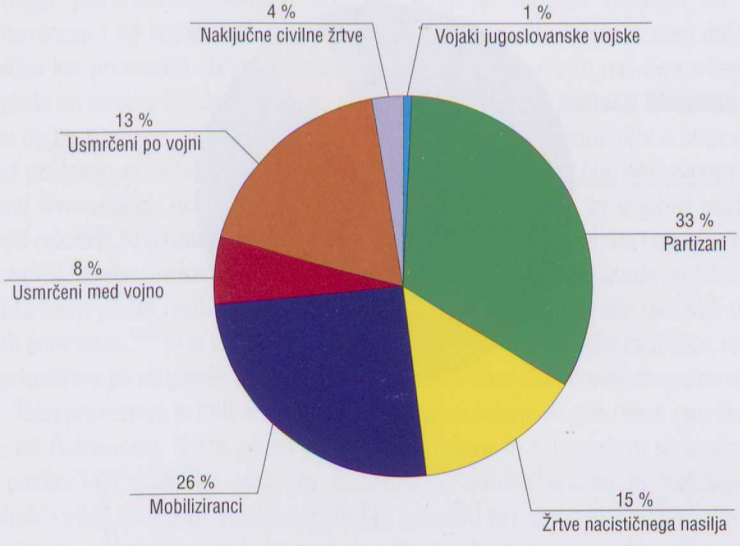

Iz njiju izhaja, da je največja skupina **padlih partizanov** (180 ali 33 %), sledijo mobiliziranci v okupatorjeve formacije (140 ali 26 %), žrtve nacističnega nasilja (82 ali 15 %), usmrčeni po vojni (71 ali 13 %), usmrčeni med vojno (44 ali 8 %), naključne civilne žrtve (24 ali dobre 4 odstotke) in padli in preminuli vojaki jugoslovanske vojske (3 ali manj kot odstotek).

Tudi gostota umiranja žrtev glede na leta vojne je dobro razvidna iz tabele in grafikonov:

Skupine žrtev / Leta vojne	Jugoslov. vojaki	Partizani	Žrtve nacist. nasilja	Mobiliziranci	Usmrčeni med vojno	Usmrčeni po vojni	Naključne civilne žrtve	**SKUPAJ**
1941	1	1	10	1	/	/	1	14
1942	/	2	11	1	1	/	/	15
1943	/	4	2	42	1	/	/	49
1944	1	94	22	58	32	/	5	212
1945	/	78	35	24	9	71	18	235
neznano	1	1	2	14	1	/	/	19
Skupaj	3	180	82	140	44	71	24	544

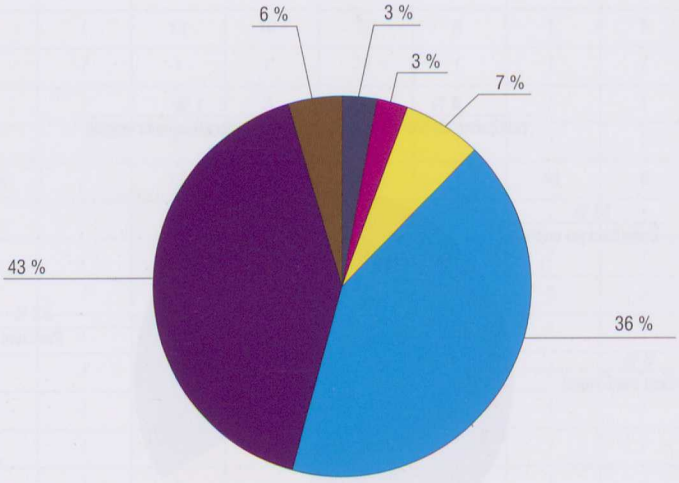

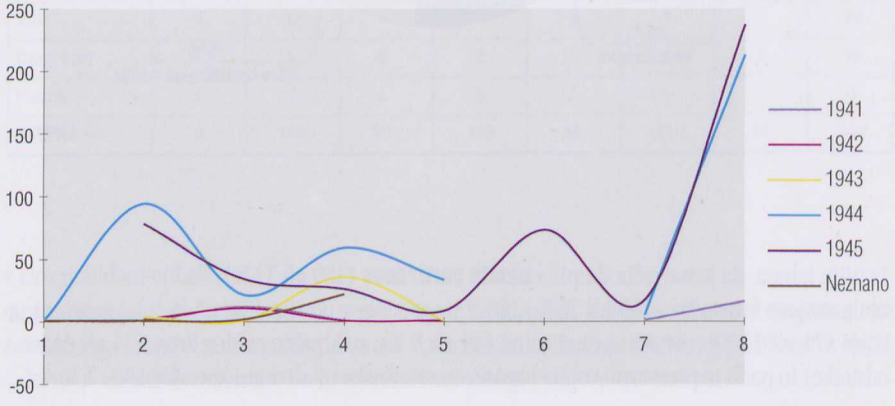

Največ žrtev in največji odstotek (43) odpade na leto 1945 - zadnje leto vojne in čas obračuna, ki se je v glavnem izvršil do konca tega leta, v nekaj primerih tudi v prvih mesecih leta 1946. Sledi leto 1944, ki ga na našem območju zaznamuje čas največjega razmaha osvobodilnega gibanja, s čimer je povezana tudi večja intenzivnost bojev in akcij partizanskih enot z nemškim okupatorjem. V svetovnem merilu ga zaznamuje čas po kapitulaciji Italije, ko se je nemška armada postopoma, vendar še vedno ob zelo intenzivnih bojih, umikala. Število žrtev znaša 212 ali 38 odstotkov. Logično je torej, da je v tem letu največ padlih partizanov, žrtev nacističnega nasilja, padlih mobilizirancev in oseb, ki jih je usmrtilo osvobodilno gibanje. V letu 1943, v katerem skupno število 49 žrtev predstavlja dobrih sedem odstotkov vseh, je bilo največ padlih mobilizirancev, kar je posledica mobilizacij sredi leta 1942, polletnega urjenja in prvih odhodov na fronto v začetku 1943. Skupni delež žrtev v letih 1941 in 1942 pa je dobrih pet odstotkov, kar je posledica manjše razvitosti osvobodilnega gibanja pri nas v tem času in dejstva, da so bili določeni letniki mobilizirancev mobilizirani šele sredi leta 1942.

Za celovito primerjavo znotraj **Koroške v okviru Republike Slovenije** trenutno še nimamo možnosti, ker vsa območja še niso intenzivno raziskana. Najdlje smo doslej prišli pri ugotavljanju števila žrtev za območje Mežiške doline z Dravogradom. Za to območje smo ugotovili približno 1000 smrtnih žrtev med domačini, kar predstavlja približno pet odstotkov takratnega prebivalstva. Naveden odstotek torej ne odstopa bistveno od območja, obravnavanega v tej knjigi. Tudi odstotek žrtev po posameznih skupinah nam daje približno tako sliko kot pri mestni občini Slovenj Gradec.[628] Če primerjamo naš ugotovljeni odstotek žrtev glede na celotno število takratnega prebivalstva **z drugimi območji Slovenije,** za katere so bile doslej narejene "pilotske študije", lahko rečemo, da je primerljiv z območji, kjer je potekal predvsem osvobodilni boj proti okupatorju. Tam, kjer so bili istočasno prisotni tudi elementi revolucije in državljanske vojne, je odstotek mnogo višji in se giblje med 10 in 15, ponekod celo več. Ni pa zanemarljiv tudi odstotek žrtev (okrog 3) tudi na območju med Dravo in Muro (Slovenske Gorice, Haloze), kjer oborožen odpor proti okupatorju ni bil razvit in so slovenski fantje padali predvsem kot okupatorjevi vojaki, veliko pa je bilo tam tudi naključnih civilnih žrtev vojne.[629] To je generalna primerjava po številu in odstotku vseh žrtev, seveda pa bi nam primerjava po skupinah znotraj celotnega števila žrtev dala precej drugačne odstotke od naših. Taka primerjava je tudi zelo težka, ker so tudi določene skupine žrtev tam drugačne od naših; na Dolenjskem, Notranjskem pa tudi Gorenjskem in Primorskem so močno skupino žrtev predstavljali padli in usmrčeni domobranci, na Dolenjskem in Notranjskem tudi pripadniki vaških straž pred kapitulacijo Italije, ponekod tudi slovenski četniki, česar vsega pri nas ni; imamo pa prisilne mobilizirance v okupatorjeve formacije, zlasti v nemško vojsko.

Primerjava s **1. svetovno vojno** pa nam pove, da je z območja Slovenj Gradca (ki pa ni natančno definirano in ne vemo, ali se podatek nanaša na osrednji del Mislinjske doline ali na celotno Mislinjsko dolino ali pa kar na vse tri doline) padlo na frontah ali umrlo za posledicami ranitev okrog **3,84 odstotka** takratnega prebivalstva, kar je glede na samo frontno

628 Marjan Linasi, Kriegsschäden und Kriegsfolgen des 2. Weltkrieges im Mießtal und Dravograd mit Umgebung (neobjavljen prispevek, ki ga je pripravil avtor za Bolzmannov inštitut za vojno škodo in vojne žrtve, ki ga vodi prof. dr. Stefan Karner).

629 Jože Dežman, Talci zgodovine. Slovenci in žrtve druge svetovne vojne. Referat na 29. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Izoli 22. - 24. 10. 1998 na temo Množične smrti na Slovenskem in objava v istoimenskem zborniku referatov, str. 241-266.

vojskovanje precej visok odstotek in predstavlja najvišji odstotek med območji na slovenskem etničnem ozemlju, za katera so podatki znani.[630]

Na koncu se dotaknimo še vprašanja, ki se v naši javnosti v zadnjih letih pogosto pojavlja: ali so bile te žrtve zares neizbežne; ali ne bi bilo mogoče zaradi naše številčne šibkosti in nepomembnosti v spopadu svetovnih razsežnosti s pasivnostjo in lojalnostjo do okupatorja tudi na našem območju ohraniti marsikatero življenje. Dejstvo je, da v spopadu svetovnih razsežnosti noben narod ne more biti neprizadet. Dejstvo je tudi, da so se nemški okupaciji upirali vsi podjarmljeni evropski narodi, do katerih je nemški okupator imel različen odnos in temu je prilagodil tudi okupacijsko politiko, kar je povzročilo, da je bil odpor proti njemu različno intenziven (najbolj mil okupacijski sistem je uvedel na Danskem, zato je bil tam tudi odpor najšibkejši, a vendar je bil). Če odgovorimo na zastavljeno vprašanje konkretno na primeru z našega območja, lahko rečemo naslednje: s popolno gotovostjo lahko trdimo, da bi jih od 544 smrtnih žrtev, kolikor smo jih našteli, **155** ali 28 odstotkov vseh ugotovljenih žrtev ali 1,3 odstotka tedanjega prebivalstva **umrlo v vsakem primeru, tudi če ne bi bilo oboroženega odpora** (med tiste, ki bi umrli v vsakem primeru, smo uvrstili 131 mobilizirancev v nemško vojsko, 11 od 24 naključnih civilnih žrtev, štiri žrtve nacističnega nasilja, za katere menimo, da bi umrle v vsakem primeru, šest žrtev, ki so umrle na osnovi nacističnega načrta o evtanaziji, in tri padle in umrle vojake jugoslovanske vojske). Upamo pa si predvidevati še naprej: od približno 900 partizanov, kolikor jih je bilo predvidoma s tega ozemlja, jih je bilo vsaj 80 odstotkov ali 720 potencialnih obveznikov nemške vojske. Glede na to, da so Nemci proti koncu vojne zbirali še zadnje človeške rezerve, bi jih gotovo bili odpeljali na fronto. Ker pa smo ugotovili, da je bila smrtnost v nemški vojski za 10 odstotkov višja kot v partizanski, predstavlja to 72 ljudi, ki jih lahko prištejemo k prej navedenim 155 in dobimo število 227, **kar predstavlja 41 odstotkov vseh žrtev ali približno 2 odstotka takratnega prebivalstva.** To so torej žrtve, ki bi jih imeli v vsakem primeru. Odločitev za odpor je bila torej tvegana. Sicer pa se ni bilo o čem odločati: že okupacija sama ter narava okupacijskega sistema je povzročila potencialno stanje odpora in šlo je le za vprašanje, kako ga čim bolje organizirati. Poleg negativnih posledic, med katerimi je gotovo na prvem mestu večje število žrtev, pa je oborožen odpor prinesel tudi mnogo pozitivnega. Obravnava vseh posledic, še preostalih negativnih pa tudi vseh pozitivnih, pa bi že presegla našo temo.

630 Petra Svoljšak, Poizkus ocene vojaških in civilnih izgub (žrtev) med 1. svetovno vojno, Množične smrti na Slovenskem, Izola, 22. - 24. 10. 1998, str. 225-237.

PRILOGE

PRILOGA ŠT. 1

NEDOMAČINI, KI SO UMRLI NASILNE SMRTI NA OBMOČJU MESTNE OBČINE SLOVENJ GRADEC

PADLI PARTIZANI - NEDOMAČINI

Nedomačinov, ki so kot partizani izgubili življenje na ozemlju, ki ga obravnavamo, smo doslej evidentirali **152,** od teh 23 neznanih (vemo samo čas in okoliščine njihove smrti), 129 pa znanih po imenu in priimku, seveda pa nam manjkajo številni drugi podatki o njih. Največje skupine partizanov - nedomačinov (vmes so bili tudi domačini) so padle v velikih bojih, ki so se odvijali na našem terenu. Na Graški gori med februarsko ofenzivo 1944 je padlo 14 partizanov 14. divizije. Nekateri med njimi so ranjeni umrli, nekatere so Nemci ujeli, tudi ranjene, in jih brutalno zasliševali ter nato kot ujetnike postrelili. Tak primer se je zgodil v Šmiklavžu blizu Bučinekove domačije in gostilne, kjer so Nemci v gostinske prostore naselili svoj štab, izpred gostilne pa so s topništvom obstreljevali Fergunov vrh.[631] Tak primer se je zgodil tudi v Razborju, ko so vermani, nekateri med njimi so bili iz Slovenj Gradca, pripeljali k Pečolarjevi gostilni ujetega partizana Lada Tavčarja - Šarga in ga na grozljiv način ubili, ker je Franzu Steindlu pljunil v obraz in ni hotel odgovarjati na vprašanja.[632] Hude izgube med nedomačimi partizani so bile tudi ob napadu nemške policije na 2. bataljon Zidanškove brigade pri Jesenku nad Pamečami 4. 4. 1944; istega dne je pri Trbulovi domačiji nad Pamečami v sklopu nemške akcije proti Zidanškovi brigadi, a ločeno od nje, padel tudi Ignac Voljč - Fric, ki je malo pred tem prispel z vrhniškega okrožja kot novoimenovani sekretar Oblastnega komiteja KPS za Štajersko.[633] Tudi Tomšičeva brigada in Koroški odred sta imela v boju proti Treeckovemu polku gorskih lovcev na Razborju 6. oktobra 1944 hude izgube, o katerih smo že govorili, prav tako Tomšičeva brigada v napadu na nemško postojanko v Turiški vasi 4. oktobra 1944.

Hude izgube je imel tudi 3. bataljon Šercerjeve brigade pri Sv. Duhu nad Podgorjem 14. februarja 1945. Štab Šercerjeve brigade je bil tega dne obveščen, da bodo zavezniška letala odvrgla pomoč na Razborju, zato je zadolžil vse svoje bataljone za prevzem pošiljke. Tako je dobil tretji bataljon nalogo oditi k Sv. Duhu in zavarovati glavno pot iz Mislinjske doline proti Razborju. Štab bataljona s komoro in kuhinjo je ostal pri kmetu Žnidarju, prva četa je odšla h kmetu Hovniku, tretja pa h kmetu Prevolniku (druga četa je ostala pri kmetu Rdečniku v Razborju). Poslali so eno patruljo proti Podgorju, drugo pa ravno v nasprotno smer proti Uršlji gori. To pa je bilo premalo; tako so med posameznimi četami bile velike nezavarovane praznine. Premalo so zavarovali tudi najbolj izpostavljeni položaj pri cerkvi, od koder je lep razgled po okolici in kjer so bili ugodni položaji za obrambo. Tja so poslali stražarja šele, ko jih je domačin opozoril, da se tam pogosto zadržujejo nemške patrulje, toda takrat je bilo že prepozno. Nemci, okrog 40 po številu, oblečeni v bele halje, ki so prišli na to območje še pred prihodom bataljona, so prvo dejanje opravili že pri kmetu - najemniku Jakobu Linasiju, po domače Pečovniku, kamor sta prišla borca iz omenjene patrulje, Pavel Hlede in Franc Abram. Ker je kmet že zjutraj opazil v gozdu blizu domačije neke premike in slišal glasove, jima je z roko dajal znamenje, naj se odstranita od hiše, ni pa bil popolnoma prepričan, ali nista morda gestapovska izvidnika, ki so se jih Nemci v takem primeru pogosto posluževali. Njegovih

631 KPM, partizansko gradivo, fasc. 62/VI, izjava Marije Krenker.
632 Izjava M. M. avtorju.
633 Narodni heroji Jugoslavije; Ževart, Šaleška, str. 446.

znamenj nista jemala resno in sta vstopila v vežo, takoj za njima pa so navalili Nemci in ju ranili z rafali iz avtomatskega orožja. Eden izmed njiju je bil takoj mrtev, drugi pa hudo ranjen. Nemški podoficir je potegnil pištolo in ga nameraval ustreliti, vendar pištola ni delovala, zato je zgrabil motiko, ki je bila v kotu med ostalim orodjem, in mu presekal lobanjo, tako da so se možgani razlili po tleh. Nato so nameravali ustreliti še gospodarja in njegovo sestro, vendar je oficir, očitno poveljnik skupine, to preprečil, ukazal pa jima je, da morata mrtva borca pokopati ter na grob navaliti skale (tako sta v dogovoru s člani Oblastnega komiteja KPS za Štajersko, ki so imeli bunker nad domačijo, tudi storila, čez dan ali dva so Nemci ponovno prišli in preverili, ali sta ravnala po njihovih navodilih). Čez nekaj minut je, očitno druga skupina Nemcev začela z napadom od cerkve Sv. Duha na štab bataljona s komoro in kuhinjo. Nekateri borci so se skušali braniti, vendar se ni dalo nič ukreniti, ker so imeli Nemci dovolj ugodne položaje. Kdor je mogel bežati, je bežal, vendar jih je večina padla, vključno s poveljnikom in političnim komisarjem bataljona. Nemci so nato odšli, ne da bi napadli tudi borce obeh čet, ki so bili nastanjeni pri Hovniku in Prevolniku. Šele pozno popoldne, ko so se prepričali, da so Nemci odšli, so prišli borci ostalih dveh čet, da bi poizvedeli o morebitnih ranjencih. Našli so le enega in ga spravili na varno. Natančna preiskava je potrdila, da je do tragedije prišlo zaradi nezadostnega zavarovanja, premajhnega števila straž, zased in patrulj in njihove neustrezne razporeditve.[634]

16 mrtvih odpade na tiste, ki so umrli kot ranjenci v Paučkovih partizanskih bolnišnicah na Pohorju (13) in v bolnišnici v Vodrižu (3) in so jih vanje prenesli kot ranjence iz enot, ki so imele izgube tudi izven našega območja.

Poleg naštetih je bilo še veliko posameznih žrtev med partizani, ki niso bili naši domačini. Omenili smo že smrt sekretarja Oblastnega komiteja KPS za Štajersko **Ignaca Voljča - Frica** 4. aprila 1944 pri Trbulovi domačiji. Za dvajsetletno **Marijo Dorič,** doma iz Medvedc pri Majšperku, ki je šele septembra 1944 uspela uiti s prisilnega dela v Gradcu in se vključiti v partizane na slovenjgraškem terenu, kjer je bila kurirka (najbrž pri okrajnem komiteju KPS ali okrajnem odboru OF), se ne ve natančno, v kakšnih okoliščinah je umrla. Njeno truplo je bilo najdeno že v razpadajočem stanju v Trobljah v gozdu nekaj metrov od prehoda čez železniško progo. Orožniki slovenjgraške orožniške postaje, ki so ga najbrž našli med svojim rednim obhodom po progi, so ga identificirali in ga ukazali na mestu pokopati. Ocenili so, da je morala smrt nastopiti približno deset dni prej, zato so v mrliško matično knjigo kot datum smrti zapisali 18. oktober 1944. Za vzrok smrti so zapisali, da je neugotovljen in tudi kakšnega zaznamka o strelnih in drugih poškodbah ni zaslediti. V knjigi padlih partizanov in žrtev nacističnega nasilja s ptujskega območja pa je zapisano, da je bila ubita v tilnik s topim orodjem.[635] Kdo jo je ubil na tak način (za pripadnike okupatorjevih oboroženih sil, vsaj na našem območju, tak način ubijanja ni bil značilen), doslej ni bilo mogoče ugotoviti. Napisana je na spomeniku padlih borcev in žrtev nacističnega nasilja na pameškem pokopališču, le da je

634 Marolt, Šercerjeva, str. 297-301; KPM, partizansko gradivo, fasc. 62/VIII, izjave Matije Štenta, Ane Padovec, Pavla Rotarja, Anice Eiletz, Pavla Skobirja, Draga Jenčiča, Franca Zupanca, Karla Umeka, Rezike Čander, Franca Črešnarja in Alojza Keneta o vzrokih za tragedijo 3. bataljona Šercerjeve brigade, ki so jih podali Nacetu Mikliču ob odkritju spomenika 6. 10. 1968 pri Sv. Duhu: izjava P. L. avtorju.

635 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 1944; Vida Rojic, Ptuj v boju za lepše dni, Maribor 1960; MNO Mb, kartoteka žrtev; Potočnik, Spomeniki in znamenja NOB.

datum smrti napisan napačno (2. 8. 1944).

Na tragičen način je umrla tudi mladinska aktivistka **Stanislava Orožim - Janja,** trgovska pomočnica iz Sv. Matevža pri Gomilskem v Spodnji Savinjski dolini. Povedali smo že, da je bila v boju na Medvedovi domačiji pri Sv. Ožbaltu nad Bukovsko vasjo ranjena in da se je uspela rešiti, njeni soborci pa so padli. Aktivisti so jo prenesli v bunker gospodarske komisije nad Ulbnikovo domačijo nad Pamečami. Za bunker je izvedel gestapo in 16. februarja 1945 izvedel akcijo. Pri njej so sodelovali vojaki iz slovenjgraške vojašnice, gestapovci slovenjgraške izpostave s šefom Franzem Gutmannom in izvidnikoma Antonom Kaštivnikom in Vincencem Kreblom ter nekaj gestapovci - Rusi pa tudi domači nacistični funkcionarji Hans Köllner, Hans Lužnik, Franz Lobe in Karel Kranjc. V napadu na bunker, kjer je Köllner zaradi nepravočasno odvržene ročne bombe izgubil desno roko, so ujeli dva partizana in partizanko; Stanislava Orožim - Janja se je, ko je videla, da ni rešitve, s pištolo sama ustrelila, Gutmann in Krebl pa sta vdrla v bunker, zmetala iz njega, kar se jima je zdelo vredno, nato pa je Gutmann polil po notranjosti petrolej in bunker z mrtvo aktivistko vred zažgal.[636]

Nekatere partizane, ki niso bili domačini, so partizani na našem območju usmrtili tudi sami. Tako je operativna skupina 14. divizije februarja 1944 pri Sv. Duhu nad Podgorjem usmrtila partizana Franca Kosa, ker je nekemu domačinu iz Raduš vzel ročno uro in ga je ta prijavil štabu.[637] Tomšičeva brigada je 1944 na Graški gori usmrtila svojega borca, doma iz Škalskih Cirkovc, ki je sprva dezertiral iz brigade, nakar se je sam vrnil vanjo, vendar mu to ni pomagalo. Pokopali so ga na Pušinekovem travniku.[638] Takih primerov je najbrž bilo še več.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Okoliščine
Abram Franc	17.8.1912	Sidenj/Pišece	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje (Pečovnik)	ranjen, ubit
Arhar Anton	28.2.1912	Cerknica	4.4.1944	Pameče (Jesenk)	padel
Belov Mišo	21.3.1915	Moskva	10.1.1945	Legen	umrl v Paučkovih bolniš. (pljučna tuberkoloza)
Bohte Jože	1884	Stopiče	1944	Šmartno	padel
Bregar Franc	/	/	/	Šmiklavž	padel
Bricman Ivan	7.8.1903	Žerjav	16.6.1944	Razbor	padel
Brišnik Franc	/	Št. Ilj/Velenje	21.1.1944	Danijelov vrh/Šmiklavž	padel
Chimissi Pietro	1911	Neapelj	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel
Dabo Niko	/	Novalja/Dalmacija	29.3.1945	Šmiklavž	ranjen, ujet, ustreljen
Dolenc Franc	/	/	april 1944	Sv. Duh/Podgorje	padel
Doleš Franc	4.1.1912	Podgrac	13.6.1944	Razbor	padel
Dorič Marija	29.10.1924	Medvedce/ Majšperk	18.10.1944	Trobljе/Gmajna	najdena mrtva, ubita s topim predmetom v tilnik
Drobnič Lado	1923	Ribnica na Dol.	1945	Šmiklavž	padel

636 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 1946 - 1955; ARS III, fasc. 301 - 76, OZNA za okrožje Dravograd, zapisnika o zaslišanju Antona Kaštivnika in Vincenca Krebla, 2. 3. 1945.

637 Guček, Pekoči sneg, str. 307 in 485.

638 Izjava A. M. avtorju.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Okoliščine
Es Ludvik	1911	Silova	1944	Razbor	padel
Funtek Kristl	1925	Podvolovljek	1944	Graška gora	padel
Gostenčnik Janez	24.4.1912	Sv. Radegunda/Moz.	/	Razbor	padel
Gostenčnik Martin	15.8.1920	Podgora	23.5.1943	Raduše	padel
Grilec Ludvik	1911	Ivenca	1944	Graška gora	padel
Grobelnik Ivan	1918	Stara vas	1944	Razbor	padel
Hace Janez	4.5.1921	Podcerkev/Loška d.	21.2.1944	Graška gora (Vrhurnikov vrh)	padel
Hlede Pavel	30.7.1913	Gorica	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje (Pečovnik)	padel
Hrastnik Franc	2.10.1923	Družmirje/Šoštanj	31.8.1944	Legen	ranjen 29. 8., umrl v Paučkovih bolnišnicah
Hrastnik Franc	17.9.1906	Ribnica na Poh.	21.4.1945	Slovenj Gradec	ranjen, umrl
Hribar Franc	1906	Selo/Ihan	1944	Razbor	padel
Hrovat Jože	1911	Laze	1944	Razbor	padel
Hudales Anton	/ 1922	/ Lokvica	21.2.1944	Šmiklavž (Danijelov vrh)	padel
Ivanov Antonija	23.11.1925	Sevastopol/SZ	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padla
Ivartnik Henrik	1922	Kotlje	4.4.1944	Pameče (Jesenk)	padel
Janet Ivan	1925	Dobja vas	2.9.1944	Razbor	padel
Jerič Jože	1921	Velenje	1944	Graška gora	padel
Kaker Jože	1913	Krnica	1944	Turiška vas	padel
Kobal Maks	21.12.1925	Vrhpolje/Primorska	6.10.1944	Legen	ranjen 4. 10., umrl v Paučkovih bolnišnicah
Kocman Stanislav	1919	Hrastnik	1945	Mislinjska dolina	padel
Kogelnik Maks	26.9.1925	Koprivna	4.3.1945	Suhi dol	padel
Kolar Simon	13.10.1913	Dovže	25.2.1945	Golavabuka (Tomažič)	ustrelili so ga "raztrganci"
Kolar Ferdinand	1912	Št. Ilj/Velenje	4.4.1944	Pameče (Jesenk)	padel
Kolenc Franc	24.3.1924	Gorica	5.4.1944	Uršlja gora (Kos-Godec)	ranjen 4. 4. pri Sv. Duhu; umrl
Konjar Albin	1922	Smlednik/Kranj	4.4.1944	Pameče (Jesenk)	padel
Korošec Martin	29.10.1914	Majšperk	18.3.1945	Legen	ranjen 17. 3., umrl v Paučkovih bolnišnicah
Kos Franc	/	/	februar 1944	Sv. Duh/Podgorje	usmrčen zaradi tatvine ročne ure
Kotnik Anton	17.4.1927	Velika Mislinja	7.7.1944	Razbor	padel
Kovačič Nada	/	/	11.4.1945	Uršlja gora	padel
Kozmelj Štefan	1906	Roje/Savinjska d.	1944	Turiška vas	padel
Kralj Ivan	1925	Laze	1945	Graška gora	padel
Kronikar Alojz	6.7.1927	Konjiška vas	9.4.1945	Vodriž	ranjen, umrl v bolnici
Lapi Kristina	14.7.1925	Murščak/Gor. Radgona	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padla
Lavrič Jože	1915	Okonina/Gor. Grad	4.4.1944	Pameče (Jesenk)	padel

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Okoliščine
Lepojević Ostoje	1923	Vrbljene	1944	Šmartno	padel
Lesjak Štefan	1911	Vinska gora	1944	Razbor	padel
Mager Franc	1.3.1923	/	8.4.1945	Sele	padel
Maligoj Martin	1927	Strtenica	1944	Slovenj Gradec	padel
Marolt Rafael	25.10.1925	Braslovče	31.3.1945	Vodriž	ranjen, umrl v bolnici
Matelič	/	Babno polje/ Notranjska	30.4.1944	Vodriž	umrl v bolnišnici opečen po napadu na Šoštanj 27. 4. 1944
Matjaž Ivan	9.7.1923	Marenberk	27.4.1945	Graška gora	padel
Mavsar Lado	22.6.1922	Notranje Gorice	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel med nemško ofenzivo proti 14. diviziji
Melanšek Andrej	1911	Št. Andraž nad Polzelo	1944	Graška gora	padel
Melanšek Leon	1922	Podkraj	1945	Graška gora	padel
Mežnarič Stanko	1919	Lovrenc na Poh.	1944	Turiška vas	padel
Mihelič Štefan	/	Jelendol	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel
Mikulič Vlado	/	Sodražica	21.2.1944	Šmiklavž (Danijelov vrh)	padel
Mlakar Milka	12.1.1925	Podlož/Lož	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padla
Mlinar Albert	1919	Škale	1944	Graška gora	padel
Molforič Filip	/	Babno polje/ Notranjska	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel (našli so ga na Planšakovem travniku)
Molek Anton	/	/	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel
Morn Franc	4.1.1917	Bevče	6.10.1944	Legen	ranjen 4. 10., umrl v Paučkovih bolnišnicah
neznan	/	/	1945	Slovenj Gradec	ranjen, umrl v bolnici
neznan	/	/	11.10.1944	Turiška vas	ranjen pri napadu na postojanko, umrl
neznan	/	/	11.10.1944	Turiška vas	ranjen pri napadu na postojanko, umrl
neznan	/	Dolenjska	6.2.1945	Sele	padel pri Samcu skupaj s Stankom Krančanom
neznan	/	SZ	/	Sele	padel
neznan	/	/	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel
neznan	/	/	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel
neznan	/	/	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel
neznan	/	/	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel
neznan	/	/	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel
neznan	/	/	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel
neznan	/	/	25.1.1945	Podgorje (Ažnoh)	padel
neznan	/	/	25.1.1945	Podgorje (Lampretov gozd)	padel
neznan	/	/	12.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padel

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Okoliščine
neznan	/	/	marec 1945	Podgorje (Breznik)	padel
neznan	/	/	april 1945	Stari trg (Mežnik)	padel
neznan	/	/	4.4.1944	Pameče (Jesenk)	padel (pokopan v trbonjskem jarku)
neznan	/	/	4.4.1944	Pameče (Jesenk)	padel (pokopan v trbonjskem jarku)
neznan	/	/	/	Legen (blizu Gateja)	grob so našli po vojni; prekopan v Šmartno
neznan	/	/	1944	Šmiklavž	usmrčen, ker mu je pobegnil Karel Kranjc
neznan	/	/	3.1.1944	Golavabuka (Turičnik-Zakršnik)	padel
neznan	/	Cirkovce	/	Graška gora	usmrčen zaradi poskusa dezerterstva
Novak Vinko	1926	Podgora	1944-1945	Uršlja gora	padel
Novinšek Andrej	/	/	16.8.1944	Graška gora	usmrčen zaradi dezerterstva in skrivaštva
Oder Ferdinand	30.5.1912	/	8.4.1945	Sele	padel
Ogrizek Jernej	/	Šmarje pri Jelšah	29.4.1945	Šmiklavž	padel
Orožim Stanislava	23.4.1925	Sv. Matevž/Gomiljsko	18.2.1945	Pameče	ranjena, samomor, sežgana (gestapo iz Slovenj Gradca)
Attavio Aselmo	26.2.1924	Hrissnalda/Kalabrija	26.7.1944	Legen	ranjen 3. 7., umrl v Paučkovih bolnišnicah
Padovec Antonija	24.5.1926	Šalka vas/Kočevje	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padla
Paternost Franc	1926	Hudi vrh	1944	Razbor	padel
Pečolar Miha	4.9.1904	Vuzenica (okolica)	3.3.1945	Legen	padel
Petek Jože	17.3.1924	Plešivec/Velenje	6.10.1944	Legen	ranjen 4. 10., umrl v Paučkovih bolnišnicah
Petrej Franc	1916	Brdinje	17.1.1945	Sele (Zageršnik)	padel
Pirečnik Anton	1910	Lokovica	1944	Razbor	padel
Pivk Martin	/	Podgorje	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padel
Plazovnik Zdenko	12.8.1927	Guštanj	16.1.1944	Sele	samomor v skrajni sili
Plešej Ferdinand	1909	Dovže	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padel
Plešnik Maks	18.8.1925	Sv. Andraž	8.10.1944	Legen	ranjen 6. 10, umrl v Paučkovih bolnišnicah
Pleteršek Ivan	5.11.1904	Družmirje/Šoštanj	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padel
Pocajt Stanko	1918	Stara vas/Velenje	1944	Graška gora	padel
Podbregar Janez	1908	Podvolovljek	15.5.1944	Šmiklavž	ranjen, umrl
Polak Mihael	1909	Pilštajn	1944	Graška gora	padel
Polanec Štefan	1918	Laporje	1944	Šmartno	padel
Praper Silvester	/	Mežica	januar 1945	Vrhe	padel
Prelog Franc	23.1.1921	Ješenica/Fram	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padel

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Okoliščine
Pribovšek	/	/	4.4.1944	Pameče	padel
Pristovnik Franc	1917	Sp. Radvanje/MB	4.10.1944	Turiška vas	ranjen, ujet, umrl v bolnici Slovenj Gradec
Pudardnik Miha	1920	Ravne nad Šoštanjem	1945	Vrhe	padel
Pušnik Simon	1903	Sv. Anton na Poh.	januar 1945	Legen	padel
Radojković Đorđe	/	/	maja 1945	Slovenj Gradec	padel v zadnjih bojih
Radoš Ana	/	/	25.10.1944	Legen	padla
Ratajc Albin	1918	Dolga gora/Celje	4.4.1944	Pameče (Jesenk)	padel
Razbornik Anton	1927	Sv. Anton na Poh.	1945	Šmiklavž	padel
Rednak Edvard	19.7.1921	Češče/Prebold	20.4.1945	Legen	ranjen 14. 3., umrl v Paučkovih bolnišnicah
Rotar Jože	16.8.1917	Rudnik/LJ	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padel
Rupar Lovrenc	10.9.1908	Maribor	5.4.1945	Stari trg	ranjen, ujet, ustreljen
Sadovnik Franc	22.6.1922	Kotlje	8.4.1945	Sele (Zagerščnik)	padel
Satler Anton	31.5.1902	Lokovica pri Šoštanju	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padel
Sluga Viktor	16.12.1923	Devica Marija v Polju	21.2.1944	Šmiklavž (Danijelov vrh)	padel
Smolak Jože	14.3.1927	/	8.4.1945	Sele	padel
Sotlar Anton	31.5.1912	Lukovica/Domžale	14.2.1945	Sv. Duh/Podgorje	padel
Sovič Stanislav	1924	Mala gora	1944	Slovenj Gradec	padel
Stane Franc	22.1.1922	Črna na Kor.	24.3.1944	Gradišče (Kurnik)	padel v boju po nesreči v hiši
Stanković Živorad	/	Vojnica	maj 1945	Slovenj Gradec	padel v zadnjih bojih
Stepišnik Franc	19.11.1926	Nürnberg	okt. 1944	Podgorje	padel
Strle Marija	1.1.1921	Iška vas/Ig	24.5.1944	Velunjski jarek	padla
Šegula Viktor	23.7.1926	Polenšek/Sl. Gor.	29.4.1945	Sv. Helena/Graška gora	padel
Šehović Salih	/	/	maj 1945	Slovenj Gradec	padel v zadnjih bojih
Šlep Ivan	/	Železna Kapla	5.5.1945	Legen	ranjen 5. 5., umrl v Paučkovih bolnišnicah
Špiler Jernej	/	Krško	1944	Razbor	ranjen, umrl
Štajner Jože	/	Kasaze	5.4.1945	Stari trg	ranjen, ujet, ustreljen
Šundić Vladeta	1920	/	23.5.1945	Slovenj Gradec	ranjen 14. 5.1945 v vojašnici po pomotoma od partizanov
Šuperina Zvonimir	29.1.1922	Trsat/Sušak	31.8.1944	Legen	ranjen 23. 8., umrl v Paučkovih bolnišnicah
Švab Leopold	1.11.1911	Završe	17.10.1944	Šmiklavž	padel
Tavčar Lado	1926	Hruševica/Štanjel	21.2.1944	Razbor	ujet, ubit (vermani)
Tekavc Slavko	/	/	1944	Razbor	ranjen, umrl
Tomažič Anton	18.7.1907	Podgrad/Dolenjska	10.6.1944	Legen	Ranjen 6. 6., umrl v Paučkovih bolnišnicah

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Okoliščine
Tratnik Slavko	/	Nove Jarše	21.2.1944	Graška gora (Anžejeve trate)	padel
Truden Franc	11.6.1924	Nadlesk/Notranjska	1944	Slovenj Gradec	padel
Turk Franc	1928	Žerjav	20.4.1945	Graška gora	padel
Večko Adolf	1903	Črna na Kor.	16.11.1944	Šmartno	padel
Videmšek Miha	1909	/	1944	Graška gora	padel
Voljč Ignac	1904	Vrhnika	4.4.1944	Troblje (Trbulj)	padel
Weiss Janez	31.1.1914	Ljubljana	21.2.1944	Graška gora (Vrhurnikov vrh)	padel
Zagožen Franc	/	/	31.12.1942	Razbor (Rožej)	ranjen, umrl
Zlatoper Janez	/	/	/	Šmiklavž	padel

ŽRTVE NACISTIČNEGA NASILJA - NEDOMAČINI

Žrtev nacističnega nasilja - nedomačinov je bilo na našem območju 23, od teh jih največ (20) odpade na obe skupini talcev (Šmartno, 9. marca, in Pameče, 11. julija 1944; o vzrokih za ustrelitev obeh skupin smo že govorili).

Pri nadaljnjih gre za posamične primere. **Anton Borovnik,** po domače Kučej, kmet iz Razborce nad Mislinjo, je bil že zgodaj partizanski sodelavec. 18. julija 1943 mu je toča uničila žito in je šel na občino Mislinja prijavit škodo. Ob tej priložnosti so ga Nemci aretirali in ga odpeljali v gestapovske zapore v Slovenj Gradec, kjer so ga 25. avgusta ubili.[639] Izdal ga je bivši partizan, ki je prestopil h gestapovcem kot izvidnik, pred tem pa se je kot partizan zadrževal pri njem. Ko je Borovnik prišel v Mislinjo, sta se srečala, povabil ga je v gostilno, nato pa poklical orožnike, ki so ga aretirali.[640] Gre za edini, pa zato toliko bolj grozljiv primer človeka, ki so ga ubili gestapovci v slovenjgraških zaporih in ga pokopali kar v kleti nekdanje mestne hiše, kjer je bil tedaj sedež gestapa in zapori. Kot vse kaže, so hoteli svoj zločin prikriti, ker slovenjgraško gestapovsko oporišče očitno ni bilo pristojno, da bi lahko koga usmrtilo; odločanje o tem si je, kot smo že povedali, pridržal šef varnostne policije in varnostne službe, ki je imel sedež v Mariboru. Ohranjeni so dokumenti, da so mu gestapovci v celico podtaknili provokatorja, bivšega partizana, tedaj gestapovca Alojza Čopa - Metoda, ki mu je imenovani marsikaj zaupal, potem pa je, ko je ugotovil, da gre za provokatorja, postal zadržan.[641] **Jožeta Borovnika** s Paškega Kozjaka, ki je bil progovni delavec, je 25. junija 1944 v kolodvorski restavraciji v Slovenj Gradcu s pištolo smrtno ranil v trebuh civilist, očitno gestapovec, ki je predhodno zahteval od njega dokumente, on pa mu jih ni dal in je skušal zbežati. Umrl je 28. junija v slovenjgraški bolnišnici.[642] **Frančiško Bosser,** upravnico kopališča v Slovenj Gradcu, sicer pa doma iz Črne na Koroškem, ženo nemškega orožnika, obenem pa partizansko obveščevalko, so

639 KPM, partizansko gradivo, fasc. 12/15, spomini Marjete Borovnik, 16. 8. 1960.
640 KPM, partizansko gradivo, fasc.12/14, spomini Milke Blažek, Dovže, 25. 4. 1961.
641 ARS III,Gestapo, Slovenj Gradec, zadeva Borovnik.
642 KPM, Spominska knjiga, Mislinja; SBSG, matična knjiga pacientov in dokumentacija 1941 - 1945.

skupaj z Jožetom Tisnikarjem, partizanskim obveščevalcem, ki je prišel k njej po informacije, 20. januarja 1945 policisti ustrelili na njenem domu na slovenjgraškem kopališču.[643] Za ovadbo in s tem posredno za njuno smrt so po vojni obtožili Marijo Vetter, ženo poštarja in vnetega nacista, ki je ob koncu vojne pobegnil v tujino. Sodišče jo je obsodilo sprva na dve, po pritožbi javnega tožilca za celjsko okrožje pa na pet let zapora. Kazen je prestajala v taborišču Teharje.[644]

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Okoliščine
Bautin Aleksander	17.3.1896	Ljubljana	9.3.1944	Legen	talec
Borovnik Anton	/	Razborca	25.8.1943	Slovenj Gradec	ubit v zaporu
Borovnik Jože	19.3.1917	Paški Kozjak	28.6.1944	Slovenj Gradec	ustreljen od gestapovca
Borštner Alojz	2.5.1921	Hrastnik	9.3.1944	Legen	talec
Bosser Frančiška	12.9.1907	Slovenj Gradec	20.1.1945	Slovenj Gradec	ustreljena
Čečko Franc	31.12.1894	Kače/Trbovlje	11.7.1944	Pameče	talec
Ferluga Ivan	6.6.1897	Maribor	11.7.1944	Pameče	talec
Gabrič Štefan	24.12.1919	Retje/Trbovlje	9.3.1944	Legen	talec
Gregl Franc	30.9.1895	/	9.3.1944	Legen	talec
Hadžić Hasib	22.1.1924	Graz (delovno tab.)	11.7.1944	Pameče	talec
Javoršek Mihael	28.2.1915	Hrastnik	9.3.1944	Legen	talec
Kačič Ferdinand	17.2.1924	Trbovlje	11.7.1944	Pameče	talec
Kastelic Jože	25.2.1924	Trbovlje	11.7.1944	Pameče	talec
Kesič Karel	13.1.1912	Celje	9.3.1944	Legen	talec
Komal Karel	25.10.1916	Hrastnik	11.7.1944	Pameče	talec
Kožar Matija	29.10.1919	Kače/Trbovlje	11.7.1944	Pameče	talec
Krušič Marjan	7.9.1916	Trbovlje	9.3.1944	Legen	talec
Molan Ivan	15.5.1915	/	9.3.1944	Legen	talec
Mrak Ivan	19.8.1913	Lovrenc na Poh.	11.7.1944	Pameče	talec
Petek Franc	2.4.1913	Pragersko	9.3.1944	Legen	talec
Rožič Martin	20.10.1904	Celje	9.3.1944	Legen	talec
Vrhnjak Ivan	3.4.1899	Sv. Jedert	11.7.1944	Pameče	talec
Zemljič Ivan	29.9.1906	Pobrežje/MB	11.7.1944	Pameče	talec

643 KPM, Spominska knjiga, Slovenj Gradec; Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 1945. Čeprav je stanovala v Slovenj Gradcu, je ne štejemo kot domačinko, ker jo štejejo za svojo žrtev že Črnjani (glej Pavle Cesar - Alojz Krivograd, Spominu žrtev iz Mežiške doline, Ravne na Koroškem, 1984, in Spomeniki in znamenja NOB v Mežiški dolini, Ravne na Koroškem 1990).

644 OSSG, Zaplembe, sodba Okrožnega sodišča v Celju, 13. 3. 1946 in Vrhovnega sodišča LRS, 31. 5. 1946.

PADLI PRIPADNIKI OKUPATORJEVIH FORMACIJ - NEDOMAČINI

V tem delu razprave se postavlja vprašanje, **kolikšne so bile človeške izgube okupatorja** med drugo svetovno vojno na našem območju **in v kakšnem razmerju so do izgub osvobodilnega gibanja.** Po vsem, kar vemo, lahko sklepamo, da so bile okupatorjeve izgube, če izvzamemo obdobje sklepnih bojev, manjše kot izgube med našimi ljudmi, vsekakor pa neprimerno manjše, kot so zapisane v partizanskih poročilih in v povojni tovrstni literaturi. Kljub temu pa so bile mnogo večje, kot jih danes navaja literatura, ki osvobodilnemu boju ni naklonjena in ki želi dokazati, da je med 2. svetovno vojno pri nas potekala predvsem državljanska vojna med Slovenci samimi.[645] Seveda ne moremo uspešnosti osvobodilnega gibanja meriti samo s številom padlih sovražnikov. Pri obravnavi izgub se moramo ravnati po načelu, da je vsaka vojskujoča se stran morala poročati svojim nadrejenim štabom o svojih izgubah natančno, v navajanju nasprotnikovih izgub pa je pretiravala, bodisi da jih ni natančno poznala ali pa je s pretiravanjem želela opravičiti lastne izgube. Partizani so svoje padle, če so le imeli možnost, odnesli s seboj in jih pokopali na skrivnih mestih, da ne bi mogli Nemci odkriti njihovih izgub in jih izrabljati kot dokaz v protipartizanski propagandi. Nemci pa so svoje mrtve običajno pokopali na pokopališču, ki so ga določili za svoje centralno pokopališče za določeno zaokroženo geografsko območje, na primer za vso dolino. Tam so navadno uredili tudi "park herojev", kjer so s križi simbolično zaznamovali na frontah padle domačine. Le v redkih primerih, ko je šlo za padle orožnike z avstrijskega ozemlja ali ko so sorodniki padlih tako želeli in prevoz sami plačali, so jih odpeljali v njihov domači kraj. Vsekakor so tudi padle pripadnike vermanšafta pokopavali na domačih pokopališčih v družinske grobove v krajih, od koder so izvirali. Kot vse kaže, je staro mestno pokopališče na Celjski cesti v Slovenj Gradcu, ki ga danes ni več (tam je danes stanovanjska soseska S 8, na pokopališče spominja samo tako imenovana Gollova kapelica), služilo kot centralno pokopališče za Mislinjsko dolino in so na njem pokopavali tudi padle okupatorjeve orožnike, policiste in vojake z območja Mislinje. Iz povojnega dokumenta izvemo, da je bilo tu pokopanih 88 pripadnikov okupatorjevih oboroženih formacij.[646] Vprašanje je, ali so to vsi padli. Z območja Mislinje si na osnovi

645 Za izgube Italijanov do njihove kapitulacije navaja podatke dr. Tone Ferenc v knjigi Fašisti brez krinke, sklicujoč se na preglednico izgub italijanskega 11. armadnega korpusa, ki se je ohranila v originalu in ki sega skoraj do kapitulacije, da so imeli 1200 padlih, 2000 ranjenih in 285 pogrešanih; avtor spet na osnovi italijanskih dokumentov ugotavlja, da podatki iz nekaterih bojev niso upoštevani; če upoštevamo to dejstvo in če pogrešane štejemo za mrtve, so morali imeti vsaj 1500 mrtvih. Za nemške izgube pa samo nekaj primerov: divizijsko povelje že večkrat omenjene divizije 438 za posebno uporabo z dne 27. 12. 1944 navaja izgube te divizije za leto 1944, ki v seštevku znašajo 464 mrtvih in 337 ranjenih. Koliko mrtvih je imela ta divizija do konca vojne, ko so bili boji vse bolj intenzivni, in koliko so imele izgub njene enote pred ustanovitvijo divizije, ni znano (glej ARS II, nemško gradivo, fasc. 207/II/1). V neurejenem nemškem gradivu ARS II sem našel poimenski seznam padlih orožnikov samo za Gorenjsko in samo od začetka vojne do 22. 2. 1944, ki vsebuje 107 oseb; seštevek padlih orožnikov, objavljenih v njihovem uradnem listu (Amtliche Verlautbarungen) , ki je ohranjen skoraj do konca vojne, pa bi gotovo dal mnogo višjo številko od navedene. 14. SS policijski polk je imel od 12. novembra 1943 do 13. februarja 1945, kar se je bojeval proti partizanom na Slovenskem, po lastnih podatkih 225 padlih, 850 ranjenih in 15 pogrešanih (Forte - Selin, Nič več strogo zaupno II, str. 571-572; podatki so povzeti po govoru Erwina Rösenerja 13. 2. 1945, ko se je poslavljal od polka); Sonderstandarte SS Untersteiermark , ki je sodila pod vermanšaft, je imela do konca leta 1944 297 padlih (MNO Maribor, StHb, fasc. 3, mapa 1). Obstaja podatek, ki se glede na povedano zdi verjeten, da je padlo skupaj na slovenskem ozemlju okrog 7000 pripadnikov okupatorjevih oboroženih formacij.

646 PAM, MLO Slovenj Gradec, škatla 3/3, dopis MLO postaji narodne milice, 20. 12. 1946.

podatkov iz mrliške matične knjige upamo trditi, da bi lahko bilo pokopanih tu šest oseb, v glavnem orožnikov, ki so padli v bojih s partizani in jih moramo od navedenega števila odšteti. Prav tako moramo od navedenega števila odšteti vsaj 12 do 14 vojaških oseb, ki so umrle v slovenjgraški bolnišnici, vanjo pa so bile pripeljane od drugod (gre za vojake, ki so jih v zadnjih mesecih vojne pripeljali gotovo z jugoslovanske in madžarske fronte). Za slednje morda velja celo, da so pokopane na posebnem bolniškem pokopališču na Štibuhu na območju Starega trga, ki ga danes prav tako ni več. Ostane nam torej okrog 70 oseb.[647] K tem moramo prišteti še vsaj petnajst vojakov in policistov - Neslovencev, ki so bili v glavnem usmrčeni in pokopani izven pokopališča. Če pa upoštevamo še tiste, v glavnem pripadnike vermanšafta, ki so padli na našem območju in bili odpeljani in pokopani drugod, torej v krajih, od koder so bili doma, ali pa na našem pokopališču, vendar v družinskih grobovih (vsaj dva taka imamo na seznamu), poleg tega pa še sedem oseb - nedomačinov, vendar Slovencev, ki so jih partizani usmrtili, si upamo trditi, da so okupatorjeve oborožene formacije in druge ustanove do sklepnih bojev maja 1945 na območju mestne občine Slovenj Gradec utrpele, zaokroženo, najmanj **100 mrtvih** in najmanj **70 ranjenih.**[648] Poleg teh so še tisti, ki so padli v zaključnih bojih (o tem več pozneje).
Doslej smo uspeli poimensko evidentirati le malo padlih in usmrčenih pripadnikov okupatorjevih formacij in ustanov. Če bi bila ohranjena pokopališka knjiga, bi izvedeli tudi imena in priimke vseh, ki so bili pokopani na pokopališču; ker pa ni ohranjena, vemo le za tiste, ki so umrli v bolnišnici in jih je bolniška uprava prijavila občinskemu matičnemu uradu, ki jih je vpisal v mrliško matično knjigo; ti so vpisani tudi v matični knjigi pacientov in v drugi dokumentaciji bolnišnice, iz katere je mogoče natančneje razbrati, za katere vrste poškodb gre (vpisani so vsi, ki so se zdravili, torej tisti, ki so umrli, in tisti, ki so poškodbe preživeli; pri ugotavljanju števila ranjenih upoštevamo samo tiste, ki so bili ranjeni v boju s partizani na našem območju, ne pa tistih, ki so se poškodovali z orožjem po nesreči in jih je tudi nekaj). Ostali niso vpisani niti v župnijsko mrliško knjigo, ker so jih običajno pokopali civilno. Gre za tiste, ki so padli neposredno v bojih in so bili iz njih prinešeni mrtvi ali pa so jih ujeli in usmrtili partizani. Znano je, da partizani niso imeli možnosti, da bi ujetnike zadrževali v ujetniških taboriščih. Obstajali sta samo dve možnosti: ali jih usmrtijo ali pa izpustijo. Običajno so se poslužili prve možnosti, včasih, odvisno od okoliščin, pa tudi druge. Primer, ko so pripadnika okupatorjeve vojske ujeli in nato izpustili, se je zgodil ob že omenjenem napadu na nemški osebni avtomobil med Turiško vasjo in Dovžami, ko so bili trije oficirji mrtvi, četrti, kapetan Ebster (ime ni navedeno), učitelj in po rodu Avstrijec, pa se je predal. Partizani so ga nekaj dni vodili s sabo in z njim lepo ravnali ter ga nameravali zamenjati za zaprte slovenske aktiviste. Ker pa je bil odgovor s strani Nemcev negativen in ker so se prepričali, da je ujetnik nasprotnik nacizma, so ga izpustili. Po prihodu v vojašnico je podal pozitivno mnenje o partizanih, zato so ga gestapovci aretirali, izgubil pa je tudi oficirsko stopnjo.[649]
Opisali bomo nekaj najbolj zanimivih in nenavadnih primerov med omenjenimi poimensko znanimi. Prvi po kronološkem vrstnem redu je primer **Jožeta Kolška,** ki je bil 19. januarja

647 SBSG, matična knjiga pacientov 1941 - 1945.
648 SBSG, matična knjiga pacientov 1941 - 1945.
649 ARS II, nemško gradivo, fasc. 28, prijava orožniške postaje Šmartno Deželnemu svetniku okrožja Maribor - dežela, 30. 5. 1944; ARS II, partizansko gradivo, zbirka 4. operativne cone, fasc. 335/I/2, poročilo štaba 14. divizije Glavnemu štabu NOV in POS o nemškem kapetanu Ebsterju, ki je bil ujet 30. 5. 1944 na cesti Slovenj Gradec - Mislinja, 24. 6. 1944.

1943 poslan kot izvidnik skupaj z izvidnikom Kolencem iz gestapovske izpostave Šoštanj na Graško goro. Zašla sta na območje tedanje občine Podgorje, kjer sta se ustavila pri nekem kmetu; ta je poslal sporočilo o njunem prihodu v Slovenj Gradec, nakar se je vključila v akcijo policija, ki ni bila obveščena s strani šoštanjskega gestapa, da sta na terenu, ju napadla pri omenjeni domačiji ter Kolška ustrelila, Kolenca pa ranila.[650] Drugi zanimiv primer je **August Fischer,** poveljnik orožniške postaje v Št. Janžu pri Dravogradu, ki je pokrivala tudi območje Pameč in Trobelj. Bil je nasprotnik nacizma in povezan z aktivisti OF, kar pa ni ostalo prikrito gestapu, ki ga je začel zasledovati in zasliševati. Ker ni mogel pravočasno dobiti ponovne zveze z aktivisti in se umakniti v partizane, je odšel na območje Selovca in se ustrelil s pištolo.[651] **Ivana Goloba,** ki je bil orožnik na postaji v Podgorju, so ob napadu Zidanškove brigade v noči od 18. na 19. februar 1944 ustrelili orožniki sami, ker se je nameraval predati partizanom in je k predaji nagovarjal tudi druge orožnike.[652] Izjemno zanimiv je tudi primer vermana **Jakoba Ploja** iz Maribora, ki je bil kot okupatorjev uniformiranec prav tako nasprotnik nacizma in zaveden Slovenec in je kot tak tudi izgubil življenje. Ustrelili so ga namreč vermani sami na osnovi smrtne obsodbe, ki jo je nad njim izreklo hitro sodišče. Njegov primer, zgodil se je 19. septembra 1944, je dober pokazatelj, kako je bilo splošno razsulo v vermanšaftu tedaj že več kot očitno. Največji krivec za njegovo smrt pa je bil njegov neposredno nadrejeni Alojz Jarčič, prav tako Mariborčan, Slovenec, pred vojno predsednik podružnice Saveza metalnih radnika za območje Maribora. Do podrejenih prisilno mobiliziranih Slovencev je bil Jarčič izjemno strog in osoren. Prikrajševal jih je tudi pri hrani in cigaretah. 13. septembra 1944 so pri strelskih vajah na strelišču blizu domačije pri Papežu na Gradišču slovenski vermani namenoma slabo streljali, zato sta jih nemški poročnik in Jarčič postrojila in ozmerjala z "banditi". Morali so opraviti kazensko vajo. Bili so ravno pod nekim robom nad cesto, tako da bi se moral Ploj vleči z glavo navzdol, tega pa zaradi prevelike strmine ni mogel, zato je skočil na cesto in se ulegel tako, da je bil obrnjen proti poročniku in je imel tudi puško obrnjeno proti njemu. Poročnik je to razumel tako, kot da ga hoče Ploj ustreliti, zato se je vrgel na tla, nato pa vstal, se zelo razburil ter Ploja pretepel in obrcal. Razorožili so ga, podporočnik pa ga je s pestjo suval v lice in ga s samokresom tolkel po glavi. Odvedli so ga v Slovenj Gradec ter ga zaprli v ubožno hišo, kjer je bil zaprt teden dni ob kruhu in vodi. Stekla je preiskava, pri kateri je Jarčič Ploja najbolj obremenjeval, češ da ga je že dolgo opazoval, da mu je nesimpatičen, da je "bandit" in da bi, če bi bil poročnika ustrelil, dal on postreliti vso četo, češ da so vsi njeni pripadniki "sami banditi". Tudi med preiskavo ga je zmerjal. Pri Ploju so v žepu našli jugoslovansko trobojnico in jugoslovansko vojaško knjižico, kar je bilo zanj usodno, saj so ga obtožili, da je nameraval pobegniti k partizanom. Zaslišali so ga šele tik pred usmrtitvijo. Sestali so se poveljnik bataljona Stralek, trupenfirer Pajer ter nemški podporočnik in kot člani hitrega sodišča obsodili Ploja na smrt. Njegovo smrtno obsodbo in usmrtitev so hoteli še dodatno utemeljiti s tem, da so dali vermanom v podpis polo z izjavo, da je Ploj poročnika res nameraval ustreliti. Žene, ki ga je obiskala, niso pustili k njemu niti na dan usmrtitve, niti ji niso povedali, da ga bodo usmrtili,

650 Mrliška matična knjiga, Podgorje, 19. 1. - 31. 12. 1943; Ževart, Šaleška, str. 356 - 357.

651 Mrliška matična knjiga, Troblje, 31. 12. 1942 - 25. 12. 1945, in pričevanje F. B. avtorju. Glede na to, da je šlo za samomor na politični osnovi, ga uvrščamo v seznam.

652 Mrliška knjiga župnije Sv. Urha v Podgorju; KPM, partizansko gradivo, fasc. 112/52, spominski zapis Jožeta Šurca - Gojka, 25. 7. 1982; Fajdiga, Zidanškova, str. 103.

pač pa so ji svetovali, naj gre prosit zanj zveznega vodjo Štajerske domovinske zveze Franza Steindla. Takoj nato so postrojili četo pri gramozni jami (ob železniški progi, kjer danes stoji športna hala), privedli obsojenca, mu prebrali smrtno obsodbo, nakar je Jarčič odbral pet mož, ki so morali Ploja ustreliti. Ker pa so ga slabo zadeli in je bil samo ranjen, je skočil Jarčič k njemu in vanj izstrelil rafal iz brzostrelke. Jarčiča je za to dejanje Vojaško sodišče mesta Maribor na razpravi 23. julija 1945 na osnovi pričevanj bivših vermanov Alojza Senekoviča in Metoda Zemljiča obsodilo na smrt z ustrelitvijo. Zagovarjal se je protislovno, sprva je vse zanikal, nato pa pod težo dokazov krivdo priznal. Sodišče mu je posebej očitalo, da se je kot bivši levičar tako zelo vdinjal okupatorju. Višje vojaško sodišče je smrtno obsodbo potrdilo, vendar nimamo dokumenta, ki bi nam povedal, zakaj smrtna obsodba nad njim ni bila izvršena. Po desetih letih strogega zapora je bil pomiloščen.[653] Jakoba Ploja pa je povojna oblast obravnavala kot žrtev nacističnega nasilja in ga je Mestni ljudski odbor Slovenj Gradec na svoje stroške prekopal z mesta ob progi, kjer je bil dotlej pokopan, na mestno pokopališče.[654]

NEDOMAČINI, KI JIH JE KOT UJETE PRIPADNIKE OKUPATORJEVIH SIL ALI Z OBTOŽBO, DA SODELUJEJO Z OKUPATORJEM, USMRTILO OSVOBODILNO GIBANJE

Petra Hercoga iz Maribora je 19. oktobra 1943 usmrtila štabna zaščita Koroškega bataljona pod Malo Kopo z obtožbo, da je gestapovski ovaduh, potem ko so ga nekateri borci iz Maribora prepoznali.[655] Poročilo VOS zanj pravi, da je bil bivši občinski tajnik v Mariboru in podoficir bivše jugoslovanske vojske; da naj bi izjavljal, da je poveljnik (Narodne) zaščite v Mariboru; da ima zveze s posameznimi partizani in da je prinašal partizanom hrano in obleke, kar se je izkazalo kot neresnično. Zaslišanja zaradi določenih okoliščin, ki so nastopile, niso mogli opraviti.[656]

Za **Franca Preloga** se ne ve natančno, kdo ga je usmrtil. V seznamih usmrčenih, ki jih je sestavljala VOS za Štajersko v tistem času, ni omenjen, prav tako tudi ne v drugih dokumentih osvobodilnega gibanja.[657] Vsekakor pa je bolj jasen vzrok usmrtitve. Prelog je bil po rodu

653 KPM, partizansko gradivo, fasc. 62, poročilo obveščevalnega oddelka 14. divizije 10. 10. 1944; PAM, zbirka Vojaškega sodišča mesta Maribor, zadeva Franc Jarčič, št. spisa 374/III/6, 23. 7. 1945.

654 PAM, MLO Slovenj Gradec, 2/1, dopis MLO Slovenj Gradec MLO Maribor v zvezi z Jakobom Plojem, 26. 4. 1946; dopis Četrtnega ljudskega odbora Pobrežje MLO Slovenj Gradec, 12. 9. 1946 v zvezi z Jakobom Plojem.

655 KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/15, spomini Antona Britovška - Propagande.

656 ARS III, fasc. 301 - 69, poročilo načelstva PK VOS za Severno Slovenijo, 16. novembra 1943.

657 Po eni verziji so ga ubili partizani Pohorskega bataljona (KPM, partizansko gradivo, fasc. 28, O nemškem šolstvu - tipkopis s seznamom nemških učiteljev). Po drugi verziji ga je ubil nekdo od skupine podgorskih fantov, ki so dezertirali iz nemške vojske in se skrivali (pozneje jih je usmrtila Bračičeva brigada). Način usmrtitve je za partizane neobičajen, saj je bilo dejanje izvedeno na javnem mestu in s hladnim orožjem. Brez dvoma pa je, da ni šlo za navaden umor, ampak za politično motivirano in organizirano dejanje, kar sklepamo glede na njegovo dejavnost v korist okupatorja, zaradi česar so ga partizani že prej iskali, in glede na to, da je moral nekdo gotovo vedeti, da se bo zadrževal v Podgorju do večera in atentatorjem to povedati. Pričevalci namigujejo, da bi dogodek lahko najbolje pojasnil Anton Rogina.

Slovenec, nadučitelj na podgorski osnovni šoli, član nacistične stranke in vodja krajevne skupine Štajerske domovinske zveze za Podgorje ter velik nemčur. Silil je domačine Podgorja v tečaje nemškega jezika, jim grozil, zlasti še otrokom v šoli, imel pa je tudi pomembno vlogo pri izgonu nekaterih družin (gre za že opisani izgon junija 1943). Zaradi vsega navedenega je bil pri prebivalstvu zelo nepriljubljen in celo orožniki so negodovali nad njegovim početjem. Partizani so ga iskali že ob svoji prvi akciji, ki so jo izvedli jeseni 1942 v Podgorju. 7. decembra 1943 se je predolgo v noč zadržal v Podgorju (od omenjene partizanske akcije je živel v Slovenj Gradcu). Ko se je v mraku s kolesom vračal v Slovenj Gradec, ga je pri kapelici, kjer zavije cesta v Suhi dol, nekdo s topim predmetom večkrat močno udaril po glavi in ga na ta način onesvestil, mu vzel čevlje in pobegnil. Neki domačin ga je našel še živega v obcestnem jarku. Odnesli so ga v gostilno Rogina, nato so ga odpeljali v bolnišnico Slovenj Gradec, kjer je naslednje jutro zaradi hudih poškodb glave umrl. Pouk na šoli je bil takoj po tem dogodku ustavljen in tudi nemških jezikovnih tečajev ni bilo več.[658]

Vinka Jamnika - Belega, trgovca iz Št. Janža pri Dravogradu in izjemno dejavnega aktivista OF, so na osnovi lažne obdolžitve, da sodeluje s "plavo gardo" in da je v resnici pokrajinski četniški vodja za Koroško, kar pa je bilo povsem neresnično, zaslišali in ustrelili partizani iz zaščitne skupine funkcionarjev 4. operativne cone 27. decembra 1943 pri Hovniku na Selah. V zapisniku o zaslišanju piše med drugim tudi, da je nameraval pobegniti in da zaslišanja niso mogli izpeljati do konca.[659] To pa je v nasprotju z izpovedjo gospodarja Mihe Hovnika, ki pravi, da se je 24. decembra zbralo na njegovi domačiji preko 100 partizanov in da so Jamnika dva dni zasliševali v podstrešni sobi. Hiša je bila dobro zastražena. Ko so ga spustili h kosilu, je povedal gospodarju, da ga dolžijo za smrt Leopolda Eberla - Jamskega. Na samem mu je gospodar predlagal, naj zbeži in mu ponudil vrv, s katero bi se spustil skozi straniščno okno in zbežal v gozd, ki je bil oddaljen le dvajset metrov od hiše, vendar je Jamnik to odklonil, češ da nima za kaj bežati in da ni kriv. 27. decembra zjutraj so domači zaslišali strele, iz česar so sklepali, da so Jamnika ustrelili. Čez leto dni so se oglasili isti partizani in pokazali, kje so Jamnika ustrelili; to je bilo v Ravnjakovem gozdu pod sedanjim Poštarskim domom. Šli so skupaj pogledat na mesto, kjer so ga pokopali, in ugotovili, da je bil pokopan preplitvo. Da gre za Jamnikovo truplo, je Hovnik ugotovil po njegovih zlatih zobeh. Kmet Ravnjak ga je moral pokopati globlje, leta 1946 pa so ga prekopali na pokopališče v Št. Janžu. Ugotovilo se je, da dejansko ni bil nič kriv, da večja količina medu, ki jo je Jamnik poslal partizanom, ni bila zastrupljena, ker so jo jedli tudi drugi partizani, kot Alojz Slemenik - Zvone, ki je bil bolan, in da je Eberl umrl zato, ker je jemal prevelike količine uspavala. Verjetno ga je zadela srčna kap, ker se je ustrašil Nemcev, ki so ravno na dan njegove smrti 7. novembra 1943 začeli hajko širših razsežnosti, in je od Kotnikove,

---

658 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 4. 1. 1943 - 25. 2. 1946; ARS II, nemško gradivo, fasc. 151/V, Bandenmeldung Wm. - Btl.Nord, Windischgraz, 8. 12. 1943, Gend. Posten Widerdriess; Totengedenkbuch; Marburger Zeitung, 11. /12. 12. 1943, str.11, osmrtnica za Franca Preloga; ARS II, KUZOP, Šolska kronika, Podgorje; izjava J. V. avtorju.

659 ARS III, fasc. 301- 69, dokumenti z naslovom Pohorski proces, zlasti izjava vosovca Braneta; KPM, neoznačen fascikel (muzej ga je pridobil od ZB Dravograd), spominske izjave o "pohorski aferi"; pismo bivšega sekretarja OK KPS za mežiško okrožje Jožeta Gutovnika - Age svojim nekdanjim sodelavcem z naslovom Dragi znanci, 16. 3. 1944. Jamnikovo smrt so skušali prikriti najprej pred Miho Hovnikom, z izgovorom, da so ga poslali v "republiko", torej na osvobojeno ozemlje na Dolenjskem, in ko je vprašal "partizana iz Črne, ki ga je prej stražil", zakaj nosi njegove čevlje, mu je po presledku odgovoril, da sta barantala. Prikrivali pa so jo tudi pred njegovo materjo tako, da naj bi ji maja 1944 poslali pismo, katerega pisava je bila za silo podobna sinovi in v katerem je pisalo, da ne more domov, ker dela "na drugem mestu in po drugi liniji".

po domače Lubasove domačije v Podgori pri Kotljah komaj pobegnil pred njimi v gozd, kjer ga je gospodar nato našel mrtvega v grmovju brez znakov nasilja. Jamnikovega tesnega sodelavca Skočirja pa naj bi poleg podobnih obtožb ustrelili tudi zato, ker je pri Bogdanu Hrovatu - Mihi protestiral zaradi Jamnikove usmrtitve. Poleg njiju so nameravali ustreliti tudi Alojza Slemnika - Zvoneta, a je bil bolan, pa tudi kmet, pri katerem se je zdravil, se je odločno zavzel zanj.[660]

Stanislava Blazinška iz Blazinškove družine iz Mislinje, iz katere je bilo več članov registriranih gestapovskih sodelavcev in so partizani poleg njega in brata Edvarda usmrtili tudi mater Jožefo, in **Franca Štiftarja,** bivšega partizana, je usmrtila VOS za šaleško-mislinjsko okrožje, saj sta navedena v njenem poročilu, kot gestapovska izvidnika ("raztrganca") 29. februarja 1944 v Šmiklavžu blizu Verdnikove, po domače Lakovnikove domačije.[661]

26. junija 1944 so partizani odpeljali z njunega doma na Preškem vrhu brata **Huberta Pušnika,** občinskega slugo, starega 37 let, in **Heriberta Pušnika,** tovarniškega delavca, starega 26 let, in ju usmrtili na Vrhah. Iz povojne prijave vojne škode, ki jo je podala njuna mati Matilda, in odgovora na prijavo izvemo le, da sta sodelovala z okupatorjem in so ju zato obsodili in ustrelili in da je mati prav tako sodelovala z okupatorjem in zato izgubila državljanske pravice.[662]

V primeru **Karla Kladnika - Uroša,** njegove žene **Marije Kladnik - Dese** in **Tončke Hudarin - Jelke** iz Maribora, ki so bili skupaj zvabljeni iz Maribora ter zaslišani in usmrčeni februarja 1945 na Golavabuki, pa je šlo za aktiviste KPS in OF, ki so bili izdani in jih je gestapo v Mariboru pridobil na svojo stran, tako da so še naprej delovali v svoji prejšnji vlogi, vendar po navodilih gestapa. V takšni vlogi so tudi izdali gestapu številne pripadnike osvobodilnega gibanja iz Maribora in okolice. Posebej pomembno vlogo je pri tem imel Karel Kladnik - Uroš, ki je bil sekretar OK KPS za Maribor in je 10. avgusta 1944 po izdaji Jožeta Lovca (gestapovsko ime Zevol) takoj pristal na sodelovanje in se v nadaljevanju celo, zamaskiran, udeleževal zasliševanj zaprtih aktivistov na gestapu. Istočasno je pošiljal političnemu vodstvu osvobodilnega gibanja pisma, v katerih je hotel odvreči sum s sebe. Njegova tesna sodelavka v novi dejavnosti je postala omenjena Tončka Hudarin - Jelka, udeleženka pohoda 14. divizije na Štajersko, pozneje zaradi bolezni poslana na teren, ki so jo gestapovci ujeli konec septembra 1944 kot sekretarko okrajnega komiteja KPS za okraj Rače - Fram. Zaslišal in usmrtil jih je pomočnik pooblaščenca OZNE za okrožje Dravograd Pavle Keršič - Ježek, pri zaslišanju je sodeloval tudi Karel Forte - Marko Selin, ki je tudi to zadevo, kot mnoge druge, po vojni obširno opisal v knjigi. Že med vojno, zlasti pa po vojni najdeni gestapovski dokumenti, ki so v omenjeni knjigi delno objavljeni, pričajo, da se OZNA v tem primeru ni motila podobno, kot so

---

660 KPM, gradivo ZB Dravograd, spomini Jožeta Korošca - Vida, Alojza Slemnika - Zvoneta, Mihe Hovnika, Munde Jamnika, Marije Jamnik, 1948; Izjava F. B. avtorju; KPM, pismo Jožeta Gutovnika - Age; Koroški fužinar, 1. 5. 1953, Spomini Bena Kotnika, po domače Lubasa. Sum o sodelovanju s "plavo gardo" in njenem organiziranju pa je padel tudi na novega sekretarja OK KPS za mežiško okrožje Jožeta Gutovnika - Ago, aktivnega poročnika jugoslovanske kraljeve garde in domačina iz Črneč. Bil je nacionalist in hud sovražnik Nemcev, slaba dejanja nekaterih partizanskih funkcionarjev ter njihova namera, da usmrtijo tudi njega, pa so ga pripravila do tega, da je, potem ko so ga 16. januarja 1944 aretirali gestapovci in ga odvedli v zapore v Celovec, prestopil h gestapu, ki ga je odtlej uporabljal za propagandista. Hodil je na zborovanja po Mežiški dolini ter svojim bivšim sodelavcem v OF napisal obsežna pisma, v katerih je razkrinkaval OF kot stoodstotno komunistično organizacijo, kar je bila nova taktika, s pomočjo katere je gestapo skušal ljudi zlepa odvrniti od osvobodilnega gibanja

661 ARS III, fasc. 301 - 76, OK VOS za šaleško-mislinjsko okrožje, vojaško poročilo št. 1, 23. 6. 1944.

662 PAM, Vojna škoda, Slovenj Gradec, škatla 35.

se motili v primeru že opisane "pohorske afere".[663] Iz Maribora jih je po trikratnem poskusu pripeljala domačinka z Golavabuke in jih izročila OZNI.[664] Drugi gestapovski sodelavci iz tega kroga pa so bili večinoma po vojni obsojeni na smrt pred vojaškim sodiščem mesta Maribor, kot tudi nekateri glavni gestapovski uslužbenci (Wiegele, Zangl), ki so jih pridobili in z njimi vzdrževali zvezo.

3. marca 1945 je patrulja OZNE blizu Zavlerjeve graščine v Starem trgu prijela, zaslišala in nato usmrtila dva izvidnika gestapovske izpostave Slovenj Gradec, in sicer **Antona Kaštivnika** in **Vincenca Krebla.** Kaštivnik je bil sicer rojen na Legnu, a je nazadnje živel v Kranju, od koder je bil mobiliziran v partizane (imel je partizansko ime Hrast) in bil v različnih enotah, nazadnje v Šercerjevi brigadi (pred tem pa pomočnik okrožnega vojnega referenta). 9. februarja 1945 je bil skupaj s soborcema Ivanom Garbusom in Francem Gašperjem poslan v patruljo; ustavili so se pri Škofu v zaselku Žančani pri Starem trgu, nakar se je Garbus oddaljil, češ da gre na javko, v resnici pa je šel v Slovenj Gradec in se prijavil gestapu in nato vodil k Škofu vojake, ki so zajeli še oba njegova soborca. Garbus in Kaštivnik sta pristala na sodelovanje z gestapom in postala izvidnika. Dobivala sta šest mark na dan in živilske karte. Krebl, rojen sicer v Pamečah, živel pa je na Viču pri Dravogradu, pa je vstopil v gestapovsko službo že prejšnje leto kot mladoleten fant na izpostavo Dravograd in končal enomesečni tečaj. Do zajetja in usmrtitve je bil že izkušen gestapovec, ki je imel za sabo že nekaj akcij proti partizanom Lackovega odreda, po premestitvi v Slovenj Gradec januarja 1945 pa v okolici Slovenj Gradca tudi več prisluškovanj, hišnih preiskav in drugih aktivnosti. Prijeli so ju, ko sta bila po naročilu šefa Gutmanna namenjena k Strmčnikovi domačiji v Podgorje, kjer naj bi na videz kupovala drva za svojega šefa, obenem pa poizvedovala za domačim sinom Ivanom, ki ga je Ernest Kosiker prijavil, da je partizanski kurir (ki občasno prihaja domov in ga je treba ujeti). Obenem je Kosiker, kot sta pri zaslišanju izjavila sama, prijavil, da družina sodeluje s partizani in da jo je treba izgnati, prijavil pa je še druge družine v Šmiklavžu, Podgorju in Starem trgu, ki sta jih imela nalogo obiskati in provocirati. Pri zaslišanju in usmrtitvi Kaštivnika in Krebla so bili prisotni Karel Forte - Marko Selin, pomočnik vodje 2. sekcije OZNE za oblast Štajerske in Koroške, ter Jože Pogačnik - Tomi, v. d. pooblaščenca OZNE za okrožje Dravograd, in njegova pomočnika Pavel Keršič - Ježek in Franc Šifrer - Rovtar.[665]

Poleg navedenih je bilo usmrčenih še nekaj oseb, za katere ne vemo imen in priimkov. Leta 1944 je domnevno Tomšičeva brigada pripeljala k Jesenjaku na Graški gori tri ujete nemške vojake, jih imela zaprte na tej domačiji dva dni, ob odhodu pa jih je postrelila in pokopala na njihovem pašniku.[666]

Bračičeva brigada je ob napadu na vlak blizu postaje Sv. Jedert 21. oktobra 1944 ujela devet nemških vojakov - pripadnikov 438. divizije za posebno uporabo (nekaj ranjenih so pustili v

---

663 Forte - Selin, Nič več strogo zaupno II, str. 515-551; Dornik - Šubelj, OZNA za Slovenijo, str. 183-186; ARS III, Odsek za oblast Štajerske in Koroške, fasc. 301 - 70, poročilo II. sekcije, nepopolno in nedatirano, podpisan v. d. vodje sekcije Anton Prevec - Dimač; ARS II, KUZOP, fasc. 931/I, zadeva Karla Kladnika - Uroša in Romane Kladnik - Dese; ARS III, gestapo Maribor, zadeva Vida Amalieti.

664 KPM, partizansko gradivo, fasc. 7/121, spomini Maksa Marzela - Iksa in Štefanije Marzel; fasc. 12/136, spomini Štefanije Marzel.

665 ARS III, fasc. 301 - 76, zapisnika o zaslišanju Antona Kaštivnika in Vincenca Krebla, 3. 3. 1945, s pripombo, da sta bila tega dne "likvidirana".

666 Izjava A. M. avtorju.

vlaku, med njimi je eden pozneje v bolnišnici umrl). Odpeljali so jih na Knezovo, po domače Lesnikovo domačijo pod Uršljo goro, jim sodili in jih v bližnjem gozdu sedem postrelili; še dva vojaka, ki sta bila za roki zvezana skupaj, pa sta se uspela izviti in zbežati. Partizani so streljali za njima in ju zadeli, vendar sta se, ranjena, kjub temu uspela prebiti do bolnišnice v Slovenj Gradcu, kjer so ju oskrbeli. Nemci so takoj odšli v protiakcijo in, ker brigade ni bilo več na mestu, požgali domačijo (družina se je umaknila v gozd) ter odpeljali svoje mrtve, ki so jih nato pokopali na mestnem pokopališču.[667]

Konec 1944 ali v začetku 1945 sta dva domača pripadnika sanitetnega ekonomata Paučkovih partizanskih bolnišnic na Legnu ob potoku Svarina blizu Popijalove in Strmčnikove domačije usmrtila Ukrajinca neznanega priimka in imena, pripadnika enote, ki se je nekaj mesecev pred koncem vojne nastanila v Tonjutijevi vili v Trobljah.[668] Člani sanitetnega ekonomata so ga ujeli nad Trobljami (drugi jim je ušel). Vodja je ukazal dvema izmed soborcev, naj ga peljeta na Brde v eno izmed obeh kurirskih postaj (TV - 31 S in vojaška kurirska postaja 1 - 8), od koder naj ga peljejo dalje. Brez ukaza in vednosti vodje sta ga usmrtila in pustila ob potoku, da ga je zametel sneg. Spomladi, ko je sneg skopnel, so bližnji kmetje opazili truplo, nakar sta ista dobila ukaz, da ga morata na istem mestu pokopati.[669]

7. marca 1945 je OZNA za okrožje Dravograd v neki akciji ustrelila enega in ujela dva "šnelpolicaja", ki ju je potem usmrtila. V poročilu piše, da sta bila "trda Nemca" in da niso mogli dobiti od njiju nikakršnih podatkov.[670]

Pavel Keršič - Ježek je s svojo patruljo varnostnikov VOS ujel v Dovžah pet orožnikov; dva sta pobegnila, tri pa je njegova patrulja usmrtila v gozdu na Brdah.[671] Isti je iz njegovega stanovanja v Turiški vasi odpeljal in v gozdu nad Črnivnikovo domačijo v Golavabuki usmrtil nemškega nadporočnika neznanega imena in priimka.[672]

Patrulja OZNE pa je proti koncu vojne ujela v Turiški vasi nekega nemškega oficirja in ga ustrelila v gozdu nad Arbiterjevo domačijo na Brdah, čeprav se je predal in so se tudi domačini - pripadniki osvobodilnega gibanja zavzeli za njega, ker jim je pred tem govoril, da se želi partizanom predati.[673]

---

667 Fajdiga, Bračičeva, 1. del, str. 301 - 303; SBSG, matična knjiga pacientov in druga dokumentacija; pričevanje A. K. avtorju; ARS II, nemško gradivo, fasc. 207/II/1, divizijsko povelje poveljnika divizije 438 za posebno uporabo, št. 58, 2. 11. 1944, ki ga je poslal vsem podrejenim enotam z opisom dogodka kot primer, kako vojaki v prihodnje ne smejo ravnati. Iz njega izvemo priimek enega izmed devetih, nadporočnika Krumpa, ki mu poveljnik v tem dokumentu očita, da bi moral kot vojaška oseba z najvišjo stopnjo poskrbeti, da vojaki, ki so se peljali čez ozemlje, ki so ga ogrožali partizani, ne bi bili raztreseni po vsem vlaku, ampak bi se morali skoncentrirati v enem delu vlaka in v primeru napada relativno majhne partizanske enote okrog 40 mož, ki je napadla pri belem dnevu, nuditi odpor in jo pognati v beg ali pa vsaj ne tako poceni prodati svojih življenj. Izvemo pa tudi število vojakov, ki je enako tistemu, ki ga je po drugih virih odkril tudi avtor omenjene knjige, ki navedenega dokumenta ni imel v rokah. Izvemo tudi, da je šlo za vojake omenjene nemške divizije in ne za gestapovce, kot trdi avtor omenjene knjige. Dogodek je omenjen tudi v divizijskem povelju št. 61, 17. 11. 1944. Ob tej priliki so v vlaku ujeli tudi Franza Pototschniga, solastnika Tovarne usnja v Slovenj Gradcu, ki pa so ga izpustili, le obljubiti jim je moral, da bosta z bratom dala za partizane tono usnja. Obljubo sta pozneje izpolnila (UDVSG, zapisnik o zaslišanju Franca Pototschniga pred OZNO 1945).

668 Izjava I. Š. in A. C. avtorju; PAM, KLO Legen, dopis KNOO Legen KNOO Golavabuka, 3. 1. 1946.

669 Pričevanje F. G.

670 ARS III, fasc. 301-76, poročilo pooblaščenca OZNE za okrožje Dravograd 5. sekciji za oblast Štajerske in Koroške , 11. 3. 1945, in izjava Helene Linasi avtorju.

671 Izjava F. T. avtorju, 28. 2. 2001.

672 KPM, partizansko gradivo, fasc. 8/133, Partizan Ježek pripoveduje; izjava I. Č. avtorju.

673 Izjava I. Č. avtorju.

V sklepni fazi vojne sta bila v Suhem dolu ustreljena dva nemška vojaka, ko sta se po bližnjici umikala domov, in sta bila dolgo po vojni tam tudi pokopana. Ustrelil naj bi ju mladoletni partizan - domačin.

NAKLJUČNA MEDVOJNA CIVILNA ŽRTEV - NEDOMAČIN

Doslej smo uspeli evidentirati samo eno tako žrtev. To je bil **Ivan Gabrič,** po poklicu kovač, iz Naklega pri Kranju, padel pa je 26. decembra 1942 po naključju zadet od nemške policijske patrulje pri svojih sorodnikih Rotovnikovih, po domače Plesnikovih na Legnu, ko se je zadrževal pri njih.[674]

SKUPNI SEZNAM VSEH OSTALIH NEDOMAČINOV, PREMINILIH NA OBMOČJU MESTNE OBČINE SLOVENJ GRADEC ZARADI VOJNIH DOGODKOV

Priimek in ime	Umrl dne	Kraj smrti	Okoliščine
Bergmann Gerhard	13.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	iz Topolšice, pri Dovžah ponovno ranjen, umrl v bolnišnici
Bieler Robert	24.4.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen po nesreči
Blazinšek Stanislav	29.2.1944	Šmiklavž	usmrtili so ga partizani
Blaznik Alojz	8.4.1941	Slovenj Gradec	samomor s puško
Dormann Mathias	24.9.1943	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen na Kremžarjevem vrhu v boju s partizani
Emminger Josef	14.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	iz Topolšice, pri Dovžah ponovno ranjen, umrl v bolnišnici
Eppes Avgust	5.1.1943	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen 4. 12. 1942 v boju s partizani
Fisher Avgust	22.9.1943	Gmajna	samomor na politični osnovi
Fröhlich Walter	20.8.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen ob partizanskem napadu na vlak
Gabrič Ivan	26.12.1942	Legen (gostišče Plesnik)	po nesreči ga je ustrelila nemška policija
Goldberger Michael	25.10.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen ob partizanskem napadu na vlak 21. 10. 1944
Golke Herbert	29.1.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen 24. 1. 1945 ob partizanskem napadu na vlak
Golob Ivan	18.2.1944	Podgorje (orožniška postaja)	orožniki so ga sami ustrelili, ker se je hotel predati
Gönnersdorf Nikolaus	9.6.1941	Slovenj Gradec (bolnišnica)	v Turiški vasi se je 8. 6. 1941 pod težo tovornjaka zrušil most
Gselmann Alois	25.4.1945	Turiška vas	najden s prestreljeno glavo
Günther Josef	3.6.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen verjetno pri Mačkovem križu v boju z Zidanškovo brig.
Hauner Annemarie	16.9.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjena ob partizanskem napadu na policijo

674 Mrliška matična knjiga, Slovenj Gradec, 4. 1. 1943 - 25. 2. 1946; Filipič, Pohorski bataljon, str. 465; ARS III, gestapo Maribor, zadeva Karel Rotovnik.

Priimek in ime	Umrl dne	Kraj smrti	Okoliščine
Hausberger Alois	25.3.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen pri nočnem boju s partizani
Heiderer August	13.7.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	maja 1945 ga je ranil neki Madžar
Hercog Peter	19.10.1943	Mala Kopa	usmrtila ga je štabna zaščita Koroškega bataljona
Horvat Vjekoslav	14.5.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen 13. 5. 1945
Hrastnik Franc	21.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen od ročne bombe, ki mu jo je vrgel nek partizan
Hubert Klemen	14.5.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen ob napadu Koroškega bataljona VDV v leški grapi
Hudarin Tončka-Jelka	feb. 1945	Golavabuka	usmrtila jo je OZNA
Hurt Gustav	5.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen na fronti, pripeljan iz vojaške bolnišnice
Isak Franz	3.2.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen v boju s partizani
Jamnik Vinko	25.12.1943	Sele	usmrčen neupravičeno z obtožbo plavogardizma
Javornik Jože	23.10.1944	Slovenj Gradec	zadela ga je partizanska straža na neki kmetiji
Ježevec Mile	12.5.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	umrl zaradi strelnih ran
Josef Franz	5.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen na fronti, pripeljan iz vojaške bolnišnice
Kaštivnik Ivan (Anton)	3.3.1945	Stari trg (Zavlerjeva grašč.)	usmrtila ga je OZNA
Kladnik Karel-Uroš	feb. 1945	Golavabuka	usmrtila ga je OZNA
Kladnik Marija-Desa	feb. 1945	Golavabuka	usmrtila jo je OZNA
Klemen Hubert	14.5.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	13. 5. 1944 je skupino SA napadla zaseda VDV
Knežević Živko	17.5.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen 9. 5. od partizanov, čez pet dni pripeljan v bolnišnico
Koković Stefanija	20.6.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjena 13. 5. na begu
Kolmnitzer Josef	6.10.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen v bojih s Tomšičevo brigado na Razborju
Kolšek Jože	19.1.1943	Graška gora	medsebojni spopad dveh skupin izvidnikov
Korent Vincenc	28.2.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen ob zavezniškem bombardiranju
Kostanjevec Alojz	5.5.1944	Golavabuka	ranjen v boju s partizani
Kovalenko Viktor	19.3.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen ob zavezniškem zračnem napadu
Kramberger Anton	2.6.1944	Velika Kopa	v bojo z Zidanškovo brigado pri Mačkovem križu
Krebl Vincec	3.3.1945	Stari trg (Zavlerjeva grašč.)	usmrtila ga je OZNA
Lah Kristijan	15.5.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen 3. 1. v boju s partizani verjetno pod Malo Kopo
Lieder Alfred	4.12.1943	Slovenj Gradec (bolnišnica)	poškodba z orožjem po nesreči
Lieser Hary	28.6.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	eksplozija mine
Meichenitsch Johann	18.2.1944	Stari trg	ustrelila ga je zaseda Zidanškove brigade
Meyer Friedrich/Heinr.	24.10.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	nesreča pri polaganju min
Morhard Arthur	10.6.1941	Slovenj Gradec (bolnišnica)	v Turiški vasi se je 8. 6. pod težo tovornjaka zrušil most
Mrosek Günther	2.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen na fronti, pripeljan iz vojaške bolnišnice
neznan	1944	Turiška vas	usmrtila ga je Ježekova skupina varnostnikov
neznan	15.5.1945	Podgorje	ustrelili so ga partizani neznane enote
neznan	9.5.1945	Podgorje	usmrtila ga je OZNA
neznan	9.5.1945	Podgorje	usmrtila ga je OZNA

Priimek in ime	Umrl dne	Kraj smrti	Okoliščine
neznan	24.7.1943	Legen (Gallenhof)	usmrtila ga je partizanska patrulja v spopadu
neznan	sept. 1943	območje Slovenj Gradca	usmrčen
neznan	7.4.1945	Podgorje	usmrtila ga je OZNA
neznan	7.4.1945	Podgorje	usmrtila ga je OZNA
neznan	1944	Graška gora	usmrtila ga je Tomšičeva brigada
neznan	1944	Graška gora	usmrtila ga je Tomšičeva brigada
neznan	1944	Graška gora	usmrtila ga je Tomšičeva brigada
neznan	21.10.1944	Sele	usmrtila ga je Bračičeva brigada
neznan	21.10.1944	Sele	usmrtila ga je Bračičeva brigada
neznan	21.10.1944	Sele	usmrtila ga je Bračičeva brigada
neznan	21.10.1944	Sele	usmrtila ga je Bračičeva brigada
neznan	21.10.1944	Sele	usmrtila ga je Bračičeva brigada
neznan	21.10.1944	Sele	usmrtila ga je Bračičeva brigada
neznan	21.10.1944	Sele	usmrtila ga je Bračičeva brigada
neznan	1945	Brde (Arbiter)	usmrtila ga je patrulja OZNE, čeprav se je predal
neznan	oktober 1944	Sele	usmrtila ga je Bračičeva brigada
Piller Michael	16.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	poškodovan pri partizanskem napadu na avto
Platzl Gustav	6.3.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen 3. 3. na Kozjem vrhu v boju z Lackovim odredom
Ploj Jakob	19.9.1944	Slovenj Gradec	vermani so ga obsodili na smrt in ga ustrelili
Popov Aleksander	26.5.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen na begu pred ustaši
Prelog Franc	7.12.1943	Slovenj Gradec (bolnišnica)	napaden in poškodovan v Podgorju (verjetno partizani)
Pušnik Hubert	26.6.1944	Vrhe	partizani, zaradi sodelovanja z okupatorjem, usmrtili
Pušnik Heribert	26.6.1944	Vrhe	partizani, zaradi sodelovanja z okupatorjem, usmrtili
Rocchke Paul	19.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen na fronti, pripeljan iz vojaške bolnišnice
Recknagel Wilhelm	7.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen na fronti, pripeljan iz vojaške bolnišnice
Rode Peter	5.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen pri bombnem napadu
Sajevec Franc	4.7.1943	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ustrelila ga je policijska patrulja po nesreči
Schilke Robert	2.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen na fronti, pripeljan iz vojaške bolnišnice
Schmelzenbach Winzenz	23.3.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen pri vajah s protitankovskim orožjem
Staub Richard	2.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen na fronti, pripeljan iz vojaške bolnišnice
Szlafka Johann	3.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen na fronti, pripeljan iz vojaške bolnišnice
Štiftar Franc	29.2.1944	Šmiklavž	usmrčen kot gestapovski izvidnik
Tasotto Karl	4.9.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranila ga je neka straža, ki ga je ustavljala
Uršnik Franc	7.4.1941	Slovenj Gradec (bolnišnica)	prestrel prsi
Vivod Anton	12.6.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen pri čiščenju razmetanega streliva in razstreliva
Wallas Tatjana	17.3.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	otroci so se igrali z ročno bombo
Weber Kurt	3.6.1944	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen verjetno pri Mačkovem križu v boju z Zidanškovo brig.

inž.

Priimek in ime	Umrl dne	Kraj smrti	Okoliščine
Werner Friedrich	11.4.1945	Slovenj Gradec (bolnišnica)	ranjen v boju
Wurzinger Janez, Andrej	5.5.1945	Turiška vas	partizani, po nesreči, skupaj s Francem Tišlerjem

NEDOMAČINI, KI SO PREMINILI KOT ŽRTVE MNOŽIČNIH IZVENSODNIH POBOJEV NA OBMOČJU MESTNE OBČINE SLOVENJ GRADEC PO KONČANI VOJNI

O množičnih pobojih po končani drugi svetovni vojni pri nas je bilo v zadnjih letih napisane precej literature. Tudi parlamentarna komisija pod vodstvom dr. Jožeta Pučnika se je dolgo ukvarjala s tem vprašanjem, vendar je mogla ugotoviti le malo konkretnega. **Tudi za naše območje vemo najbolj zanesljivo samo to, da so se povojni poboji dogajali.** Med ljudmi v Slovenj Gradcu in okolici še danes živi mnogo govoric o teh dogodkih, nimamo pa nobenega dokumenta pa tudi ne nobenega zares trdnega pričevanja iz prve roke. Vse, kar vemo, so viri druge roke, pa še teh ni v pisni obliki.[675] Za ljudi, ki so sodelovali pri pobojih, ne vemo, kot tudi ne, ali je sploh še kdo živ; od domačinov, zlasti iz neposredne okolice, pa nihče ni videl dogajanja na kraju samem, ampak le delček tistega, kar je ostalo po dogajanju. Vsak, za katerega slutimo, da bi mogel vedeti kaj več in ga o tem povprašamo, pa se izgovarja, da je bil ravno tedaj nekje drugje. Med temi so tudi taki, ki so bili pri OZNI ali KNOJ ali pri vojaških enotah, ki so bile nastanjene v Slovenj Gradcu, in so imeli celo funkcije.[676]

Ko govorimo o skupinskih ali pa kar množičnih grobiščih, moramo razlikovati dve vrsti: tista, ki so nastala v času zaključnih bojev, ki so pri nas trajali do 15. maja (čeprav so v nekaterih pokopane tudi osebe, ki niso padle v bojih, ampak so bile ujete in nato usmrčene), in tista, ki so nastala po 15. maju 1945. Po podatkih, ki jih je zbrala v ta namen ustanovljena komisija pri bivši občini Slovenj Gradec leta 1990, je v skupinskih grobiščih, ki so nastala na območju sedanje mestne občine do 15. maja 1945, pokopanih okrog 60 oseb, ni pa bilo mogoče ugotoviti niti takrat niti vse do danes, koliko oseb je pokopanih v protitankovskem jarku v Trobljah, ki so ga domnevno uporabljali za pokopavanje ustreljenih (oz. naj bi po nepreverjenih govoricah tam množično streljali ujetnike) tudi po 15. maju 1945. Prav tako ne vemo, kdo je v omenjenih skupinskih grobovih pokopan: pretežno vojaške ali tudi civilne osebe, Nemci (teh je najbrž

675 Za primerjavo navajamo grobišče na Lešah pri Prevaljah, ki je drugo tako znano množično grobišče na Koroškem po končani vojni in za katerega nastanek obstaja obsežno poročilo varnostnega direktorja za Koroško iz leta 1952. V celoti gledano je poročilo prav tako vir druge roke, sestavil ga je koroški del avstrijske obveščevalne službe na osnovi izjav prebivalcev Mežiške doline, tudi izjav nekaterih, ki so sodelovali pri pobojih in so se nato hvalili po gostilnah v letih, ko so se lahko, ali pa so to počeli v vinjenem stanju. Podatke je dobila tudi od svojcev preminulih, nadalje od tistih Koroščev, ki so se vrnili iz jugoslovanskih taborišč, pa tudi od dveh pobeglih partizanov, ki sta sodelovala kot voznika pri OZNI. Podatke je zbirala z namenom, ugotoviti usodo 98 oseb z južne Koroške, ki so bile aretirane ob koncu vojne in se niso več vrnile (gre za tako imenovane "odvlečene", ki so dolgo predstavljali eno izmed jabolk spora med Avstrijo in Jugoslavijo).

676 Med zbiranjem podatkov za to knjigo sem poslal obsežne vprašalnike nekaterim izmed teh, vendar mi nanje nihče ni odgovoril, čeprav se je eden izmed njih v nekem drugem pisnem pričevanju, ki ga je poslal muzeju pred mnogimi leti, pohvalil, da je "dober poznavalec dogajanja v tem času" (v Slovenj Gradcu in okolici kmalu po koncu vojne).

malo) ali tudi ustaši, kozaki in drugi. Omenjena grobišča so naslednja: ob Homšnici pri Klemenu v Šmartnem (okrog 10 oseb), ob Gortnarjevi kapelici v Šmartnem (30 do 36 oseb), za Tretjakom v Gradišču (12 oseb), ob drevesnici Progl (3 osebe).[677]

Po podatkih, ki smo jih dobili tik pred zaključkom knjige, pa je na širšem območju Sv. Jederti in Bukovske vasi (omenjena kraja spadata pod občino Dravograd in se ozemeljsko zajedata v območje mestne občine Slovenj Gradec) devet doslej neevidentiranih grobov, ki so nastali v času zaključnih bojev. Pet izmed teh spada pod mestno občino Slovenj Gradec. V grobu pri Kaplarjevi kmetiji je pokopan nemški vojak, ki je bil usmrčen kot ujetnik 9. maja 1945. V gozdnatem hribu nad Bukovsko vasjo na levi strani doline v smeri proti Dravogradu sta dva groba: v prvem je pokopan nemški vojak, ki je padel 9. maja v boju, v drugem pa so pokopani štirje nemški oficirji, ki so jih usmrtili prav tako 9. maja kot ujetnike. Na desnem bregu Mislinje blizu Bukovske vasi so ob regulaciji reke našli grob z dvema truploma neznanega izvora, pokopanima predvidoma 8. maja. V gozdu tik nad vasjo Sv. Jedert sta pokopana v skupnem grobu dva nemška vojaka, ki sta padla 8. maja v boju.[678] Dve manjši grobišči, kjer so pokopani umikajoči se ustaši, ki so padli v boju, sta še pri Bukovnikovi kmetiji na Vrhah ob cesti proti Bukovski vasi (kmetija leži blizu cerkve Sv. Urbana).[679]

Okrog 15. maja 1945 je bil v Podgorju v spopadu s partizani ubit neznan ustaš in pokopan na podgorskem pokopališču.[680]

Domnevno ustaši so ob svojem umiku v Trobljah vrgli nekega svojega ubitega vojaka v Mislinjo. Po umiku so ga domačini potegnili iz vode in ga pokopali ob reki. Neki drug onemogli vojak, domnevno prav tako ustaš, je zgorel v Hovnikovi hiši, ki so jo zažgali.[681]

O vzrokih za poboje zlasti domačinov smo že precej razglabljali v enem izmed prejšnjih poglavij. Povedali smo, da je vzrokov gotovo več in da dokončnega odgovora ni mogoče dati. V množičnih grobiščih (zlasti tu mislim na Žančane) so pokopani predvsem nedomačini. Vzroki za poboj se od skupine do skupine razlikujejo. Pri poboju ustašev je gotovo šlo za mednacionalno sovraštvo med Srbi in Hrvati, ker so ustaške oblasti prej etnično čistile svojo marionetno državo NDH in pri tem pobile ali pa nasilno prekrstile mnogo srbskega prebivalstva. Znano je celo, da so proti koncu vojne mnogi četniki prestopili k partizanom, in kolikor se niso mogli znesti nad "Hrvati" v prejšnji vlogi, so se lahko v novi.[682] Gotovo pa so ustaše streljali tudi hrvaški partizani. Pri poboju četnikov je šlo najbrž za odstranitev pripadnikov gibanja, ki so ga

---

677 Republika Slovenija, Občina Slovenj Gradec, Oddelek za občo upravo in družbene dejavnosti, Popis grobišč, nastalih ob koncu druge svetovne vojne, 31. 10. 1990 (izvod v KPM).

678 Izjava A. A. avtorju, s priloženo tabelo grobov in žrtev ter skico grobišč. Drugi grobovi in grobišča v Sv. Jederti med naseljem in Kosovo kmetijo, vendar že v občini Dravograd, so še: grob Hrvata - civilista, invalida brez roke, starega približno 17 let (usmrčen; tisti, ki ga je usmrtil, naj bi bil znan, zgodilo pa se je med 10. in 15. majem), grob nemškega oficirja, ki je 8. maja padel v boju, grob drugega nemškega oficirja, ki je prav tako 8. maja padel v boju in grobišče 12 do 40 Hrvatov - civilnih beguncev, ki so bili zajeti in usmrčeni 9. maja 1945.

679 Izjave A. A., S. S. in drugih avtorju. Tik pred koncem vojne so partizani odpeljali posadko okrog 15 nemških vojakov, v glavnem Avstrijcev, starejših letnikov (očitno pripadnikov divizije 438 za posebno uporabo), ki so bili nastanjeni pri Brezovniku v Bukovski vasi in imeli nalogo varovati železniško progo. Postrelili naj bi jih pri cerkvi Sv. Neže na Vrhah (izjava M. P. avtorju). Ker leži ta cerkev na tromeji med občinami Slovenj Gradec, Dravograd in Ravne in ker natančne lokacije grobišča ne poznamo, je težko reči, ali sodijo v to knjigo ali ne, zato jih omenjamo v opombah.

680 Mrliška knjiga župnije Podgorje in razgovor z domačini.

681 Hovnik, Pohorske poti, str. 139.

682 Marjan Matjašič, Represivni ukrepi novih oblasti v obljubljeni svobodi, Povojna zgodovina na Slovenskem, Slovenj Gradec 1992, str. 65 - 69.

zavezniki prav tako šteli za odporniško (le da so partizansko vojsko podprli zaradi njene mnogo večje učinkovitosti). Pri poboju domobrancev vsekakor ni moglo biti vzrok mednacionalno sovraštvo, ker je šlo za pripadnike istega naroda, vzrok pa je lahko bil poleg nepremostljivega ideološkega nasprotja tudi sovraštvo partizanov zaradi velike vojaške učinkovitosti domobrancev in težav, ki so jih le-ti povzročali partizanskim enotam (glej že navedeno izjavo podpolkovnika Petra N. M. Moora). Glede na fanatizem, s katerim so se omenjene skupine bojevale še teden dni po uradnem koncu vojne, posamezne skupinice iz njihovega sestava pa še nekaj mesecev po končani vojni, glede na to, da je bilo mnogo med njimi takih, ki so prej počeli zločine, da se Jugoslovanski armadi nikoli niso predali ali pa so se šele na pritisk Britancev, in glede na to, da so imeli vse do izročitve Jugoslovanski armadi načrte, da jih bodo zavezniki oborožili in da bodo začeli na jugoslovanskih tleh novo vojno, so si tako partizani kot civilno prebivalstvo po štiriletni vojni z njihovo odstranitvijo gotovo obetali trajen mir, KP pa lažji prevzem oblasti in lažje vladanje brez "motečih elementov", ki bi ob morebitnem spopadu Jugoslavije z bivšimi zavezniki dejansko lahko igrali vlogo "pete kolone"; ne nazadnje pa tudi rešitev preskrbovalnih težav.
Vsekakor so morali poboji potekati po nekih enotnih navodilih, ki jih je splošno vzdušje kmalu po končani vojni dodatno navdihovalo. To sklepamo po tem, da so se dogajali približno v istem času na različnih koncih Slovenije, hitro, tajno, število pobitih pa je zelo visoko in presega vse normalne meje.[683] Istočasnost, množičnost in dejstvo, da posebej za poboje ne obstaja nobena dokumentacija pa tudi v vsej obstoječi dokumentaciji iz tistega časa večinoma niso omenjeni niti med vrsticami, daje slutiti na vpliv sovjetske NKVD-jevske šole (spomnimo se na množični poboj poljskih oficirjev v Katynskem gozdu - grobišče je odkrila šele nemška vojska ob svojem prodoru - in druga množična grobišča v bivši Sovjetski zvezi, ki izvirajo iz Stalinovih časov in ki jih odkrivajo šele zadnja leta).
Na območju naše občine sta znani vsaj dve skupinski grobišči, in sicer pri zaselku Žančani na območju Starega trga ter v gozdu v Starem trgu za nekdanjo vojašnico, današnjo tovarno Nova oprema (3 x 2 metra, nastalo je zadnje dni maja 1945, v njem je pokopanih do 20 oseb). Za ti dve grobišči domnevamo, da je večina pokopanih v njih nedomačinov. Največje je **grobišče v Žančanih.** Zaselek Žančani leži na vzhodnem pobočju nizkega hribovitega grebena, ki se dviga nad dolino Suhodolnice v smeri proti Podgorju in je na vrhu in na zahodni strani pogozden (vsaj do tam, kjer je grobišče, nato se nekaj metrov čez grobišče gozd konča in zahodno pobočje grebena sestavljajo travniki in njive) in neobljuden. Vertikalna os grebena poteka približno v smeri severozahod - jugovzhod. Zahodna stran grebena, kjer leži grobišče, omejuje manjšo dolino, ki ji domačini pravijo Ježevca in je na ploščatem dnu travnata in nekoliko zamočvirjena; v smeri proti jugu se zoži in nato pod Mlekuževo kmetijo spet razširi, tako da je njeno dno ravno in so na njem polja, ter se tam izteče oz. spoji z dolino Suhodolnice proti Podgorju. Tudi potok Ježevec, ki teže po dolinici, se izliva v Suhodolnico. Najlažji dostop do grobišča je po cesti skozi Stari trg ter čez križišče čez cesto, ki vodi v Kotlje in Ravne, mimo zaselka Žančani in okrog južnega dela grebena mimo današnjega strelišča neposredno pod gozdnat rob na zahodni strani. Iz zaselka Žančani čez greben do dna zgornjega dela omenjene doline v smeri vzhod - zahod je že dolgo pred poboji vodila globoka kolovozna pot, ki je danes deloma zaraščena in nevzdrževana. V prvem, vzhodnem delu je omenjena kolovozna pot dolga okrog 150 metrov,

683 Temna stran meseca, prispevek Jožeta Pučnika Množični povojni poboji, str.39 - 52.

močno zavita, in se na koncu izteče v nekakšnem umetno narejenem odtoku. Drugi, spodnji del te poti, kjer je grobišče, pa je dolg okrog 90 metrov, po pripovedovanju domačinov je bil na najglobljem srednjem delu globok okrog osem metrov, širina pa je že na začetnem zgornjem delu okrog šest do sedem metrov. Vidi se, da je globača na obrobju umetno razširjena, vendar so gotovo postrgali robove ob zasipanju. Sedanja, že zasuta jama je vsaj na začetku globoka okrog pol metra do meter, njeno dno je ravno, vendar je v nadaljevanju na najglobjem delu še vedno globoka štiri do pet metrov. Iz pripovedovanj starejših domačinov je mogoče razbrati, da so se poboji dogajali med 10. in 20. junijem 1945, skratka, vsaj deset dni zaporedoma. Očitno so že prej iskali primerno lokacijo; ena izmed možnih bi lahko bile jame na območju Dobrave, kjer so že precej let pred vojno kopali ilovico, vendar so zamisel najbrž zaradi prevelike bližine mesta in premajhne skritosti opustili. Nekaj dni pred dogodki naj bi se na mesto poznejšega dogajanja pripeljali oficirji iz vojašnice Slovenj Gradec, z njimi pa naj bi bil neki domačin. Očitno jim je ta pokazal najustreznejšo lokacijo, dovolj odmaknjeno in skrito. Kmalu je prišla vojska ter podrla drevesa, ki so rasla tesno ob prej omenjeni cesti skozi gozd, ki je takrat bila malo boljši kolovoz, ter jo razširila, da je bila dovolj široka za pokrit tovornjak. Nato so začeli z lokacij, kjer so imeli zaprte ujetnike (vojašnica Slovenj Gradec, stara Tovarna usnja, kjer je danes parkirišče NAME in verjetno še drugje), voziti zaprti tovornjaki, pet do šest na dan. Domnevajo, da so poboje izvajali tudi ponoči, ker so nekateri pričevalci slišali tudi ponoči voziti tovornjake. Domačini neposredno ob cesti so se morali umakniti z njiv, na katerih so delali. Spominjajo se, da so jih spodili srbohrvaško govoreči vojaki. Območje okrog in okrog dogajanja je vojska zastražila. Domačini, ki so bili nekoliko bolj oddaljeni, v času dogajanja niso natančno vedeli, kaj se dogaja; to so izvedeli šele kmalu po dogajanju. Slišali so streljanje, vendar je to bilo v času po pravkar končani štiriletni vojni nekaj povsem običajnega in jim ni vzbujalo posebne pozornosti. V primerih, ko so želeli prečkati območje dogajanja, jih je ustavljala vojaška straža, tudi v slovenskem jeziku. Tako so bili sprva prepričani, da gre za vojaške vaje, ki so se v tem času tudi na našem območju pogosto dogajale. Domačini ob poti pa tudi niso mogli kaj dosti videti. Le nekoč, ko se je nek tovornjak nagnil in se je ponjava nekoliko odmaknila, je neka domačinka opazila, da so bili ljudje na prikolici zvezani po dva in dva in slečeni; domnevno do spodnjega perila. Pripovedujejo tudi zgodbo o nekem moškem, ki mu je golemu uspelo uiti, in je na neki sosednji kmetiji dobil obleko, se preoblekel ter pobegnil čez mejo v Avstrijo. Po dogajanju so po grmovju v neposredni bližini tudi viseli ostanki spodnjega perila, pod skorjami in koreninami dreves pa so domačini našli tudi ročne ure in druge dragocenosti, ki so jih jetniki očitno hoteli v zadnjem trenutku skriti, da se tisti, ki so poboje izvajali, ne bi mogli okoristiti z njimi. Sčasoma so videvali in srečevali tudi posamezne vojake, ki so govorili, da se gredo maščevat ali pa so celo od tam prihajali in pripovedovali o svojem znašanju nad jetniki. Ti so bili iz južnih predelov nekdanje Jugoslavije. Tudi mladoleten vojak, ki si je brusil nož pred domačini, njegovi tovariši pa so povedali, da je edini, ki je od njegove družine preživel - vse druge družinske člane so ustaši pobili na grozljiv način - je bil od tam. Pri usmrtitvah so torej uporabljali strelno pa tudi hladno orožje. Kmalu je pričelo močno zaudarjati po okolici, prišla je zdravniška komisija iz Slovenj Gradca, ki je dala ukaz, da je treba trupla posuti z apnom in z zemljo, da se prepreči širjenje nalezljivih bolezni. Tisti, ki so poboje izvajali, so jarek s trupli namreč zasuli samo z mahom in listjem, čezenj pa podrli drevesa. Spet so morali priti vojaki,

tokrat 1. četa 3. bataljona Komande mesta Šoštanj, in pomagati pri zasipanju grobišča z zemljo. Iz spodnjega dela globače pa se je še nekaj mesecev, ob deževnem vremenu pa tudi še nekaj let po vojni, izcejala smrdeča mešanica krvi in vode, čeprav so vojaki naredili na spodnjem delu debelo pregrado iz ilovice.

Med ljudmi vseskozi živi prepričanje, da je pri pobitih šlo za "ustaše", nekateri namigi pa kažejo na to, da bi lahko bil med njimi tudi del tistih domačinov, ki jih imamo na seznamu usmrčenih po vojni. Domobrancev v glavnem ne omenjajo. Nekatera pričevanja kažejo na to, da naj bi od ustašev ločili hrvaške domobrane, ki so jih nato spustili domov; pobili naj bi torej predvsem ustaše. Močna domneva, ki živi med ljudmi, pa je, da so bili med pobitimi tudi civilisti - ženske, otroci in starci.[684] Da je gotovo pri usmrčenih v Žančanih šlo tudi za domačine, smo v poglavju o usmrčenih domačinih večkrat opozorili. Na tak sklep nas navaja tudi poročilo OZNE za okrožje Celje z dne 30. maja 1945, ki pravi med drugim, da so bili do tega dne v Slovenj Gradcu med 63 aretiranimi tudi trije "likvidirani" (za celjske sodne zapore, v katere so tudi pošiljali ljudi z našega območja, navaja isto poročilo 75 "likvidiranih").[685] Navedba v tem poročilu je torej potrditev, da je tudi pri delu slovenjgraške OZNE takšna praksa obstajala. Vprašanje je samo, koliko ljudi so usmrtili na domačem terenu po navedenem datumu, ko so bile aretacije in zasliševanja prav tako intenzivna ali pa še bolj. Da so skozi Slovenj Gradec vračali tudi domobrance, ki so jih Britanci izročili na Koroškem enotam JA, izvemo prav tako iz istega poročila, kjer je zapisano med drugim: "Iz Slovenj Gradca nam javljajo, da je včeraj (29. maja, op. avt.) prispelo 1200 belogardističnih beguncev, ki so jih Angleži izročili našim oblastem. Tekom današnje noči se jih pričakuje prav tolikšno število. Ker proga iz Slovenj Gradca še ni v teku, nam je transport naprej zaenkrat nemogoč, ker za transport s kamioni ni goriva. Zato nam je odšel na lice mesta tov. kapetan Turnher s kapetanom tov. Švigljem, da organizira začasen logor, izbereta iz te mase (zraven so tudi ženske in otroci) nevarnejše tipe in jih dobro zastražita in poskrbita, da se bodo transportirali naprej. Seveda bomo, čim bo dana možnost, vse skupaj transportirali naprej." Na vprašanje, ali so bili med usmrčenimi v Žančanih tudi domobranci, pa nam odgovor nakazuje povojno pričevanje jetnika Staneta Žitnika, ki je zelo zanimivo tudi z vidika vprašanja o ravnanju z jetniki in o vlogi Slovencev pri teh dogajanjih. Del precej dolgega pričevanja, ki se nanaša na Slovenj Gradec, se glasi takole: "Okoli enajstih zvečer smo v Slovenj Gradcu. Iztovorijo nas, postrojijo, peljejo čez mesto na drugi konec v neko kasarno ... Politkomisarji nas začnejo popisovati ... Tiste, ki so stopili med domobrance že leta 1943, so že tu vse vprek obsodili na smrt. Že drugi dan so nas začeli v skupinah po sto voziti proč - na morišče. Polovica letnika (19)43 je bila že odpeljana in pobita, kakih 300 fantov. Tudi jaz sem bil pri domobrancih že leta 1943, stal sem že v skupini, ki bi morala biti odpeljana, ko pride nenadoma povelje, da se

684 Pričevanja Karla Strmčnika (na osnovi izjave nekega cestnega delavca, po rodu Hrvata, ki je povedal, da je bil kot hrvaški domobran zaprt v stari Tovarni usnja in da so partizani vprašali, kdo med njimi so ustaši; z veseljem so hrvaški domobrani, ki so jih tudi sami imeli v želodcu, pokazali nanje, nakar so jih odpeljali neznano kam, njih pa izpustili), M. B., V. G., S. P., F. H., S. B., O. K., I. B., I. G., A. Š., M. K., S. H., T. Š., F. K. (pričevanja so delno tudi objavljena v zborniku Tudi mi smo umrli za domovino, str. 249 - 269. O tem, da so iz množice, ki se je vdala na Libuški gmajni pri Pliberku in ki so jo vodili po dolini Drave do Maribora, nato pa tam ločili od nje hrvaške domobrane in civiliste, ki so jih poslali domov, ustaše pa pobili, govori tudi kronika župnije Kamnica pri Mariboru.

685 Poročilo Oddelka OZNE za okrožje Celje OZNI za Slovenijo, 30. 5. 1945 (v ARS, UDV, povzel po objavi v zborniku Tudi mi smo umrli za domovino str. 644 - 648).

streljanje ustavi, da spadamo pod slovensko partizansko komando. Odpeljali so nas nazaj v kasarno. V kasarni je bilo neznosno. Vse sobe so bile močno zastražene, v sobah vročina in smrad. Kmalu smo se prepričali o tem, da nas je prevzela slovenska komanda. V kasarno so stopili slovenski partizani, večinoma Štajerci, nekaj je bilo tudi Gorenjcev. Začeli so nas pretepati vsevprek in na vse načine: s puškami, ročaji revolverjev, opasači in žilavkami. Gorje zlasti tistemu, ki je moral iti na stranišče. Na hodniku so prežali partizani; ves čas do stranišča in po poti nazaj so ga neusmiljeno tepli. Na stranišče smo morali iti iz kasarne le eden po eden. Hrane nismo dobili nič. V kasarni smo bili zaprti dva dni, do nedelje. V nedeljo popoldne so nas nekako ob 2. uri peljali na vlak proti Celju. Med potjo so nam dali vsaj na našem vagonu mir. Stražilo nas je vsega skupaj pet partizanov s pištolami. Na prvi postaji od Slovenj Gradca je bila proga pretrgana. Tu so nas iztovorili. Vlak je šel nazaj v Slovenj Gradec po drugo polovico fantov. Prišli so zvečer. Ponoči nas je neka srbska brigada peljala kake štiri ure peš do Velenja ... "[686] V eni izmed navedenih domobranskih skupin, po vsej verjetnosti v prvi, je bil tudi Marijan Tršar, študent likovne akademije (po vojni profesor na likovni akademiji v Ljubljani, pisatelj, publicist in likovni kritik), ki se teh dogodkov spominja na podoben način kot že omenjeni pisec. Tudi on potrjuje, da so jih z železniške postaje skozi neki drevored (najbrž z glavne postaje in ne s postajališča pri Tovarni meril; v tem primeru so jih gotovo peljali po Celjski cesti ter pri stari Tovarni usnja - današnjem parkirišču Name prek mostu ter skozi Kuharjev park z drevoredom na levem bregu Suhodolnice) v slovenjgraško vojašnico spremljali neslovenski partizani, ki so jih razporedili po sobah in jim nato odvzemali vse, kar se jim je zdelo vrednega. Zlasti so jih zanimale ure in žepne svetilke. Dva dni jim niso dali hrane, zato so se prehranjevali z bornimi ostanki, kolikor so jih prinesli s seboj iz vetrinjskega taborišča. Šele tretji dan so jim prinesli nekakšno toplo juho. Čez čas so jih, spet partizani neslovenske narodnosti, nagnali iz vojašnice, jih razporedili v kolono in jih med zmerjanjem z izdajalci odpeljali po Mislinjski dolini do Mislinje in nato peš do Velenja ter naprej do teharskega taborišča (da bi jih v Slovenj Gradcu vodili na streljanje, ne omenja).[687] Seveda se je podobno godilo vsem jetnikom, tako domobrancem kot tudi ustašem, hrvaškim domobranom ter nemškim vojakom, med katerimi so bili tudi slovenski prisilni mobiliziranci v nemško vojsko, ki so se vračali s front. Mnogi pričevalci se spominjajo, da na kasarniškem dvorišču, kjer so bile prej zelenice, ter na drugih lokacijah, kjer so bili zaprti ujetniki, ni bilo nič več trave, ker so jo le - ti pojedli in si na ta način tešili lakoto. V vzdušju, kakršno je tedaj vladalo, je bilo zavzemanje za zaprte in lajšanje njihovega položaja že kar pogumno dejanje; pa vendar so taki primeri obstajali. Tako navaja Vinko Cajnko iz Slovenj Gradca, ki je bil v tem času bataljonski intendant v vojašnici v Slovenj Gradcu, da je kot predvojni aktivni športnik in športni delavec

686 Stane Žitnik, spomini, Buenos Aires, 1949, objavljeni v zborniku Tudi mi smo umrli za domovino, str. 439. Podobno zgodbo bi lahko opisal tudi Ludve Potokar, ki je kot zaprt domobranec 31. maja skupaj z Maksom Rakom pobegnil iz prvega nadstropja slovenjgraške vojašnice, in sicer tako, da si je na domobransko kapo prišil peterokrako zvezdo, imel pa je pri sebi fotoaparat, tako da so partizanski stražarji mislili, da je fotoreporter. Vojašnico je takoj po pobegu tudi fotografiral (glej Temna stran meseca, str. 418 - 419; pod fotografijo je napačno napisano, da je pobegnil iz slovenjgraške šole; čeprav je fotografija nastala v zgodnjih jutranjih urah, se po obrisih jasno vidi, da gre za vojašnico). Kot izvemo iz knjige Francija Strleta Veliki finale na Koroškem (druga izdaja, Ljubljana 1977, str. 423), ki se sklicuje na knjigo Vetrinjska tragedija (Cleveland 1960), je 29. maja šel iz Pliberka skozi Slovenj Gradec v Celje 3. domobranski polk pod poveljstvom Maksa Kunstlja.

687 Marijan Tršar, Dotik smrti, Ljubljana 2000, str. 62 - 63.

ter lesni trgovec poznal številne fante, ki so bili kot vračajoči se nemški mobiliziranci zaprti v vojašnici in jih je reševal tako, da jih je vključil v delo v skladišču in jih z določenimi nalogami pošiljal tudi na teren.[688]

Ob grobišču Žančani se nam pojavljajo poleg prej omenjenih še druge neznanke. Težko je reči, ali so med ubitimi tudi civilisti, celo ženske in otroci. Dokončen odgovor na to vprašanje bi dalo izkopavanje grobišča, ki bi tudi po zatrjevanju domačinov dalo rezultate, ker je zemlja v glavnem ilovnata. Zlasti pa je pomembno vprašanje, koliko je bilo pobitih, kdo jih je pobijal in ali so pri tem sodelovali tudi Slovenci. Številke, ki prihajajo na dan, so zelo različne in se gibljejo od 150 preko 300 (če verjamemo pričevanju Staneta Žitnika, je bilo torej samo domobrancev toliko) do 1000, 3000, 4000 do največ 7000. Če upoštevamo število jetnikov, dolžino trajanja pobojev, število tovornjakov (vozili so tudi ponoči), volumen globače (vsaj 600 do 700 kubičnih metrov, ob najmanjših možnih merah) in pričevanja, ki govorijo, da je bila globača skoraj do vrha napolnjena s trupli, je domneva o več kot tisoč pobitih dokaj realna. Kakorkoli že, **natančnega števila pobitih najbrž ne bomo nikoli izvedeli,** razen če bi se res lotili izkopavanja ali pa če bi se naknadno kje le našli kaki dokumenti (veliko upanje nam dajejo arhivi v Beogradu). Samo število pa ni tako pomembno kot pa dejstvo, da so bili pobiti izvensodno in da je prejšnja oblast to dejanje vseskozi prikrivala.

Govorili smo že o vlogi OZNE in KNOJ. Obe formaciji sta bili zvezni, sodili sta pod Ministrstvo za narodno obrambo DFJ, tako kot tudi enote, ki so prišle k nam z juga tedanje Jugoslavije, vendar je bila njuna sestava v tem času skoraj povsem slovenska. Povedali smo, da je tudi v Slovenj Gradcu delovalo pooblaščenstvo OZNE in tudi o njenem načinu zbiranja informacij. Kolikor vemo, enot KNOJ v Slovenj Gradcu ni bilo; bile so v Dravogradu in ob meji, v Slovenj Gradcu pa se v tem času omenjajo tako enote, ki so prišle z juga takratne države, kot tudi slovenske enote. Težko je verjeti, da bi za izvajanje usmrtitev pripeljali enote od drugod. Zlasti omenjajo pričevalci 51. vojvodinsko divizijo in njeno vlogo pri usmrtitvah ujetnikov. Poleg srbohrvaške omenjajo domačini tudi slovensko govorico vojakov blizu prizorišča dogajanja, omenjajo tudi domačina, ki je pokazal globačo, kjer se je potem pobijanje dogajalo. Tudi iz spominov Staneta Žitnika izhaja, da so poboje izvajali vojaki iz slovenjgraške vojašnice, ki so bili po svojem izvoru z juga takratne Jugoslavije, nato pa so bili ujetniki dani pod "slovensko partizansko komando". Pripadniki 3. bataljona Komande mesta Šoštanj, kolikor sem jih utegnil izprašati, zanikajo sodelovanje njihove enote pri izvajanju pobojev, možna pa je prisotnost OZNE.

V tej zvezi velja opozoriti tudi na vprašanje ranjenih in bolnih beguncev, ki so se zatekli v bolnišnico Slovenj Gradec. Štirje izmed njih so v bolnišnici umrli, 14 pa je bilo premeščenih v "hrvaško ujetniško bolnišnico".[689] Morda je bila s tem mišljena sosednja zgradba nižje gimnazije, kamor so namestili ranjene in bolne pripadnike nemške vojske ter ustaše in četnike. Po eni verziji naj bi jih nato evakuirali v Maribor.[690] Po drugi verziji verziji naj bi jih odpeljali (najbrž v Žančane) in jih usmrtili. Ko je namreč primarij dr. Alojz Simoniti iz slovenjgraške bolnišnice vprašal dr. (Julija) Sajeta o njihovi nadaljnji usodi, mu je le-ta/ dal dvoumen

688 Vinko Cajnko, dober dan, Viharnik, avgust 1996, str. 10 - 11 (zapisal Andrej Šertel).

689 SBSG, matična knjiga pacientov 1941-1945.

690 Splošna bolnišnica Slovenj Gradec 100 let, Slovenj Gradec 1996, uvodni zapis prim. dr. Draga Plešivčnika 100 let bolnišnice v Slovenj Gradcu na tem prostoru, str. 16.

odgovor, iz katerega bi lahko izpeljali navedeni sklep.[691]
Težko je reči, koliko oseb je pokopanih v protitankovskem jarku v Trobljah, kamor naj bi pokopavali pobite ljudi in poginule živali že v času sklepnih bojev, vendar glede na to, da na območju Slovenj Gradca samega ni bilo posebno hudih bojev, tudi padlih v bojih ni moglo biti veliko.[692] Domačini se spominjajo samo, da so po končanih bojih videli vojake voziti na vozovih trupla in jih metati v jarek, o streljanju po končani vojni pa nihče ne ve nič konkretnega.[693] Imamo pa tudi kratko, že pred leti zapisano spominsko izjavo, v kateri je rečeno: "Če bo bodoči rod kdaj kopal v smeri, ko je bil tankovski jarek od Mislinje mimo Vavkanovega hleva do novo zgrajene Cesarjeve hiše, bo gotovo še našel kosti ali druge ostanke te vojske v tem kraju."[694] Ob izkopu trase za kanalizacijo leta 2000, ki je prečkala ta jarek ob glavni cesti, na njegovih prvih nekaj metrih nismo odkrili nič, čeprav smo izkop skrbno nadzorovali.

691 Brez milosti, str. 246, zapis dr. Jurija Simonitija (po očetovem pripovedovanju).
692 Republika Slovenija, občina Slovenj Gradec, oddelek za občo upravo in družbene dejavnosti, Popis grobišč, nastalih ob koncu 2. svetovne vojne, Slovenj Gradec, 31. 10. 1990 (kopija v KPM, Komisija).
693 Izjava V. K. avtorju.
694 KPM, partizansko gradivo, spomini Jožeta Šavca in Jelke Polenik. Streljanje zlasti ustašev in domobrancev "pri nekem protitankovskem jarku v bližini Slovenj Gradca" omenja tudi Ingomar Pust v knjigi Titostern über Kärnten (Celovec 1984, str. 137), sklicujoč se na izjavo nekega na Dunaju živečega pripadnika spremljevalnega bataljona generala Löhra, ki je streljanje videl sam.

PRILOGA ŠT. 2

DOMAČINI, KI SO UMRLI ZA POSLEDICAMI VOJNE

Že naslov pove, da gre v teh primerih za osebe, ki jih nismo mogli uvrstiti v prejšnje skupine, vendar lahko glede na opise okoliščin in vzrokov njihove smrti sklepamo, da je šlo za posredne posledice vojne in vojnih dogodkov. Gre za 49 takih primerov. Razvrstitev v podskupine je naslednja: deset umrlih v izgnanstvu na območju južno od Kolpe, dvanajst umrlih od minskoeksplozivnih sredstev, sedem zaradi posledic zaporov in taborišč, sedem od bolezni zaradi vojnih posledic nasploh, dva umrla na prisilnem delu, dva samomora z obešenjem zaradi posledic vojne, sedem neznanih vzrokov in štirje posebni primeri. Seveda jih lahko delimo še naprej. Tako je eden izmed izgnancev umrl v izgnanstvu zaradi malomarno opravljene operacije v sarajevski bolnišnici, drugi zaradi posledic, ki jih je kot izgnanec utrpel v zaporu, tretji izgnanec pa je izginil v neznanih nejasnih okoliščinah v jeseni 1941 v Srbiji in se ne ve, ali so ga ubili partizani, četniki ali Nemci. Med tistimi, ki so umrli doma zaradi posledic zaporov in taborišč, so trije umrli zaradi posledic nemških zaporov in taborišč (med njimi tudi kmet in gostilničar **Karel Rotovnik** starejši, po domače Plesnik z Legna, ki je bil z ženo in dvema hčerkama aretiran oktobra 1944 in je umrl 27. avgusta 1945, kmalu po prihodu iz taborišča Dachau), štirje pa zaradi posledic povojnih zaporov in taborišč. Tako je med slednjimi bil **Erich Günther** septembra 1945 izpuščen iz taborišča Teharje zaradi bolezni in ker so poizvedbe OZNE pokazale, da je bil pred vojno sicer član Kulturbunda (bil je tudi zaupnik GGLA), vendar se med vojno ni posebej udejstvoval in je celo podpiral partizane. Že 15. oktobra 1945 je umrl.[696] **Ana Winkler,** starejša samska ženska in lastnica dveh hiš na Glavnem trgu v Slovenj Gradcu, ki je iz osamljenosti in na prigovarjanje drugih tik pred vojno vstopila v Kulturbund, je bila julija 1945 aretirana in zaslišana, vse kaže, da je bila odpeljana v Strnišče in iz njega izpuščena, vendar je 13. oktobra 1945 umrla v bolnišnici v Mariboru.[697] Za **Marijo Ulbnig** je v knjigi Totengedenkbuch zapisano, da je 5. 1. 1946 umrla v bolnišnici v Celju za posledicami teharskega taborišča.[698] Da je bila odpeljana in da se ni vrnila, potrjujejo tudi njeni znanci in sorodniki.[699] Na našo pisno prošnjo pa nam je arhiv Splošne bolnišnice v Celju odgovoril, da nimajo podatkov o njej in da za to obdobje sploh nimajo arhivskega gradiva.[700] Zelo slabo mnenje o njej sta imela Franc in Amalija Kuhar, ki sta bila 1941 izgnana v Srbijo, Ulbnigovo pa je okupacijska oblast postavila za komisarko njune zaplenjene mesarije.[701] **Helena Siegl** naj bi umrla maja 1946 v bolnišnici Celje za posledicami taborišča Bresternica.[702] Zaradi pomanjkanja gradiva je ta podatek težko preveriti, ohranjen pa je zapisnik o njenem zaslišanju

696 ARS III, Kulturbund, zadeva Erich Günther; ARS, KUZOP, seznam zaupnikov GGLA; OSSG, Zaplembe, zadeva Erich Günther; Totengedenkbuch; Mrliška knjiga župnije Slovenj Gradec.

697 Totengedenkbuch; OSSG, Zaplembe, zadeva Ana Winkler, zlasti pisna izjava Marije Rečnik, njene dolgoletne gospodinjske pomočnice.

698 Totengedenkbuch.

699 KPM, Komisija, popisni list za Marijo Ulbnig, podatke je dala Katica Jontez, Slovenj Gradec (Ulbnigova ji je bila krstna botra).

700 KPM, odgovor centralnega arhiva Splošne bolnišnice Celje, 2. 6. 2000 glede zaprošenih podatkov za Marijo Ulbnig in Heleno Siegl.

701 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, prijava Franca Kuharja na OZNO Slovenj Gradec, 1945, s prošnjo za vrnitev odtujenih predmetov; ARS II, KUZOP, prijava Franca in Amalije Kuhar Državni komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, Anketni komisiji za ugotavljanje zločina nasilnega preseljevanja Slovencev, Gornji Milanovac, 17. 3. in Trstenik, 4. 4. 1945. Pravita, da je bila propadla mesarica, ki je dotlej zapravila že tri posestva, in si je s pomočjo Nemcev spet opomogla. Ko so odpeljali Kuharjeve, je prišla na postajo in se škodoželjno smejala; zaposlenim 20 osebam, med katerimi so bili tudi Kuharjevi sorodniki, je dajala le malo mesa in nič denarja ter ščuvala nanje orožnike.

702 Totengedenkbuch; odgovor centralnega arhiva Splošne bolnišnice Celje glede Marije Ulbnig in Helene Siegl, 2. 6. 2000. Glede na to, da arhiva za to obdobje bolnišnica nima, je težko reči, ali ta verzija njene smrti drži.

pred OZNO ter obtožnica, ki ji očita, da je bila vneta Nemka, kar je med zaslišanjem tudi potrdila, ter da je bila ves čas vojne v okupatorjevi službi. Izpovedala je, da je bila med vojno zaposlena kot uradnica pri svojem stricu Arthurju Sieglu, ki je bil upravnik Tovarne meril, njena naloga pa je bila izdajati bolniška nakazila za delavce. Družila se je predvsem s svojim fantom, ki je bil nadporočnik nemške vojske.[703]

Peter Vinarnik je po izpustitvi iz povojnega zapora, potem ko je javni tožilec postopek proti njemu ustavil, češ da mu nimajo kaj očitati, umrl 4. novembra 1945 na svojem domu na Brdah.[704] Med posebnimi primeri je eden, ki je umrl po vojni zaradi posledic nemškega mučenja (notranje poškodbe; Nemci so nanj spustili policijskega psa); drug pa je primer osebe, ki so jo med vojno preganjali Nemci in jo je od razburjenja zadela kap.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Okoliščine
Arnold Milka	1923	Podgorje	20.5.1947	Podgorje (doma)	za pljučno tuberkolozo; možno je, da je zbolela že med vojno
Arnold Elizabeta	1874	Šmartno	4.7.1942	Račinovci (Srbija)	kot izgnanka je umrla v bedi in pomanjkanju
Arnold Alojz	1911	Šmartno	10.9.1947	Šmartno	umrl za posledicami izgona v Srbijo
Brence Armin	/	Slovenj Gradec	4.12.1941	Srbija	umrl naravne smrti kot izgnanec
Golob Franc	1900	Stari trg	29.6.1942	Dravograd	Nemci; ni na nobenem seznamu
Golob Viktor	24.1.1932	Graška gora	24.7.1945	Graška gora	zaradi eksplozije bombe
Golob Edvard	1933	Graška gora	29.7.1945	Slovenj Gradec	zaradi eksplozije bombe, umrl v bolnici
Gorjup Ivan	4.5.1918	Gradišče	14.12.1942	Gradišče	povsem izčrpan iz nemškega ujetništva; samomor z obešenjem
Gostenčnik Alojzij	1938	Podgorje	16.6.1943	Kamnica/Novi Sad	umrl kot izgnanec
Gril Karel	8.5.1946	Šmartno	17.3.1953	Šmartno	zaradi eksplozije
Grobelnik Ivan	1923	Graška gora	7.4.1945	Štaubing	okoliščine neznane, povzročitelj smrti ni naveden
Günther Erich	28.6.1900	Slovenj Gradec	25.10.1945	Slovenj Gradec	izpuščen iz povojnega taborišča, umrl kmalu nato doma
Jelen Mihael	28.9.1887	Razbor	januar 1946	Razbor	posledica mučenja; Nemci so ga pretepli, dobil je notranje poškodbe
Jurač Viktor	3.7.1936	Mislinj. Dobrava	11.8.1946	Mislinj. Dobrava	zaradi eksplozije mine

703 ARS III, UDVSG, kolut št. 2, zapisnik o zaslišanju Helene Siegl, Slovenj Gradec, 2. 7. 1945.

704 PAM, Vojaško sodišče mesta Maribor, 5/48, zadeva Peter Vinarnik; izjava njegove hčerke; napis na družinskem nagrobniku na pokopališču v Šmartnem.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Okoliščine
Kališnik Štefan	2.9.1936	Pameče	1.10.1945	Pameče	zaradi eksplozije mine
Knez Jože	1931	Stari trg	po vojni	Stari trg (doma)	umrl za posledicami gestapovskih ječ
Kotnik Mihael	2.9.1935	Razbor	9.11.1945	Razbor	eksplozija ročne bombe
Kotnik Silvester	13.10.1937	Razbor	9.11.1945	Razbor	eksplozija ročne bombe
Krevh Emil	1917	Mislinj. Dobrava	2.10.1943	Kindberg	zbolel na prisilnem delu in umrl
Kristan Avgust	1925	Stari trg	16.4.1946	Graz	Nemci so ga bolnega iz bolnice Slovenj Gradec kot polit. sumljivega odpeljali v Graz
Lahovnik Ivan	21.5.1903	Vrhe	23.6.1945	Vrhe	od mine
Makuc Lovro	26.7.1927	Brde	22.2.1943	Sarajevo	v izgnanstvu; malomarno opravljena operacija
Makuc Lovro	7.8.1883	Brde	1.2.1943	Sarajevo	umrl za posledicami zapora kot izgnanec
Marhat Ivan	20.10.1931	Brde	8.4.1950	Brde	zaradi eksplozije mine
Marzel	/	Legen	1945	Legen (doma)	umrla takoj po vojni za posledicami naporov med vojno (aktivistka)
Merkač Ivan	15.5.1920	Sv. Mihael/Kor.	25.4.1945	Apolda, Italija	izginil neznano kako
Primat Ivan	1925	Mislinj. Dobrava	/	Nemčija	izginil neznano kako
Praper Silvester	/	Vrhe	/	/	povzročitelj ni naveden
Radšel Kazimir	28.1.1915	Šmartno	okt. 1942	Srbija	kot izgnannec umrl v nejasnih okoliščinah
Rek Jožef	1928	Golavabuka	27.7.1947	Golavabuka (doma)	samomor z obešenjem zaradi posledic vojne
Rizmal Anton	/	Lokovica/Šoštanj	22.7.1945	/	umrl zaradi eksplozije mine v Mislinji
Rotovnik Karel	4.11.1893	Legen	27.8.1945	Legen (doma)	vrnil se je iz taborišča Dachau povsem izčrpan in bolan
Sešel Franja	/	Šmartno	10.10.1941	Zagreb	umrla med potjo v izgnanstvo
Siegl Helena	/	Slovenj Gradec	maj 1946	Celje	umrla naj bi v bolnici za posledicami taborišča Teharje
Smolčnik Marija	/	Podgorje	20.9.1945	Slovenj Gradec	v bolnici za posledicami vojne
Smolčnik Tone	/	Šmartno	1.11.1945	Slovenj Gradec	umrl za posledicami obstrelitve po ustaših
Smonkar Ferdo	1.7.1909	Graška gora	12.8.1945	Velika Kikinda	zaradi griže; posledica naporov v NOV
Sušec Mihael	19.9.1883	Brde	8.7.1952	Slovenj Gradec	eksplozija mine v Mislinji, umrl v bolnnišnici
Šavc Jurij	1921	Pameče	20.4.1945	Nemčija	v bolnici, ranjen, ni navedeno, da bi bil v nemški vojski

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Kraj smrti	Okoliščine
Šmid Elizabeta	1863	Podgorje	3.1.1942	Beograd	umrla v izgnanstvu naravne smrti
Štaleker Ivan	1901	Golavabuka	13.1.1943	Golavabuka (doma)	zasledovali so ga Nemci, zadeļa ga je kap od razburjenja
Štruc Mirko	/	Slovenj Gradec	1946	Slovenj Gradec	umrl za posledicami preganjanja s strani okupatorja
Tučman Jože	21.7.1936	Mislinj. Dobrava	11.8.1946	Mislinj. Dobrava	igral se je z bombo
Ulbnig Marija	/	Slovenj Gradec	5.1.1946	Celje	umrla naj bi v bolnici za posledicami taborišča Teharje
Verčkovnik Ferdo	1923	Slovenj Gradec	1.4.1945	Dunaj	umrl na prisilnem delu
Veršek Maksimilijan	10.6.1935	Stari trg	9.11.1945	Stari trg	zaradi eksplozije
Vinarnik Peter	/	Brde	4.11.1945	Brde (doma)	zaprt po vojni v Slov. Gradcu, nato v Celju, umrl po izpustitvi
Vrhnjak Franc	/	Legen	16.4.1942	Sarajevo	umrl kot izgnanec
Winkler Ana	/	Slovenj Gradec	13.10.1945	Maribor	članica KB, izpuščena iz taborišča, umrla, pokopana v Slov. Gradcu

PRILOGA ŠT. 3

VOJAKI JUGOSLOVANSKE ARMADE, KI SO UMRLI OB EKSPLOZIJI STRELIVA V GRADU GALLENHOF NA LEGNU

Po končani vojni so si enote Jugoslovanske armade, ki so se nastanile v Slovenj Gradcu, uredile skladišče streliva in razstreliva, ki je bilo zaplenjeno ob koncu vojne, na gradu Gallenhof poleg cerkve Sv. Jurija na Legnu. Grad je bil takrat last Elice Gliha. V kleti gradu so bile spravljene velike količine plina v jeklenkah. Prve pritožbe v zvezi s skladiščem imamo že iz meseca julija 1945, govorijo pa o tem, da vojaki malomarno ravnajo s strelivom in razstrelivom; da kadijo in odmetavajo ogorke, kamor se jim pač zdi, in da bo prej ali slej prišlo do eksplozije. Dober teden dni pred eksplozijo je Krajevni narodnoosvobodilni odbor Legen poslal odseku za notranje zadeve pri Okrajnem NOO v Slovenj Gradcu prošnjo za prestavitev skladišča, ki jo utemeljuje s tem, da je skladišče v gradu proti zakonskim predpisom, ker ni oddaljeno vsaj pet kilometrov od naseljenih krajev, poleg tega je po njegovem mnenju obstajala še vrsta drugih razlogov, kot ta, da vodi mimo gradu cesta, ki pa je prebivalci sedaj ne smejo uporabljati; iz gradu se je moralo izseliti pet družin z okoli 30 osebami, ki so odtlej živele v le zasilnih stanovanjih. Tudi sam krajevni NOO in poveljstvo NM sta morala poslovati v neustreznih prostorih, ko bi vendar v gradu imela dovolj prostora za dejavnost. Vojaška posadka je pri skladišču vzdrževala samo stražo, zaradi prenapolnjenosti pa je tudi sama živela pri sosednjih kmetih v šupah in skednjih. Na koncu je zapisano: v primeru, če pride do eksplozije, ne bodo uničeni samo zaselki na Legnu, ampak bodo posledice eksplozije znatno občutili tudi v Šmartnem, na Golavabuki in celo v Slovenj Gradcu, ki je oddaljen le dva kilometra. Zadevo naj se smatra za zelo nujno![705] Do eksplozije je prišlo 31. avgusta 1945 okrog 15.30. Grad je bil popolnoma uničen, skoraj dobesedno tako, da ni ostal kamen na kamnu. Pri več zlasti sosednjih kmetijah je zračni pritisk pometal s streh opeko, ki se je ob padcu na tla večinoma zdrobila, v mnogih hišah na Legnu pa so se zdrobile šipe na oknih. Bližnjim posestnikom so bili uničeni tudi pridelki na njivah, na katerih je bilo tudi nevarno delati zaradi številnih minskoeksplozivnih sredstev, ki so tičala v zemlji. Po prvi oceni je bilo škode za okrog milijon takratnih dinarjev, od tega je 800 000 din odpadlo na sam grad. Od civilnih oseb sta bili laže poškodovani dve domačinki, ki sta ob eksploziji delali na bližnjih njivah. Koliko je bilo žrtev med vojaki, pa tudi lokalna civilna oblast ni mogla izvedeti.[706] Da so žrtve med vojaki bile, izvemo iz dopisa Krajevnega NOO Šmartno Krajevnemu NOO Legen, v katerem mu sporoča, da bo že kar 1. septembra pogreb žrtev eksplozije na pokopališču v Šmartnem in ga prosi za udeležbo kot tudi za organizacijo udeležbe prebivalstva. Na dopisu je pripisano, da je bil pogreb organiziran in da se ga je udeležila velika množica tukajšnjega prebivalstva.[707] Domačini pripovedujejo, da je bilo skupno 13 krst, vprašanje pa je, ali ni bila morda v vsaki več kot ena žrtev. Eksplozija jih je namreč povsem razcefrala. Šele po pogrebu so na njihove grobove prišli starši in sorodniki. Pozneje so ostanke trupel prekopali na pokopališča v domačih krajih.[708]

---

705 PAM, KLO Legen, AŠ 1, dopis KNOO Legen Okrajnemu NOO, odseku za notranje zadeve v Slovenj Gradcu, 23. 8. 1945.

706 PAM, KLO Legen, AŠ 2, dopis KNOO Legen Okrajnemu odboru OF (odsek za notranje zadeve), 1. septembra 1945.

707 PAM, KLO Legen, AŠ 2, dopis KNOO Šmartnu KNOO Legen, 1. septembra 1945. Koliko je dejansko bilo žrtev, ni razvidno iz nobenega dopisa, prav tako o tem ni podatkov ne v mrliških matičnih knjigah ne v mrliški knjigi župnije Šmartno, niti ni znano, na kateri del pokopališča so jih pokopali. Glede na to, da so držali pri objektu samo stražo, žrtev pa je bilo očitno več, je zelo verjetno, da so prelagali eksplozivni material in se jim je razsul po tleh in povzročil eksplozijo. Da ni bilo razdejanje še večje, je posledica srečnega naključja, da ni eksplodiral ves uskladiščeni material (preostalega so nato razstreljevali v opuščenem ribniku gradu Hartenštajn), predvsem pa, da je velika zaloga plina v jeklenkah, ki so bile uskladiščene v obokani kleti, ostala nedotaknjena.

708 Izjava I. Č. avtorju.

PRILOGA ŠT. 4

ŽRTVE REPRESIVNEGA DELOVANJA POVOJNE OBLASTI

Te žrtve, ki jih do sedaj poznamo le nekaj, sicer ne sodijo v okvir žrtev 2. svetovne vojne, vendar sem se kljub temu odločil, da jih navedem vsaj na koncu prilog. Tako sem se odločil iz naslednjih razlogov: njihovo število je majhno, njihova imena in priimke je zbrala občinska komisija, katere član sem bil, in je škoda, da jih ne bi objavili, še zlasti, ker posebne publikacije, ki bi obravnavala represivno delovanje povojne oblasti, še nekaj let ne bomo imeli. Za nekatere izmed njih tudi ne poznamo kraja, kjer so pokopane.

Franca Apšnerja z Gmajne je ubila skupina jugoslovanskih vojakov iz vojašnice Slovenj Gradec domnevno na grozljiv način in domnevno v vinjenem stanju. V mrliški knjigi župnije Stari trg je navedena formulacija "obstreljen in ubit od jugoslovanske vojske." Njegovo smrt so hoteli prikriti tako, da so ga na skrivaj pokopali na starotrškem pokopališču.[709] **Karel Barle** je bil skupaj z ženo, ki je bila po rodu Nemka, in z drugimi obtoženci obsojen na smrt na znanih montiranih dahavskih procesih 1948. v Ljubljani. Kje je bil pokončan, ne vemo, kot tudi ne za njegov grob in za grob njegove žene in drugih obsojencev.[710] **Konrada Javornika,** po domače Rekovega z Brd, vojnega invalida iz nemške vojske, ki je prebegnil k francoskim partizanom, je ustrelil neki miličnik, ki ga je zalotil pri črnem zakolu. Znano je, da je bila v letih po 2. svetovni vojni oskrba prebivalstva strogo racionirana, da so morali kmetje viške pridelkov prodati državi po predpisanih količinah in cenah (obvezna oddaja) in da so bili črni zakoli strogo prepovedani. Javornik je bil že leto pred svojo smrtjo zaradi črnega zakola obsojen na zaporno kazen. Tudi tistega dne je klal telico pri mlinu, ko ga je, gotovo na osnovi prijave, zalotila milica. Nameraval je miličnika udariti s sekiro, ta pa je streljal vanj in ga smrtno zadel.[711] **Urban Pečolar,** bivši partizan in po vojni upravnik koroške gozdne uprave, je bil ustreljen pri nameravanem ilegalnem prestopu meje, ki je bila takrat hermetično zaprta.[712] **Janez Podkrižnik, Franc Šumah** in **Mihael Šumah** pa so bili usmrčeni z obtožbo, da naj bi bili vključeni v tako imenovano "Požarjevo bando"; vodil naj bi jo bivši partizanski funkcionar Franc Požar, za katerega mnogi še danes domnevajo, da ga je poslala UDBA kot provokatorja na območje Razborja in Zavodenj nad Šoštanjem, kjer je slutila nezadovoljstvo kmetov zaradi obvezne oddaje pridelkov in drugih ukrepov. Med štirimi obsojenimi na smrt na sodnem procesu v Šoštanju marca 1950 je bil tudi Požar; tudi zanj obstaja dokument o usmrtitvi, vendar se še danes ne ve, ali je bil obsojen zares ali samo navidezno ter ali je bil dejansko usmrčen. Na istem procesu sta bila z našega območja obsojena Janez Podkrižnik in Mihael Šumah, medtem ko so Franca Šumaha aretirali po procesu in ga usmrtili 20. 11. 1950 v Ljubljani.[713] Vsekakor je tudi v tem primeru šlo za politični proces, čeprav se je odvijal pred regularnim sodiščem in po predpisanem postopku ter v skladu z veljavnim Zakonom o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo. Ravnanje oblasti s kmeti v tem času je bilo skrajno neprimerno ne le zaradi pretirane

709 Mrliška knjiga župnije Stari trg.

710 ARS III, Dachauski procesi, zadeva Karel Barle; zbornik Dachauski procesi, Ljubljana 1990.

711 KPM, Komisija, popisni list za Konrada Javornika, podatke je dal njegov nečak Ferdo Javornik, Pameče, 15. 2. 1996; OSSG, Kazenske zadeve, sodba Konrada Javornika, 1948; ARS III, UDVSG, zaslišanje S. S.

712 KPM, Komisija, popisni list za Urbana Pečolarja, podatke je dala njegova sestra Tončka Zanoškar, popisal Slavko Slemnik.

713 KPM, Komisija, popisni listi za omenjene žrtve, podatke je dal za Janeza Podkrižnika njegov sin Jože, Podgorje, 8. 8. 1996, za Mihaela in Franca Šumaha njegov sin oz. bratranec Ivan Šumah, Dolič, 26. 11. 1996; OSSG, Kazenske zadeve in Zaplembe, sodba z omenjenega šoštanjskega procesa; Veronika Kodrun (Podkrižnik), Požarjeva skupina, diplomska naloga, Pedagoška fakulteta Maribor 1999, mentorica prof. dr. Jera Vodušek - Starič (povzetek diplomske naloge je objavljen pod istim naslovom tudi v Koroškem zborniku III, 2001, str. 94 - 111).

obvezne oddaje, ki so jo opravičevali s stradanjem delavcev v mestih, ampak tudi zaradi politike same, ki je težila h kolektivizaciji v kmetijstvu, čemur vse so se kmetje upirali vsaj z izražanjem nezadovoljstva. Oblast je tudi v tem primeru hotela nezadovoljne kmete prestrašiti. Res je, da je bil v kritičnem času na tem območju ubit aktivist Franc Trančkar, popisovalec živine za obvezno oddajo (v uboj sta bila neposredno vpletena Franc Šumah in Jože Gostenčnik; slednji ga je dejansko ubil in nato pobegnil v ZDA), vendar je moralo zanj umreti šest ljudi, kar nikakor ni v skladu s storjenim dejanjem: poleg štirih obsojenih na procesu, če štejemo tudi Požarja (kot četrti je bil obsojen na smrt Ivan Beričnik, ki je bil iz Brezij pri Šoštanju), še Franc Šumah, usmrčen pozneje, medtem ko naj bi kmet Potočnik, po domače Abidnik iz Zavodenj nad Šoštanjem, umrl že med preiskovalnim postopkom. Deset oseb je bilo na šoštanjskem procesu obsojenih na zaporne kazni, tudi zelo visoke, na zaplembo premoženja in večinoma na začasno izgubo državljanskih pravic.

Priimek in ime	Rojen	Zadnje bivališče	Datum smrti	Vzrok smrti
Apšner Franc	1930	Gmajna	4.5.1946	obstreljen in ubit od jugoslovanske vojske
Barle Karel	3.5.1910	Ljubljana	1948	žrtev dahavskih procesov
Javornik Konrad	11.2.1922	Brde	21.9.1949	milica, zaradi črnega zakola
Pečoler Urban	1922	Vrhe	/	ustreljen pri ilegalnem prestopu meje
Podkrižnik Janez	1910	Sp. Razbor	1950	obsojen na križarskem procesu
Šumah Franc	1924	Sp. Razbor	1950	obsojen na smrt, obešen
Šumah Mihael	14.9.1905	Sp. Razbor	1950	obsojen na križarskem procesu

SEZNAM KRATIC, UPORABLJENIH V KNJIGI

ARS - Arhiv Republike Slovenije
AST - Abwehrstelle (izpostava vojaške obveščevalne službe v nacističnem Tretjem rajhu)
AŠ - Arhivska škatla
AVNOJ - Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije)
BBC - Britanska radijska družba; med 2. svetovno vojno je imela oddaje v jezikih mnogih okupiranih narodov, tudi v slovenskem.
BDM - Bund der deutsche Mädel (nacistična dekliška organizacija)
BOVS - Brigadna in odredna vojaška sodišča
CK - Centralni komite (KPS)
CK VOS - Centralna komisija Varnostnoobveščevalne službe
ČEKA - tajna politična policija v Sovjetski zvezi v času Lenina (vodil jo je Dzerdžinski)
DE - Delavska enotnost
FNRJ - Federativna narodna republika Jugoslavija
GFP - Geheime Feldpolizei
GGLA - Gaugrenzlandamt (Pokrajinski mejnodeželni urad)
GŠ - Glavni štab
IOOF - Izvršni odbor Osvobodilne fronte
JA - Jugoslovanska armada
JNS - Jugoslovanska nacionalna stranka
JRKD - Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija
JRZ - Jugoslovanska radikalna zajednica
K.O. - Kontraobveščevalni (oficirji)
KL - Konzentrationslager (koncentracijsko taborišče)
KLO - Krajevni ljudski odbor
KNOJ - Korpus narodne obrambe Jugoslavije
KNOO - Krajevni narodnoosvobodilni odbor
KPM - Koroški pokrajinski muzej
KPS (KPJ) - Komunistična partija Slovenije (Komunistična partija Jugoslavije)
KUZOP - Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev
KZO - Kamniško-zasavski odred
LM - Ljudska milica
LO - Ljudski odbor
LRS - Ljudska republika Slovenija
MJNS - Mladina Jugoslovanske nacionalne stranke
MKZ - Mlada kmečka zveza
MLO - Mestni ljudski odbor
MMK - Mrliška matična knjiga
MNO - Muzej narodne osvoboditve (Maribor)
MOOF - Mestni odbor Osvobodilne fronte
MZ - Marburger Zeitung (dnevnik, ki je izhajal v Mariboru med nacistično okupacijo v nemškem jeziku)
NAMA - Narodni magacin
NDH - Nezavisna država Hrvatska
NKOJ - Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije
NKVD - Ljudski komisariat za notranje zadeve v Sovjetski zvezi v času Stalina (naslednik GPU)
NM - Narodna milica
NOB - Narodnoosvobodilni boj
NOR - Narodnooslobodilački rat (srbohrvaška oblika)
NOV - Narodnoosvobodilna vojska
NOV in POS - Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije
NSDAP - Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei (nacionalsocialistična delavska stranka, edina politična stranka v nacističnem tretjem rajhu)

NZ - Narodna zaščita
OF - Osvobodilna fronta
OK - Okrožni komite (KPS)
OLO - Občinski ljudski odbor
OkLO - Okrajni ljudski odbor
OOOF - Okrožni odbor Osvobodilne fronte
OSS - Office of Strategic Service (predhodnica CIE)
OSSG - Okrožno sodišče Slovenj Gradec
OŠ - osnovna šola
OZN - Organizacija združenih narodov
OZNA - Oddelek za zaščito naroda (politična policija jugoslovanskega osvobodilnega gibanja, predhodnica UDBE)
PAM - Pokrajinski arhiv Maribor
PK - Pokrajinski komite (KPS)
PK VOS - Pokrajinska komisija Varnostnoobveščevalne službe
POJ - Partizanski odredi Jugoslavije
POOF - Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte
POS (J) - Partizanski odredi Slovenije (Jugoslavije)
RAD - Reichsarbeitsdienst (obvezna državna delovna služba v nacističnem tretjem rajhu)
RKS - Rdeči križ Slovenije
RM - Reichsmark (plačilno sredstvo v nacističnem tretjem rajhu)
RSHA - Reichssicherheitshauptamt (Glavni državni varnostni urad v nacističnem tretjem rajhu; pod njega je sodil tudi gestapo)
SA - Sturmabteilungen
SBSG - Splošna bolnišnica Slovenj Gradec
SD - Sicherheitsdienst (Himmlerjeva varnostna služba)
SDV - Služba državne varnosti (naslednica UDBE)
SKOJ - Savez komunističke omladine Jugoslavije
SLS - Slovenska ljudska stranka
SNO(U)B - Slovenska narodnoosvobodilna (udarna) brigada
SNOS - Slovenski narodnoosvobodilni svet
SOE - Specal Operations Executive (britanska tajna služba za pomoč odporniškim gibanjem)
SOVA - Slovenska obveščevalno-varnostna agencija
SPŽZ - Slovenska protifašistična ženska zveza
SS - Schutzstaffeln (prvotno zaščitni oddelki nacistične stranke, pozneje nekakšna država v državi v Hitlerjevem tretjem rajhu)
SSJ - Socialistična stranka Jugoslavije
StHb - Steirische Heimatbund (Štajerska domovinska zveza, množična organizacija na slovenskem Štajerskem med 2. svetovno vojno)
SZ - Sovjetska zveza
ŠG - Štajerski gospodar (časopis, ki je med nemško okupacijo izhajal v Mariboru v slovenskem jeziku)
TENO - Tehnische Nothilfe (organizacija za nujno tehnično pomoč v nacističnem tretjem rajhu)
TV - Terenska veza (sistem kurirskih zvez slovenskega osvobodilnega gibanja)
UDB(A)- Uprava državne bezbednosti (tajna politična policija v povojni Jugoslaviji)
UDV - Uprava državne varnosti (slovensko ime za tajno politično policijo v povojni Jugoslaviji)
UDVSG - Uprava državne varnosti Slovenj Gradec
UVS - Uredba o vojaških sodiščih
VAB - Verordnungs - und Amtsblatt (nacistični uradni list na Štajerskem ter Gorenjskem z Mežiško dolino, v katerem sta oba šefa civilne uprave objavljala svoje uredbe)
VDV - NO - Vojska državne varnosti - Narodne obrambe
VDV - Vojska državne varnosti
VOS - Varnostnoobveščevalna služba
Z. b. V. - Zu besondere Verwendung (za posebno uporabo; divizija 438, ki je imela nalogo varovati komunikacije in pomembne objekte na Koroškem, Gorenjskem in Štajerskem)

ZAC - Zgodovinski arhiv Celje
ZB - Zveza borcev
ZDA - Združene države Amerike
ZSM - Zveza slovenske mladine
ZZB NOV - Zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne
ZZD - Zveza združenih delavcev

KAZALO IMEN OSEB, KRAJEV, ENOT IN USTANOV

Kazalo se nanaša na glavno besedilo knjige. Iz opomb pod črto so upoštevana imena le, kadar gre za dodatno opisovanje ali pojasnjevanje dogodkov, ne pa, kadar gre za navajanje virov. Imena iz tabel niso zajeta. Izpustil sem tudi imena in pojme, ki so preveč splošni in jih, vsaj večino med njimi, najdemo skoraj na vsaki strani knjige (na primer Slovenija, Slovenci, Štajerska, Spodnja Štajerska, Slovenj Gradec, mestna občina Slovenj Gradec, Nemci, partizani, gestapovci, KPS itd). Predvsem pa sem skušal poskrbeti za to, da bi v kazalo vključil zlasti tista imena in pojme, ki se nanašajo na osnovno temo, ki jo knjiga obravnava in za katere predvidevam, da jih bodo bralci najpogosteje iskali.

A

Aberjev plaz 112
Abram Franc 234
Abwehrstelle (AST) 29
Adamek Erik 34
Ajtnik Viktor (Uršič) 181, 183
Akcijski urad Jugovzhod 45
Alarmni bataljon Nord 128
Alzacija 32
Amt der Volksbildung 44
Andrejc Jože 143
Andrejc Nikolaj 220
Ankon Adolf 53
Anton I 87
Anton II 88
Anžejev vrh 57
Anžejeve trate 57
Apačnik Alojz 98
Apaška žaga (Sele) 158
Apat Anton (Gostenčnik) 181, 182
Apat Jože 182
Apohalova domačija 56
Apšner Franc 274
Arbiterjeva domačija (Brde) 250
Areh Albert 40
Areh na Pohorju 88
Arehova domačija (Raduše) 156
Argentina 199
Arhiv Republike Slovenije (ARS) 12, 175, 176
Arja vas 64
"Attila" (gestapovec) 49
Auersperg (grof) 198
Auschwitz 109, 117
Auspitz (Hustopec), Brno, Češka 37, 191
AVNOJ 58, 189
Avstrija 25, 26, 27, 28, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 48, 49, 65, 107, 117, 123, 123, 129, 134, 151, 190, 192, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 203, 207, 208, 209, 254
Avstroogrska 204

B

Balkanski polotok 62
Barbarski potok 16
Barl Franc 65
Barle Karel 195, 274
Barletova hiša (Šmartno) 60
Bauer Anton-Luka 157
Bauer dr. Hans 34
Bavarska 133
Bayer Maks 37, 128
Befehlsblatt des StHb 78, 122, 181
Belska planina 93
Benetke 102, 198
Beograd 13, 23, 203, 211, 260
Beričnik Ivan 275
Beričnik Jože 220
Berlin 33, 116, 218, 220
Berložnik Hannes 108
Bernardi Ana 178
Bistrica pri Mariboru 102
Bizjak Jože 98
Bizjak Stanko 98
Blasch (SA-Brigadenführer) 127
Blazinšek Edvard 248
Blazinšek Franc 86, 185, 207
Blazinšek Jožefa 248
Blazinšek Stanislav 248
Blaznik Alojz 72
Bled 34, 35
Blodnik Blaž 88
Bojeva četa 93
Boka Kotorska 98
bolnišnica Celje 195, 264
bolnišnica Maribor 12, 264
bolnišnica Slovenj Gradec 12, 40, 190, 221, 241, 247, 250, 260
Borovlje 150
Borovnik Anton (Kučej) 241
Borovnik Franc (Rupreht) 182

Borovnik Jože 241
Borštner Jože 113
Boslnova domačija (Legen) 96
Bosna in Hercegovina 28, 48, 89
Bosser Frančiška 241
Bošnikov gozd (Raduše) 153
Bračičeva brigada 61, 62, 76, 80, 87, 88, 89, 90, 91, 96, 98,149, 161, 164, 220, 246, 249
Brandenburg 36
Brane (vosovec) 145
Bratkovič dr. Alojz 23
Brauchitsch von Walter 32
Brde 57, 59, 92, 132, 110, 113, 129, 131, 146, 151, 152, 250, 265, 274
Breg Jože 111
Brence Adela 49
Bresternica 177, 178, 193, 195, 197, 198, 264
Brezje pri Šoštanju 275
Breznik Stanko 122
Brezovnik Alojz 37
Brezovnikova domačija (Bukovska vas) 255
Brežice 116
Bricman Karel 93
Britanci 63, 64, 150
Britovšek Antonija 220
Britovšek Anton-Propaganda 64, 178
Britovšek Marjana 65
Britovšek Stanko 132
Brno (Češka) 37
Broz Josip-Tito 168
Bruderman Franc 155
Brunker Hans 28
Brunner Martin 37
Buchenwald 110, 117
Buchleitner (major) 134
Bučinek Drago 87
Bučinekova gostilna (Šmiklavž) 234
Bučka 199
Bučkovci pri Mali Nedelji 109
Buenos Aires 259
Bukovci pri Zgornji Polskavi 109
Bukovnikova domačija (Vrhe) 255
Bukovska vas 17, 255
Bundrova domačija (Stari trg) 64
Burc (gozd v Šmiklavžu) 60
Butara Miha-Aleks 164

C

Cajnko Vinko 259
Carstanjen dr. Helmut 29
Celje 31, 35, 64, 102, 108, 115, 116, 116, 134, 135, 144, 148, 150, 177, 188, 189, 192, 200, 204, 205, 206, 259
Celjska četa 102
Celovec 29, 39, 110, 132, 248
Celovška kotlina 16
Centralna komisija VOS 159, 162
Cesar (Troblje) 261
Cesar Filip 182
Cevsar Adolf 72
CK KPS 52, 94, 159, 168, 213
Clasen Hans 39
Conradi Egon 146, 164, 165
Conska vojaška tehnika Sever 60

Č

Čas Franc 220
Čas Ivan (Marovšek) 65
Čas Jože 89
Čebular Zdravko 26
Černivec Anton-Tomič 162
Černjak Alojz 183
Češča vas pri Novem mestu 103
Čižmek Boris-Bor 95, 145
Čop Alojz-Metod 241
Črešnik Rudolf (Pohovnikarjev) 149
Čretnik Franc 151, 152
Čretnik Ivan 90
Črna na Koroškem 79, 87, 90, 221, 241, 247
Črneče 248
Črnivnikova domačija (Golavabuka) 250
Črnomelj 159, 175

D

Dachau 40, 102, 109, 110, 117, 162, 264
Danijelov vrh 57
Danijelova domačija (Velunja) 143, 144
Danska 140, 230
Debelak Greta 183
Debelak Johann 28, 49, 209
Debevc Franc 177
Debevčev seznam 177, 178, 194, 200
Dekliški krožki 23
Deutsche Jugend 38, 44
Didek Zoran 76
Diehl Vladimir-Zoran 162
Divizija 438 z.b.V. 39, 243, 249, 250, 255
divizijsko sodišče v Mariboru 176
Divizijsko vojaško sodišče Celje 176, 200
Dobotzky Anton 38, 155
Dobrava 16, 111, 257
Dobrepolje 103
Dobrna 64
Dolenc Janko-Darinko 203
Dolenjska 55, 66, 80, 88, 89, 90, 103, 107, 110, 132, 153, 154, 198, 199, 229, 247
Dolenjski muzej Novo mesto 12
Dolič 64
Dolinar M. France prof.dr. 131
Domžale 107
Dopolnilni bataljon JA 90
Dorič Marija 235
Dotrščina pri Zagrebu 102, 107
Dovnikova domačija (Brde) 152
Dovže 16, 57, 61, 113, 220, 244, 250

Drame Ivan 35
Drava 79, 89, 93, 130, 229, 258
Dravograd 17, 31, 32, 52, 54, 55, 57, 63, 64, 72, 80, 89, 90, 107, 128, 130, 135, 148, 153, 186, 218, 229, 255, 260
Dravska banovina 17, 19, 21, 23, 24, 25, 27, 28
Dravska dolina 205
Dravšnik Friderik 87, 92
Dresden 220
Druškovič Drago 26, 47
Druškovič Jože 26, 27, 46, 47
Druškovič Roza 49
Druškovičevi 27
Društvo kmečkih fantov in deklet 52
Društvo prijateljev Sovjetske zveze 27
Društvo za urejanje zamolčanih grobov 10
Duler Franc 86
Dunaj, Dunajčani 49, 130, 192, 195, 218
Dürr Otto 36
Dušak Adam-Pupče 144
Dvornik Ivan (Mengušev) 155

E

Eberl Leopold-Jamski 94, 247
Ebster (nemški kapetan) 244
Egič Vekoslav-Alojz 89
Eichholzer Erika (Frelih) 194
Eichholzer Ernst 28, 49, 156, 183
Eichholzer Josef 28, 183
Eichholzer Karolina 183
Eichholzer Wilhemina 49, 183
Eichholzerjevi posestvo (Areh) 196
Eiletz Marijan 198
Eisenstadt 34
Etl Luis (gestapovec iz Graza) 49
Evropa 43, 79, 131, 140, 159, 202, 211

F

Fajdiga Mirko 134, 149
Fala 88
Fantovski odseki 23
Farčnik Franc-Kristuš (Dušica) 52, 53
Farnleitner Alois 115
Felber ing. Josef 28
Feldgericht 115
Feldhof pri Grazu 106, 117
Feldkirchen 195
Fele Anton 91, 107
Fele Franc 102
Fele Milan 31, 220
Ferber (jeva družina) 26
Ferenc dr. Tone 78, 174, 243
Fergunov vrh 234
Ferič Zdravko 64
Ferjan Pavla 65
Ferjan Rado 89
Ferk Friderik 184
Ferk Irma 49, 141, 158
Ferk Jakob 183, 184
Ferk Margareta 184
Ferk Marija 184
Ferk Pavla 183
Ferk Štefan 156, 183
Ferk Veronika (Rihtarčeva) 183
Filipič France 77
Filipovič Dane 65
Fischer August 245
Fischer Ferdo-Mojka 113, 135
Fišer Franc 153
Fišer Milka 184, 213
Fišer Rozalija 184, 213
Flajmiš Ferdo-Iztok 162, 168
Flossenbürg 109, 117
Forneci 185
Forneci Štefka-Sonja 54, 108
Forte Karel-Marko Selin 168, 243, 248, 249
France Valentin 26, 27, 47, 52, 103
Francija 123, 133, 140, 143, 144, 152, 202
Franzdorf 34
Fričev vrh 17
Fritz (gestapovec iz Graza) 49
Frohnleiten 116

G

Gaberščkova domačija (Brda) 152
Gaberšek Ivan 145
Gabrič Ivan 251
Gačnik Ivan 133
Galicija 167
Gallenhof 61, 269, 270
Gams Alfonz 89
Gams Franc (Lenart) 64
Gams Slavko-Branko 55, 90, 97, 131
Garbus Friderik 185
Garbus Ivan 249
Garbus Jože 185
Gašper Franc 249
Gaube (Gottfried) 34
Gaugrenzlandamt (GGLA) 28, 29, 46, 183, 185, 189, 194, 195, 201, 211, 213, 264
Geheime Feldpolizei, Grupa 20 36
Gerk Stana-Lena 162
Gerniak Johann 115
Gestapo Slovenj Gradec 36
Gestapo Celje 134
Gestapo Dravograd 249
Glavni državni varnostni urad (RSHA) 33, 114, 115
Glavni štab NOV in POS 55, 62, 77, 89, 113, 131, 140, 160, 161, 163
Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet 158
Gliha Elica 270
Gluk Jože 53
Gmajna 59, 133, 157, 201, 221, 274
Golavabuka 16, 54, 56, 59, 60, 62, 65, 96, 113, 133, 147, 151, 185, 186, 248, 249, 270

Goll (hotel) 27
Goll Ernst 185
Goll Karl 49, 97, 177, 185, 196, 209, 210
Goll Ljudmila 49, 177, 185, 209, 210
Gollova kapelica 243
Golob Franjo 107
Golob Ivan 245
Golobova domačija (Gradišče) 156
Gorenjska, Gorenjci 32, 33, 34, 35, 36, 39, 45, 46, 78, 80, 127, 129, 130, 229, 243, 259
Göring Hermann 32
Gornja Štajerska 35, 44
Goršek Štefan-Čaki 55, 89
Gortnarjeva kapelica (Šmartno) 255
Gospić 90
Gostenčnik Jože 275
gostilna Rogina (Podgorje) 247
Grabner Benedikt-Dušan 94
Grabner Uroš 14
Grad (nad Starim trgom) 25, 184
Gradiščanska 34
Gradišče 16, 59, 93
Gradkorn 35
Grajner Franc 158
Grajner Ivan 158
Grajner Jože 158, 186
Grajner Maks 158
Grajner Slavko 158, 186
Graška gora 53, 54, 57, 59, 61, 62, 76, 80, 87, 88, 143, 144, 220, 234, 236, 245
Graz 28, 29, 29, 33, 35, 36, 42, 46, 49, 89, 115, 122, 127, 174, 189, 194, 197, 235
Grebenc Rajko 109
Gregorčič (Simon) 58
Gregorič Franc 168
Grein Franc 220
Gril Karel (Florjan) 96
Grobelnik Jože 93
Grobelnik Pavel 220
Gros Kristina 186
Günther Erich 28, 49, 186, 209, 264
Günther Frančiška 186
Guštanj (Ravne na Koroškem) 93, 107, 155
Gutmann Franz 36, 97, 98, 111, 201, 208, 236
Gutovnik Jože-Aga 247, 248

H

Haberman Ivan 155
Haberman Ivana 186
Haberman Rajmund 186, 187
Haberman Romana 186
Haberman Vilijem 141, 157, 186
Habermann Hans 28
Hace Matevž 96, 149
Hacke dr. Herbert 34
Hajtnik Viktor 102
Haloze 130, 229
Hamburg 39, 53
Hammer 49
Hanže Franc 65
Harpf dr. Hans 150
Harpf Sigfried 204
Hartenštajn 55, 270
Hartheim pri Linzu 106, 117
Hartman Albert 155
Hartman Ana 155
Hartman Ferdo 92
Hartman Vinko 90
Hauser Hans 49
Hauser Karl 28
Hedl 185
Helbl 191
Hercog Peter 246
Herčeva žaga in mlin 112
Herman Franc (Levov) 153
Herman Mihael 90
Hernaus Germana 28, 187, 193
Hernaus Josef 28, 31, 46, 49, 187, 206
Hernaus Majda 187
Herzbruck/Nürnberg 109
Heydrich Reinhard 115
Himmler Heinrich 45, 46
Hitler 31, 32, 42, 43, 44, 58, 114, 117, 132, 184, 197
Hitlerjeva Nemčija 38
Hlede Pavel 234
Hoče 214
Hodjer Svetislav 23
Hodnik Franc 89
Hojnik Anton 146
Homec 112
Homšnica 255
Horvat Anica 65
Horvat Franc 47, 151, 152
Horvat Rudolf 98
Hotel Goll 154
Hovnik (Troblje) 255
Hovnik Ivan (Vržišnik) 221
Hovnik Jože 93
Hovnik Miha 247
Hovnikova domačija (Sele) 247
Hovnikova domačija (Sv. Duh) 234, 235
Hrastnik Franc 187
Hrašan Franc 132
Hribar Dominik-Oskar 144
Hribernig Josef 35
Hribernik Franc 24
Hribernik Slavko 90
Hrovat Bogdan-Miha 94, 133, 150, 162, 214, 248
Hruševec 199
Hrvaška, Hrvat 48, 89, 133
Huda jama pri Laškem 194
Huda luknja 52, 64
Hudarin Tončka-Jelka 248
Hudinja nad Vitanjami 111
Hudopisk Anton-Zvone 153, 194

I

Ibl Helena Katarina-Jelka 93
Ilc Stane-Krištof 58
Inštitut za novejšo zgodovino 10
Inštitut za sodobno zgodovino iz Hamburga 130
IOOF 159
Poverjeništvo IOOF za Štajersko 58
Iršič Rado 52
Istra 80
Italija, Italijani 34, 55, 77, 103, 113, 115, 123, 131, 198, 199, 202, 209, 229
Izola 10

J

Jakopič Maks-Jur 206
Jalta 59
Jamnik Jakob 157
Jamnik Primož 141, 148
Jamnik Vinko-Beli 144, 145, 247, 248
Jamnikova domačija (Gradišče) 151, 182
Januška Ferdinand 26, 27, 52, 107
Janže Viktor 135
Jarčič Alojz 245, 246
Jaš Jakob 24
Javorje 76, 87, 96, 149, 168
Javornik Franc (Krebl) 152, 153
Javornik Konrad (Rekov) 274
Jelen Ivan 93
Jelenova domačija 87
Jeromel Jože 91
Jerovšek Marija 148
Jesenjakova domačija (Graška gora) 249
Jesenkov vrh (Pameče) 154, 196
Jesenkova domačija (Pameče) 61, 87, 135, 152, 154, 182, 189, 190, 234
Jevnica 89
Jevtić 23, 25
Jezersko 19
Ježevca 256
Ježevec (potok) 256
Joštov mlin (Medlog pri Celju) 102
Jotlši mlin (Raduše) 187
Jovan Bernard 96
Judenburg 37
Jugoslavija, jugoslovanski, jugoslovanska 9, 23, 27, 32, 33, 45, 65, 72, 80, 115, 123, 130, 158, 161, 181, 185, 218, 254, 260
Jugoslovanska armada (JA) 13, 65, 90, 199, 256, 258, 270
Jugoslovanska narodna skupščina 23
Juvan Jože 66
Juvan Pavle 26, 53, 107

K

Kac Gustav 25
Kac Ivan (Jurij) 23, 35, 195
Kac Marija 37, 49
Kac Martin (Štrufej) 35, 187, 206
Kadunc Valentin 185
Kalinšek Miloš 102, 109
Kaltenböck Ludwig 37, 97, 192, 196, 208
Kamnica pri Mariboru 258
Kamnik, kamniško 10
Kamniško-zasavski odred 98, 161
kamniško-zasavsko vojno področje 161
Kandut Anton 151
Kandut Štefan 111
Kaplarjeva domačija (Bukovska vas) 255
Karaman mag. Krešo 109
Karbeutz Pauline 188
Kardelj Edvard 168
Karnitschnig Fritz 28
Kastelic Olga 131
Kašnik Ignac 90
Kašnik Ludvik-Žarko 209
Kašnik Marta 220
Kaštivnik Anton 157, 236, 249
Kaštivsko sedlo 17
Katynski gozd 256
Katzianer Julius ml. 28, 49, 189, 206
Kavdik Franc 65, 148
Keber Ivan 134
Keršič Pavel-Ježek 112, 164, 186, 206, 248, 249, 250
Kert Alojz 28, 189
Keržič Stane 77
Kidrič Boris 163
Kladnik Karel-Uroš 248
Kladnik Marija-Desa 248
Klakočar Miha 26
Klančič Adolf-Repina 93, 96, 97, 152
Klančnik Anica 109
Klančnik Fortunant 90
Klančnik Ivan 109
Klančnik Martin 109
Klančnik Mihael 64
Klavora Slava 102
Klein 35
Kleindienst Adolf 34
Klemen (Šmartno) 255
Klemenc Jože 47
Klevževa domačija (Legen) 96
Klimenko Sofija-Sonja 133, 182
KLO Podgorje 64
KLO Stari trg 189
KLO Šmartno 64
Klugler Ivan 35, 46
Kmečka zveza 24
Kmečka žena (list) 24
Kmetijska zbornica 24
Knap Jože (Kolar) 97
Knez Franc st. (Zgornji Kotnik) 144, 220
Knez Franc 189
Knez Franc ml. (Zgornji Kotnik) 133, 144
Knez Ivan 90
Knez Jakob 112
Knez Rudi-Silas 145, 162
Knittenfeld 37, 156

Knjižnica Ksaverja Meška 21
KNOO Legen 270
KNOO Podgorje 145
KNOO Šmartno 270
Kobolt Franc 64
Kociper Stane 108
Kociper Stane, prof. 107
Kocmut ing. arh. Branko 77
Kočevarji 128
Kočevje 177
Kočović dr. Bogoljub 9
Köflach 43
Kohlbacher Simon 128
Kokolj Karol 25
Kolar Ana 190
Kolar Cilka 190
Kolar Franc (Planski Krevh) 152, 154, 155, 189, 190
Kolar Ivan 152
Kolenc 245
Köllner Hans 27, 37, 48, 49, 61, 112, 156, 182, 192, 194, 196, 197, 199, 204, 207, 209, 236
Kolman Ivan 91
Kolovrat nad Zagorjem 90
Kolšek Jože 244
Komanda mariborskega vojnega področja 65
Komanda mesta Šoštanj 65
Komanda zgornjesavinjskega vojnega področja 98
Komisija nad Mislinjo 54, 108
Komljanec Janez 14
Komodau, Češka 195
Konečnik Albert-Modras 205
Kopač dr. Ivan-Pauček 60, 156
Kopač Leopold 23
Kopačeva domačija (Ožbolt nad Škofjo Loko) 86
Koprivnik Jože 122
Koprivnikar Ivan 122
Korošec dr. Anton 23, 24
Korošec Jože (Svetčev) 149
Korošec Jože-Vido 162, 164, 168
Korošec Miha (Svetčev) 149
Korošec Pavel 109
Koroška 9,11, 19, 28, 29, 31, 36, 39, 62, 63, 64, 66, 72, 76, 77, 80, 90, 176, 111, 130, 157, 167, 174, 199, 200, 212, 218, 229, 247, 254, 258
Koroški bataljon 54, 55, 110, 145, 246
Koroški bataljon VDV (NO) 203
Koroški odred 91, 93, 98, 157, 234
Koroški pokrajinski muzej (KPM) 14, 21, 178, 204
Korschitz dr. Otto 141, 150, 151
Koršič (Korschitz) 204
Kos Franc 236
Kos Ivan 109
Kos Karel 110
Kosiker Ernest 141, 157, 249
Kosiker Gabrijel 132, 190
Kosiker Jože 132, 157, 190
Kosiker Konrad 141, 148, 149, 157
Kosiker Marija 132, 157, 190
Kosmač Franc 113
Kosova domačija (Sv. Jedert) 255
Kostanjevec Ferdinand 88
Košan Marko 14
Košutnik Vincenc 145
Kot nad Oplotnico 88
Kotlje 21, 56, 63, 64, 90, 256
Kotnik Alojz 162
Kotnik Franc 132
Kotnik Ivan (Kunej) 108
Kotnik Jože-Alah 90
Kotnik Konrad 110
Kotnik Simon 24, 47
Kotnik Valentin 93
Kovač Hubert 25
Kovačič Nada-Anuška 164
Kovič Anton-Sine 162
Kozjak 79, 92
Kozjansko 57, 66
kozjansko vojno področje 161
Kraigher Sergej 59
Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije 18
Krajevni odbor ZZB NOV Šmiklavž 72
Krajger Mirko 91, 92
Krakarjeva bajta 156
Kralj Aleksander 26
Kranj 249
Kranjc Alojzij 31, 64
Kranjc Avgust-Marjan 110
Kranjc Karel 35, 190, 196, 236
Kranjc Marija 190
Kranjc Marjan (general) 166
Kranjc Milan-Brane 162, 164, 163
Kranjčeva domačija (Golavabuka) 112
Kranjčevič Edo 215
Krassnig August-Pirkher 34, 36, 49
Kraus Johann 190, 206
Krauser Jožefa 221
Krebl Vincenc 157, 201, 236, 249
Krek dr. Miha 24
Krekova mladina 27
Kremžarjev vrh 52, 61
Krenker 87
Krenker Bogomir 133
Krenker Franc (Peršetov) 133, 151,152
Krenker Franc 145
Krenker Marica-Cvetka 164
Kresnice 89
Krevh Ivan 109
Krevh Jože 88
Krevh Karel-Marjan 65, 96
Krevh Mihael 132
Križaj Jakob 65
Križevnik Franc 87
Krka (reka) 199
Krofl Anton 65
Krofl Frančiška 65
Kronska gora (Št. Janž pri Dravogradu) 31
Krötlinger Mema 65
Krpač Ivan 35, 64, 188
Krump (nadporočnik) 250
Kuhar Alojzij 182

Kuhar Amalija 49, 261, 264
Kuhar Franc 49, 261, 264
Kuhar Lovro-Prežihov Voranc 21, 166
Kuhar Marija 190
Kuhar Simon 28
Kuharjev park 259
Kum Georg 204
Kunstelj Maks 259
kurirska postaja K-12 60
kurirska postaja TV 31-S 60, 92, 250
Kus Vilibald 37, 128
KUZOP 66, 122, 175, 199, 203
Kveder Dušan-Tomaž 53, 54, 111

L

Labotska dolina 16, 40, 76
Lackov odred 79, 80, 81, 88, 89, 157, 249,
Lah Anton 88
Lah Avguštin 53
Lahovnik Jože 65
Lakovnikova domačija (Šmiklavž) 107, 248
Lakovšek Ivan-Rok 94, 182
Lampreča žaga (Podgorje) 187
Lampret Jože 26, 27, 58
Lang (podpolkovnik) 31
Langersvald (Ribnica na Pohorju) 88
Langfristige Notdienst (dolgotrajna nujna služba) 131, 135
Lanz Hubert (general) 31, 42
Laure Albert (Herčev) 151, 152
Laure Valentin (Herčev) 152
Laure Viktor (Herčev) 151, 152
Lavrič Stane 113
Lazarjeva domačija (Brde) 108, 146
Laznik Maksimiljan 87
Legen 16, 20, 24, 59, 64, 66, 76, 79, 86, 89, 90, 93, 96, 112, 135, 152, 156, 162, 185, 190, 207, 221, 249, 270
Legner Hubert 155
Legner Ivan 90
Leipzig 110
Leksikon Dravske banovine 18
Leoben 148
Leopold (SS-ovec iz Graza) 49
Leskovar Jože 113
Leskovšek Lovrenc 143, 144
Leskovšek Marija 143
Lesnik Jože 102
Lesnikova domačija (Zgornje Sele) 250
Lesnjak Mihael 107
Leše pri Prevaljah 254
Lešnica 199
Levovnik Jože 131
Levovnik Martin (Mušičev) 132, 133, 144, 145, 147
Libuška gmajna pri Pliberku 258
ličko-primorska operacija 90
Linasi Jakob (Pečovnik) 234
Linasi Marjan 77
Linasi Miha 93
Lipoglav pri Poljčanah 88
Lipovnik Vincenc 191, 196
litijsko okrožje 94
Ljotić 23
Ljubljana 10, 19, 24, 25, 25, 34, 91, 102, 103, 132, 134, 159, 198, 209, 214, 274
Ljubljanska pokrajina 55, 107, 131
Ljubno 88
Ljutomer 112
Lobe Franc 28, 48, 52, 153, 194, 128, 199, 207, 236
Lobe Willi 28
Lorena 32
Lorger Ivan 157
Lorger Karel 186
Lovec Jože 248
Lovrenc Mirko 187
Lovrenc na Dravskem polju 12, 212
Lubasova domačija (Podgora) 248
Luče 107, 135, 147
Luksemburg 32
Lurker Otto 33, 115, 197
Lutrovo veleposestvo (Šmartno) 210
Luxemburg Roza 215
Lužnik (Čas; veleposestnik) 146
Lužnik Ivan (Hans) 130, 156, 182, 196, 236

M

Machule dr. Walter 48, 115
Maček dr. Vlatko 23, 25
Maček Ivan-Matija 107, 163
Mačkov križ 134
Mačkova domačija (Gradišče) 152
Mahnič Franc -Boj 93
Mains Ferdinand 35
Majhen Vlado-Rafael 205
Majnik Ivan-Džems 131
Mala Kopa 61, 147, 246
Marburger Zeitung (MZ) 36, 122
Marčič Boris 10
Marčič Franc 23
Marčič Jože 136
Marčičeva gostilna 64
Marenberk (Radlje ob Dravi) 37, 92, 155
Marhart Mihael 93
Maribor 19, 23, 36, 37, 45, 46, 47, 48, 49, 55, 90, 92, 97, 107, 109, 110, 112, 115, 116, 127, 128, 129, 134, 146, 147, 150, 151, 155, 157, 191, 193, 197, 201, 204, 208, 221, 241, 245, 246, 248, 258, 260
mariborska brigada KNOJ 214
Mariborska koča 214
Marinko Miha 213
Markuš Marija 221
Marovšek Adolf 149, 150
Marovšek Simon 221
Marovškova domačija (Turiška vas) 199
Marzel Franc 64
Marzel Helena ("Štajerska Lenčka") 24, 112, 113
Matavž Julijana 110
Matty ing. 49

Mauc Karel 146
Mauthausen 109, 117
Medlog 117
Medved Anton 65, 66
Medvedce pri Majšperku 235
Medvedova domačija 89, 236
Meh Franc 90
Meh Ivan 98
Meh Rafael 98
Meier (gestapovec) 49
Mekina Franc-Borut 164
Melaher Jože-Zmagoslav 90
Melaherjevi četniki 130
Menina 90
Merkač Ivan 110
Merkač Jože 72
Mesner Franc-Roland 203
Mestni ljudski odbor (MLO) Slovenj Gradec 64, 175, 186, 194, 200, 246
Mestni odbor OF Slovenj Gradec 65, 151
Meško Franc Ksaver 31, 47
Metulov vrh (Graška gora) 17, 61
Meža 52
Mežica 52, 87
Mežiška dolina 26, 31, 32, 40, 45, 46, 64, 77, 78, 80, 127, 128, 145, 165, 203, 205, 229, 248, 254
Mikaević Alojz 49
Mikec Franc st. 49
Mikecova družina 158
Miklavžina Adolf 143, 144
Mikola dr.Milko 14, 213
Mikolič (Ivan) 20, 31, 195, 209
Miniböck Norbert 87, 146
Ministrstvo za narodno obrambo DFJ 260
Mirkac Albert 131
Mirkac Martin 87
Mislinja (reka) 16, 61, 56, 112, 153, 255
Mislinja 24, 27, 28, 36, 52, 53, 59, 60, 61, 77, 86, 108, 151, 189, 206, 207, 241, 243, 248, 259, 261
Mislinjska Dobrava 54, 59, 109, 146, 220
Mithans Edvard 135
Mithans Ivan 135
Mithans Rajko 135
Mlada Kmečka zveza (MKZ) 24, 112
Mladina JNS (MJNS) 25
Mlekuž Ervin 26, 52, 107
Mlekuževa domačija 256
Mlinarič Ludvik-Ivanov 164
Moore N. M. Peter 131, 256
Moravče 36
moravško vojno področje 161
Moringen-Sollingen 53, 117
Mozirje 88, 134
Mozirske planine 88, 93
Mrakič Anton 110
Mrzel Franc 122
Mrzel Franc-Sever 155
Mrzel Ivan (Bučinek) 92
Mrzel Ivan-Mijo 185
Mrzel Marija 92
Mühlberg na Elbi 110
Mühlgassner 34
Mura 229 Muretinci 117
Murko (gostilna) 182
Murko Maks 152
Mušenik pri Črni 87
Muta 190
Muzej narodne osvoboditve Maribor (MNO) 12, 122

N

Nabernik Friderik 157
Naklo pri Kranju 251
Napotnikova domačija (Sv. Duh) 113
Našice (Hrvaška) 26
NDH 55, 63, 255
Negova v Slovenskih Goricah 90
Nemčija 28, 44, 45, 47, 59, 72, 110, 114, 115, 117, 123, 127, 129, 131, 132, 134, 135, 140, 201, 204, 208, 218, 220
Nemec Ivan-Vojko 94
Nemschitzky Angela 177, 191
Nemschitzky Jan (Hans) 37, 128, 191
nemška občina Slovenj Gradec 181
Neustift/Passau 133
Nizozemska 123
Noeldechen Ferdinand (general) 39
Normandija 140
Norveška 131
Notranjska 10, 66, 80, 229
Nova oprema 256
Novačan dr. Anton 23
Novak Anton 25
Novakova hiša 112
Novo Celje 106, 117
Novo mesto 102, 103, 198, 199
Nowotny Hugo 34
Nürnberg 134, 135

O

občina Slovenj Gradec 254
Oberžan Justin 40
Oblak Anton 47
Oblak Jože-Sime 156
Oblastni komite KPS za Štajersko 59, 234, 235
Območno združenje ZZB NOV Slovenj Gradec 178
Obreza Stanislav 76
Obreza Viktor 76
Obveščevalna točka E.E. 4. operativne cone 97
Očkova žaga 93
Odlok o zaščiti slovenskega naroda 159
Odsek OZNA za oblast Štajerske in Koroške 163
OF okraja Slovenj Gradec 155
Ogrin Rudolf 122
Ogrizek Fridolin 87
Ojstrica nad Dravogradom 93
OK KPS za šaleško-mislinjsko okrožje 54
OOOF za šaleško-mislinjsko okrožje 54
OK KPS Maribor 248

OK KPS Rače-Fram 248
OK KPS za mežiško okrožje 94, 247, 248
Okraj Prevalje 17
okraj (srez) Slovenj Gradec 17, 23, 24, 25, 27 Srez Slovenj Gradec 17, 23, 24, 25, 27, 46, 59, 60, 76, 177, 190
Okraj Šoštanj 17
Okrajni komite KPS Slovenj Gradec 63
Okrajni ljudski odbor Slovenj Gradec 175
Okrajni NOO Slovenj Gradec 270
Okrajni odbor OF Celje 201
okrajni odbor OF Slovenj Gradec 59, 63
Okrajno sodišče Prevalje 200
Okrajno sodišče Šoštanj 145
Okrogar Tone-Nestl 182
okrožje Dravograd 59, 89, 158, 164
okrožje Maribor 17
okrožje Pohorje 59, 164
okrožni komite KPS Dravograd 63
okrožni odbor OF Dravograd 63
okrožni pooblaščenec OZNE Dravograd 182
Okrožno sodišče Celje 184, 207
Okrožno sodišče Maribor 207
Okrožno sodišče Slovenj Gradec 175
Okrožno sodišče Slovenj Gradec 176
OOOF Dravograd 92
OOOF za šaleško-mislinjsko okrožje 59
Operativna skupina 14. divizije 57
Operativni štab za uničevanje band (Führungsstab für die Bandenbekämpfung) 34
Oplotnica 146
Orožim Stanislava-Janja 89, 236
orožniška akcijska četa Celje v Starem trgu 61
Osankarica 53
Osrajnik Neža 191
Otiški Vrh 52
OZNA Dravograd 248
OZNA Slovenj Gradec 206
OZNA za mežiško okrožje 168
OZNA za oblast Štajerske in Koroške 249
OZNA za okraj Slovenj Gradec 204, 214
OZNA za okrožje Celje 188, 204, 206, 258
OZNA za okrožje Dravograd 156, 157, 158, 164, 203, 204, 205, 221, 249, 250
OZNA za okrožje Maribor 205
OZNA za Slovenijo 214
OZNA za Slovenske Gorice 214

P

Pačnik Anton 72
Pačnik Filip 148
Pačnik Marija (Šmidhoferjeva) 141, 148
Pačnik Martin 96
Pajenk Karel (Rdečnik) 108
Pajer 245
Pajer Franc 191, 206
Paka 57
Pameče Pamečani 16, 17, 18, 23, 24, 25, 26, 28, 35, 36, 37, 42, 44, 46, 55, 59, 61, 62, 86, 88, 89, 107, 109, 111, 129, 154, 155, 156, 181, 183, 190, 198, 199, 205, 241, 245, 249
Panjek Ludvik 110
Papeževa domačija (Gradišče) 245
Paradiž Alojz 109
partizanska bolnišnica Lipa v Vodrižu 60, 235
partizanska tehnika Drava 60
partizanska tehnika Kajuh 60
Partizanski zakon 158
Paški kozjak 16, 56, 57, 241
Paučkove partizanske bolnišnice 60, 93, 96, 109, 133, 156, 185, 235, 250
Pečica pri Grobelnem 88
Pečnik Adolf 107
Pečolar Anton 151
Pečolar Urban 274
Pečolarjeva domačija (Pameče) 111
Pečolarjeva gostilna (Razbor) 234
Pečovnikova domačija (Zg. Podgorje) 158
Pelzgütter Hans 129, 207
Pelzgütter Kaspar 28
Pelzgütter Marija 192
Penšek Pavel 156
Perger dr. Arthur 28
Perjoličeva domačija (Vodriž) 153
Perše Franc 87
Pesje pri Velenju 186
Petančič Martin 47
Petek Milan 192
Petelanškova domačija (Šmiklavž) 146
Petje Franc-Jovo 191, 206
Petkov vrh (Gornji Grad) 96
Petrič Ivan 37, 188
Petrič Jože 182
Petrič Jože-Jožek 65
Petrov vrh (Zavodnje nad Šoštanjem) 87
Pevec Konrad-Zdenko (Konči) 206
Pezdirc Anica-Anica 164
Pflugl (rez. por.) 147
Picej Jože 49
Pivec Vinko 31
PK KPS za severno Slovenijo 53
PK KPS za Štajersko 52, 55, 102
PK VOS za Severno Slovenijo 95
Plesnikova domačija (Legen) 251
Plešej Filip 150
Plešivčnik Ernest 207
Plešivec (Uršlja gora) 37
Plešivec 57, 220
Plešivec pri Velenju 56
Plešnik Anton-Murat 79, 80, 90
Plevnik Ivan 14
Pliberk 259
Ploj Jakob 192, 245, 246
Podeželsko okrožje Maribor (Kreis Marburg-Land) 17, 34, 38
Podgorje 12, 16, 17, 18, 24, 25, 35, 36, 37, 40, 42, 44, 45, 46, 53, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 76, 80, 87, 93, 96, 97, 98, 111, 112, 129, 130, 133, 144, 145, 146, 149, 151, 154, 158, 191, 193, 221, 234, 245, 247, 249, 256
Podkraj pri Velenju 24
Podkrižnik Janez 274

Podojstršek Valentin 122
Podokrožni odbor OF Trebnje 108
Podstenšek Rajko 91
Podvinšek Franc-Bruno 143
Pogačar 65
Pogačnik Jože-Tomi 164, 249
Pogladič Franc-Srček 146
Poglajen Drago 95
Pogorelčnik Alojz 90
Pogorelčnik Fortunat 107
Pogorelčnik Jože 110
Pogorevc Mihael 88
Pogorevc Štefan (Tomažič) 147
Pohar dr. Maks 49
pohod 14. divizije na Štajersko (literatura) 57
Pohorje (hotel) 31
Pohorje 16, 19, 53, 54, 55, 56, 57, 80, 87, 95, 107, 108, 111, 134, 145, 146, 193, 235
Pohorska četa 52, 53, 54
Pohorski bataljon 53, 54, 55, 81, 86, 146, 153, 246
Pohorski odred 56, 79, 81, 94, 95, 107133, 145, 147
Pohovnikar Anton 93
Pokrajinska komisija VOS za severno Slovenijo (Štajersko) 162, 246
Pokrajinski arhiv Maribor 9, 12, 76, 175, 176
Polenik Karel 52
Poljana pri Prevaljah 64
Poljska 117
Pollak Marija 192
Polutnik Franc 221
Pongrac Viktor 150, 151
POOF za Štajersko 52
Popič Marija 190, 192
Popič Rozalija 190, 192
Popijalova domačija (Legen) 96, 250
Posavec (gestapovec) 49
Poštarski dom 247
Potočnik (Abidnik) 275
Potočnik Jožef 198
Pototschnig Rozalija 209
Potočnikovi (lastniki Tovarne usnja) 111, 208
Potokar Ludve 259
Pototschnig 27
Pototschnig Franz 49, 209, 250
Pototschnig ing. Bernard 28, 209
Pototschnig Mery 49
Pototschnih Franz Xaver 188
Potušek Karel-Ambrož 87
Požar Franc 274, 275
Požarnik Anton (Zakeršnik) 141, 146, 147, 148
Požarnik Antonija 147
Praga 109
Praprotnik Franc (Ledinekov) 149
Pratnecker Angela 49, 193
Pratneker Ivan 87
Pratneker Urban 93
Pravilnik BOVS 160
Prednik Ivan (Vitko) 193
Predsedstvo AVNOJ 207, 210
Predsedstvo SNOS 160, 162, 202, 203, 210
Prekmurje 80, 131, 192
Prelog Franc 37, 144, 151, 246
Premrov dr. Bogdan 189
Preselitveni štab (Umsiedlungsstab) 45
Prešeren dr. France 86
Preški vrh 248
Prevalje 17, 107
Prevolnik Avgust 91
Prevolnik Karel 109
Prevolnikova domačija (Sv. Duh) 234, 235
Prevorčič Karel 122
Prezidij Ljudske skupščine LRS 17
Pridigerjeva domačija (Golavabuka) 96, 133, 147
Prijatelj Kristina 24
Primorska 66, 80, 229
Primus Franc 206
Primus Johann 141
Progl 255
Prosvetna zveza 23, 24
Pruš Hans 193
Ptuj 89, 115, 116, 117, 134, 134, 183, 194, 218
Pučnik dr. Jože 174, 198, 214, 254
Puncer Albert 23, 25, 64, 65, 103, 183, 200
Pungart 55
Pungartnik (Polenik) Jelka 52
Pungerscheg Johann 28, 49, 204
Puschmann ing. Ernst 178
Pust Ingomar 261
Pust Ivan 88
Pušenjak Bogdan 25
Pušinekova domačija (Graška gora) 236
Pušnik Heribert 248
Pušnik Hubert 248
Pušnik Matilda 248
Puwein 49

R

Rače pri Mariboru 102, 109
Račnik Peter 89
Radar Jože 26
Radar Tone-Jasko 26, 27, 55
Radfahrerkompanie v Slovenj Gradcu 39
radijska ekipa 4. operativne cone 60, 113, 135
Radlje (Marenberk) 72
Radmirje 98, 163
Radšel dr. Franjo 24
Radšel Ivan-Džoni 206
Radšel Rado 205
Raduše 52, 59, 65, 93, 133, 153, 155, 156, 196, 236
Rahten Ivan (Andričev) 88
Rajhenburg (Brestanica) 47, 48, 49
Rak Maks 259
Ramšak Franc (Pintarjev) 93, 149
Ramšak Mihael 79
Ramšak Rudolf 113
Rasni in kolonizacijski urad SS 45
Rašiška četa 86
Ravne 256
Ravnjakov gozd 247

Rawensbrück 109
Razbor 12, 16, 17, 18, 40, 44, 54, 57, 59, 61, 62, 80, 96, 108, 111, 133, 151, 234, 274
Razborca 57, 146, 241
Rdeča armada 135, 207
Rdeči križ 65, 103
Rdečnikov vrh (Razbor) 62
Rdečnikova bajta (Razbor) 156
Rdečnikova domačija (Razbor) 60, 234
Rebul Karl 49
Rečnik Franc 91
Reichsarbeitsdienst (RAD) 50
Reiter Oskar 49
Repas Franc 92, 220
Repnik Jože 88
Republika Slovenija 13, 76
Revirji 145, 203
Rezervna policijska četa Wien 48, 116
Rezervna policijska četa Wiesbaden 35
Ribičič Mitja-Ciril 95, 145
Ribnica na Pohorju 53, 86, 88
Rink Johann 28
Ritzinger Herman 146
Rogina Anton-Jager 97, 98, 153, 186, 246
Rojc Jožica 65
Rojnik Ivan 25, 49
Rojnikova trgovina 204
Ronetova domačija (Tovsti vrh pri Črnečah) 148
Rosc Leskovec prof. Darinka 14
Rösener Erwin 34, 150, 243
Rosenzopf Hans 28
Rotovnik Karel st. (Plesnik) 96, 264
Rotovnik Karel-Gojko 86, 87
Rotovnik Oskar, Legen 185
Rotter Vekoslav
Rovte 198
Rozman Franc-Stane 108, 112
Rozman Vinko 65
Rozmna Franc-Stane 54
Rožejeva domačija 60
Rožman Ivan 40
Rupar Lovrenc 91
Rupnik Leon 91
Rupnik Vuk 91
Rupnikov udarni bataljon domobrancev 91
Rusche Erwin 115
Russheim Oto 49

S

Sv. Urban (Vrhe) 255
SA (Sturmabteilung) 38
SA-Gruppe Südmark 127
Saje dr. Julij 260
Sajtl Helena 147
Salnkoscheg 28
Salzburg 34, 129
Samčeva domačija (Ribnica na Pohorju) 152
Samčeva domačija (Sele) 98
Samec Marjan 201
Santin 122
Santner Hans 28
Sarajevo 109, 134
Sava (kraj) 89
Sava (reka) 32, 89, 90
Savez metalnih radnika 245
Savinc Alojz 91
Savinjska dolina 17, 76, 80, 158
Schell Agata 193
Schmidt Hans 28, 92, 155
Schneider Rudolf 44
Schoster Eduard 129
Schramel 49
Schrimpf Josef Walter 133
Schuller (hotel) 27
Schuller Franz 49, 193, 194, 206, 209, 210
Schuller Franz ml. 28
Schuller Hans 28, 31, 35, 47, 48, 49, 187, 193, 194, 199, 206, 209, 210
Schuller Hans ml. 28, 49, 207
Schulwesen 44
Schüster Frančiška 49, 194
Schüster Hans 28, 31, 48, 49, 194
Schüster Marija 194
Schwanberg 34
Schwarz dr. Herbert 40
Schwarzwald pri Linzu 117, 186
Schweigert (baron) 49
Sedar Jože 87
Sela 198, 199
Sele 12, 16, 17, 40, 44, 59, 64, 88, 98, 110, 155, 157, 158, 198, 200, 221
Sele pri Borovljah 12
Selnica ob Dravi 12, 157
Selovec 17, 245
Senegačnik Walter 43
Senekovič Alojz 246
Senič Jože 96
Sešel Jože 220
Sešelj Ivan-Metod 66
Sevčnikar Ivan 90, 122
Sevčnikar Stanko 24
Sibilovo posestvo (Šmartno) 195
Siegl Arthur 195, 204, 265
Siegl Erna 195
Siegl Helena 195, 206, 264
Siegl Rudolf 49, 195
Siegl Rudolf ml. 195
Siemens Bauunion 52
Simoniti dr. Alojz 63, 65
Sinča ves 218, 220
Sirk Jože-Stojan 203
Skaza Karel 90
Skobir Jurij 145
Skobir Marija 153
Skočir 248
Skočir Andrej 148
Skotnica Karel 49
Skubic Rihard 37, 191
Slatine pri Šmartnem ob Paki 109

Slemenik Alojz 87
Slemenik Oskar 26, 27, 52
Slemenik Slavko 10, 14
Slemnik Alojz-Zvone 131, 247, 248
Slemnik Anton-Urh 94
Slemnik Oskar 107
Slemnik Viktor 122
Slivnica pri Celju 102
Slovenska Bistrica 10
Slovenska divizija KNOJ (2.slovenska divizija Narodne obrambe) 65, 163
Slovenska prosvetna zveza (Koroška) 28
Slovenske Gorice 90, 130, 229
Slovenske Konjice 19, 64
Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS) 159, 175
Slovensko domobranstvo 131, 132
Smagejeva domačija (Velika Mislinja) 182
Smolčnik Helena 221
Smrčunova grapa (Raduše) 60
Smrekovec 55
Snežnik 10
Sodišča narodne časti 202, 213, 177, 207, 210
Sodni zapori Maribor 214
Soklič Jakob 21, 26, 31, 43, 47, 72
Sokličev muzej 43
Sokol (Kraljevine Jugoslavije) 23, 25, 46, 97, 201
Sokolski dom 88
Solčava 40, 93
Sommer (kapetan) 63
Somrek Anton 47
Sosnowitz 109
Sotla 56
Sovan Ignac 28, 195
Sovan Tekla 195
Sovinc Ivan-Tarzan 87
Sovjetska zveza 32, 47, 58, 117, 123, 134, 196, 256
Spaat (major) 39
Spevan Avgusta 184
Spevan Stanislav 184
Spodnja Savinjska dolina 236
Spodnja Vižinga 97, 185
Spodnje Dovže 17
Spodnještajerska legija 29
Spodnji Razbor 60, 149, 151
sporazum Tito-Šubašić 59
Srbija 48, 95, 198, 264
Srečnik Florjan-Srečko 144
Sredme 60, 64, 158
Sremska fronta 90
Sremska Mitrovica 26, 102
Srez Prevalje 17
SS divizija Prinz Eugen 91
SS Sonderstandarte Untersteiermark 243
SS-Wehrmannschaft-Sonderstandarte 128
St. Georgen/Labotska dolina 146
St. Valentin/Amstetten 109
Stage Kurt 33, 115
Stalin 256
Stalingrad 123, 135
Stani Viktor 49
Stanonik Marija 130
Stante Peter-Skala 102
Stara Glažuta 88
"Stari pisker" (sodni zapori v Celju) 103, 116, 181, 204
Stari trg, Starotržani 10, 12, 16, 17, 20, 24, 26, 28, 40, 52, 55, 56, 57, 59, 61, 63, 64, 65, 79, 88, 89, 92, 98, 148, 157, 181, 182, 189, 190, 198, 213, 221, 249, 256, 274
Stark Sigfried 44
Staub dr. J. 49
Staubing 116
Steble Jože 220
Steierland (časopis za vojake) 36
Steindl Franz 36, 38, 42, 112, 128, 234, 246
Stična 136
Stoffplan für den Deutschunterricht 44
Stojadinović dr. Milan 23
Stopar Martin 220
Strafabteilung 115
Stralek 245
Strametz Vinzenz 40
Straža pri Novem mestu 198
Strle Franci 96, 149, 259
Strmčnik (Šumi) 156
Strmčnik Avgust (Avs) 183
Strmčnik Ivan 249
Strmčnik Jakob 122, 133
Strmčnik Karel (Popijal) 258
Strmčnik Martin 90
Strmčnikova domačija (Golavabuka) 152
Strmčnikova domačija (Legen) 250
Strmčnikova domačija (Podgorje) 249
Strnišče pri Ptuju 46, 79, 178, 190, 191, 192, 195, 205, 206, 212, 211, 214
Strobl Michael 44
Strohmeier Sepp 46, 115
Stückler Valentin 40
Studenci pri Mariboru 37
Sudeti 33
Südostdeutsches Institut 29, 42
Suhadolnik Franc 65
Suhi dol 59, 61, 133, 153, 247, 251
Suhodolnica 16, 256, 259
Suhodolška grapa 63
Sušec Adolf 64
Sv. Ana (nad Pamečami) 182
Sv. Barbara (Gradišče) 134
Sv. Barbara v Halozah 158
Sv. Danijel (Razbor) 96
Sv. Duh (Zg.Podgorje) 56, 57, 59, 61, 62, 235, 234, 236
Sv. Jedert 58, 154, 155, 198, 220, 249, 255
Sv. Jurij (Legen) 270
Sv. Anton na Pohorju 102
Sv. Benedikt v Slov. Goricah 134
Sv. Helena (Graška gora) 62, 92
Sv. Matevž pri Gomilskem 236
Svarina (potok na Legnu) 156, 250
Sveta Helena (Graška gora) 58
Svinška planina 93

Š

Šaleška četa 53, 143
Šaleška dolina 17, 27, 46, 47, 49, 52, 55, 57, 64, 80, 87, 112, 143, 162
šaleško-mislinjsko okrožje 52, 54, 55, 58, 87, 108, 135, 146, 154, 162, 163, 214
Šanclnova domačija (Stari trg) 63
Šapec Milka 205
Šavc Anton (Trinklnov) 111, 112
Šenk Franc 220
Šentflorjanski vrh (Gornji Grad) 88
Šentjurc Ferdo 23
Šerbak Štefan 28, 35
Šerbec Ivana 106
Šercerjeva brigada 57, 61, 62, 80, 88, 89, 90, 93, 111, 113, 148, 151, 156, 158, 158, 161, 164, 185, 220, 234, 249
Šifrer Franc-Rovtar 164, 249
Šisernik Frančiška-Branka 109
Šisernikova domačija (Legen) 60
Škale pri Velenju 24, 143
Škalske Cirkovce 236
Škodnikova domačija (Brde) 108
Škofova domačija (Žančani) 249
Škratek (domačija nad Pamečami) 60
Škrjančeva domačija 60
Škrubej Albert 26, 103
Šlander Slavko 52, 102
Šlandrova brigada 55, 89, 161, 162
Šmartno 12, 16, 17, 18, 23, 24, 25, 26, 31, 35, 36, 37, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 76, 87, 91, 94, 97, 102, 107, 111, 112, 129, 130, 134, 135, 146, 147, 148, 183, 188, 193, 195, 205, 214, 220, 241, 270
Šmartno ob Paki 103
Šmartno pri Kamniku 12
Šmid dr. Jože 49
Šmid Matilda 49
Šmihel nad Mozirjem 87, 88
Šmiklavž 12, 16, 26, 27, 44, 54, 57, 59, 64, 76, 87, 91, 107, 108, 144, 153, 190, 234, 248, 249
Šmithofer Mihael 220
Šmon Anton 195
Šmon Franc 26
Šmon Jože 88
Šmon Slavka 220
Šoštanj 53, 64, 96, 108, 144, 245, 274
Španžel Franc 134
Špes Ivan 88
Špilje 117, 133
Špindler Dušan-Špiro 94
Špitalič 31
Šprager Branko 26
Šprager Jože 52
Št. Ilj pri Velenju 59
Št. Janž pri Dravogradu 17, 35, 155, 186, 245, 247
Št. Peter 199
Št. Vid na Slemenu 220
Št. Ilj pod Turjakom 12, 108
Št. Janž pri Dravogradu 89, 92, 145
Št. Vid na Slemenu 218
Štajerska domovinska zveza (Steirische Heimatbund) 33, 36, 37, 38, 43, 44, 45, 48, 78, 92, 112, 122, 127, 129, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 166, 182, 184, 185, 187, 188, 189, 191, 196, 246, 247
Štajerski bataljon (četniški) 103
Štajerski bataljon 53, 133, 144, 220
Štajerski bataljon VDV 163
Štajerski gospodar (časopis) 36, 44, 122
Štajerski Rak 93
Štamulak Ivan 132
Štamulak Valentin 96
Šteharnik Jakob 93
Štibler Ferdo-Jug 54, 55, 155, 164, 215
Štibler Jožica-Šarna 205, 206, 214
Štibuh (Stari trg) 91, 151, 244
Štiftar Franc 248
Štinjek Alojz 151
Štorgelj Martin-Tine 205
Štraser Karel 109
Štruc Martin 64
Štruc Rudolf 134
Štumpfl Franc ml. 156
Štumpfl Franc st. 196
Štumpfl Marija 196
Štumpfl Terezija 111
Šubljeva domačija (Velunja) 143, 144
Šular Tone 64
Šumah Alojz 150, 151
Šumah Franc 111, 274, 275
Šumah Helena 151
Šumah Marija 151
Šumah Mihael 274
Šurc Ivan 122
Šurc Jože-Gojko 55
Švabsko-nemška kulturna zveza (Kulturbund) 28, 29, 36, 42, 46, 129, 148, 176, 179, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 200, 201, 203, 206, 207, 210, 211, 213, 264
Švigelj (kapetan) 258

T

Tavčar Lado-Šargo 234
Tavčer Ivan 205
Teharje 12, 177, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 196, 197, 200, 204, 207, 211, 242, 264
tehnika okrožja Dravograd (Bojan 33) 60
tehnika šaleško-mislinjskega okrožja 60
Tehnische Nothilfe (TENO) Slovenj Gradec 40
Tekstilna tovarna Ornik-Mitrovič, Otiški Vrh 186
Teppner (gestapovec "car Boris") 49
terenska četa na Pohorju 55
Theuerschuh Ivan 25
Tisnikar Jože 242
Tišler Franc 221
Tišlerjeva mehanična delavnica 192
Tlakar Ivan-Luka 95, 145, 162
"Toby" (gestapovec) 49
Tomaška vas 112, 113

Tomažič dr. Anton (knezoškof) 39
Tomažič dr.Danilo 107
Tomažičeva domačija (Golavabuka) 133, 145
Tomšičeva brigada 57, 61, 62, 80, 87, 88, 90, 91, 96, 96, 149, 161, 164, 220, 234, 236, 249
Tonjuti Jakob 156, 182, 196
Tonjutti Jožefa 196
Tonjuttijeva vila (Troblje) 250
Topalović Živko 23
Topla 87
Topolički partizanski odred 95
Topolnik Franc 49
Topolšek Marija 65
Totengedenkbuch der Deutsch-Untersteirer 122, 174, 177, 178, 190, 194, 195, 200, 264
Tovarna kos 20, 27, 37, 61, 109, 156, 182, 192, 197, 209
Tovarna meril 20, 195, 209, 221, 259, 265
Tovarna usnja 20, 26, 27, 111, 188, 209, 250, 257, 258, 259
Tovšak Anton 156
Trančkar Franc 275
Trančkar Viktor 205
Trboveljska premogokopna družba 37, 191
Trbovlje 107, 116
Trbovšek Jože 93
Trbulova domačija (Pameče) 234, 235
Treeckov polk gorskih lovcev 61, 62, 234
Tretjak (Gradišče) 255
Tretjak Henrik-Hajna 111, 183
Tretjak Karel 148
Tretjak Milka 205
Trinkaus Anton 40
Troblje 16, 37, 59, 61, 109, 111, 197, 221, 235, 245, 250, 254, 255, 261
Trst 193
Tršar Marijan 259
Trška gora 199
Tucović Veselin 26
Tučman Franc 90
Tuhinjska dolina 90
Turičnica (potok) 17
Turičnik Viktor 207
Turičnikova domačija (Golavabuka) 56, 61, 62, 107, 147
Turiška vas 16, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 89, 92, 102, 108, 110, 112, 113, 134, 152, 221, 234, 244, 250
Turiški mlin 134
Turnher (kapetan) 258

U

Ublak Johann 28
Uiberreither dr. Sigfried 32, 38, 42, 107, 115
Ulbnig Marija 49, 264
Ulbnikova domačija (Pameče) 236
Ulrih Tone-Petek (Kristl) 52, 54, 58
Umpenbach Georg 115
Umsiedlungsstab 115
Unger Johanna 196, 206
Unterberger Elizabeta 197
Unterberger Otto 129, 133
urad tajne državne policije (gestapa) Maribor 115
Uranič Ivan 131
Urbancl Jože 145
Urbančeva domačija 95
Uredba o vojaškem kazenskem sodstvu 160
Uredba o vojaških sodiščih (UVS) 160, 202
Uršlja gora (Plešivec) 16, 56, 57, 63, 191, 234, 250

V

Vače pri Litiji 90
Valentin France 27
Varaždin 72
Vastl Jože (Bimarjev) 221
Vaupot Albina ml. 179
Vaupot Albina st. 179, 197
Vaupot Franc 179, 197
Vaupot Inga 197
Vavkanova domačija (Troblje) 261
Vavkanova domačija (Velika Mislinja) 152
Vavta vas 198
Večer (časopis) 213
Velenje 52, 144, 259
Velika Kopa 61
Velunja 109, 143
Velunjski jarek 57
Velunjšek Franc (Rožejev) 149
Velunjšek Ivan (Rožejev) 149
Venišnik Milan 204
Verčkovnik Ivan (Visočnik) 98, 111
Verčnik Štefan 65
Verdev Slavko 59
Verdnik Oskar (Lakovnikov) 107, 147
vermanšaft (Wehrmannschaft) Štajerske domovinske zveze 38
Vernaršekova domačija (Pri starem) pod Uršljo goro 164
Vetter Marija 207, 242
Vič pri Dravogradu 249
Videm/Dobrepolje 103
Vinarnik Franc 129, 133, 134, 151
Vinarnik Martin 93
Vinarnik Peter 151, 265
Vinarnikov gozd 152
Vinarnikova žaga 151
Vincenc Janko-Harkov 95
Virens Franc 206
Virovitica (Hrvaška) 90
Višje vojaško sodišče pri GŠ 161, 162
Višji vodja SS in policije 34
Vitanje 64, 88, 128, 146
Vivod Avgust 122
Vivodova centrala 156
Vodice pri Kamniku 107
Vodopivec Julijan-Aleks 162
Vodriž 59, 60, 72, 92
Vodušek Stanko 111
Vogt Josef 33, 115, 134
Voitsberg 43
vojaška kurirska postaja 1-8 60, 250

vojaško sodišče 4. armade 176, 204
vojaško sodišče 4. operativne cone 161
vojaško sodišče mesta Celje 187, 188, 189, 192, 193, 196, 200, 204, 206, 207
vojaško sodišče mesta Maribor 204, 207, 246, 249
vojaško sodišče vojne oblasti 4. operativne cone 161
vojaško sodišče mesta Maribor, senat v Celju 194
Vojinović Aleksander-Vojin 94, 95
Vojna oblast 4. armade 65
Vojnik 64, 117
Volavc Karel 76
Voljč Ignac -Fric 234, 235
Volksgerichtshof 114
VOS za šaleško-mislinjsko okrožje 133, 150, 151, 153, 162, 163, 248 Vošnjak dr. Bogumil 23
Vozič Ivan 134
Vransko 98
Vrata 35
Vrhe 59, 87, 94, 131, 153, 248
vrhniško okrožje 234
Vrhnjak ing. Vinko 24, 183, 190, 198, 199, 200, 205, 209
Vrhnjak Ivan 24, 155, 198
Vrhnjak Marija 200
Vrhnjak Štefanija 49, 198, 200
Vrhnjak-Duler ing. Vida 10
Vrhnjakov travnik 155
Vrhnjakova gostilna 61
Vrhovni plenum OF 159
Vrhovni štab NOV in POJ 90
Vrhovnik Karolina 206
Vrhovno sodišče SRS 184
Vrhurski vrh 53
Vrunč Franjo 26, 27, 102, 107
Vuhred 191
Vurberg 90
Vuzenica 191
Vzhodnokoroški odred 87, 155

W

Waffen-SS 50
Weber dr. 134
Wehrmacht 50
Wehrmannschaft-Motostandarte 128
Wehrmannschaft-Sonderstandarte 128
Wehrmannschafts-Regiment Untersteiermark 128
Wertschkounig Guido 28
Wiborny Vekoslav 92
Wiegele Franz 115, 146, 249
Winkler Ana 264
Wirant (Hauser) Herna 200
Wirant Alfred 200
Wirant Anton 200
Wirant Marija 200
Wolf Hugo 42, 150
Wresovnikova družina 201
Wresownig Elza 201
Wresownig Faust 201
Wresownig Josef st. 49, 201
Wresownig Josef ml. 49, 128, 201
Wresownig Marija ml. 201
Wresownig Marija st. 201
Wresownig Romana 49, 201
Wurzinger dr. Andreas 221

Z

Zabukovšek Robert 49
Zagernik Anton 110
Zagmajster Franc 144, 145
Zagorje 108
Zagrad pri Prevaljah 207
Zagreb 26, 86, 102, 184
Zakeršnikova domačija 147
Zakon o agrarni reformi 210
Zakon o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo 202, 274
Zakon o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast 202
Zakršnikova domačija, Golavabuka 56, 108
Zalaznik Franc-Leon 53, 143
Zalesnikova domačija (Zavodnje nad Šoštanjem) 151
Zalog (Novo mesto) 103, 199
Zaluberšek Jože 26
Zangl Sepp 115, 249
Zapečnikova domačija (nad Pamečami) 111
zaščitni bataljon štaba 4. operativne cone 161
Zavadlav Zdenko 214
Zaveršnik Anton 113
Zavlerjeva graščina (Stari trg) 57, 249
Zavodnik Antonija 146
Zavodnje nad Šoštanjem 40, 274, 275
Završe nad Mislinjo 86
Završnik Florjan 122
Zbil Henrik-Volodja 113, 135
ZDA 275
Zdrčnik Jože ml. 201
Zdrčnik Jože st. (Bricman) 201
Zemljič Metod 246
Zepitsch 28
Zg. Kotnik (Razbor) 133
Zgodovinski arhiv Celje (ZAC) 12, 206
Zgornja Savinjska dolina 57, 66, 89, 98, 135, 161, 162
Zgornje Dovže 17
Zgornje Podgorje 91, 150
zgornjesavinjsko vojno področje 161
Zgornji Hrastel (Podgorje) 153
Zgornji Kavdik (Pameče) 111
Zgornji Kotnik (Zgornji Razbor) 144
Zgornji Legen 57
Zgornji Razbor 102, 151, 220
Zidanškova brigada 35, 56, 60, 61, 79, 80, 87, 88, 89, 93, 94, 95, 96, 110, 111, 113, 134, 146, 149, 150, 152, 154, 161, 162, 163, 164, 182, 189, 190, 196, 234, 245
Zorec Pepi 112
Zorman Josip 49
Zorzini Fritz 2849
Zotter Karl 92
Zreče 35
Zvezni sekretariat za notranje zadeve 215

Ž

Žabkar dr. Jože 161
Žagar Jože 64
Žančani 10, 183, 184, 186, 187, 192, 214, 255, 256, 258, 260
Žaucer Pavle 131
Žegel Valentin 90
Žeglova domačija (Golavabuka) 96, 133, 147
Železna Kapla 19
Železnikar dr. 46
Železnikar Vinko 86
Žerdoner Ivan 90
Žerjav 90
Žerjavić dr. Vladimir 9
Ževart dr. Milan 14
Židje 26,117
Žigmond Stane-Niko 164
Žitnik Stane 258, 259, 260
Živković Petar 23
Žlebnik Jernej 49
Žnidarič dr. Marjan 78
Žnidarjeva domačija (Sv. Duh) 234
Žolnir Bogdan 10, 49, 76
Žumer 206

---

1. četa policijskega stražarskega bataljona Wiesbaden 35
1. domobranska četa 199
1. gorska divizija 31
1. jugoslovanska brigada v SZ 80, 90, 110
1. korpus (NOV in POJ) 80
1. rezervni kolesarski bataljon 39
2. jugoslovanska brigada v SZ 80, 81
2. krajiška udarna brigada 64
2. nemška armada 31
2. sekcija OZNE za oblast Štajerske in Koroške 164
2. (slovenska) divizija KNOJ 177, 214
3. (Štajerska) brigada VDV 163
3. bataljon Komande mesta Šoštanj 65, 66, 258, 260
3. brigada VDV 164
3. domobranska bojna skupina 199
3. domobranski polk 159
3. jugoslovanska armada 64
4. operativna cona NOV in POS 55, 57, 132, 145
4. operativna cona 64, 80, 87, 90, 95, 108, 113, 147, 153, 160, 161, 162, 163, 164, 247
5. prekomorska brigada 81, 90
6. posadni polk 31
6. vzhodnobosenska proletarska udarna brigada 64
7. strelska četa 65
7. brigada 23. divizije 65, 66
7. korpus 160
7. strelska četa 66
11. armadni korpus 243
12. brigada 55
13. SS policijski polk 79, 87
14. divizija 56, 57, 61, 77, 87, 90, 96, 128, 148, 149, 161, 166, 234, 248,
14. SS policijski polk 243
15. majevička udarna brigada 64
17. vzhodnobosenska divizija 64, 65, 66
18. polk deželnih strelcev 39
18. vojno okrožje 34
25. SS policijski polk (bataljon Cholm) 88
37. domobranska četa 199
40. domobranska četa 199
44. domobranska četa 198
46. motorizirani korpus 31
49. gorski korpus 31
51. pehotni korpus 31
51. vojvodinska divizija 65, 66, 260
61. bataljon deželnih strelcev 39
72. rezervni policijski bataljon 48

DIE OPFER DES ZWEITEN WELTKRIEGS IM GEBIET DER STADTGEMEINDE SLOVENJ GRADEC

ZUSAMMENFASSUNG

Mit der Registrierung der Opfer des Zweiten Weltkriegs wurde im Gebiet der Republik Slowenien im beschränkten Umfang bald nach Kriegsende begonnen. Die staatliche Kommission für Kriegsschaden nahm bereits im September 1945 ihre Arbeit auf und erfasste auch alle Todesopfer. Das Material für das Gebiet von Slovenj Gradec, das im Regionalarchiv Maribor verwahrt wird, beinhaltet die Registrierung der Todesopfer und Vermissten (sämtliche Todesopfer vom 6. April 1941 bis 15. Mai 1945; die Opfer von Hinrichtungen in der Nachkriegszeit fehlen), der sonstigen Opfer (Gefangene und KZ-Häftlinge, zwangsweise Eingezogene, Verwundete) und des materiellen Schadens. Es gab noch mehr Registrierungen, auch von Todesopfern, die vom Verband der Kämpfervereinigungen des nationalen Befreiungskriegs (ZZB NOV) durchgeführt wurden. Diese dienten als Grundlage für die Listen, die in den Büchern über die Okkupation und den Widerstand sowie für die namentliche Anführung der Opfer auf den Denkmälern und Gedenktafeln veröffentlicht wurden, berücksichtigten jedoch nur bestimmte Gruppen von Opfern, somit nur gefallene Partisanen und Opfer der NS-Herrschaft, und nicht auch die Gefallenen, die zum Wehrdienst in den bewaffneten Formationen der Okkupationsmacht einberufenen wurden, die Opfer, die während des Kriegs von der Befreiungsbewegung exekutiert wurden, die Opfer, die in den außergerichtlichen Massenhinrichtungen nach Kriegsende ums Leben kamen, und auch nicht die zufälligen zivilen Opfer. Mit einer ganzheitlichen Erfassung aller Gruppen von Todesopfern wurde in der slowenischen Geschichtsschreibung nach der Änderung des politischen Systems begonnen, was sowohl für Slowenien im Ganzen als auch für das Gebiet der heutigen Stadtgemeine Slovenj Gradec gilt, das in dem vorliegenden Buch behandelt wird. Slovenj Gradec ist die einzige Stadt in Slowenien, der von der UNO schon 1989 für ihre Friedensbemühungen der Name „Feriedenskünder" verliehen wurde. Auch deshalb beschloss der Gemeinderat Slovenj Gradec, einen pietätvollen und humanen Akt zu setzen und ein Denkmal für alle verschwiegenen Opfer in dem Gemeindegebiet zu errichten und diese damit öffentlich ins Gedächtnis zu rufen und symbolisch zu bestatten. Aufgrund des Protestes, insbesondere der örtlichen Vereinigung des Kämpferverbandes, aber auch der Vereinigung der ehemaligen Angehöriger der deutschen Wehrmachts, sah er von seiner ursprünglichen Absicht ab, beschloss aber zugleich, ein Buch vorzubereiten und herauszugeben, das die Opfer und die Umstände, die diese Opfer zur Folge hatten, aus wissenschaftlicher Sicht beleuchten. Die Aufgabe wurde M. sc. Marjan Linasi, Kustos und Historiker am Regionalmuseum von Koroška in Slovenj Gradec, anvertraut. Der Verfasser dieses Buchs ging an das Problem in ganzheitlicher Weise heran und war vom Wunsch geleitet, die tatsächliche Zahl der Opfer aller genannten Gruppen zu eruieren, ihre Namenslisten aufzustellen und auch die Gründe darzulegen, die zum Tod der Opfer geführt hatten. In einer komplexen Studie stellte er für das untersuchte Gebiet fest, dass alle typischen Opfergruppen vertreten sind, auch Massengräber, die sofort nach Kriegsende auftraten und in denen vor allem Menschen aus anderen Gebieten Sloweniens und des

damaligen Jugoslawien begraben wurden. Der Verfasser stützte sich in seiner Arbeit in erster Linie auf alle Unterlagen, die bisher über diese Problematik zugänglich waren: Bei der Feststellung der gefallenen Partisanen und der Opfer der NS-Herrschaft verwendete er die Angaben und Darstellungen, die schon in den Jahren kurz nach Kriegsende vom Kämpferverband zusammengetragen und vom damaligen Direktor des Museums in Slovenj Gradec redigiert worden waren, und bei allen übrigen Gruppen das Material, das vor einigen Jahren von der zu diesem Zweck eingesetzten kommunalen Kommission gesammelt wurde, deren Mitglied er auch war. Der Verfasser unterzog das gesamte, bisher zusammengetragene Material einer kritischen Überprüfung. Dafür, aber auch für die Darstellung des Geschehens zwischen und nach dem Krieg und für die Erläuterung der gesammelten Daten verwendete er zahlreiche Dokumente und archivarische Sammlungen, die er in den slowenischen Archiven und Museen vorfand. Viele Probleme konnten dabei aufgrund des Fehlens von Dokumenten und auch von lebenden Zeugen nicht restlos gelöst werden. Insbesondere, als er das Schicksal von Opfern zu entflechten suchte, die früher verschwiegen worden sind, waren bei einigen Zeugen Verlegenheit und Zurückhaltung zu spüren, was seiner Einschätzung nach teils eine Folge der Selbstzensur der vergangenen Jahrzehnte, teils aber auch eine natürliche Scheu vor Unannehmlichkeiten ist.

Der Verfasser hatte große Schwierigkeiten schon bei der Feststellung der Opfer der nach dem Krieg erfolgten Hinrichtungen, da darüber keine Unterlagen zur Verfügung stehen. Aufgrund der Vertreibung der deutschen Volksgruppe und der zeitlichen Distanz sind auch wenige Zeugen vorhanden. Möglicherweise gibt es irgendwelche Unterlagen in Belgrader Archiven, jedoch sind diese einstweilen noch nicht zugänglich. Bei der Einteilung der Opfer in Gruppen und Untergruppen ging der Verfasser nach eigenen, originären Kriterien ungeachtet dessen vor, wie die Opfer bis jetzt gruppiert waren. Er stellte große Abweichungen von der bisher bekannten Zahl fest. Nach seiner Berechnung hatte das Gebiet der heutigen Stadtgemeinde Slovenj Gradec zu Beginn der deutschen Okkupation 11.200 Einwohner, von denen bis zum Kriegende 544 Menschen ums Leben kamen; bisher waren 250 Todesopfer bekannt. Die neue Zahl stellt einen Index von 218 dar bzw. ist um 118 Prozent höher als die bisher bekannte. Sie macht rund 4,8 Prozent der damaligen Bevölkerung aus und ist mit jenen Gebieten in Slowenien vergleichbar, wo nur ein bewaffneter Kampf gegen die deutsche Okkupationsmacht stattfand und keine Elemente der Revolution und des Bürgerkriegs vorhanden waren (in jenen Gebieten, insbesondere in Dolenjska (Unterkrain) und Notranjska (Innerkrain), wo neben dem Kampf gegen die Besatzungsmacht in stärkerem Maße auch Elemente der Revolution und des Bürgerkriegs gegeben waren, ist dieser Prozentsatz viel höher). Die zahlenstärkste Gruppe bilden gefallene und auf andere Art und Weise umgekommene Partisanen (180 Opfer, davon wurden 11 von ihnen selbst hingerichtet), es folgen Angehörige der bewaffneten Formationen der Okkupationsmacht (140 Opfer), Opfer der NS-Herrschaft (82, darunter 6 Opfer der sogenannten nationalsozialistischen Euthanasie, die bisher auch niemand registriert hatte), vom Nachkriegsregime hingerichtete Personen (71 Opfer, davon waren 60 Prozent deutscher und 40 Prozent slowenischer Nationalität), während des Kriegs von der Befreiungsbewegung hingerichtete Personen (44 Opfer), zufällige zivile Opfer (24) sowie gefallene und ums Leben gekommene Soldaten der jugoslawischen Armee (3 Opfer). Etwa 40 Prozent aller Opfer wären nach Ansicht des Verfassers in jedem Fall eines gewaltsamen Todes gestorben, auch wenn es

keinen bewaffneten Widerstand gegen die deutsche Okkupationsmacht gegeben hätte. Alle Opfer wiesen als Gemeinsamkeiten auf, dass sie als Soldaten im Kampf, als zufällige zivile Opfer, als Opfer der sich aus den südlichen Teilen des damaligen Jugoslawien zurückziehenden Kollaborateure und als Opfer der militärischen und zivilen Befehlsgewalt (der Okkupationsmacht, der Befreiungsbewegung als einer Art Staat im Staat und des Nachkriegsregimes) starben. Bei Letzterem sind in allen Fällen zwei Ebenen, die gerichtliche und die außergerichtliche, vorhanden. Die Verfahren, Mechanismen und Rechtsquellen, die die Grundlage für die Hinrichtungen bildeten, werden vom Verfasser präzis erläutert. Er stellt fest, dass sowohl die Okkupationsmacht als das Partisanen- und Nachkriegsregime über Vorschriften und Gerichte verfügten, jedoch in den meisten Fällen außergerichtliche Hinrichtungen vollzogen.

Nach dem gleichen Prinzip wie im Haupttext des Buches behandelt der Verfasser im Anhang auch Opfergruppen, die nicht Einheimische waren, jedoch in dem untersuchten Gebiet ums Leben kamen. In diesem Abschnitt des Buchs fanden auch die Massengräber Erwähnung, die in der Umgebung von Slovenj Gradec nach Kriegsende entstanden, und die Opfer, die am 31. August 1945 bei einer großen Explosion im Schloss Galenhofen in Legen umkamen. Von den Einheimischen werden an dieser Stelle Personen geschildert, die in den ersten Nachkriegsjahren nachweislich an den Kriegsfolgen ums Leben kamen, und Personen, die als Opfer der Repression des Nachkriegsregimes den Tod fanden.

SEZNAM REPRODUKCIJ

1. Jože Tisnikar: Po kataklizmi II, 1975, olje, tempera/les, last: Galerija likovnih umetnosti Slovenj Gradec
2. Jože Tisnikar: Pod križem, 1973, olje, tempera/les, last: Galerija likovnih umetnosti Slovenj Gradec
3. Jože Tisnikar: Črička, 1974, olje, tempera/les, last: Galerija likovnih umetnosti Slovenj Gradec
4. Jože Tisnikar: Rojstvo in smrt, 1975, olje, tempera/les, last: Galerija likovnih umetnosti Slovenj Gradec
5. Jože Tisnikar: Sprevod, 1992, olje, tempera/platno, last: Galerija likovnih umetnosti Slovenj Gradec
6. Jože Tisnikar: Čriček, 1974, olje, tempera/les, last: Galerija likovnih umetnosti Slovenj Gradec
7. Jože Tisnikar: Enooka, 1983, olje, tempera/platno, last: Marija Tisnikar, Slovenj Gradec
8. Jože Tisnikar: Begunci, 1975, olje, tempera/platno, last: Marija Tisnikar, Slovenj Gradec

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO
K
14055
020020579
COBISS ©